

VU Research Portal

Grondslagen van partneralimentatie

Spalter, N.D.

2013

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Spalter, N. D. (2013). *Grondslagen van partneralimentatie*. [, Vrije Universiteit Amsterdam]. BOOM.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Grondslagen van partneralimentatie

Redactie Reeks Familie & Recht

Prof. mr. dr. Masha Antokolskaia, Vrije Universiteit Amsterdam

Prof. dr. Katharina Boele-Woelki, Universiteit Utrecht

Prof. mr. dr. Leon Verstappen, Rijksuniversiteit Groningen

De reeks Familie & Recht is onderdeel van de samenwerking van Nederlandse specialisten op het gebied van het familierecht in het kader van de Alliantie Familie & Recht. De Alliantie beoogt de bestudering van het nationale, internationale en vergelijkende familierecht vanuit mono- en multidisciplinair perspectief te bevorderen. Zij maakt deel uit van het *Netherlands Institute for Law and Governance* (NILG).

www.nilg.nl

Omslagontwerp en opmaak binnenwerk:

Wim Bak Grafische Vormgeving, Krommenie/Zaanstad

© 2013 N.D. Spalter | Boom Juridische uitgevers

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (art. 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978-90-8974-815-7

NUR 822

www.bju.nl

Dit onderzoek is gefinancierd door de
Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO)

VRIJE UNIVERSITEIT

Grondslagen van partneralimentatie

ACADEMISCH PROEFSCHRIFT

ter verkrijging van de graad Doctor aan
de Vrije Universiteit Amsterdam,
op gezag van de rector magnificus
prof.dr. F.A. van der Duyn Schouten,
in het openbaar te verdedigen
ten overstaan van de promotiecommissie
van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid
op woensdag 18 september 2013 om 13.45 uur
in de aula van de universiteit,
De Boelelaan 1105

door

Naomi Daphna Spalter

geboren te Zaanstad

promotoren: prof. mr. M.V. Antokolskaia
 prof. mr. L.M. Coenraad

copromotor: prof. dr. H.J. Schulze

Voor mijn ouders en grootouders

INHOUDSOPGAVE

Lijst met veel gebruikte afkortingen	XII
Introductie	I
<i>Deel I Grondslagen van partneralimentatie in het Nederlandse recht</i>	9
Hoofdstuk 1	
Het onderscheid tussen de twee grondslagen in het huidige en voorgestelde alimentatierecht	II
1.1 Inleiding	II
1.2 De toekenning van partneralimentatie	II
1.3 De hoogte van partneralimentatie	15
1.4 De duur van partneralimentatie	17
1.5 Beëindiging van de onderhoudsuitkering door hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatie-gerechtigde	21
1.6 Conclusie	24
Hoofdstuk 2	
Ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen van partneralimentatie	27
2.1 Inleiding	27
2.2 Ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen tot 1981	27
2.2.1 Grondslagen van partneralimentatie in het oude recht (1838-1969)	28
2.2.2 Liberalisering van het echtscheidings- en alimentatierecht (1969-1972)	34
2.2.3 De uitgestelde discussie over het nieuwe alimentatierecht (1972-1981)	40
2.3 Ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen tot 1995	50
2.3.1 Voorgeschiedenis van de limitering	50
2.3.2 Rapport ‘Grenzen aan de alimentatieduur’ en reacties hierop (1981-1985)	53
2.3.3 De wettelijke limitering van de alimentatieduur (1985-1994)	58
2.4 Ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen vanaf 1995	63
2.5 Conclusie	67
Hoofdstuk 3	
Bepaling van de grondslagen aan de hand van niet-financiële factoren	69

3.1	Inleiding	69
3.2	De plaats van de niet-financiële factoren in het alimentatierecht bij de toekenning van partneralimentatie	70
3.2.1	Behoeftig, behoeftigheid en niet-financiële factoren	70
3.2.2	De betekenis van de niet-financiële factoren bij de billijkheidstoets	74
3.2.3	Tussentijdse conclusie	74
3.3	Niet-financiële factoren bij de vaststelling van de behoeftigheid	75
3.3.1	Subjectieve niet-financiële factoren	76
3.3.2	Objectieve niet-financiële factoren	84
3.4	Niet-financiële factoren bij de billijkheidstoets	85
3.4.1	Subjectieve niet-financiële factor	86
3.4.2	Objectieve niet-financiële factoren	89
3.5	Samenvattend overzicht	92
3.6	Handleiding voor het bepalen van de grondslag in een concreet geval	92
3.6.1	Causale relatie tussen behoeftigheid en huwelijk	93
3.6.2	Voorbeelden	95
3.7	Conclusie	98
<i>Deel II</i>	<i>Acceptatie van het Nederlandse alimentatierecht in het licht van het grondslagende</i>	99

Hoofdstuk 4

	Acceptatie van het alimentatierecht vanuit theoretisch perspectief	101
4.1	Inleiding	101
4.2	Zorg en autonomie in het partneralimentatiedebat	101
4.2.1	Het belang van partneralimentatie in de Nederlandse samenleving	101
4.2.2	Kern van het politiek-maatschappelijke debat over partneralimentatie	109
4.2.3	Nieuwe afweging tussen zorg en autonomie in toekomstig alimentatierecht	113
4.3	Acceptatie van partneralimentatie: een probleem van de onderwaardering van zorg	114
4.3.1	Klassieke maatschappelijke verdragstheorieën en de onderwaardering van zorg	114
4.3.2	Gevolgen van de onderwaardering van zorg voor partneralimentatie	123
4.3.3	Hoe de juridische verplichting tot betaling van partneralimentatie meer kan samenvallen met de morele verplichting om dit te doen	127
4.4	Conclusie	128

Hoofdstuk 5

Empirisch onderzoek naar de acceptatie van de grondslagen	131
---	-----

5.1	Inleiding	131
5.2	Doel en methode	131
5.2.1	Doel van het empirische onderzoek	132
5.2.2	Kern van de onderzoeksopzet	133
5.2.3	Het kwalitatieve vooronderzoek	134
5.2.4	Populatie en de steekproef	138
5.2.5	Het meetinstrument	139
5.2.6	Analyseplan	143
5.3	De resultaten van de enquête	144
5.3.1	Samenstelling van de steekproef	144
5.3.2	Mate van zekerheid en specificiteit van antwoordpatronen	145
5.3.3	Meningen over de toekenning en afwijzing van het alimentatieverzoek	147
5.3.4	Meningen over de duur en hoogte van de onderhoudsplicht	152
5.3.5	Meningen over partneralimentatie ingeval van hertrouwen van de alimentatiegerechtigde	154
5.3.6	Alternatieve redenen	156
5.3.7	Mate van acceptatie van partneralimentatie in de voorgelegde casus	161
5.4	Conclusies, ander onderzoek over partneralimentatie en aanbevelingen	163
5.4.1	Conclusies	164
5.4.2	Het onderzoek ‘Scheiden in Nederland 2012’ van de vFAS	167
5.4.3	Aanbevelingen voor toekomstig empirisch onderzoek	170

<i>Deel III Het onderscheid tussen de grondslagen in de CEFL Principles betreffende partneralimentatie, het Belgische en Duitse recht</i>	173
---	-----

Inleiding deel III	175
--------------------	-----

Hoofdstuk 6

De CEFL <i>Principles of European Family Law</i> betreffende partneralimentatie	181
---	-----

6.1	Inleiding	181
6.2	De opvattingen over de grondslagen waarop de CEFL <i>Principles</i> zijn gebaseerd	182
6.2.1	De CEFL	182
6.2.2	Genoemde grondslagen in de CEFL <i>Principles</i>	184
6.3	De toekenning van partneralimentatie	185
6.3.1	Voorwaarden: behoefte en draagkracht	186
6.3.2	Voorwaarden vervuld, maar toch geen partneralimentatie	187
6.4	De hoogte van partneralimentatie	188

6.5	De duur van partneralimentatie	188
6.6	Beëindiging van de onderhoudsuitkering door hertrouwen of samenleving van de alimentatiegerechtigde	190
6.7	De CEFL <i>Principles</i> toegepast op de twee casus	191
6.8	Conclusie	192

Hoofdstuk 7

Het Belgische partneralimentatierecht	195
---------------------------------------	-----

7.1	Inleiding	195
7.2	Ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen in België	196
7.3	De toekenning van partneralimentatie	200
7.3.1	Voorwaarde: behoefte	200
7.3.2	Voorwaarde vervuld, maar toch geen partneralimentatie	201
7.4	De hoogte van partneralimentatie	206
7.5	De duur van partneralimentatie	214
7.6	Beëindiging van de onderhoudsuitkering door hertrouwen of samenleving van de alimentatiegerechtigde	218
7.7	Het Belgische recht toegepast op de twee casus	220
7.8	Conclusie	223

Hoofdstuk 8

Het Duitse partneralimentatierecht	225
------------------------------------	-----

8.1	Inleiding	225
8.2	Ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen in Duitsland	226
8.3	De toekenning van partneralimentatie	232
8.3.1	Eerste voorwaarde: alimentatiecategorieën	232
8.3.2	Tweede voorwaarde: behoefte	241
8.3.3	Voorwaarden vervuld, maar toch geen partneralimentatie	244
8.3.4	Tussentijdse conclusie	249
8.4	De hoogte van partneralimentatie	250
8.5	De duur van partneralimentatie	257
8.6	Beëindiging van de onderhoudsuitkering door hertrouwen of samenleving van de alimentatiegerechtigde	264
8.7	Het Duitse recht toegepast op de twee casus	266
8.8	Conclusie	269

Hoofdstuk 9

Vergelijkende synthese en lessen voor het Nederlandse partneralimentatierecht	273
--	-----

9.1	Inleiding	273
-----	-----------	-----

9.2	De grondslagen in het Nederlandse, Belgische en Duitse recht en de CEFL <i>Principles</i>	273
9.3	De toekenning van partneralimentatie in het Nederlandse, Belgische en Duitse recht en de CEFL <i>Principles</i>	275
9.3.1	Voorwaarde(n)	275
9.3.2	Voorwaarde(n) vervuld, maar toch geen partneralimentatie	279
9.4	De hoogte van partneralimentatie in het Nederlandse, Belgische en Duitse recht	282
9.5	De duur van partneralimentatie in het Nederlandse, Belgische en Duitse recht en de CEFL <i>Principles</i>	286
9.6	Beëindiging van de onderhoudsuitkering door hertrouwen of samenleving van de alimentatiegerechtigde in het Nederlandse, Belgische en Duitse recht en de CEFL <i>Principles</i>	291
9.7	Conclusie	294
	<i>Deel IV Slot</i>	297
	Hoofdstuk 10	
	Samenvatting, conclusies en aanbevelingen	299
10.1	Inleiding	299
10.2	Toetsing van de hypothesen en conclusies	299
10.2.1	Hypothese 1: partneralimentatie kent twee grondslagen	299
10.2.2	Hypothese 2: het huidige Nederlandse alimentatierecht maakt geen duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen, waardoor knelpunten ontstaan	303
10.2.3	Hypothese 3: in Nederland is de sociale acceptatie van (het) partneralimentatie(recht) laag, maar kan toenemen als in dit recht een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen beide grondslagen	306
10.3	Aanbevelingen voor verbetering van het alimentatiestelsel	312
10.4	Tot het alimentatierecht ons scheidt	321
	<i>Summary</i>	323
	Bibliografie	327
	Trefwoordenregister	349
	Dankwoord	357
	Bijlage 1 Interview vooronderzoek	359
	Bijlage 2 Vragenlijst	366
	Bijlage 3 Relevante CEFL <i>Principles</i> betreffende partneralimentatie	389
	Bijlage 4 Relevante Belgische alimentatiewetgeving	391
	Bijlage 5 Relevante Duitse alimentatiewetgeving	394

LIJST MET VEELGEBRUIKTE AFKORTINGEN

AA	Ars Aquì
Abs.	Absatz
ABW	Algemene Bijstandwet
Act. dr. fam.	Actualités du droit de la famille
AD	Algemeen Dagblad
Adv.bl.	Advocatenblad
AmtsG	Amtsgericht
A-G	Advocaat Generaal
a.M.	am Main
A.R.	algemene rol
Arr. Cass.	Arresten van het Hof van Cassatie
art.	artikel
Auf.	Aufgabe
bew.	bewerkt
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BGBI.	Bundesgesetzblatt
BGH	Bundesgerichtshof
BS	Belgisch Staatsblad
BT-Drucks.	Bundestags-Drucksache
BverfG	Bundesverfassungsgericht
BW	Burgerlijk Wetboek
Cass.	Hof van Cassatie
CBS	Centraal Bureau voor de Statistiek
CEFL	Commission on European Family Law
CFLQ	Child and Family Law Quarterly
diss.	dissertatie
D66	Politieke Partij Democraten 66
e.a.	en anderen
EB	EchtscheidingsBulletin
ed.(s)	editors
EheG	Ehegesetz
1.EheRG	Erstes Gesetz zur Reform des Ehe- und Familienrechts
E.J.	Echtscheidingsjournaal
EL.Rev.	European Journal of Law Reform
EOO	echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting van het huwelijk
EOT	echtscheiding door onderlinge toestemming
etc.	etcetera
e.v.	en verder
FamRZ	Zeitschrift für das gesamte familienrecht
FJR	Tijdschrift voor Familie- en Jeugdrecht
FPR	Familie Partnerschap Recht
fte	fulltime-equivalent
GerW	Gerechtig Wetboek
GG	Grundgesetz
Hof	Gerechtshof
HR	Hoge Raad
Hrsg.	Herausgeber

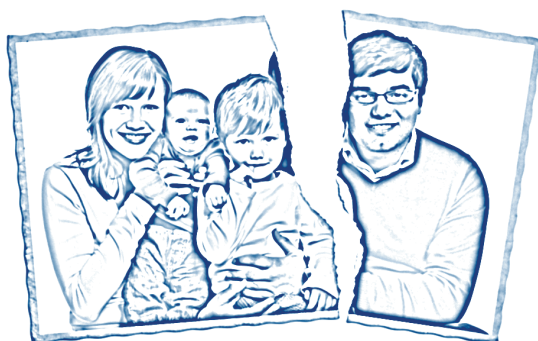
IWOG	Interdepartementale Werkgroep Onvolledige Gezinnen
jo	juncto
JPSP	Journal of Personality and Social Psychology
JT	Journal des tribunaux
Juristenkrant	De Juristenkrant
LBIO	Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen
LJN	Landelijk Jurisprudentie Nummer
m. Anm.	mit Anmerkung
m.nt.	met noot
MvT	Memorie van Toelichting
NB	nota bene
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
NJB	Nederlands Juristenblad
NJW	Neue Juristische Wochenschrift
N.J.W.	Nieuw Juridisch Weekblad
Notariaat	Nieuwsbrief notariaat
Not.Fisc.M.	Notariaat: notarieel en fiscaal maandblad
nr.	(arrest)nummer('s)
OLG	Oberlandesgericht
ongepub.	ongepubliceerd
p.	pagina('s)
Parl. St.	Parlementaire Stukken
PvdA	Partij van de Arbeid
PVV	Partij voor de Vrijheid
RABG	Rechtspraak Antwerpen Brussel Gent
Rb	Rechtbank
RCJB	Revue critique de jurisprudence belge
red.	redactie
RM Themis	Rechtsgeleerd Magazijn Themis
RN	Nemesis, Actualiteitenkatern, Rechtspraak
RTDF	Revue trimestrielle de droit familial
Rv	Wetboek van Burgerlijke Rechtsvordering
RW	Rechtskundig Weekblad
S.	Satz
SCP	Sociaal Cultureel Planbureau
Stb.	Staatsblad
TBBR	Tijdschrift voor Belgisch Burgerlijk Recht
TFam	Tijdschrift voor Familierecht
TGR	Tijdschrift voor Gentse Rechtspraak
TPR	Tijdschrift voor Privaatrecht
vFAS	Vereniging van Familierecht Advocaten Scheidingsmediators
Vred.	Vrederechter
VVD	Volkspartij voor Vrijheid en Democratie
WAO	Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering
WIA	Wet Werk en inkomen naar arbeidsvermogen
WLA	Wet Limitering Alimentatie
WODC	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum
WPNR	Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie
WW	Werkloosheidswet
WWB	Wet Werk en Bijstand

INTRODUCTIE

Twee casus

Op de verscheurde foto staan de 35-jarige Lisa en haar twaalf jaar oudere ex-man David. Lisa en David zijn na een huwelijk van tien jaar van elkaar gescheiden. Het voormalige echtpaar leidde een zeer welvarend leven door het hoge inkomen van David, die ondernemer is in de ICT-branche. Tijdens het huwelijk heeft Lisa niet gewerkt. Op het moment dat Lisa en David in het huwelijk traden, besloot zij geheel uit eigen beweging om haar baan als verpleegkundige op te zeggen. Gedurende het huwelijk had het echtpaar een voltijdse hulp in de huishouding in dienst. Hun huwelijk is kinderloos gebleven.

Op de tweede verscheurde foto staat het gezin van de 35-jarige Jane in gelukkiger tijden. Na tien jaar huwelijk zijn Jane en haar voormalige man Albert van elkaar gescheiden. Jane en Albert hebben twee zonen die op het moment van de scheiding zes en twee jaar oud waren. Toen het jongste zoontje werd geboren, besloten Jane en Albert gezamenlijk dat Jane haar studie Geneeskunde zou opgeven om voor de kinderen en het huishouden te zorgen.

Het jongste zoontje is namelijk gehandicapt en heeft voltijdse zorg nodig. Albert heeft zijn studie Rechtsgeleerdheid voltooid en heeft inmiddels, als partner bij een advocatenkantoor, een goed inkomen. Na de scheiding blijven de kinderen bij Jane wonen.

Aanleiding

Zowel Lisa als Jane verzoekt de rechter om partneralimentatie vast te stellen ten laste van haar ex-man. De principiële vraag is of de rechtvaardiging, ofwel de grondslag, van de onderhoudsplicht in beide gevallen dezelfde is. Hoewel de situaties waarin Lisa en Jane verkeren hemelsbreed van elkaar verschillen, worden deze in de wet in principe gelijk behandeld. De rechtvaardiging om geen structureel onderscheid te maken tussen dergelijke gevallen, werd voor het eerst in twijfel getrokken tijdens de plenaire vergadering van de *Commission on European Family Law* (afgekort tot CEFL) in 2004 waarbij de *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses* werden besproken. Twee leden van de CEFL viel het op dat het voor ongelijke gevallen als die van Lisa en Jane, nagenoeg onmogelijk was om binnen dezelfde set van regels een billijk resultaat te bereiken voor de hoogte en duur van de onderhoudsplicht en voor de beëindiging van partneralimentatie wegens een nieuwe duurzame relatie van de alimentatiegerechtigde.¹ Daarom stelden de twee leden voor om twee sets van regels te ontwerpen die zouden zijn gebaseerd op verschillende grondslagen van partneralimentatie, namelijk de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Gebleken was namelijk dat de veelheid van grondslagen van partneralimentatie die worden genoemd in de juridische literatuur van de 22 door de CEFL bestudeerde Europese landen, kunnen worden gereduceerd tot deze twee basisgrondslagen.²

De twee grondslagen zou ik als volgt willen omschrijven. De grondslag voortdurende solidariteit houdt in dat een draagkrachtige ex-echtgenoot nog financieel verantwoordelijk is voor zijn voormalige partner omdat tussen partijen een huwelijk of een geregistreerd partnerschap heeft bestaan waardoor zij exclusief voor elkaar hadden gekozen en de wens hadden geuit om zonder meer een levenslange relatie aan te gaan en voor elkaar te zorgen. Hierdoor mocht de economisch afhankelijke ex-echtgenoot er op vertrouwen dat hij of zij na de scheiding niet onmiddellijk aan zijn of haar (financiële) lot wordt overgelaten.

Zoals bij de grondslag voortdurende solidariteit, gaat het er bij de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit eveneens om dat tussen het gewezen echtpaar een huwelijk of een geregistreerd partnerschap heeft bestaan. Daarnaast is een draagkrachtige gescheiden echtgenoot nog financieel verantwoordelijk voor zijn behoeftige voormalige partner indien deze laatste offers voor het huwelijk heeft gebracht waardoor hij of zij

¹ Mondelinge mededeling van M.V. Antokolskaia – lid van de CEFL Expert Groep.
Zie over de CEFL meer: hoofdstuk 6, paragraaf 6.2.1.

² Zie hoofdstuk 6, paragraaf 6.2.2.

economisch afhankelijk is geraakt. Meestal is hiervan sprake als gedurende het huwelijk tussen de echtelieden een onevenredige verdeling heeft bestaan van kostwinnerschap en onbetaalde zorgarbeid in het belang van het gezin.

De casus van Lisa is een geval waarin de eventueel door de rechter toegekende onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. Daarentegen is de casus van Jane een duidelijke situatie waarin de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Deze twee casus zullen daarom door dit proefschrift heen dienen als illustratie van de twee grondslagen. Zoals ook in dit promotieonderzoek zal blijken, komen zulke zuivere gevallen in de praktijk bijna nooit voor, maar omwille van de duidelijkheid is in deze studie voor de casus van Lisa en Jane gekozen.

De CEFL heeft er uiteindelijk voor gekozen om het onderscheid tussen de twee grondslagen niet uit te werken in de *Principles* betreffende partneralimentatie omdat destijds hieraan in geen enkel Europees alimentatiestelsel consequenties waren verbonden.³ Toch werd de gelijke behandeling van de zuivere solidariteitsgevallen en de situaties waarin de verdien capaciteit van de alimentatiegerechtigde is verminderd door het huwelijk, in veel landen als problematisch ervaren. Ook in Nederland is vanaf de invoering van het huidige alimentatierecht in 1971 een politiek-maatschappelijk debat gaande over de rechtvaardiging van de onderhoudsplicht tussen gescheiden echtgenoten.⁴ In de recente discussie is het voornaamste bezwaar dat de alimentatiegerechtigde zich gedurende de onderhoudsperiode niet hoeft in te spannen om in eigen levensonderhoud te voorzien en dat daarmee samenhangend, de duur te lang is en het bedrag te hoog.⁵

Mede om aan de heersende onvrede tegemoet te komen, hebben meerdere politieke partijen – de PVV en de VVD, PvdA en D66 gezamenlijk – in 2012 hun plannen officieel bekendgemaakt om het partneralimentatierecht te wijzigen.⁶ In het wetsvoorstel van de PVV is voorgesteld om de maximumduur van partneralimentatie te verkorten naar vijf jaar en de VVD, PvdA en D66 betogen in een initiatiefnota dat ‘partneralimentatie eerlijker, simpeler en korter’ moet worden.⁷

Ofschoon bij aanvang van dit promotieonderzoek de studie naar de grondslagen van partneralimentatie vooral een theoretische exercitie was, is het thans een onderwerp van politiek debat geworden. Mede dankzij mijn deelname aan de parlementaire Werkgroep Partneralimentatie van de VVD, PvdA en D66, is de grondslagendiscussie op de agenda geplaatst. In de initiatiefnota van deze partijen is uiteindelijk opgenomen dat de ‘nieuwe’ (en enige) grondslag van partneralimentatie de ‘compensatie voor het gedurende het huwelijk ontstane

³ Zie hoofdstuk 6, paragraaf 6.2.2.

⁴ Zie hoofdstuk 2.

⁵ Zie hierover uitgebreid hoofdstuk 1, paragrafen 1.3 en 1.4.

⁶ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 311, nr. 1-3 (voorstel van PVV) en *Kamerstukken II* 2011/12, 33 312, nr. 1-2 (initiatiefnota VVD, PvdA en D66). Zie hierover meer hoofdstuk 1.

⁷ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 312, nr. 2, p. 1.

verlies aan verdien capaciteit' is.⁸ Het onderscheid tussen de twee grondslagen kan in de toekomst van wezenlijk belang worden als de plannen van de VVD, PvdA en D66 daadwerkelijk tot wet zouden worden verheven. Het gevolg hiervan is namelijk dat geen partneralimentatie meer kan worden vastgesteld als slechts sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit.⁹ Bij de beantwoording van de vraag óf partneralimentatie kan worden toegekend aan een ex-echtgenoot, zal dus altijd een onderscheid moeten worden gemaakt tussen beide grondslagen om te bepalen of de verdien capaciteit door het huwelijk is verminderd.

Hypothesen, onderzoeksvraag en deelvragen

Uit de discussie van de CEFL en het Nederlands politiek-maatschappelijk debat over het partneralimentatierecht kunnen drie hypothesen worden gedestilleerd. Deze zijn:

1. De wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten kent twee grondslagen, te weten de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.
2. Het huidige Nederlandse alimentatierecht maakt geen duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen, waardoor knelpunten ontstaan.
3. In Nederland is de sociale acceptatie van (het) partneralimentatie(recht) laag, maar deze kan toenemen als in het recht een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen beide grondslagen.

In dit promotieonderzoek worden deze hypothesen getoetst, zodat uiteindelijk de volgende centrale onderzoeksvraag kan worden beantwoord:

In hoeverre en op welke wijze kan het partneralimentatierecht worden verbeterd door een duidelijk onderscheid te maken tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit?

De toetsing van de zojuist geformuleerde hypothesen en de beantwoording van de centrale onderzoeksvraag van deze studie worden gedaan aan de hand van de volgende deelvragen op nationaal juridisch, theoretisch, empirisch en rechtsvergelijkend gebied:

Nederlands recht

1. Welke grondslagen zijn te vinden in het partneralimentatierecht? Zijn deze terug te brengen tot de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit?

⁸ Ibid.

⁹ Zie hoofdstuk 1, paragraaf 1.2.

Gesteld dat de twee grondslagen in het recht voorkomen:

2. In hoeverre en op welke wijze wordt onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen in wetgeving, parlementaire geschiedenis, jurisprudentie en literatuur?
3. Voor zover geen onderscheid wordt gemaakt: welke zijn de knelpunten in het recht?
4. Kunnen deze knelpunten worden verholpen door het maken van een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen en is het maken van een dergelijk onderscheid praktisch uitvoerbaar?

Theoretisch

5. Hoe kan een geringe sociale acceptatie van het partneralimentatierecht worden verklaard en hoe zou deze acceptatie kunnen toenemen? Welke rol kunnen grondslagen hierin spelen?

Empirisch

6. Welke grondslagen zijn terug te vinden in de opvattingen van de Nederlandse bevolking? Behoren daartoe ook de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit?

Gesteld dat de twee grondslagen in de opvattingen van de Nederlandse bevolking terug te vinden zijn:

7. In hoeverre maakt de Nederlandse bevolking onderscheid tussen beide grondslagen bij verschillende onderdelen van het partneralimentatierecht?
8. Heeft de Nederlandse bevolking een voorkeur voor een van de twee grondslagen?

Rechtsvergelijkend

9. Welke grondslagen van de wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten komen voor in de (inleiding tot de) CEFL Principles betreffende partneralimentatie, het Belgische en het Duitse recht? Behoren hiertoe ook de grondslagen voortdurende solidariteit en huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit? Zo ja, wordt in de stelsels onderscheid gemaakt tussen deze grondslagen?
10. Wat kan Nederland van de onderzochte stelsels leren over de gevolgen van het al dan niet maken van het onderscheid tussen de twee grondslagen voor de oplossing van de in Nederland geconstateerde knelpunten?

Afbakening van het onderzoek

De studie uit dit proefschrift betreft uitsluitend de wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-partners. Andere wettelijke onderhoudsplichtigen, zoals deze tussen de niet-zorgende ouder en zijn of haar kinderen, worden in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Bovendien kan na ontbinding van het huwelijk door echtscheiding én na ontbinding van een geregistreerd partnerschap een onderhoudsplicht ontstaan. In beide gevallen gelden dezelfde regels. Voor het

gemak ga ik in dit proefschrift uit van de onderhoudsplicht na echtscheiding, maar alles wat hierover wordt gezegd, geldt ook voor de onderhoudsplicht na beëindiging van een geregistreerd partnerschap.

In dit onderzoek staat het Nederlandse recht centraal. Het rechtsvergelijkende onderzoek heeft een complementair karakter en heeft als doel naar oplossingen te zoeken voor in Nederland geconstateerde knelpunten. Gezien dit doel wordt in de geselecteerde stelsels gericht gekeken of ook daar met in Nederland vergelijkbare problemen voorkomen, en zo ja, welke oplossingen daarvoor zijn gevonden. Derhalve is het rechtsvergelijkende onderzoek beperkter in omvang en diepgang dan het onderzoek naar het Nederlandse stelsel van partneralimentatie.

Voorts beperkt dit onderzoek zich tot onderhoudsbijdragen die door de rechter worden vastgesteld. Partijen hebben altijd de mogelijkheid om met elkaar een alimentatieovereenkomst te sluiten, waarbij zij de vrijheid hebben om afspraken te maken die afwijken van de wettelijke maatstaven (zie artikel 1:158 BW). Bij een alimentatieovereenkomst wordt door de partijen derhalve indirect zelf bepaald op welke grondslag de afgesproken onderhoudsplicht is gebaseerd. De resultaten van dit onderzoek kunnen wel als leidraad gebruikt worden bij het sluiten van een overeenkomst.

In het onderzoek wordt bovendien de term ‘grondslag’ uitsluitend gereserveerd voor de rechtvaardiging van de wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten. Met andere woorden, het gaat om de vraag: waarom moet een gescheiden echtgenoot partneralimentatie betalen? Het definiëren van een grondslag van de wettelijke regeling van partneralimentatie is dus meer dan louter een juridische vraag, het gaat uiteindelijk ook om een politieke, sociale en ethische stellingname. In de wetsgeschiedenis en literatuur wil het nog wel voorkomen dat het begrip ‘rechtsgrond’ als synoniem wordt gebruikt voor grondslag. De rechtsgrond heeft echter een andere betekenis en is een rechtsnorm waarop de beslissing van de rechter – naast de feiten – steunt.¹⁰ De rechtsgrond van partneralimentatie is voornamelijk artikel 1:157 BW.

Tot slot wordt er in het onderzoek voor de eenvoud van uitgegaan dat de alimentatiegerechtigde een vrouw is en de onderhoudsplichtige een man. Uiteraard kan van het tegenovergestelde sprake zijn, maar in de praktijk komt dit vooralsnog zelden voor: in de jaren 1994 tot 2010 werd steeds bij rond één op de vijf scheidingen partneralimentatie toegekend aan de vrouw, terwijl in diezelfde periode slechts incidenteel partneralimentatie werd vastgesteld ten behoeve van de man.¹¹

Opbouw van dit boek

Deze dissertatie is onderverdeeld in vier delen. In deel I wordt de *status quo* weergegeven van het Nederlandse partneralimentatierecht en worden de zojuist opgesomde deelvragen 1 tot en met 4 beantwoord. Daarbij zal echter een deel van vraag 4 – of de knelpunten van het Nederlandse recht kunnen worden

¹⁰ Crommelin 2007, p. 17.

¹¹ CBS StatLine, tabel Echtscheidingsprocedures.

verholpen door het maken van een duidelijk onderscheid – pas in hoofdstuk 10 aan de orde komen. Allereerst worden de geldende relevante alimentatieregels geïntroduceerd, wordt bestudeerd of deze regels een onderscheid maken tussen de twee grondslagen en worden mogelijke knelpunten in kaart gebracht (hoofdstuk 1). Daarna wordt vanuit een historisch perspectief de verschillende opvattingen in kaart gebracht over de rechtvaardiging van partneralimentatie die naar voren zijn gebracht in de wetsgeschiedenis, rechtspraak en juridische literatuur (hoofdstuk 2). Nagegaan wordt hoe de voornaamste grondslagen in deze bronnen zijn uitgekristalliseerd en of hierin nog andere grondslagen worden aangedragen dan de twee die in dit boek centraal staan. Hierna wordt besproken welke onderdelen van het alimentatierecht aanknopingspunten vormen om te bepalen van welke grondslag in een concrete zaak sprake is (hoofdstuk 3).

Deel II bevat het theoretische en empirische gedeelte van dit proefschrift. In dit deel worden deelvragen 5 tot en met 8 beantwoord. Eerst wordt aan de hand van verschillende klassieke antropologische, sociologische en rechtsfilosofische theorieën getracht te verklaren waarom het maken van een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen van invloed kan zijn op de sociale acceptatie van het partneralimentatierecht (hoofdstuk 4). Vervolgens komt een empirische studie naar de opvattingen van de Nederlandse bevolking over de rechtvaardiging van partneralimentatie aan de orde (hoofdstuk 5). Met dit onderzoek kan namelijk worden achterhaald of het aannemelijk is dat een stelsel waarin een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen, op meer maatschappelijke steun kan rekenen.

Deel III bestaat uit een rechtsvergelijkend onderzoek. In dit deel wordt antwoord gegeven op deelvragen 9 en 10 en inspiratie opgedaan voor het voorstel tot wijzigingen van het Nederlandse alimentatiestelsel. In deel III worden allereerst de relevante *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses* van de CEFL besproken (hoofdstuk 6). Vervolgens wordt geanalyseerd welke grondslagen van partneralimentatie doorwerken in het Belgische en Duitse recht (hoofdstukken 7 en 8). Aan de hand van de beschrijving van de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie en het Belgische en Duitse recht, wordt een vergelijking gemaakt met het Nederlandse alimentatierecht (hoofdstuk 9). Met behulp van deze rechtsvergelijking worden meerdere lessen getrokken voor het Nederlandse alimentatiestelsel.

Slotdeel IV bevat de samenvatting en conclusies en kom ik met voorstellen tot verbetering van het Nederlandse partneralimentatierecht (hoofdstuk 10).

DEEL I

GRONDSLAGEN VAN PARTNERALIMENTATIE IN HET NEDERLANDSE RECHT

HOOFDSTUK 1

Het onderscheid tussen de twee grondslagen in het huidige en voorgestelde alimentatierecht

1.1 INLEIDING

In dit hoofdstuk wordt het huidige partneralimentatierecht geïntroduceerd. Daarbij wordt onderzocht in hoeverre en op welke wijze in de wetgeving een onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Voor zover hierin geen sprake is van een onderscheid, wordt tevens bestudeerd tot welke knelpunten dit kan leiden. De rechtsvergelijkende analyse van de CEFL levert voldoende aanleiding om er voorlopig in dit hoofdstuk vanuit te gaan dat er twee grondslagen van partneralimentatie zijn,¹² maar deze aanname wordt in dit proefschrift nog uitgebreid getoetst.¹³

Elke inhoudelijke paragraaf van dit hoofdstuk vangt aan met een korte uiteenzetting van de alimentatieregels inzake de toekenning van partneralimentatie (paragraaf 1.2), de alimentatiehoogte (paragraaf 1.3), de alimentatieduur (paragraaf 1.4) en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of daaraan gelijk gesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde (paragraaf 1.5). Waar relevant, wordt eveneens ingegaan op de recente voorstellen van de verschillende politieke partijen om de alimentatiewet te wijzigen, zodat duidelijk wordt hoe eventueel toekomstig alimentatierecht er uit zal zien.¹⁴ Om vast te stellen of in het huidige recht tussen de twee grondslagen een onderscheid wordt gemaakt, worden ook telkens de beschreven partneralimentatieregels toegepast op de in de introductie van dit proefschrift gegeven zuivere solidariteitscasus van Lisa en de zuivere verdien capaciteitscasus van Jane. Bekeken wordt welke uitkomsten dit oplevert en welke mogelijke knelpunten daarbij geïdentificeerd kunnen worden.

Tot slot worden in paragraaf 1.6 bovenstaande onderzoeksvragen beantwoord.

1.2 DE TOEKENNING VAN PARTNERALIMENTATIE

Huidige regels inzake de toekenning

De onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten wordt in de wet geregeld in titels 9 en 17 van boek 1 van het BW. In titel 9 staan de wetsartikelen die specifiek van toepassing zijn op de onderhoudsplicht tussen voormalige echtelieden.

¹² Zie de introductie van dit proefschrift en hoofdstuk 6, paragraaf 6.2.2.

¹³ Zie hoofdstuk 2. In hoofdstuk 5 wordt eveneens getoetst welke grondslagen de Nederlandse bevolking aandraagt. Ook in de hoofdstukken over het Belgische en Duitse recht (hoofdstuk 6 en 7) is bekeken welke grondslagen in dit recht naar voren komen.

¹⁴ Zie over deze voorstellen ook de introductie en hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.

Titel 17 betreft de algemene regels van de onderhoudsplichten tussen bloed- en aanverwanten.

De rechter kan bij de echtscheidingsbeschikking of bij latere uitspraak een onderhoudsbijdrage toekennen aan verzoeker (1:157 lid 1 BW). De alimentatierechter heeft een discretionaire bevoegdheid, dat wil zeggen dat hij partneralimentatie kan vaststellen, maar daartoe niet verplicht is.¹⁵ De rechter kan zich in hoge mate laten leiden door de billijkheid en rekening houden met alle financiële en niet-financiële omstandigheden van het geval.¹⁶

De wettelijke maatstaven voor de toekenning van partneralimentatie zijn de behoefte van de verzoekende ex-echtgenoot en de draagkracht van de andere gewezen echtgenoot (artikel 1:397 lid 1 BW). Als een ex-echtgenoot niet zelf in haar behoefte kan voorzien, betekent dat deze behoeftig is. Behoeftigheid is de voorwaarde voor de toekenning van partneralimentatie.¹⁷ Dit houdt in dat de rechter in beginsel allereerst bepaalt wat de *omvang van de behoefte* van de ex-echtgenoot is. De rechter gaat dan na welk bedrag verzoeker nodig heeft om in eigen levensonderhoud te voorzien. Het huwelijkse welvaartsniveau is daarbij het uitgangspunt. Vervolgens beoordeelt de rechter of in die behoefte kan worden voorzien uit eigen inkomsten of uit inkomsten die in redelijkheid kunnen worden verworven (artikel 1:157 lid 1 BW). Bij de vraag welke inkomsten in redelijkheid kunnen worden verworven, zijn niet-financiële factoren van belang omdat deze in de weg kunnen staan om inkomsten te verwerven. Deze factoren staan niet in de wet, maar komen naar voren in de rechtspraak. Belangrijke niet-financiële factoren zijn bijvoorbeeld de ongelijke rolverdeling tijdens het huwelijk, de zorg voor kinderen, de leeftijd en gezondheidstoestand van de verzoeker en de huwelijksduur.¹⁸ Als de inkomsten zijn berekend, kan worden bepaald of deze de behoefte dekken. Zo niet, dan is sprake van behoeftigheid. Kortom, de bepaling van de behoefte en de behoeftigheid kunnen niet los van elkaar worden gezien. In hoofdstuk 3 komt deze verhouding nog uitgebreid aan bod.¹⁹

De tweede financiële maatstaf is de *draagkracht* van de onderhoudsplichtige. In de praktijk komt het vaak voor dat de draagkracht van de ex-echtgenoot niet voldoende ruimte laat om in de behoefte van de andere gewezen echtgenoot te voorzien.²⁰ Om procestechnische redenen wordt in dergelijke gevallen eerst de draagkracht berekend, voordat de behoefte en de behoeftigheid worden bepaald.

Ondanks dat aan de financiële maatstaven behoefte en draagkracht en de voorwaarde behoeftigheid is voldaan, kan de rechter uiteindelijk toch beslissen om geen partneralimentatie toe te kennen aan verzoeker. Soms besluit de rechter namelijk dat het niet van de draagkrachtige ex-echtge-

¹⁵ Asser-De Boer 2010, nr. 620. Voor het eerst bepaald in HR 21 november 1913, *NJ* 1913, 1320. Zie ook hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1.

¹⁶ Asser-De Boer 2010, nr. 620.

¹⁷ Zie Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 25.

¹⁸ Zie over deze factoren uitgebreid: hoofdstuk 3.

¹⁹ Zie paragraaf 3.2.

²⁰ Asser-De Boer 2010, nr. 622; Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 26.

noot kan worden verlangd dat ten laste van hem partneralimentatie wordt vastgesteld. Verschillende niet-financiële factoren kunnen daarbij een rol spelen. Sprake kan bijvoorbeeld zijn van wangedrag van de behoeftige ex-echtgenoot jegens de ander of van een zodanig korte huwelijks- of samenlevingsduur dat tussen de echtgenoten geen lotsverbondenheid is ontstaan. In hoofdstuk 3 wordt hierop dieper ingegaan.²¹

Kortom, in de wet wordt geen grondslag van partneralimentatie genoemd en de huidige regels inzake de toekenning maken geen duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen van partneralimentatie.

In de initiatiefnota van de VVD, D66 en PvdA is opgenomen dat in het nieuwe recht nog slechts partneralimentatie moet kunnen worden toegekend als ‘compensatie voor [...] [het] gedurende het huwelijk ontstane verlies aan verdien capaciteit’. Deze partijen stellen ook voor om de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit als de ‘nieuwe’ grondslag van partneralimentatie wettelijk vast te leggen.²² Hoewel uit deze zin niet is af te leiden dat het verlies aan verdien capaciteit door het huwelijk moet zijn veroorzaakt, blijkt uit de context dat dit wel zo is bedoeld.²³ Het gevolg hiervan is dat nog slechts partneralimentatie kan worden toegekend als de behoefte is veroorzaakt door het huwelijk. Kortom, in het plan van de politieke partijen kan nog slechts partneralimentatie worden toegekend als deze onderhoudsbijdrage de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft. Aan de behoeftige ex-echtgenoot kan geen partneralimentatie meer worden toegekend als de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit.

Toepassing van de huidige regels betreffende de toekenning op de twee casus

De behoefte en de draagkracht zijn in de casus van Lisa en Jane gegeven. Tijdens het tien jaar durend huwelijk hebben beide vrouwen niet gewerkt en na de echtscheiding beschikken zij niet over enige inkomsten. Daarnaast hebben hun ex-mannen, David en Albert, een (zeer) goed inkomen als ICT-ondernemer en advocaat en beschikken dus over voldoende draagkracht.

Of Lisa en Jane na de scheiding in redelijkheid inkomsten kunnen verwerven om in eigen levensonderhoud te voorzien, moet door de rechter worden beoordeeld op basis van de niet-financiële omstandigheden van het geval. In het geval van Jane kan met zekerheid worden gezegd dat een rechter beslist dat zij in redelijkheid geen eigen inkomsten kan verwerven, omdat zij geen werkervaring heeft en haar studie geneeskunde niet heeft afgemaakt vanwege de zorg voor de kinderen. Verder is deze zorg voor Jane ook na de echtscheiding nog intensief, gezien de jonge leeftijd van de kinderen en de slechte gezondheidstoestand van het jongste zootje. Met andere woorden, Jane is behoeftig.

²¹ Zie paragraaf 3.4.

²² *Kamerstukken II* 2011/12, 33 312, nr. 2, p. 1.

²³ *Ibid.*, p. 2.

In het geval van Lisa ligt het anders. Zij heeft geen kinderen om voor te zorgen en haar leeftijd staat het vinden van een baan niet in de weg. Haar beroep als verpleegkundige kan zij zelfs na een tien jaar durende werkonderbreking na een zekere bijscholing weer uitoefenen. Het is dus aannemelijk dat de rechter ook in het geval van Lisa zal oordelen dat zij in redelijkheid niet *onmiddellijk* weer eigen inkomsten kan verwerven na de echtscheiding. Lisa heeft gedurende het huwelijk niet gewerkt en is tijdens deze periode gewend geraakt aan een hoger welvaartsniveau. Derhalve zou Lisa na de echtscheiding niet meteen aan haar (financiële) lot kunnen worden overgelaten. Lisa is dus eveneens behoeftig. Dat Lisa geheel uit eigen beweging haar baan heeft opgegeven zonder dat deze keuze was ingegeven door zorgtaken die moesten worden verricht in het belang van het gezin, vormt naar huidig recht geen reden om haar geen partneralimentatie toe te kennen.²⁴

Het thans geldende recht maakt bij de toekenning geen onderscheid tussen de verschillende casus van Lisa en Jane. De rechter kent zowel aan Lisa als Jane partneralimentatie toe, omdat hij slechts moet beoordelen of beide vrouwen in redelijkheid eigen inkomsten kunnen verwerven. Daarbij kijkt hij niet naar de oorzaak van de behoefte van Lisa en Jane. Het maakt naar huidig recht dus niet uit of de behoefte is veroorzaakt door offers die in het belang van het gezin zijn gebracht of door omstandigheden die geheel in de sfeer van de verantwoordelijkheid van de verzoeker zelf liggen. Hierdoor ontstaat het probleem dat niet in alle gevallen is te rechtvaardigen waarom iemand partneralimentatie wordt toegekend.

Het niet maken van een dergelijk onderscheid staat op gespannen voet met de billijkheid. In de plannen van de VVD, PvdA en D66 wordt dit probleem op een zodanige wijze opgelost dat Lisa geheel geen partneralimentatie meer kan worden toegekend. Dat in de initiatiefnota de voortdurende solidariteit als grondslag wordt ontkend, houdt echter niet in dat slechts Lisa die behoeftig is geworden door een eenzijdige beslissing die niet was ingegeven door de zorgtaken in het belang van het gezin, een onderhoudsuitkering wordt ontzegd. Ook ex-echtgenoten die bijvoorbeeld door ziekte, een ongeval, een gevorderde leeftijd of werkloosheid behoeftig zijn geworden, kunnen dan geen aanspraak meer maken op partneralimentatie. Bij deze rechtspolitieke keuze dient te worden afgewogen of de samenleving geheel verantwoordelijk is voor deze gescheiden echtgenoten, of dat (eveneens) hun draagkrachtige ex-partners verantwoordelijk zijn. Het is in ieder geval wel aannemelijk dat door de keuze die in de initiatiefnota is gemaakt, veel meer gescheiden vrouwen in armoede zullen vervallen en dat de verantwoordelijkheid voor deze vrouwen via de bijstand zal worden afgewenteld op de maatschappij.²⁵

²⁴ Het kan wel een reden zijn om de onderhoudsplicht te limiteren, mits David hierom verzoekt. Zie hierover paragraaf 1.3.

²⁵ Zie over de relatie tussen partneralimentatie en de bijstand meer: hoofdstuk 2, paragrafen 2.3.1 & 2.3.3 en hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.2.

1.3 DE HOOGTE VAN PARTNERALIMENTATIE

Huidige regels inzake de alimentatiehoogte: de rol van de huwelijkse levensstandaard

De financiële maatstaven behoefte en draagkracht die in de vorige paragraaf zijn genoemd, bepalen de hoogte van de onderhoudsbijdrage. De laagste van deze twee maatstaven, maximeert namelijk het alimentatiebedrag. In de wet staat niet nader omschreven wat onder de behoefte en draagkracht moet worden verstaan. Ter bevordering van de rechtszekerheid en rechtsgelijkheid publiceert de Werkgroep Alimentatienormen van de Nederlandse Vereniging voor de Rechtspraak daarom sinds 1976 periodiek de zogenaamde Alimentatienormen (ook wel: Tremanormen).²⁶ Deze normen kunnen rechters toepassen bij de berekening van de hoogte.

De bepaling van de behoefte en de draagkracht is in principe maatwerk.²⁷ Medebepalend voor de vaststelling van de behoefte van de onderhoudsgerechtigde is de welstand waarin partijen tijdens hun huwelijk hebben geleefd.²⁸ Om het huwelijkse welvaartsniveau te bepalen, wordt vooral gekeken naar het inkomsten- en uitgavenpatroon tijdens de laatste jaren van het huwelijk.²⁹ Dit houdt overigens niet in dat de onderhoudsplichtige steeds verplicht is zijn voormalige echtgenoot in staat te stellen voort te leven op de wijze zoals zij tijdens het huwelijk gewend was, ook al is hij daartoe financieel in staat.³⁰

De onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten houdt dus zeker niet op bij het bestaansminimum.³¹ Doordat de huwelijkse levensstandaard als uitgangspunt wordt gehanteerd bij de berekening van de behoefte, kunnen in de praktijk zeer hoge alimentatiebedragen worden toegekend.³² De rechter kan namelijk rekening houden met redelijke luxe lasten, waaronder bijvoorbeeld ook kosten voor vakanties, sport en een wekelijks bezoek aan de schoonheidsspecialist

²⁶ Rechters zijn niet verplicht om hun oordeel te baseren op de Alimentatienormen. Deze normen zijn namelijk slechts richtlijnen en geen recht in de zin van art. 79 RO. Zie Wortmann & Duijvendijk-Brand 2012, nr. 104. Zie uitgebreid over de werkgroep Alimentatienormen het proefschrift van Dijksterhuis uit 2008. Zie ook meer over de Alimentatienormen hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.3.

²⁷ In standaardgevallen kan echter de *behoefte* worden berekend met de volgende vuistregel: 60% van het netto gezinsinkomen - kosten kinderen. Zie Rapport Werkgroep Alimentatienormen 2012, p. 6.

²⁸ HR 12 februari 1988, NJ 1988, 945 en HR 3 december 1999, NJ 2000, 183. Uitzondering: Hof s'-Hertogenbosch 1 november 2011, LJN BU3154. In deze zaak werd als uitgangspunt voor de berekening van de behoefte van de gerechtigde de in eigen mate opgebouwde welstand na de scheiding gehanteerd gezien het tijdsverloop sinds de echtscheidingsdatum alsook het feit dat de vrouw al vanaf 2001 haar uitgavenpatroon heeft aangepast en dus voor haar al geruime tijd financiële onafhankelijkheid heeft bestaan.

²⁹ Rapport Werkgroep Alimentatienormen 2012, p. 6.

³⁰ Hof Amsterdam 5 december 1972, NJ 1973, 471.

³¹ Rapport Werkgroep Alimentatienormen 2012, p. 5.

³² NB: in 2009 werd slechts in afgerond 15% van de alimentatiezaken door de rechter een bedrag toegekend dat hoger was dan € 2000. In afgerond 31% van de gevallen werd een bedrag van niet meer dan € 400 vastgesteld. Daarnaast was de verdeling als volgt: in circa 27% van de gevallen werd een bedrag toegekend tussen de € 400-800, in 17% van de zaken een bedrag tussen de € 800-1200, in 7% van de gevallen een bedrag tussen de € 1200-1600 en in afgerond 5% van de zaken een bedrag tussen de € 1600-2000. Zie Mat & Weeda 2012, p. 5.

en kapper kunnen vallen als de behoeftige gewezen echtgenoot dit tijdens het huwelijk gewend was om te doen.³³

De draagkracht van de onderhoudsplichtige ex-echtgenoot wordt bepaald door enerzijds de financiële middelen waarover de onderhoudsplichtige beschikt of redelijkerwijze kan beschikken, en anderzijds de lasten (bijstandsnorm plus relevante lasten) die hij daaruit te bestrijden heeft.³⁴ Hoewel de relevante lasten in aanmerking worden genomen, is – anders dan bij de vaststelling van de behoefte – het huwelijkse welvaartsniveau daarbij geen uitgangspunt. Teneinde de onderhoudsplichtige enige ruimte te laten om de lasten te kunnen voldoen waarmee bij de bepaling van zijn draagkracht geen rekening is gehouden en hem een prikkel te verschaffen om te blijven werken, mag hij een bepaald percentage van de draagkrachtruime (dit is het verschil tussen het inkomen en de relevante lasten) zelf houden.³⁵ Daarnaast moet worden gezegd dat bij eigen inkomen van een alimentatiegerechtigde en/of een relatief hoge behoefte en draagkracht, een zogenoemde jusvergelijking wordt gemaakt. De inkomsten en lasten van beide partijen worden met elkaar vergeleken, zodat kan worden nagegaan of de alimentatiegerechtigde niet in een betere financiële positie wordt gebracht dan de onderhoudsplichtige. Desondanks is in de Alimentatienormen expliciet opgenomen dat er geen regel bestaat dat de ex-echtgenoten na de scheiding in beginsel een gelijk besteedbaar inkomen behoren te hebben.³⁶

De VVD, PvdA en D66 willen de berekeningsmethodiek van partneralimentatie wijzigen. In de initiatiefnota is opgenomen dat zij deze sterk willen vereenvoudigen.³⁷ Zo zou het voor gescheiden echtgenoten mogelijk moeten worden om zelf via een eenvoudige internettool de verschuldigde partneralimentatie te berekenen. Daarbij zal gebruik worden gemaakt van forfaitaire schalen. Het is nog niet bekend hoe de berekeningsmethodiek precies vormgegeven zal worden.

Toepassing van de regels betreffende de hoogte op de twee casus

Als de rechter volgens de geldende regels de behoefte berekent van Lisa en Jane, gaat hij daarbij in beide gevallen uit van het huwelijkse welvaartsniveau. In de casus van Jane valt daar veel voor te zeggen. Jane heeft immers door tijdens het huwelijk (en na de scheiding) onbetaalde zorgarbeid te verrichten ten koste van haar eigen loopbaan, Albert de kans gegeven om zich volledig te richten op zijn carrière. Op deze wijze heeft ook Jane bijgedragen aan het bereikte huwelijkse welvaartsniveau. Het lijkt dan ook terecht dat zij na de echtscheiding deelt in de tijdens het huwelijk opgebouwde levensstandaard.

³³ Zie bijvoorbeeld HR 20 maart 2009, *LJN* BG7995. In deze zaak werd door het Hof een onderhoudsbijdrage van meer dan € 30.000,- per maand toegekend aan een gescheiden vrouw. Dit bedrag was inclusief een voorziening bij vooroverlijden als bedoeld in art. 1:157 lid 2 BW. De man had een onbeperkte draagkracht.

³⁴ Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 45.

³⁵ Rapport Werkgroep Alimentatienormen 2012, p. 11 & 13.

³⁶ *Ibid.*, p. 15.

³⁷ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 312, nr. 2, p. 3.

Lisa heeft echter niet bijgedragen aan de opbouw van het huwelijkse welvaartsniveau. Zij heeft immers tijdens het huwelijk geen onbetaalde zorgarbeid verricht, omdat uit het huwelijk geen kinderen zijn geboren en doordat het voormalige echtpaar door het hoge inkomen van David zich een voltijdse hulp in de huishouding kon permitteren. Desondanks wordt de behoefte van Lisa op basis van de huwelijkse levensstandaard berekend en wordt haar waarschijnlijk een hoog alimentatiebedrag toegekend, gezien het hoge huwelijkse welvaartsniveau en de draagkracht van David.

Voor de huidige methode van berekening van de hoogte van het alimentatiebedrag is het dus irrelevant dat de verzoekende ex-echtgenoot aan de opbouw van het huwelijkse welstands niveau heeft bijgedragen door de verrichting van zorgtaken in het belang van het gezin. Anders dan Jane, heeft Lisa immers geen financiële offers voor het huwelijk gebracht en heeft zij niet met onbetaalde zorgarbeid bijgedragen aan het tijdens het huwelijk opgebouwde welvaartsniveau. Met andere woorden, het maakt niet uit of de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit of op de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Hierdoor ontstaat het probleem dat niet in alle gevallen is te rechtvaardigen waarom de behoeftige ex-echtgenoot deelt in de tijdens het huwelijk opgebouwde levensstandaard. Het zou echter billijker zijn als Lisa in verhouding minder alimentatie wordt toegekend dan Jane.

In de plannen van de VVD, PvdA en D66 wordt voor een drastische oplossing gekozen, want aan Lisa kan dan namelijk geheel geen partneralimentatie meer worden toegekend. Dat is wellicht acceptabel in het geval van Lisa, maar andere 'solidariteitsgevallen' waarin de behoeftigheid bijvoorbeeld is veroorzaakt door ziekte of ouderdom, nopen wellicht tot een ander uitgangspunt voor de berekening van de behoefte dan de huwelijkse levensstandaard.

1.4 DE DUUR VAN PARTNERALIMENTATIE

Huidige regels inzake de alimentatieduur

In de wet is een maximumtermijn van twaalf jaar opgenomen (artikel 1:157 lid 4 BW). Als het huwelijk echter korter heeft geduurd dan vijf jaar en kinderloos is gebleven, eindigt de onderhoudsplicht van rechtswege na een periode gelijk aan de huwelijksduur (artikel 1:157 lid 6 BW). De periode vangt aan op de datum van de inschrijving van de echtscheidingsbeschikking in de registers van de burgerlijke stand. De maximumtermijnen zijn vervaltermijnen.³⁸

In 1994 zijn de twee maximumtermijnen in de wet neergelegd.³⁹ De keuze van de toenmalige wetgever om destijds juist een twaalfjarige termijn te implementeren, had als reden de zorg voor jonge kinderen. Volgens de wetgever is bij de keuze uitgegaan van het ongunstige geval dat het jongste kind werd geboren op het moment dat de partijen scheidden. Na maximaal

³⁸ Wakker, *EB* 2010, 60.

³⁹ Zie hierover ook: hoofdstuk 2, paragraaf 2.3. Deze maximumtermijnen gelden voor onderhoudsplichtigen die zijn vastgesteld ná 1 juli 1994. Voor de zogenaamde 'oude gevallen' geldt de overgangsregeling uit de Wet Limitering Alimentatie.

twalf jaar gaat het jongste kind naar de middelbare school en heeft de verzorgende gescheiden ouder voldoende tijd gehad om voor de kinderen te zorgen en zich er op voor te bereiden in eigen levensonderhoud te voorzien.⁴⁰

De termijn van vijf jaar is in de wet opgenomen omdat de wetgever vond dat naarmate het huwelijk korter had standgehouden, ook in mindere mate nadelige (financiële) gevolgen door het huwelijk zouden zijn ontstaan.⁴¹ Verder is de keuze om de grens te trekken bij een huwelijksduur van vijf jaar willekeurig door de wetgever gemaakt.⁴²

Van de twee maximumtermijnen kan worden afgeweken. De rechter kan ingevolge artikel 1:157 lid 3 en lid 5 j° 6 BW de alimentatieduur limiteren dan wel verlengen, maar dit kan slechts op verzoek en de voorwaarden die hieraan worden gesteld, zijn streng. Zo geldt een zware stelplicht en bewijslast van degene die om verkorting van de onderhoudsplicht verzoekt en worden hoge motiveringseisen gesteld aan de limiteringsbeslissing van de rechter.⁴³ Tevens dient het daarbij te gaan om financiële en/of niet-financiële factoren die zich naar hun aard niet meer kunnen wijzigen en dus veelal in het verleden liggen.⁴⁴

Hiervan is bijvoorbeeld sprake als het aan de gerechtigde zelf te wijten is dat zij geen werk heeft gevonden of binnen de vastgestelde tijd zal kunnen vinden. Bovendien kan de rechter niet ambtshalve, maar slechts op verzoek van een van de partijen de onderhoudsplicht verkorten.

Daarnaast kan de rechter alleen op verzoek van de alimentatiegerechtigde de onderhoudsbijdrage verlengen als de beëindiging van de onderhoudsplicht na verloop van de maximumduur van zo ingrijpende aard is dat deze naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid niet van de gerechtigde kan worden gevergd. De alimentatiegerechtigde moet hiertoe binnen drie maanden nadat de geldende termijn is verstreken, een verzoek indienen.⁴⁵ De onderhoudsplicht kan worden verlengd als sprake is van de door de gerechtigde gestelde en bewezen bijzondere, niet-financiële, omstandigheden.⁴⁶ Aan de beoordeling van een verlengingsverzoek worden geen andere dan gewone motiveringseisen

⁴⁰ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 7.

⁴¹ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, C, p. 8.

⁴² Zie hierover meer hoofdstuk 2, paragraaf 2.3.

⁴³ Zie bijvoorbeeld: HR 11 juni 1982, *NJ* 1983, 595; HR 25 november 1994, *NJ* 1995, 300.

Zie ook: Wortmann & Duijvendijk-Brand 2012, nr. 104; Asser-De Boer 2010, nr. 630 & 631; Dorhout & De Bie-Koopman *FJR* 2011, 52

⁴⁴ Asser/de Boer 2010, nr. 631.

⁴⁵ Deze drie maanden termijn is een vervaltermijn. Wanneer echter de onderhoudsplichtige na beëindiging van de alimentatietermijn (van bijvoorbeeld twaalf jaren) partneralimentatie blijft betalen aan de gerechtigde, dan ligt aan deze betalingen een stilzwijgende overeenkomst ten grondslag tot het laten voortduren van de alimentatieplicht (tenzij de onderhoudsplichtige anders meedeelt). Zie HR 21 mei 2010, *LJN* BL9543. Op deze uitspraak is kritiek gekomen, zie bijvoorbeeld: Dorhout *FJR* 2010, 72; Wakker, *EB* 2010, 60.

⁴⁶ Asser-De Boer 2010, nr. 633; Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 83. Aan de volgende factoren kan worden gedacht: 1) mogelijkheid van de gerechtigde om in eigen levensonderhoud te voorzien, gelet op diens leeftijd, gezondheid, arbeidsverleden en achtergrond; 2) de verwachting van partijen toen zij huwden, waarbij mede van belang is de tijd waarin het huwelijk werd gesloten en de opvatting, waaronder die van religieuze aard, die partijen destijds hadden; 3) de rolverdeling tijdens het huwelijk; 4) huwelijksduur; 5) de zorg voor kinderen; 6) ontbreken van oorzakelijk verband tussen huwelijk en behoefte; 7) de hoogte van de alimentatie en daarmee de grootte van de terugval na beëindiging; 8) het bestaan van een oudedagsvoorziening, en; 9) de financiële omstandigheden van de onderhoudsplichtige.

gesteld, omdat de in artikel 1:157 lid 5 BW genoemde maatstaf immers al streng is en tot terughoudendheid noopt.⁴⁷ Voor de uitsluiting van de mogelijkheid van een tweede verlenging gelden echter wel hoge motiveringseisen.⁴⁸ Verlenging van de door de rechter vastgestelde termijn kan overigens slechts op basis van het wijzigingsartikel 1:401 lid 2 BW.⁴⁹

Het gevolg van de strenge eisen die aan de verkorting en de verlenging worden gesteld en de onmogelijkheid van de rechter om ambtshalve van de maximumtermijnen af te wijken, is dat in de praktijk terughoudend gebruik wordt gemaakt van deze mogelijkheden.⁵⁰ Daarom zijn deze termijnen eveneens te beschouwen als standaardtermijnen. Wel wordt in de praktijk vaak gebruikt gemaakt van een nihilstelling op termijn (al dan niet met een gefaseerde afbouw).⁵¹ De rechter houdt dan in zijn beschikking bij de vaststelling van de hoogte rekening met de verwachting dat de alimentatiegerechtigde op termijn in eigen levensonderhoud kan voorzien.⁵²

De PVV wil met haar wetsvoorstel de wettelijke maximumtermijn limiteren naar vijf jaar.⁵³ Volgens de PVV zou namelijk 'het merendeel van de Nederlandse bevolking een termijn van maximaal vijf jaar meer gerechtvaardigd achten dan de thans bestaande termijn van twaalf jaar'.⁵⁴ De keuze voor een termijn van vijf jaar is hierin gelegen dat de PVV meent dat 'de onderhoudsgerechtigde in staat moet worden geacht gedurende vijf jaar een opleiding te volgen, dan wel in deeltijd te werken, hetgeen betekent dat na het verstrijken van deze termijn de onderhoudsgerechtigde in de mogelijkheid moet zijn in zijn of haar eigen levensonderhoud te kunnen voorzien'.

In de initiatiefnota van de VVD, PvdA en D66 is voorgesteld om de duur kort gezegd als volgt te wijzigen.⁵⁵ Als geen sprake is van kinderen en het huwelijk niet langer heeft geduurd dan drie jaar, dan heeft de ex-echtgenoot geen recht op partneralimentatie. Als het huwelijk langer heeft geduurd dan drie jaar, dan geldt de helft van de huwelijksduur met een maximum van vijf

⁴⁷ Asser-De Boer 2010, nr. 633.

⁴⁸ Ibid., nr. 633a.

⁴⁹ Ibid., nr. 630.

⁵⁰ Zie De Bruijn-Lückers 2012, 67; Smeets & Timmermans 2012, p. 18; Spoormans 2012, p. 8.

⁵¹ Zie bijvoorbeeld: Hof 's-Gravenhage 27 februari 2008, *LJN* BC8033; Hof 's-Gravenhage 19 maart 2008, *LJN* BD0524; Hof 's-Gravenhage 9 juli 2008, *LJN* BD6621. De rechterlijke limitering dient niet te worden verward met de rechterlijke nihilstelling van een onderhoudsplicht. Dit laatste houdt in dat de rechter bij de vaststelling of wijziging van een uitkering een redelijke mate van zekerheid heeft dat zich in de toekomst een omstandigheid zal voordoen en hij reeds op voorhand daarmee aldus rekening houdt door de uitkering op een toekomstig tijdstip op nihil te stellen. Anders dan de rechterlijke limitering, kan deze vaststelling echter later worden gewijzigd op grond van artikel 401 lid 1 of 4 BW. Daarom worden bij de nihilstelling geen hoge motiveringseisen gesteld en geldt geen verzwaarde stelplicht en bewijslast. HR 30 januari 2004, *NJ* 2004, 294, m.nt. SW. Zie Asser-De Boer 2010, nr. 630; Dorhout & De Bie-Koopman *FJR* 2011, 52; De Bruijn-Lückers & Labohm *WPNR* 2012, 6947.

⁵² De Bruijn-Lückers & Labohm *WPNR* 2012, 6947.

⁵³ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 311, nr. 1-3.

⁵⁴ Ibid., nr. 3, p. 2. Deze conclusie trekt zij geheel ten onrechte uit een door mij uitgevoerd empirisch onderzoek dat in hoofdstuk 5 wordt besproken en waarvan enkele resultaten zijn beschreven in een artikel uit 2012, waaruit volgt dat de Nederlandse bevolking juist voorstander lijkt te zijn van een bepaling van de duur op maat. Zie ook het advies van de Raad van State op dit wetsvoorstel: *Kamerstukken II* 2012/13, 33 311, nr. 4, p. 3-4.

⁵⁵ *Kamerstukken II* 2011/12, 33 312, nr. 2, p. 1, 2, 3 & 5.

jaar. Als wel kinderen uit het huwelijk zijn geboren en de zorg onevenredig is verdeeld tussen de ex-echtgenoten, geldt een duur totdat het jongste kind twaalf jaar is of een duur gelijk aan de helft van de huwelijksduur met een maximum van vijf jaar. Bij huwelijken die langer dan vijftien jaar hebben geduurd, geldt ten slotte een alimentatieduur gelijk aan de helft van de huwelijksduur met een maximum van tien jaar als de ontvangende partij gedurende het huwelijk niet aan het arbeidsproces heeft deelgenomen. Verlenging is niet meer mogelijk, maar in 'schrijnende gevallen kan de hardheidsclausule uitkomst bieden'.

Toepassing van de regels betreffende de alimentatieduur op de twee casus

Het thans geldende recht betreffende de alimentatieduur maakt slechts een beperkt onderscheid tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Alleen als het huwelijk korter heeft geduurd dan vijf jaar en kinderloos is gebleven, geldt een kortere maximumtermijn. De kans is dan immers klein dat de verdien capaciteit van de alimentatiegerechtigde door het huwelijk is verminderd, waardoor de onderhoudsplicht in principe slechts de voortdurende solidariteit als grondslag heeft. Doordat de wettelijke maximumtermijnen ook aangemerkt kunnen worden als standaardtermijnen en de huwelijken van Lisa en Jane tien jaar hebben geduurd, is aannemelijk dat beide vrouwen voor een periode van twaalf jaar partneralimentatie zullen ontvangen.

Voor in het geval van Lisa kan worden afgevraagd of een termijn van twaalf jaar niet veel te lang is. Zou zij niet veel eerder moeten kunnen deelnemen aan het arbeidsproces dan na een periode van twaalf jaar? Zij werkte immers vóór het huwelijk als verpleegkundige en kan waarschijnlijk na een korter tijdsbestek waarin zij zich eventueel bijschoolt en werk zoekt, weer aan de slag gaan en in eigen levensonderhoud voorzien. Bovendien gaat de rechtvaardiging van de wetgever voor de twaalfjarige termijn in het geval van Lisa niet op, want zij heeft geen kinderen om voor te zorgen. De rechter kan de onderhoudsplicht in het geval van Lisa limiteren, maar slechts als David hierom verzoekt en met inachtneming van de zware eisen die worden gesteld aan de stelplicht en bewijslast en hoge motiverings eisen van de rechter. Daarnaast heeft de rechter de mogelijkheid om het bedrag op termijn op nihil te stellen. Als de verwachting dat Lisa op een gegeven moment weer in eigen levensonderhoud kan voorzien echter niet uitkomt, kan zij om wijziging verzoeken.

In de casus van Jane is de termijn van twaalf jaar eerder te kort is dan te lang. Ook na een periode van twaalf jaar is heel goed denkbaar dat Jane nog steeds niet kan participeren op de arbeidsmarkt vanwege de voltijdse zorg voor de jongste gehandicapte zoon. Opnieuw gaat de rechtvaardiging van de wetgever voor deze termijn niet op, want de zoon zal nimmer groeien naar zelfstandigheid. De rechter kan de onderhoudsbijdrage in zulke situaties verlengen, maar zoals gezegd, is dit slechts mogelijk onder zeer uitzonderlijke omstandigheden. Tevens dient Jane hierom te verzoeken, met als gevolg dat zij als (economisch) zwakkere partij extra inspanning moet leveren en daarbij in onzekerheid verkeert over wat de rechter zal gaan beslissen.

Het probleem van de thans geldende standaardtermijn van twaalf jaar is dat deze te algemeen is en niet afhankelijk van de feitelijke situatie van de partijen en de oorzaak van de behoefte.⁵⁶ Dit probleem kan eveneens optreden bij de maximumtermijn die gelijk is gesteld aan de huwelijksduur, omdat situaties mogelijk zijn waarin ondanks het korte kinderloze huwelijk, toch de verdien-capaciteit door het huwelijk is verminderd.⁵⁷ Doordat de rechtvaardiging van de wetgever van de keuze voor de maximumtermijnen ontoereikend is gemotiveerd, is voor partijen niet steeds begrijpelijk *waarom* zij voor een bepaalde periode partneralimentatie ontvangen dan wel betalen.

De recente voorstellen over de alimentatieduur van de verschillende politieke partijen vormen mijns inziens geen oplossing voor bovenstaand probleem. De wettelijke maximumtermijn van vijf jaar die de PVV voorstelt, is geen oplossing omdat in veel gevallen een dergelijke overgangperiode te kort is om weer economisch zelfstandig te worden, bijvoorbeeld in de situatie van Jane. Veel alimentatiegerechtigden zullen door deze drastische verkorting daarom in armoede vervallen en in de bijstand terecht komen. In de plannen van de VVD, PvdA en D66 komt Jane er ook bekaaid vanaf. Jane kan nog slechts partneralimentatie toegekend krijgen totdat de jongste zoon twaalf jaar is. Verlenging is nadien in principe niet mogelijk. Daarnaast kan Lisa in het geheel geen partneralimentatie meer worden toegekend, want in de initiatiefnota is de voortdurende solidariteit geen rechtvaardiging meer voor partneralimentatie.

1.5 BEÏNDIGING VAN DE ONDERHOUDSUITKERING DOOR HERTROUWEN OF DAARAAN GELIJKGESTELD SAMENWONEN VAN DE ALIMENTATIEGERECHTIGDE

Huidige regel inzake de beëindiging van de onderhoudsplicht door een nieuwe relatie van de alimentatiegerechtigde (artikel 1:160 BW)

In artikel 1:160 BW wordt geregeld dat de onderhoudsplicht eindigt indien de alimentatiegerechtigde hertrouwt of met een ander is gaan samenleven als waren zij gehuwd. De alimentatieplicht eindigt van rechtswege en is altijd definitief. Herleving van de onderhoudsplicht na verbreking van de nieuwe relatie of na ontbinding van het nieuwe huwelijk, is namelijk onmogelijk.⁵⁸

Bij hertrouwen ontstaat een nieuwe onderhoudsplicht tussen de echtgenoten (artikelen 1:81, 1:82 en 1:84 BW). Geen wettelijke onderhoudsplicht bestaat er echter tussen samenwoners.⁵⁹ Desondanks eindigt ook dan de onderhoudsplicht tussen de ex-echtgenoten definitief. Gelet op dit verstrekkende gevolg, heeft de Hoge Raad in meerdere uitspraken bepaald dat het ‘samenleven als waren zij gehuwd’ restrictief moet worden uitgelegd.⁶⁰ Wil een beroep op het

⁵⁶ Zie hierover ook mijn artikel uit 2012, p. 1577-1582.

⁵⁷ Bijvoorbeeld als een gerechtigde haar carrière heeft opgegeven om haar man te volgen naar het buitenland omdat hij voor zijn werk uitgezonden is.

⁵⁸ Zie bijvoorbeeld: HR 17 december 1999, NJ 2000, 122.

⁵⁹ Samenwoners kunnen een onderhoudsplicht in een samenlevingscontract opnemen.

⁶⁰ Wortmann & Duijvendijk-Brand 2012, nr. 104.

einde van de onderhoudsplicht slagen wegens een samenleven als waren zij gehuwd, dan moet worden aangetoond dat de samenwoners ‘een gemeenschappelijke huishouding voeren en dat zij een affectieve relatie van duurzame aard hebben, die meebrengt dat de gescheiden alimentatiegerechtigde en de ander elkaar wederzijds verzorgen’.⁶¹ Een concubinaat bij wijze van een ‘proef-huwelijk’ valt hier tevens onder.⁶² Als de alimentatiegerechtigde echter is gaan samenleven met een nieuwe partner die (nog) gehuwd is, dan is geen sprake van een samenleven als waren zij gehuwd.⁶³

In de praktijk blijken vaak de wederzijdse verzorging en de daaruit voortvloeiende financiële verwevenheid lastig te bewijzen te zijn voor de onderhoudsplichtige.⁶⁴ In de feitenrechtspraak is echter een tendens waarneembaar dat het de onderhoudsplichtige bewijsrechtelijk gemakkelijker wordt gemaakt door bijvoorbeeld de zogenaamde ‘voorhandsconstructie’ toe te passen.⁶⁵

Als eenmaal is vastgesteld vanaf welk moment de onderhoudsplicht definitief is geëindigd door een samenleving, moet de door de alimentatiegerechtigde nadien betaalde partneralimentatie in principe worden terugbetaald.⁶⁶

Het plan van de VVD, PvdA en D66 is om artikel 1:160 BW te schrappen omdat nog slechts de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien-capaciteit als grondslag van partneralimentatie wordt erkend. Volgens deze politieke partijen doet daarom ‘[d]e komst van een nieuwe partner, ook als daardoor het welstandsniveau van de ontvangende partner stijgt, [...] niet[s] af aan de betalingsverplichting’.⁶⁷

Toepassing van artikel 1:160 BW op de twee casus

In de beëindigingsregeling van artikel 1:160 BW wordt geen onderscheid gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien-capaciteit. Het recht op partneralimentatie van zowel Lisa als Jane, wordt dus definitief beëindigd als zij hertrouwen of met hun nieuwe partner gaan samenleven als waren zij gehuwd.

Voor al in de situatie van Jane is onduidelijk waarom de onderhoudsplicht wordt beëindigd als zij hertrouwt of een daaraan gelijkgestelde informele relatie aangaat. Jane blijft immers ook tijdens de nieuwe relatie de onbetaalde zorg verrichten voor de kinderen die zijn geboren uit het huwelijk met Albert, waardoor zij niet met betaalde arbeid in eigen levensonderhoud kan voorzien.

⁶¹ Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 124; Wortmann & Duijvendijk-Brand 2012, nr. 104.

⁶² Asser-De Boer 2010, nr. 647; Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 125.

⁶³ HR 13 juli 2001, NJ 2001, 586, m.nt. SW.

⁶⁴ Coenraad 2012, p. 21.

⁶⁵ Wortmann & Duijvendijk-Brand 2012, nr. 104. De rechter neemt dan voorlopig (op voorhand) aan dat het door de onderhoudsplichtige gestelde bewezen is. Vervolgens geeft de rechter een bewijsopdracht aan de alimentatiegerechtigde die tegen het voorlopige bewijsoordeel tegenbewijs kan leveren. Zie hierover uitgebreid: Coenraad 2012, p. 21-25.

⁶⁶ Wortmann & Duijvendijk-Brand 2012, nr. 104. Zie ook HR 28 maart 2008, NJ 2008, 190. In sommige gevallen dienen ook de kosten voor het inschakelen van onderzoeksbureaus worden vergoed door de alimentatiegerechtigde: Hof 's-Gravenhage 26 oktober 2011, LJN BU5565, EB 2012, 34.

⁶⁷ Kamerstukken II 2011/12, 33 312, nr. 2, p. 4.

Voor deze zorg zijn zowel Jane als Albert verantwoordelijk, maar omdat Jane alle zorg op zich blijft nemen, blijft Albert profiteren van deze zorg omdat hij zich daardoor volledig kan blijven richten op zijn carrière. Het is dus moeilijk te rechtvaardigen dat Albert na het hertrouwen van Jane, haar geen vergoeding voor deze zorg meer verschuldigd is. Als het nieuwe huwelijk van Jane van korte duur is, betekent dit dat Jane op grond van artikel 1:157 lid 6 BW slechts voor de huwelijksduur partneralimentatie toegekend kan krijgen van haar tweede ex-man. Daarna heeft zij noch van haar tweede echtgenoot, noch van Albert, recht op partneralimentatie. Hierdoor ontstaat een aanzienlijke kans dat het eenoudergezin van Jane in armoede vervalt.⁶⁸ Als Jane bovendien niet hertrouwt, maar met haar nieuwe partner gaat samenleven als waren zij gehuwd, kan zij na beëindiging van deze relatie in het geheel geen aanspraak maken op een onderhoudsbijdrage van de ex-partner omdat de wet geen onderhoudsplicht tussen voormalige samenwoners kent.⁶⁹ De vraag rijst waarom de aanspraak van Jane op een onderhoudsbijdrage van Albert überhaupt afhankelijk moet zijn van haar nieuwe relatie, zolang zij behoeftig is door de zorg voor hun gezamenlijke kinderen.

In het geval van Lisa is echter wél te rechtvaardigen waarom de onderhoudsplicht van David definitief wordt beëindigd door het hertrouwen of daaraan gelijk gesteld samenwonen van Lisa. De grondslag van de onderhoudsplicht van David wordt weggenomen: de solidariteit tussen David en Lisa wordt door haar nieuwe relatie beëindigd. Geen rechtvaardiging bestaat om na verbreking van deze relatie de onderhoudsplicht van David weer te laten herleven omdat Lisa's behoeftigheid niet is veroorzaakt door offers die zijn gebracht in het belang van het gezin, maar haar verdien capaciteit is verminderd als gevolg van haar eigen keuze.

Kortom, het probleem met artikel 1:160 BW is dat in alle gevallen – dus ook als de onderhoudsplicht is gebaseerd op de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit – het recht op partneralimentatie definitief wordt beëindigd door hertrouwen of daaraan gelijk gesteld samenwonen van de gerechtigde. Hierdoor kunnen onbillijke situaties ontstaan, zoals in het geval van Jane.

In het plan van de VVD, PvdA en D66 wordt bovenstaand probleem opgelost omdat zij artikel 1:160 BW willen schrappen. Het verdient daarbij wel opmerking dat deze politieke partijen een alimentatiestelsel voorstellen waarin nog slechts partneralimentatie kan worden toegekend als de onderhoudsplicht is gebaseerd op de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

⁶⁸ Eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen kampten in 2010 met 26% relatief het vaakst met armoede. Alleenstaande vaders hebben een aanzienlijk kleinere kans op armoede (10%) dan alleenstaande moeders (22%). Zie Bos e.a. 2011, p. 20; Soede e.a. 2011, p. 59.

⁶⁹ De regering heeft in 2002 nog onderzocht of de zinsnede over het concubinaat uit artikel 1:160 BW zou moeten worden herzien. Onder de Raad voor de Rechtspraak, de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak en de Nederlandse Orde van Advocaten, bleek hiervoor echter geen draagvlak te zijn. Zie Kamerstukken II 2002/03, 28 600 VI, nr. 104.

1.6 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is het huidige partneralimentatierecht geschetst en vervolgens toegepast op de in de introductie van dit proefschrift gegeven zuivere solidariteitscasus van Lisa en de casus van Jane waarin de onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Uit deze schets is naar voren gekomen dat de geldende alimentatieregels in beginsel geen onderscheid maken tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Een beperkt onderscheid is echter waarneembaar bij de alimentatieduur. In de wet is immers geregeld dat de maximumtermijn van een onderhoudsplicht gelijk is aan de huwelijksduur als het huwelijk korter heeft geduurd dan vijf jaar en kinderloos is gebleven. In dergelijke situaties zal de verdien capaciteit van de gerechtigde meestal niet door het huwelijk zijn verminderd.

Doordat het alimentatierecht in principe geen duidelijk onderscheid maakt tussen de twee grondslagen, blijkt uit de toepassing van de regels dat knelpunten kunnen ontstaan bij de rechtvaardiging van de toekenning van een onderhoudsbijdrage, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of het daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde (artikel 1:160 BW). Het probleem dat bij de toekenning kan ontstaan, houdt kort gezegd in dat het huidige recht geen onderscheid maakt tussen de gevallen waarin de behoefte is ontstaat als gevolg van offers die verzoeker in het belang van het gezin heeft gebracht, of is veroorzaakt door omstandigheden die geheel in de sfeer van de verantwoordelijkheid van verzoeker zelf liggen.

Het probleem met de vaststelling van de alimentatiehoogte is dat niet in alle gevallen, dus ongeacht op welke grondslag de onderhoudsbijdrage is gebaseerd, te rechtvaardigen is waarom het huwelijkse welvaartsniveau als uitgangspunt wordt gebruikt bij de berekening van de behoefte van de alimentatiegerechtigde. Ook alimentatiegerechtigden die namelijk niet daadwerkelijk hebben bijgedragen aan het tijdens het huwelijk bereikte welvaartsniveau, hebben recht op het voortzetten van deze levensstandaard.

Het knelpunt met de bepaling van de alimentatieduur is dat de rechtvaardiging van de wetgever van de keuze voor de wettelijke maximumtermijnen voor veel situaties ontoereikend is, waardoor voor partijen niet steeds begrijpelijk is waarom zij voor een bepaalde periode partneralimentatie ontvangen dan wel betalen. De wettelijke maximumtermijnen zijn tevens te beschouwen als standaardtermijnen omdat de mogelijkheid van de rechter om de onderhoudsuitkering te verkorten of te verlengen, beperkt is. Hierdoor is vooral de periode van twaalf jaar logischerwijs vaak te lang omdat veel alimentatiegerechtigden een kortere overgangsperiode nodig hebben om weer in eigen levensonderhoud te kunnen voorzien. Soms kan deze periode echter ook te kort zijn. In zulke gevallen kan de alimentatiegerechtigde om verlenging verzoeken, maar zij moet als

(economisch) zwakkere partij extra inspanning leveren en daarbij zit zij in onzekerheid over wat de rechter zal gaan beslissen.

Tot slot, het probleem dat bij de toepassing van artikel 1:160 BW kan ontstaan, is dat niet in alle gevallen te rechtvaardigen is waarom de onderhoudsplicht definitief wordt beëindigd bij hertrouwen of een samenleven als waren zij gehuwd van de alimentatiegerechtigde. Vooral als de verdien-capaciteit van de alimentatiegerechtigde is verminderd door zorg voor de kinderen uit het eerdere huwelijk welke tijdens en na de nieuwe relatie voortduurt, is het onlogisch dat de onderhoudsplicht van de eerdere ex-partner wordt beëindigd. In dergelijke gevallen doet de komst van een nieuwe partner namelijk niets af aan de rechtvaardiging van de onderhoudsplicht van de eerdere gewezen echtgenoot.

Uit het hoofdstuk is naar voren gekomen dat vooral de plannen van de VVD, PvdA en D66 op het gebied van partneralimentatierecht, de gesignaleerde problemen verhelpen. Dit komt vooral omdat deze partijen willen dat in de toekomst nog slechts partneralimentatie kan worden toegekend als deze de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien-capaciteit als grondslag heeft. Dit is een politieke keuze waarbij moet worden afgewogen of de samenleving geheel verantwoordelijk moet worden voor bijvoorbeeld zieke of oudere gescheiden echtgenoten, of dat (eveneens) de draagkrachtige ex-partners gedurende een bepaalde tijd verantwoordelijk voor hen moeten zijn. Het is in ieder geval aannemelijk dat door de keuze die in de initiatiefnota is gemaakt, veel meer gescheiden vrouwen in armoede zullen vervallen en dat de verantwoordelijkheid voor deze vrouwen via de bijstand zal worden afgewenteld op de maatschappij.

HOOFDSTUK 2

Ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen van partneralimentatie

2.1 INLEIDING

In het vorige hoofdstuk is een eerste toets uitgevoerd van de aanname dat in het huidige Nederlandse recht geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijks-gerelateerde vermindering van de verdien capaciteit, waardoor verschillende knelpunten ontstaan. In dit hoofdstuk wordt uitgebreid nagegaan hoe deze situatie tot stand is gekomen. Dit wordt gedaan aan de hand van een beschrijving van de historische ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen van partneralimentatie in de wetsgeschiedenis¹, de jurisprudentie van de Hoge Raad en de juridische doctrine. Daarbij wordt bekeken welke grondslagen in deze rechtsbronnen naar voren komen en bestudeerd in hoeverre en op welke wijze een onderscheid tussen verschillende grondslagen is gemaakt.

De historische ontwikkeling wordt gepresenteerd met een chronologisch overzicht wat is onderverdeeld in drie perioden waarin belangrijke gebeurtenissen in de geschiedenis van het alimentatierecht plaatsvonden en de discussie over de grondslagen het meest intensief was. De eerste periode wordt gekenmerkt door de inwerkingtreding van het huidige alimentatierecht in 1971 (paragraaf 2.2). De tweede periode speelt zich af rond de invoering van de maximumtermijnen van partneralimentatie in 1994 (paragraaf 2.3). De derde periode wordt ten slotte gemarkeerd door de bekendmaking van de plannen van verschillende politieke partijen om het alimentatierecht te wijzigen in 2012 (paragraaf 2.4). In paragraaf 2.5 volgt een samenvattende conclusie.

2.2 ONTWIKKELING VAN DE OPVATTINGEN OVER DE GRONDSLAGEN TOT 1981

De beschrijving van de ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen van partneralimentatie vangt aan met het tijdvak vanaf 1838 tot 1969, de periode voorafgaande aan de invoering van het huidige alimentatierecht (paragraaf 2.2.1). Beknopt worden de oude alimentatiewetgeving en de destijds genoemde grondslagen van partneralimentatie beschreven.

In 1969 kwam het wetsvoorstel tot stand dat uiteindelijk in 1971 leidde tot de inwerkingtreding van hervormd alimentatierecht. Deze periode (1969-1971) wordt vervolgens kort uiteengezet (paragraaf 2.2.2).

¹ Inclusief rapporten van de door de regering ingestelde werkgroepen.

Voorts worden de rapporten over de alimentatiewetgeving besproken uit de jaren 70 van de vorige eeuw (paragraaf 2.2.3). Deze rapporten behandelden problemen aangaande de zwakke financiële positie van gescheiden vrouwen en de berekening van de alimentatiehoogte. Op deze rapporten kwamen vanuit de samenleving, de politiek en de doctrine, verschillende reacties. In het licht van de grondslagendiscussie komen deze reacties uit de periode 1972 tot 1981 aansluitend aan de orde. In het jaar 1981 kwam het eerste rapport uit dat de alimentatieduur tot onderwerp had en waarin werd onderzocht of de termijn van partneralimentatie wettelijk kon worden begrensd. Daarom hanteer ik dit jaar als grens voor het begin van de daaropvolgende periode die wordt belicht in paragraaf 2.3, namelijk het tijdsbestek voorafgaand en rond de invoering van de wettelijke maximumduur in 1994.

2.2.1 Grondslagen van partneralimentatie in het oude recht (1838-1969)

Centrale rol van schuld

Het Burgerlijk Wetboek van 1838 (verder: oud BW) kwam grotendeels overeen met zijn voorganger, de op de ideeën van de Verlichting gebaseerde Franse Code Civil.² Dit gold echter niet voor dat gedeelte van het oud BW wat het familierecht omvatte, want dat werd aangepast aan de conservatieve familie-ideologie die destijds in Nederland heerste.³ Zo werd in 1838 een schuldloze echtscheidingsgrond als ‘krankzinnigheid’ uitdrukkelijk door de wetgever verworpen en werd de echtscheiding bij onderlinge overeenstemming expliciet verboden (artikel 263 oud BW).⁴ Deze scheidingsmogelijkheid werd namelijk in strijd geacht met ‘de zedelijke beginselen, welke de Nederlanders zoo zeer kenschetsen’ omdat deze de echtverbintenis zou ontheiligen.⁵

In het oud BW kon het huwelijk daarom in principe slechts worden ontbonden op basis van vier echtscheidingsgronden, die schuldige of onzedelijke gedragingen van een echtgenoot inhielden.⁶ Deze gronden waren: overspel, kwaadwillige verlating (van minstens vijf jaar), veroordeling wegens een misdrijf tot een vrijheidsstraf van vier jaar of langer en zware verwondingen of mishandelingen door de ene echtgenoot gepleegd jegens de andere (artikel 264 oud BW). Slechts de onschuldige echtgenoot kon de echtscheiding vorderen. De scheiding van tafel en bed kon op dezelfde gronden worden

² Zoals Scholten stelde: ‘[h]et BW van 1838 vertoont alle goede en kwade eigenschappen van een bruikbare kopie van een meesterwerk’. Geciteerd in: Lokin 2004, p. 14.

³ Na de Verlichting was in de meeste Europese landen sprake van een strijd tussen degenen die een progressieve familie-ideologie aanhingen en degenen met een conservatief gedachtegoed. In de kern ging deze strijd om de individuele vrijheid. De conservatieven zagen het huwelijk en het gezin als de hoeksteen van de samenleving en daarom hadden de belangen van de samenleving volgens hen voorrang op die van het individu. Daarbij keerden de conservatieven zich tegen de echtscheiding. Het progressieve kamp vond juist dat het individu het uitgangspunt moest zijn in familieaangelegenheden en streefde naar verminderde staatscontrole over het huwelijk en de echtscheiding. Zie uitgebreid over de strijd tussen de twee ideologieën: Antokolskaia 2006a, p. 204 en hoofdstuk 10.

⁴ Asser-Scholten 1912, p. 311.

⁵ Memorie van Toelichting der Ontwerpen van Wet, houdende veranderingen en wijzigingen in het Eerste Boek van het Burgerlijk Wetboek 1831/32, nr. XVI, p. 623.

⁶ Zie Minkenhof 1970, p. 499; Koopmann 1980, p. 4; Chin-A-Fat 2004, p. 12.

verzocht, maar daarnaast gold als extra grond ‘buitensporigheden, mishandelingen en beledigingen’ van de echtgenoot (artikel 288 oud BW). Bovendien kon de scheiding van tafel en bed eveneens op gemeenschappelijk verzoek worden verkregen. Hierdoor hadden echtgenoten impliciet wel de mogelijkheid om bij gemeenschappelijk verzoek te scheiden, namelijk door het huwelijk te laten ontbinden na (een vijf jaar durende) scheiding van tafel en bed (artikel 255 e.v. oud BW).

Op het gebied van het partneralimentatierecht veranderde met de inwerkingtreding van het oud BW echter weinig. Het recht op partneralimentatie bleef direct gekoppeld aan de procesrechtelijke positie van de echtgenoot in de echtscheidingsprocedure.⁷ Hierdoor kon slechts aan de eisende, dus onschuldige, partij partneralimentatie worden toegekend indien deze onvoldoende inkomsten tot levensonderhoud had (artikel 280 oud BW). Was een echtgenoot echter *zelf* de gedaagde in de scheidingsprocedure, dan had deze volgens de wet geen recht op partneralimentatie. Behoeftigheid van de gedaagde deed daar niets aan af.

Wat daarentegen wel was gewijzigd in het alimentatierecht uit het oud BW ten opzichte van dat recht uit de *Code Civil*, waren de regelingen omtrent de hoogte en de beëindiging van de onderhoudsplicht. Nieuw was dat de rechter de hoogte van het alimentatiebedrag kon bepalen volgens ‘den staat en het fortuin van den daartoe verplichten’ (artikel 281 oud BW). Voorheen was de rechter namelijk verbonden aan een maximum van een bepaald gedeelte van de inkomsten van de onderhoudsplichtige.⁸ Daarnaast werd ingevoerd dat de plicht tot betaling van partneralimentatie verviel op het moment van overlijden van een van de ex-echtgenoten (artikel 282 oud BW).⁹

Het hierboven in de kern weergegeven echtscheidings- en alimentatierecht zou pas in 1971 ingrijpend worden geliberaliseerd. Deze hervorming kwam niet vanzelf en is voorafgegaan door ‘een strijd van godsdienstige overtuigingen en levensbeschouwingen, die wel een negentigtal jaren heeft geduurd’.¹⁰ De eerste aanzet tot herziening zou namelijk reeds in de tweede helft van de negentiende eeuw door de Hoge Raad worden gegeven. In het licht van de toenmalige grondslagendiscussie wordt dit hieronder nader besproken.

Juridische grondslagendiscussie: van een schadevergoedend karakter...

In de doctrine over het oude recht van vóór 1971, werd niet diep ingegaan op de vraag *waarom* ex-echtgenoten na een scheiding financieel verantwoordelijk voor elkaar blijven.¹¹ In de summiere discussie die destijds over de grond-

⁷ Zie artikel 301 van de *Code Civil*. Als de echtgenoten wilden scheiden door wederzijdse instemming, dienden zij onder meer een afspraak te maken over de onderhoudsbijdrage die de man moest betalen aan de vrouw als zij niet in haar eigen levensonderhoud kon voorzien (artikel 280 *Code Civil*).

⁸ Asser 1838, p. 130. In het Belgische recht geldt nog steeds een maximum. Zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.4.

⁹ Asser 1838, p. 130.

¹⁰ Minkenhof 1971, p. 9.

¹¹ Polak 1949, p. 395; Minkenhof 1973, p. 334.

slagen van partneralimentatie plaatsvond, kunnen de opvattingen over de legitimatie van partneralimentatie grofweg in te delen naar twee categorieën, waarin partneralimentatie enerzijds een schadevergoedend (ook wel ‘indemnitair’) en anderzijds een alimentair karakter heeft.¹² In de eerstgenoemde opvatting wordt partneralimentatie beschouwd als schadevergoeding uit wanprestatie of onrechtmatige daad ‘wegens het verlies van de huwelijkse levensstandaard waar de onschuldige echtgenoot’ vanwege de wettelijke huwelijkse onderhoudsplicht, levenslang recht op had.¹³

De opvatting dat partneralimentatie kan worden gezien als vorm van schadevergoeding paste binnen het conservatieve familierecht uit het oud BW dat onder meer was gebaseerd op een concept van de echtscheiding als sanctie voor wangedrag en op bescherming van de huwelijkse zedelijkheid. Doordat de man het maritale gezag had over zijn vrouw en het huwelijk werd opgevat als een levenslang verbond, kon een schuldig gezinshoofd aan de echtscheiding niet worden ontheven ‘van de [levenslange] verantwoordelijkheid die hij door zijn huwelijk op zich had genomen voor zijn afhankelijke echtgenote, aangezien anders het slachtoffer nog verder de dupe zou worden, en de schuldige beloond’, aldus Hellendoorn.¹⁴

Meerdere uitspraken van de Hoge Raad die de afzwakking van de rol van schuld in het echtscheidings- en alimentatierecht tot gevolg hadden, kunnen zodanig worden geïnterpreteerd dat de opvatting dat de onderhoudsplicht tussen voormalige echtgenoten zuiver als schadevergoeding moest worden gekwalificeerd, terrein verloor. Het eerste belangrijke arrest stamt uit 1883.¹⁵ In dit arrest bepaalde de Hoge Raad voor het eerst dat ook voor het echtscheidingsrecht gold dat de bekentenis een volledig bewijsmiddel was. Het gevolg hiervan was dat de echtgenoten feitelijk de mogelijkheid kregen om hun huwelijk te ontbinden op grond van wederzijds goedvinden, ofschoon dit in de wet uitdrukkelijk was verboden. Een gefingeerde bekentenis leverde namelijk een volledig bewijs van overspel op. Deze discrepantie tussen wet en praktijk wordt de ‘grote leugen’ genoemd.¹⁶ Voor het alimentatierecht

¹² Swennen 2008c, p. 1292. Zie ook Grosheide & Van der Velden 1980, p. 41-42. Dit onderscheid stamt uit de Franse literatuur, waarin de *pension alimentaire* werd onderscheiden van een schadevergoeding (*indemnité*). Zie Vriesendorp 1940, p. 490 & noot 10; Minkenhof 1955, p. 285. Minkenhof stelde dat partneralimentatie in Frankrijk een ‘schadevergoeding met alimentatiekarakter’ was, terwijl in Nederland het een onderhoudsplicht was met een ‘element van schadevergoeding’. Zie Minkenhof 1933, p. 86-87. Kisch (1970, p. 519) onderscheidde de *alimentation-sanction* en de *alimentation-remède*, wat inhoudelijk op hetzelfde neerkomt. Ook Minkenhof (1955, p. 284-286) en Tigchelaar (1999, p. 66-67) maakten een dergelijk onderscheid.

¹³ Swennen 2008c, p. 1292. In de Nederlandse doctrine komt de schadevergoedende kwalificatie bijvoorbeeld voor in: Minkenhof 1933, p. 85; Marx 1941, p. 529; Dop 1947, p. 87; Fukkink, Mullaard & Van der Waal 1949, p. 3; Van de Wijnpersse 1963b, p. 497. In Nederland was een discussie gaande over de vraag of de schadevergoeding voortvloeide uit wanprestatie of onrechtmatige daad. Volgens Tigchelaar (1999, p. 66) werd in Nederland afstand genomen van de in Frankrijk (en België) heersende opvatting dat de onderhoudsplicht het karakter had van schadevergoeding uit onrechtmatige daad. Zie bijvoorbeeld Minkenhof 1933, p. 88; Dop 1947, p. 87.

¹⁴ Hellendoorn 2010, p. 178.

¹⁵ HR 22 juni 1883, W 4924.

¹⁶ Dit werd voor het eerst zo genoemd door Briët 1926, p. 214.

had de ‘grote leugen’ een toename van het aantal ‘onschuldige’ onderhoudsplichtigen tot gevolg.¹⁷

Een tweede en derde arrest dat de betekenis van de schuld nog verder beperkte, werden door de Hoge Raad gewezen in 1913 en 1915. In 1913 kende de Hoge Raad namelijk de alimentatierechter een discretionaire bevoegdheid toe, waardoor hij bij de vaststelling van partneralimentatie rekening kon houden met alle bijzondere omstandigheden (ook niet-financiële factoren) van het geval.¹⁸ Vóór die tijd kreeg een ex-echtgenoot partneralimentatie toegekend indien aan de financiële maatstaven (behoefte en draagkracht) en de voorwaarden (behoefte en onschuld) uit de wet waren voldaan. Enkele jaren later besliste de Hoge Raad dat de rechter ook vrij was om aan een gewezen echtgenoot op wiens verzoek de scheiding was uitgesproken, partneralimentatie toe te kennen als in reconventie eveneens de vordering tot echtscheiding was toegewezen.¹⁹ Op deze laatste uitspraak werd in de literatuur wisselend gereageerd. Zo was Scholten van mening dat de Hoge Raad de wet miskende omdat de ‘echtgenoot tegen wie echtscheiding is uitgesproken, [...] gèèn recht [heeft] op onderhoud’.²⁰ Vriesendorp vond echter dat de wettekst geen aanleiding gaf voor deze conclusie omdat het de rechter vrij stond om een afweging te maken tussen ‘wederzijds begane fouten’ en daarbij ‘hun onderlinge verhouding’ vast te stellen.²¹ De tekst en de ratio van de wet leidde volgens Vriesendorp juist tot een ‘billijke rechtstoepassing, die rekening houdt met den psychologischen ondergrond van elk geval’. Anders zou immers bijvoorbeeld in de situatie als de kwaadwillige verlaten van de ene echtgenoot het gevolg was van het overspel van de andere echtgenoot, geen partneralimentatie kunnen worden toegekend.

...naar een alimentair karakter

Doordat onschuldige ex-echtgenoten door bovengenoemde uitspraken van de Hoge Raad eveneens onderhoudsplichtig konden zijn, boette de opvattingen die vallen onder de categorie waarin partneralimentatie een schadevergoedend karakter heeft aan betekenis in ten opzichte van de opvattingen die kunnen worden gekwalificeerd onder de categorie waarin deze onderhoudsplicht een strikt alimentair karakter heeft. Hierdoor rees echter de vraag wat de achterliggende rechtvaardiging van partneralimentatie was indien partneralimentatie alimentair werd gekwalificeerd. Met andere woorden, waarom zou een *onschuldige* gescheiden echtgenoot financieel verantwoordelijk blijven voor

¹⁷ Campagne 1978, p. 62; Koopmann 1980, p. 15; Gisolf 1988, p. 5. Partijen konden ook zelf een alimentatieovereenkomst sluiten, maar deze mocht niet in strijd zijn met de goede zeden. Zo was een overeenkomst waarin was vastgelegd dat in het geheel geen onderhoudsplicht zou bestaan, nietig (art. 1:400 lid 2 oud BW). Zie Minkenhof 1933, p. 68-69; Gisolf 1988, p. 56.

¹⁸ Swennen 2008c, p. 1292. In de Nederlandse doctrine komt de schadevergoedende HR 21 november 1913, *NJ* 1913, 1320. Vóór die tijd kreeg een ex-echtgenoot partneralimentatie toegekend indien aan de financiële maatstaven (behoefte en draagkracht) en de voorwaarden (behoefte en onschuld) uit de wet waren voldaan. Vanaf 1913 kon de rechter eveneens rekening houden met niet-financiële factoren.

¹⁹ HR 25 juni 1915, *NJ* 1915, 931. Herhaald in: HR 24 februari 1938, *NJ* 1938, 981, m.nt. PS.

²⁰ Zie noot onder HR 24 februari 1938, *NJ* 1938, 929.

²¹ Vriesendorp 1940, p. 491 & 509-510.

zijn voormalige partner? Deze vraag beantwoordde de Hoge Raad in 1919.²² Zonder de grondslag van partneralimentatie te koppelen aan schuld, bepaalde de Hoge Raad in deze uitspraak het volgende:

‘[...] al steunt de verplichting tot onderhoud na scheiding van tafel en bed niet op art. 162 [de huwelijkse onderhoudsplicht], doch [...] op art. 280 BW [de onderhoudsplicht na scheiding], de aard der verplichtingen in beide gevallen [is] dezelfde [...] en de verplichting om [...] den echtgenoot, op wiens verzoek de scheiding werd uitgesproken, te blijven steunen, evenzeer als de in artt. 158 en 162 omschreven verplichting *berust op de levensverhouding, zooals die uit het huwelijk is geschapen en deze haar werking, zij het dan al in beperkten omvang, behoudt ook al wordt de huwelijksband geheel of ten deele gestaakt*’ [cursivering van mij – NDS].

Nadien hebben meerdere auteurs deze in de tekst cursief weergegeven grondslag van partneralimentatie onderschreven.²³

Een volgend arrest dat de grondslag van partneralimentatie betrof, werd door de Hoge Raad in 1930 gewezen.²⁴ In deze zaak besliste de Hoge Raad namelijk dat:

‘[...] de rechten en verplichtingen, die voor de echtgenooten aan het huwelijk verbonden zijn, uiteraard met de ontbinding van het huwelijk door echtscheiding een einde nemen;
dat dit slechts uitzondering lijdt voor zoover de wet anders bepaalt, doch dit niet het geval is ten aanzien van de verplichting tot onderhoud, voortvloeiende uit de artt. 158 en 162 BW [de huwelijkse onderhoudsplicht];
dat dan ook door den eischer tot cassatie ten onrechte wordt aangenomen, dat de uitkering, waartoe hij is veroordeeld, te beschouwen is als de voortzetting van de tijdens het huwelijk op hem rustende verplichting;
dat ten aanzien van den onderhoudsplicht na echtscheiding de wetgever in art. 280 BW heeft gegeven een regeling, *die haren oorsprong moge vinden in de omstandigheid, dat tusschen partijen een huwelijk heeft bestaan*, maar die, ook blijkens de vrijheid, die daarin aan den rechter wordt gelaten, een *eigen zelfstandig karakter heeft*’ [cursivering van mij – NDS].

Enkele auteurs waren van mening dat de Hoge Raad in het arrest uit 1930 principieel anders besliste dan die uit 1919.²⁵ Polak zag bijvoorbeeld in het arrest van de Hoge Raad uit 1919 de ‘voorzettingsleer’ en in het arrest uit 1930 de ‘zelfstandigheidsleer’.²⁶ In de eerst genoemde theorie zou het huwelijk na de scheiding financiële invloed blijven uitoefenen, terwijl dit in de zelfstandigheidsleer niet het geval zou zijn. Uiteindelijk sneed Polak zich met dit

²² HR 11 april 1919, *NJ* 1919, 574. NB: in deze zaak ging het om de onderhoudsplicht na scheiding van tafel en bed.

²³ Zie bijvoorbeeld: Hilbingh Prins/Van Oven 1932, p. 441; Petit 1932, p. 338; Polak 1947, p. 396; Dassen 1969b, p. 1029-1032.

²⁴ HR 26 maart 1930, *NJ* 1930, 1250.

²⁵ Hilbingh Prins/Van Oven 1932, p. 440; Polak 1947, p. 394-395.

²⁶ Polak 1947, p. 394-395.

onderscheid in de vingers omdat de auteur vervolgens niet goed meer kon aangeven wat de grondslag van partneralimentatie was in het geval van de zelfstandigheidsleer. Hij stelde nog dat de onderhoudsplicht voortspoot uit de wet alleen. Uiteindelijk kwam Polak min of meer weer op dezelfde grondslag uit als die de Hoge Raad in zijn arrest uit 1919 heeft genoemd.

In het standpunt van Dassen dat deze auteurs ongelijk hebben, kan ik mij vinden.²⁷ De Hoge Raad gaf mijns inziens in de uitspraak uit 1930 aan dat door de ontbinding van het huwelijk een nieuwe rechtstoestand intreedt waarin andere regels gelden. Dit komt doordat een echtscheiding niet automatisch tot gevolg heeft dat een ex-echtgenoot recht heeft op partneralimentatie (de voorwaarde is immers behoefte), terwijl de huwelijksluiting wel van rechtswege een onderhoudsplicht tussen echtgenoten doet ontstaan.²⁸ Ondanks dat sprake is van een nieuwe rechtstoestand, is de aard van de verplichtingen tijdens het huwelijk en na de scheiding dezelfde.²⁹

Uit bovenstaande uitspraken van de Hoge Raad kwam naar voren dat als partneralimentatie een alimentair karakter heeft, de achterliggende rechtvaardiging kan worden gevonden in de levensverhouding tussen echtgenoten die door het huwelijk is ontstaan en die na een echtscheiding niet altijd op financieel gebied eindigt. Het lijkt mij dat de Hoge Raad het huwelijk als een zorgrelatie beschouwde die berust op solidariteit. Op het moment dat het huwelijk door echtscheiding wordt ontbonden, kan deze zorgrelatie op financieel vlak voortduren.³⁰ Anders gezegd: de grondslag zoals is af te leiden uit de jurisprudentie van de Hoge Raad, komt overeen met de grondslag voortdurende solidariteit.

Volgens Minkenhof liet de Hoge Raad met een arrest uit 1965 opnieuw zien dat hij van het 'schuldprincipe' afstand had genomen.³¹ In deze uitspraak besloot de Hoge Raad namelijk dat aan een overspelige vrouw partneralimentatie kon worden toegekend omdat op de man een morele verplichting rustte om in het levensonderhoud van zijn schuldige ex-vrouw bij te dragen.³² Deze verplichting kon 'van zo dringende aard' zijn, dat zij als 'een natuurlijke verbintenis' moest worden aangemerkt, aldus de Hoge Raad. Het Hof Amsterdam had in deze zaak aangenomen dat van een natuurlijke verbintenis sprake was omdat de partijen een alimentatieovereenkomst hadden gesloten (volgens de man was deze niet rechtsgeldig), partijen veertien jaar gehuwd waren geweest, uit het huwelijk kinderen waren geboren en de vrouw na de scheiding behoeftig was.

²⁷ Dassen 1969b, p. 1032-1033.

²⁸ Zie ook hoofdstuk 1, paragraaf 1.2.1.

²⁹ Asser-De Boer 2010, nr. 617. Bevestigd in latere uitspraken van de Hoge Raad, zie bijvoorbeeld: HR 28 september 1977, *NJ* 1978, 432; HR 4 december 1987, *NJ* 1988, 678; HR 14 november 1997, *NJ* 1998, 112. Zie ook Tabingh Suermondt-Oostvogel 1984, p. 159.

³⁰ De solidariteit tussen voormalige echtgenoten was vóór 1971 ruimer dan tegenwoordig. Zo was de alimentatieplicht ongelimiteerd, waardoor de financiële solidariteit in principe levenslang voortduurde. Ook verviel de alimentatieplicht niet van rechtswege bij hertrouwen of samenwonen van de alimentatiegerechtigde.

³¹ Minkenhof 1971, p. 60.

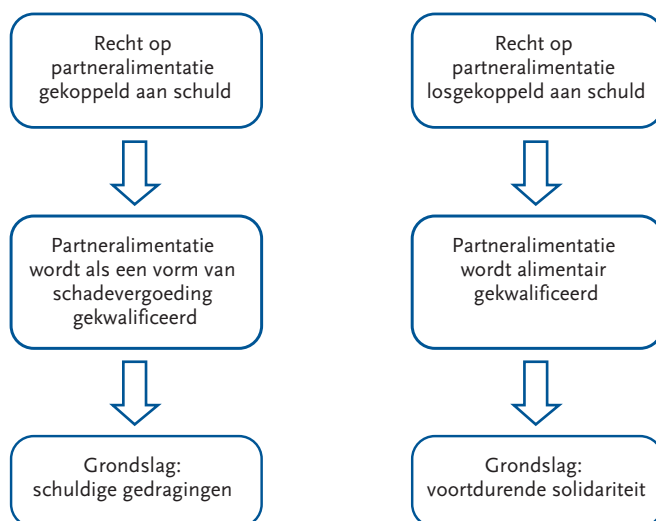
³² HR 4 juni 1965, *NJ* 1965, 277, m.nt. Scholten.

Samenvattend schema

Het bovenstaande kan worden weergegeven in een schema. Daarbij verdient opmerking dat het onderscheid tussen de schuldgrondslag die naar voren komt in de rechtvaardigingsopvattingen die vallen onder de categorie waarin partneralimentatie als een vorm van schadevergoeding wordt gezien en de grondslag voortdurende solidariteit die te herleiden is uit de rechtvaardigingsopvattingen die kunnen worden gekwalificeerd onder de categorie waarin partneralimentatie een alimentaire karakter heeft, in de literatuur niet altijd scherp werd gemaakt. Mengvormen kwamen namelijk ook voor.³³

Figuur 2.1

Grondslagen van partneralimentatie tot 1971

2.2.2 Liberalisering van het echtscheidings- en alimentatierecht (1969-1972)

Belangrijkste wijzigingen in het echtscheidings- en alimentatierecht

De uitspraken van de Hoge Raad die in de vorige subparagraaf aan bod zijn gekomen maken duidelijk dat de tijd rijp was geworden voor hervorming van de echtscheidings- en alimentatiewetgeving die dateerde uit 1838. Dit volgde ook uit meerdere pogingen die vanaf 1886 zijn ondernomen om het echtscheidingsrecht te wijzigen.³⁴ Hoewel over de grote-leugen-praktijk

³³ Zo combineerde Langemeijer (1955, p. 349) schuld met solidariteit toen hij in 1955 de grondslag van partneralimentatie omschreef als: 'de voor het leven bedoelde lotsgemeenschap, ook op economisch terrein, waarvan de onschuldige echtgenoot de voordelen niet behoort te verliezen, althans niet in sterker mate dan de scheiding (en het eventuele hertrouwen van de andere) bepaald onvermijdelijk maakt'.

³⁴ *Kamerstukken II* 1968/69, 10 213, nr. 3, p. 10-12; Koopmann 1980, p. 4 e.v.; Chin-A-Fat 2004, p. 12. De wetsontwerpen waren die van de Staatscommissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek (1886), van minster Nelissen (1910), Regout (1912), Goseling (1938) en Van Maarseveen (1948).

ontevredenheid heerste, sneuvelden deze wetsvoorstellen allemaal omdat geen overeenstemming kon worden bereikt over de ‘remedie tegen de kwaal’.³⁵ Degenen die een progressieve familie-ideologie aanhingen, wilden het echtscheidingsrecht verruimen door bijvoorbeeld het aantal echtscheidingsgronden te vermeerderen.³⁶ Daarentegen streefden de conservatieven juist naar inperking van de mogelijkheid om te scheiden, veelal door te proberen om de praktijk weer in overeenstemming te brengen met de wet.³⁷ De ommekeer betekende het in 1969 door de toenmalige minister van Justitie, Polak, ingediende wetsontwerp ‘Wet herziening echtscheidingsrecht’. Dit wetsvoorstel werd uiteindelijk in 1971 succesvol ingevoerd.³⁸ Een van de belangrijkste wijzigingen was dat de veelheid van echtscheidingsgronden werd vervangen door één schuldloze echtscheidingsgrond, te weten: de duurzame ontwrichting van het huwelijk.³⁹ Voortaan kon een duurzaam ontwricht huwelijk worden ontbonden op eenzijdig of gemeenschappelijk verzoek.⁴⁰

Net als het echtscheidingsrecht werd ook het partneralimentatierecht losgekoppeld van de schuld.⁴¹ Niet meer werd namelijk bevredigend gevonden dat slechts aan de onschuldige ex-echtgenoot partneralimentatie kon worden toegekend, omdat volgens de wetgever meestal beide partijen ‘schuld’ aan de ontwrichting van het huwelijk hebben. Daarom was het volgens velen onjuist dat de mogelijkheid om een echtscheiding te krijgen en de gevolgen daarvan afhankelijk waren van de schuldvraag, aldus de wetgever.⁴² Kortom, de formele binding van partneralimentatie aan de processuele positie van de ex-echtgenoot in het echtscheidingsprocedure, werd losgelaten. Slechts de behoefte bleef als voorwaarde voor de toekenning van partneralimentatie bestaan.⁴³

Een andere belangrijke verandering was dat artikel 1:160 BW werd ingevoerd. Vanaf dat moment liep de onderhoudsplicht niet meer door en werd dus definitief beëindigd bij hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde.⁴⁴ Dat deze mogelijkheid niet bestond in het oud BW had tot veel kritiek geleid. Volgens de wetgever werd artikel 1:160 BW dan ook geïntroduceerd omdat een ‘krachtige stroming’ in de doctrine bestond om partneralimentatie te laten eindigen bij een opvolgend huwelijk van de alimentatiegerechtigde.⁴⁵ De wetgever vond invoering van

³⁵ Minkenhof 1971, p. 12. Zie ook Chin-A-Fat 2004, p. 12.

³⁶ In het wetsontwerp van de Staatscommissie tot herziening van het Burgerlijk Wetboek werd een aanzienlijke uitbreiding van de echtscheidingsgronden voorgesteld. Zie Minkenhof 1971, p. 11.

³⁷ Minkenhof 1971, p. 11-13.

³⁸ Wet van 6 mei 1971, *Stb.* 290.

³⁹ Artikelen 151 en 154 BW. Slechts twee verweren zijn tegen een echtscheidingsverzoek mogelijk, namelijk: het verweer dat duurzame ontwrichting ontbreekt of het nabestaandepensioensverweer (artikel 1:153 BW).

⁴⁰ De echtscheiding kon destijds op twee manieren tot stand komen: op gemeenschappelijk verzoek via de verzoekschriftprocedure en voor alle zaken op tegenspraak op eenzijdige vordering via de dagvaardingsprocedure. Zie Chin-A-Fat 2004, p. 14-15.

⁴¹ *Kamerstukken II* 1968/69, 10 213, nr. 2, p. 14 & 20.

⁴² *Ibid.*, p. 10.

⁴³ Zie over de behoefte meer: hoofdstuk 1, paragraaf 1.2 en hoofdstuk 3, paragraaf 3.2.

⁴⁴ Zie over artikel 1:160 BW ook hoofdstuk 1, paragraaf 1.5.

⁴⁵ *Kamerstukken II* 1968/69, 10 213, nr. 3, p. 24.

artikel 1:160 BW gerechtvaardigd omdat ‘de plicht van de nieuwe echtgenoot om aan de andere echtgenoot ‘het nodige’ te verschaffen, [...] voor die van de gewezen echtgenoot gaat tot het verschaffen van levensonderhoud aan zijn gewezen echtgenoot’.⁴⁶

In eerste instantie was in artikel 1:160 BW niet opgenomen dat de onderhoudsplicht eveneens eindigt bij samenwonen. Dit is op een later moment toegevoegd bij amendement-Geurtsen.⁴⁷ Met toevoeging van de zinsnede wilde Geurtsen voorkomen dat ongelijke gevolgen zouden worden gegeven aan formeel verschillende, maar materieel gelijke situaties. Daarnaast zou met het amendement de situatie worden vermeden dat aan een concubinaat de voorkeur zou worden gegeven boven een tweede huwelijk. Onmiddellijk heeft dit amendement geleid tot kritiek die tot op heden nog niet is verstomd.⁴⁸

Gevolgen van de hervorming van de alimentatiewetgeving voor de grondslagendiscussie

Het is opvallend dat in de wetsgeschiedenis van het wetsvoorstel ‘Wet herziening echtscheidingsrecht’ weinig aandacht werd geschonken aan de wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten.⁴⁹ Tevens werd niet expliciet ingegaan op de grondslag van partneralimentatie, hoewel uit de vorige subparagraaf bleek dat reeds vóór 1971 hierover enige onduidelijk en discussie bestond.⁵⁰ Pas enige jaren na de hervorming zou de grondslagendiscussie opblazen, waarschijnlijk omdat door de hervorming de onzekerheid over de grondslagen was toegenomen.⁵¹ Waarschijnlijk had dit laatste twee, met elkaar samenhangende, redenen. Een eerste reden is dat degenen die partneralimentatie vooral als schadevergoeding kwalificeerden, in het nieuwe recht geen grondslag meer konden identificeren vanwege de loskoppeling van het recht op partneralimentatie en de schuld.⁵² Meerdere auteurs

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Zie bijvoorbeeld *Handelingen II* 1970/71, 10 213, p. 3371.

⁴⁸ Zo was de toenmalige wetgever het oneens met de toevoeging. De wetgever stelde dat de zinsnede zou leiden tot bewijsproblemen, onsmakelijke procedures en dat niet te overzien was tot welke gevolgen de introductie van het begrip concubinaat in het civiele recht op andere terreinen zou leiden. Zie voor de huidige discussie: Van Teeffelen 2003, p. 109-111; Heida 2003, p. 171-174; Pietersen 2003, p. 174-178; Boele-Woelki 2003, p. 241; Bol, *EB* 2005, 36.

⁴⁹ Tigchelaar 1999, p. 72 & 105.

⁵⁰ Dit blijkt ook uit: Minkenhof 1955, p. 284-285. Impliciet kwamen in de wetsgeschiedenis van wetsvoorstel ‘Wet herziening echtscheidingsrecht’ wel grondslagachtige overwegingen naar voren: zie Tigchelaar 1999, p. 108-109. Zo werd de vraag gesteld of gewekte verwachtingen een rechtvaardiging voor partneralimentatie konden zijn. Een D66 kamerlid vond van niet, een GPV-kamerlid vond van wel. Een lid van de ARP-fractie (Anti-Revolutionaire Partij) noemde de vrije keuze van de man en vrouw tijdens het huwelijk een rechtvaardiging voor partneralimentatie. De minister sloot zich hierbij aan, want hij stelde dat als echtgenoten overeenkomen dat de vrouw tijdens het huwelijk de zorg voor de kinderen en het huishouden op zich neemt, de man na scheiding ook de consequenties moet dragen voor deze keuze.

⁵¹ Keijser 1978, p. 49 e.v.; De Vries Robbé-van Tricht 1978, p. 600; Hoefnagels 1979, p. 917 e.v.

⁵² Zie over de grondslagen van het oude alimentatierecht de vorige subparagraaf. In de wetsgeschiedenis wordt de grondslag die gekoppeld was aan schuld expliciet afgewezen. Zie *Kamerstukken II* 1968/69, 10 213, nr. 3, p. 20. Zie bijvoorbeeld ook: Hof 's-Hertogenbosch 30 augustus 2011, *LJN* BR6553.

vonden daarom dat in het herziene recht geen grondslag van partneralimentatie bestond en/of dat een nieuwe grondslag moest worden gevonden.⁵³

De in 1919 door de Hoge Raad geformuleerde grondslag die wees in de richting van de grondslag voortdurende solidariteit, bleef echter zijn gelding behouden na de inwerkingtreding van het hervormde recht. In een zaak uit 1977 herhaalde de Hoge Raad namelijk deze formulering uit 1919.⁵⁴ Dat het grondslagendebat na de liberalisering toch heviger werd, kwam wellicht mede doordat de grondslag voortdurende solidariteit rond de wetshervorming van 1971 aan betekenis leek in te boeten.

De opvatting won terrein dat de vrouw na een echtscheiding geen recht meer had om door haar vroegere man (levenslang) te worden onderhouden; het huwelijk was geen levensverzekering meer.⁵⁵ Iedere volwassene (dus ook vrouwen) zou in beginsel in eigen levensonderhoud moeten voorzien. Na invoering van de nieuwe wetgeving werd deze opvatting dan ook het uitgangspunt van het nieuwe alimentatierecht.⁵⁶ Het partneralimentatierecht werd voortaan aangemerkt als uitzonderingsrecht.

Dat tevens vrouwen werden geacht in eigen levensonderhoud te voorzien, kwam onder meer door de emancipatiegolf die begon in de jaren 60 van de vorige eeuw. Niets lag vrouwen immers meer in de weg om het beroep te kiezen en uit te oefenen dat zij wilden.⁵⁷ Zo verdween geleidelijk in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw, de in 1924 bij Koninklijk Besluit ingevoerde maatregel dat alle vrouwelijke rijksambtenaren en onderwijzeressen onder de 45 jaar bij de huwelijkssluiting moesten worden ontslagen.⁵⁸ Daarnaast was de gehuwde vrouw vanaf 1957 handelingsbekwaam en de bepaling dat de man 'het hoofd der echtvereniging' was, werd in 1968 uit het BW geschrapt.⁵⁹ In lijn daarmee werd in datzelfde jaar de bepaling dat de man zijn vrouw voldoende huishoudgeld moet geven voor de gewone gang van

⁵³ Zie bijvoorbeeld: Kisch 1970, p. 524; Gisolf 1975, p. 1153; Asser-De Ruiter 1976, p. 257; Boddeart 1977, p. 72; Hoefnagels 1977, p. 102; Campagne 1978, p. 219; De Vries Robbé-van Tricht 1978, p. 600; Hoefnagels 1981, p. 684; Hoefnagels 1984, p. 86; *Kamerstukken I* 1989/90, 20 598, nr. 179a, p. 3; Schreuder 1994. Leijten stelt in 1994 nog dat sinds de verdwijning van het schuldverweer in het alimentatierecht geen grondslag van partneralimentatie meer bestaat (zie Schreuder 1994).

⁵⁴ HR 28 september 1977, *NJ* 1978, 432, m.nt. E.A.A.L. Latere uitspraken: HR 2 april 1982, *NJ* 1982, 374, m.nt. E.A.A.L.; HR 4 december 1987, *NJ* 1988, 678; HR 14 november 1997, *NJ* 1998, 112; HR 9 februari 2001, *NJ* 2001, 216, m.nt. SW.

⁵⁵ Zie bijvoorbeeld *Kamerstukken II* 1971/72, 11 860, nr. 2, p. 13. Zie ook: De Koning-Beij 1970, p. 849-850; Minkenhof 1973, p. 333 e.v.; Keijser 1974, p. 56.

⁵⁶ Zie bijvoorbeeld: *Handelingen II* 1970/71, 10 213, p. 3279; *Kamerstukken II* 1970/71, 10 213, nr. 5, p. 16; *Kamerstukken II* 1971/72, 11 860, nr. 2, p. 4; Gisolf 1975, p. 1150; Vries Robbé-van Tricht 1978, p. 600; Cremers 1984, p. 624; Tigchelaar 1999, p. 136; Hellendoorn 2010, p. 179.

⁵⁷ Campagne 1978, p. 55.

⁵⁸ Zie Schilthuis 1989, p. 7-9. In 1924 hadden provincies en gemeenten nog de bevoegdheid om vrouwelijke gehuwde ambtenaren en onderwijzeressen te ontslaan, maar in 1933 en 1934 werd dit een verplichting. In 1937 werd door toenmalige minister van Sociale Zaken, Romme, nagedacht over een algeheel verbod van arbeid van gehuwde vrouwen, maar dat verbod heeft het nimmer gehaald. De discussie over de maatregel hield aan tot 1955, toen in de Tweede Kamer met een krappe meerderheid een motie werd aangenomen waarin stond dat het niet op de weg van de Staat lag om arbeid van gehuwde vrouwen te verbieden. Het heeft nog jaren geduurd voordat overal de ontslagverlening aan de ambtenaren bij huwelijk was geschrapt. In 1969 gold de maatregel nog in 55 gemeenten.

⁵⁹ Zie Schilthuis 1989, p. 6; Asser-De Boer 2010, nr. 181.

het huishouden, vervangen voor de (wederzijdse) verplichting van echtelieden elkaar het nodige te verschaffen (artikel 1:81 BW). Toch werd door meerdere auteurs destijds erkend dat de maatschappelijke positie van de vrouw nog vaak zodanig was dat zij tijdens het huwelijk en na een scheiding economisch onzelfstandig was.⁶⁰ Het uitgangspunt dat in principe elke volwassene in eigen levensonderhoud moet voorzien, botste echter met het nieuwe alimentatierecht waarin op basis van de grondslag voortdurende solidariteit veel eenvoudiger dan voorheen partneralimentatie kon worden toegekend, omdat de processuele positie van de verzoekende partij geen rol meer speelde. Deze contradictie vormde naar mijn mening een tweede reden waarom de grondslagendiscussie toenam. Getracht werd om een nieuwe (beter acceptabele) rechtvaardiging van partneralimentatie te vinden.

Alimentair en compensatoir karakter van partneralimentatie

Vanaf de komst van het nieuwe alimentatierecht in 1971 verscheen de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdiencapaciteit geleidelijk aan ten tonele. Dat is eerst te zien in de doctrine. Kisch was in Nederland een van de eerste auteurs die met het oog op de liberalisering reeds in 1970 stelde dat als na de scheiding het huwelijk als oorzaak geldt voor de behoefte, een recht op partneralimentatie bestaat.⁶¹ Ter illustratie beschreef Kisch een casus waarin een pas afgestudeerde vrouw in het huwelijk trad met een medicus, die vervolgens haar loopbaan gedurende het 25 jaar durende huwelijk onderbrak vanwege de zorg voor kinderen en het huishouden. Ook werkte de vrouw in de dokterspraktijk van haar man. Volgens Kisch was de grondslag van partneralimentatie in dergelijke gevallen een aansprakelijkheid buiten schuld, een zogenaamde *Kausalhaftung*.⁶²

In een reactie op het artikel van Kisch opperde Minkenhof dat de grondslag van partneralimentatie in zowel het oude, als het nieuwe alimentatierecht 'mede is gelegen in de maatschappelijke positie van de gehuwde vrouw die, hoe langer het huwelijk heeft geduurd, te minder geschikt is geworden om in haar onderhoud te voorzien'. 'Voor dat onderhoud kan zij dan een beroep doen op degene met wie zij in nauwe verbondenheid heeft geleefd, welke nauwe verbondenheid juist die ongeschiktheid tot kostwinning in de hand heeft gewerkt', aldus Minkenhof.⁶³ In een latere publicatie verwoordde Minkenhof nog duidelijker de grondslag van partneralimentatie. Zij vond namelijk dat:⁶⁴

'de verantwoordelijkheid voor elkanders bestaan, die de echtgenoten door het aangaan van het huwelijk op zich hebben genomen, [...] niet abrupt [eindigt] door de scheiding.'

⁶⁰ Kisch 1970, p. 528; Minkenhof 1970, p. 503-504; Nota & Van der Burght 1978, p. 197; Minkenhof, Nuytinck & Van Look 1976, p. 13; De Vries Robbé-van Tricht 1978, p. 601; Weijenberg-Pot 1980, p. 140-141.

⁶¹ Kisch 1970, p. 529.

⁶² Ibid.

⁶³ Minkenhof 1970, p. 503-504. Zie ook Minkenhof 1971, p. 63.

⁶⁴ Minkenhof 1973, p. 338.

Minkenhof voegde daaraan nog toe dat de invloed van het huwelijk op de behoefte van de ex-echtgenoot niet beslissend is voor de vraag of een onderhoudsplicht bestaat.⁶⁵

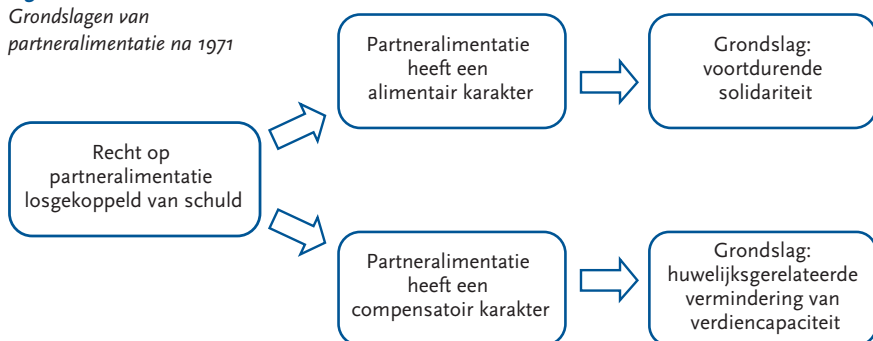
De opvattingen van Kisch en Minkenhof zijn te herleiden naar twee kwalificaties van partneralimentatie. Enerzijds wordt het alimentatierecht gekwalificeerd als compensatierecht ('compensatoir' karakter) en anderzijds wordt de onderhoudsplicht gekwalificeerd als alimentatie in strikte zin ('alimentaire' karakter).⁶⁶ Deze laatstgenoemde kwalificatie is reeds in de vorige subparagraaf aan de orde gekomen. Onder deze kwalificatie valt de grondslag uit het arrest van de Hoge Raad uit 1919, maar ook opvattingen waarin het huwelijk als zorgrelatie wordt gezien, zoals die visies waarin de verantwoordelijkheid van de ex-echtgenoten voor elkaar wordt benadrukt. De rechtvaardiging van partneralimentatie wordt bij deze kwalificatie gevonden in de voortdurende solidariteit.

In de opvatting waarin uitgegaan wordt van de compensatoire kwalificatie van partneralimentatie, is de onderhoudsplicht volgens Grosheide en Van der Velden vooral bedoeld als vergoeding van de tijdens het huwelijk 'ongehonoreerd en/of onverrekenend gebleven op geld waardeerbare activiteiten en/of inbreng van financiële baten, ongeacht het huwelijksgoederen-rechtelijke regime'.⁶⁷ De opvatting waarin bijvoorbeeld wordt gepleit voor (een billijke) vereffening van huwelijksgerelateerde behoefte of van economische nadelen als gevolg van het huwelijk, kunnen onder deze benadering worden geschaard. De rechtvaardiging van partneralimentatie duidt in deze opvatting op de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

Ondanks dat in de grondslagendiscussie na invoering van het huidige recht in 1971 tal van opvattingen zijn te vinden over de rechtvaardiging van partneralimentatie zijn deze te herleiden naar de bovengenoemde twee opvattingen (zie figuur 2.2). Kortom, de twee kwalificaties met de daarbij onderscheidende grondslagen, zijn het grondslagendebat sindsdien blijven domineren.

Figuur 2.2

Grondslagen van partneralimentatie na 1971

⁶⁵ Ibid., p. 341-342.

⁶⁶ Dit onderscheid wordt gemaakt in Grosheide & Van der Velden 1980, p. 41-42.

⁶⁷ Ibid., p. 42.

2.2.3 De uitgestelde discussie over het nieuwe alimentatierecht (1972-1981)

Het rapport van de Interdepartementale Werkgroep Onvolledige Gezinnen (IWOOG)
In de vorige subparagraaf werd reeds opgemerkt dat aan de vooravond (1969-1971) van de invoering van het nieuwe echtscheidings- en alimentatierecht, weinig aandacht werd geschonken aan de wettelijke onderhoudsplicht tussen gescheiden echtgenoten. Dit hield echter niet in dat geen problemen werden gevoeld die met partneralimentatie samenhangen. Door de inwerkingtreding van de verruimde mogelijkheid om te scheiden in het hervormde recht, maakten parlementariërs zich namelijk zorgen om de financiële kwetsbaarheid van gescheiden vrouwen met de zorg voor kinderen of met een hoge leeftijd.⁶⁸ Met de komst van de Algemene Bijstandswet in 1965 werd daarbij logischerwijs steeds vaker de vraag gesteld of in de opkomende verzorgingsstaat nog wel plaats was voor de private onderhoudsplicht.⁶⁹ Door meerdere auteurs werd daarom vooral in de eerste helft van de jaren 70 van de vorige eeuw oplossingen voor het probleem van de financiële kwetsbaarheid van vrouwen gezocht binnen de collectieve sfeer, zoals een gehuwden- of volksverzekering.⁷⁰ Ook politici spraken zich uit over dergelijke oplossingen.⁷¹ Daarbij pleitten parlementariërs tevens om de inning van partneralimentatie over te laten aan een (semi-)overheidsorgaan, maar het zou nog tot 2009 duren voordat dit daadwerkelijk zover was.⁷² In dit jaar is namelijk de inningsbevoegdheid van partneralimentatie gegeven aan het Landelijk Bureau Inning Onderhoudsbijdragen (verder: LBIO).⁷³

Uiteindelijk besloot de Tweede Kamer unaniem dat er een meer bevredigende regeling voor gescheiden vrouwen moest komen, met als gevolg dat de regering de Interdepartementale Werkgroep Onvolledige Gezinnen (verder: IWOOG) instelde.⁷⁴ Verdere behandeling van de problemen rond partneralimentatie werd aangehouden in afwachting van het onderzoek van deze werkgroep.⁷⁵

⁶⁸ *Kamerstukken II* 1969/70, 10213, nr. 5, p. 14; *Kamerstukken II* 1970/71, 10213, nr. 6, p. 1-2 & 11; Keijser 1974, p. 50; Gisolf 1975, p. 1150; Dijksterhuis 2008, p. 28.

⁶⁹ Zie over de Algemene Bijstandswet van 1965 meer hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.2.

⁷⁰ Zie Kisch (1970, p. 533-534) die vond dat het deel van het alimentatiebedrag dat niet door een draagkrachtige ex-echtgenoot kon worden gedragen, ten laste van de gemeenschap moest komen. Een ieder heeft namelijk een grondrecht om te scheiden en deze zou gelijk door alle leden van de gemeenschap moeten kunnen worden uitgeoefend, aldus Kisch. Zie Koning-Beij (1970, p. 848-850) voor voorstellen die door anderen zijn gedaan. Zo ontwierp Soeria Santoso-de Vos een onvolledige gezinnenverzekering. Zie ook Sanders 1970, p. 245; *Kamerstukken II* 1971/72, 11 860, nr. 2, p. 3; Hammerstein-Schoonderwoerd 1980, p. 1204.

⁷¹ *Kamerstukken II* 1971/72, 11 860, nr. 2, p. 4. Sommige parlementariërs zagen overigens niets in dergelijke verzekeringen omdat deze het eigenlijke probleem, de (slechte) maatschappelijke positie van de vrouw, niet wegnamen. Zie bijvoorbeeld: *Handelingen II* 1970/71, 10 213, p. 3279-3280 en 3284.

⁷² *Kamerstukken II* 1969/70, 10 213, nr. 5, p. 14; *Handelingen I* 1970/71, 10 213, p. 1106. In de jaren 80 van de vorige eeuw is nog het rapport 'Inning Alimentatie' uitgebracht onder voorzitterschap van Belinfante. Voornaamste conclusie was dat er geen behoefte bestond om een afzonderlijk orgaan in te stellen dat zich zou bezig houden met de inning van partneralimentatie. Zie Gisolf 1988, p. 53 e.v.

⁷³ Wet van 2 juli 2009, *Stb.* 303. In werking getreden per 1 augustus 2009.

⁷⁴ *Kamerstukken II* 1971/72, 11 860, nr. 2, p. 3-4.

⁷⁵ Keijser 1974, p. 48.

In 1972 verscheen het rapport ‘De financiële positie van de gescheiden vrouwen en haar gezinnen’ van de IWOG. In dit rapport analyseerde de werkgroep de vijf belangrijkste bezwaren tegen het geldende alimentatiestelsel, waaronder een gebrek aan ‘financiële zekerheid en rechtsgelijkheid’ en toenemende gevoelens van onrechtvaardigheid omdat geen rekening werd gehouden met de arbeidsmogelijkheden van de gescheiden vrouw.⁷⁶ De onduidelijkheid over het antwoord op de vraag waarom gescheiden echtgenoten überhaupt financieel verantwoordelijk voor elkaar blijven, werd door de IWOG *niet* als een probleem aangemerkt. Het rapport miste dus een beschouwing over deze problematiek.

Kort samengevat kwam het rapport van de IWOG op het volgende neer. De IWOG beschreef in zijn rapport vier nieuwe uitkeringsstelsels (A tot en met D). Geheel in stijl van de jaren 70 van de vorige eeuw, boden de stelsels C tot en met D een recht op een uitkering die financiële zekerheid voor een gescheiden vrouw garandeerde en onafhankelijkheid waarborgde ten opzichte van haar vroegere echtgenoot. Het meest vergaande stelsel dat de IWOG voorstelde (stelsel D), hield een nieuwe volksverzekering in.⁷⁷ Stelsel B hield in dat een fonds werd ingesteld bestaande uit opgelegde onderhoudsuitkeringen en rijksbijdragen. Het minst ingrijpende stelsel A was een verbeterde versie van het bestaande stelsel van alimentatie en bijstand.

Volgens Tigchelaar werd met het voorstel van de IWOG om een nieuw uitkeringsstelsel in te voeren als alternatief voor de bestaande alimentatieregeling, slechts beperkt antwoord gegeven op de vraag wat nodig was om de financiële kwetsbaarheid van gescheiden vrouwen te verbeteren.⁷⁸ Niet werd immers gekeken naar de oorzaak van deze economische afhankelijkheid, maar werd er gezocht naar mogelijkheden voor een verbeterde financiële voorziening. Met andere woorden, de vraag stond centraal wie de economische onzelfstandigheid behoorde op te vangen, in plaats van de vraag wat nodig was om de financiële afhankelijkheid weg te nemen.

De regering zocht uiteindelijk geen oplossing van het probleem van de financiële kwetsbaarheid van gescheiden vrouwen in de collectieve sfeer omdat dit een te groot beroep zou doen op de solidariteit van anderen dan gescheiden personen en op het rechtsgevoel van ‘onderscheidende maatschappelijke groeperingen’, voornamelijk die van mening zijn ‘dat na de juridische verbreking van het huwelijk niet alle verplichtingen van de ex-partners tegenover elkaar eindigen’.⁷⁹ De regering koos voor het minst ingrijpende stelsel A. Deze keuze was onder andere gebaseerd op de opvatting van de regering dat de diversiteit in onvolledige gezinnen vroeg om een verschillende

⁷⁶ *Kamerstukken II* 1971/72, 11 860, nr. 2, p. 12-13. De drie andere bezwaren waren:

1) ‘psychische druk als gevolg van de noodzaak van contact tussen de gewezen huwelijks-partners’; 2) ‘veel werk en kosten in verband met het alimentatiesysteem’; en, 3) ‘alimentatie veelal onvoldoende; veel werk en kosten in verband met bijstandsverlening’.

⁷⁷ Zie Gisolf 1975, p. 1152 e.v.

⁷⁸ Tigchelaar 1999, p. 146-147.

⁷⁹ *Handelingen II* 1978/79, 11 860, p. 1399.

juridische behandeling in plaats van een generieke benadering.⁸⁰ De uiteenlopende casuïstiek rechtvaardigde dus een ongelijke juridische behandeling.⁸¹

Het rapport van de Commissie De Ruiter

Naar aanleiding van het IWOOG-rapport stelde de regering de Commissie De Ruiter⁸² (ook wel: Commissie Alimentatienormen) in. Deze commissie kreeg als opdracht een systeem te ontwikkelen waarin aan de ene kant met een formule het alimentatiebedrag kon worden vastgesteld, en aan de andere kant de rechter de bevoegdheid had om een afwijkend bedrag vast te stellen vanwege bijzondere omstandigheden.⁸³ Op deze wijze konden de gesignaleerde financiële rechtsongelijkheid en rechtsonzekerheid worden weggenomen dan wel worden verminderd, zonder dat dit ten koste ging van individuele rechtvaardigheid.⁸⁴ Destijds had de rechter immers geen normen tot zijn beschikking die hij kon gebruiken voor de vaststelling van de alimentatiehoogte, met uitzondering van de algemene wettelijke maatstaven behoefte en draagkracht.

In 1978 werd het rapport van de Commissie De Ruiter gepubliceerd. Hoewel het zwaartepunt in dit rapport lag bij de ontwikkeling van een formule, werden tevens andere onderwerpen aangesneden. Bijvoorbeeld de vraag of het aanbeveling verdiende 'om in de wet een (niet limitatieve) opsomming te geven van een aantal factoren en omstandigheden, waarvan de rechter zich rekenschap dient te geven bij het nemen van een beslissing' in een alimentatieprocedure.⁸⁵ Daarnaast besteedde de commissie tevens aandacht aan de grondslag van partneralimentatie. De Commissie de Ruiter gaf in haar rapport aan dat ze geen eenstemmigheid kon bereiken over de grondslag van partneralimentatie.⁸⁶ Een heldere definitie van een grondslag werd dan ook niet gegeven. Uiteindelijk is niets met het rapport van Commissie De Ruiter gedaan. Het rapport werd namelijk overbodig door het verschijnen van het rapport van de Werkgroep Alimentatienormen van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak.⁸⁷

Het rapport van de werkgroep Alimentatienormen

In 1974 werd vanuit de rechtspraak een eigen werkgroep, de Werkgroep Alimentatienormen, geformeerd die tot taak kreeg met voorstellen te komen voor de vaststelling van de alimentatiehoogte waarmee bij elk gerecht zou kunnen worden gewerkt.⁸⁸ Het doel hiervan was om meer rechtsgelijkheid en rechtszekerheid tot stand te brengen, want ook de rechterlijke macht was toentertijd ontevreden over de wijze waarop de afhandeling van alimentatie-

⁸⁰ Dijksterhuis 2008, p. 30.

⁸¹ Dijksterhuis 2008, p. 30; Tigchelaar 1999, p. 124.

⁸² Vernoemt naar de voorzitter.

⁸³ *Kamerstukken II* 1978/79, 11 860, nr. 3, p. 11; Tigchelaar 1999, p. 74.

⁸⁴ Zie Rapport van de Commissie Alimentatienormen 1978, p. 1.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 9.

⁸⁶ *Ibid.*, p. 15.

⁸⁷ De rechterlijke macht vond het ontwikkelde systeem van de Commissie De Ruiter te ingewikkeld. Zie Dijksterhuis 2008, p. 50.

⁸⁸ Zie Dijksterhuis 2008, p. 36-37; Gisolf 1988, p. 33.

zaken verliep.⁸⁹ De bepaling van de onderhoudsplicht was ‘grotendeels natte vingerwerk’ en de rechters hadden behoefte aan houvast, aldus Dijksterhuis.⁹⁰

De Werkgroep Alimentatienormen bracht in 1976 de eerste Alimentatienormen (ook wel: Tremanormen) uit die de rechters handvatten aanreikten voor de bepaling van het alimentatiebedrag.⁹¹ Tot op heden worden de Alimentatienormen regelmatig uitgegeven en deze worden door rechters algemeen aanvaard. Deze worden slechts als richtlijnen aangemerkt en niet als recht in de zin van artikel 79 RO.

Reacties op de rapporten van het IWOOG en de Commissie De Ruiter

Het IWOOG-rapport en het rapport van de Commissie De Ruiter maakten in de periode 1972 tot 1981 in de samenleving heel wat reacties los. Volgens Keijser werd in de samenleving partneralimentatie ‘door velen ervaren als een bron van ellende’.⁹² Deze onvrede werd geïllustreerd door meerdere actiegroepen die zich met deze alimentatieplicht bezig hielden. Zo waren onderhoudsplichtigen verenigd in de Stichting Organisatie Gescheiden Mensen, echtgenotes van gescheiden mannen in de Actiegroep Vrouwen van Alimentatieplichtigen en gescheiden vrouwen in de Bond van Gescheiden Vrouwen ‘Divortium’ en het Anti-Wegwerpvrouwkomitee.⁹³

De bedenkingen die bepaalde actiegroepen hadden tegen de alimentatiewetgeving hadden voornamelijk te maken met de grote mate van rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid, de levenslange alimentatieduur en het in de alimentatiebeslissing niet actief betrekken van de mogelijkheden van de (alimentatiegerechtigde) vrouw om te werken.⁹⁴ Wat dit laatste betreft, vonden de tegenstanders dat door de emancipatie gehuwde vrouwen economisch zelfstandiger waren geworden en dat van hen mocht worden verwacht dat zij na een scheiding met betaalde arbeid in eigen levensonderhoud konden voorzien. De opvatting van deze tegenstanders leek steeds vaker te zijn dat het aangaan van het huwelijk en de stichting van een gezin bewuste keuzes zijn van autonome individuen die in beginsel economisch zelfstandig zijn en blijven.⁹⁵

Andere actiegroepen lieten echter een tegengeluid horen. De voorstanders van het alimentatierecht, die overigens veel later en minder georganiseerd wat van zich lieten horen, waren namelijk juist van mening dat de (levenslange) onderhoudsplicht het gevolg was van een onvoltooid emancipatieproces.⁹⁶ De maatschappelijke werkelijkheid verschilde volgens hen met het moderne beeld van het huwelijk, gezin en de positie van de vrouw daarin. De toenmalige

⁸⁹ Dijksterhuis 2008, p. 36.

⁹⁰ Ibid.

⁹¹ Zie ook hoofdstuk 1, paragraaf 1.3.

⁹² Keijser 1974, p. 49.

⁹³ Keijser 1974, p. 50; Minkenhof, Nuytinck & Van Look 1976, p. 12.

⁹⁴ Keijser 1974, p. 49-53; Van Oort-Wegelin 1975, p. 840.

⁹⁵ Zie Huijgen 2009, p. 205. Dit is een strikt-individualistische opvatting van autonomie. Zie hierover hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.2 en hoofdstuk 5, tabel 5.1.

⁹⁶ Zie bijvoorbeeld Minkenhof, Nuytinck & Van Look 1976, p. 12.

discussie vertoonde veel overeenkomsten met het hedendaagse debat over de vraag of het huidige partneralimentatierecht nog van deze tijd is. Dit wordt beschreven in paragraaf 2.4.

Parlementaire grondslagendiscussie

Tegen de achtergrond van dit maatschappelijke debat, werd in de periode 1972 tot 1981 eveneens een politieke en juridische discussie over het partneralimentatierecht gevoerd. Tijdens deze discussie kwam mede het grondslagen-debat op gang en werd voor het eerst gezien dat de vraag naar de grondslag van partneralimentatie fundamenteel is. Een duidelijke grondslag kon voor een rechter houvast betekenen bij de vaststelling van partneralimentatie, waardoor de in het IWOOG-rapport en het rapport van de Commissie De Ruiter geconstateerde rechtsongelijkheid en rechtsonzekerheid, zou kunnen worden verminderd.⁹⁷

Na de verschijning van het IWOOG-rapport, werd in 1976 door de Bijzondere Tweede Kamercommissie 'Financiële positie van gescheiden vrouwen en haar gezinnen' voor het eerst ingegaan op de rechtvaardiging van partneralimentatie.⁹⁸ De VVD-fractie opperde namelijk dat hierover eerst moest worden gediscussieerd, voordat een juiste beoordeling kon worden gegeven van de financiële positie van beide ex-echtgenoten (dus niet slechts die van de gescheiden vrouw). Het feit dat de onderhoudsplicht van oudsher bestond, kon volgens de leden van deze fractie geen basis bieden voor ongewijzigde handhaving van het alimentatierecht. Het zou immers denkbaar zijn dat het oordeel over de grondslag van partneralimentatie in een moderne verzorgingsstaat zou afwijken van dat in de tijd waarin Nederland nog een nachtwakersstaat was. Net als in het IWOOG-rapport kwalificeerde de VVD-fractieleden partneralimentatie dus als een kwestie van risicoverdeling.⁹⁹ Deze leden vonden het een gemiste kans dat in het IWOOG-rapport niet was ingegaan op de achterliggende rechtvaardiging van partneralimentatie.¹⁰⁰

'[o]ok als er van uitgegaan moet worden, dat een huwelijk in beginsel bedoeld is als een verbintenis voor het leven en dat, nu de huwelijkspartners daarom aan die verbintenis gerechtvaardigde aanspraken ontleen die eveneens in beginsel bedoeld zijn voor het leven, het teloor gaan van die aanspraken als gevolg van huwelijksontbinding een recht op schadeloosstelling doet ontstaan, blijkt uit de problemen in de dagelijkse praktijk, dat aan een nadere definiëring van die aanspraken behoefte bestaat.'

In een reactie op de opmerkingen van de VVD-fractie, formuleerde de regering voor het eerst sinds de inwerkingtreding van het nieuwe recht in 1971 de

⁹⁷ *Handelingen II* 1978/79, 11 860, p. 1402 & p. 1418.

⁹⁸ *Kamerstukken II* 1975/76, 11 860, nr. 5, p. 8-9.

⁹⁹ Zie vorige subparagraaf. Zie ook Tigchelaar 1999, p. 83.

¹⁰⁰ *Kamerstukken II* 1975/76, 11 860, nr. 5, p. 9.

grondslag van partneralimentatie. De regering zocht de grondslag primair hierin dat:¹⁰¹

‘[...] de verantwoordelijkheid van de echtgenoten voor het bestaan dat zij door het aangaan van het huwelijk op zich genomen hebben, niet zonder meer bij de echtscheiding eindigt.’

De regering kwalificeerde partneralimentatie dus strikt alimentair (zie paragraaf 2.2.2). Daarnaast verbond de regering de grondslag van partneralimentatie aan die van kinderalimentatie. De regering opperde namelijk dat deze laatste grondslag – de ‘verantwoordelijkheid van de ouders voor hun kinderen’ – een belangrijke grondslag van partneralimentatie is voor de ex-echtgenoot die de kinderen verzorgt.¹⁰²

Wanneer de regering zich vervolgens opnieuw uitlaat over de grondslag van partneralimentatie, zijn inmiddels enkele jaren verstreken.¹⁰³ Naar aanleiding van de publicatie van het rapport van de Commissie De Ruiter, werd namelijk het parlementaire grondslagendebat in 1979 voortgezet tijdens de Openbare Vergadering van bovengenoemde commissie.¹⁰⁴ Hoewel tijdens deze vergadering relatief veel aandacht werd geschonken aan de grondslag van partneralimentatie, zijn de opvattingen in dit debat eveneens globaal te herleiden naar de strikt alimentaire en de compensatoire kwalificatie van deze onderhoudsplicht. Zoals uit paragraaf 2.2.2 naar voren kwam, wordt bij de eerst genoemde kwalificatie de grondslag gevonden in de voortdurende solidariteit en bij de compensatoire kwalificatie in de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

In het debat werd veelvuldig ingegaan op concrete situaties waarin de rechter partneralimentatie zou moeten toekennen en werd onder meer door de toenmalige minister van Justitie, De Ruiter, zelfs ontkend dat een algemene grondslag zou kunnen worden gedefinieerd.¹⁰⁵

De opmerkingen van CDA-Kamerlid Korte-Van Hemel en D66-fractielid Wessel-Tuinstra zijn te kwalificeren als strikt alimentair. Korte-Van Hemel stelde namelijk dat naar de mening van de CDA-fractie de grondslag van partneralimentatie primair moest worden gezocht in de hierboven geciteerde

¹⁰¹ *Kamerstukken II 1978/79*, 11 860, nr. 7, p. 15. De regering noemt een aantal omstandigheden die de toekenning van partneralimentatie zouden rechtvaardigen, zoals de zorg voor kinderen en het niet uitoefende van het beroep tijdens het huwelijk.

¹⁰² *Kamerstukken II 1978/79*, 11 860, nr. 7, p. 5. De termen ‘grondslag’ en ‘rechtsgrond’ worden vaak door elkaar heen gebruikt. In deze dissertatie worden deze termen van elkaar onderscheiden. Zie de introductie van dit proefschrift.

¹⁰³ Grosheide & Van der Velden 1980, p. 26.

¹⁰⁴ Zie *Handelingen II 1978/79*, 11 860, p. 1399-1440.

¹⁰⁵ Zie *Handelingen II 1978/79*, 11 860, p. 1400 & 1420. Haas-Berger onderscheidde bijvoorbeeld drie situaties waarin partneralimentatie zou kunnen worden vastgesteld: 1) de ex-echtgenoot heeft de zorg voor uit het huwelijk geboren kinderen; 2) de ex-echtgenoot heeft een gevorderde leeftijd en het huwelijk was van ‘vrij’ lange duur; 3) de situatie op de arbeidsmarkt waardoor de ex-echtgenoot na een arbeidsonderbreking tijdens het huwelijk, niet onmiddellijk weer in eigen levensonderhoud kan voorzien. Zoals ik in de vorige subparagraaf echter opmerkte, geven deze concrete situaties niet direct antwoord op de vraag wat de grondslag van partneralimentatie is.

grondslag die door de regering is aangedragen.¹⁰⁶ Wessel-Tuinstra diende daarnaast een motie in waarin onder andere werd overwogen dat ‘geen communis opinio’ over de grondslag van partneralimentatie bestond en dat ‘op grond van de ex-huwelijksrelatie een zekere verantwoordelijkheid voor elkaar blijft bestaan’.¹⁰⁷

De opmerkingen van PvdA-Kamerlid Haas-Berger en VVD-fractielid Nijpels zijn te kwalificeren als compensatoir. Haas-Berger vond bijvoorbeeld dat sprake moest zijn van een ‘negatieve ontwikkelingsschade, ontstaan tijdens en door het huwelijk’.¹⁰⁸ Volgens Nijpels kon de grondslag van partneralimentatie ‘slechts zijn dat de voormalige echtgenoot ten gevolge van het huwelijk niet of niet geheel in het eigen levensonderhoud kan voorzien, met andere woorden: een achterstand heeft opgelopen’.¹⁰⁹

Ten slotte kwamen eveneens opmerkingen in het grondslagendebat voor die meer in de richting van een mengvorm gingen van de bovengenoemde twee opvattingen, waaruit volgt dat de twee grondslagen onzuiver van elkaar worden onderscheiden.¹¹⁰ Zo ook de opvattingen van de minister van Justitie. Alles wat over de grondslag kon worden gezegd, zou volgens de minister kunnen worden

‘[...] samengevat in wat de Regering heeft gesteld, namelijk dat het gaat om de verantwoordelijkheid van de echtgenoten ten opzichte van elkaar, ook in de situatie waarin zij niet meer bij elkaar zijn. Het is voor de hand liggend, dit zo te stellen. Een andere rechtsgrond¹¹¹ is niet goed voor te stellen, als men deze in verband wil blijven brengen met de specifieke situatie van echtgenoten en gescheiden echtgenoten.’¹¹²

Tevens merkte de minister op:¹¹³

‘[...] het juridische kader zal steeds moeten zijn dat men samen iets is begonnen, dat men samen is gesteld voor het feit dat het niet ging, dat het ontwricht raakte en dat men dan ook samen verantwoordelijk is voor het vervolg.’

¹⁰⁶ *Handelingen II* 1978/79, 11 860, p. 1407.

¹⁰⁷ *Handelingen II* 1978/79, 11 860, p. 1413-1414; *Kamerstukken II* 1978/79, 11 860, nr. 11.

¹⁰⁸ *Handelingen II* 1978/79, 11 860, p. 1400-1402.

¹⁰⁹ *Ibid.*, p. 1406 & 1433. Daarbij legde Nijpels de nadruk op de woorden ‘ten gevolge van’.

¹¹⁰ Een fractielid van de vroegere PPR (Politieke Partij Radikalen), Jansen, was van oordeel dat er drie grondslagen van partneralimentatie bestaan. De eerste grondslag was gelegen in ‘een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor eventuele afhankelijke kinderen’. De tweede grondslag was ‘de gezamenlijke verantwoordelijkheid van beide partners om elkaar weer in een staat te brengen, waarin zij zelfstandig in hun inkomen kunnen voorzien’. Tot slot zou partneralimentatie kunnen worden toegekend ‘als gevolg van de rolverdeling in de verbintenis een der partners aanwijsbaar ertoe bijgedragen heeft dat de andere partner een bepaalde ontwikkeling, resulterend in een bepaalde inkomenshoogte heeft kunnen doormaken’, aldus Jansen.

¹¹¹ Hiermee wordt bedoeld: grondslag. Zie de introductie van dit proefschrift.

¹¹² *Handelingen II* 1978/79, 11 860, p. 1418.

¹¹³ *Ibid.*, p. 1419.

Tot dusverre leek de minister partneralimentatie als strikt alimentair te kwalificeren.

De minister stelde echter dat de aanwezigheid van kinderen en de achterstand die een echtgenoot door het huwelijk oploopt, belangrijke omstandigheden waren waarvoor de ex-echtgenoten verantwoordelijk zijn.¹¹⁴ Naast deze invulling van de grondslag, bakende de minister tevens de grondslag af. Als het huwelijk *geen enkele invloed* heeft gehad op het feit dat een ex-echtgenoot door de situatie op de arbeidsmarkt geen werk kan vinden op passend niveau, bestond volgens de minister namelijk geen grond voor de toekenning van partneralimentatie.¹¹⁵ Deze opvattingen wijzen meer in de richting van een compensatoir karakter van deze onderhoudsbijdrage. Daarom bleef echter niet helemaal duidelijk hoe de minister partneralimentatie kwalificeerde en wat volgens hem de achterliggende rechtvaardiging van deze onderhoudsplicht was.

Advies van de Emancipatiecommissie

In hetzelfde jaar dat bovenstaande Openbare Vergadering plaatsvond, bracht de door het kabinet Den Uyl in 1974 ingestelde Emancipatiecommissie een advies uit. De Emancipatiecommissie zag zich namelijk genooddaakt om een reactie te geven op het IWOG-rapport en het rapport van de Commissie De Ruiter.¹¹⁶ Daarbij ging de Emancipatiecommissie eveneens in op de grondslag van partneralimentatie. De Emancipatiecommissie gaf echter geen algemene definitie van een grondslag, maar noemde slechts situaties waarin eventueel partneralimentatie zou moeten worden toegekend. Zoals in het rapport van de Commissie De Ruiter en deels in het daaropvolgend parlementaire debat, werd dus opnieuw niet ingegaan op de rechtvaardiging van partneralimentatie, maar meer op de invulling en begrenzing van de grondslag.

Toch had het advies wel een meerwaarde voor de verdere identificatie van de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit, omdat de visie van de Emancipatiecommissie was dat de rechtvaardiging van partneralimentatie moest worden gezocht in omstandigheden die als *direct gevolg* van het huwelijk waren ontstaan.¹¹⁷ De Emancipatiecommissie gaf de volgende aanbeveling:¹¹⁸

‘[...] in de wet [zou] tot uiting kunnen worden gebracht dat bij de sluiting van een huwelijk de echtgenoot die zijn beroepsarbeid voorop stelt, de verplichting op zich neemt, ten opzichte van de echtgenoot die in verband met de verzorging van huishouding en eventuele kinderen (gedeeltelijk) van beroepsarbeid afziet, de ‘opgelopen achterstand’ te compenseren. Deze verplichting eindigt wanneer de achterstand is ingelopen.’

¹¹⁴ Ibid., p. 1419.

¹¹⁵ Ibid., p. 1421.

¹¹⁶ Zie Emancipatiecommissie, *Advies alimentatie*, 1979, p. 11.

¹¹⁷ Ibid., p. 23.

¹¹⁸ Ibid., p. 33. Voor de groep oudere echtgenoten die na een lang huwelijk scheidden, was volgens de Emancipatiecommissie een overgangsregeling nodig.

Hoe de ‘opgelopen achterstand’ moest worden bepaald, bleef in het advies van de Emancipatiekommissie onduidelijk. Hoe het ook zij, de Emancipatiekommissie leek uit te gaan van een compensatoir karakter van partneralimentatie.

Grondslagendiscussie in de doctrine

Zoals bij de parlementaire grondslagendiscussie, zijn tevens de opvattingen uit het grondslagendebat in de juridische literatuur uit de periode 1972-1981 ruwweg in te delen naar twee categorieën, waarin partneralimentatie aan de ene kant een strikt alimentair karakter heeft en aan de andere kant een compensatoir karakter. Zoals gezegd, zijn deze opvattingen die onder deze twee categorieën vallen, te herleiden naar de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹¹⁹ De opvattingen waarin partneralimentatie als compensatierecht wordt gezien, leken in deze periode in opkomst te zijn. Zo stelde Keijser in 1974 dat als een gescheiden echtgenoot geen kinderen heeft te verzorgen, deze in beginsel geen partneralimentatie kon worden toegekend.¹²⁰ Dit zou volgens Keijser slechts anders zijn als de behoefte door het huwelijk was veroorzaakt. In dergelijke gevallen zou een ‘vergoeding wegens carrièrevlies’ en een ‘overbruggingsuitkering’ van welvaartsverschillen op zijn plaats zijn.¹²¹ Bij dit laatste dacht Keijser vooral aan situaties waarin het huwelijk zeer lang had geduurd en de gerechtigde inmiddels te oud was om nog passend werk te vinden.

Ook Campagne vond dat de behoefte moest zijn ontstaan door het huwelijk.¹²² De ex-echtgenoot was slechts in dergelijke gevallen verantwoordelijk voor zijn gewezen behoefte partner vanwege (morele) beginselen over het ‘zijn en behoren’ van de echtscheiding, aldus Campagne.¹²³ Campagne omschreef deze beginselen als volgt. Een echtgenoot kan niet met een scheiding worden ‘overvallen’, als de ‘gevolgen van die echtscheiding een verandering in economische levensomstandigheden betekenen, die als onevenredig belastend voor de economische zwakkere partner kan worden gekenschetst’. Daarnaast hebben partijen uit hoofde van een ‘langdurende emotionele samenlevingsvorm’ een ‘rechtsplicht jegens elkaar de beëindiging van die samenleving zodanig te regelen dat naar de eisen van de goede trouw, redelijkheid en billijkheid voor een geleidelijke overgang naar een individueel leefpatroon wordt gezorgd’. Was de behoefte echter ontstaan als gevolg van bijvoorbeeld persoonlijke omstandigheden als ziekte of de zorg voor kinderen (mijns inziens is deze factor tevens een direct gevolg van het huwelijk), was de samenleving verantwoordelijk voor de behoefte ex-echtgenoot.¹²⁴

¹¹⁹ Zie paragraaf 2.2.2 en figuur 2.2.

¹²⁰ Keijser 1974, p. 56-57.

¹²¹ Keijser 1974, p. 54.

¹²² Campagne 1978, p. 207.

¹²³ Ibid., p. 205.

¹²⁴ Ibid., p. 199-203. De zorgende ouder zou volgens Campagne voor diens eigen onderhoud een aanspraak moeten kunnen maken op werkloosheids-, arbeidsongeschiktheids- of bijstandsvoorzieningen. Mijns inziens is de zorg voor kinderen juist een belangrijke omstandigheid die inzichtelijk maakt dat sprake is van huwelijksgelateerde verminderde verdien capaciteit.

Gisolf was eveneens van mening dat idealiter partneralimentatie slechts zou moeten worden toegekend aan gescheiden echtgenoten die kinderen verzorgen of die om 'andere bijzondere redenen door het huwelijk buiten staat zijn geraakt zich het nodige te verschaffen'.¹²⁵ Desondanks betoogde Gisolf dat de (toenmalige) samenleving nog niet zo ver was om een 'causaal verband' tussen het 'huwelijk en verminderende verdien capaciteit' aan te nemen of slechts partneralimentatie toe te kennen in geval de gerechtigde 'schade in haar maatschappelijke carrièremogelijkheden' heeft geleden.¹²⁶ Sprake was van 'de nog wijd verbreide traditionele opvatting over de rolverdeling tussen mannen en vrouwen en van de omstandigheid dat vele meisjes slechts een opleiding ontvangen gericht op haar rol in het huwelijk', aldus Gisolf.¹²⁷ Gisolf leek dus partneralimentatie als een gevolg te zien van een onvoltooid emancipatieproces. In een ander artikel schreef Gisolf dat de verantwoordelijkheid voor elkaar die voortvloeit uit het huwelijk, als grondslag van partneralimentatie kon worden aangemerkt.¹²⁸

De opvatting van Gisolf dat de noodzaak van partneralimentatie was gelegen in de slechte maatschappelijke positie van de vrouw met als gevolg dat gescheiden echtgenoten (financieel) verantwoordelijk voor elkaar blijven, werd ook door andere auteurs aangedragen.¹²⁹ Dergelijke opvattingen gingen dus uit van een alimentaire kwalificatie van partneralimentatie. Dit gold mede voor de visie van Hoefnagels. Hij zocht de grondslag van partneralimentatie namelijk in de nawerking van de huwelijkse onderhoudsplicht van artikel 1:81 BW.¹³⁰ Hierachter zou volgens Hoefnagels 'de ideologie van de persoonlijke verantwoordelijkheid voor elkaar en de verantwoordelijkheid voor de kinderen' schuilen.¹³¹ In een andere publicatie opperde Hoefnagels dat de grondslag was gelegen in de 'verantwoordelijkheid van mensen voor een goede beëindiging van hun relatie' dan wel voor de 'afwikkeling van een gemeenschappelijk huishouden'.¹³²

¹²⁵ Gisolf 1975, p. 1150-1151.

¹²⁶ Ibid., p. 1151.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Gisolf 1978, p. 594.

¹²⁹ Asser-De Ruiter 1976, p. 257; Minkenhof, Nuytinck & Van Look 1976, p. 13; Nota & Van der Burght 1978, p. 197; De Vries Robbé-van Tricht 1978, p. 601; Weijnenborg-Pot 1980, p. 140-141.

¹³⁰ Hoefnagels 1979, p. 923 (herhaald in: Hoefnagels 1982). Zie ook Hoefnagels 1984, p. 87; Tigchelaar 1999, p. 84. Hoefnagels onderscheidde enigszins verwarrend en onscherp de 'privaatrechtelijke alimentatie' van 'publiekrechtelijke alimentatie' die beide een andere grondslag zouden hebben. De privaatrechtelijke alimentatie werd bepaald door omstandigheden die worden gerekend tot de vrijheid van gehuwden en die behoren te leiden tot persoonlijke verantwoordelijkheid, zoals de zorg voor kinderen of de nieuwe start na de scheiding. De bijbehorende grondslag en ideologie staan in de hoofdtekst. De publiekrechtelijke alimentatie werd bepaald door maatschappelijk bepaalde omstandigheden, zoals werkloosheid en de rolverdeling tussen man en vrouw in onze samenleving. Hoefnagels definieerde geen duidelijke grondslag die hierbij hoorde, maar als ideologie nam hij aan die van de 'verzorgingsstaat en het beginsel dat een meerderjarige voor zichzelf zorgt'. Daarnaast bestond volgens Hoefnagels ook nog een privaatrechtelijke/publiekrechtelijke grondslag van partneralimentatie die gelegen was in omstandigheden die zowel maatschappelijk bepaald zijn als tot de vrije keuzesfeer van gehuwden behoren.

¹³¹ Hoefnagels 1979, p. 924.

¹³² Hoefnagels 1977, p. 102; Hoefnagels 1984, p. 89-90.

Hoewel de alimentaire kwalificatie in de periode 1972-1981 vaak voorkwam, kan worden geconcludeerd dat in dit tijdvak geen sprake was van een uitgekristalliseerde algemene opvatting over de grondslag van partneralimentatie. Het grondslagendebat was nog intensief gaande. In de volgende paragraaf wordt onderzocht of over de grondslag meer duidelijkheid ontstond rond de inwerkingtreding van de maximumduur van partneralimentatie.

2.3 ONTWIKKELING VAN DE OPVATTINGEN OVER DE GRONDSLAGEN TOT 1995

Na de in de vorige paragraaf beschreven periode rond en na de inwerkingtreding van het huidige alimentatierecht (1971-1981), komt in deze paragraaf de daaropvolgende periode aan bod die van belang is in de ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen van partneralimentatie. Dit is het tijdvak voorafgaand aan en rond de invoering van de wettelijke limitering van partneralimentatie in 1994.

Deze paragraaf vangt aan met een korte analyse van de relatie tussen de grondslag en de alimentatieduur en een beknopte beschrijving van de voorgeschiedenis van het limiteringsvraagstuk (paragraaf 2.3.1). Al vanaf de inwerkingtreding van het herziene recht in 1971 werd namelijk kritiek geuit op de in beginsel onbepaalde alimentatieduur.

Vervolgens wordt het rapport over de limitering van partneralimentatie besproken dat in 1981 werd uitgebracht door een werkgroep die door de regering was ingesteld (paragraaf 2.3.2). Uit de samenleving en de juridische literatuur kwamen op dit rapport in de periode 1981-1985 verschillende reacties. Deze reacties worden tevens in hoofdlijnen weergegeven.

In 1985 kwam de minister van Justitie met het wetsvoorstel inzake de limitering van partneralimentatie, dat uiteindelijk pas in 1994 leidde tot de invoering van wettelijke maximumtermijnen (paragraaf 2.3.3).

2.3.1 Voorgeschiedenis van de limitering

Relatie tussen de grondslag van partneralimentatie en alimentatieduur

In de vorige paragraaf is naar voren gekomen dat vanaf eind jaren 70 van de vorige eeuw het partneralimentatierecht als uitzonderingsrecht werd beschouwd.¹³³ Door de emancipatie van vrouwen werd immers de norm dat gescheiden vrouwen zelfstandig inkomen moesten verwerven.¹³⁴ Wanneer een vrouw na een echtscheiding niet in eigen levensonderhoud kon voorzien, diende partneralimentatie er voortaan aan bij te dragen dat de gerechtigde weer een plaats in het beroepsproces zou kunnen innemen.¹³⁵ Met als gevolg dat steeds vaker de vraag werd gesteld of de nahuwelijkse solidariteit nog wel levenslang zou moeten duren.¹³⁶

¹³³ Zie paragraaf 2.2.2.

¹³⁴ Zie ook Tigchelaar 1999, p. 151.

¹³⁵ Pel 1995, p. 202.

¹³⁶ Zie ook *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, A, p. 1.

Daarnaast is in de vorige paragraaf te lezen dat de opvattingen in de grondslagendiscussie uit de jaren 70 van de vorige eeuw zijn te herleiden naar twee kwalificaties van partneralimentatie, namelijk de strikt alimentaire en compensatoire kwalificatie.¹³⁷ Deze laatstgenoemde kwalificatie won langzamerhand aan terrein op de alimentaire kwalificatie.¹³⁸ Iedere volwassene werd geacht in eigen levensonderhoud te voorzien, behalve als dit door huwelijksgelateerde omstandigheden niet mogelijk werd geacht. Was van huwelijksgelateerde behoefteigheid eenmaal geen sprake meer, dan bestond echter logischerwijs geen grond meer voor het laten voortduren van de onderhoudsplicht na de scheiding.

Met andere woorden, het vraagstuk van de limitering van partneralimentatie hangt nauw samen met de grondslagenproblematiek.¹³⁹ Bij de limitering van partneralimentatie komt immers de vraag aan de orde of de rechtvaardiging van deze onderhoudsplicht na een aantal jaren ophoudt te bestaan. De begrenzing van de duur van alimentatie houdt in dat nog steeds sprake kan zijn van behoefte, draagkracht en behoefteigheid, maar dat de rechtvaardiging voor partneralimentatie is verdwenen. Voor dit promotieonderzoek is het daarom interessant om na te gaan of in de periode rond 1994 meer duidelijkheid ontstond over de grondslag van partneralimentatie. Zo niet, dan is destijds geen antwoord gegeven op de vraag waarom gerechtvaardigd is dat de onderhoudsplicht na verloop van een maximumtermijn van rechtswege eindigt.¹⁴⁰

Limiteringsvraagstuk na inwerkingtreding van het nieuwe alimentatierecht

Vanwege de vrouwenemancipatie begon de limiteringskwesitie in de jaren 70 van de vorige eeuw een rol te spelen. Dat blijkt onder andere uit het feit dat in 1971 de rechter de mogelijkheid kreeg om in individuele gevallen partneralimentatie toe te kennen voor een bepaalde periode en/of onder een bepaalde voorwaarde (artikel 1:157 lid 3 BW).¹⁴¹ Volgens Tigchelaar lag de nadruk hierbij op de voorwaarde van scholing van de gescheiden vrouw, zodat zij weer kon deelnemen aan de arbeidsmarkt.¹⁴² De beperking van de alimentatieduur leek een afgeleide te zijn van die voorwaarde.¹⁴³ De toenmalige wetgever vond namelijk dat 'het enkele feit van het getrouwd te zijn geweest, niet zonder meer recht geeft op een levenslange uitkering'.¹⁴⁴ Doordat echter destijds partneralimentatie noodzakelijk werd geacht ter bescherming van de gescheiden vrouw die nog steeds in een maatschappelijke zwakke positie verkeerde, werd in 1971 geen algemene limitering van de alimentatieduur ingevoerd.¹⁴⁵

¹³⁷ Zie paragraaf 2.2.2 en figuur 2.2.

¹³⁸ Van Mourik 1988, p. 489.

¹³⁹ Zie ook *Handelingen II* 1978/79, 11 860, p. 1402; Hoefnagels 1979, p. 924; Hammerstein-Schoonderwoerd 1980, p. 1204; Hoefnagels 1982, p. 158.

¹⁴⁰ Zie tevens Elzinga 1989, p. 92.

¹⁴¹ Zie over dit artikel meer hoofdstuk 1, paragraaf 1.4.

¹⁴² Tigchelaar 1999, p. 152.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ *Kamerstukken II* 1970/71, 10 213, nr. 6, p. 13.

¹⁴⁵ Tigchelaar 1999, p. 152.

Na de inwerkingtreding van het nieuwe alimentatierecht bleek echter uit het IWOG-rapport uit 1972 dat gescheiden mannen en hun nieuwe echtgenotes steeds vaker bezwaren hadden tegen de onbepaalde alimentatieduur.¹⁴⁶ Zeer illustratief hiervoor is het gratieverzoek wat een 80-jarige man in overleg met de Stichting Organisatie Gescheiden Mensen in 1977 richtte tot de koningin.¹⁴⁷ Deze man ervoer zijn onderhoudsplicht als een levenslange straf omdat hij op dat moment al bijna 45 jaar partneralimentatie betaalde na een huwelijk dat slechts zeven jaar had geduurd.

In een reactie op het IWOG-rapport gaf de regering aan afwijzend te staan tegenover een eventuele algemene wettelijke limitering van partneralimentatie.¹⁴⁸ De regering lichtte haar besluit als volgt toe. Zij vond dat het limiteringsvraagstuk nadere bezinning vroeg over de wenselijkheid van de overname door de samenleving van de verantwoordelijkheid (van een ex-echtgenoot) voor een behoeftige vrouw. Daarnaast stelde de regering dat een algemene begrenzing van de onderhoudsplicht

‘[...] als een te grof werkende maatregel moet worden beschouwd die [...] tot onrechtvaardigheden zal leiden.’¹⁴⁹

Ook Gisolf was van mening dat ‘de vraag naar limitering zich niet met een vaste, in alle gevallen toepasselijke, regel laat oplossen’ en dat slechts kon worden gestreefd naar ‘vuistregels’.¹⁵⁰

Ondanks de duidelijke opvatting van de regering werd de algemene limitering van de onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten vaak als onderwerp aangesneden in de juridische literatuur uit het midden jaren 70 van de vorige eeuw.¹⁵¹ In de doctrine werden meerdere voorstellen gedaan, waarvan de belangrijkste waren:

- een termijn gelijk aan de huwelijksduur;
- een overbruggingsperiode; en,
- een termijn uitgedrukt in een x-aantal jaren (al dan niet gekoppeld aan de verzorging van uit het huwelijk geboren kinderen).¹⁵²

Uiteindelijk herzag de regering haar eerdere standpunt over de limitering van partneralimentatie. Naar aanleiding van het in 1978 uitgebrachte rapport van de Commissie De Ruiter, gaf de regering aan niet afwijzend te staan tegen-

¹⁴⁶ Dijksterhuis 2008, p. 14. Zie meer over het IWOG-rapport: paragraaf 2.2.3.

¹⁴⁷ Zie Boddaert 1977, p. 71; Van Duijvendijk-Brand 2007, p. 193. De Stichting Organisatie Gescheiden Mensen was een actiegroep bestaande uit onderhoudsplichtigen, zie paragraaf 2.2.3.

¹⁴⁸ *Kamerstukken II 1974/75*, 11 860, nr. 3, p. 12-13; Grosheide & Van der Velden 1980, p. 26.

¹⁴⁹ *Ibid.*

¹⁵⁰ Gisolf 1978, p. 596.

¹⁵¹ Zie bijvoorbeeld: Boddaert 1977, p. 71-77; Lukács 1977, p. 125; Campagne 1978, p. 207; Gisolf 1978, p. 596; Hoefnagels 1979, p. 924-927; Hammerstein-Schoonderwoerd 1980, p. 1204-1205; Hoefnagels 1982, p. 157-165.

¹⁵² Keijser 1974, p. 57-58; De Vries Robbé-van Tricht 1978, p. 602; Hoefnagels 1979, p. 926; Hammerstein-Schoonderwoerd 1980, p. 1204; Hoefnagels 1982, p. 162 & 165.

over een wettelijke beperking van de alimentatieduur.¹⁵³ De regering herhaalde daarbij wel dat zij tegen een ongeclausuleerd limiteringsstelsel was waarbij bijvoorbeeld de duur van partneralimentatie slechts werd gekoppeld aan de huwelijksduur.¹⁵⁴ De toenmalige minister van Justitie dacht dat 'het niet één regeling zou worden, maar dat er, uitgaande van een aantal grondgegevens, bijvoorbeeld kinderen of geen kinderen en de huwelijksduur, verschillende limiteringsgetallen uitkomen'.¹⁵⁵

De regering verklaarde dat zij een interdepartementale werkgroep zou oprichten die tot taak zou krijgen een aantal limiteringsmodellen op te stellen en de budgettaire gevolgen daarvan voor de bijstand te berekenen. Tot die tijd wilde het kabinet de mogelijkheid uit artikel 1:157 lid 3 BW verduidelijken en aanscherpen.¹⁵⁶ De motie Wessel-Tuinstra waarin de wetgever werd verzocht de limitering bij wet te regelen aan de hand van 'meerdere maxima gecombineerd met criteria', vormde echter de directe aanleiding tot de daadwerkelijke instelling van de werkgroep Lukács (vernoemd naar de voorzitter).¹⁵⁷ Deze werkgroep wordt ook wel de Interdepartementale Werkgroep Limitering Alimentatie genoemd.

Bovendien liet de minister van Justitie in 1980 het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC) een opinieonderzoek onder de Nederlandse bevolking uitvoeren over de limitering van de alimentatieduur.¹⁵⁸ Dit onderzoek wordt nader besproken in hoofdstuk 5.¹⁵⁹ Het verdient echter opmerking dat uit dit onderzoek naar voren kwam dat de meeste Nederlanders voorstander waren van een in de tijd begrensde onderhoudsplicht.

Overigens wilde de Hoge Raad in 1980 niet anticiperen op een algemene limiteringsregeling omdat nog geen sprake was van een voldoende uitgekristalliseerde opvatting hierover.¹⁶⁰ Deze lijn handhaafde de Hoge Raad tot in 1994.¹⁶¹ Bovendien stelde de Hoge Raad hoge motiveringseisen aan limiteringsbeslissingen op grond van artikel 1:157 lid 3 BW.¹⁶²

2.3.2 Rapport 'grenzen aan de alimentatieduur' en reacties hierop (1981-1985)

Grondslag van partneralimentatie volgens de werkgroep Lukács

In 1981 kwam het rapport 'Grenzen aan de alimentatieduur' uit van de werkgroep Lukács. In dit rapport werd maar liefst twee hoofdstukken besteed aan

¹⁵³ *Kamerstukken II* 1978/79, 11 860, nr. 7, p. 21; *Handelingen II* 1978/79, nr. 11 860, p. 1421.

¹⁵⁴ *Kamerstukken II* 1979/80, 11 860, nr. 7, p. 22-23; *Kamerstukken II* 1979/80, 11 860, nr. 8, p. 4; *Handelingen II* 1978/79, nr. 11 860, p. 1421.

¹⁵⁵ *Handelingen II* 1978/79, nr. 11 860, p. 1421.

¹⁵⁶ Door de rechter een ambtshalve bevoegdheid te geven om de onderhoudsplicht te limiteren en de limiteringsbeslissing onaantastbaar te maken. Zie *Kamerstukken II* 1978/79, 11 860, nr. 7, p. 21. Zie ook Tigchelaar 1999, p. 153.

¹⁵⁷ *Kamerstukken II* 1979/80, 11 860, nr. 18; *Kamerstukken II* 1979/80, 11 860, nr. 17, p. 2. Deze motie is ook aangehaald in paragraaf 2.2.3.

¹⁵⁸ Cozijn & Van der Werff 1981 & 1983. Uit een onderzoek van het NIPO uit 1977 bleek namelijk al dat een meerderheid (76%) van de Nederlanders tegen een levenslange onderhoudsplicht was. Zie Hoefnagels 1977, p. 102.

¹⁵⁹ Zie paragraaf 5.2.3.

¹⁶⁰ HR 16 mei 1980, *NJ* 1981, 99, m.nt. E.A.A.L.

¹⁶¹ HR 4 februari 1994, *NJ* 1994, 366; HR 25 november 1994, *NJ* 1995, 300.

¹⁶² Zie bijvoorbeeld HR 11 juni 1982, *NJ* 1983, 595. Zie hierover ook hoofdstuk 1, paragraaf 1.4.

de grondslag van partneralimentatie.¹⁶³ De werkgroep vond het noodzakelijk om hierover een ‘globaal standpunt’ in te nemen omdat anders een ‘principiële beoordeling’ van de verschillende limiteringmodellen onmogelijk was.¹⁶⁴ Desondanks merkte de werkgroep eveneens op dat zij zichzelf niet tot taak had willen stellen om de vraag naar de grondslag in al haar aspecten te behandelen.¹⁶⁵ Mede hierdoor is het de werkgroep wellicht niet gelukt om een volledig helder antwoord te geven op de vraag waarom de onderhoudsplicht na een x-aantal jaren eindigt. Doordat de aanbevelingen van de werkgroep uiteindelijk deels zijn overgenomen door de wetgever, heeft deze onduidelijkheid tevens gevolgen gehad voor de rechtvaardiging van de wettelijke limitering van partneralimentatie.¹⁶⁶

In het rapport werd er door de werkgroep vanuit gegaan dat een ex-echtgenoot slechts verantwoordelijk is voor de behoefte van zijn voormalige vrouw als deze een gevolg is van de ‘feitelijke huwelijkse samenleving’.¹⁶⁷ Volgens de werkgroep was er ruimte voor een ‘billijke vereffening’ van de ‘na de echtscheiding voortdurende economische nadelen die door het huwelijk blijken te zijn veroorzaakt’.¹⁶⁸ De grondslag die de werkgroep als uitgangspunt voor het rapport nam, was:

‘[...] dat de *verantwoordelijkheid voor elkaars bestaan* van gehuwden na de ontbinding van het huwelijk doorwerkt als gehoudenheid om de *nadelige economische nawerking van het huwelijk* voor de ex-partner, voor zover deze leidt tot behoefte, naar vermogen op te heffen’ [cursivering van mij, NDS].¹⁶⁹

Ofschoon deze definitie een mengvorm is van de alimentaire en compensatoire kwalificatie, blijkt uit de context dat de opvatting van de werkgroep uitsluitend compensatoir is te kwalificeren en waarbij de achterliggende rechtvaardiging van de onderhoudsplicht wordt gevonden in de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹⁷⁰

De werkgroep Lukács gaf in haar rapport tevens een nadere uitwerking van de door haar gedefinieerde grondslag. Volgens de werkgroep zouden namelijk de volgende situaties voor ‘vereffening’ in aanmerking moeten komen:¹⁷¹

¹⁶³ Werkgroep Lukács, *Grenzen aan de alimentatieduur*, 1981, p. 15-32.

¹⁶⁴ Ibid., p. 16.

¹⁶⁵ Ibid., p. 16.

¹⁶⁶ Zie hoofdstuk 1, paragraaf 1.4.

¹⁶⁷ De andere opvattingen zijn: de opvatting die inhoudt dat de verzorgingsplicht die binnen het huwelijk bestaat – krachtens artikel 1:81 BW – na de ontbinding van het huwelijk in beginsel voortduurt, de opvatting die inhoudt dat de verantwoordelijkheid van echtgenoten die ontstaat door de huwelijksluiting niet volledig wordt opgeheven door de ontbinding van het huwelijk en de opvatting dat er in beginsel geen enkele grondslag van alimentatie is.

¹⁶⁸ Werkgroep Lukács, *Grenzen aan de alimentatieduur*, 1981, p. 22.

¹⁶⁹ Ibid., p. 22.

¹⁷⁰ Zie over de twee kwalificaties: paragraaf 2.2.2 en figuur 2.2.

¹⁷¹ Werkgroep Lukács, *Grenzen aan de alimentatieduur*, 1981, p. 23-34. De beroepsmatige positie die de man dankzij de arbeid van zijn voormalige echtgenote heeft kunnen verwerven, vond de werkgroep geen grond vormen voor de vereffening van huwelijksgelateerde behoefte. Volgens de werkgroep was deze grond namelijk in strijd met het criterium van behoefte en met de grondslag dat slechts *nadelige* economische nawerking van het huwelijk moet worden vereffend. Bovendien was het te moeilijk om de causale relatie tussen de carrière van de man en de zorgarbeid van de vrouw aan te tonen.

- 1) een ouder kan niet in eigen levensonderhoud te voorzien vanwege de verzorging en opvoeding van de uit het huwelijk geboren kinderen;
- 2) de maatschappelijke achterstand van de vrouw die zij als gevolg van het huwelijk heeft opgelopen;
- 3) de door het huwelijk opgelopen achterstand in de opbouw van ouderdomspensioen; of,
- 4) de gewenning aan een bepaalde levensstijl na de echtscheiding.

De eerste drie situaties betreffen afwisselend oorzaken (situatie 1) en gevolgen (situaties onder 2 en 3) van de (gekozen) ongelijke rolverdeling tijdens het huwelijk. De situatie onder 3 is nu nog weinig van belang omdat in de jaren 90 van de vorige eeuw de Wet pensioenverevening na echtscheiding in werking is getreden.¹⁷²

De werkgroep merkte over de situatie onder 4 op dat in dit geval geen grond voor partneralimentatie bestaat.¹⁷³ De werkgroep vond desalniettemin dat ook indien geen sprake is van huwelijksgelateerde behoefte, een gewezen echtgenoot zijn ex-partner in de gelegenheid moet stellen om zich geleidelijk een levenswijze eigen te maken die in overeenstemming is met haar eigen draagkracht. De werkgroep is niet nader ingegaan op de vraag *waarom* zij ruimte zag voor een dergelijke overgangsuitkering.

Belangrijke aanbevelingen

De werkgroep Lukács was van mening dat geen van de vier bovengenoemde situaties een onbeperkte alimentatieduur kon rechtvaardigen omdat de behoefte 'na verloop van een zekere termijn' niet langer kon worden toegeschreven aan het ontbonden huwelijk, ofwel omdat de behoefte na 'enkele jaren' gewend was aan een nieuwe levensstijl.¹⁷⁴ Daarom gaf de werkgroep in haar rapport de aanbeveling om in de wet een bepaling op te nemen welke de rechter zou voorschrijven om 'elke op te leggen alimentatie aan een bepaalde termijn te binden'.¹⁷⁵ Volgens de werkgroep konden namelijk geen algemene alimentatietermijnen worden gegeven.

Ter vergroting van de rechtszekerheid bij de vaststelling van de alimentatieduur door de rechter, beval de werkgroep eveneens aan om in de wetgeving een uitvoerige checklist van factoren op te nemen waarvan de rechter zich bij zijn beslissing steeds rekenschap moest geven.¹⁷⁶ Op deze wijze zou de motiveringsplicht van de alimentatierechter worden verscherpt.

Naast de checklist gaf de werkgroep tevens het advies om in het recht één of meerdere algemene maximumtermijnen te implementeren. De eerste

¹⁷² In de Wet pensioenverevening na echtscheiding is geregeld dat een voormalige echtgenoot eigen aanspraken heeft op de helft van de tijdens een huwelijk opgebouwde pensioenvoorziening van zijn of haar ex-partner.

¹⁷³ Werkgroep Lukács, *Grenzen aan de alimentatieduur*, 1981, p. 31.

¹⁷⁴ Ibid., p. 41.

¹⁷⁵ Ibid., p. 35. Als in een zaak nog onvoldoende duidelijkheid bestaat over relevante omstandigheden dan moest volgens de werkgroep de rechter voor één jaar partneralimentatie toekennen, waarna een heroverweging kon plaatsvinden.

¹⁷⁶ Ibid., p. 35-40 & 72.

maximumduur die de werkgroep voorstelde was een termijn van twaalf jaar omdat in de meerderheid van de gevallen na deze periode de grond voor partneralimentatie zou zijn uitgewerkt.¹⁷⁷ De werkgroep ging van het uiterste geval uit dat een kind wordt geboren op het moment van de scheiding. Als het kind naar de lagere school gaat, vond de werkgroep dat de zorgende ouder in staat moet worden geacht om een opleiding te volgen of parttime te werken. Wanneer het kind vervolgens op twaalfjarige leeftijd voortgezet onderwijs volgt, zou de zorgende ouder met betaalde arbeid in eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Was na die twaalf jaar nog steeds sprake van huwelijksgelateerde behoefte (bijvoorbeeld wegens de verzorging van een invalide kind), dan kon de alimentatietermijn hoogstens met zes jaar worden verlengd.¹⁷⁸ De keuze voor een maximumduur van zes jaar, werd niet nader toegelicht.

De tweede maximumtermijn die de werkgroep in haar rapport noemde, gold voor de situatie onder 4 (de gewenning aan een nieuwe levensstijl). De werkgroep stelde een maximumduur voor van bijvoorbeeld vijf jaar omdat na deze periode de 'grond voor alimentatie' volledig zou zijn uitgewerkt.¹⁷⁹ Uit het voorafgaande bleek echter dat de werkgroep uitdrukkelijk stelde dat in de situatie onder 4 geen grond voor de onderhoudsplicht bestaat. Bovendien werd de keuze voor een termijn van ten hoogste vijf jaar, opnieuw niet gemotiveerd. Door de werkgroep is dus geen helder antwoord gegeven op de vraag waarom een ex-echtgenoot in deze situatie überhaupt verantwoordelijk blijft voor zijn voormalige partner en waarom gerechtvaardigd is dat deze onderhoudsplicht na verloop van een maximumtermijn van rechtswege eindigt.

Reacties uit de samenleving en in de doctrine

Het rapport van de werkgroep Lukács uit 1981 maakte vooral veel emoties los in de samenleving. Enerzijds was er verontwaardiging over de lange termijn van partneralimentatie waartoe de werkgroep in sommige gevallen kwam. Zo achtte de Stichting Organisatie Gescheiden Mensen de grondslag voor partneralimentatie gelegen in een zekere nawerking van het eenzijdig opzegbare huwelijkscontract en zij pleitte voor een duur van maximaal twee tot vijf jaren.¹⁸⁰ De Vereniging van gescheiden mannen Man '79 was daarnaast van mening dat er helemaal geen grondslag voor partneralimentatie bestond en dat een onderhoudsplicht maximaal één jaar kon duren.¹⁸¹

Anderzijds bestond er teleurstelling over de begrenzing van de duur ('een vrouw is geen wegwerpartikel').¹⁸² Net als in de jaren 70 waren de tegenstanders het niet eens met de limitering vanwege de slechte maatschap-

¹⁷⁷ Ibid., p. 41.

¹⁷⁸ Ibid., p. 35, 40-45 & 71-73.

¹⁷⁹ Ibid., p. 41.

¹⁸⁰ Verhaaren 1983, p. 59-60; *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 3-4; Van Son 1989, p. 256.

¹⁸¹ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 3-4; Van Son 1989, p. 256.

¹⁸² Zie Gisolf 1983, p. 32.

pelijke positie van de vrouw.¹⁸³ Nog steeds werd de (gescheiden) vrouw niet goed in staat geacht om in haar eigen levensonderhoud te voorzien, vaak door de ongelijke rolverdeling tijdens het huwelijk.¹⁸⁴ De tegenstanders signaleerden dat de verzorgende taak van de vrouw vaak noodgedwongen was, omdat de mogelijkheden zoals kinderopvang en deeltijdarbeid ontbraken en over het algemeen als vanzelfsprekend werd aangenomen dat de vrouw de onbetaalde zorgarbeid op zich nam en de man bleef werken.¹⁸⁵ Anders geformuleerd, ook in de periode 1981-1985 werd de noodzaak van partneralimentatie gezien als een gevolg van het onvoltooide emancipatieproces.¹⁸⁶

Daarnaast waren sommigen het oneens met de invoering van een of meerdere *algemene maximumtermijnen*. De Emancipatieraad vond dit bijvoorbeeld een veel te rigoureuze maatregel omdat de nadelige gevolgen van het huwelijk niet in alle gevallen na verloop van tijd hun werking voor de vrouw zouden hebben verloren.¹⁸⁷ De Organisatie Vrouwen in de VVD stelde eveneens dat er geen algemene maximumtermijnen waren te geven die in ieder geval billijk zouden zijn.¹⁸⁸ Ook in de literatuur werd soms een algemene maximumtermijn afgewezen. Zo schreef Schoordijk dat een ex-echtgenoot recht zou moeten hebben op partneralimentatie zolang de door het huwelijk ontstane achterstand in carrière en ontwikkelingsmogelijkheden op de banenmarkt niet zou zijn ingelopen.¹⁸⁹ Impliciet leek Schoordijk hiermee aan te geven niet achter een algemene maximumduur te staan, want het verschilt immers per situatie wanneer de achterstand is ingehaald.

Een tussenpositie in de discussie over een eventuele wettelijke limitering werd ingenomen door Cremer.¹⁹⁰ Cremer stelde in zijn artikel dat hij er niets van geloofde dat een meerderheid van de bevolking een limitering van alimentatie zou voorstaan, zoals in het hierboven aangehaalde WODC-onderzoek naar voren was gekomen. Volgens hem wilde de bevolking 'een verbreking van het automatisme waarmee een eenmaal opgelegde alimentatie tientallen jaren lang kan blijven [voortduren], ook *nadat* het verband tussen behoefte en vroeger huwelijk is verdwenen'.¹⁹¹ Cremer concludeerde dat het

¹⁸³ Belangengroepen die tegen limitering waren, waren onder andere: (een meerderheid van) de adviescommissie burgerlijk recht van de Orde van Advocaten, de Bond van gescheiden vrouwen (Divortium), Actiegroep Man Vrouw Maatschappij, Anti-Wegwerpvrouwen Komitee en de werkgroep alimentatie van de Organisatie Vrouwen in de VVD.

Zie *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 3-4.

In de juridische doctrine riepen schrijvers vooral op om zich tegenover de wettelijke maximumtermijn terughoudend op te stellen: Waaijer 1983, p. 45; Hammerstein-Schoonderwoerd 1983a, p. 9-11; Hammerstein-Schoonderwoerd 1983b, p. 870-871.

¹⁸⁴ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 3-4.

¹⁸⁵ Zie De Jong 1986, p. 82.

¹⁸⁶ Zoals in de recente discussie over het alimentatierecht en het debat rond 1971.

Zie paragrafen 2.2 en 2.4.

¹⁸⁷ Zie De Jong 1986, p. 82. Daarnaast vond de Emancipatieraad dat ook de economische voordelen van het huwelijk voor vergoeding in aanmerking zouden moeten komen.

¹⁸⁸ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 4.

¹⁸⁹ Schoordijk 1984, p. 99. Het huwelijk zou volgens Schoordijk aanleiding kunnen geven 'tot honorering van de reliance-schade'.

¹⁹⁰ Cremer 1984, p. 624-626.

¹⁹¹ *Ibid.*, p. 624. Cursivering van mij – NDS.

onrechtvaardig zou zijn om partneralimentatie in alle gevallen in duur te beperken. Hij stelde dat:¹⁹²

‘[h]oe sterker het verband is tussen de oorzaak van de behoefte van de vrouw en het huwelijk, [...] hoe meer reden er bestaat de vrouw bij een blijvende behoefte ook een blijvende alimentatie toe te kennen. Andersom geldt, dat hoe zwakker de band tussen behoefte en huwelijk is, hoe minder reden er bestaat alimentatie anders dan tijdelijk op te leggen.’

Naast kritiek kon het rapport van de werkgroep Lukács eveneens op steun rekenen. Zo gaven de Nederlandse Vereniging voor de Rechtspraak en de Nederlandse Gezinsraad aan dat zij voorstanders waren van een wettelijke limitering van partneralimentatie en daarnaast stelden zij dat zij zich konden vinden in de door de werkgroep geformuleerde grondslag die hierboven is besproken.¹⁹³ Eveneens in de doctrine kreeg het rapport bijval.¹⁹⁴

2.3.3 De wettelijke limitering van de alimentatieduur (1985-1994)

Wetsvoorstel betreffende de limitering van alimentatie na scheiding

Pas eind 1985 kwam de regering met een wetsvoorstel (19 295) over de limitering van de onderhoudsplicht tussen gewezen echtgenoten. De reden waarom dit zo lang op zich had laten wachten, was dat de regering vreesde dat gescheiden vrouwen door de invoering van een wettelijke maximumtermijn een groter beroep zouden doen op de destijds geldende Algemene Bijstandswet.¹⁹⁵ Desondanks is de regering uiteindelijk overgegaan tot indiening van het wetsvoorstel omdat met de invoering van een wettelijke limitering de rechtszekerheid en rechtsgelijkheid zouden worden bevorderd.¹⁹⁶

In de lijn van het rapport van de werkgroep Lukács, noemde de regering als grond voor de limitering van partneralimentatie dat de ‘huwelijks-gerelateerde behoefte vaak na zekere tijd [is] uitgewerkt’.¹⁹⁷ Dat de behoeftige nadien nog niet in eigen levensonderhoud kan voorzien, kon volgens de regering ‘niet meer aan het huwelijk worden toegerekend, maar kan voortvloeien uit andere maatschappelijke omstandigheden, bijvoorbeeld de situatie op de arbeidsmarkt’.¹⁹⁸ Een andere grond voor de limitering vond de regering dat het ‘thans in het algemeen als onredelijk wordt gevoeld dat voormalige echtgenoten levenslang door een alimentatieplicht aan elkaar gebonden zijn’.¹⁹⁹

Hoewel uit paragraaf 2.3.1 blijkt dat de regering eerder steeds tegen de invoering van algemene standaardtermijnen was, werd de aanbeveling van

¹⁹² Ibid., p. 625.

¹⁹³ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 3-4.

¹⁹⁴ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 3-4. Zie bijvoorbeeld Gisolf 1983, p. 32-33 & 41; Hoefnagels 1983, p. 116-126.

¹⁹⁵ Dijksterhuis 2008, p. 15; *Handelingen II* 1986/87, 19 295, p. 5205.

¹⁹⁶ Tigchelaar 1999, p. 154; Dijksterhuis 2008, p. 15; *Handelingen II* 1986/87, 19 295, p. 5216.

¹⁹⁷ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, A, p. 1; *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 6.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

de werkgroep Lukács om in de wet een bepaling op te nemen waarin de vaststelling van de duur als maatwerk werd gezien, niet opgevolgd.²⁰⁰ Slechts de aanbeveling van de werkgroep om in de wet maximumtermijnen te implementeren, werd door de wetgever gevolgd. Twee maximumtermijnen werden in het wetsontwerp opgenomen; een maximumduur van twaalf jaar voor langdurende huwelijken of huwelijken waaruit kinderen zijn geboren en een duur gelijk aan de huwelijksduur voor huwelijken die korter dan vijf jaar hebben geduurd en kinderloos zijn gebleven. Verlenging daarvan is nadien mogelijk, maar slechts in zeer uitzonderlijke situaties.²⁰¹

Met een krappe meerderheid werd het wetsvoorstel 19 295 aangenomen door de Tweede Kamer.²⁰² Desondanks leek het er ondertussen op dat dit wetsvoorstel niet door de Eerste Kamer zou komen. Als voornaamste bezwaar voerde de Eerste Kamer aan dat hierin onvoldoende rekening was gehouden met de lopende alimentaties, in het bijzonder met de positie van oudere alimentatiegerechtigden. Pas na een novelle (22 170) en een amendement waarin een speciale regeling werd voorgesteld voor oude gevallen, ging de Eerste Kamer akkoord.²⁰³ Het heeft daarom negen jaar geduurd (tot 1 juli 1994) voordat de limiteringsregeling in werking trad.²⁰⁴

Parlementaire grondslagendiscussie

Tijdens de parlementaire behandeling van het wetsvoorstel over de limitering van partneralimentatie en de daarbij behorende novelle, werd slechts kort ingegaan op de rechtvaardiging van voortzetting van deze onderhoudsplicht. Dit was noodzakelijk omdat anders geen antwoord kon worden gegeven op de vraag of er reden is voor de beperking van de alimentatieduur.²⁰⁵ De opvattingen in de parlementaire grondslagendiscussie die ten gevolge van het ingediende wetsvoorstel werden naar voren kwamen, vallen eveneens onder twee categorieën waarin partneralimentatie enerzijds een alimentair karakter heeft, en anderzijds een compensatoir karakter. De grondslagen die in deze opvattingen naar voren komen zijn te herleiden naar de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.²⁰⁶

²⁰⁰ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 10-11. De regering vreesde dat de rechter bij niet-evidente gevallen telkens maximumtermijnen zou bepalen omdat niet altijd mogelijk was kort na de scheiding een verantwoorde beslissing te nemen omtrent de duur. Uit het feit dat de rechter niet zou worden verplicht te limiteren, was er volgens de regering ook geen behoefte aan een checklist.

²⁰¹ Zie meer over de alimentatieduur hoofdstuk 1, paragraaf 1.4.

²⁰² Tigchelaar 1999, p. 162. Van confessionele zijde en kleine linkse fracties kwam kritiek op het wetsvoorstel. Kleine christelijke partijen waren bijvoorbeeld tegen limitering omdat de verantwoordelijkheid voor elkaar, ten onrechte ondergeschikt werd gemaakt aan de notie van individuele zelfstandigheid. Een klein linkse partij vond daarnaast dat de individuele economische zelfstandigheid niet door de wet werd bevorderd. Ook andere partijen maakten hierom zorgen, maar zij stelde dat dit moest worden opgelost binnen het emancipatiebeleid.

²⁰³ *Kamerstukken II* 1990/91, 22 170, nr. A-B & 1-3; *Kamerstukken II* 1992/93, 22 170, nr. 15.

²⁰⁴ Dijksterhuis 2008, p. 14. Het wetsvoorstel werd aanvaard op 26 april 1994, *Stb.* 1994, 324-325.

²⁰⁵ Zie paragraaf 2.3.1.

²⁰⁶ Zie paragraaf 2.2.2. en figuur 2.2.

De aanzet voor de parlementaire grondslagendiscussie werd door de Raad van State gegeven. Het was de Raad van State namelijk opgevallen dat de toenmalige minister en staatssecretaris van Justitie, Korthals Altes en Korte-van Hemel, de keuze voor een maximumtermijn van twaalf jaar, nauwelijks hadden gemotiveerd.²⁰⁷ Ofschoon de regering zich aansloot bij de motivering voor een periode van twaalf jaar van de werkgroep Lukács die in de vorige subparagraaf is beschreven, vond de Raad van State deze argumentatie onvoldoende omdat de onzekerheid te groot was dat binnen twaalf jaar daadwerkelijk financiële zelfstandigheid van de verzorgende ex-echtgenoot kon worden bereikt.²⁰⁸ De Raad van State stelde dat een vrouw onbezorgd haar kinderen moest opvoeden, hetgeen volgens de Raad ook bleek uit het in paragraaf 2.3.1 genoemde WODC-opinieonderzoek dat in de jaren 80 van de vorige eeuw was gehouden onder de Nederlandse bevolking. Bovendien vond de Raad van State de maximumtermijn niet rijmen met een van de in het rapport van de werkgroep Lukács genoemde gronden, namelijk ‘de zorg voor de kinderen’.²⁰⁹

Daarnaast merkte de Raad van State op dat de keuze voor een maximumtermijn gelijk aan de huwelijksduur bij kinderloze huwelijken van korter dan vijf jaar, helemaal niet door de minister en staatssecretaris van Justitie was gemotiveerd. De wetgever had vergelijkbaar met wat de werkgroep Lukács opperde, slechts gesteld dat in dergelijke gevallen ‘in het algemeen geen reden’ bestond om alimentatie toe te kennen.²¹⁰

In een reactie op het advies van de Raad van State gaven de minister en staatssecretaris van Justitie aan dat de beperking van de duur was beargumenteerd onder verwijzing naar de grondslag van partneralimentatie.²¹¹ Volgens de minister en staatssecretaris van Justitie werd sinds 1971 in brede kring aangenomen dat deze grondslag is gelegen in:²¹²

‘[...] de verantwoordelijkheid voor elkaars bestaan die men door het huwelijk op zich neemt.’

Hierna merkte de minister en staatssecretaris op:²¹³

‘[...] als nawerking van de uit het huwelijk voortvloeiende verantwoordelijkheid zal er na scheiding een billijke vereffening moeten plaatsvinden van de door het huwelijk ontstane economische nadelen.’

De minister en staatssecretaris leken op het eerste gezicht dus een mengvorm

²⁰⁷ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, B, p. 3.

²⁰⁸ Ook de fractieleden van het CDA, D66, PPR en GPV twijfelden hieraan: zie *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 5, p. 10 & 12 & 15.

²⁰⁹ Voor de duidelijkheid zou ik hierbij willen opmerken dat in de vorige subparagraaf is te lezen dat deze factor in het rapport niet werd aangemerkt als grondslag, maar als een nadere uitwerking hiervan.

²¹⁰ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, A, p. 2.

²¹¹ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, C, p. 6.

²¹² *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, C, p. 6; *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 2.

²¹³ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, C, p. 6; *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 2.

van beide bovengenoemde opvattingen aan te nemen, maar uit de volgende opmerking blijkt deze constatering onjuist te zijn:²¹⁴

‘[h]oewel de huwelijksgebonden behoefte richtinggevend kan zijn voor de beslissing omtrent de alimentatieplicht, houdt de in dit wetsontwerp voorgestelde regeling zeker *niet* in dat de rechter in alle gevallen de causaliteit tussen huwelijk en behoefte moet vaststellen [...]’ [cursivering van mij – NDS].

De minister en staatssecretaris weken hiermee uitdrukkelijk af van het voorstel van de werkgroep Lukács.²¹⁵ Zij leken vooral van een strikt alimentaire karakter van partneralimentatie uit te gaan.

Het gevolg van het feit dat de minister en staatssecretaris van Justitie expliciet afweken van de aanbeveling van de werkgroep Lukács, was dat de motivering van de rechtvaardiging voor de limitering van partneralimentatie nog meer tekort schoot.²¹⁶ De motivering van de werkgroep voor de limitering gold namelijk slechts voor de meest voorkomende gevallen waarin sprake was van huwelijksgelateerde behoefte: die situaties waarin een ouder de zorg had voor uit het huwelijk geboren kinderen. Die motivering ging echter niet op voor kinderloze huwelijken van langer dan vijf jaar, of beter, die zaken waarin *geen* sprake was van huwelijksgelateerde behoefte. Waarom zou bij een onderhoudsplicht die slechts alimentair kan worden gekwalificeerd, tevens een maximumtermijn moeten gelden van twaalf jaar? Deze vraag is door de wetgever niet beantwoord.

Ook de motivering van een maximumduur die gelijk is aan de huwelijksduur voor kinderloze huwelijken die niet langer hebben geduurd dan vijf jaar, was onvolledig. Uit de vorige subparagraaf komt naar voren dat de werkgroep Lukács de termijn van vijf jaar vrij willekeurig heeft genoemd. De reden waarom de grens bij een huwelijksduur op vijf jaren is gesteld, blijft dus onduidelijk. Volgens de minister en staatssecretaris van Justitie weerspiegelden deze termijn de gedachte dat ‘naarmate het huwelijk korter heeft standgehouden ook in mindere mate nadelige gevolgen van het huwelijk zullen zijn ontstaan’.²¹⁷ Eventuele alimentatie zou volgens de minister en staatssecretaris van Justitie ‘vaak een overgangskarakter hebben ten einde de alimentatiegerechtigde de gelegenheid te geven zich erop voor te bereiden door arbeid weer in eigen levensonderhoud te voorzien’. Daarna vervolgde de wetgever dat ‘[...] [i]n het voorstel wordt in navolging van het advies van de Commissie Alimentatienormen [...] de grens voor het kortdurende huwelijk gelegd bij vijf jaar [...]’.²¹⁸

²¹⁴ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 3, p. 11.

²¹⁵ Zie ook *Kamerstukken I* 1988/89, 19 295, nr. 70, p. 27. Deze opvatting werd overigens ook door de regering aangedragen in het politieke debat over de herziening van de Algemene Bijstandswet in de jaren '90 van de vorige eeuw. Zie *Kamerstukken I* 1989/90, 20 598, nr. 179b, p. 4; *Kamerstukken I* 1991/92, 20 598 & 22 379, nr. 213a, p. 4.

²¹⁶ Zie vorige subparagraaf.

²¹⁷ *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, C, p. 8.

²¹⁸ *Kamerstukken II* Het gaat hier om het voorstel van de werkgroep Lukács en niet om die van de Commissie Alimentatienormen dan wel De Ruiter. De commissie is namelijk op verzoek van de regering uitdrukkelijk niet ingegaan op het limiteringsvraagstuk. Zie Rapport van de Commissie Alimentatienormen 1978, p. 16.

Daarnaast kan niet slechts door omstandigheden die liggen in het huwelijk behoefte ontstaan. Dit wordt nader uiteengezet in het volgende hoofdstuk, maar gedacht kan bijvoorbeeld worden aan behoefte die is ontstaan door arbeidsongeschiktheid.²¹⁹ De motivering van de minister en staatssecretaris van Justitie dat naarmate het huwelijk korter heeft geduurd ook in mindere mate *nadelige gevolgen van het huwelijk* zullen zijn ontstaan, gaat in dergelijke gevallen niet op. Aangezien de minister en staatssecretaris de noodzaak van een causale relatie tussen huwelijk en behoefte afwijzen, kan de vraag worden gesteld waarom in zulke gevallen een korte onderhoudsplicht gerechtvaardigd is.

Tijdens de bespreking van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer kreeg de grondslag genoemd door de minister en staatssecretaris van Justitie bijval van enkele fracties.²²⁰ Andere partijen gingen echter tijdens deze behandeling niet meer (direct) in op de grondslag van partneralimentatie, waardoor geen principiële debat tot stand kwam.

Gedurende de beraadslaging over de novelle van het wetsvoorstel in de Eerste Kamer, leidden de bovenstaande opmerkingen van de wetgever over de grondslag van partneralimentatie tot enige verwarring. Door de leden van D66 werd destijds aan de toenmalige staatssecretaris van Justitie Kosto de vraag gesteld of hij kon aangeven wat de grondslag van partneralimentatie is. Het antwoord van de staatssecretaris was simpelweg dat dit reeds tijdens de besprekingen van het wetsvoorstel uiteen was gezet en vervolgens herhaalde de staatssecretaris de hierboven genoemde opmerking van de wetgever die een mengvorm van de strikt alimentaire en compensatoire kwalificatie leek in te houden.²²¹

D66-Kamerlid Hoefnagels concludeerde vervolgens dat de grondslag door de regering was gevonden in de huwelijksgelateerde behoefte en dat daarmee zowel een nieuwe grondslag was gevonden, als een 'nieuwe causaliteit voor alimentatie' was geschapen.²²² Zoals gezegd, heeft de regering dit uitdrukkelijk niet bedoeld. In de doctrine werd soms dezelfde onjuiste conclusie getrokken.²²³

Geconcludeerd kan worden dat het parlementaire grondslagende debat dat ten gevolge van het ingediende wetsontwerp betreffende de limitering van partneralimentatie ontstond, niet uitblonk in helderheid.²²⁴ Hierdoor is geen

²¹⁹ De leden van de PvdA vonden dat deze maximumtermijn tot onredelijke situaties kon leiden, bijvoorbeeld als een oudere vrouw bij het in het huwelijk treden haar baan opzegt om voor haar behoeftige man te zorgen. Na een kort huwelijk zou de vrouw niet meer kunnen herintreden op de arbeidsmarkt. De wetgever antwoordde dat de rechtszekerheid het won van het bezwaar wat aan een dergelijke regeling kleefte. Daarnaast vond de wetgever dat deze vrouw nog wel een sterke positie had op de arbeidsmarkt gezien haar langdurig arbeidsverleden.

Zie *Kamerstukken I* 1987/88, nr. 61a, p. 4; *Kamerstukken I* 1988/89, nr. 70, p. 7.

²²⁰ Van de fracties van het CDA en de RPF (Reformatische Politieke Federatie). Hoewel het RPF-lid aangaf zich op principieel Bijbelse gronden niet te kunnen verenigen met de grondslag van de wetgever, stond dit lid uiteindelijk toch achter dezelfde opvatting als de wetgever. Zie *Kamerstukken II* 1985/86, 19 295, nr. 5, p. 2 & 6.

²²¹ *Kamerstukken I* 1993/94, 22 170, nr. 109a, p. 1-2. Zie paragraaf 2.2.2 en figuur 2.2.

²²² *Handelingen I* 1993/94, 19 295 & 22 170, p. 1614 e.v.

²²³ Zie bijvoorbeeld Pels 1995, p. 202.

²²⁴ Zie ook Elzinga 1989, p. 92.

duidelijk en eenduidig antwoord gegeven op de vraag *waarom* ex-echtgenoten voor een bepaalde periode nog de financiële zorg hebben voor iemand van wie zij nu juist gescheiden zijn.

Volgens de wetgever werd het wetsvoorstel betreffende de limitering van partneralimentatie in brede kring met instemming ontvangen. In de periode 1985-1994 werd dan ook nog slechts incidenteel gediscussieerd over het alimentatierecht en de grondslag van partneralimentatie.²²⁵

2.4 ONTWIKKELING VAN DE OPVATTINGEN OVER DE GRONDSLAGEN VANAF 1995

De grondslagen in de jurisprudentie van de Hoge Raad

De Hoge Raad heeft in 1997 en 2001 twee belangrijke beschikkingen gewezen die de grondslag van partneralimentatie betroffen.²²⁶ In deze zaken wordt opnieuw de voortdurende solidariteit als grondslag van de onderhoudsbijdrage erkend. In 1997 werd door de Hoge Raad namelijk in het zogenaamde Poolse bruid-zaak opnieuw de grondslag uit 1919 (de voortdurende solidariteit) herhaald en daaraan werd toegevoegd dat:

‘[...] het hof het ontbreken van behoefte van de vrouw niet (mede) had mogen baseren op de door hem veronderstelde omstandigheid dat de vrouw vóór het huwelijk in dezelfde mate behoeftig was, noch ook op de omstandigheid dat het huwelijk slechts kort heeft geduurd.’

Daarmee besliste de Hoge Raad dat eveneens een recht op partneralimentatie bestaat als de behoefte niet door het huwelijk is veroorzaakt.

In een zaak uit 2001 herhaalde de Hoge Raad wederom zijn grondslag uit 1919 en voegde daaraan toe dat:²²⁷

‘[d]e [...] verdedigde opvatting [van de onderhoudsplichtige man] dat een onderhoudsplicht *slechts* dan gerechtvaardigd is, wanneer door (de feitelijke inrichting van) het huwelijk de verdien capaciteit van de onderhoudsgerechtigde is verminderd, [...] geen steun in het recht [vindt]’ [cursivering van mij – NDS].

²²⁵ Een noemenswaardig artikel uit deze periode is dat van Elzinga (1989, p. 92-96). Zij leek in haar artikel een expliciet onderscheid te maken tussen enerzijds de strikt alimentaire kwalificatie van partneralimentatie en anderzijds de compensatoire kwalificatie. Elzinga pleitte slechts voor de laatstgenoemde kwalificatie en vond dat deze achterliggende rechtvaardiging het gevolg had dat zowel de economische nadelen, als de economische voordelen van het huwelijk daadwerkelijk zouden moeten worden vereffend, waarbij de ‘totale te vereffenen som’ zou moeten worden berekend. Partneralimentatie zou in principe kunnen worden afgeschaft en worden vervangen voor een ‘afrekening in huwelijksvermogensrechtelijke zin’. Daarnaast zou er ook nog een ‘vergoeding’ kunnen komen voor de zorgende ouder van de uit het huwelijk geboren minderjarige kinderen, aldus Elzinga.

²²⁶ HR 14 november 1997, *NJ* 1998, 112; HR 9 februari 2001, *NJ* 2001, 216, m.nt. SW. Uit deze beschikkingen kan worden opgemaakt dat de Hoge Raad de voortdurende solidariteit ruim opvat. In geval van een schijnhuwelijk kan (voortdurende) solidariteit tussen de ex-echtgenoten bestaan. Het is volgens de Hoge Raad ook onjuist dat slechts een onderhoudsverplichting bestaat, indien tijdens het huwelijk sprake is geweest van wederzijdse verzorging, samenleving of van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding.

²²⁷ De man vond dat geen sprake was van behoefte welke was veroorzaakt door het huwelijk, vooral omdat de zoon vóór het huwelijk was geboren.

Opnieuw oordeelde de Hoge Raad dat de behoefte niet door het huwelijk dient te zijn veroorzaakt om een onderhoudsbijdrage toe te kennen omdat de lotsverbondenheid tussen partijen hiervoor voldoende is (en het Hof had eerder vastgesteld dat hiervan sprake was). Zoals de A-G opmerkte, is voor het 'aannemen van [...] behoefte niet vereist [...] dat zij rechtstreeks voortvloeit uit het huwelijk en dat deze 'huwelijksgerelateerdheid' dan ook in de jurisprudentie geen vast element is van de vereiste behoefte'. Toch kan door het woord 'slechts' uit bovenstaande zin worden opgemaakt dat de Hoge Raad een indirect onderscheid maakt tussen de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit en enig andere grondslag van partneralimentatie.²²⁸

In latere uitspraken is de Hoge Raad bij zijn standpunt gebleven.²²⁹

Beperkt politiek-maatschappelijke grondslagendebat, maar veel discussie over het huidige partneralimentatierecht

In de periode 1995 tot 2013 is weinig gediscussieerd over de grondslagen van partneralimentatie.²³⁰ In de literatuur wordt er vaak vanuit gegaan dat slechts de voortdurende solidariteit (in de literatuur ook wel aangegeven als 'posthuwelijkse solidariteit' of 'doorwerking van de lotsverbondenheid') de grondslag van partneralimentatie is,²³¹ ofschoon bijvoorbeeld in Asser-De Boer nog altijd staat dat het moeilijk is om een 'scherp omlijnde' grondslag van partneralimentatie te geven.²³² Het is echter te verwachten dat het grondslagendebat weer wordt aangezwendeld door de recente plannen van de VVD, PvdA en D66. Zoals in de introductie van dit proefschrift en hoofdstuk 1 is besproken, willen deze politieke partijen namelijk dat nog slechts partneralimentatie wordt toegekend als deze de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft. De voortdurende solidariteit geldt dan niet meer als grondslag van deze onderhoudsplicht.

Ondanks het beperkte grondslagendebat, is de afgelopen jaren wel veel gediscussieerd over het huidige partneralimentatierecht.²³³ De berichtgeving in

²²⁸ Uit paragraaf 3.4.1 volgt dat de HR de voortdurende solidariteit als *een van de voornaamste* grondslagen van partneralimentatie erkent.

²²⁹ Zie bijvoorbeeld: HR 1 februari 2002, *NJ* 2002, 171; HR 1 oktober 2010, *NJ* 2010, 257. In deze laatste uitspraak werd beslist dat de schade van de gerechtigde die was veroorzaakt door een auto-ongeval een rol kan spelen bij de vaststelling van de behoefte. De klacht faalde omdat dit verlies aan verdienvermogen niet zijn grondslag zou vinden 'in de *levens-gemeenschap* zoals die door het huwelijk is geschapen'. Met andere woorden, de onderhoudsplichtige ging er vanuit dat slechts sprake kan zijn van huwelijksgerelateerde behoefte.

²³⁰ Het onderwerp grondslagen komt beperkt naar voren in het recente debat over de vraag of eveneens na beëindiging van een (langdurige) samenleving een onderhoudsplicht zou kunnen ontstaan. Zie bijvoorbeeld Duijvendijk-Brand *FJR* 2007, 113.

²³¹ Schonewille 2007, p. 161; Huijgen 2009, p. 204; Wortmann & Duijvendijk-Brand 2012, nr. 104; Asser-De Boer 2010, nr. 617. Anders: Bol, *EB* 2005, 36.

Kavelaar-Niekoop en Labohm (2004, p. 59) stellen kortweg dat het 'voormalige huwelijk' de grondslag van partneralimentatie is. Uiteraard geeft dit geen volledig antwoord op de vraag waarom een ex-echtgenoot financieel verantwoordelijk blijft voor zijn behoefte gewezen partner.

²³² Asser-De Boer 2010, nr. 617. Zie ook Huijgen 2009, p. 204.

²³³ Zie ook de introductie van dit proefschrift.

de media over partneralimentatie is veelal negatief.²³⁴ ‘Partneralimentatie niet meer van deze tijd’, kopte bijvoorbeeld Het Financieele Dagblad in 2006.²³⁵ ‘Alimentatie leidt tot afhankelijkheid’, volgens De Volkskrant in datzelfde jaar.²³⁶ ‘Steeds meer mannen betalen de alimentatie niet na een echtscheiding’, aldus NRC Handelsblad in 2010.²³⁷ Daarnaast blijken politici vaak brieven te ontvangen met klachten over deze onderhoudsplicht en in 2009 is zelfs over dit onderwerp een burgerinitiatief gestart.²³⁸

Het voornaamste bezwaar van de tegenstanders van het huidige alimentatierecht is als volgt samen te vatten: de gerechtigde hoeft gedurende de alimentatieperiode geen enkele inspanning te plegen om in eigen levensonderhoud te voorzien en daarmee samenhangend, de alimentatieduur is te lang en het bedrag te hoog. Vanwege het feit dat vooral vrouwen de alimentatiegerechtigden zijn, wordt door tegenstanders vaak gesuggereerd dat partneralimentatie het emancipatieproces van gescheiden vrouwen zou belemmeren.²³⁹ Om die reden pleitte bijvoorbeeld echtscheidingsadvocaat Gijbels voor een sollicitatieplicht voor alimentatiegerechtigden, want ‘als je in de bijstand zit, moet je ook verplicht solliciteren’.²⁴⁰ Anderen zijn echter rigoreuzer en vinden dat partneralimentatie zou moeten worden afgeschaft.²⁴¹

Ook door politici werden verschillende oplossingen aangedragen voor het bovengenoemde bezwaar van de tegenstanders van het geldende alimentatierecht, zoals verkorting van de wettelijke maximumduur naar bijvoorbeeld vier of vijf jaar en verbetering van de motivering door de rechter van voornamelijk de alimentatiehoogte.²⁴² Tijdens de behandeling in de Tweede Kamer van het wetsvoorstel waarin aan het LBIO de invorderingsbevoegdheid van partneralimentatie is gegeven,²⁴³ werd bovendien het meer met het ouderschapsplan

²³⁴ Zie bijvoorbeeld: Manschot 2006; Stoker 2006, p. 8; De Vos 2006, p. 10; Van der Plas 2007, p. 8; ‘Alimentatie moderne slavernij’; Gescheiden man voert actie om wet te veranderen “Iedereen heeft mond vol van emancipatie, maar ik moet mijn ex 12 jaar lang financieel onderhouden” “Mensen moeten meer nadenken voordat ze elkaar eeuwige trouw beloven”, *De Telegraaf* 15 december 2007, p. 5; Van Buuren 2008, p. 58; Van Teeffelen 2008, p. 6; “Partneralimentatie op de schop”; verantwoordelijkheid eerlijk delen’, *De Telegraaf* 1 maart 2008, p. 9; De Boer 2009, p. 2; Bremmer 2009, p. 2; Hofland & Neefjes 2009; Manschot 2010, p. 40; Prins & Kits 2010; ‘Regeling partneralimentatie moet herzien worden’, *Radio Nederland Wereldomroep*, 29 januari 2010; Weeda 2010, p. 2; ‘Niet meer van deze tijd. Partneralimentatie aanpassen aan de huidige omstandigheden’, *De Telegraaf* 1 februari 2012, p. 6; Drayer 2012; Mat & Weeda 2012; Vos 2012.

²³⁵ Volledige titel: ‘Dokken voor je ex. Partneralimentatie niet meer van deze tijd.’ Zie De Vos 2006, p. 10.

²³⁶ Stoker 2006, p. 8.

²³⁷ Volledige titel: ‘Een nieuw soort chagrijn. Steeds meer mannen betalen de alimentatie niet na een echtscheiding’, zie Weeda 2010, p. 2.

²³⁸ *Handelingen II*, 31 575, p. 5555, 5560 & 5566; Prins & Kits, 2010; ‘Regeling partneralimentatie moet herzien worden’, *Radio Nederland Wereldomroep*, 29 januari 2010. Een onderhoudsplichtige man wil met zijn initiatief bewerkstelligen dat uiteindelijk het alimentatierecht wordt aangepast. Zo vindt hij onder andere dat de maximumduur op vier tot acht jaar moet worden gesteld en dat de vaststelling van de hoogte meer maatwerk moet worden. Zoals echter in hoofdstuk 1, paragraaf 1.2 is te lezen, is van dit laatste reeds sprake.

²³⁹ Zie hierover ook hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.2.

²⁴⁰ Stoker 2006, p. 8. Zie ook Manschot 2006.

²⁴¹ Drayer 2012.

²⁴² *Kamerstukken II* 2008/09, 31 579, nr. 9 (motie De Wit); *Handelingen II*, 31 maart 2009, 31 575, p. 5557, 5564, 5557; De Boer 2009, p. 2; Prins & Kits 2010; Van der Will 2011, p. 10.

²⁴³ Zie hierover ook: paragraaf 2.2.3 en hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.2.

vergelijkbare ‘partneralimentatieplan’ voorgesteld.²⁴⁴ Hoewel onduidelijk is gebleven hoe een dergelijk plan er inhoudelijk precies uit zou moeten zien, komt deze oplossing hierop neer dat partijen in een plan vastleggen op welke wijze en op welk moment de gerechtigde inkomsten gaat verwerven om in eigen levensonderhoud te voorzien.²⁴⁵ De toenmalige minister van Justitie, Hirsch Ballin, gaf echter om meerdere redenen aan dat hij het nut van een wettelijk voorgeschreven partneralimentatieplan niet inzag.²⁴⁶ Mijns inziens wordt met de invoering van een partneralimentatieplan de verkrijging van de echtscheiding ten onrechte bemoeilijkt. Dit wordt namelijk niet zoals bij het ouderschapsplan lastiger gemaakt omwille van het belang van kinderen, maar vanwege het belang van de economische sterkste partij (de onderhoudsplichtige). Verschillende Tweede Kamerleden toonden zich echter voorstander van een alimentatieplan en PvdA-kamerlid Timmer indiceerde dat zij een wetsvoorstel voorbereidt dat ‘toch een beetje deze kant opgaat’.²⁴⁷ Toch is dit voorstel er nimmer gekomen en zoals aan bod is gekomen in hoofdstuk 1, werkt de PvdA inmiddels samen met de VVD en D66 aan een ander wetsvoorstel. In datzelfde hoofdstuk is besproken dat ook de PVV in 2012 een wetsvoorstel over partneralimentatie heeft ingediend. Dit wetsvoorstel gaat vooral om de verkorting van de wettelijke maximumtermijn van twaalf naar vijf jaar.

Hoewel positieve geluiden over het geldende partneralimentatierecht minder vaak te horen zijn, bestaan er tevens voorstanders van deze regeling.²⁴⁸ Over het algemeen wordt door de voorstanders gesteld dat partneralimentatie in zijn huidige vorm noodzakelijk is vanwege een onvoltooid emancipatieproces van vrouwen, waardoor voornamelijk vrouwen na een scheiding financieel afhankelijk zijn. Of zoals Dorhout kernachtig verwoordde: ‘[a]ls mannen minder lang willen betalen, zullen zij meer moeten afwassen’.²⁴⁹ Ook wordt wel gesteld dat de huidige regeling voldoet aan de eisen van deze tijd omdat deze de rechter voldoende ruimte geeft ‘om tot een rechtvaardig oordeel te komen binnen de huidige maatschappelijke context’.²⁵⁰

²⁴⁴ *Kamerstukken II* 2008/09, 31 579, nr 7, p. 9; *Handelingen II*, 31 maart 2009, 31 575, p. 5569-5570.

²⁴⁵ *Kamerstukken II* 2008/09, 31 579, nr 7, p. 9. Het partneralimentatieplan is een voorstel van advocatenkantoor SmeetsGijbels.

²⁴⁶ *Handelingen II*, 31 maart 2009, 31 575, p. 5569-70. De minister van Justitie vond een alimentatieplan overbodig omdat partijen ook thans in een overeenkomst afspraken kunnen maken over partneralimentatie. Daarnaast staat het bij voorbaat niet vast dat de plannen kunnen worden gerealiseerd omdat omstandigheden buiten schuld van partijen daaraan in de weg kunnen staan, aldus de minister. Als laatste overwoog de minister dat het partneralimentatieplan verschilt van het ouderschapsplan. Een partneralimentatieplan kan volgens de minister niet in alle situaties een uitkomst bieden en vaak zal een planmatige benadering geen zin hebben.

²⁴⁷ *Kamerstukken II* 2008/09, 31 579, nr. 9 (motie De Wit); *Handelingen II*, 31 maart 2009, 31 575, p. 5570 & 5576.

²⁴⁸ Zie bijvoorbeeld: Boor 2004, p. 176-177; Dorhout 2004, p. 177; Dijksterhuis 2004, p. 177; Den Hollander 2004; Wortmann 2004, p. 179; ‘Wie niet zorgt, moet betalen’, *Trouw* 3 juli 2007, p. 2-3; Dorhout & De Bie-Koopman, *FJR* 2011, 52; Van Houten 2012, p. 5; De Bruijn-Lückers 2012, 67; De Bruijn-Lückers & Labohm 2012, 6947.

²⁴⁹ Dorhout 2004, p. 177.

²⁵⁰ De Bruijn-Lückers & Labohm 2012, 6947.

In hoofdstuk 4 wordt nog uitgebreid ingegaan op de kern van het hedendaagse politiek-maatschappelijke debat over partneralimentatie in het algemeen, en het huidige alimentatierecht in het bijzonder.

2.5 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is aan de hand van een historisch overzicht van de ontwikkeling van de opvattingen over de rechtvaardiging van partneralimentatie nagegaan welke grondslagen te vinden zijn in de wetsgeschiedenis, de jurisprudentie van de Hoge Raad en de juridische doctrine. Gebleken is dat de opvattingen over de rechtvaardiging van deze onderhoudsplicht ten tijde van het oude aan schuld gekoppelde alimentatierecht (1838-1969) ruwweg onder twee categorieën vallen waarin partneralimentatie enerzijds als een vorm van schadevergoeding wordt gezien, en anderzijds een strikt alimentair karakter heeft. De opvattingen over de rechtvaardiging die onder deze laatstgenoemde categorie vallen, zijn te herleiden naar de grondslag voortdurende solidariteit. Bij de categorie waarin partneralimentatie als een vorm van schadevergoeding wordt aangemerkt, wordt de legitimatie daarentegen gevonden in de schuldige gedragingen van ex-echtgenoot die de echtscheiding hebben veroorzaakt. Partneralimentatie compenseert namelijk het verlies van de huwelijkse levensstandaard waarop de onschuldige echtgenoot aan de echtscheiding vanwege de wettelijke huwelijkse onderhoudsplicht, levenslang recht had.

Vanaf de inwerkingtreding van het huidige partneralimentatierecht in 1971 tot op heden, kunnen tal van opvattingen die over de rechtvaardiging van partneralimentatie bestaan, grofweg worden ingedeeld naar twee categorieën waarin partneralimentatie aan de ene kant een strikt alimentair karakter heeft en aan de andere kant een compensatoir karakter heeft. Bij de alimentaire kwalificatie van partneralimentatie wordt net zoals vóór 1971, de grondslag gevonden in de voortdurende solidariteit. De opvattingen die echter uitgaan van een compensatoir karakter van partneralimentatie, zijn te herleiden naar de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In het huidige recht zijn geen andere grondslagen gevonden.

In de opvattingen over de rechtvaardiging van partneralimentatie van ná 1971 wordt meestal geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Dit komt doordat de opvattingen vaak dus *of* strikt alimentair *of* compensatoir te kwalificeren zijn, waardoor onduidelijk blijft dat er *twee* grondslagen van partneralimentatie bestaan. Daarnaast kunnen de opvattingen niet altijd onder een van de twee kwalificaties worden ingedeeld, omdat zij een mengvorm van beide kwalificaties inhouden. Hierdoor kan het alimentatiedebat niet op een heldere wijze worden gevoerd, wat ook volgt uit de discussie rond de invoering van de wettelijke limitering in 1994.

Zowel de grondslag voortdurende solidariteit als grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit is in de jurisprudentie

van de Hoge Raad terug te vinden. In twee belangrijke uitspraken uit 1997 en 2001 herhaalde de Hoge Raad namelijk zijn grondslag uit 1919 (voortdurende solidariteit), maar gaf daarbij aan dat een causaal verband tussen de behoefte en het huwelijk niet noodzakelijk is voor de toekenning van partneralimentatie. Waarschijnlijk is door de uitspraken van de Hoge Raad de grondslagendiscussie op de achtergrond geraakt, want vanaf dat moment wordt in de meeste literatuur er vanuit gegaan dat de voortdurende solidariteit de grondslag van partneralimentatie is. Toch kan niet worden gezegd dat sprake is van een uitgekristalliseerde algemene opvatting over de grondslag van partneralimentatie. Het debat hierover is in Nederland nimmer voltooid, wat ook indirect blijkt uit discussie over het alimentatierecht van de afgelopen jaren en het recente plan van de VVD, PvdA en D66 om nog slechts de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag van partneralimentatie te erkennen.

HOOFDSTUK 3

Bepaling van de grondslagen aan de hand van niet-financiële factoren

3.1 INLEIDING

Uit de voorafgaande hoofdstukken is gebleken dat na de liberalisering van het echtscheidings- en alimentatierecht in 1971 de in de wetsgeschiedenis, jurisprudentie van de Hoge Raad en de doctrine genoemde rechtvaardigingen van partneralimentatie alle te herleiden zijn naar slechts twee grondslagen, te weten: de voortdurende solidariteit en de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdiencapaciteit. Verder is naar voren gekomen dat deze twee grondslagen meestal niet duidelijk van elkaar worden onderscheiden, wat verschillende knelpunten tot gevolg kan hebben. In dit hoofdstuk probeer ik een belangrijke vraag te beantwoorden die uit deze conclusies volgt, namelijk of het maken van een onderscheid tussen deze twee grondslagen praktisch uitvoerbaar is.

Uit de schets van het huidige alimentatierecht die in hoofdstuk 1 is gegeven, blijkt dat naast de wettelijke financiële maatstaven behoefte en draagkracht, ook niet-financiële factoren van betekenis zijn bij de toekenning van partneralimentatie.¹ Juist deze niet-financiële factoren vormen een belangrijk hulpmiddel voor de vaststelling van welke grondslag in concreto sprake is. Deze factoren worden in principe niet expliciet in de wet genoemd, maar komen naar voren in de jurisprudentie.² Voorbeelden van dergelijke factoren zijn: de ongelijke rolverdeling die tussen echtgenoten tijdens het huwelijk heeft bestaan, de leeftijd van de gescheiden echtgenoot die om partneralimentatie verzoekt, diens gezondheidstoestand, de huwelijksduur en wangedrag.

Vanwege de belangrijke rol van de niet-financiële factoren bij de bepaling van de juiste grondslag wordt in dit hoofdstuk allereerst uiteengezet welke plaats de niet-financiële factoren innemen bij de vaststelling van partneralimentatie (paragraaf 3.2). Vervolgens wordt aan de hand van een analyse van de rechtspraak de niet-financiële factoren in kaart gebracht (paragrafen 3.3 en 3.4). Voorts wordt een samenvattend overzicht gegeven van de besproken niet-financiële factoren (paragraaf 3.5). Hierna wordt een handleiding aangereikt hoe in een concrete zaak met behulp van de niet-financiële factoren bepaald kan worden op welke grondslag (of grondslagen) de onderhoudsplicht is gebaseerd (paragraaf 3.5). In paragraaf 3.6 volgt een conclusie.

¹ Paragraaf 1.2.

² Slechts in de WLA staan niet-financiële factoren (niet-limitatief) opgesomd. Zie paragraaf 3.3.

3.2 DE PLAATS VAN DE NIET-FINANCIËLE FACTOREN IN HET ALIMENTATIERECHT BIJ DE TOEKENNING VAN PARTNERALIMENTATIE

In het vorige hoofdstuk kwam aan de orde dat de alimentatierechter sinds 1913 bij de vaststelling van partneralimentatie een discretionaire bevoegdheid heeft, waardoor hij naast financiële factoren eveneens rekening kan houden met niet-financiële factoren.³ In het huidige recht komt de beslissingsvrijheid van de rechter tot uiting in artikel 1:157 lid 1 BW; de rechter *kan* partneralimentatie toekennen, maar hij hoeft dit niet te doen.

De niet-financiële factoren zijn van belang bij verzoeken om de eerste vaststelling van partneralimentatie, wijziging van de onderhoudsplicht en verlenging van de alimentatieduur. Daarbij spelen de niet-financiële factoren voornamelijk een rol bij twee vragen, namelijk of de gescheiden echtgenote (nog) behoeftig is en of het billijk is dat haar ex-partner een onderhoudsuitkering aan haar moet betalen.⁴ Dit blijft in de doctrine vaak onderbelicht.⁵ Daarom wordt in dit hoofdstuk allereerst uitgebreid ingegaan op de wijze waarop de niet-financiële factoren naar voren komen in de alimentatiewetgeving. De betekenis van de niet-financiële factoren voor het antwoord op de twee vragen wordt achtereenvolgens besproken (paragraaf 3.2.1 en 3.2.2). Hierna volgt een tussentijdse conclusie (paragraaf 3.2.3).

3.2.1 Behoeft, behoeftigheid en niet-financiële factoren

De niet-financiële factoren zijn allereerst van belang bij de vaststelling van de behoeftigheid (artikel 1:392 lid 2 j° artikel 1:157 lid 1 BW). De eerste vraag die moet worden gesteld bij een verzoek om partneralimentatie is of de verzoekende ex-echtgenoot behoeftig is. Of dit zo is, hangt samen met de vaststelling van de behoefte, een van de financiële maatstaven voor alimentatie. Dit komt omdat de behoefte wordt bepaald door de omvang van de behoeften en de middelen die verzoeker heeft.⁶ Als de omvang van de behoeften en de

³ Zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1

⁴ In de rechtspraak komt het soms voor dat niet-financiële factoren worden meegewogen bij de vraag of de nieuwe partner van de draagkrachtige ex-echtgenoot behoeftig is of dat de inkomensvermindering van de draagkrachtige buiten beschouwing moet worden gelaten. Zie bijvoorbeeld: Hof 's-Gravenhage 4 augustus 2010, *LJN* BN5176; Hof 's-Gravenhage 3 november 2010, *LJN* BP2571; Hof Amsterdam 29 maart 2011, *LJN* BQ2033.

⁵ In de standaardliteratuur wordt de rol van de niet-financiële factoren vaak inconsequent benaderd. Bij de beschrijving van de niet-financiële factoren wordt veelal slechts ingegaan op die factoren die van belang zijn bij de vraag of van een gescheiden echtgenoot kan worden gevergd dat hij bijdraagt in het levensonderhoud van zijn ex-partner. De bijzondere omstandigheden die om de hoek komen kijken bij de vraag of iemand verdien capaciteit heeft, worden meestal niet expliciet als niet-financiële factoren aangemerkt. Vermoedelijk komt dit doordat de Commissie De Ruiter in haar rapport uit 1978 (p. 31) slechts die factoren die een rol spelen bij de eerst genoemde vraag, als niet-financieel beschouwde. Zie bijvoorbeeld: Wortmann & Van Duijvendijk-Brand 2012, nr. 104; Asser-De Boer 2010, nr. 628; Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 30, 61-63.

⁶ In deze paragraaf gaat het om het maatwerk vaststelling van de omvang van de behoefte. Bij gebreke van concrete gegevens wordt in de praktijk echter teruggevallen op de volgende vuistregel: 60% van het netto besteedbaar gezinsinkomen tijdens de huwelijkse samenleving – eigen aandeel kosten kinderen = behoefte. Zie Werkgroep Alimentatienormen, *Rapport alimentatienormen*, 2012, p. 6.

middelen bekend zijn, kunnen deze van elkaar worden afgetrokken. Is het resultaat *positief*, dan heeft de ex-echtgenoot die om partneralimentatie verzoekt onvoldoende middelen om in eigen levensonderhoud te voorzien en is deze dus behoeftig. Aan de voorwaarde van het verzoek tot toekenning van partneralimentatie is dan voldaan. Bij een negatief resultaat beschikt de verzoekende ex-echtgenoot daarentegen wel over voldoende middelen om in eigen behoefte te voorzien (zie ook figuur 3.1).

In de literatuur wordt veelal zowel de omvang van de behoeften, als de behoeften minus de middelen met het begrip behoefte aangeduid.⁷ Voor de duidelijkheid duid ik in het vervolg de omvang van de behoeften aan met bruto behoefte, en de bruto behoefte minus de middelen met netto behoefte.

Hieronder wordt besproken hoe de behoefte in twee stappen wordt vastgesteld.

Stap één: bepaling van de bruto behoefte

De omvang van de bruto behoefte wordt globaal als volgt bepaald (zie figuur 3.1).⁸ Als eerste worden de *minimumbehoefte* van de verzoekende echtgenoot vastgesteld. Tot de minimumbehoefte worden gerekend de strikt noodzakelijke lasten. Deze lasten omvatten de bijstandsnorm en daarnaast bijvoorbeeld ook een redelijke extra woonlast en/of de premie zorgverzekeringwet.⁹

Naast de minimumbehoefte kan de rechter eveneens rekening houden met de lasten die meer tot de *luxé uitgaven* zijn te rekenen. Hierbij kan worden gedacht aan de kosten van een eigen auto, vakanties, maar bijvoorbeeld ook aan kosten voor een schoonheidsspecialist. Welke luxe uitgaven als redelijke lasten worden aangemerkt kan de rechter bepalen aan de hand van de *welstand tijdens het huwelijk* waarin de echtelieden hebben geleefd. Om deze welstand te bepalen wordt het inkomsten- en uitgavenpatroon van de laatste jaren van het huwelijk bekeken.¹⁰ Met de subjectieve financiële factor welstand tijdens het huwelijk wordt rekening gehouden omdat het uitgangspunt bij de vaststelling van partneralimentatie is dat partijen zoveel als mogelijk in dezelfde (financiële) staat moeten blijven als gedurende het huwelijk het geval was.¹¹ De ex-echtgenoot wordt daardoor niet abrupt

⁷ Zie bijvoorbeeld: Werkgroep Alimentatienormen, *Rapport alimentatienormen*, 2012, p. 6.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid.

¹⁰ Zie ook hoofdstuk 1, paragraaf 1.3.

¹¹ Zie bijvoorbeeld: HR 19 oktober 2001, *LJN AB2742*. Op het uitgangspunt bestaan echter uitzonderingen. Ten eerste gaat de solidariteit niet zo ver dat de onderhoudsplichtige de gerechtigde 'in staat moet stellen te leven op het zelfde niveau als tijdens het huwelijk', ook al is hij daartoe financieel in staat. De reden hiervoor is volgens het Hof De Haag dat bij splitsing van huishoudens, zoals bij de echtscheiding het geval is, over 'het algemeen beide partijen in welstand achteruit gaan'. Zie HR 8 juli 1991, *NJ* 1991, 779. Zie ook Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 33. Ten tweede gaat de solidariteit tevens niet zo ver dat rekening moet worden gehouden met de welstand tijdens het huwelijk indien het uitgavenpatroon van partijen nauw verband hield met de maatschappelijke positie van de man. Deze kosten heeft de alimentatiegerechtigde na de scheiding niet meer en daarom zou het dan ook ongerechtvaardigd zijn wanneer deze uitgaven worden meegewogen. Zie HR 3 december 1999, *NJ* 2000, 183.

teruggeworpen op een veel lager welvaartsniveau. Aan de behoeftige wordt namelijk de tijd gegund om eventueel te wennen aan een lagere levensstandaard.¹² Ook in moderne gezinnen waarin arbeid en zorg gelijk over de echtgenoten zijn verdeeld en dergelijke verdeling na de scheiding wordt voortgezet, kan hierdoor aan de minst verdienende ex-echtgenoot partneralimentatie worden toegekend. In zulke situaties is geen sprake van een verminderde verdien capaciteit door het huwelijk, zodat de grondslag van partneralimentatie slechts de voortdurende solidariteit is.

Als laatste kan de rechter bij de vaststelling van de omvang van de behoefte de *relevante schulden* van de verzoekende ex-echtgenoot meetellen.¹³ De schuld die een ex-echtgenoot is aangegaan voor de proceskosten van de echtscheidingsprocedure kan bijvoorbeeld hieronder vallen.

Stap twee: bepaling van de middelen

Nadat de rechter de bruto behoefte heeft vastgesteld gaat deze na welke middelen een verzoekende ex-echtgenoot tot haar beschikking heeft om in eigen levensonderhoud te voorzien. Als eerste onderzoekt de rechter welke *werkelijke inkomsten* de verzoeker heeft. De werkelijke inkomsten omvatten bijvoorbeeld de inkomsten uit arbeid, maar *niet* een bijstandsuitkering.¹⁴ Ook wanneer verzoeker een nieuwe relatie aangaat (zonder dat sprake is van hertrouwen of samenleven als waren zij gehuwd in de zin van artikel 1:160 BW), kan dit positieve gevolgen hebben voor de inkomsten. Daarnaast kan in bepaalde gevallen van de verzoeker worden verwacht dat zij inteert op eigen vermogen, maar dit wordt echter niet redelijk geacht wanneer bijvoorbeeld een pensioenvoorziening ontbreekt.¹⁵

Ten tweede kan de rechter rekening houden met de *in redelijkheid te verwerven inkomsten*. De gescheiden echtgenoot heeft namelijk de verplichting om de nodige inspanningen te verrichten om een betaalde werkkring te vinden, zodat zij zelf in haar eigen levensonderhoud kan gaan voorzien. De in redelijkheid te verwerven inkomsten worden ook wel de fictieve inkomsten of verdien capaciteit genoemd. Een inkomensvermindering van de verzoekende ex-echtgenoot mag de rechter buiten beschouwing laten indien deze zich met het oog op diens belangen had behoren te onthouden van gedragingen die tot

¹² HR 19 oktober 1984, *NJ* 1985, 133.

¹³ Schulden worden bijvoorbeeld niet opgeteld bij de bruto behoefte indien deze zijn aangegaan na het einde van het huwelijk. Volgens de rechter dienen deze schulden voor rekening en risico te blijven van de gerechtigde. Zie Hof 's-Gravenhage 20 april 2011, *LJN* BR0585.

¹⁴ Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 34. Vanwege het subsidiaire karakter van de bijstand. Zie hierover hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.2.

¹⁵ Asser-de Boer 2010, nr. 621; Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 35. Zie bijvoorbeeld ook: HR 18 november 1938, *NJ* 1939, 332; HR 10 februari 1961, *NJ* 1961, 171 en HR 26 november 1999, *NJ* 2000, 329. In bepaalde gevallen heeft een alimentatiegerechtigde geen of een beperkt recht op het ouderdomspensioen van haar ex-partner wat is opgebouwd tijdens het huwelijk. Rechter kunnen met deze omstandigheid rekening houden bij de vaststelling van de hoogte van het alimentatiebedrag. Zie over het ouderdomspensioen meer: Siegman 2007, p. 19 & 34.

die inkomensvermindering hebben geleid.¹⁶ In sommige gevallen kan echter sprake zijn van omstandigheden, niet-financiële factoren, die in redelijkheid in de weg kunnen staan aan het verwerven van inkomsten. De belangrijkste factoren uit de rechtspraak zijn: de ongelijke rolverdeling tijdens het huwelijk, de zorg voor kinderen en/of het huishouden, de zorg voor anderen, de in de kring van de verzoeker bestaande maatschappelijke opvattingen, de gezondheidstoestand van verzoeker, diens leeftijd, de duur van het huwelijk of de samenleving, de situatie op de arbeidsmarkt en de achterstand in scholing, vakopleiding en/of werkervaring. Door deze bijzondere omstandigheden kan de verzoekende ex-echtgenoot dus niet (geheel) eigen inkomsten uit arbeid verwerven waarmee in de eigen behoefte kan worden voorzien. Bij deze niet-financiële factoren gaat het dus om de vraag in hoeverre de verzoekende ex-echtgenoot verdien capaciteit heeft. In paragraaf 3.3 komen zij nog uitgebreid aan de orde.¹⁷

Figuur 3.1

Schematische weergave van de rol van de niet-financiële factoren bij de bepaling van de behoefte

Bruto behoefte	
Minimumbehoefte (strikt noodzakelijke lasten)	€
Luxe redelijke lasten (de welstand tijdens het huwelijk)	€
Relevante schulden	€
	+
Totale behoeften	€
Af: middelen	
Werkelijke inkomsten (salaris, nieuwe relatie, interen op vermogen)	€
Mogelijkheden tot verwerven van inkomsten (niet-financiële factoren van belang)	€
	+
Totale inkomsten	€
Omvang netto behoefte	€
BEHOEFTEGHEID = positieve netto behoefte	

¹⁶ Werkgroep Alimentatienormen, *Rapport alimentatienormen*, 2012, p. 6; HR 24 april 1998, NJ 1998, 603; HR 7 mei 2010, LJN BL7047 (de behoeftige ex-echtgenoot had letsel opgelopen door een zelfmoordpoging nadat zijn vrouw hem in kennis had gesteld van haar besluit om van hem te scheiden. Volgens het Hof was de behoeftigheid van de man daarom aan zichzelf te wijten); Rb Haarlem 8 februari 2011, LJN BP5972 (vrouw had zelf haar baan opgezegd waardoor haar verdien capaciteit was verminderd).

¹⁷ Zie bijvoorbeeld: Hof 's-Gravenhage 13 januari 2010, LJN BL9750 (verweerder); Hof 's-Gravenhage 4 augustus 2010, LJN BN5176 (nieuwe partner draagkrachtige); Hof 's Gravenhage 18 augustus 2010, LJN BP2571 (verweerder).

3.2.2 De betekenis van de niet-financiële factoren bij de billijkheidstoets

De billijkheidstoets

Als de rechter van oordeel is dat de ex-echtgenoot die om partneralimentatie verzoekt redelijkerwijs niet in eigen levensonderhoud kan voorzien, maakt zij niet zonder meer aanspraak op een onderhoudsbijdrage ten laste van de andere ex-echtgenoot. Een tweede vraag die namelijk moet worden gesteld is óf van de onderhoudsplichtige ex-echtgenoot in redelijkheid kan worden gevergd dat hij partneralimentatie betaalt aan de voormalige partner. Dit zou ik de billijkheidstoets willen noemen.¹⁸ De rechter komt pas aan deze toets toe nadat vaststaat dat is voldaan aan de behoefte, maar ook nadat is berekend dat de onderhoudsplichtige voldoende draagkracht heeft. Wanneer de billijkheidstoets negatief uitvalt, kan de rechter geheel geen partneralimentatie toekennen, de duur beperken of het alimentatiebedrag matigen, hoewel dit laatste volgens Dorhout in de praktijk weinig wordt gedaan.¹⁹

Bij het uitvoeren van de billijkheidstoets kan de rechter tevens nog andere dan de in paragraaf 3.2.1 genoemde niet-financiële factoren meewegen die invloed kunnen hebben op de al dan niet toekenning van partneralimentatie. Deze niet-financiële factoren die in de rechtspraak voorkomen, zijn: wangedrag, duur van het huwelijk of de samenleving, de duur van de alimentatieverplichting en de periode tussen de echtscheiding en het moment van beoordeling van het alimentatieverzoek.²⁰ Deze factoren zullen nog nader worden toegelicht in paragraaf 3.4.

De uitkomst van de billijkheidstoets kan zijn dat – hoewel aan de voorwaarde van de toekenning van partneralimentatie is voldaan – van de draagkrachtige ex-echtgenoot niet in redelijkheid gevraagd kan worden dat hij zijn voormalige behoeftige partner alimentatie betaalt omdat door de aanwezigheid van niet-financiële factoren zoals wangedrag, de rechtvaardiging van deze onderhoudsplicht is weggenomen.

3.2.3 Tussentijdse conclusie

Uit het bovenstaande volgt dat de niet-financiële factoren op twee plaatsen bij de toekenning van partneralimentatie van belang zijn, waardoor inzichtelijk kan worden welke grondslag in een concrete casus van betekenis is. Ten eerste zijn de niet-financiële factoren van belang bij de vraag of de verzoekende echtgenoot in redelijkheid inkomsten kan verwerven. Deze niet-financiële factoren hebben invloed op de mogelijkheden voor de verzoekende echtgenoot om zelf door arbeid in eigen levensonderhoud te voorzien, dus op de verdien capaciteit van de gescheiden echtgenoot. De factoren bepalen mede

¹⁸ De rechter kan zich namelijk bij de vaststelling van partneralimentatie door de billijkheid laten leiden. Zie Asser-De Boer 2010, nr. 620.

¹⁹ Zie Dorhout 2001, p. 86; Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a, p. 30 & 63.

²⁰ De huwelijksduur zal vooral invloed hebben op de behoefte omdat bij een korte huwelijksduur artikel 1:157 lid 6 BW geldt.

de behoefte en laten zien waarom partneralimentatie wordt toegekend door de rechter.

Ten tweede spelen de niet-financiële factoren een rol bij de vraag of het billijk is dat ten laste van de draagkrachtige ex-echtgenoot partneralimentatie wordt vastgesteld. Deze factoren kunnen geheel of gedeeltelijk een van de grondslagen van partneralimentatie doorkruisen. Als van deze factoren in concreto sprake is, maken zij duidelijk waarom geen partneralimentatie wordt toegekend aan een behoeftige gewezen echtgenoot.

3.3 NIET-FINANCIËLE FACTOREN BIJ DE VASTSTELLING VAN DE BEHOEFTHIGHED

Zoals in de vorige paragraaf is beschreven, zijn de niet-financiële factoren van groot belang bij de vaststelling van de behoefte, namelijk bij beantwoording van de vraag in hoeverre de verzoekende ex-echtgenoot verdien capaciteit heeft. In deze paragraaf worden de belangrijkste niet-financiële factoren in kaart gebracht die bij deze vraag een rol spelen.²¹ Daarbij wordt een in de standaard literatuur gebruikelijk onderscheid gemaakt tussen de subjectieve en objectieve niet-financiële factoren.²² Onder de laatst genoemde factoren wordt verstaan die factoren ‘welke door ‘tellen en meten’ zijn vast te stellen’.²³ De subjectieve factoren zijn daarentegen meer persoonlijke omstandigheden van de alimentatiegerechtigde en de vaststelling daarvan is aan het oordeel van de rechter overgelaten. Vaak gaat het om niet eenvoudig meetbare factoren.

Allereerst worden in deze paragraaf de subjectieve niet-financiële factoren besproken (paragraaf 3.3.1). Deze zijn:

- de tussen de ex-echtgenoten bestaande rolverdeling tijdens het huwelijk;
- de zorg voor kinderen en/of het huishouden;
- de zorg voor anderen;
- de slechte gezondheidstoestand van de verzoekende ex-echtgenoot;
- de achterstand in scholing, vakopleiding en/of werkervaring; en,
- de situatie op de arbeidsmarkt.

²¹ Het gaat in deze paragraaf dus niet om financiële factoren. Het kan bijvoorbeeld zo zijn dat beide echtgenoten tijdens het huwelijk fulltime hebben gewerkt, maar dat de ene echtgenoot veel meer verdiende dan de ander. In dit geval kan de minst verdienende ex-echtgenoot eveneens behoeftig zijn, omdat het huwelijkse welvaartsniveau veel hoger was dan haar inkomen. Zoals eerder aan de orde is gekomen, wordt bij de vaststelling van de behoefte rekening gehouden met luxe redelijke lasten waarbij de welvaart tijdens het huwelijk het uitgangspunt is. De behoefte is in dit voorbeeld echter niet veroorzaakt door niet-financiële factoren, maar slechts door financiële factoren.

²² De Commissie De Ruiter maakte voor het eerst het onderscheid tussen subjectieve en objectieve niet-financiële factoren. Hoewel het onderscheid werd gemaakt aangaande de niet-financiële factoren die van belang zijn bij de billijkheidstoets, kan dit onderscheid ook worden gehanteerd bij de factoren die een rol spelen bij de vaststelling van de behoefte. Zie Asser-De Boer 2010, nr. 628. Zie over de Commissie De Ruiter hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.3.

²³ Rapport Commissie De Ruiter 1978, p. 32.

Voorts wordt een overzicht gegeven van de objectieve niet-financiële factoren die in de rechtspraak te vinden zijn (paragraaf 3.3.2). Deze zijn:

- de leeftijd van de verzoekende ex-echtgenoot;
- de huwelijksduur; en,
- de duur van de samenleving

3.3.1 Subjectieve niet-financiële factoren

1. Ongelijke rolverdeling tijdens het huwelijk

In de jurisprudentie wordt de ongelijke rolverdeling die tussen de echtgenoten gedurende het huwelijk heeft bestaan, veelvuldig als niet-financiële factor genoemd bij de bepaling van de behoefte.²⁴ Hoewel deze factor in de rechtspraak vaak in combinatie met zorgtaken in het belang van het gezin (zoals zorg voor kinderen en/of het huishouden, zie hierna) wordt genoemd, kunnen aan deze ongelijke rolverdeling tevens andere oorzaken ten grondslag liggen. Zo kan bijvoorbeeld gedurende een huwelijk tussen echtgenoten een ongelijke rolverdeling ontstaan doordat een van de echtgenoten arbeidsongeschikt is geraakt. Doordat de ongelijke huwelijkse rolverdeling altijd in context met andere niet-financiële factoren moet worden beoordeeld, heeft deze niet-financiële factor geen zelfstandige betekenis bij de vaststelling van de behoefte. Dat wil zeggen dat de ongelijke huwelijkse rolverdeling op zichzelf geen antwoord geeft op de vraag *waarom* een ex-echtgenoot in redelijkheid geen inkomsten kan verwerven om in eigen levensonderhoud te voorzien. Deze factor laat slechts zien dat de ene echtgenoot financieel afhankelijk is geraakt van de andere echtgenoot omdat eerstgenoemde minder betaalde arbeid heeft verricht dan haar partner.

De ongelijke rolverdeling tussen de echtgenoten was typerend voor de huwelijken die zijn gesloten vóór de jaren 80 van de vorige eeuw. Zoals in hoofdstuk 2 aan de orde kwam, is pas in de loop van de jaren 70 het maatschappelijk patroon zodanig gewijzigd dat het niet meer vanzelfsprekend was dat vrouwen hun werk buitenshuis of hun opleiding beëindigden op het moment dat zij in het huwelijk traden.²⁵ Desondanks is vaak eveneens nog sprake van een ongelijke rolverdeling tussen de echtgenoten in huwelijken die gesloten zijn op latere datum. Hoewel het traditionele huwelijksbeeld met de daarbij behorende ongelijke rolverdeling in Nederland aan betekenis heeft ingeboet, is – zoals in hoofdstuk 4 wordt toelicht – het zogenaamde ‘anderhalf-verdienersmodel’ nog steeds dominant in ons land.²⁶ In dit model werkt de man voltijds en de vrouw deeltijds, vooral na de geboorte van een kind. Door

²⁴ Zie bijvoorbeeld van zaken waarin de ongelijke (ook: traditionele of klassieke) rolverdeling expliciet wordt genoemd: Hof 's-Gravenhage 24 september 2008, *LJN* BF8854; Hof 's-Gravenhage 25 november 2009, *LJN* BL9522; Hof 's-Gravenhage 13 januari 2010, *LJN* BL9750; Hof 's-Gravenhage 17 februari 2010, *LJN* BL6542; Hof Amsterdam 3 augustus 2010, *LJN* BN3213; Hof 's-Gravenhage 18 augustus 2010, *LJN* BN5766; Hof Leeuwarden 21 september 2010, *LJN* BP0363; Rb Almelo 3 februari 2011, *LJN* BP3459; Rb Maastricht 11 februari 2011, *LJN* BP5731; Hof Amsterdam 29 maart 2011, *LJN* BQ2033.

²⁵ Paragrafen 2.2.3 & 2.3.1.

²⁶ Paragraaf 4.2.1. Zie ook Emancipatiemonitor 2010, p. 134 & 143 & 174.

het anderhalfverdienersmodel raakt de gehuwde vrouw eveneens dikwijls economisch afhankelijk van haar echtgenoot. Anders gezegd, de ongelijke huwelijkse rolverdeling vormt tot op de dag van vandaag een belangrijke niet-financiële factor bij de toekenning van partneralimentatie.

2. Zorg voor kinderen en/of huishouden

Zoals hierboven is gesteld, wordt in de rechtspraak de niet-financiële factor ongelijke rolverdeling tussen echtgenoten tijdens het huwelijk meestal in samenhang met de factor zorg voor de kinderen/en of het huishouden genoemd. De zorg voor de kinderen, waaronder ook de zorg voor stief- of pleegkinderen²⁷, en/of het huishouden is dan ook een van de belangrijkste oorzaken van een ongelijke huwelijkse rolverdeling en wordt bovendien expliciet in artikel II lid 2 sub b WLA genoemd.²⁸ Door een ongelijke verdeling tussen zorg en arbeid kan namelijk de verdien capaciteit van de verzorgende echtgenoot worden verminderd waardoor behoefte kan ontstaan. In hoofdstuk 4 komt bovendien naar voren dat deze ongelijke verdeling een van de belangrijkste oorzaken is van verschillen in arbeidsparticipatie, arbeidsvolume, inkomens- en beroepspositie en economische zelfstandigheid tussen Nederlandse mannen en vrouwen.²⁹

De achterstand in de verdien capaciteit die de verzorgende echtgenoot gedurende het huwelijk heeft opgelopen, is doorgaans na een scheiding niet onmiddellijk verdwenen. Dat is zeker het geval in situaties waarin de gescheiden echtgenoot (het overgrote deel van) de zorg heeft voor jonge kinderen. Vooral zonder adequate voorzieningen betreffende de kinderopvang en regelingen binnen het bedrijfsleven gericht op de mogelijkheid om arbeid met zorg te combineren, kan de gescheiden ouder van jonge kinderen zich immers slechts beperkt of geheel niet beschikbaar stellen voor de arbeidsmarkt.³⁰ Ook de gewezen echtgenoot die voor een langere periode het huishouden heeft bestierd of heeft gezorgd voor op het moment van de scheiding reeds oudere kinderen, kan na de ontbinding van het huwelijk vaak niet meer of niet direct de opgelopen achterstand in de verdien capaciteit inhalen. In het licht hiervan bepaalde de Hoge Raad dat in gevallen waarin een van de echtgenoten de zorg voor kinderen heeft of heeft gehad, dan wel minder betaalde werkzaamheden heeft verricht omdat zij voor het huishouden

²⁷ Zie voor de zorg voor stiefkinderen bijvoorbeeld: HR 12 december 1986, *NJ* 1987, 625. In de jurisprudentie heb ik geen voorbeeld kunnen vinden van een zaak waarin sprake was van zorg voor pleegkinderen, maar in mijn optiek kan de zorg voor pleegkinderen tevens een reden zijn om partneralimentatie toe te kennen. Een pleegvergoeding zal vaak onvoldoende zijn om in het levensonderhoud te voorzien van zowel het kind als de zorgende pleegouder.

²⁸ Voorbeelden van jurisprudentie waarin de zorg voor de kinderen en/of huishouden naar voren komt: Hof 's-Gravenhage 20 januari 2010, *LJN* BL4216; Hof 's-Gravenhage 28 april 2010, *LJN* BN1433; Hof 's-Gravenhage 5 januari 2011, *LJN* BR0634; Hof 's-Gravenhage 13 april 2011, *LJN* BQ2500; Hof Leeuwarden 10 augustus 2010, *LJN* BN3999; Hof 's-Hertogenbosch 9 februari 2011, *LJN* BP4348; Hof Leeuwarden 8 maart 2011, *LJN* BQ5105; Hof 's-Gravenhage 13 april 2011, *LJN* BQ2500; Rb Haarlem 5 juli 2011, *LJN* BR6141; Hof 's-Gravenhage 30 november 2011, *LJN* BVo675.

²⁹ Paragraaf 4.2.1.

³⁰ Beek 1996, p. 24.

zorgde, ervan moet worden uitgegaan dat haar mogelijkheden om inkomsten te verwerven hierdoor in de regel zozeer zijn verminderd dat voor toekenning van partneralimentatie niet slechts in 'bijzondere omstandigheden' plaats is.³¹ Door de zorg voor kinderen en/of huishouden wordt de verzorgende ex-echtgenoot dus (eventueel deels) bevrijd van de plicht van iedere volwassene om in eigen levensonderhoud te voorzien.³²

Ook in het debat over eventuele invoering van een wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-samenwoners is de ongelijke rolverdeling tussen de partners door de zorg voor kinderen, het belangrijkste argument vóór invoering van een dergelijke alimentatieplicht.³³

Nadere invulling zorg voor kinderen

Blijkens de jurisprudentie zijn drie omstandigheden van belang om te kunnen bepalen hoe groot de invloed van de zorg voor kinderen op de verdien-capaciteit van de zorgende ouder is, te weten: het aantal kinderen, de leeftijd van de kinderen en de gezondheid van de kinderen. Het *aantal* kinderen omdat de zorgtaak voor meerdere kinderen hoogstwaarschijnlijk intensiever is dan voor één kind, met als gevolg dat het negatieve effect op de verdien-capaciteit wordt versterkt.³⁴

De *leeftijd* van de kinderen is eveneens een belangrijke factor. Wanneer de kinderen namelijk de basisschool nog niet zijn ontgroeid, kan er volgens de Hoge Raad vanuit worden gegaan dat zij nog veel zorg nodig hebben.³⁵ De zorg voor jonge kinderen is dus (meestal) intensiever en tijdsrovender dan voor pubers. Uit het jurisprudentieonderzoek van Beek komt dan ook naar voren dat de zorg voor kinderen minder vaak als niet-financiële factor wordt genoemd bij de vaststelling van de behoefte als de kinderen ouder zijn dan twaalf jaar.³⁶ Desondanks lijkt in de rechtspraak verschillend met de leeftijdsgrenzen te worden omgegaan. Zo werd bijvoorbeeld aan een psychiater *geen* partneralimentatie toegekend omdat het Hof 's-Gravenhage oordeelde dat van haar kon worden verlangd dat zij meer uren ging werken, ondanks dat zij naast haar deeltijdbaas de zorg had voor twee uit het huwelijk geboren kinderen van negen en twaalf jaar oud.³⁷ Vooral gezien de leeftijd van het jongste kind zou mijns inziens kunnen worden gesteld dat niet van de

³¹ HR 3 oktober 1997, NJ 1998, 32.

³² Zie ook de Duitse auteur: Bernreuther 2006, p. 332. In hoofdstuk 2 (paragraaf 2.2.3) komt naar voren dat het uitgangspunt van het huidige alimentatierecht is dat iedere volwassene in eigen levensonderhoud voorziet.

³³ Zie bijvoorbeeld: Jensma 2011, p. 18.

³⁴ Zie bijvoorbeeld: Hof Leeuwarden 10 augustus 2010, LJN BN3999 (drie kinderen); Hof Leeuwarden 21 september 2010, LJN BP0363 (zes kinderen); Hof 's-Hertogenbosch 9 februari 2011, LJN BP4348 (drie kinderen); Hof Amsterdam 29 maart 2011, LJN BQ2033 (twee kinderen); Rb 's-Gravenhage 20 september 2011, LJN BU3638 (drie kinderen).

³⁵ Zie bijvoorbeeld: HR 5 november 2004, NJ 2005, 3 (ontoereikend was gemotiveerd dat de vrouw ook buiten schooltijd kon werken met twee kinderen van negen en zeven jaar oud). Deze leeftijd hangt samen met de maximumduur van partneralimentatie. Zie hierover bijvoorbeeld ook hoofdstuk 1, paragraaf 1.4 en hoofdstuk 2, paragraaf 2.3.

³⁶ Beek 1996, p. 41-42.

³⁷ HR 10 september 2004, NJ 2005, 225, m.nt. SW.

vrouw kan worden geveegd dat zij bijna voltijds aan het arbeidsproces zou moeten deelnemen, zoals het Hof besliste.³⁸

Een ander voorbeeld is een beslissing van de Rechtbank Almelo die inhield dat de alimentatieduur, analoog aan artikel 1:157 lid 6 BW, gelijk kon worden gesteld aan de huwelijksduur ook al was het kind van de behoeftige vrouw door de man erkend.³⁹ In principe geldt een erkend kind eveneens als een uit het huwelijk geboren kind. Wat de Rechtbank echter meewoog was dat het kind ten tijde van de erkenning reeds 13 jaar oud was, waardoor de vrouw ‘als gevolg van de zorg voor het kind niet in een nadelige positie [is] komen te verkeren, waardoor zij niet in staat zou zijn geweest zich op de arbeidsmarkt te ontplooiën’. Desalniettemin zijn in de jurisprudentie tevens zaken te vinden waarin een ouder niet wordt verplicht om meer uren te gaan werken vanwege de zorg voor *meerderjarige* kinderen.⁴⁰ De leeftijd van kinderen is blijkbaar niet van doorslaggevende betekenis en een veelheid van niet-financiële factoren speelt meestal een rol.

Ten slotte is ook de *gezondheid* van kinderen van betekenis bij de vaststelling van de behoeftigheid.⁴¹ De zorg voor een ziek kind vergt immers meer inspanning en kan van langere duur zijn dan de zorg voor een gezond kind. Desondanks vormt in de rechtspraak de zorg voor een ernstig meervoudig gehandicapt kind niet altijd een reden om de onderhoudsplicht na verloop van de maximumtermijn te verlengen.⁴²

Kortom, wat betreft de invulling van de niet-financiële factor zorg voor kinderen kunnen aan de hand van de jurisprudentie er geen algemene geldende normen worden geformuleerd. Het is aan het subjectieve oordeel van de rechter overgelaten waar de grens wordt getrokken en van de verzorgende gescheiden ouder in redelijkheid kan worden verwacht dat zij weer parttime dan wel fulltime aan het werk gaat.

³⁸ Van gemiddeld 17,5 uren per week naar 30 uren per week.

³⁹ Rb Almelo 30 juni 2010, *LJN* BNo574.

⁴⁰ Zie bijvoorbeeld: HR 19 oktober 2007, *NJ* 2007, 563. Anders: Hof Leeuwarden 18 januari 2011, *LJN* BP4841 (onderhoudsplicht gelimiteerd omdat gerechtigde meer kon werken, want de kinderen waren inmiddels 18 jaar en ouder).

⁴¹ Zie bijvoorbeeld: Hof Amsterdam, 15 januari 1998, *NJK* 1998, 20 (zorg geestelijk gehandicapt kind); Hof 's-Gravenhage 1 april 2005, *LJN* AT2998 (zorg voor een kind met een autistische stoornis en een kind met een gedragsstoornis); Rb Zuthpen 27 december 2007, *LJN* BC1758 (zorg voor een kind met leukemie); Rb Almelo 3 februari 2011, *LJN* BP3459 (zorg voor verstandelijk beperkt kind); Hof Leeuwarden 8 maart 2011, *LJN* BQ5105 (zorg voor een kind dat een PGB ontvangt); Hof Amsterdam 28 juni 2011, *LJN* BR1677 (zorg voor kinderen met astma).

⁴² Zie Hof Amsterdam 9 maart 2010, *LJN* BL9439.

3. Zorg voor anderen

Het is mogelijk dat een (ex-)echtgenoot de zorg op zich heeft genomen voor anderen dan de kinderen. Gedacht kan bijvoorbeeld worden aan de zorg voor (schoon)ouders of een vriend(in). Hoewel de zorg voor anderen in de jurisprudentie zelden als niet-financiële factor lijkt te worden meegewogen bij de bepaling van de behoefte, heeft de rechter uiteraard wel de mogelijkheid hiertoe.⁴³ Door de verrichting van deze zorg kan de verdien capaciteit van de verzorgende echtgenoot namelijk zijn verminderd en kan de achterstand na de scheiding niet altijd onmiddellijk worden ingehaald. Als de rechter dan van oordeel is dat van de ex-echtgenoot niet kan worden verwacht dat deze vanwege de zorg meteen weer aan het arbeidsproces deelneemt, heeft deze gewezen echtgenoot geen plicht om (volledig) in eigen levensonderhoud te voorzien.

4. De slechte gezondheidstoestand van de verzoekende ex-echtgenoot

Een veelvoorkomende niet-financiële factor in de jurisprudentie is de slechte gezondheidstoestand van de gescheiden echtgenoot die om partneralimentatie verzoekt.⁴⁴ Deze factor houdt in dat door fysieke dan wel psychische ziekte of gebreken niet van de verzoekende ex-echtgenoot kan worden verwacht dat zij aan het arbeidsproces deelneemt, of voltijs deelneemt.⁴⁵ Voor de rechter is het niet altijd mogelijk om met zekerheid vast te stellen of en in welke mate de alimentatiegerechtigde fysiek of psychisch in staat is betaalde arbeid te verrichten,⁴⁶ maar als de rechter beslist dat van haar niet kan worden gevergd dat zij werkt, dan wordt zij (eventueel deels) vrijgesteld van de plicht om volledig in eigen levensonderhoud te voorzien.

Een slechte gezondheidstoestand die is ontstaan *na* de echtscheiding, kan volgens de jurisprudentie eveneens worden meegewogen bij de vaststelling van de behoefte.⁴⁷ De Hoge Raad heeft namelijk expliciet bepaald

⁴³ Zie voor zaken waarin de zorg voor anderen aan de orde komt: HR 19 juni 1981, *NJ* 1981, 457; HR 7 oktober 1994, *NJ* 1995, 61.

⁴⁴ Zie bijvoorbeeld: Hof 's-Gravenhage 13 januari 2010, *LJN* BL1732 (wegens slaapstoornissen deels arbeidsongeschikt); Hof Amsterdam 3 augustus 2010, *LJN* BN3213 (verlenging wegens gezondheidsklachten); Hof 's-Gravenhage 4 augustus 2010, *LJN* BN4500 (wegens een verbrijzelde rug arbeidsongeschikt); Rb Maastricht 17 augustus 2010, *LJN* BP0177 (verlenging wegens MS); Hof Leeuwarden 21 september 2010, *LJN* BP0363 (geen limitering wegens darmkanker en botontkalking); Rb Maastricht 11 februari 2011, *LJN* BP5731 (verlenging wegens arbeidsongeschiktheid door onder andere een brughoektumor en gegeneraliseerde dystonie); Hof 's-Gravenhage 23 februari 2011, *LJN* BQ8300 (arbeidsongeschikt wegens sikkkelziekte).

⁴⁵ Volgens de Commissie De Ruiter is het voor de rechter niet altijd mogelijk om met zekerheid vast te stellen of en in welke mate de verzoekende partij fysiek of psychisch in staat is betaalde arbeid te verrichten. Zie Rapport van de Commissie De Ruiter 1978, p. 18.

⁴⁶ Zie Rapport van de Commissie De Ruiter 1978, p. 18.

⁴⁷ Zie bijvoorbeeld: Rb Breda, 27 april 2010, *LJN* BM7246 (vrouw werd na de scheiding getroffen door een hersenbloeding); Hof Amsterdam 3 augustus 2010, *LJN* BN3213 (vrouw werd na de scheiding volledig arbeidsongeschikt).

dat arbeidsongeschiktheid die is ontstaan na de scheiding, ‘niet eraan in de weg staat dat de rechter die gezondheidstoestand of arbeidsongeschiktheid als factor in aanmerking neemt’.⁴⁸ In principe kan tot twaalf jaar na de scheiding nog voor het eerst om partneralimentatie worden verzocht, maar bij de billijkheidstoets kan de lange periode tussen de echtscheiding en het eerste alimentatieverzoek de achterliggende rechtvaardiging van partneralimentatie wegnemen waardoor geen partneralimentatie wordt toegekend.⁴⁹

Niet in alle gevallen wordt geoordeeld dat met de slechte gezondheid van de ex-echtgenoot rekening moet worden gehouden.⁵⁰ Zo besliste het Hof 's-Gravenhage dat een onderhoudsuitkering gefaseerd moest worden afgebouwd, ook al was de vrouw na de scheiding door een auto-ongeluk arbeidsongeschikt geraakt.⁵¹ Volgens het Hof moest het ongeluk voor haar eigen rekening en risico komen omdat zij een arbeidsongeschiktheidsverzekering had kunnen afsluiten. Bij de begroting van het alimentatiebedrag wordt immers een eventuele arbeidsongeschiktheidsuitkering bij de middelen van de verzoekende ex-echtgenoot opgeteld, waardoor een dergelijke uitkering behoefteverlagend kan werken.⁵² Ook de Rechtbank Almelo vond dat een onderhoudsuitkering gefaseerd moest worden afgebouwd omdat de vrouw wegens psychische problemen arbeidsongeschikt was geraakt en zij niet door het huwelijk ‘economisch nadeel of maatschappelijke achterstand’ had ondervonden.⁵³

5. Scholing, vakopleiding en/of werkervaring

Het antwoord op de vraag of een behoeftige ex-echtgenoot in redelijkheid (meer) eigen inkomsten kan verwerven, hangt mede af van haar scholing, vakopleiding en/of werkervaring. Herintreding op de arbeidsmarkt verloopt immers doorgaans sneller en eenvoudiger voor degene die een goede opleiding heeft genoten, lange tijd werkzaam is geweest en de vakbekwaamheid op peil heeft kunnen houden dan voor degene die niet of nauwelijks geschoold is en geen of weinig werkervaring heeft. De scholing, vakopleiding en/of beroepservaring is daarom een niet-financiële factor die veelvuldig in de rechtspraak naar voren komt. Is de rechter van oordeel dat herintreden vanwege het arbeidsverleden en/of beperkte opleiding van de verzoekende

⁴⁸ HR 6 november 2009, *NJ* 2010, 63, m.nt. SW. Het ging om een verlengingszaak. Een causale relatie tussen het huwelijk en de behoefte was volgens de Hoge Raad niet vereist, terwijl de Hoge Raad deze relatie wel expliciet als omstandigheid heeft genoemd die kan worden meegewogen bij een verlengingsverzoek. Zie bijvoorbeeld: Hoge Raad 19 december 2008, *NJ* 2009, 136 (*LJN* BF3928).

⁴⁹ Zie paragraaf 3.4.2.

⁵⁰ Rb Alkmaar 6 juni 2005, *LJN* AT8841; Hof 's-Gravenhage 6 februari 2002, *LJN* AE2303; Rb Almelo 28 september 2011, *LJN* BT6519, *JPF* 2011, 152.

⁵¹ Hof 's-Gravenhage 6 februari 2002, *LJN* AE2303. Het ging in deze zaak om een zogenaamd ‘oud geval’ waarop de WLA van toepassing is.

⁵² Zie over de berekening ook paragraaf 3.2.1.

⁵³ Rb Almelo 28 september 2011, *LJN* BT6519, *JPF* 2011, 152.

partij niet (onmiddellijk) mogelijk is, dan heeft deze geen of een beperkte plicht om in eigen levensonderhoud te voorzien.⁵⁴

Het kan noodzakelijk zijn dat een achterstand in scholing of vakopleiding wordt ingehaald en financiële ondersteuning in de vorm van partneralimentatie kan daarbij een belangrijke rol spelen. Het Hof 's-Gravenhage oordeelde bijvoorbeeld dat een vrouw niet onmiddellijk meer uren diende te werken omdat zij geen recente werkervaring had als verpleegkundige en nog drie jaar studie nodig had om haar A-diploma verpleegkunde weer in de praktijk te kunnen gebruiken.⁵⁵

Een gescheiden echtgenoot die tijdens het huwelijk niet aan het arbeidsproces heeft deelgenomen, zou wellicht in haar eigen levensonderhoud kunnen voorzien door werk te verrichten waarvoor geen of weinig scholing wordt vereist. De Commissie De Ruiter heeft in haar rapport hierover opgemerkt dat zij dit niet juist acht.⁵⁶ Volgens de commissie moet een baan passend zijn, dat wil zeggen dat:⁵⁷

‘[...] de vrouw die haar opleiding heeft afgebroken ofwel haar beroepswerkzaamheden geruime tijd geleden heeft beëindigd, in staat moet worden gesteld haar opleidingsniveau (respectievelijk vakbekwaamheid) op te vijzelen tot een niveau dat zodanig is, dat zij gezien haar (mede door haar huwelijk bepaalde) sociale positie, op adequate wijze in haar levensonderhoud kan voorzien.’

⁵⁴ Zie bijvoorbeeld: Rb Almelo 26 mei 2010, *LJN* BM5964 (opleiding apothekersassistent, maar geen plicht om fulltime te werken); Rb Almelo 30 juni 2010, *LJN* BNO574 (geen plicht om onmiddellijk aan het werk te gaan mede gezien de geringe werkervaring en beperkte opleiding); Hof 's-Gravenhage 7 juli 2010, *LJN* BN1834 (geen plicht om fulltime te werken gezien de opleiding en het arbeidsverleden); Hof 's-Gravenhage 7 juli 2010, *LJN* BP6183 (geen plicht om te werken omdat onder andere sprake was van een beperkt arbeidsverleden en werkervaring); Hof 's-Gravenhage 23 februari 2011, *LJN* BQ8300 (geen plicht om te werken omdat de vrouw onder andere geen opleiding heeft en tijdens de samenleving nagenoeg geen betaalde arbeid heeft verricht); Hof Leeuwarden 8 maart 2011, *LJN* BQ5105 (geen plicht om fulltime te werken omdat de gerechtigde reeds 0,8 ft werkt als lerares in het voortgezet onderwijs en nog de zorg heeft voor een kind); Hof Amsterdam 28 juni 2011, *LJN* BR1677 (geen plicht om te werken omdat de vrouw vóór het huwelijk werkte als croupier in een casino en dit werk, dat vaak 's nachts plaatsvindt, niet valt te combineren met de zorg voor een kind); Rb 's-Gravenhage 20 september 2011, *LJN* BU3638 (geen plicht om te werken omdat de vrouw onder andere slechts zeer incidenteel heeft gewerkt en in deze periode nooit structurele inkomsten heeft ontvangen); Hof 's-Gravenhage 21 september 2011, *LJN* BT8520 (geen plicht om fulltime te werken als mondhygiënist omdat verdere uitbreiding van het aantal uren niet tot de mogelijkheid behoort).

Anders: Hof Leeuwarden 18 januari 2011, *LJN* BP4841 (wel een plicht om meer te gaan werken omdat de gerechtigde vóór het huwelijk operatieassistent was, tijdens het huwelijk had gewerkt als administratief medewerkster in het bedrijf van haar ex-man en na de scheiding werkte als doktersassistente); Hof 's-Gravenhage 28 september 2011, *LJN* BU1583 (plicht om met werk het minimumloon te verdienen omdat de vrouw een HAVO-diploma heeft, maar slechts beperkte werkervaring); Hof 's-Gravenhage 2 november 2011, *LJN* BU5711 (plicht om meer uren te werken omdat onvoldoende is gebleken dat de vrouw vanwege de zorg voor twee minderjarige kinderen niet meer dan acht uren per week kan werken); Hof 's-Hertogenbosch 6 december 2011, *LJN* BU7304 (plicht om een andere baan te vinden, want de man heeft een HEAO opleiding en brede werkervaring).

⁵⁵ Hof 's-Gravenhage 17 februari 2010, *LJN* BL6542.

⁵⁶ Rapport van de Commissie De Ruiter 1978, p. 19.

⁵⁷ Ibid.

Een dergelijke redenering is in de rechtspraak voornamelijk terug te vinden in limiteringszaken.⁵⁸ Limitering van de onderhoudsplicht is namelijk slechts mogelijk als de alimentatiegerechtigde a) 'heeft verzuimd tijdig passend werk te zoeken, terwijl dit in de gegeven omstandigheden',⁵⁹ mede gelet op de in haar kring bestaande maatschappelijke opvattingen, van haar kon worden geleverd' en b) 'als de gerechtigde daartoe wel was overgegaan, per de datum van de limiteringsbeschikking in voldoende mate in haar levensonderhoud zou hebben kunnen voorzien'.⁶⁰ Hieruit volgt dat van de gewezen echtgenoot niet kan worden geleverd dat zij elke baan aanvaardt. Zo kan bijvoorbeeld van een gescheiden echtgenoot die opgeleid is als onderwijzeres, niet worden verlangd dat zij aan het werk gaat als schoonmaakster.

6. *Situatie op de arbeidsmarkt*

In de jurisprudentie wordt de situatie op de arbeidsmarkt (ook wel de: 'huidige economische situatie' of 'recessie') eveneens genoemd als niet-financiële factor.⁶¹ Het kan namelijk voor een behoeftige ex-echtgenoot die eventueel wel wil deelnemen aan het arbeidsproces, onmogelijk zijn om werk te vinden eenvoudigweg omdat er geen banen beschikbaar zijn op het gebied waar zij zou kunnen werken.⁶² De vraag die hierbij rijst, is hoe de verdeling is tussen publieke en private zorg. Moet een 'tekort aan werkgelegenheid als algemeen maatschappelijk probleem' worden afgewenteld op de draagkrachtige ex-echtgenoot?⁶³ Of kan slechts een 'minder goede positie op de arbeidsmarkt die (mede) voortvloeit uit het huwelijk of de daarin aangehouden werkverdeling' leiden tot een onderhoudsplicht van de gewezen echtgenoot?⁶⁴ Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat het antwoord op enkel de laatste vraag positief is.⁶⁵ Hieruit lijkt te volgen dat met de omstandigheid dat een (ex-)echtgenoot werkloos is geworden door een slechte situatie op de arbeidsmarkt als gevolg van een algemeen maatschappelijk probleem, geen rekening wordt gehouden bij de vaststelling van de behoeftigheid. Net als de niet-financiële factor ongelijke rolverdeling tijdens het huwelijk, is ook de situatie op de arbeidsmarkt dus geen zelfstandige factor op basis waarvan partneralimentatie kan worden toegekend.⁶⁶ Andere niet-financiële factoren moeten namelijk worden meegewogen, zoals de omstandigheid dat een behoeftige ex-echtgenoot langere

⁵⁸ Soms wordt de niet-financiële factor passende arbeid ook gebruikt in zaken die nihilstelling of eerste vaststelling van partneralimentatie betreffen. Zie bijvoorbeeld: Hof 's-Gravenhage 7 juni 2010, *LJN* BN1834; Hof Amsterdam 28 juni 2011, *LJN* BR1677.

⁵⁹ Zoals leeftijd, opleiding en de bereikbaarheid van het werk vanuit de woonplaats.

⁶⁰ Zie bijvoorbeeld: HR 19 januari 2001, *NJ* 2001, 274. Zie ook Asser-De Boer 2010, nr. 631; Koens 2011.

⁶¹ Zie bijvoorbeeld: Rb 's Gravenhage 24 mei 2005, *LJN* AT7773; Hof s'-Gravenhage 28 april 2010, *LJN* BN1433; Hof 's-Hertogenbosch 9 februari 2011, *LJN* BP4348; HR 10 juni 2011, *LJN* BP8687; Rb Almelo 30 juni 2010, *LJN* BN0574; Rb Almelo 3 februari 2011, *LJN* BP3459; Hof Amsterdam 28 juni 2011, *LJN* BR1677; Hof 's-Hertogenbosch 6 december 2011, *LJN* BU7304.

⁶² Rapport Commissie Alimentatienormen 1978, p. 18.

⁶³ Asser-De Boer 2010, nr. 618.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Kamerstukken I* 1993/94, 22 170, nr. 109c, p. 2; Asser-De Boer 2010, nr. 618.

⁶⁶ Zie ook *Kamerstukken I* 1993/94, 22 170, nr. 109c, p. 2.

tijd niet aan het arbeidsproces heeft deelgenomen en als gevolg daarvan in ervaring en/of kennis een achterstand heeft opgebouwd in de branche waarin zij werkzaam was. Daarbij kan ook van belang zijn of een eventuele omscholing de arbeidsmogelijkheden van de alimentatiegerechtigde kan vergroten.⁶⁷

3.3.2 Objectieve niet-financiële factoren

1. Leeftijd

Na de in de vorige subparagraaf besproken subjectieve niet-financiële factoren komen in het vervolg de belangrijkste objectieve niet-financiële factoren aan de orde die een rol spelen bij de vaststelling van de behoefte. De eerste objectieve factor die ik behandel, is de leeftijd van de gescheiden echtgenoot die om partneralimentatie verzoekt. Deze factor is immers van groot belang bij de beantwoording van de vraag of de ex-echtgenoot redelijkerwijs kan gaan werken. De leeftijd van de gewezen echtgenoot wordt dan ook zeer vaak in de jurisprudentie in overweging genomen.⁶⁸ Tevens volgt uit artikel II lid 2 sub a WLA dat leeftijd een niet-financiële factor van betekenis is.

Een jonge ex-echtgenoot kan vaak zonder meer (weer) werken om de tijdens het huwelijk opgelopen achterstand in verdien capaciteit in te halen. Van een gescheiden echtgenoot van gevorderde leeftijd kan daarentegen niet meer worden gevergd dat zij pogingen doet om in het arbeidsproces te worden opgenomen, waardoor zij de opgelopen achterstand in verdien capaciteit kan verminderen. In de rechtspraak is op dit punt geen algemene norm geformuleerd. Als uiterste grens kan echter de pensioengerechtigde leeftijd worden genomen. Toch kan doorgaans ook van minder oudere gewezen echtgenoten niet worden verlangd dat zij aan het werk gaan, want bijvoorbeeld voor een 55-jarige is het vrijwel onmogelijk om nog een baan te vinden.

2. Duur van het huwelijk of de samenleving

Naast de leeftijd van de gescheiden echtgenoot kan tevens de huwelijksduur van invloed zijn op de verdien capaciteit.⁶⁹ De huwelijksduur wordt in de juris-

⁶⁷ Rapport van de Commissie De Ruiter 1978, p. 19. Zie over deze commissie meer hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.3.

⁶⁸ Voorbeelden van jurisprudentie waarin de leeftijd van de alimentatiegerechtigde wordt meegewogen: Hof 's-Gravenhage 13 april 2011, *LJN* BQ2500 (57 jaar oud); Hof 's-Gravenhage 21 juli 2010, *LJN* BN4015 (58 jaar oud); Hof 's-Gravenhage 14 september 2010, *LJN* BN7154 (bij de huwelijksluiting 56 jaar oud); Hof Leeuwarden 21 september 2010, *LJN* BP0363 (55 jaar oud); Hof 's-Gravenhage 22 november 2010, *LJN* BRO631 (ten tijde van de scheiding 38 jaar oud); Hof Leeuwarden 4 januari 2011, *LJN* BP0782 (niet nader gespecificeerde leeftijd); Hof 's-Gravenhage 5 januari 2011, *LJN* BRO634 (74 jaar oud); Rb Almelo 3 februari 2011, *LJN* BP3459 (63 jaar oud); Hof Amsterdam 29 maart 2011, *LJN* BQ2033 (ten tijde van de scheiding 45 jaar oud); Hof 's-Gravenhage 13 april 2011, *LJN* BQ2500 (57 jaar oud); Hof Amsterdam 28 juni 2011, *LJN* BR1677 (55 jaar oud); Hof 's-Hertogenbosch 6 december 2011, *LJN* BU7304 (46 jaar oud).

⁶⁹ Het gaat niet om de vraag of van de draagkrachtige ex-echtgenoot in redelijkheid kan worden gevergd dat hij partneralimentatie betaalt omdat sprake is van een zeer korte huwelijks- of samenlevingsduur. Bij deze laatste vraag gaat het namelijk om een niet-financiële factor die om de hoek kan komen kijken bij de billijkheidstoets. Zie paragraaf 3.4.2.

prudentie dikwijls bij de bepaling van de behoefteigheid meegewogen.⁷⁰ Deze niet-financiële factor wordt eveneens expliciet in artikel II lid 2 sub c van de WLA genoemd. In bijzondere situaties wordt niet zozeer uitgegaan van de huwelijksduur, maar van de duur van de samenleving.⁷¹ De duur van de feitelijke samenleving kan namelijk veel korter zijn dan de huwelijksduur. Uiteraard kan de samenlevingsduur ook veel langer zijn dan de huwelijksduur, echter een voorbeeld hiervan ben ik in de jurisprudentie niet tegen gekomen.

3.4 NIET-FINANCIËLE FACTOREN BIJ DE BILLIJKHEIDSTOETS

In deze paragraaf wordt het overzicht van de niet-financiële factoren in de rechtspraak voltooid met een bespreking van de belangrijkste niet-financiële factoren die naar voren kunnen komen in het kader van de billijkheidstoets. Het gaat dus om die niet-financiële factoren die van invloed zijn op de vraag óf van de draagkrachtige ex-echtgenoot kan worden verlangd dat hij partneralimentatie betaalt. Het antwoord op deze vraag luidt negatief indien sprake is van:

- wangedrag;
- een korte huwelijks- of samenlevingsduur;
- een lange periode tussen de echtscheiding en het alimentatieverzoek, of,
- een lange alimentatieduur.⁷²

Het aantal niet-financiële factoren dat voorkomt in de jurisprudentie en van belang is bij de billijkheidstoets is veel kleiner dan die voorkomen bij de vaststelling van de behoefteigheid (zie vorige paragraaf). Desalniettemin is eveneens de betekenis van de eerstgenoemde factoren groot omdat ze, ondanks behoefteigheid, de achterliggende rechtvaardiging van partneralimentatie kunnen wegnemen waardoor in principe geen (of minder dan wel voor een kortere duur) partneralimentatie wordt toegekend.

Net als in de vorige paragraaf worden tevens de niet-financiële factoren die een rol spelen bij de billijkheidstoets onderscheiden in subjectieve en objectieve factoren.⁷³ In de eerste plaats komt de subjectieve niet-financiële factor aan de orde, te weten: wangedrag (paragraaf 4.4.1). Vervolgens wordt ingegaan op de objectieve niet-financiële factoren (paragraaf 4.4.2). Deze zijn de overige bovengenoemde factoren.

⁷⁰ Voorbeelden van jurisprudentie waarin de duur van het huwelijk voorkomt: Hof 's-Gravenhage 24 september 2008, *LJN* BF8854; Hof 's-Gravenhage 13 april 2011, *LJN* BQ2500; Hof 's-Gravenhage 7 juli 2010, *LJN* BN1834; Hof 's-Gravenhage 18 augustus 2010, *LJN* BN5766 (huwelijksduur van 43 jaar); Hof 's-Gravenhage 5 januari 2011, *LJN* BR0634 (huwelijksduur van 33 jaar); Hof Leeuwarden 18 januari 2011, *LJN* BP4841 huwelijksduur van 16 jaar); Rb Almelo 3 februari 2011, *LJN* BP3459 (huwelijksduur van 30 jaar); Hof Leeuwarden 8 maart 2011, *LJN* BQ5105 (huwelijksduur van 29 jaar); Hof Amsterdam 29 maart 2011, *LJN* BQ2033 (huwelijksduur van 23 jaar); Hof 's-Gravenhage 13 april 2011, *LJN* BQ2500 (huwelijksduur van 33 jaar); Hof 's-Gravenhage 30 november 2011, *LJN* BV0675 (huwelijksduur van bijna 18 jaar).

⁷¹ HR 27 februari 1976, *NJ* 1977, 90, m.nt. E.A.A.L. (feitelijke scheiding van 30 jaar); HR 5 december 1980, *NJ* 1981, 311, m.nt. E.A.A.L. (partijen leefden sinds 1969 gescheiden).

⁷² Wangedrag is een subjectieve niet-financiële factor, de overige niet-financiële factoren worden in de literatuur objectieve factoren genoemd. Zie bijvoorbeeld: Asser-De Boer 2010, nr. 628.

⁷³ Zie de inleiding van paragraaf 3.3.

3.4.1 Subjectieve niet-financiële factor

Wangedrag

In de literatuur komt bij de bespreking van de niet-financiële factoren veelal voornamelijk de factor ‘wangedrag’ aan de orde.⁷⁴ Deze factor houdt in dat de behoeftige ex-echtgenoot zich tegenover de draagkrachtige gewezen partner zodanig grievend heeft gedragen, dat in redelijkheid niet meer van deze laatste kan worden verlangd in het levensonderhoud van de behoeftige bij te dragen.⁷⁵ Hoewel het alimentatierecht met de hervorming van 1971 grotendeels is losgekoppeld van de schuld, kan door de niet-financiële factor ‘wangedrag’ de schuld desondanks weer een rol spelen bij de vaststelling van partneralimentatie.⁷⁶ De Hoge Raad heeft daarom in dit verband opgemerkt dat het voor de toekenning van partneralimentatie niet is vereist dat de behoeftige enige schuld heeft aan de duurzame ontwrichting van het huwelijk.⁷⁷ Toch kan regelmatig overspel tijdens het huwelijk door de behoeftige ex-echtgenoot voor de rechter wel een reden vormen om geen partneralimentatie toe te kennen.⁷⁸ Daarbij lijkt echter doorslaggevend te zijn als uit de overspelige relaties minstens één kind is geboren en de echtgenoot in de waan is gelaten dat hij de biologische vader van het kind was.⁷⁹

Om wangedrag te kunnen aannemen, dienen de gedragingen van de behoeftige gescheiden partner grievend te zijn voor de onderhoudspllichtige. Met andere woorden, het gaat om een subjectieve maatstaf.⁸⁰ Tevens is van belang of de lotsverbondenheid, ofwel de solidariteit, tussen de ex-echtelieden redelijkerwijs nog aanwezig kan worden geacht.⁸¹ Zo niet, dan kan geen partneralimentatie meer worden toegekend op grond van voortdurende solidariteit. Dit volgt bijvoorbeeld uit een zaak uit 1978.⁸² In deze zaak had een behoeftige gescheiden vrouw het enige kind van partijen tijdens de echtscheidingsprocedure gedood. Haar ex-man vond dat van hem in redelijkheid niet meer kon worden gevergd dat hij partneralimentatie zou betalen. De Rechtbank en het Hof Amsterdam stelden de man in het gelijk. In cassatie gaf de Hoge Raad de volgende rechtvaardiging van deze beslissing:

⁷⁴ Zie bijvoorbeeld Dorhout 2001, p. 85-90; Asser-De Boer 2010, nr. 628-629.

⁷⁵ Zie Asser-De Boer 2010, nr. 628.

⁷⁶ Zie over de herziening van 1971: hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.2.

⁷⁷ HR 6 februari 1987, NJ 1987, 484.

⁷⁸ Hof 's-Hertogenbosch 14 december 2010, LJN BO7700; Rb Groningen 8 februari 2011, LJN BP7071.

⁷⁹ In een zaak waarin bijvoorbeeld beide ex-echtgenoten zich schuldig hadden gemaakt aan overspel werd geen wangedrag aangenomen: Hof Amsterdam 13 juli 2006, LJN AY5609.

⁸⁰ Zie Asser-De Boer 2010, nr. 628.

⁸¹ Ibid. In 1919 heeft de Hoge Raad de voortdurende solidariteit als grondslag van partneralimentatie aangenomen. Deze grondslag komt ook na de liberalisering van het echtscheidingsrecht in 1971 naar voren in de jurisprudentie van de Hoge Raad. Zie hoofdstuk 2, paragrafen 2.2.1 & 2.2.2.

⁸² HR 17 maart 1978, NJ 1978, 489.

‘[d]eze daad, of zij haar kan worden verweten of niet, moet onherroepelijk een einde hebben gemaakt aan elk gevoel van *lotsverbondenheid* van de man te haren opzichte. Echter is juist die verbondenheid, ontstaan door het huwelijk, die ook daarna nog doorwerkt, *een van de voornaamste gronden* van de alimentatieplicht. Nu van de man niet kan worden verwacht dat hij die verbondenheid nog gevoelt en het daarentegen begrijpelijk is dat hij bezield is van afkeer jegens de vrouw op grond van haar schokkende gedraging, kan redelijkerwijs niet gevergd worden dat juist hij bijdraagt in het levensbehoud van de vrouw [cursivering van mij – NDS].’⁸³

Daarnaast is een uitspraak van het Hof 's-Gravenhage uit 2011 een mooi voorbeeld waarin duidelijk wordt dat wangedrag de rechtvaardiging tussen ex-echtelingen kan wegnemen of verminderen.⁸⁴

‘[e]r kan sprake zijn van feiten en omstandigheden van een zodanige aard dat van een gewezen echtgenoot in redelijkheid niet of niet ten volle kan worden gevergd aan het levensonderhoud van de ander bij te dragen. De *lotsverbondenheid* die door het huwelijk is ontstaan en ook na de beëindiging van het huwelijk doorwerkt kan in zo’n situatie niet langer gelden als *grondslag* voor de onderhoudsverplichting’ [cursivering van mij – NDS].

Ondanks grievende gedragingen kan de rechter desondanks komen tot de vaststelling van een onderhoudsuitkering. In een zaak uit 1975 vond de Hoge Raad – anders dan de A-G – het niet onbegrijpelijk dat het Hof Amsterdam partneralimentatie toekende aan een vrouw die wangedrag had gepleegd. De Hoge Raad oordeelde daarbij dat:⁸⁵

‘[...] dat het bij gedragingen van de vrouw als waarvan in deze zaak is gebleken, mogelijk is dat de situatie waarin de vrouw na de echtscheiding achterblijft, medebrengt dat op de man te haren aanzien een bepaalde onderhoudsplicht moet blijven rusten; dat het Hof behalve de financiële omstandigheden van pp. blijkbaar in aanmerking heeft genomen de duur van het huwelijk en de omstandigheden dat het de vrouw, 45 jaar oud, door het gemis van een behoorlijke opleiding voor enig beroep zwaar zal vallen zich door arbeid inkomsten te verwerven, alsmede dat uit het huwelijk een kind is geboren waarmede de vrouw samenwoont.’

In een noot op deze uitspraak schrijft Luijten daarnaast dat wanneer een partij wangedrag heeft gepleegd, toch moeilijk valt in te zien ‘hoe in de gesignaleerde omstandigheden een morele alimentatieplicht kan bestaan’.⁸⁶

⁸³ Ook in latere uitspraken is aangenomen dat de ‘lotsverbondenheid, die ontstaan is door het huwelijk en daarna nog doorwerkt, een van de voornaamste gronden’ is voor de onderhoudsplicht. Zie bijvoorbeeld HR 7 mei 2010, *LJN* BL7046.

⁸⁴ Hof 's-Gravenhage 21 december 2011, *LJN* BVo778. Zie ook: Rb 's-Hertogenbosch 23 december 2011, *LJN* BVo303.

⁸⁵ HR 3 januari 1975, *NJ* 1976, 330, m.nt. E.A.A.L.

⁸⁶ Mijns inziens kan ondanks wangedrag toch partneralimentatie worden toegekend als de onderhoudsplicht is gebaseerd op de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

Voorbeelden van wangedrag uit de rechtspraak

Bij wangedrag gaat het vooral om grievende gedragingen die verschillende vormen inhouden van fysieke of psychische mishandeling van de draagkrachtige ex-echtgenoot door de behoeftige gescheiden echtgenoot. Wangedrag wordt door de rechter dus niet snel aangenomen.⁸⁷ Voorbeelden van gedragingen die in de rechtspraak echter hebben geleid tot afwijzing van het verzoek om partneralimentatie of matiging van het alimentatiebedrag, zijn:

- fysieke mishandeling van de onderhoudsplichtige op verschillende wijzen;⁸⁸
- bedreiging met geweld en dood of het doen van krasse uitlatingen;⁸⁹
- valse beschuldiging van seksueel misbruik van het kind door de onderhoudsplichtige op basis van verklaringen van de alimentatiegerechtigde;⁹⁰
- kwaadsprekerij;⁹¹
- de bewerkstelling van een vertrouwensbreuk door stelselmatig liegen en het veinzen van longkanker;⁹²
- structureel weigeren van medewerking aan omgang;⁹³
- stalking;⁹⁴
- poging tot moord op de onderhoudsplichtige;⁹⁵
- als voorwaarde voor verzoening stellen dat de huwelijkse voorwaarden worden opgeheven en daarbij de valse toezegging doen dat een buiten-echtelijke verhouding zal worden beëindigd;⁹⁶
- samenwonen met een ander niet als waren zij gehuwd indien grievend voor onderhoudsplichtige;⁹⁷ en,
- ontvoering van het gemeenschappelijk kind naar het buitenland.⁹⁸

⁸⁷ Zie ook Heida 2008, p. 2.

⁸⁸ Zie bijvoorbeeld Hof 's Gravenhage 20 december 2000, *FJR* 2001, 1 (het hoofd van de onderhoudsplichtige werd verwond door een met aarde gevulde bloempot); Hof 's-Gravenhage 13 april 2005, *LJN* AT4360 (de onderhoudsplichtige werd overgoten met hete koffie); Rb Haarlem 19 september 2006, *LJN* BA1734 (de onderhoudsplichtige werd in het gezicht geslagen met een scherp voorwerp); Hof 's-Gravenhage 15 juli 2009, *RFR* 2009, 124 (de vrouw was strafrechtelijk veroordeeld wegens mishandeling van de man); Hof 's-Hertogenbosch 30 augustus 2011, *LJN* BR6553 (de man was strafrechtelijk veroordeeld en ontslagen wegens langdurige mishandeling van de vrouw).

⁸⁹ HR 2 december 1977, *NJ* 1978, 346. De alimentatiegerechtigde schreef letterlijk (inclusief spelfouten) aan de onderhoudsplichtige: 'prettige kerstdagen en gelukkig nieuwjaar van je wettige vrouw. Nooit zal ik schijden, je zal bloeien' en 'je bent alweer ziek, dat is je straf voor wat je mij heb aangedaan. Ik hoop dat je gauw de pijp uit gaat, Mijnheer Y'. Zie ook: Hof Arnhem 9 augustus 2009, *LJN* BK3054 (de man ontving een stroom van door de man grievend ervaren emails van een goede vriend van zijn ex-vrouw); Rb Almelo 11 november 2009, *LJN* BK5651 (daarnaast had de vrouw de man achtervolgd, persoonlijke eigendommen vernield, (oud) personeelsleden van de man lastig gevallen en de man beschuldigd van incest).

⁹⁰ Rb Zutphen 2 augustus 2006, *LJN* AY5421 (de strafzaak tegen de onderhoudsplichtige werd geseponeerd wegens gebrek aan bewijs); Rb Almelo 11 november 2009, *LJN* BK5651.

⁹¹ Hof Arnhem 31 augustus 2010, *RFR* 2010, 139.

⁹² Hof 's-Gravenhage 20 december 2000, *FJR* 2001, 14.

⁹³ Rb Leeuwarden 9 juli 2008, *RFR* 2008, 115.

⁹⁴ HR 4 februari 2000, *LJN* AA4720; Rb 's-Gravenhage 1 juli 2008, *RFR* 2008, 114 (de man verliest zelfs zijn baan door stalking van de vrouw); Hof Leeuwarden 19 november 2008, *RFR* 2009, 21; Hof 's-Hertogenbosch 21 juni 2011, *LJN* BQ8928.

⁹⁵ Rb Breda 10 mei 2004, *EB* 2004, 67.

⁹⁶ Hof Amsterdam 27 mei 1991, *NJ* 1992, 309.

⁹⁷ HR 3 november 1978, *NJ* 1979, 121. In deze zaak werd dit niet aangenomen, maar de Hoge Raad gaf wel aan dat het samenleven met een ander niet als waren zij gehuwd in bijzondere gevallen grievend kan zijn voor de onderhoudsplichtige.

⁹⁸ Hof Leeuwarden 26 mei 2011, *LJN* BQ7255.

Voorbeelden van gedragingen van de behoeftige ex-echtgenoot die volgens de rechter niet als wangedrag konden worden aangemerkt, zijn:

- het openbaar maken van liefdesbrieven van de onderhoudsplichtige;⁹⁹
- vervalsing van handtekeningen van de ex-echtgenoot;¹⁰⁰
- bedreigingen met de dood en ander intimiderend gedrag;¹⁰¹
- fysieke mishandeling;¹⁰²
- poging tot zelfmoord na de boodschap dat de echtgenote wilde scheiden; en,¹⁰³
- het uit huis zetten van de stiefzoon tijdens een zakenreis van de vader.¹⁰⁴

Gedragingen worden in de rechtspraak verschillend beoordeeld. Zo werd het valse beschuldigen van seksueel misbruik van het kind niet in alle gevallen aangemerkt als wangedrag.¹⁰⁵

3.4.2 Objectieve niet-financiële factoren

1. Korte huwelijks- of samenlevingsduur

Aan het einde van de vorige paragraaf kwam reeds beknopt aan de orde dat de niet-financiële factoren huwelijks- of samenlevingsduur een rol kunnen spelen bij de vaststelling van de behoeftigheid. De huwelijks- of samenlevingsduur kan echter soms ook van belang zijn bij de billijkheidstoets, namelijk wanneer het gaat om zodanig korte huwelijks- of samenlevingsduur waardoor van de draagkrachtige ex-echtgenoot in redelijkheid niet kan worden gevergd dat hij bijdraagt in het levensonderhoud van de behoeftige voormalige partner.¹⁰⁶

De lotsverbondenheid tussen de ex-echtgenoten lijkt dus sterker te zijn geworteld in verbintenissen van lange duur dan in zeer korte huwelijken of huwelijkse samenlevingen. Indien er een gezamenlijk kind is, zal echter wel vaak sprake zijn van een sterke lotsverbondenheid. Of in de woorden van Gisolf:¹⁰⁷

‘[e]en kortstondige relatie tussen twee mensen welke voor beiden geen diepgaande maatschappelijke consequenties heeft gehad, rechtvaardigt nauwelijks een bijdrage in het levensonderhoud die uitgaat boven een handreiking van beperkte strekking na het uiteengaan. Anders ligt het echter al bij een kortstondig huwelijk dat voor de vrouw het maatschappelijk diepingrijpende moederschap ten gevolge heeft gehad. Een alimentatieplicht wordt dan eerder gefundeerd in de afhankelijkheid welke het moederschap met zich brengt dan in het huwelijk zelf.’

⁹⁹ HR 11 juni 1982, *NJ* 1989, 399.

¹⁰⁰ Hof Leeuwarden 20 november 2010, *LJN* BP0610.

¹⁰¹ Hof Leeuwarden 30 november 2010, *LJN* BP0588 (het Hof achtte van belang dat het gedrag van de vrouw verband hield met haar borderline persoonlijkheidsstoornis).

¹⁰² HR 7 mei 2010, *LJN* BL7046 (de man was door de politierechter veroordeeld voor mishandeling van zijn echtgenote).

¹⁰³ HR 7 mei 2010, *LJN* BL7047.

¹⁰⁴ Rb 's-Hertogenbosch 23 december 2011, *LJN* BV0303.

¹⁰⁵ Rb 's-Hertogenbosch 10 november 2000, *FJR* 2001, 14; Hof 's-Gravenhage 17 januari 2007, *LJN* AZ8758 (volgens het Hof had de vrouw voldoende aanwijzingen om aangifte te doen, ondanks dat de man werd vrijgesproken).

¹⁰⁶ Zie bijvoorbeeld: Rb 's-Gravenhage 9 januari 1975, *NJ* 1977, 550 (geen partneralimentatie omdat het huwelijk minder dan drie jaar had geduurd en de feitelijke samenleving minder dan een jaar); Hof 's-Gravenhage 12 november 1981, *NJ* 1982, 495 (*FJR* 1983, 73); Hof Amsterdam, 3 november 2005, *LJN* AV0719.

¹⁰⁷ Gisolf 1988, p. 41-42.

Een voorbeeld van een zeer korte huwelijksduur is een zaak uit 1981.¹⁰⁸ Het huwelijk had in dit geval slechts drie dagen geduurd en het Hof overwoog hierbij dat niet van enig reëel huwelijk of enige lotsverbondenheid kon worden gesproken. Daarom werd geen partneralimentatie toegekend, al had de vrouw door haar huwelijk ingevolge artikel 1:160 BW de alimentatie van haar eerste ex-echtgenoot verloren.

Een ander voorbeeld van een zeer korte samenlevingsduur is te vinden in een beschikking uit 2005.¹⁰⁹ In casu waren de partijen in Marokko met elkaar gehuwd, overigens zonder dat de man daarbij aanwezig was. Na de huwelijks-sluiting emigreerde de vrouw naar Nederland om zich bij de man te vestigen. In levende lijve bleek de kersverse echtgenoot nogal tegen te vallen, want na één nacht vertrok de vrouw onmiddellijk naar haar Nederlandse familie om daar te wonen. Pas na twee jaar werd de echtscheiding uitgesproken en de vrouw verzocht om partneralimentatie. Het Hof Amsterdam oordeelde dat in dit geval geen sprake was van lotsverbondenheid tussen de partijen omdat ‘het feitelijke samenzijn extreem kort heeft geduurd’.¹¹⁰ Daarnaast vond het Hof tevens dat ‘niet is gesteld of gebleken dat de vrouw in Marokko eigen inkomsten had, die zij door het huwelijk en later haar vertrek naar Nederland heeft opgegeven’.

2. Duur van de onderhoudsplicht

De objectieve niet-financiële factor duur van de onderhoudsplicht heeft sinds de invoering van de wettelijke maximumduur van partneralimentatie in 1994 sterk aan betekenis ingeboet.¹¹¹ De duur van de onderhoudsplicht is thans hoofdzakelijk van betekenis in oude gevallen, dat wil zeggen die zaken waarin partneralimentatie is vastgesteld vóór de inwerkingtreding van de WLA (1 juli 1994).¹¹² Op basis van het overgangsrecht kan de onderhoudsplichtige ex-echtgenoot namelijk na vijftien jaar om beëindiging van zijn alimentatieplicht verzoeken. Het is echter mogelijk dat de onderhoudsplichtige pas na een veel langere termijn dan vijftien jaar om beëindiging verzoekt. In dat geval kan de lange duur van de onderhoudsplicht een reden zijn dat niet meer van de onderhoudsplichtige kan worden gevergd dat hij nog langer bijdraagt aan het levensonderhoud van zijn voormalige partner. Zo werd de onderhoudsplicht

¹⁰⁸ Hof 's-Gravenhage 12 november 1981, NJ 1982, 495 (FJR 1983, 73). In een meer recentere zaak hield het Hof naast het wangedrag van de vrouw, eveneens rekening met de korte huwelijksduur (nog geen twee jaar). Zie Hof Arnhem 8 augustus 2009, LJN BK3054.

¹⁰⁹ Hof Amsterdam, 3 november 2005, LJN AV0719.

¹¹⁰ Andere voorbeelden waarin het bestaan van de alimentatieplicht in twijfel werd getrokken wegens de korte duur van de samenleving zijn: HR 21 augustus 1974, NJ 1975, 421; HR 12 december 1975, NJ 1976, 573.

Van andere orde was een zaak (HR 15 september 1995, NJ 1996, 37) waarin partijen 44 jaar met elkaar gehuwd waren geweest maar waarvan ze slechts negen jaar met elkaar hadden samengewoond. De resterende 35 jaar had de vrouw dus in eigen levensonderhoud voorzien. De rechter vond in dit geval dat de vrouw geen alimentatie kon worden toegekend.

¹¹¹ Zie over de limitering van de alimentatieduur: hoofdstuk 2, paragraaf 2.3.

¹¹² Zie bijvoorbeeld: Hof 's-Hertogenbosch 14 september 2010, LJN BN7154 (onderhoudsplichtige betaalde 17 jaar alimentatie); Hof Amsterdam 29 maart 2011, LJN BQ2033 (geen limitering ondanks dat onderhoudsplichtige al 18 jaar alimentatie betaalde).

van een 90-jarige man beëindigd nadat hij gedurende zeventien jaar partneralimentatie had betaald na een kinderloos tweede huwelijk van acht jaar.¹¹³ Uit de parlementaire geschiedenis van de WLA kan worden opgemaakt dat de verantwoordelijkheid tussen twee ex-echtgenoten is uitgewerkt wanneer de draagkrachtige echtgenoot gedurende zeer lange tijd zijn alimentatieplicht heeft vervuld.¹¹⁴ Met andere woorden, de solidariteit tussen de ex-echtgenoten die na het huwelijk voortduurt, wordt op een gegeven moment beëindigd. Wanneer dat echter is, verschilt per geval.

In nieuwe gevallen kan de duur van de onderhoudsplicht tevens er nog toe doen, namelijk bij de vraag of na de vastgestelde verlengingstermijn opnieuw verlenging mogelijk is.¹¹⁵

3. Lange periode tussen de echtscheiding en het alimentatieverzoek

Een laatste objectieve niet-financiële factor die in dit hoofdstuk wordt geschetst, is de lange periode tussen de echtscheiding en het alimentatieverzoek. Net als de duur van de onderhoudsplicht heeft ook deze factor waarschijnlijk aan betekenis ingeboet na de invoering van de maximumduur. Vóór 1 juli 1994 kon de gewezen echtgenoot in principe levenslang om partneralimentatie verzoeken indien deze op een later tijdstip behoeftig werd dan op het moment van echtscheiding. Was tussen de echtscheiding en het moment van het alimentatieverzoek een lang termijn verstreken, dan kon de rechter oordelen dat het onredelijk was dat van de draagkrachtige nog werd gevergd bij te dragen aan het levensonderhoud van de behoeftige.¹¹⁶ Destijds gold dus eveneens dat de solidariteit tussen ex-echtgenoten die na scheiding in principe voortduurt, op een gegeven moment eindigt.

Thans is de maximumtermijn van twaalf jaar een vervaltermijn; na deze periode kan niet meer voor het eerst om partneralimentatie worden verzocht.¹¹⁷ Evengoed kan de periode tussen de echtscheiding en het moment van het alimentatieverzoek in bijzondere situaties nog van belang zijn, bijvoorbeeld als de gewezen echtgenoot na de scheiding ziek wordt.¹¹⁸ Zo wees de Rechtbank Alkmaar een alimentatieverzoek af omdat de vrouw voor het eerst om partneralimentatie had verzocht na een periode van tien jaar.¹¹⁹ In een andere zaak woog het Hof Amsterdam mee dat een man twee jaar na de scheiding en circa vijf jaar nadat partijen uiteen waren gegaan voor het eerst om partneralimentatie verzocht.¹²⁰ Bovendien werd door de Rechtbank

¹¹³ Hof 's-Hertogenbosch 14 september 2010, *LJN* BN7154.

¹¹⁴ *Kamerstukken II*, 1991-1992, 22 170, nr. 6, p. 11. Zie ook HR 29 oktober 1999, *NJ* 1999, 822 (ook de periode van de scheiding van tafel en bed moet worden meegeteld bij de termijn van vijftien jaar).

¹¹⁵ Hof Amsterdam, 19 januari 2010, *RFR* 2010, 58 (*LJN* BLo885).

¹¹⁶ Zie bijvoorbeeld: HR 13 februari 1987, *NJ* 1988, 69.

¹¹⁷ HR 8 mei 1998, *NJ* 1998, 889, m.nt. SW. Zie ook hoofdstuk 1, paragraaf 1.4. De Hoge Raad besliste op 4 februari 1994 (*NJ* 1994, 366) nog anders. Een alimentatieverzoek zestien jaar na de echtscheiding werd in deze zaak gehonoreerd. De Hoge Raad benadrukte in deze zaak wel dat over een wettelijke limitering nog geen voldoende uitgekristalliseerde algemene opvatting bestond.

¹¹⁸ Zie paragraaf 3.3.1.

¹¹⁹ Rb Alkmaar 6 juni 2005, *LJN* AT8841.

¹²⁰ Hof Amsterdam 21 december 2010, *LJN* BP0943.

's-Gravenhage geen partneralimentatie toegekend aan een vrouw die gedurende zestien jaar (moment dat partijen feitelijk uiteengingen) in eigen levensonderhoud had voorzien.¹²¹ Eveneens werd door het Hof 's-Hertogenbosch een onderhoudsbijdrage op nihil gesteld vanaf het feitelijk uiteengaan van partijen omdat de vrouw na anderhalf jaar er in was geslaagd om in eigen levensonderhoud te voorzien.¹²²

3.5 SAMENVATTEND OVERZICHT VAN DE NIET-FINANCIËLE FACTOREN

De belangrijkste niet-financiële factoren die in de jurisprudentie naar voren komen en die in de vorige paragrafen zijn beschreven, staan in onderstaand tabel opgesomd.

Tabel 3.1

Overzicht van de belangrijkste niet-financiële factoren genoemd in de rechtspraak

	Niet-financiële factoren die van belang zijn bij de bepaling van de behoefteigheid	Niet-financiële factoren die van belang zijn bij de billijkheidstoets
Subjectieve niet-financiële factoren	Ongelijke huwelijkse rolverdeling Zorg voor kinderen en/of het huishouden Zorg voor anderen Slechte gezondheidstoestand Scholing, vakopleiding en/of werkervaring Situatie op de arbeidsmarkt Passende arbeid	Wangedrag
Objectieve niet-financiële factoren	Leeftijd van de verzoeker Huwelijks- of samenlevingsduur	Duur van de onderhoudsplicht Huwelijks- of samenlevingsduur Periode tussen de echtscheiding en het alimentatieverzoek

3.6 HANDLEIDING VOOR HET BEPALEN VAN DE GRONDSLAG IN EEN CONCREET GEVAL

In de voorafgaande paragrafen zijn de belangrijkste niet-financiële factoren die in de jurisprudentie naar voren komen in kaart gebracht. Met behulp hiervan kan worden achterhaald of de grondslag voortdurende solidariteit en/of de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit van belang is in een concrete zaak. In deze paragraaf doe ik een poging om te laten zien hoe aan de hand van de niet-financiële factoren in een concreet geval een onderscheid gemaakt kan worden tussen beide grondslagen.

¹²¹ Rb 's-Gravenhage 28 november 2011, *LJN* BU6804.

¹²² Hof 's-Hertogenbosch 22 september 2011, *LJN* BT6253.

De vertaalslag van niet-financiële factoren naar grondslag voor partneralimentatie kan bij de toekenning (bij een eerste vaststelling van partneralimentatie of een later wijzigingsverzoek) worden gemaakt door achtereenvolgens de volgende drie stappen te nemen:¹²³

1. vaststellen welke niet-financiële factoren relevant zijn bij de bepaling van de behoefte;
2. bepalen of tussen de behoefte en het huwelijk een causale relatie bestaat; en,
3. bepalen of het mogelijk onbillijk is dat ten laste van de draagkrachtige ex-echtgenoot partneralimentatie wordt toegekend.

In deze paragraaf ga ik allereerst in op de causale relatie tussen de behoefte en het huwelijk (paragraaf 3.6.1). De al dan niet aanwezigheid van dit verband vormt namelijk de essentie van het onderscheid tussen de twee grondslagen. Hierna laat ik met meerdere voorbeelden zien hoe de grondslag in een concrete zaak stap voor stap gevonden kan worden (paragrafen 3.6.2).

3.6.1 Causale relatie tussen behoefte en huwelijk

Het verschil tussen de twee grondslagen draait in de kern om de vraag of *tussen de behoefte en het huwelijk een causale relatie bestaat*. Als de behoefte namelijk is veroorzaakt door het huwelijk, dan is de onderhoudsplicht gebaseerd op de grondslag huwelijksgereleerde vermindering van de verdien capaciteit. Is geen sprake van een causaal verband, maar is de behoefte het gevolg van andere omstandigheden die bijvoorbeeld liggen in de persoon van de alimentatiegerechtigde zelf, dan is de voortdurende solidariteit de rechtvaardiging van de onderhoudsbijdrage.

Of een causale relatie tussen de behoefte en het huwelijk bestaat, hangt af van de vraag of de verzoekende behoefte ex-echtgenoot offers voor het huwelijk heeft gebracht. In de praktijk geven de niet-financiële factoren die om de hoek komen kijken bij de bepaling van de behoefte hierover uitsluitel. In de volgende subparagraaf wordt dit aan de hand van meerdere voorbeelden verduidelijkt. Meer algemeen gezien is sprake van gebrachte offers als de behoefte is ontstaan als gevolg van:

- gemaakte afspraken (al dan niet stilzwijgend) tussen de (ex-)echtgenoten over een ongelijke rolverdeling tussen arbeid en zorg;
- een feitelijke situatie die tijdens het huwelijk is ontstaan en die in het belang van het gezin was, zonder dat deze uitdrukkelijk of stilzwijgend is afgesproken door partijen;
- een wens van de onderhoudsplichtige echtgenoot (als deze bijvoorbeeld niet wilde dat zijn vrouw buitenshuis zou werken).¹²⁴

¹²³ Zie ook mijn bijdrage uit 2013.

¹²⁴ Wanneer de thuisblijvende echtgenoot echter de wens van de onderhoudsplichtige echtgenoot als een verlichting heeft ervaren omdat zij bijvoorbeeld de combinatie van werk en zorg zwaar vond, is waarschijnlijk sprake van een stilzwijgende afspraak tussen de echtgenoten.

In de praktijk zijn de eerste twee genoemde oorzaken van de behoefteigheid meestal niet moeilijk vast te stellen omdat in veel gevallen sprake is van een uit het huwelijk geboren kind,¹²⁵ dat vooral door de behoeftige ex-echtgenoot wordt verzorgd. De zorg voor een kind is dus een belangrijke indicator om vast te stellen dat de onderhoudsbijdrage is gebaseerd op de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Het onderscheid tussen de eerste en de tweede oorzaak is in de praktijk vaak moeilijk te maken, maar is voor het bepalen van de grondslag niet van belang. De als derde genoemde oorzaak is in de praktijk echter lastiger aan te tonen en tussen partijen kan hierover veel discussie ontstaan. Deze oorzaak komt waarschijnlijk niet zo vaak voor, maar kan in bepaalde migrantengezinnen nog een rol spelen.

Geen offers voor het huwelijk zijn gebracht als de behoefteigheid is veroorzaakt door:

- uitsluitend de eigen keuze van de verzoekende ex-echtgenoot om redenen die niet direct gerelateerd waren aan het huwelijk (bijvoorbeeld als zij haar baan opgeeft om kunstgeschiedenis te studeren);
- een feitelijke situatie die tijdens (of na) het huwelijk is ontstaan en niet noodzakelijk was in het belang van het gezin.

De eerstgenoemde oorzaak van de behoefteigheid is in de praktijk eveneens lastig aan te tonen. De als tweede genoemde situatie ontstaat als partijen over de ongelijke rolverdeling geen gezamenlijke afspraken hebben gemaakt of deze niet expliciet de wens was van de verzoeker. Deze situatie ontstaat vanwege oorzaken die niet direct waren gerelateerd aan het huwelijk. In de praktijk is hiervan waarschijnlijk meestal sprake als de gerechtigde door ziekte, ouderdom of werkloosheid niet in eigen levensonderhoud kan voorzien. In deze gevallen heeft de onderhoudsbijdrage meestal de voortdurende solidariteit als grondslag.

Uit dit overzicht volgt dat solidariteit een vaker voorkomende grondslag is dan de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Dat wil zeggen dat in de gevallen waarin de onderhoudsplicht kan worden gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, in de regel ook de grondslag voortdurende solidariteit aanwezig is. In dergelijke situaties is dus sprake van samenloop van beide grondslagen. Alleen in zeldzame gevallen kan een onderhoudsbijdrage slechts zijn gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Dat betreft die zaken waarin een causaal verband bestaat tussen het huwelijk en de behoefteigheid, maar waar de solidariteit tussen ex-echtgenoten is weggenomen door een negatieve uitkomst van de billijkheidstoets. Omgekeerd geldt dat wanneer geen sprake is van de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, de onderhoudsplicht wel vaak uitsluitend kan worden gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. Met andere woorden, het onderscheid tussen de twee grondslagen

¹²⁵ Ook als verzoeker stiefkinderen, pleegkinderen of zelfs kleinkinderen verzorgt, zijn vaak offers voor het huwelijk gebracht.

is alleen praktisch relevant in die gevallen waarin de onderhoudsplicht slechts op een van de grondslagen kan worden gebaseerd. Wanneer echter sprake is van een samenloop van de grondslagen, dan heeft de grondslag huwelijks-gerelateerde vermindering van de verdien capaciteit voorrang boven de grondslag voortdurende solidariteit, omdat de eerstgenoemde grondslag in principe niet in het kader van de billijkheidstoets kan worden weggenomen en derhalve als een sterkere grondslag kan worden aangemerkt.

3.6.2 Voorbeelden

Aan de hand van de voorbeeldcasus van Lisa en Jane die in de introductie van dit proefschrift zijn gegeven en nog twee andere voorbeelden,¹²⁶ laat ik afsluitend zien hoe in een concreet geval bepaald kan worden van welke grondslag van partneralimentatie sprake is.

Casus van Lisa (grondslag voortdurende solidariteit)

Voor de beschrijving van de casus van Lisa verwijs ik naar de introductie van dit proefschrift. Om te achterhalen op welke grondslag de onderhoudsplicht van David is gebaseerd, dient allereerst te worden nagegaan welke niet-financiële factoren de behoefte van Lisa bepalen. Deze zijn als volgt: de vakopleiding en werkervaring van Lisa, haar leeftijd op het moment van de scheiding en de huwelijksduur. Ondanks dat Lisa nog jong genoeg is om deel te nemen aan de arbeidsmarkt (35 jaar), kan zij na de scheiding in redelijkheid niet onmiddellijk weer eigen inkomsten verwerven. Gezien de vakopleiding van Lisa (verpleegkundige) en de periode waarin zij niet heeft gewerkt (tien jaar), heeft zij in ieder geval nog enige tijd nodig om bij te scholen voordat zij weer aan het werk kan gaan. Lisa is dus behoeftig en uit de huwelijksduur van tien jaar volgt dat tussen haar en David lotsverbondenheid is ontstaan.

Tussen de behoefte van Lisa en het huwelijk bestaat geen causale relatie. Uit de casus volgt dat Lisa geen offers voor het huwelijk heeft gebracht. Zij is namelijk financieel afhankelijk geraakt door haar eigen wens om haar baan als verpleegkundige op te zeggen. Deze keuze was bovendien niet ingegeven door zorgtaken die zij in het belang van het gezin zou moeten verrichten. Het echtpaar had immers geen kinderen en een voltijdse hulp in de huishouding in dienst.

Uit de niet-financiële factoren die van belang zijn bij de vaststelling van de behoefte van Lisa en het ontbreken van het causale verband tussen de behoefte en het huwelijk, volgt dat de onderhoudsbijdrage van David is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. In de casus staan geen niet-financiële factoren die deze grondslag in het kader van de billijkheidstoets kunnen wegnemen.

¹²⁶ Deze zijn afkomstig uit mijn nog te verschijnen bijdrage.

Casus van Jane (grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit)

Voor de beschrijving van de casus van Jane verwijs ik naar de introductie van deze dissertatie. De niet-financiële factoren die de behoefte van Jane bepalen, zijn als volgt: de vakopleiding en werkervaring van Jane, de zorg voor gemeenschappelijke kinderen, de leeftijd van Jane op het moment van de scheiding en de huwelijksduur. Ondanks dat Jane nog jong genoeg is om deel te nemen aan de arbeidsmarkt (35 jaar) kan zij na de scheiding in redelijkheid niet onmiddellijk weer eigen inkomsten verwerven. Jane heeft tijdens het tien jaar durende huwelijk niet gewerkt en haar beroepsopleiding (geneeskunde) niet kunnen voltooien wegens de zorg voor uit het huwelijk geboren kinderen. Deze zorg is ook na de scheiding intensief omdat de twee zonen nog erg jong zijn en een van hen gehandicapt is. Jane zou vanwege deze zorg voorlopig niet aan het werk kunnen en zou bovendien nog tijd nodig hebben om haar opleiding af te ronden en werk te vinden. Jane is dus behoeftig.

Uit de casus volgt dat er tussen de behoefte van Jane en het huwelijk een causale relatie bestaat. Jane heeft namelijk offers voor het huwelijk gebracht. Zij heeft haar studie niet kunnen afronden en is economisch afhankelijk geraakt vanwege de ongelijke verdeling tussen Jane en Albert van arbeid en zorg voor de kinderen. De keuze voor deze ongelijke rolverdeling is gezamenlijk gemaakt en kwam bovendien vooral voort uit de noodzaak van voltijdse zorg voor de gehandicapte zoon.

Uit de huwelijksduur van tien jaar volgt dat tussen Jane en Albert solidariteit is ontstaan, die vooral op financieel vlak niet onmiddellijk na de echtscheiding is verdwenen. De onderhoudsplicht van Albert heeft daarom in de eerste plaats als grondslag de voortdurende solidariteit. Daarnaast volgt uit de niet-financiële factoren die van belang zijn bij de vaststelling van de behoefte van Jane en de aanwezigheid van het causale verband tussen de behoefte en het huwelijk, dat de onderhoudsbijdrage van Albert mede is gebaseerd op de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Sprake is dus van samenloop van de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. De laatst genoemde grondslag is echter een 'sterkere' grondslag omdat deze in het kader van de billijkheidstoets niet kan worden doorkruist. Daarom gaat in het geval van een dergelijke samenloop van de grondslagen, de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit vóór de grondslag voortdurende solidariteit.

Casus waarin een ex-echtgenoot tijdens het huwelijk ziek wordt

Een kinderloos huwelijk wordt na vijftien jaar door echtscheiding ontbonden. Een 35-jarige vrouw verzoekt om vaststelling van een aanvullende onderhoudsbijdrage ten laste van haar ex-man. De vrouw heeft een HBO-opleiding bouwkunde afgerond. Vóór en tijdens het huwelijk heeft de vrouw fulltime gewerkt op een architectenbureau. Na twaalf jaar huwelijk is de vrouw ziek geworden waardoor zij gedeeltelijk arbeidsongeschikt is geraakt en in deeltijd is gaan werken. Een jaar later wordt de vrouw ontslagen wegens een reorganisatie. Mede door de

slechte arbeidsmarkt kan de vrouw geen andere parttime baan vinden. De vrouw ontvangt een lage WW- en WIA-uitkering. De man heeft als manager een goed inkomen.

In deze casus zijn de volgende niet-financiële factoren van belang voor de bepaling van de behoefte van de vrouw: haar leeftijd, haar vakopleiding en werkervaring, haar slechte gezondheidstoestand, de situatie op de arbeidsmarkt en de huwelijksduur. Ondanks dat de vrouw goed is opgeleid en nog jong genoeg is om deel te nemen aan de arbeidsmarkt, kan zij in redelijkheid niet voldoende inkomsten verwerven. Haar verdien capaciteit is verminderd door haar ziekte en de slechte economische situatie. Het is niet te verwachten dat zij na de scheiding weer snel een nieuwe baan vindt. De vrouw is dus behoeftig.

Uit de casus volgt dat er geen causale relatie bestaat tussen de behoefte van de vrouw en het huwelijk omdat zij geen offers voor het huwelijk heeft gebracht. De vrouw heeft immers gedurende het huwelijk fulltime gewerkt totdat zij ziek en vervolgens ontslagen werd. De oorzaken van de behoefte liggen in risico's die horen bij het leven.

Anders gezegd, uit de niet-financiële factoren die een rol spelen bij de bepaling van de behoefte van de vrouw en de afwezigheid van het causale verband tussen de behoefte en het huwelijk, volgt dat de onderhoudsplicht in casu is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit.

Casus waarin de ex-echtgenoot zich grievend gedraagt jegens haar voormalige man

Een 45-jarige vrouw is na een twintigjarig huwelijk van haar man gescheiden. De vrouw verzoekt om vaststelling van partneralimentatie ten laste van haar ex-man. De vrouw heeft vóór het huwelijk een MBO-opleiding verpleegkunde voltooid en drie jaar gewerkt in het ziekenhuis. Kort nadat partijen in het huwelijk waren getreden, werd de vrouw toegelaten tot de opleiding Operatieassistent. De vrouw stopte echter vlak na de huwelijksluiting met werken omdat zij haar man, die ingenieur is, volgde naar Saoedi-Arabië waarheen hij door zijn bedrijf werd uitgezonden. Na de scheiding heeft de vrouw haar ex-man met een scherp voorwerp in het gezicht geslagen en zijn auto bekrast.¹²⁷

In deze casus spelen bij de bepaling van de behoefte van de vrouw de volgende niet-financiële factoren een rol: de leeftijd van de vrouw, haar vakopleiding en werkervaring en de huwelijksduur. Hoewel de vrouw een vakopleiding heeft genoten en enige werkervaring heeft, kan zij na de echtscheiding in redelijkheid toch niet onmiddellijk weer eigen inkomsten verwerven. Vanwege de lange werkonderbreking gedurende het huwelijk van twintig jaar heeft zij tijd nodig om eventueel bij te scholen en een baan te vinden. De vrouw is dus behoeftig.

Tussen de behoefte van de vrouw en het huwelijk bestaat een causale relatie. De vrouw heeft immers offers voor het huwelijk gebracht omdat zij tijdens het huwelijk haar loopbaan heeft opgegeven vanwege de carrière van haar man. De alimentatiebijdrage is gebaseerd op de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

¹²⁷ Zie voor dergelijk wangedrag: Rb Haarlem 19 september 2006, LJN BA1734.

Bij de billijkheidstoets blijkt echter dat vanwege het wangedrag van de vrouw, niet van de ex-man kan worden gevergd dat hij bijdraagt aan het levensonderhoud van de vrouw. De fysieke mishandeling heeft de solidariteit tussen het gewezen echtpaar weggenomen. Desondanks zou het wel mogelijk moeten te zijn dat de rechter eventueel toch aan de vrouw partneralimentatie toekent op grond van de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

3.7 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is onderzocht of het maken van een onderscheid tussen deze twee grondslagen praktisch uitvoerbaar is. Het is gebleken dat de juiste grondslag in een concreet geval kan worden gevonden met behulp van de niet-financiële factoren die een rol spelen bij de toekenning van partneralimentatie. Met deze factoren kan worden bepaald of sprake is van een causale relatie tussen het huwelijk en de behoefte. Deze causale relatie is doorslaggevend voor de vraag op welke grondslag een onderhoudsplicht in concreto is gebaseerd. Daarbij moet worden bekeken of de alimentatiegerechtigde offers voor het huwelijk heeft gebracht. Zo ja, dan is de onderhoudsbijdrage gebaseerd op beide grondslagen. Zo niet, dan heeft de onderhoudsplicht slechts de voortdurende solidariteit als grondslag.

Om te achterhalen op welke grondslag een onderhoudsplicht is gebaseerd, kan echter niet worden volstaan met alleen de bepaling van de behoefte. Altijd dient rekening te worden gehouden met de mogelijkheid dat door de billijkheidstoets een rechtvaardiging van de onderhoudsplicht (deels) wordt uitgesloten. Uit de rechtspraak blijkt dat dit meestal slechts de grondslag voortdurende solidariteit is. De grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit kan namelijk in principe niet door de billijkheidstoets worden weggenomen. Waarom dit zo is, komt in het volgende hoofdstuk nader aan de orde.

Uit de jurisprudentie is naar voren gekomen dat meerdere niet-financiële factoren de causaliteit tussen de behoefte en het huwelijk kunnen aantonen. In het leeuwendeel van de gevallen zal echter sprake zijn van een causale relatie door de zorg voor een of meerdere kinderen. Daarom kan voor de praktijk de volgende vuistregel worden geformuleerd: wanneer sprake was van een ongelijke huwelijkse rolverdeling tussen de echtgenoten en van een of meerdere gemeenschappelijke kinderen, dan is de onderhoudsbijdrage gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

Hoewel ziekte, ouderdom en werkloosheid van de gerechtigde als oorzaak van de behoefte minder vaak voorkomen dan de zorg voor kinderen, geldt daarnaast dat in dergelijke gevallen in principe altijd sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit.

In geval van samenloop van de twee grondslagen, gaat de 'sterkere' grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit vóór de grondslag voortdurende solidariteit.

DEEL II

ACCEPTATIE VAN HET NEDERLANDSE ALIMENTATIERECHT IN HET LICHT VAN HET GRONDSLAGENDEBAT

HOOFDSTUK 4

Acceptatie van het alimentatierecht vanuit theoretisch perspectief

4.1 INLEIDING

In het vorige deel van dit proefschrift is beschreven dat in Nederland sinds de inwerkingtreding van het huidige partneralimentatierecht in 1971 over dit recht een maatschappelijke discussie gaande is.¹ De laatste jaren is dit debat weer heviger geworden en veelal wordt gesteld dat partneralimentatie niet meer van deze tijd is en/of dat het alimentatierecht zou moeten worden herzien. Zoals eveneens in deel I aan de orde is gekomen, hebben verschillende politieke partijen – de PVV en de VVD, PvdA en D66 – gehoor gegeven aan deze onvrede. In 2012 hebben zij hun plannen bekendgemaakt om de alimentatiewet te moderniseren.²

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de vraag hoe de vermeende geringe sociale acceptatie van het partneralimentatierecht verklaard kan worden. Daarbij wordt allereerst ingezoomd op het huidige alimentatiedebat (paragraaf 4.2). Vervolgens wordt uitgelegd dat de lage acceptatie van partneralimentatie vooral het gevolg is van de onderwaardering van zorg in onze westerse samenleving (paragraaf 4.3). Bekeken wordt hoe deze acceptatie zou kunnen toenemen en welke rol de grondslagen van partneralimentatie hierin kunnen spelen.

In paragraaf 4.4 volgt tot slot een samenvattende conclusie.

4.2 ZORG EN AUTONOMIE IN HET PARTNERALIMENTATIEDEBAT

In deze paragraaf wordt de maatschappelijke relevantie van partneralimentatie besproken (paragraaf 4.2.1). Dat het belang van partneralimentatie niet altijd in het politiek-maatschappelijke alimentatiedebat wordt erkend, komt doordat de essentie van dit debat draait om de waardering van zorg en autonomie (paragraaf 4.2.2). Het is daarom nodig dat in het alimentatierecht een nieuwe afweging wordt gemaakt tussen deze twee morele waarden (paragraaf 4.2.3).

4.2.1 Het belang van partneralimentatie in de Nederlandse samenleving

De economische positie van gescheiden vrouwen

Partneralimentatie en het emancipatieproces van vrouwen zijn onderwerpen die met elkaar in verband staan. Uit de introductie van dit proefschrift kwam reeds naar voren dat een eerste belangrijke aanwijzing hiervoor kan worden

¹ Zie hoofdstuk 2.

² Zie hoofdstuk 1.

gevonden in cijfers over de toekenning van partneralimentatie door de rechter: in veel meer gevallen wordt partneralimentatie toegekend aan de vrouw dan aan de man. Daarnaast blijkt uit meerdere sociaal-wetenschappelijke onderzoeken dat vooral vrouwen na een echtscheiding te maken krijgen met een lagere sociaal-economische status en een lagere koopkracht.³

Door Manting en Bouman is onderzoek gedaan naar de financiële gevolgen van een echtscheiding op korte en lange termijn.⁴ Zij hebben aangetoond hoe de koopkracht van (Nederlandse) mannen en vrouwen tot tien jaar na de echtscheiding evolueert.⁵ Uit hun bevindingen blijkt dat kort na de scheiding de koopkracht van vrouwen gemiddeld sterker daalt dan die van mannen: vrouwen verliezen gemiddeld 23% aan koopkracht na een echtscheiding, terwijl de koopkracht van mannen gemiddeld 7% vooruit gaat.⁶ Vrouwen verliezen de meeste koopkracht als zij geen kinderen hebben, iets minder als de kinderen bij hen wonen en nog iets minder als de kinderen bij de vader wonen.⁷ Mannen winnen daarentegen vooral aan koopkracht als de kinderen bij de moeder wonen, maar hun koopkracht gaat er zelfs nog op vooruit als de kinderen bij hen wonen.⁸ Mannen verliezen na een scheiding echter enigszins aan koopkracht als zij geen kinderen hebben.⁹

In de loop der jaren stijgt de koopkracht van gescheiden vrouwen. Ongeveer zeven jaar na de echtscheiding is de koopkracht van vrouwen weer terug op het niveau van vóór de echtscheiding.¹⁰ De koopkracht van mannen blijft na de scheiding echter rond hetzelfde niveau.¹¹ De koopkracht van gescheiden mannen ligt iets hoger dan die van gehuwde mannen, terwijl de koopkracht van gescheiden vrouwen onder het niveau van gehuwde vrouwen blijft.¹²

Maning en Bouman geven als mogelijke verklaring voor de stijging van de koopkracht van vrouwen dat een groot aantal vrouwen na de scheiding opnieuw een partner heeft met wie ze gehuwd of ongehuwd samenwoont. Over het algemeen bereiken vrouwen na het vinden van een nieuwe partner hetzelfde koopkrachtniveau als vóór de scheiding. Met een nieuwe partner verandert de koopkracht van mannen echter maar weinig.¹³

Naast een nieuwe partner, heeft – logischerwijs – ook het beginnen met werken een positief effect op de koopkracht van zowel vrouwen als mannen.¹⁴

³ Manting & Bouman 2006, p. 413; Corijn 2007, p. 204 & 207.

⁴ Manting & Bouman 2006. Zie ook Bouman 2004a, 2004b & 2004c.

⁵ Zie over het begrip 'koopkracht': Bouman 2004a, p. 19. De analyse vond plaats over de jaren 1989-2000.

⁶ Bouman 2004a, p. 19-20.

⁷ -27%, -21% en -19%. Zie Bouman 2004a, p. 20-21. NB het verschil in koopkracht tussen mannen en vrouwen na de echtscheiding is in werkelijkheid echter wat kleiner dan is weergegeven omdat de betaling en ontvangst van kinderalimentatie niet is onderzocht. Deze geldstromen worden namelijk niet in het Inkomenspanelonderzoek van het CBS weergegeven, waarvan in het koopkrachtonderzoek gebruik is gemaakt.

⁸ +33% en +6%. Bouman 2004a, p. 2004a, p. 20.

⁹ -6%. Ibid.

¹⁰ Bouman 2004c, p. 86; Manting & Bouman 2006, p. 425.

¹¹ Bouman 2004c, p. 86.

¹² Bouman 2004c, p. 86.

¹³ Manting & Bouman 2006, p. 422-423. Zie ook Bouman 2004c, p. 86-87.

¹⁴ Bouman 2004c, p. 88.

Het effect van een nieuwe partner is echter groter dan het effect van betaald werk omdat meer vrouwen en mannen na de scheiding een nieuwe partner vinden dan dat ze gaan werken.¹⁵ Meerdere recente studies hebben geïllustreerd dat hertrouwen een belangrijke manier is om de economische situatie na een (echt)scheiding te verbeteren.¹⁶

Naast het onderzoek over de koopkracht, wijst een sociologisch onderzoek van Hellendoorn uit dat de inkomenspositie van gescheiden vrouwen vanaf de jaren 70 van de vorige eeuw tot 1990 er gemiddeld op achteruit ging ten opzichte van mannen in dezelfde levensfase.¹⁷

Het verschil tussen de economische zelfstandigheid van gescheiden vrouwen en mannen kan worden verklaard, doordat vrouwen gemiddeld minder vaak en minder uren werken in slechter betaalde beroepssectoren. Het emancipatiebeleid tracht deze verschillen te verminderen, maar hieronder zal duidelijk worden dat verschillende streefcijfers vaak niet worden gehaald.

De arbeidsparticipatie en het arbeidsvolume van vrouwen ten opzichte van mannen

Toename van de arbeidsparticipatie van vrouwen is al jaren een van de belangrijkste doelen van het Nederlandse emancipatiebeleid, omdat hierdoor de economische zelfstandigheid zou worden vergroot.¹⁸ Een van de hoofddoelen van het emancipatiebeleid van 2011-2015 van het inmiddels gevallen kabinet Rutte I, was dan ook de verhoging van de arbeidsparticipatie van vrouwen.¹⁹ Overigens lijkt daarbij de vermindering van de ongelijkheid tussen vrouwen en mannen van secundair belang te zijn. Volgens dat kabinet is het in een vergrijzende samenleving noodzakelijk dat meer vrouwen werken, zodat het draagvlak voor collectieve voorzieningen kan worden verbreed.²⁰

Hoewel enkele jaren sprake was van een stagnatie van de arbeidsparticipatiegraad (53%) van vrouwen, is deze in de jaren 2005 tot en met 2009 gestegen naar 60%.²¹ Toch lijkt met eenzelfde groeipercentage het streefcijfer van 2010 van het emancipatiebeleid van het vorige kabinet niet te worden gehaald.²² De arbeidsparticipatiegraad van mannen schommelt echter al jaren rond de 75%.²³

Binnen de Europese Unie slaat Nederland een goed figuur met het percentage vrouwen dat deelneemt aan de arbeidsmarkt. In 2009 hadden

¹⁵ Ibid, p. 89.

¹⁶ Corijn 2007, p. 204.

¹⁷ Hellendoorn 2010, p. 60-63 & 82 & 269. Slechts de inkomenspositie van gehuwde vrouwen ging er relatief op vooruit. Om die reden kwam Hellendoorn tot de paradoxale conclusie dat in het 'individualiseringstijdperk' (1950-1990) vooral de gehuwde vrouwen, en niet de als individu levende vrouwen, gemiddeld hun relatieve inkomenspositie bleven verbeteren ten opzichte van mannen in dezelfde levensfase.

¹⁸ Janssen & Portegijs 2011, p. 72.

¹⁹ Kamerbrief 8 april 2011, 'Hoofddlijnen emancipatiebeleid: vrouwen en homo-emancipatie 2015', p. 7-8.

²⁰ Zie Kamerbrief 8 april 2011, 'Hoofddlijnen emancipatiebeleid: vrouwen en homo-emancipatie 2015', p. 7-8.

²¹ Kamerstukken II, 2007/08, 30 420, nr. 50, p. 3; Janssen & Portegijs 2011, p. 76.

²² Het kabinet-Balkenende IV streefde naar een *netto*arbeidsparticipatiegraad van 65% in 2010. In het emancipatiebeleid van 2011-2015 worden geen streefcijfers genoemd.

²³ Janssen & Portegijs 2011, p. 76.

slechts Deense vrouwen vaker betaald werk dan hun seksegenoten in Nederland.²⁴ Dit zou de schijn kunnen wekken dat het op dit vlak goed gaat met de emancipatie van de Nederlandse vrouw. Toch blijkt dat deze conclusie niet kan worden getrokken, want Nederlandse vrouwen zijn Europees kampioen deeltijdwerkers.²⁵ Hierdoor is het gemiddelde arbeidsvolume²⁶ van Nederlandse vrouwen lager dan in vrijwel alle andere landen in de Europese Unie.²⁷ Daar staat tegenover dat het arbeidsvolume van de Nederlandse man hoger is dan het Europese gemiddelde.²⁸

Inkomens- en beroepspositie van vrouwen vergeleken met die van mannen

Doordat de arbeidsparticipatie en het arbeidsvolume van vrouwen doorgaans lager is dan die van mannen, hebben zij gemiddeld een lager inkomen en bruto-uurloon.²⁹ Door het lagere arbeidsvolume van vrouwen wordt het beloningsverschil vergroot doordat de loongroei van vrouwen achter raakt omdat zij minder zullen investeren in bedrijfsgerelateerde scholing en training, terwijl deelname hieraan kan leiden tot een hoger salaris en vaak een voorwaarde vormt voor promotie binnen het bedrijf.³⁰

Het verschil in de inkomenspositie tussen mannen en vrouwen kan niet slechts worden verklaard door het feit dat vrouwen minder vaak en minder uren werken. Nog drie andere oorzaken liggen hieraan ten grondslag. Ten eerste werken vrouwen gemiddeld vaker in relatief slechter betaalde sectoren dan mannen.³¹ De opleidingskeuze van jongeren verloopt namelijk nog dikwijls volgens traditionele lijnen: meisjes zijn oververtegenwoordigd in zorgende en dienstverlenende richtingen, terwijl jongens vaker kiezen voor een relatief beter betaalde technische of economische opleiding.³² De opleidingsverschillen leiden tot horizontale seksesegregatie (ook wel: 'glazen wand'), wat inhoudt dat op de arbeidsmarkt een ongelijke verdeling van vrouwen

²⁴ Ibid., p. 101. De genoemde cijfers gaan uit van de Europese Unie van 27 landen.

²⁵ Meerjarennota emancipatiebeleid 2000-2010, p. 12; Janssen & Portegijs 2011, p. 101; Roozendaal 2011, p. 99.

²⁶ Het begrip arbeidsvolume wordt door het CBS als volgt omschreven: 'de hoeveelheid arbeid die is ingezet in het productieproces, uitgedrukt in gewerkte uren'. Zie <http://www.cbs.nl/nlnl/menu/methoden/begrippen/default.htm?conceptid=78> (geraadpleegd 20 september 2010).

²⁷ Janssen & Portegijs 2011, p. 104. Slechts in Malta en Italië is het arbeidsvolume van vrouwen lager dan in Nederland.

²⁸ Ibid.

²⁹ Het jaarinkomen van vrouwen was in 2009 bijna de helft (44%) lager dan dat van mannen en in 2009 verschilde het bruto-uurloon van vrouwen gemiddeld met 19,7% van dat van mannen. In vergelijking met landen van de Europese Unie behoort Nederland tot de groep landen met relatief grote beloningsverschillen tussen vrouwen en mannen. Zie Van den Brakel e.a. 2011, p. 151-152, 155 & 171.

³⁰ Maassen van den Brink & Groot 1999, p. 9.

³¹ Ibid., p. 8.

³² Meerjarennota emancipatiebeleid 2000-2010, p. 3; Kamerbrief 8 april 2011, 'Hoofddlijnen emancipatiebeleid: vrouwen en homo-emancipatie 2015', p. 9; Maassen van den Brink & Groot 1999, p. 8. Dat zorgende en dienstverlenende beroepen slechter worden betaald, komt mijns inziens door de onderwaardering van zorg in westerse samenlevingen. Hierop wordt in paragraaf 4.3 nog uitgebreid ingaan.

en mannen over beroepsgroepen en sectoren ontstaat.³³ Deze horizontale seksesegregatie is tussen 2001 en 2009 licht toegenomen.³⁴

Ten tweede verschilt de inkomenspositie van vrouwen en mannen doordat vrouwen door verticale segregatie (het zogenaamde 'glazen plafond') minder vaak op hogere functieniveaus terechtkomen of weer versneld uit invloedrijke sectoren stromen.³⁵ Hoewel het aandeel vrouwen in beroepen op middelbaar en hoger niveau sinds 1987 sterk is toegenomen,³⁶ blijft het aandeel vrouwen in topfuncties ver achter bij het aandeel mannen. Ook op dit vlak worden streefcijfers waarschijnlijk niet gehaald.³⁷

Ten slotte, als met de hierboven genoemde omstandigheden rekening wordt gehouden, blijft er een onverklaarbaar loonverschil tussen vrouwen en mannen bestaan. De derde oorzaak van het verschil in inkomenspositie tussen vrouwen en mannen is hoogstwaarschijnlijk beloningsdiscriminatie.³⁸

Ongelijke verdeling zorg en arbeid

Uit het bovenstaande is naar voren gekomen dat in Nederland de arbeidsparticipatie, het arbeidsvolume en de inkomens- en beroepspositie tussen vrouwen en mannen verschillen, waardoor vrouwen vaker economisch onzelfstandig zijn dan mannen. De vraag rijst waarom deze verschillen bestaan. De belangrijkste oorzaak kan worden gevonden in de ongelijke verdeling van zorg en arbeid.³⁹ Zo geven de meeste in deeltijdwerkende vrouwen aan dat zij voor een parttimebaan hebben gekozen. Hun keuze hiervoor hangt echter sterk samen met de traditionele taakverdeling tussen vrouwen en mannen.⁴⁰ De weerstand tegen het uitbesteden van zorg voor kinderen gedurende een gehele werkweek is in Nederland nog steeds groot.⁴¹

De ongelijke verdeling van zorg en arbeid komt naar voren in tijdsbestedingsonderzoeken. Vrouwen blijken namelijk het leeuwendeel van de zorgtaken in het belang van het gezin op zich te nemen en mannen het

³³ *Kamerstukken II*, 2007/08, 30 420, nr. 50, p. 26; Merens 2011, p. 17; Janssen & Portegijs 2011, p. 88-89. In 2009 was het aandeel vrouwen dat werkzaam was in de zorg 81% en in het onderwijs 60%. De groei van de arbeidsparticipatie van vrouwen heeft bovendien vooral plaatsgevonden in traditionele vrouwenberoepen.

³⁴ Janssen & Portegijs 2011, p. 89. Zie ook Hellendoorn 2010, p. 6-7.

³⁵ Zie Maassen van den Brink & Groot 1999, p. 23; Meerjarennota emancipatiebeleid 2000-2010, p. 31. Kamerbrief 8 april 2011, 'Hoofdlijnen emancipatiebeleid: vrouwen en homo-emancipatie 2015', p. 8. Een mogelijke verklaring hiervoor wordt gegeven aan het einde van deze paragraaf.

³⁶ Monster e.a. 2002, p. 17.

³⁷ Meerjarennota emancipatiebeleid 2000-2010, p. 4; Monster e.a. 2002, p. 17; Merens, Janssen & Dankmeyer 2011, p. 181 e.v. Het percentage vrouwen in de top van de 100 grootste bedrijven in Nederland was in 2009 slechts 9% (streefcijfer: 20% in 2010). In de top van de rijksoverheid was dit in 2010 26% (streefcijfer gehaald, dit was namelijk 25% in 2011). Het aandeel vrouwelijke hoogleraren was in 2009 12% (streefcijfer: 15% in 2010). Binnen de Europese Unie ligt de vertegenwoordiging van vrouwen onder managers en vooral onder hoogleraren onder het Europese gemiddelde.

³⁸ Van den Brakel 2011, p. 158-159. In 2009 bleef er een onverklaard loonverschil over van 9% in het bedrijfsleven en 8% in de overheidssectoren.

³⁹ Dorhout & De Bie-Koopman, *FJR* 2011, 52.

⁴⁰ Zie Beckers, Hermans & Portegijs 2009, p. 111.

⁴¹ Roozendaal 2011, p. 99-100.

merendeel van de betaalde arbeidsuren.⁴² Deze verdeling doet zich al jaren voor en bleef in de periode van 1995 tot en met 2005 onveranderd.⁴³ Volgens Van der Lippe en anderen is de ongelijkheid in de verdeling van de zorgtaken tussen hoger opgeleiden zelfs sinds 1995 wederom aan het stijgen.⁴⁴

Het contrast in tijdsbesteding tussen vrouwen en mannen hangt samen met het gemiddelde levensloopprofiel per sekse naar sociaal-economische activiteit. Vrouwen bereiken de piek van hun arbeidsdeelname op jonge leeftijd en deze neemt af na hun 27ste, het moment dat vrouwen dikwijls moeder worden.⁴⁵ De kans dat een vrouw weer (meer) gaat werken, stijgt op het moment dat het jongste kind naar de basisschool gaat.⁴⁶ Het activiteitenprofiel van mannen is echter redelijk stabiel en bestaat voornamelijk uit de verrichting van betaalde arbeid.⁴⁷ Met andere woorden, mannen gaan over het algemeen niet minder werken na de komst van een kind.⁴⁸

Zorg zonder daadwerkelijke keuze

Hoe kan worden verklaard dat vrouwen veel vaker dan mannen zorgtaken verrichten? Anders gezegd: waarom is sprake van een geslachtsspecifieke verdeling van arbeid en zorg? Waarschijnlijk komt dit doordat een dergelijke verdeling aansluit bij opvattingen over vrouwelijkheid en mannelijkheid.⁴⁹ De vrouw verleent van oudsher de zorg in het belang van het gezin, terwijl de man traditioneel de taak heeft om met betaalde arbeid zijn gezin (financieel) te onderhouden. Doordat de onbetaalde arbeid van vrouwen plaatsvond in de privésfeer, werden vrouwen vroeger niet als complete burgers gezien die ook buitenshuis konden werken.⁵⁰ Aan vrouwen werd niet gevraagd of zij bijvoorbeeld voor de kinderen wilden zorgen, maar werd er gewoonweg aangenomen dat dit hun werk was en dat zij dit verrichtten uit liefde.⁵¹ Tegenwoordig worden vrouwen gezien als gelijkwaardige burgers die recht hebben op het volledige scala aan betaald werk.⁵² Wanneer een vrouw een onevenredig grote hoeveelheid zorg op zich neemt, wordt gedacht dat zij hiervoor *zelf* heeft gekozen.

⁴² In 2005 verrichtten vrouwen bijna vijftien uren per week meer onbetaalde arbeid dan mannen. Voornamelijk aan huishoudelijk werk en zorgtaken besteedden vrouwen ruim twee maal zo veel tijd als mannen. Zie Cloin & Souren 2009, p. 116 & 118-119; Cloin & Souren 2011, p. 108-109.

⁴³ Cloin e.a. 2009, p. 101.

⁴⁴ Van der Lippe e.a. 2007, p. 34.

⁴⁵ Pommer & Ras 2009, p. 50. In 2007 kwam de oriëntatie op een beroepsleven bij vrouwen nooit boven de 72% uit. Dit aandeel werd op 27-jarige leeftijd bereikt. Vervolgens daalde de nettoarbeidsdeelname van vrouwen geleidelijk naar 57% op 37-jarige leeftijd. Zie voor (vergelijkbare) cijfers van 2008: Pommer 2011, p. 38-39.

⁴⁶ Pommer & Ras 2009, p. 55.

⁴⁷ Pommer & Ras 2009, p. 49 & 51. In 2007 was de nettoarbeidsdeelname van mannen tussen de 30-jarige en 48-jarige leeftijd 94%. Zie voor (vergelijkbare) cijfers van 2008: Pommer 2011, p. 37-38.

⁴⁸ Het aandeel mannen dat minder gaat werken na de geboorte van een kind ligt al jaren rond de 10%. Zie Cloin & Souren 2009, p. 156.

⁴⁹ Zie hierover uitgebreid: Tigchelaar 1999, p. 9-10. Tigchelaar noemt ook nog andere oorzaken (p. 11-13): de arbeidsmarktpositie van vrouwen (mijns inziens is dit een gevolg en geen oorzaak), zorg sluit meer aan bij de psychologische ervaring van vrouwen en vrouwen onderschrijven vaker de ethiek van zorg. Zie over dit laatste ook Tjong Tjin Tai 2006, p. 21-22.

⁵⁰ Zie Nussbaum 2006, p. 97.

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

Vrouwen worden dus zelf verantwoordelijk gehouden voor hun economische afhankelijkheid. Toch is lang niet altijd sprake van een daadwerkelijke keuze-mogelijkheid, en wel om vier redenen.

Ten eerste is de werkcultuur nog vaak zodanig dat mensen door hun loopbaanstructuur het idee hebben dat ze als ‘tweederangs werknemer’ zullen worden beschouwd als ze gebruikmaken van het beleid dat voorziet in zorg- en ouderschapsverlof.⁵³ Williams heeft in 2000 een onderzoek verricht naar onder andere overheidsbeleid op het gebied van zorgverlof en de samenhang met geldende normen in de werksituatie in de Verenigde Staten en een aantal andere landen.⁵⁴ Volgens haar onderzoek zijn goede regelingen van de overheid minder effectief als de werkcultuur weinig erkenning heeft voor het gezin. Nussbaum stelt dat dit een alom voorkomend probleem is, zowel in ontwikkelde landen als in ontwikkelingslanden en op alle niveaus van prestige en salaris.⁵⁵ Ook in de Nederlandse werkcultuur heerst vaak de verwachting dat werknemers ofwel fulltime zullen werken en normale kansen zullen hebben op promotie, ofwel dat ze parttime zullen werken met sterk verminderde kansen op promotie.⁵⁶ Het emancipatiebeleid van het kabinet Rutte I trachtte niet zozeer de werkcultuur in Nederland te veranderen, maar vooral te bewerkstelligen dat vrouwen meer uren zouden gaan werken. Het idee was dat door onder andere een flexibelere dagindeling vrouwen betaald werk beter met zorgtaken zouden kunnen gaan combineren.⁵⁷ Van een streven naar herwaardering van zorg was geen sprake. Het emancipatiebeleid van het huidige kabinet Rutte II is nog onbekend en in het regeerakkoord is slechts opgenomen dat het kabinet zich actief zal gaan inzetten om ‘nog bestaande loonverschillen tussen mannen en vrouwen voor gelijke arbeid weg te nemen’.⁵⁸

Ten tweede zijn mannen nog nauwelijks bereid om zorgtaken op zich te nemen (en vrouwen weinig bereid om hun zorgtaken af te staan). Williams laat in het bovengenoemde onderzoek tevens zien dat mannen hun carrière niet in gevaar willen brengen door zorgtaken op zich te nemen omdat zij niet voor een ‘marginale parttimer’ willen worden aangezien. Volgens Williams blijkt daarnaast uit sociologisch onderzoek dat hoe succesvoller een man is, hoe minder hij bereid is om het huishoudelijk werk te delen.⁵⁹ In Nederland blijkt de herverdeling van onbetaalde arbeid tussen vrouwen en mannen eveneens moeizaam te verlopen.⁶⁰ Zowel mannen als vrouwen geven namelijk aan dat

⁵³ Ibid., p. 187.

⁵⁴ Zie Williams 2000.

⁵⁵ Zie Nussbaum 2006, p. 187.

⁵⁶ Verminderde beschikbaarheid op de arbeidsmarkt wordt volgens Roozendaal vermoedelijk nog steeds als een diskwalificatie gezien. Roozendaal stelt dat dit wellicht verklaart ‘waarom ook werkende vrouwen relatief weinig gebruik maken van zorgverlofregelingen als ze daarvoor een alternatief hebben, zoals het opnemen van vakantiedagen’. Zie hierover: Roozendaal 2011, p. 100.

⁵⁷ Kamerbrief 8 april 2011, ‘Hoofdpijnen emancipatiebeleid: vrouwen en homo-emancipatie 2015’, p. 8-9.

⁵⁸ Regeerakkoord van de VVD en PvdA uit 2012, p. 19.

⁵⁹ Zie Williams 2000, p. 128.

⁶⁰ Zie ook Cloïn & Souren 2009, p. 155.

zij weinig zien in de uitruil van arbeidsuren met de partner (de man gaat minder werken ten gunste van de arbeidsuren van de vrouw).⁶¹ Uit een onderzoek van Steenvoorden blijkt daarnaast dat vooral laagopgeleide vrouwen in Nederland minder vaak werken doordat ze traditionele opvattingen hebben over de rol van vrouwen in betaalde arbeid en de zorg voor kinderen.⁶²

Ten derde heerst volgens meerdere auteurs van oudsher onder Nederlanders veelal de opvatting dat moederzorg de beste zorg voor kinderen is.⁶³ Het als ouder zelf kunnen zorgen voor kinderen is een essentieel onderdeel van de Nederlandse cultuur, wat zowel door vrouwen als mannen hoog wordt gewaardeerd.⁶⁴ Dit komt tevens naar voren uit het feit dat veel vrouwen aangeven meer betaalde arbeid te willen verrichten als aan bepaalde voorwaarden zou zijn voldaan, zoals flexibele werktijden en de mogelijkheid om thuis te werken.⁶⁵ Daarentegen wordt de verbetering van uitbestedingsmogelijkheden zoals kinderopvang, veel minder vaak als voorwaarde genoemd.⁶⁶ Hieruit kan worden opgemaakt dat vrouwen liever betaald werk met zorg combineren dan dat zij de zorg uitbesteden.

Waarom wordt door veel Nederlanders moederzorg als beste zorg beschouwd? Wellicht komt dit doordat maatschappelijke opvattingen over het huwelijk nog steeds niet helemaal overeenkomen met het moderne huwelijksbeeld. Hiermee bedoel ik dat het huwelijk wordt aangemerkt als een seriële monogamie (gezien het hoge aantal echtscheidingen)⁶⁷ met een gelijke verdeling tussen de echtgenoten van het kostwinnerschap en de zorgtaken. Het moderne huwelijksbeeld vormt de tegenhanger van het traditionele huwelijksbeeld: het huwelijk als levenslang verbond met de man als kostwinner en de vrouw als degene die zorgtaken in het belang van het gezin verricht.⁶⁸ In Nederland lijkt van een huwelijksbeeld sprake te zijn welke tussen het traditionele en moderne huwelijksmodel in ligt. Dit is het zogenaamde 'drie-fasen-huwelijksmodel' dat door de sociologen Myrdal en Klein voor het eerst werd beschreven in 1956.⁶⁹ Het drie-fasen-huwelijksmodel gaat er vanuit dat vrouwen na de huwelijksluiting niet onmiddellijk hun baan opzeggen, maar dat zij hun loopbaan onderbreken met de komst van kinderen. Zodra het jongste kind geen fulltime verzorging meer nodig heeft,

⁶¹ Ibid.

⁶² Zie Steenvoorden 2008. Zie hierover meer hoofdstuk 3, paragraaf 3.3.1.

⁶³ Broertjes 2003, p. 1; Boor 2004, p. 176; Dijksterhuis 2004, p. 177; Plantenga & Kok 2007, p. 7; Cloin & Souren 2009, p. 143-14; Cloin & Souren 2011, p. 133-134; Roozendaal 2011, p. 96 & 98. Nederlanders vinden dat de ouders de beste verzorgers zijn voor kleine kinderen en het blijkt dat vooral mannen de vrouwen het meest geschikt vinden voor het opvoeden van kinderen (55% in 2008).

⁶⁴ Meerjarennota emancipatiebeleid 2000-2010, p. 12.

⁶⁵ Cloin & Souren 2011, p. 137. Zie ook Meerjarennota emancipatiebeleid 2000-2010, p. 16.

⁶⁶ Cloin & Souren 2011, p. 137.

⁶⁷ In de jaren voor 1900 eindigden in Nederland per jaar rond de 1.500 huwelijken in een echtscheiding; in 1960 was dit aantal rond de 5.500 huwelijken (na een piek van 10.000 echtscheidingen in 1945). Na de jaren zestig van de vorige eeuw steeg het aantal echtscheidingen snel. Sinds medio jaren negentig schommelt het jaarlijkse aantal scheidingen rond de 34.000. Zie Gezinsnota 2008, p. 28.

⁶⁸ Zie meer over het kostwinnersmodel in Nederland: Roozendaal 2011, p. 92 e.v.

⁶⁹ Zie Klein & Myrdal 1968.

doet de vrouw haar herintrede op de arbeidsmarkt. Het model is gebaseerd op de waarde van goed moederschap,⁷⁰ waarmee wordt bedoeld dat vaders om biologische redenen minder geschikte zorgende ouders zijn dan moeders. Ook beschrijft dit model dat jonge kinderen slechts een (goede) gehechtheidrelatie kunnen opbouwen met hun moeder, en dat alle andere zorg, vooral in centra voor kinderopvang, schadelijk zou zijn voor de ontwikkeling van kinderen. Hoewel deze opvattingen toch duidelijk zijn achterhaald, vindt een groot deel van de Nederlanders dat jonge kinderen zoveel mogelijk thuis moeten blijven en dat vrouwen beter kinderen kunnen opvoeden dan mannen.⁷¹ Bovendien zijn het vooral werkende moeders die vaak nog worden overladen met schuldgevoelens tegenover hun kinderen.⁷²

Ten slotte hebben in Nederland ook fiscale maatregelen invloed gehad op de keuzemogelijkheid van vrouwen. De emancipatie-effectrapportage van Pott-Buter & Tijdens uit 2002 laat namelijk zien dat de *gezamenlijke* belastingheffing van de inkomens van man en vrouw, gehuwde vrouwen heeft ontmoedigd de arbeidsmarkt op te gaan of daarop te blijven na het huwelijk.⁷³ Vooral vrouwen met ‘een laag inkomenspotentieel en met zorg voor kinderen en/of zorg voor hulpbehoevenden’, is ‘de drempel tot toetreding op de arbeidsmarkt hoog’ en ontbreekt ‘de financiële prikkel om op de arbeidsmarkt te blijven als noodzakelijke zorgtaken zich voordoen’.⁷⁴ Overigens is door de overheid besloten om de ‘overdraagbaarheid van de algemene heffingskorting’ (ook wel ‘aanrechtssubsidie’ genoemd) langzamerhand af te bouwen.⁷⁵

4.2.2 Kern van het politiek-maatschappelijke debat over partneralimentatie

Uit de vorige subparagraaf kan worden opgemaakt dat heden ten dage het emancipatieproces van vrouwen nog steeds onvoltooid is. Een van de belangrijkste obstakels van deze voltooiing lijkt de ‘onverzoenlijkheid’ te zijn tussen economische zelfstandigheid en de zorg die moet worden verricht in het belang van het gezin.⁷⁶ Volgens Tigchelaar is betaalde arbeid in onze samenleving de aangewezen weg om in eigen levensonderhoud te voorzien en daarom betekent de verrichting van (onbetaalde) zorg een groot financieel nadeel omdat dit tijd vraagt ‘die niet aan betaalde arbeid kan worden gegeven’.⁷⁷ Zorg wordt in onze samenleving namelijk slechts voor een klein gedeelte gecompenseerd door bijvoorbeeld kinderbijslag of zwangerschaps- en

⁷⁰ Zie Schütze 1996.

⁷¹ Cloin & Souren 2009, p. 156.

⁷² Zie bijvoorbeeld Williams 2000, p. IX.

⁷³ Pott-Buter & Tijdens 2002, p. 12-13.

⁷⁴ Ibid., p. 13.

⁷⁵ Kamerbrief 8 april 2011, ‘Hoofdpijnen emancipatiebeleid: vrouwen en homo-emancipatie 2015’, p. 8. Partners hebben ieder recht op de algemene heffingskorting. De partner die niet werkt, betaalt echter geen belasting waardoor de algemene heffingskorting niet kan worden afgetrokken. Als de werkende partner voldoende inkomsten heeft en voldoende belasting betaalt, kan deze korting toch door de Belastingdienst rechtstreeks aan de niet-werkende partner worden uitbetaald. Zie hierover meer: Plantenga & Kok 2007, p. 11-12.

⁷⁶ Zie Tigchelaar 1999, p. 205.

⁷⁷ Ibid.

bevallingsverlof.⁷⁸ De economische onzelfstandigheid van (gehuwde) vrouwen leidt uiteindelijk tot problemen bij een scheiding omdat zij niet onmiddellijk in eigen levensonderhoud kunnen voorzien. Partneralimentatie is daarom ook thans nog van groot belang. Dat deze noodzaak niet altijd in de maatschappij wordt erkend,⁷⁹ komt doordat bij deze wettelijke onderhoudspllicht de spanning tussen de morele waarden zorg en autonomie voelbaar is. Of zoals Tigchelaar stelt:⁸⁰

‘[...] enerzijds is er de zorg en verantwoordelijkheid voor elkaar als gevolg van de keuze die men destijds voor het huwelijk en voor kinderen heeft gemaakt. Anderzijds is er de wens tot verbreking van emotionele banden en het (her-) verkrijgen van de vrijheid om in (economische) zelfstandigheid het leven te vervolgen.’

Partneralimentatie kan als een juridische financiële zorgplicht worden beschouwd.⁸¹ Dergelijke zorg zou volgens de tegenstanders van het huidige alimentatierecht niet bijdragen aan de autonomie (en de verantwoordelijkheid) van de alimentatiegerechtigde vrouw, omdat deze hierdoor niet zou worden gestimuleerd om voor zichzelf te zorgen en een financieel onafhankelijk leven te leiden. Voorts zou partneralimentatie botsen met de autonomie van de onderhoudsplichtige omdat deze geen ruimte heeft om zijn eigen leven te leiden, want deze blijft vaak na een scheiding nog jarenlang financieel verantwoordelijk voor de voormalige echtgenoot.⁸² De waarde die tegenstanders van het partneralimentatierecht hechten aan autonomie past in de individualistische opvatting dat betaalde arbeid en economische zelfstandigheid van *alle* individuen (dus ook van vrouwen) in de samenleving wordt gewaardeerd.⁸³ Door toenemende individualisering wordt de morele waarde van autonomie waarschijnlijk belangrijker.⁸⁴

Mijns inziens draait het recente politiek-maatschappelijke debat over het alimentatierecht in de kern om de (morele) vraag hoe autonomie zich ten opzichte van zorg verhoudt. Of beter: wanneer moet de behoeftige gescheiden echtgenoot geacht worden financieel verantwoordelijk voor zichzelf te zijn? Het antwoord hierop is niet goed of fout, maar hangt af van de ethische bril die men opzet. Daarbij kan men uitgaan van verschillende rechtvaardigheidsbenaderingen.⁸⁵

Iemand kan een strikt individualistische opvatting hebben over persoonlijke autonomie; dat wil zeggen dat iedere individu de consequenties

⁷⁸ In Nederland worden het zwangerschaps- en het bevallingsverlof betaald. Het zwangerschapsverlof bestaat uit zes weken, het bevallingsverlof uit tien weken. Nederland is daarmee een Europese middenmoot. Vooral in de Scandinavische landen is de lengte van het (betaalde) bevallingsverlof veel langer. In Zweden duurt dit verlof maar liefst 96 weken.

⁷⁹ Zie paragraaf 2.3.1.

⁸⁰ Tigchelaar 1999, p. 206.

⁸¹ Zie hierover meer paragraaf 4.3.2.

⁸² Naar Tjong Tjin Tai 2006, p. 359.

⁸³ Zie Maassen van den Brink & Groot 1999, p. 3.

⁸⁴ Zie bijvoorbeeld Huijgen 2009, p. 203.

⁸⁵ Zie Tigchelaar 1999, p. 53-55 en ook hoofdstuk 5, tabel 5.1.

van de eigen vrije keuze draagt. De behoeftige ex-echtgenoot is volgens deze opvatting geheel verantwoordelijk voor haar eigen levensonderhoud. Of men kan uitgaan van het idee van gelijke autonome personen, dat inhoudt dat ex-echtgenoten gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de gevolgen van hun vrije autonome keuzes. De draagkrachtige ex-echtgenoot dient volgens deze benadering partneralimentatie te betalen, maar de behoeftige gewezen echtgenoot moet zich inspannen om weer financieel zelfstandig te worden. Daarnaast kan zorg worden gezien als een persoonlijke keuze. De ex-echtgenoten zijn volgens die opvatting gelijke autonome personen, maar de gezamenlijke gekozen taakverdeling heeft ongelijke gevolgen voor de autonomie van de zorgende ouder. Dit nadeel moet via het betalen van partneralimentatie worden gecompenseerd door de niet-zorgende ouder die voordeel heeft van de ongelijke taakverdeling. Bovendien kan men zorg niet als een vrije autonome keuze beschouwen, maar als een noodzakelijk fenomeen in het menselijk samenleven waartoe mensen door omstandigheden (bijvoorbeeld door de komst van kinderen) gedwongen zijn. In deze benadering staat voorop dat zorg voor de kinderen gelijk tussen de ex-echtgenoten moet worden verdeeld (en beiden economisch onafhankelijk kunnen zijn). Is dit niet mogelijk, dan moet de samenleving een compensatie bieden aan de behoeftige zorgende ouder opdat de autonomie zoveel mogelijk benaderd wordt. Partneralimentatie is zodoende dan niet nodig. Tevens kunnen mensen de opvatting hebben dat zorg onvoldoende wordt erkend en dat herwaardering ervan nodig is. Tot slot kan iemand van mening zijn dat zorg altijd door vrouwen moet worden verricht en dus gendergekleurd is. Mannen moeten daarom als vanzelfsprekend partneralimentatie betalen aan vrouwen.⁸⁶

In de volgende paragraaf zal ik dieper op de waardering van zorg en partneralimentatie ingaan. Als echter wordt aangenomen dat niet altijd elke ex-echtgenoot onmiddellijk financieel voor zichzelf verantwoordelijk kan zijn na de echtscheiding, dan is ofwel de gewezen partner, ofwel de samenleving verantwoordelijk voor diens levensonderhoud. Hierbij rijzen twee vragen. De eerste vraag is waarom ex-echtgenoten door de wet kunnen worden verplicht om financieel verantwoordelijk voor hun voormalige partner te zijn. Of beter gezegd: wat zijn de grondslagen van partneralimentatie? Deze vraag, toegespitst op de verhouding tussen de behoeftige gescheiden echtgenoot zelf en diens gewezen partner, is het centrale thema van dit proefschrift en komt nog uitgebreid aan bod.

De tweede vraag is hoe de verhouding is tussen de private zorg van een voormalige echtgenoot en de publieke zorg van de samenleving. Deze verhouding wordt hieronder kort uiteengezet.

Subsidiariteit van collectieve solidariteit

Doordat in ons land via het sociale voorzieningenrecht het bestaansminimum van iedere burger is gewaarborgd, zal zonder of door ingrijpende beperking van partneralimentatie de samenleving gaan opdraaien voor de persoonlijke

⁸⁶ Ibid.

keuzes van echtgenoten en de financiële gevolgen van hun echtscheiding. De vraag rijst of dat gerechtvaardigd en economisch haalbaar is, maar dit is hoe dan ook in strijd met de van oudsher heersende opvatting dat publieke zorg voor een behoeftige ex-echtgenoot subsidiair is ten opzichte van de private zorg van diens draagkrachtige gewezen partner.

Tot de komst van de Armenwet in 1884 was de zorg voor armen (waaronder ex-echtgenoten) namelijk primair overgelaten aan de familie en subsidiair aan de kerk en het particulier initiatief. De invoering van de Armenwet veranderde hieraan weinig, want publieke armenzorg was beperkt tot die gevallen van 'volstreckte onvermijdelijkheid'.⁸⁷ Aan armen werd geen recht op hulp toegekend waardoor de armenzorg een kwestie van liefdadigheid bleef.⁸⁸

Pas met de invoering van de Algemene Bijstandswet (hierna: ABW) in 1965 werd de overheid meer verantwoordelijk voor de armenzorg. De overheid waarborgt namelijk sindsdien het bestaansminimum van iedereen die in Nederland rechtmatig woont. Dit betekende een doorbraak, want zorg voor een hulpbehoevende werd niet langer meer verricht vanuit zuiver altruïsme, maar meer vanuit het rechtvaardigheidsgevoel doordat de staat hiervoor verantwoordelijk was geworden. Toch blijft publieke zorg voor een behoeftige gescheiden echtgenoot subsidiair ten opzichte van private zorg (artikelen 19 lid 1 j° 31 lid 1 j° 32 lid 1 Wet Werk en Bijstand, verder: WWB).⁸⁹ Financiële bijstand door de overheid wordt nog altijd als laatste redmiddel beschouwd. De gemeente heeft daarom de bevoegdheid om verleende bijstandsgelden tot de grens van de alimentatieplicht te verhalen op de onderhoudsplichtige ex-echtgenoten (artikelen 61 j° 62 lid 1 sub b j° 62a WWB).⁹⁰

De subsidiariteit van publieke zorg is echter bij de invoering van de WWB verminderd omdat werd verwacht dat het partnerverhaal geheel kon worden afgeschaft vanwege de invoering van het nieuwe kinderalimentatiestelsel. Hierdoor zou namelijk het aantal bijstandgerechtigde alleenstaande ouders sterk verminderen. Daarom heeft de gemeente niet meer zoals in de ABW van 1996 een verhaalsplicht, maar een *verhaalsbevoegdheid* (artikel 61 WWB).⁹¹

Daarnaast kan de gemeente op basis van artikel 55 WWB voorwaarden verbinden aan een verzoek tot bijstand. Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat de gemeente geen verplichting kan opleggen om eerst partneralimentatie te verzoeken indien de echtscheidingsprocedure reeds is afgerond. Deze mogelijkheid bestond wel in de ABW van 1996 (artikelen 108 j° 108a ABW).

⁸⁷ Bouwens 1996, p. 49-50.

⁸⁸ Ibid., p. 50-51. In 1912 werd uit de hervormde Armenwet de beperking van ondersteuning door de publieke armenzorg tot het volstreckt onvermijdelijke verwijderd. Desondanks behield de armenzorg zijn subsidiaire aard en liefdadigheidskarakter.

⁸⁹ Wet van 1 januari 2004, *Stb.* 375.

⁹⁰ Afspraken die ex-echtgenoten over partneralimentatie hebben gemaakt staan bovendien niet in de weg aan verhaal (artikel 1:159a BW).

⁹¹ In de ABW van 1965 hadden gemeenten een verhaalsbevoegdheid. Doordat in de jaren 70 en 80 van de vorige eeuw een grote ongelijkheid was ontstaan in de verhaalstoepassing van gemeenten, werd in de herziende ABW van 1996 de verhaalsbevoegdheid een verhaalsplicht. Zie Bouwens 1996, p. 157-158.

Slechts op basis van artikel 56 WWB zou de gemeente als verplichting aan de bijstand kunnen verbinden dat de belanghebbende eerst een verzoek tot toekenning van kinderalimentatie indient. Dit artikel liep dus vooruit op het nieuwe kinderalimentatiestelsel en zou in werking treden op het moment dat het kinderalimentatiestelsel gelding zou krijgen. Het wetsvoorstel over het nieuwe kinderalimentatiestelsel is echter in 2006 ingetrokken. In de Intrekkingwet WWB is artikel 56 WWB onverlet gelaten.⁹²

Ter voorkoming dat teveel alimentatiegerechtigden in de bijstand terecht zouden komen, heeft de regering in 2009 een zelfstandig bestuursorgaan, het LBIO, de inningsbevoegdheid van partneralimentatie gegeven.⁹³ Hierdoor behoeven alimentatiegerechtigden niet meer zélf een deurwaarder in te schakelen om de niet of slechts gedeeltelijk betaalde onderhoudsbijdragen te innen, maar is de inning voor de onderhoudsgerechtigden kosteloos geworden.

Vanwege de subsidiariteit van publieke zorg kan worden geconcludeerd dat in Nederland de familiale solidariteit vanouds ruimer is dan de collectieve solidariteit.⁹⁴ Dit komt niet slechts naar voren in het sociale voorzieningenrecht, maar tevens in het alimentatierecht. Zoals in hoofdstuk 1 aan de orde kwam, wordt bij de vaststelling van de behoefte niet het bestaansminimum als uitgangspunt genomen, maar de levensstandaard tijdens het huwelijk.⁹⁵

4.2.3 Nieuwe afweging tussen zorg en autonomie in toekomstig alimentatierecht

Het politiek-maatschappelijke debat over partneralimentatie weerspiegelt de veranderde maatschappelijke opvattingen over de rolverdeling tussen vrouwen en mannen.⁹⁶ Vroeger was het kostwinnershuwelijk een vanzelfsprekendheid en dat leidde tot grotere acceptatie van deze onderhoudsplicht.⁹⁷ Door individualiserings- en emancipatieprocessen is het traditionele huwelijksbeeld deels vervangen door het moderne huwelijksbeeld.⁹⁸ De praktijk laat echter zien dat het emancipatieproces nog onvoltooid is en dat partneralimentatie noodzakelijk is vanwege de seksespecifieke verdeling van arbeid en zorg. Door grote inkomstenverschillen tussen vrouwen en mannen als gevolg van de ongelijke verdeling van zorg en betaalde arbeid zouden anders waarschijnlijk veel meer gescheiden vrouwen in armoede vervallen en in de bijstand terechtkomen.

Als wordt gesteld dat partneralimentatie niet meer van deze tijd is en eigenlijk zou moeten worden afgeschaft, kan dit worden bestempeld als een

⁹² Zie *Kamerstukken II 2006/07*, 29 480, nr. 15; Prins 2004, p. 72; Noordam 2004, p. 143 & 149-150; Bruggeman 2009.

⁹³ Wet van 2 juli 2009, *Stb.* 303.

⁹⁴ Door sommigen wordt wel gesteld dat publieke zorg een verzwakking van de familiale solidariteit tot gevolg heeft, zie bijvoorbeeld Gerlo 1994, p. 6. Uit empirische onderzoeken blijkt echter dat publieke zorg juist de familiale solidariteit in positieve zin beïnvloedt. Publieke zorg versterkt dus private zorg. Zie Komter 2004, p. 169.

⁹⁵ Zie paragraaf 1.3.

⁹⁶ Tigchelaar 1999, p. 206.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid.

cultural leap.⁹⁹ Dat wil zeggen dat culturele waarden voorlopen op sociaal economische veranderingen.¹⁰⁰ Dergelijke beweringen zijn echter niet nieuw, want reeds kort na de liberalisering van het echtscheidings- en alimentatierecht in de jaren 70 van de vorige eeuw werd gedacht dat partneralimentatie overbodig of zelfs ongewenst was omdat vrouwen ‘spoedig economisch zelfstandig zouden willen, kunnen, of moeten zijn; of domweg al waren’.¹⁰¹

Kortom, partneralimentatie is een gevolg van het onvoltooide emancipatieproces en daarom nog altijd noodzakelijk; zonder partneralimentatie zouden veel gescheiden vrouwen in armoede vervallen en de kosten van hun onderhoud bij de samenleving terecht komen. Toch wordt door partneralimentatie ook het emancipatieproces van de *gescheiden* vrouw belemmerd. Het huidige alimentatierecht prikkelt vrouwen onvoldoende om weer in eigen levensonderhoud te gaan voorzien. Zo is bijvoorbeeld de huidige standaardtermijn van twaalf jaar in veel gevallen te lang.¹⁰² Daarom moet het huidige alimentatierecht worden gewijzigd, zodat een nieuwe afweging kan worden gemaakt tussen zorgverantwoordelijkheid en (financiële) autonomie.¹⁰³ De sociale acceptatie van het alimentatierecht kan hierdoor worden vergroot. In de volgende paragraaf wordt hierop dieper ingegaan.

4.3 ACCEPTATIE VAN PARTNERALIMENTATIE: EEN PROBLEEM VAN DE ONDERWAARDERING VAN ZORG

In de vorige paragraaf is gebleken dat in de politiek-maatschappelijke discussie over partneralimentatie de morele waarde autonomie vaak wordt geaccentueerd. In deze paragraaf wordt verklaard dat dit komt door de grote invloed van klassieke maatschappelijke verdragstheorieën op ons denken over rechtvaardigheid (paragraaf 4.4.1). In deze theorieën wordt zorg namelijk ondergewaardeerd. Dit heeft ook gevolgen voor de acceptatie van partneralimentatie in het algemeen, en het alimentatierecht in het bijzonder (paragraaf 4.4.2). De sociale acceptatie van het partneralimentatierecht zou echter kunnen worden vergroot als in het recht een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit (paragraaf 4.4.3).

4.3.1 Klassieke maatschappelijke verdragstheorieën en de onderwaardering van zorg

Twijfels over de universaliteit van klassieke maatschappelijke verdragstheorieën

De grondleggers van de maatschappelijke verdragstheorieën uit de zeventiende en achttiende eeuw wilden met een gedachte-experiment aantonen dat een vrij individu slechts aan een centraal staatsgezag kan worden gebonden

⁹⁹ Hellendoorn 2010, p. 274.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Zie hoofdstuk 1, paragraaf 1.4.

¹⁰³ Zie ook Tigchelaar 1999, p. 206.

als het er vrijwillig mee zou kunnen instemmen.¹⁰⁴ Op deze wijze werd een rationele rechtvaardiging gezocht voor fundamentele politieke principes en machtsverhoudingen binnen het publieke domein.¹⁰⁵ De traditie van het maatschappelijke verdrag is complex en voor deze dissertatie voert het te ver door om diep op de verschillende theorieën in te gaan. Een zeer summier schets van de hoofdlijnen van de klassieke theorieën van Hobbes, Locke en Rousseau is hier voldoende.

De verdragstheorieën van de hierboven genoemde denkers gaan uit van de veronderstelling dat mensen oorspronkelijk leefden in een *natuurstoestand*, dat wil zeggen een sociale toestand die voorafgaat aan een georganiseerde staatsvorm. In deze natuurstoestand bestond dus geen politiek gezag, soeverein, (positieve) wetten, rechtbanken, vastgelegde eigendomsrechten of contracten.¹⁰⁶ Hoewel het beeld van de natuurstoestand van de drie grondleggers hemelsbreed van elkaar verschillen, komen allen toch tot de conclusie dat de oorspronkelijke toestand leidt tot wanorde en onveiligheid vanwege de geldingsdrang van de mens.¹⁰⁷ Slechts om uit deze natuurstoestand te komen, zijn mensen bereid afstand te doen van een deel van hun natuurlijke vrijheid. Zij sluiten met elkaar een maatschappelijk verdrag om zowel het privégebruik van geweld als de mogelijkheid zich van andermans eigendom meester te maken, op te geven en over te dragen aan de gemeenschap of soeverein.¹⁰⁸ In ruil hiervoor krijgen mensen vrede,

¹⁰⁴ Den Hartogh 1997, p. 142.

¹⁰⁵ Nussbaum 2006, p. 36.

¹⁰⁶ Zie Nussbaum 2006, p. 23.

¹⁰⁷ Volgens Hobbes ((1651) 1985, p. 134-138) leidde de natuurstoestand tot een onafgebroken oorlog van allen tegen allen, omdat mensen door schaarste niet alle huidige en toekomstige verlangens kunnen bevredigen en iedereen van nature gelijk is en een natuurlijk recht heeft op alles. Locke ((1690) 1994, p. 65-71) had een veel positiever beeld van de natuurstoestand dan Hobbes en stelde dat alle mensen in de oorspronkelijke situatie 'vrij, gelijk en onafhankelijk' waren. Locke was met Hobbes eens dat mensen ruwweg gelijke lichamelijke en geestelijke capaciteiten hebben, maar hij koppelde deze gelijkheid aan gelijke morele rechten. Elk mens had daarom een onvervreemdbaar recht op leven, lichamelijke integriteit, eigendom en vrijheid. Toch was ook in de ogen van Locke de natuurstoestand geen veilige omgeving doordat een mens het recht op vergelding heeft als een ander zijn onvervreemdbare rechten aantast. In de natuurstoestand is dit recht in handen van afzonderlijke individuen en zodanig systeem van privé-executie vertoont, volgens Locke, grote tekorten: de vergelder is zowel rechter als partij. Rousseau's beschrijving van de natuurstoestand is ten slotte een directe polemiek met Hobbes. Volgens Rousseau voorzag de aarde in de oorspronkelijke toestand in alles wat mensen nodig hadden. Hierdoor konden de mensen, die leefden als nomaden, hun instinctieve behoeften bevredigen zonder dat ze daarbij afhankelijk waren van anderen. Toch waren mensen sociale wezens, en wel hierom: elk mens beschikt over het spontane vermogen tot identificatie en medelijden met de ander. Dit vermogen gaat echter verloren op het moment dat de rede en de reflectie ontwaken en de 'ander' wordt geboren. Men wordt zelfbewust en daarmee ook jaloers en afgunstig tegenover anderen. Beschaving en vooruitgang leiden tot zedelijk verval, aldus Rousseau. Zie Rousseau (1755) 2003, p. 61-133.

¹⁰⁸ Zie over de theorieën van Hobbes, Locke en Rousseau bijvoorbeeld: Pessers 1999, p. 152-191; Devos 2000, p. 52-57; Nussbaum 2006, p. 23-24 & 46-49.

¹⁰⁸ Zie Locke (1690) 1994, p. 137-140. Hobbes wilde met zijn theorie een legitimatie van de absolute staat bieden, terwijl Locke wordt beschouwd als de wegbereider van het liberalisme. Rousseau wordt daarentegen ook wel de 'vader van de totalitaire democratie' genoemd. Rousseau pleitte er namelijk voor dat *alle* rechten van een individu worden overgedragen aan de gemeenschap. De wil van de enkeling wordt dan gelijk aan de wil van allen en de staat belichaamt deze algemene wil (*la volonté générale*). In Rousseau's theorie is dus weinig sprake van persoonlijke vrijheid. Zie Kaptein 1997, p. 171-172; Pessers 1999, p. 188-189; Devos 2000, p. 61; Nussbaum 2006, p. 36.

veiligheid en de verwachting van *wederkerig voordeel*.¹⁰⁹ In haar boek over sociale rechtvaardigheid zegt Nussbaum over dit laatste dat mensen er:¹¹⁰

‘[...] alleen in bepaalde omstandigheden toe zullen overgaan om een contract te sluiten met het oog op fundamentele politieke principes, namelijk omstandigheden waarin ze wederkerig baten kunnen verwachten en waarin ze allen zullen profiteren van hun samenwerking.’

De klassieke maatschappelijke verdragstheorieën gaan dus uit van een wederkerig voordeel wat gebaseerd is op *economisch profijt* en *efficiëntie*.

Het idee dat de basis van de samenleving wordt gevormd door een contract dat is gesloten tussen vrije, gelijke en onafhankelijke mensen met het oog op wederkerig voordeel, kan worden beschouwd als een van de belangrijkste bijdragen aan de liberale politieke filosofie in de westerse traditie. Dit denkbeeld heeft zijn stempel gedrukt op de institutionele vormgeving van de staat.¹¹¹ Of in de woorden van Pateman:¹¹²

‘[t]he most famous and influential political story of modern times is found in the writings of the social contracts theorists.’

De grote invloed van de verdragstheorieën in onze samenleving is te verklaren doordat zij een pretentie hebben universeel te zijn, wat inhoudt dat zij in beginsel toepasbaar moeten zijn op alle mogelijke denkbare situaties. Door die hoge mate van abstractie zouden deze theorieën hun waarde door de eeuwen heen moeten behouden. Inderdaad zijn de oorspronkelijke verdragstheorieën ‘uitermate vitaal’ gebleken.¹¹³ Toch betekent dit niet dat de klassieke verdragstheorieën geen zwakheden vertonen of dat zij vrij zijn gebleven van kritiek. Al vanaf de achttiende eeuw maakten in de eerste plaats feministen bezwaren tegen deze theorieën omdat vrouwen hierin werden uitgesloten als contractant en daarom niet als volwaardige burgers meededen in het publieke domein.¹¹⁴

Ook moderne denkers uiten kritiek op de klassieke verdragstheorieën. Zo stelt Pateman in haar boek *The Sexual Contract* zelfs dat vrouwen in de oorspronkelijke verdragstheorieën niet slechts een ondergeschikte status hebben in het publieke domein, maar ook in het private domein.¹¹⁵ Volgens Pateman zijn in de klassieke maatschappelijke verdragstheorieën namelijk paradoxale aannames te vinden over de capaciteit van vrouwen om hun

¹⁰⁹ Nussbaum 2006, p. 24.

¹¹⁰ Ibid., p. 27.

¹¹¹ Nussbaum 2006, p. 24 & 27. Zie ook Pateman 1988, p. 1; Devos 2000, p. 63; Pateman & Mills 2007, p. 1.

¹¹² Pateman 1988, p. 1.

¹¹³ Pessers 1999, p. 189.

¹¹⁴ Olympe de Gouges was wellicht de eerste feminist die zich uitsprak tegen de verdragstheorieën en de daaruit vloeiende ‘Verklaring van de rechten van de mens en burger’ van 1789. In 1791 publiceerde zij als tegenhanger van de zojuist genoemde verklaring een ‘Verklaring van de rechten van de vrouw en van de vrouwelijke burger’. Zij moest haar politieke activiteiten duur bekopen: zij kwam om het leven door de guillotine. Zie Meerjarennota Emancipatiebeleid 2000-2010, p. 7-8.

¹¹⁵ Zie Pateman 1988. Zie ook Gatens 2008, p. 32-37; O’Neill, Shanly & Young 2008, p. 4-5.

toestemming te geven. Enerzijds wordt aangenomen dat vrouwen (vanwege hun individuele eigenschappen) ongeschikt zijn om hun toestemming te geven, waardoor zij geen partij zijn bij de sluiting van het maatschappelijke verdrag. Anderzijds wordt van elke vrouw verondersteld dat zij via haar echtgenoot haar toestemming geeft voor de sluiting van het maatschappelijke verdrag (Pateman noemt dit het 'seksuele contract').¹¹⁶ Hierdoor doen vrouwen niet alleen op een aparte afhankelijke manier mee in de wereld van vrijheid en gelijkheid, maar hebben zij ook in de private sfeer een inferieure status.¹¹⁷ Of aldus Pateman:¹¹⁸

'[t]he private sphere is separated from civil public life; the private sphere both is and is not part of civil society – and women both are and are not part of the civil order. Women are not incorporated as 'individuals' but as women, which, in the story of the original contract, means as natural subordinates (slaves are property). The original contract can be upheld, and men can receive acknowledgment of their patriarchal right, only if women's subjection is secured in civil society.'

Ook Nussbaum vindt dat de klassieke theorieën de tand des tijds niet hebben doorstaan, omdat zij een gebrek vertonen 'aan aandacht voor de roep om gelijkheid van vrouwen en voor de vele hindernissen die deze gelijkheid tot op de dag van vandaag in de weg staan'.¹¹⁹

Dat vrouwen in de klassieke maatschappelijke verdragstheorieën niet als contractant worden aangemerkt, is volgens hedendaagse denkers niet het enige probleem. De kritiek kan met behulp van een idee van Tonkes als volgt in de kern worden verwoord.¹²⁰ De oorspronkelijke theorieën gaan uit van de norm-man, ofwel Norman, 'die tussen de 30-50 jaar oud is, hoger opgeleid, weinig zorgtaken heeft, wit is [en] gezond [...]' en daaraan zou ik nog willen toevoegen: heteroseksueel.¹²¹ Het gevolg hiervan is dat in de klassieke verdragstheorieën geen rekening wordt gehouden met mensen die afwijken van Norman, zoals vrouwen, kinderen, bejaarden of mensen van het niet-blanke ras.¹²²

Volgens Nussbaum hebben hedendaagse rechtvaardigheidstheorieën de omissie dat bijvoorbeeld vrouwen niet als contractant worden beschouwd zo goed als gerectificeerd.¹²³ Nussbaum stelt dat dit echter niet kan worden

¹¹⁶ De ondergeschiktheid van een vrouw aan haar echtgenoot werd in de zeventiende eeuw algemeen aanvaard en had bijvoorbeeld volgens Locke en Rousseau een 'natuurlijke' basis. Zie Pateman 1989, p. 74-75.

¹¹⁷ Zie Pateman 1989; O'Neill, Shanley & Young 2008, p. 4-5. Vrouwen kunnen immers alleen meedoen aan het civiele leven door het huwelijk. De ondergeschikte positie van vrouwen komt niet meer duidelijk naar voren in het moderne (Nederlandse) huwelijks- en echtscheidingsrecht. In oudere rechtssstelsels als bijvoorbeeld het Joodse rechtssysteem, is dit een heel ander verhaal. Zie hierover mijn artikel 'Gevangen in het huwelijk', *FJR* 2007, p. 37-43.

¹¹⁸ Pateman 1988, p. 181.

¹¹⁹ Zie Nussbaum 2006, p. 15.

¹²⁰ Zie Tonkes 1999, p. 9-10. Tonkes gebruikt de norm-man om te verklaren wie de norm voor gelijkheid bepaalt in een moderne samenleving die wordt gekenmerkt door diversiteit.

¹²¹ Zie ook Pateman 1988, p. 221; Gatens 2008, p. 33 & 41.

¹²² Zie over dit laatste bijvoorbeeld: Pateman & Mills 2007; Gatens 2008, p. 33; Mills 2008, p. 49-74.

¹²³ Nussbaum 2006, p. 27.

gezegd over mensen met fysieke beperkingen en/of mentale stoornissen.¹²⁴ Het gevolg van dit probleem is dat de noodzaak van zorg en het werk van verzorgers (zoals in de vorige paragraaf was te lezen, zijn dit veelal vrouwen) in rechtvaardigheidstheorieën onvoldoende worden erkend. Voordat ik zal overgaan op een bespreking van de onderwaardering van zorg in deze rechtvaardigheidstheorieën (wat naar mijn mening uiteindelijk ook negatieve invloed heeft op de acceptatie van partneralimentatie), zal ik hieronder eerst dieper ingaan op het aspect ‘wederkerigheid’ wat in de maatschappelijke verdragstheorieën de basis vormt voor staatsgezag. Meerdere onderzoeken uit verschillende wetenschappelijke disciplines bevestigen namelijk dat wederkerigheid de grondslag vormt van sociale bindingen in een samenleving en solidariteit. Deze inzichten zullen uiteindelijk nuttig zijn voor de verklaring dat een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen van partneralimentatie, de sociale acceptatie van het alimentatierecht kan vergroten (zie paragraaf 4.3.3).

Wederkerigheid als basis voor solidariteit

Volgens verschillende klassieke antropologen als Malinowski, Mauss en Levi-Strauss, is wederkerigheid ‘het morele cement van een samenleving’.¹²⁵ Malinowski was de eerste antropoloog die in zijn beroemde studie uit 1922 naar de bewoners van de Trobriand-eilanden bij Nieuw-Guinea, op deze gedachte de aandacht vestigde.¹²⁶ Malinowski ontdekte dat de uitwisseling van geschenken tussen de eilandbewoners volgens een vast patroon plaatsvond. De belangrijkste regel van de geschenkenuitwisseling was dat deze nimmer mocht stagneren, zodat de gift op den duur terug kwam bij de oorspronkelijke eigenaar die vervolgens opnieuw een cyclus in gang zette. Malinowski’s conclusie was dat niet de schenkingen zelf, maar de steeds doorgaande beweging van de giften van de ene naar de volgende eigenaar cruciaal was in de verwerving van maatschappelijke identiteit, status en prestige en in het ontstaan van sociale banden. Daarbij hing volgens Malinowski de mate van wederkerigheid af van het type relatie waarin de giftuitwisseling plaatsvond: de verwachting om iets terug te krijgen zou bijvoorbeeld tussen ouders en kinderen of tussen huwelijkspartners minder van belang zijn dan bij wat meer zakelijke relaties. Als namelijk binnen een meer zakelijke relatie geen sprake is van wederkerigheid, zal de sociale band in deze relatie waarschijnlijk snel worden verbroken. Dit is anders in familiale relaties omdat verwantschap nimmer kan worden opgeheven. Hoewel het belang van wederkerigheid in familiale relaties minder groot is dan in zakelijke relaties, geldt voor het *verwachtingsniveau* van wederkerigheid het tegenovergestelde.¹²⁷ Mensen

¹²⁴ Een groot deel van het boek van Nussbaum gaat over dit probleem en over hoe zij denkt dat de theorieën bijgesteld dienen te worden, zie Nussbaum 2006, hoofdstukken 2 en 3.

¹²⁵ Komter, Burgers & Engbersen 2000.

¹²⁶ Zie hierover: Pessers 1999, p. 53 e.v.; Komter, Burgers & Engbersen 2000, p. 31-32; Komter 2004, p. 164.

¹²⁷ Zie Pessers 1999, p. 87.

hebben immers meer vertrouwen in iemand die zij goed kennen, dan in iemand die min of meer een vreemde voor ze is.

In navolging van Malinowski, onderzocht Mauss de giftenuitwisseling in culturen van verschillende indianenstammen.¹²⁸ Zijn conclusie was dat de giftenuitwisseling het fundamentele mechanisme is die individuele belangen met de creatie van een sociale orde verzoent. Mauss onderscheidde bij de geschenkenuitwisseling drie fundamentele verplichtingen: de verlichting om te geven, te ontvangen en terug te geven.¹²⁹ Mauss stelde dat door wederkerigheid een gift nimmer daadwerkelijk vrijwillig wordt gegeven (ook al zijn mensen zich daar niet altijd van bewust) omdat iedere schenking is ingegeven door een eerder ontvangen gift, korter of langer geleden.¹³⁰ Anders gezegd: geven is een 'subtiel mengeling van altruïsme en eigenbelang'.¹³¹ Door wederkerigheid raken mensen met 'elkaar betrokken, verplichten ze zich moreel aan elkaar, kunnen ze met elkaar communiceren en goederen en diensten uitwisselen'.¹³² Of zoals Komter, Burgers en Engbersen de bevindingen van Mauss verwoorden:¹³³

'[w]ederkerige uitwisseling van zowel materiële (goederen, geschenken) als immateriële zaken (hulp, zorg, diensten) is de basis voor het netwerk van duurzame sociale bindingen en daarmee van cohesie en *solidariteit*' [cursivering van mij – NDS].

Levi-Strauss heeft de bovenstaande ideeën verder uitgewerkt en ook hij zag wederkerigheid als een van de meest basale sociale structuren in zowel niet-westerse als westerse samenlevingen. Wederkerigheid is volgens hem niet slechts 'bepalend voor onze waarden, gevoelens en handelen, maar structureert de samenleving doordat het de regels voor onderlinge uitwisseling vastlegt'.¹³⁴

Wederkerigheid speelt tevens een grote rol in het denken over solidariteit door klassieke sociologen die de veranderingen in de aard van de sociale banden beschreven rond het jaar 1900. Voor dit proefschrift is de theorie van Weber interessant, want hij zag de 'sociale bindingen veranderen van 'communaal' naar bindingen gebaseerd op 'associatie'.¹³⁵ Communale relaties hebben een gevoelsmatige, emotionele of traditionele basis, zoals het gezin of een religieus broederschap. Associatieve relaties hebben daarentegen een utilitaire competent, want de behartiging van het eigenbelang of groepsbelang vormt de

¹²⁸ Zie Mauss 1990 (1923).

¹²⁹ Zie Mauss 1990 (1923), p. 65-66; Komter, Burgers & Engbersen 2000, p. 32.

¹³⁰ Zie Mauss 1990 (1923), p. 73.

¹³¹ Komter, Burgers & Engbersen 2000, p. 32.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid., p. 33.

¹³⁵ Weber 1968 (1922), p. 136-139. Zie hierover ook Komter, Burgers & Engbersen 2000, p. 29-31; Komter 2004, p. 164. Weber heeft zich laten inspireren door de grondleggers van de sociologie, namelijk Tönnies en Durkheim.

kern van deze verbintenissen. Daarbij kan worden gedacht aan bijvoorbeeld zakelijke relaties. Parsons heeft een soortgelijk onderscheid gemaakt, maar spreekt over ‘expressieve’ en ‘instrumentele’ belangen die ten grondslag liggen aan solidair handelen.¹³⁶

Uit de studies van de klassieke sociologen kunnen *twee ideaaltypische vormen van solidariteit* worden opgemaakt.¹³⁷ De eerste vorm noem ik *affectieve solidariteit*. Het motief om solidair te zijn met een ander is affectie (liefde, vriendschap) of gedeelde normen en waarden (traditie) en is vertegenwoordigd in communale relaties. Naar de inzichten van Parsons, duid ik de tweede vorm aan als *instrumentele solidariteit*. Het motief is rationeel en utilitaristisch en is vertegenwoordigd in associatieve relaties.

Net zoals de klassieke antropologen, zagen de klassieke sociologen wederkerigheid als het maatschappelijke kenmerk tussen de twee vormen van solidariteit. Bij affectieve solidariteit is ook sprake van wederkerigheid omdat net zo goed uit eigenbelang wordt gehandeld. Komter geeft hierbij als voorbeeld iemand die een buddy wordt van een aidspatiënt; iemand doet dit niet louter uit altruïstische motieven, maar bijvoorbeeld ook uit motieven als nieuwsgierigheid en zelfontplooiing.¹³⁸ Komter komt echter tot de belangrijke conclusie dat in moderne sociologische theorieën het inzicht dat de twee typen van solidariteit niet per se tegenstellingen zijn, verloren lijkt te zijn gegaan.¹³⁹ Het besef ontbreekt dat wederkerigheid de gemeenschappelijke overeenkomst is.¹⁴⁰

Mijns inziens vormt het bovenstaande ook een probleem in de traditionele maatschappelijke verdragstheorieën die uitgaan van wederkerig voordeel dat gebaseerd is op economisch profijt en efficiëntie. Vrije individuen zullen slechts een maatschappelijk verdrag sluiten vanuit rationeel eigenbelang en nut. Met andere woorden, de verdragstheorieën gaan uit van wederkerigheid waaruit instrumentele solidariteit voortvloeit. Dat wederkerigheid tevens de basis vormt voor affectieve solidariteit, wordt echter in onze samenleving ontkend. Hieronder zal ik trachten dit te verduidelijken, want ik denk dat dit alles uiteindelijk kan leiden tot de onderwaardering van zorg (en partner-alimentatie).

Ontkenning van wederkerigheid bij affectieve solidariteit

Reeds eerder merkte ik op dat maatschappelijke verdragstheorieën geen rekening houden met mensen met fysieke beperkingen en/of mentale stoornissen. Mensen met dergelijke stoornissen en beperkingen zijn namelijk niet in staat tot wederkerigheid conform deze theorieën. Volgens Nussbaum past het namelijk niet binnen de logica van het wederkerige profijt om mensen

¹³⁶ Zie Parsons 1952, p. 100; Komter 2004, p. 164.

¹³⁷ De tweedeling is een versimpeling van de mengvormen van solidariteit die in de praktijk voorkomen. Zie Komter, Burgers & Engbersen 2000. Bovendien kan aan het begrip solidariteit een veelvoud van betekenissen worden verbonden. Zie Brudermüller 2008, p. 96-102.

¹³⁸ Komter 2004, p. 170-171.

¹³⁹ Ibid., p. 165.

¹⁴⁰ Ibid., p. 165.

die ongebruikelijk veel geld kosten of van wie wordt verwacht dat ze veel minder dan de meeste anderen zullen bijdragen aan het welzijn van de groep, op te nemen als contractant.¹⁴¹ Ze doen anders het welzijnsniveau van de samenleving dalen, aldus Nussbaum.¹⁴² Dit alles heeft tot gevolg dat mensen met stoornissen en beperkingen worden uitgesloten van gelijkwaardig burgerschap.¹⁴³ Dit komt bijvoorbeeld tot uitdrukking in de inrichting van de publieke ruimte: mensen met een fysieke handicap hebben hiertoe vaak geen goede toegang. Slechts ná voltooiing van de fundamentele instituties van de samenleving en niet bij het ontwerpen van deze instituties zelf, worden mensen met stoornissen en beperkingen in aanmerking genomen. Hierdoor wordt met deze mensen geen rekening gehouden vanuit *fundamentele rechtvaardigheid*, maar slechts vanuit (onafdwingbaar) *altruïsme*.¹⁴⁴ Zoals Nussbaum terecht opmerkt is pas laat geaccepteerd dat mensen met stoornissen en beperkingen net zo goed staatsburgers zijn, en 'iedere fatsoenlijke samenleving' zal zich daarom moeten bekommeren 'om hun behoefte aan zorg, onderwijs, zelfrespect, activiteiten en vriendschap'.¹⁴⁵

Maatschappelijke verdragstheoretici hebben naar het lijkt niet ingezien dat het leven van mensen met beperkingen en stoornissen en degenen die met hen leven, ook een vorm van wederkerigheid met zich brengt die de basis legt voor affectieve solidariteit. Uit de zojuist besproken klassieke antropologische en sociologische onderzoeken komt immers naar voren dat niet slechts instrumentele solidariteit is gestoeld op wederkerigheid, maar tevens affectieve solidariteit. Solidair handelen vanuit bijvoorbeeld liefde of vriendschap is ook in het eigenbelang. Dit komt eveneens naar voren in ontwikkelingen en inzichten binnen de psychologie, denk bijvoorbeeld aan de hechtingstheorie aangaande kinderen en ook die betreffende volwassenen.¹⁴⁶ Liefde en aandacht voor elkaar is mijns inziens noodzakelijk voor een gezond bestaan. Uit studies van de Amerikaanse kinderpsychiater Perry blijkt bijvoorbeeld dat emotionele aandacht en contact noodzakelijk is voor een gezonde ontwikkeling van de hersenen van een kind.¹⁴⁷

De wederkerigheid bij affectieve solidariteit kan echter meer worden opgevat als 'ik geef omdat mij gegeven is' (*do quia mihi datum est*) dan als 'voor wat hoort wat' (*do ut des*)¹⁴⁸ waarvan sprake is bij instrumentele solidariteit.¹⁴⁹

¹⁴¹ Nussbaum 2006, p. 99.

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Zie hierover uitgebreid: Nussbaum 2006, hoofdstuk 4.

¹⁴⁴ Volgens Pessers verhindert de betekenis van altruïsme in het dagelijkse spraakgebruik het inzicht dat het ook bij altruïsme (als belangeloos geven) om wederkerigheid gaat. Zie Pessers 1999, p. 45.

¹⁴⁵ Nussbaum 2006, p. 94.

¹⁴⁶ Zie bijvoorbeeld over de hechtingstheorie aangaande volwassenen: S. Johnson, *Houd me vast. Zeven gesprekken voor een hechte(re) en veilige relatie*, Utrecht/Amsterdam: Kosmos Uitgevers 2009.

¹⁴⁷ Perry 2002, p. 79-100. Met hersenscans toonde Perry (2002, p. 92-93 & figure 1) aan dat de hersenen van een driejarige die extreem was verwaarloosd, veel kleiner waren dan normaal en grote ventrikels vertoonden.

¹⁴⁸ Letterlijk: ik geef opdat jij geeft.

¹⁴⁹ Pessers 1999, p. 45-46.

Hoewel bijvoorbeeld een kind met een mentale stoornis zijn ouders ook liefde en genegenheid kan schenken, schenken de ouders hun kind liefde omdat zij dit op hun beurt weer van anderen (waarschijnlijk hun eigen ouders) hebben ontvangen.¹⁵⁰ Anders dan waar verdragstheoretici vanuit gaan, worden mensen niet slechts bijeengehouden door banden van economisch profijt, maar tevens door banden van liefde en medeleven en 'door liefde voor rechtvaardigheid, maar ook door gebrek en behoefte aan rechtvaardigheid', aldus Nussbaum.¹⁵¹

In de zeventiende en achttiende eeuw hadden de verdragstheoretici uiteraard niet bovenstaande moderne psychologische inzichten tot hun beschikking. Bovendien was er een scherp onderscheid tussen het publieke en private domein. Verdragstheoretici hielden zich voornamelijk bezig met de politieke inrichting van een samenleving, het publieke domein, en niet zozeer met het private domein waarin affectieve solidariteit een grote rol speelt. Zoals ik aan het begin van deze subparagraaf heb aangehaald, schieten echter ook latere rechtvaardigheidstheorieën tekort als het gaat om mensen met stoornissen en beperkingen. Een van de bekendste moderne verdragstheoretici, Rawls, dacht zelfs dat dit probleem vermoedelijk niet kon worden opgelost.¹⁵² Wellicht omwille van de algemene toepasbaarheid van de theorieën, hebben verdragstheoretici zich niet willen wijden aan de complexe menselijke relaties.

Nadelige gevolgen voor de waardering van zorg

Zoals in deze subparagraaf eerder aan de orde is gekomen, hebben tot op heden de oorspronkelijke maatschappelijke verdragstheorieën grote invloed in westerse samenlevingen. Ons denken over rechtvaardigheid wordt vandaag de dag gedomineerd door economische motieven en overwegingen van efficiëntie. Doordat de rechtvaardigheidstheorieën geen rekening houden met mensen met stoornissen en beperkingen omdat zij niet in staat zijn tot wederkerigheid waaruit instrumentele solidariteit voortvloeit, is ook vanuit ideeën van rechtvaardigheid de bereidheid om geld uit te geven aan zorg meestal beperkt aanwezig. Niet slechts worden hierdoor mensen met stoornissen en beperkingen veelal onthouden van goede zorg, maar krijgt tevens het werk van zorgverleners vaak niet de waardering welke het verdient. Daarnaast wordt onvoldoende onderschreven dat goede zorg van belang is voor de *gehele* samenleving. Elk mens kent in zijn leven immers fasen van asymmetrische afhankelijkheid, bijvoorbeeld in zijn jeugd, tijdens (korte) periode van ziekte en tijdens zijn oude dag. Of zoals Nussbaum verwoordt: '[g]oede zorg voor kinderen, voor bejaarden en voor mensen met mentale en fysieke beperkingen, is dus een belangrijk deel van het werk dat moet worden gedaan in iedere

¹⁵⁰ Doordat ouders hun kinderen liefde en aandacht schenken, zullen de kinderen op hun beurt weer liefde en aandacht schenken aan hun kinderen. Met andere woorden, sprake is van intergenerationele solidariteit: doordat ouders liefde en aandacht schenken aan hun kinderen, zullen hun kleinkinderen waarschijnlijk ook weer liefde en aandacht ontvangen. Doorbreking van deze cyclus door bijvoorbeeld een onveilige hechting, kan daarom gevolgen hebben voor volgende generaties.

¹⁵¹ Zie Nussbaum 2006, p. 141.

¹⁵² Rawls 1993, p. 21; Zie Nussbaum 2006, p. 17.

samenleving, en in de meeste samenlevingen is dit een bron van verregaande onrechtvaardigheid'.¹⁵³ Het doel van de maatschappelijke samenleving zal echter niet zozeer het behalen van voordeel moeten zijn, maar juist de bevordering van de 'waardigheid en het welzijn van iedere burger'.¹⁵⁴

Met andere woorden, het lijkt er op dat zorg in de westerse wereld veelal wordt ondergewaardeerd. In het vervolg van dit hoofdstuk zal ik bespreken dat dit mijns inziens ook negatieve consequenties kan hebben voor de sociale acceptatie van partneralimentatie.

4.3.2 Gevolgen van de onderwaardering van zorg voor partneralimentatie

Partneralimentatie: een juridische zorgplicht

Zoals gezegd, kent elk mens in zijn leven fasen van asymmetrische afhankelijkheid. De zorg bestaat in deze gebruikelijke periodes van afhankelijkheid meestal uit zorg in de vorm van verpleging of verzorging en financiële zorg. Zoals in paragraaf 4.3.1 duidelijk werd, kan ook asymmetrische afhankelijkheid tussen echtgenoten ontstaan door een ongelijke verdeling van zorg en arbeid. Na een echtscheiding zal deze afhankelijkheid veelal niet onmiddellijk kunnen worden opgeheven. De zorg voor de afhankelijke ex-echtgenoot verschilt niettemin daarin, dat deze slechts bestaat uit financiële zorg (partneralimentatie). Deze zorg wordt in een moderne samenleving vertaald naar een *juridische zorgplicht*.¹⁵⁵ Hierdoor is de plicht van een gescheiden echtgenoot om voor diens ex-partner voor een langere periode concreet te zorgen (door een maandelijkse financiële bijdrage) afdwingbaar geworden.¹⁵⁶ In het begin van dit proefschrift is een hypothese geformuleerd dat de rechtvaardiging van deze zorgplicht kan worden gevonden in de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In de introductie heb ik deze twee grondslagen als volgt omschreven. Bij de voortdurende solidariteit is de rechtvaardiging nader gegeven door het feit dat er een huwelijk tussen de ex-echtgenoten heeft bestaan, waarbij zij bij de voltrekking ervan exclusief voor elkaar hadden gekozen en de wens hadden geuit om zonder meer een levenslange relatie aan te gaan met de ander en voor elkaar te zorgen.¹⁵⁷ Door het huwelijk wordt een gedeelte van de autonomie opgegeven in ruil voor wederzijdse lotsverbondenheid.

Bij de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit is de rechtvaardiging tevens preciezer omschreven door het feit dat een huwelijk heeft bestaan, maar daarnaast is vooral van belang dat sprake is van een verminderde verdien capaciteit van een van de voormalige echtgenoten als

¹⁵³ Nussbaum 2006, p. 117.

¹⁵⁴ Ibid., p. 177.

¹⁵⁵ Zie over het Nederlandse alimentatierecht hoofdstuk 1.

¹⁵⁶ Zie over zorgplichten in het recht: Tjong Tjin Tai 2006, hoofdstuk 3 & p. 219-223.

¹⁵⁷ Zie ook Tjong Tjin Tai 2006, p. 51. Bij de huwelijkssluiting beloven echtgenoten elkaar dat zij getrouw alle plichten zullen vervullen, die door de wet aan de huwelijkse staat worden verbonden (art. 1:167 lid 1 BW). Een van deze plichten is de ruime zorgplicht uit artikel 1:81 BW; echtgenoten moeten elkaar getrouwheid, hulp en bijstand verlenen en elkaar het nodige verschaffen.

direct gevolg van het huwelijk. De behoeftige gewezen echtgenoot heeft financiële offers voor het huwelijk gebracht. Veelal is hiervan sprake als gedurende het huwelijk tussen de echtgenoten een onevenredige verdeling heeft bestaan van kostwinnerschap en de verrichting van zorgtaken in het belang van het gezin.¹⁵⁸

Partneralimentatie uit vrijwillige liefdadigheid of vanwege fundamentele rechtvaardigheid?

In de paragraaf 4.3.1 heb ik uiteengezet dat wederkerigheid de basis is van sociale banden tussen mensen en daarmee ook van de solidariteit. Grofweg kan solidariteit worden onderscheiden in twee vormen, die als instrumentele en affectieve solidariteit worden aangeduid. In klassieke maatschappelijke verdragstheorieën wordt voornamelijk uitgegaan van instrumentele solidariteit omdat deze is gebaseerd op wederkerig voordeel. Ontkent wordt echter dat wederkerigheid tevens de basis is van affectieve solidariteit. Een gevolg hiervan is dat zorg in westerse samenlevingen wordt ondergewaardeerd vanwege de grote invloed van de verdragstheorieën op ons denken over onder meer rechtvaardigheid.

Hierboven heb ik besproken dat partneralimentatie een juridische financiële zorgplicht is. Net als de zorg voor mensen met stoornissen en beperkingen, wordt de zorg voor economisch afhankelijke ex-echtgenoten vermoedelijk vaak als een daad van onafdwingbare liefdadigheid vanuit affectieve solidariteit gezien, waarbij wordt ontkend dat dit motief om solidair te handelen tevens berust op wederkerigheid en daarom in het eigenbelang is. Zoals ik in paragraaf 4.3.1 heb besproken, wordt de zorg voor behoeftige ex-echtgenoten immers van oudsher beschouwd als een kwestie van barmhartigheid en niet van fundamentele rechtvaardigheid. De betaling van partneralimentatie kan dus worden ervaren als een vrijwillige morele verplichting en niet als een afdwingbare rechtsplicht.¹⁵⁹

Aan de basis van partneralimentatie ligt mijns inziens echter niet slechts affectieve solidariteit. In sommige gevallen is de onderhoudsplicht namelijk ook gebaseerd op instrumentele solidariteit. Hiervan is sprake als de onderhoudsbijdrage de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft. In dergelijke gevallen is de onderhoudsplichtige ex-echtgenoot in wezen rationeel solidair met zijn voormalige partner vanwege de behartiging van het eigenbelang. Met behulp van de voorbeeld-casus die als illustratie door deze dissertatie heen worden gebruikt, de casus van Jane en Lisa, zal ik dit hieronder proberen te verduidelijken.

¹⁵⁸ Zie hierover ook hoofdstuk 3, paragraaf 3.3.1.

¹⁵⁹ Zie ook Bruder Müller 2008, p. 129.

Casus van Jane

Jane en Albert hebben twee zonen van wie één gehandicapt is. Zowel Jane als Albert zijn verantwoordelijk voor de zorg van beide kinderen omdat in de moderne samenleving de opvatting heerst dat deze verantwoordelijkheid door beide ouders wordt gedragen. Jane en Albert hebben echter gedurende het huwelijk gezamenlijk besloten dat Jane hoofdzakelijk de zorg voor de kinderen op zich zou nemen, zodat Albert zijn studie kon voltooien en zijn volledige aandacht kon vestigen op zijn carrière. Anders gezegd, Albert had tijdens het huwelijk economisch profijt van de omstandigheid dat Jane de zorgtaken in het belang van het gezin verrichtte.

Door de echtscheiding wordt het partnerschap tussen Jane en Albert beëindigd, maar niet het ouderschap. De verantwoordelijkheid voor de zorg van de zonen blijft ook na de scheiding op beide ouders rusten.¹⁶⁰ Deze zorg zal nog jarenlang duren omdat een van de zonen gehandicapt is en nimmer zelfstandig zou kunnen leven. Doordat Jane tevens na de scheiding het overgrote deel van de zorg op zich heeft genomen, profiteert Albert opnieuw van deze onbetaalde arbeid van Jane.

Als de rechter aan Jane partneralimentatie toekent, dan is deze onderhoudsplicht tevens gebaseerd op *huwelijksgerateerde vermindering van de verdien capaciteit*. De verdien capaciteit van Jane is immers tijdens het huwelijk en na de scheiding verminderd als gevolg van de zorg voor de uit het huwelijk geboren zonen. De betaling van partneralimentatie is in het rationele eigenbelang van Albert omdat Jane met dit bedrag waarschijnlijk voorlopig voltijs voor de kinderen kan blijven zorgen, zodat Albert zich fulltime kan blijven richten op zijn loopbaan en economisch zelfstandig kan zijn. Deze vorm van wederkerigheid sluit in onze samenleving aan bij de heersende morele opvattingen over rechtvaardigheid, omdat in dit geval het motief om partneralimentatie te betalen (ook) instrumentele solidariteit is. Hierdoor zal men accepteren dat Albert aan Jane partneralimentatie moet betalen vanuit fundamentele *rechtvaardigheid*. Met andere woorden, de juridische verplichting tot de betaling van partneralimentatie valt in de casus van Jane samen met een dwingende morele verplichting.

Casus van Lisa

Als Lisa en David met elkaar huwen, maakt Lisa de eenzijdige keuze om haar baan als verpleegkundige op te zeggen omdat David een zodanig inkomen heeft dat het echtpaar een luxe leven kan leiden. Gedurende het huwelijk verricht Lisa geen zorgtaken in het belang van het gezin: uit het huwelijk worden geen kinderen geboren en de echtelieden hebben een voltijdse hulp in de huishouding in dienst. Anders dan Albert, heeft David dus geen economisch profijt van het leven dat Lisa leidt. Volgt hieruit dat tijdens het huwelijk van Lisa en David geen sprake was van wederkerigheid? Naar mijn mening luidt het antwoord op deze vraag ontkennend. Zoals ik in de paragraaf 4.3.1 besprak, zijn immateriële zaken als liefde, aandacht en gezelschap ook van belang. De relatie tussen Lisa en

¹⁶⁰ Dit volgt ook uit artikel 1:127 lid 4 BW. Uit de wetsgeschiedenis blijkt dat deze bepaling tevens geldt na de scheiding. Zie hierover Dorhout & De Bie-Koopman *FJR* 2011, 52.

David is dus ook op wederkerigheid gebaseerd, echter de bijdrage van Lisa is van immateriële aard. David heeft dan wel geen financieel nut gehad van Lisa, maar Lisa kon David wellicht meer aandacht schenken doordat zij niet werkte.

Het spreekt voor zich dat door de echtscheiding de persoonlijke relatie tussen Lisa en David wordt beëindigd. Desondanks kan de door het huwelijk ontstane lotsverbondenheid die volgt uit de artikelen 1:81 en 84 BW, niet onmiddellijk door de scheiding opgeheven worden. In paragraaf 4.3.1 kwam aan de orde dat het verwachtingsniveau van wederkerigheid in familiale relaties hoog is vanwege het vertrouwen dat men in elkaar stelt. Om die reden mag Lisa er op vertrouwen dat David haar na een scheiding niet meteen (financieel) in de steek laat.

Als de rechter aan Lisa partneralimentatie toekent, dan is deze onderhoudsplicht gebaseerd op *voortdurende solidariteit*. Deze is gebaseerd op affectieve solidariteit en gestoeld op een zwakkere vorm van wederkerigheid. In onze samenleving wordt onder wederkerigheid waarschijnlijk vaak geen wederzijdse uitwisseling van immateriële zaken als liefde, aandacht en gezelschap verstaan, waardoor deze vorm van wederkerigheid minder goed aansluit bij de heersende morele opvattingen over rechtvaardigheid.¹⁶¹ Hierdoor zal men wellicht eerder van mening zijn dat David aan Lisa partneralimentatie moet betalen meer vanuit onafdwingbare *liefdadigheid* dan vanuit een dwingende morele verplichting. Met andere woorden, de juridische verplichting tot de betaling van partneralimentatie valt in de casus van Lisa *minder* samen met de morele verplichting dan het geval is bij een onderhoudsplicht die is gebaseerd op de grondslag huwelijks-gerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

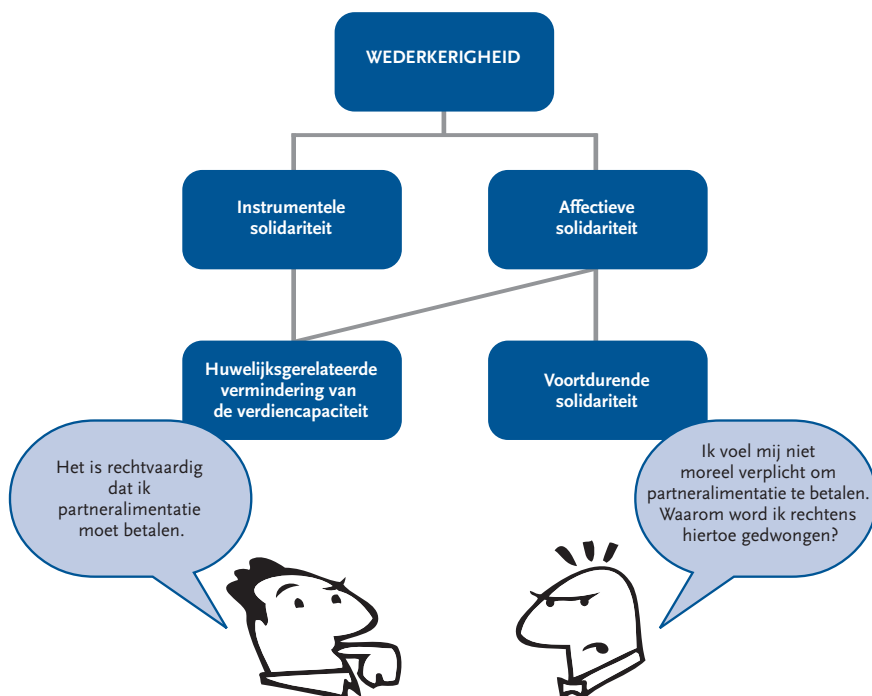
Samenvattend schema

In onderstaand schema staat de verhouding weergegeven tussen wederkerigheid, de twee vormen van solidariteit die hieruit voortvloeien en de twee grondslagen van partneralimentatie die bij desbetreffende vormen van solidariteit horen. Bovendien zijn daaraan de morele opvattingen over de betaling van partneralimentatie toegevoegd, te weten:

- de onderhoudsplichtige voelt dat hij moreel verplicht is om partneralimentatie te betalen;
- de onderhoudsplichtige voelt dat de alimentatiegerechtigde wel juridisch, maar geen moreel recht op partneralimentatie heeft.

Bij deze laatste opvatting komt de juridische verplichting tot betaling van partneralimentatie niet geheel overeen met de morele verplichting.

¹⁶¹ Zie paragraaf 4.3.1.

Figuur 4.1*De basis van de grondslagen van partneralimentatie*

4.3.3 Hoe de juridische verplichting tot betaling van partneralimentatie meer kan samenvallen met de morele verplichting om dit te doen

Uit het voorafgaande blijkt dat de juridische verplichting tot betaling van partneralimentatie niet altijd samenvalt met de morele verplichting om dit te doen. Op twee manieren zou de juridische verplichting meer kunnen samenvallen met de morele verplichting. Ten eerste kan dit worden bewerkstelligd door een mentaliteitsverandering rond zorg. Zorg zal moeten worden herwaardeerd, waardoor ons denken over rechtvaardigheid niet langer slechts wordt beheerst door economische motieven en overwegingen van efficiëntie.¹⁶² Dit heeft mogelijk ook positieve gevolgen voor de waardering van partneralimentatie in het algemeen en het alimentatierecht in het bijzonder.

¹⁶² Binnen het Nederlandse huwelijksvermogensrecht wordt zorg indirect gewaardeerd doordat de algehele gemeenschap van goederen als primair stelsel fungeert, zodat na de scheiding de goederen gelijk over de ex-echtgenoten verdeeld worden. Hierdoor krijgt de ex-echtgenoot die tijdens het huwelijk onbetaalde zorg heeft verricht, evenveel toebedeeld als de kostwinner. Desondanks kan volgens Glendon de economische achterstand van de verzorgende ex-echtgenoot niet slechts door de boedelverdeling worden gecompenseerd. Het voornaamste vermogen van het moderne gezin bestaat namelijk niet uit kapitaal of onroerende goederen, maar uit het verdienvermogen en/of de arbeidsgerelateerde uitkeringen. Dit vermogen (met uitzondering van opgebouwde pensioenrechten) kan slechts worden verdeeld in de vorm van alimentatie. Zie Glendon 1981, p. 3; Antokolskaia 2006a, p. 455-456.

Het probleem van deze oplossing is echter dat het veel tijd en moeite kost om in een samenleving een mentaliteitsverandering teweeg te brengen.

Ten tweede kan de juridische verplichting tot betaling van partneralimentatie meer samenvallen met de morele verplichting, als in het alimentatierecht een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, waarbij in dit recht een voorkeur uitgaat naar laatstgenoemde grondslag. In hoofdstuk 1 is beschreven dat dit onderscheid voornamelijk van belang is bij de regels over de toekenning, de hoogte en de duur van partneralimentatie en bij de beëindiging van de onderhoudsplicht op grond van artikel 1:160 BW. Op deze wijze kan een nieuwe afweging worden gemaakt tussen zorg en autonomie. Met een dergelijk onderscheid wordt namelijk de noodzaak van zorg in situaties waarin sprake is van de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit meer dan thans benadrukt. Aan Jane kan bijvoorbeeld voor een langere periode partneralimentatie worden toegekend dan de huidige maximumtermijn van twaalf jaar omdat zij de zorg heeft voor gemeenschappelijke kinderen, van wie één gehandicapt is. Tegelijkertijd wordt in de gevallen waarin slechts sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit de autonomie juist meer onderstreept. Lisa moet bijvoorbeeld veel eerder economisch zelfstandig worden dan nu het geval is omdat aan haar voor een kortere maximumtermijn partneralimentatie kan worden toegekend dan de geldende twaalf jaar.

Door in het alimentatierecht een duidelijk onderscheid te maken tussen de twee grondslagen kan dit recht beter aansluiten bij de in onze samenleving heersende morele opvatting over rechtvaardigheid. Dit kan resulteren in vergroting van het maatschappelijke draagvlak van partneralimentatie, waardoor de *Rechtsfrieden* kan worden bevorderd en onderhoudsplichtigen beter aan hun betalingsverplichting kunnen gaan voldoen.

4.4 CONCLUSIE

Partneralimentatie is nog van deze tijd. Vanwege het onvoltooide emancipatieproces zijn vooral vrouwen financieel afhankelijk en na een echtscheiding kunnen zij niet onmiddellijk in eigen levensonderhoud voorzien. Zonder een onderhoudsbijdrage van hun ex-partner zouden deze vrouwen in armoede vervallen en wordt de verantwoordelijkheid voor hun levensonderhoud geheel afgewenteld op de maatschappij. De noodzaak van partneralimentatie wordt in het alimentatiedebat niet altijd erkend. In deze discussie, waarin het in de kern draait om de waardering van zorg en autonomie, worden vaak door de tegenstanders van partneralimentatie opvattingen aangedragen die het accent leggen op autonomie. Vrouwen moeten worden gestimuleerd om economisch zelfstandig te zijn en het huidige partneralimentatierecht zou daar niet aan bijdragen. Bovendien leven de onderhoudsplichtige ex-mannen nog jarenlang in onvrijheid vanwege de financiële verantwoordelijkheid voor hun voormalige partners.

Dat de morele waarde van autonomie in het alimentatiedebat wordt benadrukt, komt waarschijnlijk door de onderwaardering van zorg in westerse samenlevingen. Ons denken over rechtvaardigheid wordt vaak gedomineerd door economische motieven en overwegingen van efficiëntie. Een relatie moet op wederkerig voordeel berusten, terwijl dit in zorgrelaties juist lijkt te ontbreken. Om die reden wordt met degenen die zorg nodig hebben meer rekening gehouden vanuit onafdwingbare liefdadigheid dan vanuit fundamentele rechtvaardigheid. Ook tussen ex-echtgenoten kan een (financiële) zorgrelatie bestaan als de draagkrachtige gewezen echtgenoot partneralimentatie betaalt aan zijn voormalige partner. Vanwege de onderwaardering van zorg wordt de betaling van partneralimentatie meer gezien als een vrijwillige morele verplichting dan als een afdwingbare rechtsplicht. Waarschijnlijk zal partneralimentatie daarom altijd een onderwerp van discussie blijven.

Toch kan de sociale acceptatie van het partneralimentatierecht toenemen als hierin een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In dit hoofdstuk is verklaard dat bij laatstgenoemde grondslag de juridische plicht tot betaling van partneralimentatie meer samenvalt met de morele plicht om dit te doen, dan in het geval wanneer de onderhoudsbijdrage de voortdurende solidariteit als grondslag heeft. Dit komt doordat bij de grondslag huwelijksgelateerde vermindering sprake is van instrumentele solidariteit. Deze vorm van solidariteit sluit beter aan bij de in onze samenleving heersende opvatting over rechtvaardigheid dan de andere vorm van solidariteit (te weten: affectieve solidariteit) waarop de grondslag voortdurende solidariteit is gebaseerd. Bij instrumentele solidariteit wordt namelijk erkend dat deze op wederkerig voordeel berust, waardoor de betaling van partneralimentatie in het eigenbelang is. Daarentegen heeft naar westerse beleving affectieve solidariteit geen (of een zwakkere) band met wederkerigheid. Het gevolg hiervan kan zijn dat onder meer de onderhoudsplichtige ex-echtgenoot minder goed begrijpt waarom hij door de wet wordt *verplicht* partneralimentatie te betalen aan zijn voormalige partner. De sociale acceptatie van het alimentatierecht kan daarom worden vergroot als in dit recht een duidelijke voorkeur uitgaat naar de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In het volgende hoofdstuk wordt met een empirisch onderzoek nagegaan of inderdaad aannemelijk is dat de acceptatie van het alimentatierecht toeneemt als hierin een expliciet onderscheid wordt gemaakt tussen beide grondslagen.

HOOFDSTUK 5

Empirisch onderzoek naar de acceptatie van de grondslagen

5.1 INLEIDING

In het vorige hoofdstuk is een theoretische verklaring gegeven voor een geringe sociale acceptatie van partneralimentatie in het algemeen en het alimentatierecht in het bijzonder. Tevens is gesuggereerd dat de acceptatie van het alimentatierecht kan worden vergroot als hierin een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In dit hoofdstuk wordt deze aanname aan de hand van een empirische studie verder getoetst. Het verdient opmerking dat met een dergelijk onderzoek niet kan worden aangetoond dat een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen in het alimentatierecht daadwerkelijk leidt tot een hogere sociale acceptatie.¹ Wel kan worden bepaald of aannemelijk is dat de acceptatie wordt vergroot door deze oplossing. Daarbij wordt onderzocht welke grondslagen terug te vinden zijn in de opvattingen van de Nederlandse bevolking en of daartoe ook de twee grondslagen behoren. Indien dit laatste het geval is, kan eveneens worden bestudeerd in hoeverre de bevolking bij verschillende onderdelen van het alimentatierecht een onderscheid maakt tussen beide grondslagen en of de bevolking een voorkeur heeft voor een van de twee grondslagen.

Het empirisch onderzoek is verricht met een enquête uitgevoerd op basis van een representatieve steekproef van de volwassen Nederlandse bevolking. De methode wordt in dit hoofdstuk uitvoerig besproken (paragraaf 5.2). Vervolgens worden de resultaten van deze enquête beschreven (paragraaf 5.3). Aan de hand van de resultaten van het onderzoek worden conclusies getrokken (paragraaf 5.4). Nadat dit empirisch onderzoek was afgerond, is door de Vereniging van Familierecht Advocaten Scheidingsmediators (verder: vFAS) tevens een empirisch onderzoek uitgevoerd dat deels partneralimentatie betrof. Ter afsluiting wordt daarom nog ingegaan op de relevante resultaten van dit onderzoek, waarna aanbevelingen voor toekomstig onderzoek volgen.

5.2 DOEL EN METHODE

In deze paragraaf komt het doel en de methoden van het empirisch onderzoek uit dit hoofdstuk aan de orde. Begonnen wordt met een weergave van het doel

¹ Om de effecten van een wetswijziging op de sociale acceptatie te kunnen aantonen, moet het herziene recht immers enige tijd in werking zijn getreden. Bovendien moeten er minstens twee metingen plaatsvinden: één voor en één na de inwerkingtreding van nieuw recht.

van het onderzoek (paragraaf 5.2.1) en de kern van de opzet van het onderzoek (paragraaf 5.2.2).

Hierna worden de verschillende fasen beschreven die het onderzoek heeft doorlopen. De eerste fase bestond uit een kwalitatief vooronderzoek. In deze pilotstudie werden semi-gestructureerde interviews afgenomen. Dit was vooral voor de ontwikkeling van het instrument voor grootschalig onderzoek onontbeerlijk omdat partneralimentatie in Nederland geen onderwerp is dat op empirische wijze goed is onderzocht en daarom kon geen gebruik worden gemaakt van eerdere onderzoeken. In hoofdlijnen wordt ingegaan op het doel, de methode en de resultaten van het vooronderzoek (paragraaf 5.2.3).

De tweede fase hield het kwantitatieve hoofdonderzoek in dat bestond uit een enquête. De manier waarop het empirische materiaal van deze studie is verkregen en geanalyseerd, wordt tot slot uiteengezet (paragrafen 5.2.4 tot en met 5.2.6).

5.2.1 Doel van het empirisch onderzoek

Zoals in de inleiding van dit hoofdstuk aan de orde kwam, tracht ik met het empirische onderzoek de volgende drie onderzoeksvragen te beantwoorden:²

1. Welke grondslagen zijn terug te vinden in de opvattingen van de Nederlandse bevolking en behoren daartoe ook de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgereleerde vermindering van de verdien capaciteit?

Gesteld dat de twee grondslagen in de opvattingen van de Nederlandse bevolking terug te vinden zijn:

2. In hoeverre maakt de Nederlandse bevolking onderscheid tussen beide grondslagen bij verschillende onderdelen van het partneralimentatierecht?
3. Heeft de Nederlandse bevolking een voorkeur voor een van de twee grondslagen?

De antwoorden op deze onderzoeksvragen kunnen worden afgeleid van de antwoorden op geclusterde deelvragen aan de hand waarvan de resultaten van dit empirisch onderzoek in de volgende paragraaf worden gepresenteerd. De clusters betreffen de validiteit van dit empirisch onderzoek, de al dan niet toekenning van partneralimentatie, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de al dan niet beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen van de alimentatiegerechtigde en de grondslagen. Voor de clusters die verschillende onderdelen van het alimentatierecht inhouden, is gekozen omdat in het vorige deel van dit proefschrift is gebleken dat in het Nederlandse recht hierbij knelpunten kunnen ontstaan.³

² Zie ook de introductie van dit proefschrift.

³ Zie vooral hoofdstuk 1.

Vragen betreffende de validiteit van het onderzoek:

1. In hoeverre is partneralimentatie een begrijpelijk onderwerp voor respondenten en kunnen zij betreffende dit onderwerp een houding aannemen?
2. In welke mate zijn de antwoorden van respondenten casusspecifiek?

Vragen over de al dan niet toekenning van partneralimentatie:

3. Welke reden vinden respondenten het belangrijkste en het minst belangrijk voor hun beslissing om al dan niet partneralimentatie toe te kennen?

Vragen aangaande de hoogte en duur van partneralimentatie:

4. Welke alimentatieduur en -hoogte heeft de voorkeur van respondenten? Welke alimentatieduur en -hoogte wordt juist het vaakst door ondervraagden afgewezen?
5. In hoeverre beslissen respondenten in overeenstemming met de geldende maximumduur van twaalf jaar en het huidige uitgangspunt 'welvaartsniveau tijdens het huwelijk' wat wordt gehanteerd bij de vaststelling van het alimentatiebedrag?

Vragen over de situatie als de alimentatiegerechtigde hertrouwt:

6. Welke gevolgen voor de onderhoudsplicht van een ex-echtgenoot verbinden respondenten aan het hertrouwen van een alimentatiegerechtigde?
7. Welke reden vinden respondenten het belangrijkste en het minst belangrijk voor de gevolgen die zij verbinden aan het hertrouwen van een onderhoudsgerechtigde?
8. In hoeverre beslissen respondenten in overeenstemming met artikel 1:160 BW (beëindiging van de onderhoudsplicht vanwege het hertrouwen van de alimentatiegerechtigde)?

Vragen betreffende de grondslagen van partneralimentatie:

9. Welke grondslagen zijn af te leiden uit de open antwoorden van de respondenten?
10. In welke mate accepteren de respondenten een onderhoudsplicht als deze is gebaseerd op de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit?

5.2.2 Kern van de onderzoeksopzet

Een moeilijk aspect van dit onderzoek is dat een abstract onderwerp, de grondslagen van partneralimentatie, concreet moet worden gemaakt voordat dit thema aan elke Nederlander begrijpelijk kan worden voorgelegd. In het empirisch onderzoek is er voor gekozen om de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de

verdiencapaciteit te concretiseren met behulp van verschillende casus.⁴ Deze casus zijn geconstrueerd aan de hand van verscheidende niet-financiële factoren die inzichtelijk maken of sprake is van voortdurende solidariteit of van huwelijksgelateerde vermindering van de verdiencapaciteit (zie hoofdstuk 3).

De casus werden vervolgens aangeboden aan de respondenten, zodat zij hierop hun reacties konden geven. Bij de vraag waarom de ondervraagden desbetreffende reacties gaven, hadden deze ook de mogelijkheid om een eigen reden in te vullen. Hierdoor konden de opvattingen van de respondenten zo nauwkeurig mogelijk in beeld worden gebracht en worden onderzocht of zij andere grondslagen aandroegen dan de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdiencapaciteit.

Hierna werden de diverse reacties van de respondenten weer naar een abstract niveau getild door deze in te delen naar de grondslag voortdurende solidariteit, de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdiencapaciteit of een alternatieve grondslag.

5.2.3 Het kwalitatieve vooronderzoek

Doel vooronderzoek

Over het huidige partneralimentatierecht zijn in Nederland weinig empirische studies verricht. Zo zijn reeds in de jaren 80 van de vorige eeuw door WODC twee opinieonderzoeken gedaan naar de *duur* van partneralimentatie.⁵ In het eerste onderzoek van begin jaren 80 werd op verzoek van de toenmalige minister van Justitie getracht de opvattingen over de alimentatieduur die onder de Nederlandse bevolking leefden, in kaart te brengen. Het doel van dit onderzoek was om een bijdrage te leveren aan de discussie over de wenselijkheid van de invoering van een of meerdere maximumtermijnen.⁶ Daarom zijn in 1980 aan ondervraagden casus voorgelegd die elk op belangrijke onderdelen van elkaar verschilden, bijvoorbeeld op de leeftijd van de vrouw, de duur van het huwelijk en de aanwezigheid van verzorgingsbehoevende kinderen. De belangrijkste conclusie uit het onderzoek was dat in alle casus door de meerderheid aan een in de tijd gelimiteerde alimentatieplicht de voorkeur werd gegeven.⁷ Hierna werd door de respondenten het vaakst voor levenslange alimentatie gekozen, mits er kinderen zijn. Als minst aantrekkelijk werd de optie ‘geen alimentatie’ aangemerkt. Daarnaast bleek (een niet al te sterk) verband te bestaan tussen opvattingen omtrent het huwelijk, de scheiding en de rol van de man en vrouw enerzijds, en opvattingen over partneralimentatie anderzijds.⁸

⁴ In de casus die zijn voorgelegd aan de respondenten werd telkens door een vrouw om partneralimentatie verzocht. Hiervoor is gekozen om de lengte van het onderzoek te beperken. Daarnaast is de keuze voor een *vrouwelijke* verzoeker ingegeven door cijfers uit de praktijk: vooral vrouwen zijn na een scheiding behoeftig en krijgen daarom partneralimentatie toegekend (zie de introductie van dit proefschrift). Aan de respondenten is overigens uitgelegd dat deze keuze niet wegneemt dat tevens een man om partneralimentatie kan verzoeken.

⁵ Zie Cozijn & Van der Werf 1981 & 1983; Cozijn 1987.

⁶ Zie over de toenmalige discussie over de alimentatieduur: hoofdstuk 2, paragraaf 2.3.

⁷ Van der Werf & Cozijn 1983, p. 40.

⁸ Ibid., p. 41.

Het onderzoek uit 1980 is in 1985 herhaald omdat in het eerste onderzoek nauwelijks aandacht werd geschonken aan de positie van oudere vrouwen die na een langdurig huwelijk met een echtscheiding worden geconfronteerd.

De bovenstaande studies uit de jaren '80 van de vorige eeuw waren weinig bruikbaar voor dit empirisch onderzoek. Deze onderzoeken omvatten een beperkter en vrij concreet onderwerp, namelijk de destijds geldende levenslange alimentatieduur.

Doordat nauwelijks gebruik kon worden gemaakt van eerdere onderzoeken, was het noodzakelijk om met een kwalitatieve studie aan te vangen voordat een grootschalig onderzoek kon worden uitgevoerd. Met een kwalitatieve studie konden in de eerste plaats de ideeën worden geïnventariseerd die volwassen Nederlanders hebben over partneralimentatie. In de tweede plaats kon met een kwalitatief onderzoek een instrument worden ontwikkeld dat zich leent voor een kwantitatieve studie. Anders geformuleerd: met de pilotstudie werd het probleem verkend en werd uitgezocht welke aanpak het beste was voor verder (grootschalig) onderzoek.

Het bovenstaande tweeledig doel stond centraal in twee masterscripties van orthopedagogiekstudenten die studeerden aan de Faculteit der Psychologie en Pedagogiek van de Vrije Universiteit Amsterdam.⁹ Voor een uitgebreide bespreking van het vooronderzoek verwijs ik naar deze twee scripties. In het vervolg van deze subparagraaf zal ik slechts in hoofdlijnen de methode en de belangrijkste resultaten van het vooronderzoek bespreken.

Onderzoeksmethode van het vooronderzoek

In de periode februari tot juli 2009 zijn interviews afgenomen in een tweegesprek aan de hand van een semigestructureerd vragenlijst. Met een dergelijk interview konden de gegevens open en flexibel worden verzameld en werd tegelijkertijd de interviewer voldoende gestuurd. Voor de ontwikkeling van de vragenlijst zijn eerst vier proefinterviews gehouden.

De complete vragenlijst van het vooronderzoek is te vinden in bijlage 1. In het kort was de vragenlijst als volgt opgebouwd. Het interview ving aan met een *korte introductie* waarin onder meer de interviewer zichzelf voorstelde en benadrukt werd dat het interview slechts partneralimentatie betrof en niet kinderalimentatie.

Daarna bestond het interview uit twee delen. Een deel waarin aan de ondervraagde *demografische vragen* werd gesteld over: het geslacht, de leeftijd, de samenstelling huishouden/gezin, het aantal kinderen en hun leeftijd en of zij al dan niet thuiswonend zijn, de burgerlijke stand, de scheidingservaring, het opleidingsniveau, de werksituatie, het actueel beroep en het huishoudinkomen.

⁹ Zie Aalsema 2009; Prins 2010. De twee orthopedagogiekstudenten die het vooronderzoek uitvoerden, werden intensief begeleid door mijn copromotor Schulze en mijzelf. De vragenlijst is door mijzelf opgesteld. De dataverzameling en de verwerking van die data in SPSS, is door de studenten gedaan.

Daarnaast omvatte een deel van het interview totaal *vijf* casus, maar casus 2 en 5 bestonden tevens uit een vervolgcasus waarin een alimentatiegerechtigde hertrouwt en na twee jaar weer van haar tweede man scheidt. Strikt genomen bestond dit deel van het interview dus uit totaal zeven casus. Casus 1 en 2 waren opgebouwd met niet-financiële factoren die inzichtelijk maken dat sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit. Casus 1 betrof de situatie dat een vrouw tijdens het huwelijk arbeidsongeschikt was geraakt en daarom na de scheiding niet in eigen levensonderhoud kon voorzien. Casus 2 was geconstrueerd aan de hand van de voorbeeldcasus van Lisa.¹⁰

Casus 4 en 5 waren opgebouwd met niet-financiële factoren die inzichtelijk maken dat sprake is van de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In casus 4 stopte een vrouw met werken en nam de huishoudelijke taken op zich, zodat haar man zich volledig kon richten op zijn carrière. Casus 5 was gebaseerd op de voorbeeldcasus van Jane.¹¹

Ten slotte vormde de middelste casus (casus 3) een testcasus. In deze casus was de vrouw die om partneralimentatie verzocht niet behoeftig omdat zij tijdens het huwelijk onafgebroken betaald werk heeft verricht. Met de testcasus kon worden achterhaald of de ondervraagden het onderwerp partneralimentatie goed hadden begrepen. Bovendien kon met deze casus een belangrijke aanwijzing worden gevonden of de geïnterviewden casusspecifieke antwoorden gaven of gewoonweg in elk geval partneralimentatie toekenden als daarom werd verzocht.

De geïnterviewde werd verzocht om de positie van een rechter in te nemen. Dit is gedaan omdat uit een onderzoek van Dijksterhuis en Knippenberg blijkt dat intellectuele prestaties worden beïnvloed door mensen in een stereotype te plaatsen.¹² Wanneer een persoon bijvoorbeeld wordt geplaatst in een stereotype welke wordt geassocieerd met intelligentie (zoals een rechter), zou deze lastige (juridische) vragen beter kunnen beantwoorden.

Na elke casus volgde telkens een reeks vragen over de al dan niet toekenning van het alimentatieverzoek en over de duur van de onderhouds-plicht. Bij de vraag over de toekenning werd de gesloten vraag gesteld of de ondervraagde het alimentatieverzoek zou aanvaarden of afwijzen en de open vraag gesteld wat de reden was van de beslissing van de geïnterviewde. Bij de vraag over de duur werden open vragen gesteld over hoe lang de onderhoudsplicht volgens de geïnterviewde zou moeten duren en de reden voor de gekozen duur.

Tot slot werd in de vervolgcasus een uitspraak van een collega-rechter voorgelegd en gevraagd of en waarom de ondervraagde het eens was met deze uitspraak. In casus 2 besliste de collega-rechter naar het huidige recht; door het hertrouwen van de vrouw beëindigde definitief de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot (artikel 1:160 BW) en na de tweede scheiding kreeg

¹⁰ Zie de introductie van dit proefschrift.

¹¹ Ibid.

¹² Zie Dijksterhuis & Van Knippenberg 1998. NB: een nadeel van *priming* kan zijn dat mensen hun mening veranderen, maar desondanks zijn de voordelen van *priming* groter dan de eventuele nadelen ervan.

de vrouw slechts voor de huwelijksduur partneralimentatie toegekend (artikel 1:157 lid 6 BW). In casus 5 besliste de collega-rechter niet in de lijn van het geldende recht, deze bepaalde namelijk dat de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot herleefde omdat de vrouw door de zorg van kinderen uit het eerste huwelijk niet kon werken. De tweede gewezen echtgenoot betaalde geen partneralimentatie.

Om mogelijke volgorde-effecten te onderzoeken, werd de vragenlijst in het vooronderzoek in twee variaties toegepast. De eerste variatie betrof de volgorde van de demografische vragen en de casusvragen over partneralimentatie, waarbij of eerst de demografische vragen aan de geïnterviewde werden gesteld, of eerst de casusvragen over partneralimentatie.

De tweede variatie had te maken met de volgorde van de casus waarbij twee reeksen werd gebruikt: de casus voor en na de testcasus werden omgewisseld (reeks 1: 1, 2, 3, 4, 5; reeks 2: 4, 5, 3, 1, 2).

Belangrijkste gegevens van het vooronderzoek

- In totaal zijn 41 volwassenen in de leeftijd van 25 tot en met 60 jaar geïnterviewd over partneralimentatie.¹³ De gemiddelde leeftijd van de steekproef was 44,9 jaar (SD = 9,31). De groep geïnterviewden bestond uit 22 vrouwen en negentien mannen van wie relatief veel een echtscheiding hadden meegemaakt: acht vrouwen en negen mannen waren in hun leven minstens één keer gescheiden. Zowel het inkomen als het opleidingsniveau van de groep geïnterviewden naderden de modale gegevens van de Nederlandse bevolking.
- De data werden door alle leden van de onderzoeksgroep op dezelfde wijze geanalyseerd, zodat het mogelijk was om de kwalitatieve data om te zetten in kwantitatieve data en de resultaten in het softwareprogramma SPSS te berekenen.¹⁴
- De ondervraagden begrepen het onderwerp partneralimentatie goed en antwoordden casusspecifiek, want geen enkele geïnterviewde kende in de testcasus partneralimentatie toe aan de niet behoeftige ex-echtgenoot.
- Geen volgorde-effecten werden er gevonden. Voor de beantwoording van de casusvragen was het irrelevant of eerst de demografische vragen, of eerst de casusvragen aan bod kwamen. Daarnaast had de casusvolgorde geen duidelijk leereffect op de beantwoording van de casusvragen.
- Een meerderheid van de geïnterviewden kende in alle zes de casus partneralimentatie toe aan de behoeftige gewezen echtgenoot. Hieruit volgt dat deze ondervraagden grote betekenis hechten aan de onderhoudsplicht tussen gewezen echtgenoten.

¹³ De keuze voor deze leeftijdsgrenzen was om de volgende redenen gemaakt. De benedengrens van 25 jaar was ingegeven door de gedachte dat dan de kans groter zou zijn dat de respondent reeds ervaring zou hebben op het gebied van serieuze (liefdes)relaties. De bovengrens van 60 jaar was gesteld om de generatie uit te sluiten die nog betekenis zou kunnen hechten aan het schuldprincipe uit het Nederlandse echtscheidings- en alimentatierecht van vóór 1971.

¹⁴ De interbeoordelaarsbetrouwbaarheid was hoog en bleek significant op een niveau van 1%.

- Het aandeel ondervraagden dat koos voor toekenning van partneralimentatie was groter in die casus welke waren opgebouwd met niet-financiële factoren die duidelijk maken dat sprake is van de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, dan in die casus welke bestonden uit factoren die slechts wijzen op de grondslag voortdurende solidariteit.
- De toekenning van partneralimentatie ten laste van de tweede ex-echtgenoot nam na de tweede echtscheiding significant af. Deze afname was duidelijk in de casus die waren geconstrueerd met niet-financiële factoren die verhelderen dat sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit.
- De ondervraagden spraken hun voorkeur uit voor een alimentatietermijn gelijk aan de periode die iemand nodig heeft om bij te scholen of een baan te zoeken (een rehabilitatieperiode).
- In de argumenten tegen partneralimentatie stond het motief ‘zelfstandigheid’ centraal.
- Ondanks dat de ondervraagden herhaaldelijk met open vragen werden gestimuleerd om hun visies over de concrete casus te geven, droegen zij geen alternatieve grondslagen aan.
- De toekenning van partneralimentatie hing nagenoeg niet samen met de sociale situatie waarin de geïnterviewde verkeerde.¹⁵

Uit bovenstaande resultaten kan worden geconcludeerd dat het thema partneralimentatie voor de ondervraagden een begrijpelijk onderwerp was en het instrument voldoende betrouwbaar en valide bleek om de opvattingen van de respondenten over partneralimentatie te meten. Bovendien kwam naar voren dat onder de ondervraagden sprake was van een hoge acceptatie van deze onderhoudsplicht. Kortom, het vooronderzoek heeft de basis geleverd voor grootschalig empirisch onderzoek.

5.2.4 Populatie en de steekproef

Onder een representatief panel van de volwassen Nederlandse bevolking is in mei 2010 een enquête over partneralimentatie verspreid. Voor een enquête is gekozen omdat hiermee op een snelle en efficiënte wijze de opvattingen van een grote groep mensen kunnen worden gemeten.

Het vragenlijstonderzoek is uitgezet door het marktonderzoeksbureau TNS-NIPO. Dit bureau heeft een vast panel van circa 220.000 respondenten dat regelmatig vragen online beantwoordt. Het panel wordt representatief geacht voor volwassen Nederlanders.¹⁶ Uit dit panel is een aselechte steekproef getrokken van 1340 personen aan wie de internetvragenlijst is opgestuurd (Computer Assisted Web Interviewing).

¹⁵ Dergelijke verbanden waren tevens zwak in eerdere empirische onderzoeken over de alimentatieduur. Zie Cozijn 1987, p. 28.

¹⁶ De Keijser, Van Koppen & Elffers 2006, p. 17.

5.2.5 Het meetinstrument

Belangrijkste aanpassingen meetinstrument

Zoals uit paragraaf 5.2.3 naar voren kwam, vormde het interview uit het vooronderzoek de basis voor het instrument van het grootschalig onderzoek. Vanwege het budget dat voor de uitbesteding van dit kwantitatieve onderzoek ter beschikking stond, diende de vragenlijst van het vooronderzoek te worden ingekort en konden de twee variaties in de opbouw van de vragenlijst niet langer worden toegepast. Daarom werd het aantal uitgebreide casus in de vragenlijst van het grootschalige onderzoek beperkt en werd een aantal korte casus toegevoegd. Daarnaast werden tevens meerdere vragen bijgevoegd over de hoogte van het alimentatiebedrag. De gehele vragenlijst die is gebruikt in het kwantitatieve onderzoek staat in bijlage 2.

Om de kwaliteit van de vragenlijst nogmaals te toetsen, is deze onder collega's, familieleden en collega's van familieleden verspreid (N=20). Bovendien is de lijst voorgelegd aan de wetenschapscommissie van het EMGO+ Institute for Health and Care Research van de Vrije Universiteit. Deze commissie heeft in een brief van 11 maart 2010 een positieve beoordeling van de vragenlijst gegeven.

Structuur vragenlijst

De vragenlijst van het grootschalig onderzoek kende de volgende opbouw. De vragenlijst ving aan met een *korte introductie*; deze omvatte in de eerste plaats een definitie van partneralimentatie en een korte uitleg over het verschil tussen partner- en kinderalimentatie.

In de tweede plaats werd in de introductie naar het scheidingsverleden van de respondent gevraagd. Ook werd de vraag gesteld of de respondent op dat moment partneralimentatie ontving dan wel betaalde, of ooit partneralimentatie had ontvangen of had betaald. Naar andere demografische gegevens hoefde niet te worden gevraagd omdat de opdrachtnemer over deze gegevens beschikte.

Na de introductie volgde een reeks van *vijf casus*; ter vermijding van jargon werden deze in de vragenlijst 'situaties' genoemd. De casus waren geconstrueerd zoals is besproken in paragraaf 5.2.2, dus aan de hand van niet-financiële factoren die duidelijk maken dat sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit of de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Dit gold niet voor de middelste casus (casus 3). Net als in het vooronderzoek fungeerde deze middelste casus als testcasus.¹⁷ Hiermee kon worden nagegaan of de respondenten het onderwerp partneralimentatie begrepen en casusgevoelig reageerden.

Per casus volgde een aantal vragen die daarop betrekking hadden. Met deze vragen kon de respondent zijn mening geven over de al dan niet toekenning van het alimentatieverzoek, de duur, de hoogte en de gevolgen die zouden

¹⁷ Zie paragraaf 5.2.3.

moeten worden verbonden aan het hertrouwen van de alimentatiegerechtigde voor de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot.

Zoals in het vooronderzoek werd de respondent vaak verzocht om de positie van een rechter in te nemen.

De vijf casus hadden kort gezegd de volgende inhoud.

- **Situatie 1 en 2:** geconstrueerd aan de hand van niet-financiële factoren die duidelijk maken dat sprake is van de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit (hierna: verdien capaciteitscasus). De in deze dissertatie gehanteerde voorbeeldcasus van Jane is hiervoor als prototype gebruikt.¹⁸ Het gaat in deze casus om een vrouw die haar studie opgeeft op het moment dat het jongste kind wordt geboren. Het kind is namelijk gehandicapt en heeft fulltime zorg nodig. Situatie 2 bouwt voort op situatie 1 en gaat om het geval als de verzoekende partij hertrouwt en opnieuw scheidt. Daarbij is toegevoegd dat deze vrouw van haar tweede ex-echtgenoot slechts voor anderhalf jaar partner-alimentatie kan worden toegekend.
- **Situatie 3:** de verzoekende partij is niet behoeftig omdat zij tijdens het huwelijk onafgebroken betaalde arbeid heeft verricht en dus in haar eigen levensonderhoud kan voorzien.
- **Situatie 4 en 5:** geconstrueerd aan de hand van niet-financiële factoren die verhelderen dat sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit (verder: solidariteitscasus). De in dit proefschrift gehanteerde voorbeeldcasus van Lisa is hiervoor als prototype gebruikt.¹⁹ Het gaat in deze casus om een vrouw die haar baan geheel uit eigen beweging opzegt op het moment dat zij in het huwelijk treedt. Haar man heeft namelijk een zeer hoog inkomen wat het echtpaar in staat stelt om een luxe leven te leiden. Situatie 5 bouwt voort op situatie 4 en gaat om het geval dat de verzoekende partij hertrouwt en opnieuw scheidt. Daarbij is toegevoegd dat aan deze vrouw van haar tweede ex-echtgenoot slechts voor anderhalf jaar partner-alimentatie kan worden toegekend.

De twee voorbeeldcasus van dit proefschrift, die tevens voorkwamen in de interviews van het vooronderzoek, zijn in de vragenlijst behouden omdat deze zodanig zijn opgebouwd dat zij op een zuivere wijze de twee grondslagen vertegenwoordigen. Hierdoor kunnen respondenten de casus duidelijk van elkaar onderscheiden. Voor de verkrijging van een volledig beeld werd de vragenlijst afgesloten met *vier korte casus*, zodat ook nog andere situaties dan de twee voorbeeldcasus aan bod konden komen.

¹⁸ Zie voor de casus van Jane de introductie van dit proefschrift.

¹⁹ Zie voor de casus van Lisa de introductie van dit proefschrift.

De korte casus waren als volgt geformuleerd:

1. Vindt u dat aan een 35-jarige vrouw die tijdens een tienjarig huwelijk volledig arbeidsongeschikt is geraakt en daarom niet meer kan werken, na dat huwelijk partneralimentatie moet worden toegekend? De vrouw ontvangt een zeer lage WAO-uitkering.
2. Vindt u dat aan een 35-jarige vrouw die tijdens een tienjarig huwelijk niet buitenshuis werkte en het huishouden en de zorg voor de kinderen op zich had genomen zodat haar man zich volledig aan zijn carrière kon wijden, na dat huwelijk partneralimentatie moet worden toegekend?
3. Vindt u dat aan een 55-jarige vrouw zonder enige werkervaring na een tienjarig huwelijk partneralimentatie moet worden toegekend?
4. Vindt u dat aan een 35-jarige vrouw die tijdens een tienjarig huwelijk niet heeft gewerkt omdat haar man dit niet wilde, na dat huwelijk partneralimentatie moet worden toegekend?

De korte casus onder 1 en 3 zijn opgesteld met niet-financiële factoren die wijzen op de grondslag voortdurende solidariteit. De casus onder 2 en 4 zijn met zodanige factoren vormgegeven dat inzichtelijk wordt gemaakt dat de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit een rol speelt.

De ondervraagden konden bovenstaande vragen simpelweg met 'ja', 'nee' en 'ik weet niet' beantwoorden.

Verantwoording antwoordmogelijkheden

De aangeboden antwoordalternatieven zijn ingegeven door verschillende rechtvaardigheidsbenaderingen over zorg en autonomie (zie tabel 5.1). Hiervoor is gekozen omdat in hoofdstuk 4 naar voren kwam dat het recente politiek-maatschappelijk debat over het alimentatierecht in de essentie lijkt te draaien om de (morele) vraag hoe zorg en autonomie zich tot elkaar verhouden.²⁰

De aangereikte antwoordalternatieven betreffende de alimentatieduur en de hoogte van het alimentatiebedrag, zijn tot stand gekomen met behulp van de huidige Nederlandse wetgeving en de termijnen en maatstaven gevonden in het Belgische en Duitse recht.²¹ Daarbij zijn nog een aantal extremere mogelijkheden toegevoegd, namelijk de levenslange alimentatieduur en het bestaansminimum (plus eventuele opleidingskosten).

De antwoordmogelijkheden bij de vraag wat volgens de respondent moet gebeuren met de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot na hertrouwen van de alimentatiegerechtigde, zijn ontwikkeld met gebruikmaking van de Nederlandse wet van vóór de liberalisering van het echtscheidings- en alimentatierecht in 1971 en de huidige Duitse en Nederlandse regelgeving.²²

²⁰ Zie hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.2. Zie ook Tigchelaar 1999, p. 53-55.

²¹ Zie hoofdstukken 7 (Belgisch recht) en 8 (Duits recht).

²² Zie hoofdstukken 1, 2 (Nederlands recht) en 8 (Duits recht).

Tabel 5.1 Antwoordmogelijkheden uit casus 1, 2, 4 en 5 en bijbehorende rechtvaardigheidsbenaderingen over zorg en autonomie

Stellingen	Rechtvaardigheidsbenaderingen
<ol style="list-style-type: none"> 1. Partneralimentatie is niet meer van deze tijd. 2. Iedere volwassene is voor zichzelf verantwoordelijk. 3. De vrouw heeft zelf de keuze gemaakt om haar baan als verpleegkundige op te zeggen. 4. De vrouw had moeten weten dat zij bij een tweede scheiding slechts voor anderhalf jaar partneralimentatie zou krijgen toegekend. 5. De vrouw had in haar tweede huwelijk weer aan het werk moeten gaan ondanks de zorg voor de kinderen uit het eerste huwelijk. 	<p>Strikt-individualistische autonomie. Iedere ex-echtgenoot draagt de risico's van eigen keuzes.</p>
<ol style="list-style-type: none"> 6. De ex-echtgenoten hebben tijdens hun huwelijk hun leven met elkaar gedeeld. De ex-man van de vrouw kan haar niet zomaar aan haar lot overlaten. 7. De vrouw heeft tien jaar lang niet gewerkt. Zij kan niet onmiddellijk weer aan het werk gaan. 8. De vrouw moet de vrijheid hebben om te huwen met een persoon naar eigen keuze zonder dat economische motieven hierbij doorslaggevend zijn. 9. Ondanks het hertrouwen van de vrouw kan de eerste ex-echtgenoot de vrouw niet aan haar lot overlaten. 	<p>De ex-echtgenoten zijn gelijke autonome personen en daarom gezamenlijk verantwoordelijk voor de gevolgen van autonome keuzes, zowel de keuze om te huwen als ook om te scheiden (en te hertrouwen).</p>
<ol style="list-style-type: none"> 10. Doordat beide ex-echtgenoten hebben besloten dat de vrouw de dagelijkse zorg voor de kinderen op zich neemt, kan zij niet gaan werken. 11. Door de dagelijkse zorg voor de kinderen uit het eerste huwelijk kan de vrouw nog steeds niet werken. 12. Beide ouders zijn verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg van hun kinderen. Als de ex-man dat zelf niet doet, moet hij de vrouw daartoe financieel in de gelegenheid stellen. 13. De eerste ex-echtgenoot blijft verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg van zijn kinderen en als hij dat zelf niet doet, moet hij de vrouw daartoe financieel in de gelegenheid stellen. 	<p>Zorg als persoonlijke keuze. De ex-echtgenoten zijn gelijke autonome personen, maar de gezamenlijk gekozen taakverdeling heeft ongelijke gevolgen voor de autonomie van de zorgende ouder. Dit nadeel moet worden gecompenseerd door de niet-zorgende ouder die voordeel heeft aan de ongelijke taakverdeling.</p>

Stellingen	Rechtvaardigheidsbenaderingen
14. Mannen moeten altijd partneralimentatie betalen.	Zorg is gendergekleurd. De huwelijkse rolverdeling is vanzelfsprekend geslachts-specifiek. De verantwoordelijkheden die uit deze rolverdeling voortvloeien, moeten na de echtscheiding worden voortgezet.
15. Zonder partneralimentatie zou de vrouw in de bijstand terechtkomen. De samenleving moet niet opdraaien voor keuzes die de ex-echtgenoten tijdens het huwelijk hebben gemaakt.	Private zorg gaat boven publieke zorg. Familiäre solidariteit is beperkter dan collectieve solidariteit.
16. De vrouw kan een bijstanduitkering krijgen en daarom is partneralimentatie overbodig.	Publieke zorg gaat boven private zorg. Spiegelbeeld van de rechtvaardigheidsbenadering 15.
17. Door hertrouwen is de verantwoordelijkheid voor de vrouw van de eerste ex-echtgenoot overgegaan op de tweede echtgenoot.	Zorg tweede ex-echtgenoot gaat boven zorg eerste ex-echtgenoot.
18. Beide ex-echtgenoten zijn verantwoordelijk voor de vrouw en na de tweede scheiding zou eerst de tweede ex-echtgenoot en vervolgens de eerste ex-echtgenoot partneralimentatie moeten betalen.	
19. Het eerste huwelijk duurde langer dan het tweede huwelijk.	Zorg eerste ex-echtgenoot gaat boven zorg tweede ex-echtgenoot. Spiegelbeeld van de rechtvaardigheidsbenaderingen 17 en 18.
20. Beide ex-echtgenoten zijn verantwoordelijk voor de vrouw en na de tweede scheiding betalen beiden gelijktijdig anderhalf jaar partneralimentatie. Indien nodig krijgt de vrouw na deze periode nog alimentatie van de eerste ex-man.	

5.2.6 Analyseplan

De onderzoeksvragen die staan in paragraaf 5.2.1 kunnen voornamelijk met een descriptieve data-analyse worden beantwoord. Deze analyse wordt gemaakt met de software SPSS (PASW Statistics 18), waarbij rechte tellingen van de frequenties aan de orde komen. De beschrijvende data-analyse wordt gepresenteerd aan de hand van de casus die zijn geconstrueerd met behulp van niet-financiële factoren welke verhelderen dat sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit of de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Daarbij zal allereerst die casus worden besproken waarin de ruimste van de twee grondslagen, de voortdurende solidariteit, een rol speelt.

5.3 DE RESULTATEN VAN DE ENQUÊTE

In deze paragraaf wordt ingegaan op de resultaten van de enquête over partneralimentatie die is gehouden onder de Nederlandse bevolking. Voor de validiteit van het onderzoek is het allereerst van belang om in te gaan op de samenstelling van de steekproef en de zekerheid waarmee de respondenten antwoord gaven en de specificiteit van hun antwoordpatronen (paragrafen 5.3.1 en 5.3.2).

Vervolgens worden de meningen van de respondenten over de al dan niet toekenning van het alimentatieverzoek besproken (paragraaf 5.3.3). De ondervraagden die partneralimentatie toekenden, is tevens gevraagd naar hun mening over de duur en de hoogte van de onderhoudsplicht. Deze resultaten worden daarna behandeld (paragraaf 5.3.4).

Voorts worden de ideeën van de respondenten gepresenteerd over de gevolgen die volgens hen moeten worden verbonden aan het hertrouwen van de gerechtigde voor de onderhoudsplicht (paragraaf 5.3.5).

Aansluitend worden de open antwoorden van de respondenten bekeken en nagegaan of zij alternatieve grondslagen aandroegen (paragraaf 5.3.6). Hoe vaker immers alternatieve grondslagen worden genoemd, hoe minder aannemelijk is dat de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit door de Nederlandse bevolking als belangrijke grondslagen worden erkend.

Ten slotte wordt de mate van acceptatie van partneralimentatie in de voorgelegde casus uiteengezet (paragraaf 5.3.7). Daaruit kan worden afgeleid welke grondslag van partneralimentatie de voorkeur heeft van de Nederlandse bevolking.

5.3.1 Samenstelling van de steekproef

Uiteindelijk hebben 1031 respondenten uit het panel van TNS-NIPO de internetvragenlijst over partneralimentatie beantwoord en de respons was daarmee afgerond 77%. Deze groep van 1031 ondervraagden wordt geacht een afspiegeling van de Nederlandse bevolking boven de 18 jaar te zijn.²³ De gemiddelde leeftijd van de respondenten was 48 jaar ($SD = 16,82$). Bijna de helft (46,8%) van de steekproef bestond uit mannen. Afgerond had 66% van de steekproef als hoogst volttooide opleiding middelbaar beroepsonderwijs (MBO) of een lagere opleiding. De overige respondenten hadden als hoogst volttooide opleiding HAVO of VWO (10%), HBO (15%) of wetenschappelijk onderwijs (8%).

De grootste inkomensgroepen van de steekproef hadden een modaal (26%) of bovenmodaal inkomen (45%). De meest voorkomende grootte van huishouding van de steekproef bestond uit twee personen (37%). Van de overige respondenten bestond de huishouding uit één persoon (20%), drie personen (17%), vier personen (17%) dan wel vijf of meer personen (8%).

²³ De Keijser, Van Koppen & Elffers 2006, p. 20.

Vanwege het onderwerp van het onderzoek, is tevens van belang dat 15% van de steekproef minstens één keer was gescheiden. Rond 12% van de groep gescheiden respondenten ontving daarnaast partneralimentatie of had in het verleden ooit partneralimentatie ontvangen. Hetzelfde percentage geldt voor de gescheiden respondenten die partneralimentatie betaalden of in het verleden ooit partneralimentatie hadden betaald. In verreweg de meeste gevallen waren vrouwen de alimentatiegerechtigden (94%) en mannen de onderhoudsplichtigen (83%).

5.3.2 Mate van zekerheid en specificiteit van antwoordpatronen

Mate van zekerheid bij het geven van antwoorden

Voor de vraag of de respondenten het onderwerp partneralimentatie en de vragenlijst goed hebben begrepen, is het van belang na te gaan in hoeverre zij met 'weet niet' hebben geantwoord of een neutraal antwoord hebben gegeven. Bij een grote mate van onzekerheid kan namelijk minder waarde worden gehecht aan de uitkomsten van de enquête. Neutrale en 'weet niet' antwoorden leveren immers weinig op.

Om de mate van zekerheid in kaart te brengen, is ten eerste nagegaan hoe vaak ondervraagden 'weet niet' antwoordden op de negen vragen uit de vragenlijst die alle de toekenning van partneralimentatie betroffen. Vervolgens is het gemiddelde percentage van 'weet niet' antwoorden berekend, wat 8% is. Dit percentage duidt op een grote mate van zekerheid.

Ten tweede is de zekerheid van het geven van een antwoord bepaald door na te gaan hoe vaak respondenten een neutraal antwoord invulden op verschillende vragen uit de vragenlijst. Daarbij zijn de vragen geclusterd naar onderwerp, te weten: de toekenning of afwijzing van het alimentatieverzoek (totaal kon in de vragenlijst bij vragen over dit onderwerp zestien maal een neutraal antwoord worden gegeven); de alimentatieduur (dertien maal); de alimentatiehoogte (acht maal); en het hertrouwen van de gerechtigde (23 maal). Het gemiddelde percentage van respondenten dat per cluster vragen een neutraal antwoord gaf, is berekend op basis van alle respondenten die desbetreffende vragen hebben beantwoord.

Op de geclusterde vragen over de toekenning of afwijzing van het alimentatieverzoek gaf gemiddeld 18% van de respondenten een neutraal antwoord. De geclusterde vragen over de duur van de onderhoudsplicht, beantwoordde 22% van de ondervraagden neutraal. Op de geclusterde vragen over het hertrouwen van de gerechtigde gaf 23% van de respondenten een neutraal antwoord. De meeste neutrale antwoorden werden tot slot gegeven op de geclusterde vragen over de hoogte; 30% van de ondervraagden koos voor het antwoord 'neutraal'.

Uit de zojuist genoemde cijfers kan worden opgemaakt dat de meeste gemiddelden in de buurt komen van een te verwachten aandeel van personen dat een neutraal antwoord kiest. Dit geldt echter niet voor de vragen over

de hoogte van het alimentatiebedrag; hierdoor was de hoogte het meest onbepaalde thema van de gehele enquête.

Specificiteit van antwoordpatronen

Naast de mate van zekerheid van het geven van een antwoord is tevens nagegaan of respondenten casusspecifiek antwoordden. Voor de kwaliteit van het onderzoek is het namelijk van belang dat de ondervraagden bij de beantwoording van de vragen zich op de casus richtten. Allereerst is onderzocht of respondenten hun antwoorden op de vraag of partneralimentatie zou moeten worden toegekend aan de vrouw die hierom verzocht, baseerden op de specifieke omstandigheden uit de solidariteitscasus, de verdien capaciteitscasus dan wel de testcasus. De resultaten zijn af te lezen in tabel 5.2. Uit deze tabel volgt dat de antwoordfrequenties in de drie casus duidelijk van elkaar verschilden. Met andere woorden, de ondervraagden hebben op de zojuist genoemde vraag casusspecifiek geantwoord.²⁴

Tabel 5.2
Frequentieverdeling van antwoorden gegeven op de vraag of partneralimentatie moet worden toegekend in de solidariteitscasus, verdien capaciteitscasus en testcasus (absolute cijfers)

	Antwoorden			
	ja	nee	weet niet	N
Solidariteitscasus	322	634	75	1031
Verdien capaciteitscasus	897	71	63	1031
Testcasus (geen behoefte)	24	961	46	1031

Vervolgens zijn de antwoordfrequenties in de vervolgcasus van de solidariteitscasus en de verdien capaciteitscasus met elkaar vergeleken. Het ging daarbij om de antwoorden die de respondenten gaven op de vraag wat volgens hen zou moeten gebeuren met de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot als de alimentatiegerechtigde hertrouwt. Uit tabel 5.3 wordt zichtbaar dat de zwaartepunten van de frequenties in de twee vervolgcasus duidelijk verschillend zijn verdeeld. Dit laat zien dat de ondervraagden rekening houden met de specifieke omstandigheden die in de twee casus centraal staan.²⁵

²⁴ De nonparametrische test (Related Samples Wilcoxon Signed Rank Test) geeft aan dat de antwoordpatronen van de toekenningsvragen in de solidariteitscasus, verdien capaciteitscasus en de testcasus significant van elkaar verschillen ($p=.001$).

²⁵ De nonparametrische test (Related Samples Wilcoxon Signed Rank Test) geeft aan dat de antwoordpatronen van de vragen wat met de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot moet gebeuren in de vervolgcasus van de solidariteitscasus en de verdien capaciteitscasus significant van elkaar verschillen ($p=.001$).

Tabel 5.3

Frequentieverdeling van antwoorden op de vraag over de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot na hertrouwen van de gerechtigde (in absolute aantallen; % afgerond)

Antwoorden	Vervolgcasus van de solidariteitscasus		Vervolgcasus van de verdien capaciteitscasus	
	frequenties	%	frequenties	%
De partneralimentatie van de eerste ex-echtgenoot moet ondanks het tweede huwelijk van de vrouw doorlopen.	20	2	99	10
De partneralimentatie van de eerste ex-echtgenoot moet door het tweede huwelijk van de vrouw definitief eindigen.	379	37	507	49
De partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot moet herleven na de tweede scheiding van de vrouw.	42	4	210	20
Ik vind dat de vrouw helemaal geen partneralimentatie moet worden toegekend.	528	51	118	11
Weet niet.	62	6	97	9
Totaal	1031	100	1031	100

Kortom, de resultaten uit tabel 5.2 en 5.3 bevestigen dat de respondenten probleemspecifieke en consistente antwoorden hebben gegeven op verschillende vragen uit de vragenlijst.

5.3.3 Meningen over de toekenning en afwijzing van het alimentatieverzoek

Testcasus

In de testcasus (casus 3 over de niet-behoefte vrouw) werd de respondenten allereerst gevraagd of zij al dan niet partneralimentatie zouden toekennen aan de vrouw die niet behoeftig was omdat zij gedurende en na het huwelijk betaalde arbeid verrichtte waardoor zij in eigen levensonderhoud kon voorzien. De antwoordmogelijkheden waren daarbij 'ja', 'nee' of 'ik weet niet'. Bijna alle ondervraagden (93%) beantwoordde deze vraag met 'nee'. Slechts 2% van de respondenten kende de vrouw alimentatie toe en afgerond wist 5% geen antwoord te geven.²⁶ Dit resultaat maakt duidelijk dat de respondenten het onderwerp partneralimentatie goed hebben begrepen, want aan de voorwaarde (behoefte) voor de toekenning van partneralimentatie was immers niet voldaan.

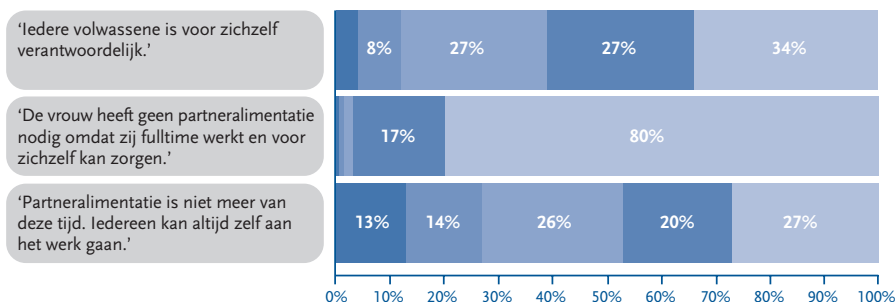
Vervolgens is met behulp van meerdere stellingen de mening van de respondenten gemeten over hun keuze om al dan niet partneralimentatie toe te kennen. Zij antwoordden op een vijfpuntsschaal van 'zeer onbelangrijk'

²⁶ De respondenten hebben bij deze vraag vergeleken met alle andere vragen het minst geantwoord met 'weet niet'. De zekerheid bij de beantwoording van deze vraag was dus het grootst.

tot 'zeer belangrijk'. De antwoorden die de respondenten gaven waarbij het alimentatieverzoek werd afgewezen, duiden het gebrek aan behoefte aan als belangrijkste reden voor hun beslissing geen partneralimentatie toe te kennen. Maar liefst 97% van de ondervraagden vond namelijk de stelling dat de vrouw geen partneralimentatie nodig heeft omdat zij fulltime werkt en (financieel) voor zichzelf kan zorgen, (zeer) belangrijk (zie figuur 5.1).

Figuur 5.1

Het belang dat respondenten in de testcasus aan de aangeboden redenen hechten voor hun beslissing om partneralimentatie af te wijzen (n = 961; % afgerond)

Legenda. Staafverdeling van links naar rechts: zeer onbelangrijk; onbelangrijk; noch onbelangrijk, noch belangrijk; belangrijk; zeer belangrijk. Percentages $\leq 5\%$ worden in de grafiek niet aangegeven.

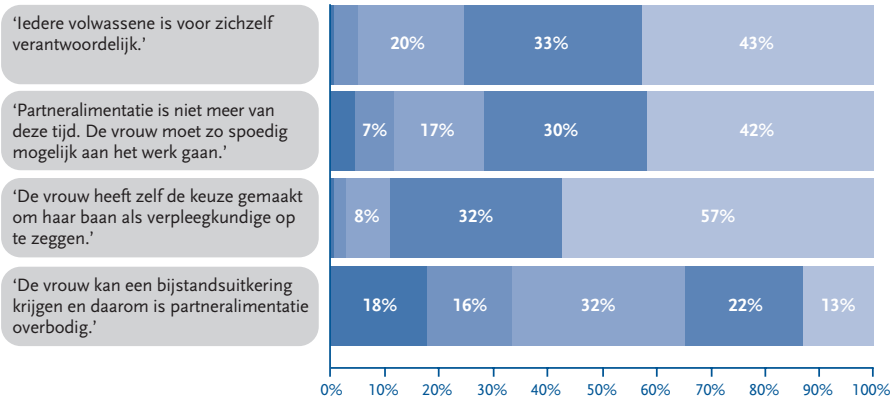
De solidariteitscasus

In de solidariteitscasus kende 31% van de respondenten partneralimentatie toe aan de vrouw die tijdens het tien jaar lange huwelijk niet had gewerkt omdat zij eenzijdig had besloten om ontslag te nemen vanwege het zeer hoge inkomen van haar man. Een ruime meerderheid (61%) wees daarentegen het alimentatieverzoek af. Een klein deel (7%) van de ondervraagden wist geen antwoord te geven.

Van de groep ondervraagden die het alimentatieverzoek afwezen, noemde 89% van de respondenten als belangrijkste reden voor hun besluit dat de vrouw op het moment dat zij huwde, *zelf* de keuze had gemaakt om haar baan als verpleegkundige op te zeggen (zie tabel 5.1 en figuur 5.2). Daarentegen stonden deze respondenten niet achter de opvatting dat publieke zorg boven private zorg gaat, want 34% noemde als minst belangrijke reden voor hun beslissing dat de vrouw een bijstandsuitkering kan krijgen waardoor partneralimentatie overbodig is. Deze reden werd het vaakst door ondervraagden afgewezen.

Figuur 5.2

Het belang dat respondenten in de solidariteitscasus aan de aangeboden redenen hechten voor hun beslissing om partneralimentatie af te wijzen (n = 634; % afgerond)

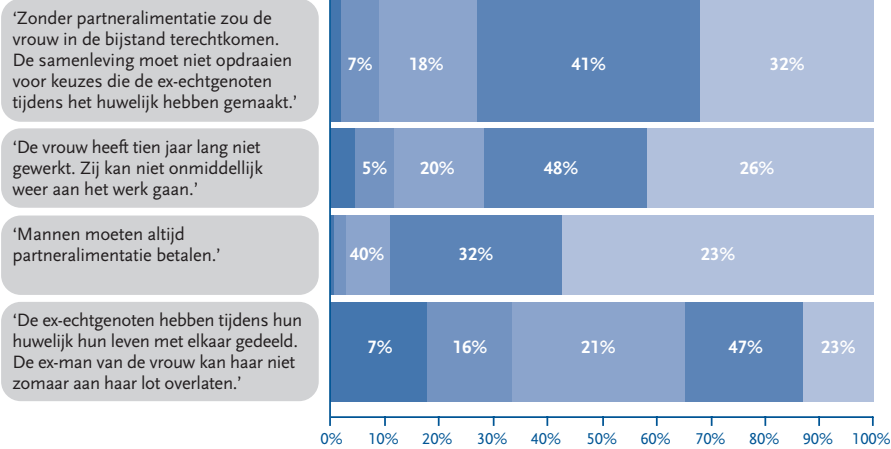

Legenda. Staafverdeling van links naar rechts: zeer onbelangrijk; onbelangrijk; noch onbelangrijk, noch belangrijk; belangrijk; zeer belangrijk. Percentages ≤ 5% worden in de grafiek niet aangegeven.

Van de groep respondenten die in de solidariteitscasus het alimentatie-verzoek toewezen, noemde 74% als belangrijkste reden voor hun oordeel dat de vrouw tijdens het huwelijk van tien jaar niet had gewerkt, waardoor zij niet onmiddellijk weer aan de slag kon gaan (zie figuur 5.3). Deze respondenten vonden dat de (ex-)echtgenoten gelijke autonome personen zijn die gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de gevolgen van autonome keuzes (zie tabel 5.1).

Figuur 5.3

Het belang dat respondenten in de solidariteitscasus aan de aangeboden redenen hechten voor hun beslissing om partneralimentatie af te wijzen (n = 634; % afgerond)

Legenda. Staafverdeling van links naar rechts: zeer onbelangrijk; onbelangrijk; noch onbelangrijk, noch belangrijk; belangrijk; zeer belangrijk. Percentages ≤ 5% worden in de grafiek niet aangegeven.

Een ander belangrijk argument voor de beslissing om partneralimentatie toe te kennen, was dat de vrouw zonder partneralimentatie in de bijstand terecht zou komen. Een groot deel (73%) van de respondenten vond deze stelling (zeer) belangrijk. De ondervraagden verhelderden hiermee dat volgens hen private zorg voorrang heeft boven publieke zorg.

Van de respondenten die partneralimentatie toekenden, vond 72% de geslachtspecifieke stelling dat mannen altijd partneralimentatie moeten betalen, een (zeer) onbelangrijke reden voor hun beslissing. Deze reden was het onbelangrijkst voor het besluit om partneralimentatie toe te kennen.

Toch hield bovenstaand resultaat niet in dat een meerderheid van de ondervraagden in alle casus die waren opgebouwd met omstandigheden die wijzen op de grondslag voortdurende solidariteit, het alimentatieverzoek afwees. Dit blijkt namelijk uit de antwoorden die respondenten gaven op de vragen die de afsluitende korte casus vormden. In de casus waarin de verzoekende vrouw tijdens het huwelijk volledig arbeidsongeschikt was geraakt, kende maar liefst 66% van de respondenten partneralimentatie toe. Bijna een kwart (23%) van de respondenten wees het alimentatieverzoek af en ongeveer één op de tien ondervraagden (12%) kon geen besluit nemen.

In de casus waarin een 55-jarige vrouw zonder enige werkervaring om partneralimentatie verzocht, kende 53% van de ondervraagden partneralimentatie toe. Een derde (33%) van de respondenten wees het alimentatieverzoek af en circa één op de zeven (14%) ondervraagden wist geen antwoord te geven.

De verdiencapaciteitscasus

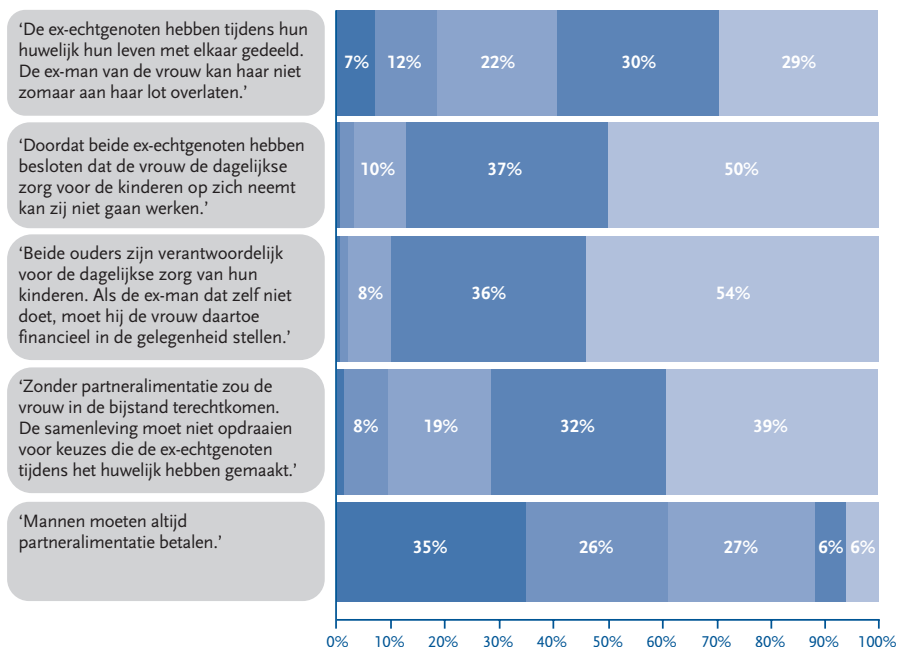
In de verdiencapaciteitscasus kende maar liefst 87% van de ondervraagden partneralimentatie toe aan de vrouw die niet in eigen levensonderhoud kon voorzien vanwege de intensieve zorg die zij had voor haar twee kinderen, van wie één gehandicapt is. Daarentegen wees slechts 7% van de respondenten het alimentatieverzoek af. De overige respondenten (6%) wist geen antwoord te geven.

Van de groep respondenten die partneralimentatie toekende, noemde 90% als belangrijkste reden voor hun beslissing dat beide ouders verantwoordelijk zijn voor de dagelijkse zorg van hun kinderen en als de man deze zorg niet zelf verricht, hij de ex-vrouw daartoe financieel in de gelegenheid moet stellen (zie figuur 5.4). Deze respondenten zien de (ex-)echtgenoten als gelijke autonome personen die gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de gevolgen van hun eigen keuzes (zie tabel 5.1).

In figuur 5.4 valt tevens af te lezen dat de gendergekleurde stelling dat mannen altijd partneralimentatie moeten betalen, door een grote meerderheid (61%) van de respondenten die partneralimentatie toekende, het vaakst werd afgewezen.

Figuur 5.4

Het belang dat respondenten in de verdien capaciteitscasus aan de aangeboden redenen hechten voor hun beslissing om partneralimentatie toe te kennen (n = 89; % afgerond)

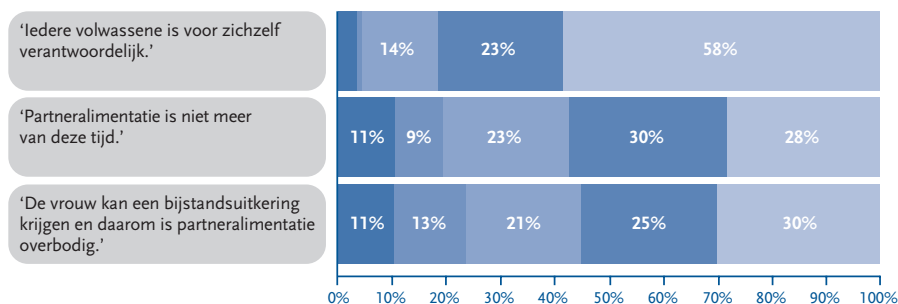

Legenda. Staafverdeling van links naar rechts: zeer onbelangrijk; onbelangrijk; noch onbelangrijk, noch belangrijk; belangrijk; zeer belangrijk. Percentages $\leq 5\%$ worden in de grafiek niet aangegeven.

Van de groep respondenten die het alimentatieverzoek in de verdien capaciteitscasus afwees, noemde 81% als belangrijkste reden voor hun besluit de strikt individualistische stelling van autonomie dat iedere volwassene voor zichzelf verantwoordelijk is (zie tabel 5.1 en figuur 5.5). In figuur 5.5 komt echter naar voren dat deze ondervraagden geen enkele aangeboden stelling

Figuur 5.5

Het belang dat respondenten in de verdien capaciteitscasus aan de aangeboden redenen hechten voor hun beslissing om partneralimentatie af te wijzen (n = 71; % afgerond)

Legenda. Staafverdeling van links naar rechts: zeer onbelangrijk; onbelangrijk; noch onbelangrijk, noch belangrijk; belangrijk; zeer belangrijk. Percentages $\leq 5\%$ worden in de grafiek niet aangegeven.

overtuigend afwezen. Het hoogste percentage (24%) afwijzingen is niettemin te vinden bij de opvatting dat de vrouw een bijstandsuitkering kan krijgen, waardoor partneralimentatie overbodig is. Net als in de solidariteitscasus, staan de respondenten afkerend tegenover het standpunt dat publieke zorg boven private zorg gaat.

Het zojuist geschetste beeld komt tevens naar voren in de korte casus die zijn opgebouwd met niet-financiële factoren welke duidelijk maken dat de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit een rol speelt. Een ruime meerderheid van de ondervraagden kende namelijk in beide casus aan de vrouw partneralimentatie toe. Dit was 78% in de standaardcasus waarin de verzoekende vrouw tijdens het huwelijk de zorgtaken in het belang van het gezin had verricht. Door 13% van de respondenten werd echter het alimentatieverzoek afgewezen en 9% wist geen antwoord te geven.

In de casus waarin de vrouw tijdens het huwelijk niet werkte omdat haar man dit niet wilde, was 73% van de respondenten van mening dat aan deze vrouw partneralimentatie moest worden toegekend. Ongeveer één op de vijf (21%) respondenten wees het alimentatieverzoek af. Een beperkt aantal respondenten (7%) wist geen antwoord te geven.

5.3.4 Meningen over de duur en hoogte van de onderhoudsplicht

De alimentatieduur

Aan de respondenten die in de solidariteitscasus en de verdien capaciteitscasus besloten om het alimentatieverzoek toe te wijzen, is aanvullend naar hun mening gevraagd over de duur van de onderhoudsplicht. De vraag werd gesteld hoe lang zij vonden dat deze duur moest zijn. De ondervraagden antwoordden vervolgens op een vijf puntsschaal van 'geheel oneens' tot 'geheel eens'.

In de *solidariteitscasus* kozen de meeste respondenten (86%) voor een alimentatieduur die de vrouw nodig zou hebben om daadwerkelijk een baan te vinden (zie tabel 5.4). Het meest afwijzend stonden de ondervraagden tegenover de levenslange alimentatieduur, want 82% was het met deze duur (geheel) oneens.

In tabel 5.4 komt tevens naar voren dat in de *verdien capaciteitscasus* bijna negen van de tien respondenten (86%) koos voor een alimentatieduur gelijk aan de periode zolang de kinderen zorg nodig hebben. Net als in de solidariteitscasus werd de levenslange duur echter door de meeste ondervraagden (75%) verworpen.

De standaardtermijn van twaalf jaar uit het huidige recht werd in beide casus door een meerderheid (68% en 57%) van de respondenten afgewezen.

De hoogte van het alimentatiebedrag

Na de vraag over de alimentatieduur is aan de respondenten die partneralimentatie toekenden eveneens gevraagd naar hun opvattingen over de hoogte van het alimentatiebedrag. Opnieuw konden de respondenten antwoorden op een vijf puntsschaal van 'geheel oneens' tot 'geheel eens'.

Tabel 5.4*De posities die respondenten innemen ten opzichte van de alimentatieduur (% afgerond)*

	Solidariteitscasus (n = 322)					Verdien capaciteitscasus (n = 897)				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
1 'De duur die de vrouw nodig heeft om bij- of om te scholen.'	2%	6%	13%	55%	25%	7%	16%	27%	37%	13%
2 'De duur die de vrouw nodig heeft om daadwerkelijk een baan te vinden.'	1%	4%	10%	57%	29%	6%	15%	26%	38%	15%
3 'Zolang het huwelijk van de vrouw heeft geduurd.'	25%	36%	26%	8%	4%	25%	38%	27%	7%	3%
4 'Een termijn van twaalf jaar.'	31%	37%	23%	6%	3%	26%	31%	34%	7%	2%
5 'Zolang de kinderen zorg nodig hebben.'	-	-	-	-	-	2%	3%	7%	39%	47%
6 'Tot de pensioen-gerechtigde leeftijd.'	42%	37%	17%	3%	2%	38%	31%	23%	5%	3%
7 'Levenslang.'	53%	29%	14%	2%	2%	51%	24%	19%	3%	3%

Legenda: 1 geheel oneens; 2 oneens; 3 neutraal; 4 eens; 5 geheel eens.

Uit tabel 5.5 valt op te maken dat in de *solidariteitscasus* de helft van de respondenten koos voor een alimentatiebedrag ter hoogte van het bestaansminimum van een alleenstaande plus eventuele opleidingskosten. Het uitgangspunt wat in het huidige recht wordt gehanteerd voor de vaststelling van de behoefte – het huwelijkse welvaartsniveau – werd door de ondervraagden het vaakst afgewezen: 72% van de ondervraagden was het met deze maatstaf (geheel) oneens.

Ook voor de *verdien capaciteitscasus* geldt dat de meeste respondenten (47%) het oneens waren met het bovengenoemde uitgangspunt van het geldende recht (zie tabel 5.5). Uit de resultaten valt echter niet duidelijk op te maken welk alternatief op de meeste voorstanders kan rekenen, want de spreiding is bijna gelijk: 42% van de respondenten koos voor een maximumbedrag van 1/3 van de inkomsten van de onderhoudsplichtige, 40% van de respondenten koos voor een bedrag gelijk aan het bestaansminimum alleenstaande ouder en 39% van de ondervraagden koos voor het bestaansminimum van een alleenstaande ouder plus eventuele opleidingskosten. In de verdien capaciteitscasus spraken de ondervraagden zich niet helder uit over de hoogte van het alimentatiebedrag. Hierdoor is de mening van de Nederlandse bevolking over dit onderwerp onduidelijk.

Tabel 5.5

De posities die respondenten innemen ten opzichte van de alimentatiehoogte (% afgerond)

	Solidariteitscasus (n = 322)					Verdien capaciteitscasus (n = 897)				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
1 'Gelijk aan het bedrag dat de vrouw nodig heeft om niet in armoede te vervallen.' [*]	9%	27%	24%	31%	10%	9%	25%	27%	30%	10%
2 'Het bestaansminimum plus eventuele opleidingskosten.' ^{**}	9%	18%	24%	33%	17%	8%	22%	31%	30%	9%
3 'Nooit hoger dan 1/3 van de netto-inkomsten van de man.'	10%	16%	34%	32%	9%	7%	17%	34%	33%	9%
4 'De vrouw zou na de scheiding zoveel als mogelijk moeten blijven leven op het welvaarts-niveau van tijdens het huwelijk.'	19%	53%	23%	16%	8%	14%	33%	31%	16%	6%

* In de solidariteitscasus werd aan dit item toegevoegd: 'bestaansminimum alleenstaande maximaal € 909,33'. In de verdien capaciteitscasus werd aan dit item toegevoegd: 'bestaansminimum alleenstaande ouder maximaal € 1169,14'.

** In de solidariteitscasus werd aan dit item toegevoegd: '(maximaal € 909,33)'. In de verdien capaciteitscasus werd aan dit item toegevoegd: '(maximaal € 1169,14)'.

Legenda: 1 geheel oneens; 2 oneens; 3 neutraal; 4 eens; 5 geheel eens.

5.3.5 Meningen over partneralimentatie ingeval van hertrouwen van de alimentatiegerechtigde

Gevolgen voor de onderhoudsplicht die respondenten verbinden aan het hertrouwen van de alimentatiegerechtigde

In de vervolgcasus (situaties 2 en 5) werd aan de ondervraagden de kwestie voorgelegd dat de vrouw uit de solidariteitscasus en de verdien capaciteitscasus twee jaar na de scheiding hertrouwt, maar vervolgens na anderhalf jaar opnieuw scheidt. Daarbij werd opgemerkt dat ten laste van de tweede gewezen echtgenoot nog slechts voor anderhalf jaar partneralimentatie kon worden vastgesteld. Aan de respondenten werd de vraag gesteld wat volgens hen zou moeten gebeuren met de onderhoudsplicht van de *eerste* ex-echtgenoot. De respondenten konden één antwoord kiezen uit een lijst die bestond uit de volgende mogelijkheden:

- de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot moet doorlopen;
- de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot moet definitief eindigen;
- de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot moet herleven op het moment dat de alimentatieplicht van de tweede ex-echtgenoot na anderhalf jaar wordt beëindigd;
- de vrouw moet helemaal geen partneralimentatie worden toegekend; en,
- weet niet.

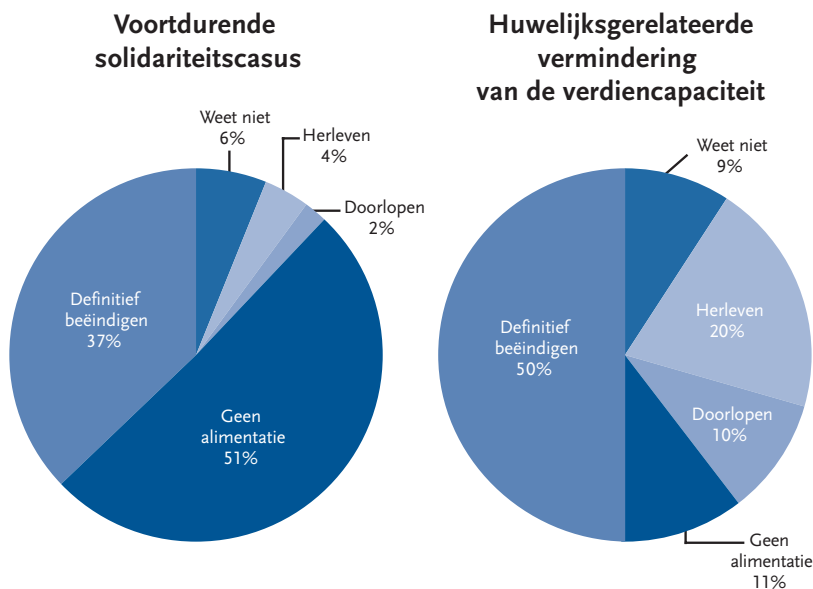
In figuur 5.6 is te lezen dat in de *vervolgcasus van de solidariteitscasus* een meerderheid (51%) van de ondervraagden vond dat de vrouw überhaupt geen partneralimentatie moest worden toegekend. Deze uitkomst is in overeenstemming met het eerder gevonden resultaat dat een ruime meerderheid van de ondervraagden in deze casus geen partneralimentatie toekent (zie paragraaf 5.3.3). De minst populaire optie was het laten doorlopen van de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot na hertrouwen van de alimentatiegerechtigde; slechts 2% van de respondenten koos hiervoor.

Ook in de *vervolgcasus van de verdien capaciteitscasus* was het laten doorlopen van de onderhoudsplicht van de eerste gewezen echtgenoot het minst gekozen antwoord (zie figuur 5.6). Slechts 10% van de respondenten koos namelijk voor deze optie. Bijna de helft (afgerond 50%) van de ondervraagden was van mening dat het recht op partneralimentatie ten laste van de eerste ex-partner definitief moest eindigen op het moment dat de gerechtigde hertrouwt.

Het verdient opmerking dat bij de verdien capaciteitscasus het aantal respondenten dat er voor koos om de onderhoudsplicht *niet* definitief te laten beëindigen, beduidend groter is dan bij de solidariteitscasus. Totaal vond namelijk afgerond 30% van de ondervraagden dat de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot moest doorlopen of herleven. Dit aantal was vele malen groter dan in de solidariteitscasus (totaal 6%).

Figuur 5.6

Posities die respondenten ten opzichte van de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot innemen indien de verzoekende partij hertrouwt (N = 1031; % afgerond)

De belangrijkste redenen van ondervraagden voor hun beslissingen

Aan de ondervraagden die in de *vervolgcasus* kozen voor de antwoordmogelijkheden 'doorlopen', 'herleven' of 'definitief beëindigen' van de onderhoudsplicht van de eerste gewezen echtgenoot, werd aanvullend naar de redenen van hun

besluit gevraagd. Opnieuw konden de respondenten hun antwoord geven op een vijfpuntsschaal (van zeer onbelangrijk tot zeer belangrijk).

Uit het voorafgaande bleek al dat een meerderheid van de respondenten in de *vervolgcasus van de solidariteitscasus* besloot om geheel geen partneralimentatie toe te kennen aan de vrouw. Aan deze respondenten werd niet naar de reden voor hun beslissing gevraagd; zij werden onmiddellijk doorverwezen naar de volgende casus. Wat was de belangrijkste reden voor de ondervraagden om te kiezen voor de één na populairste mogelijkheid, de definitieve beëindiging van de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot? Het antwoord op deze vraag is dat het grootste aandeel (88%) van deze respondenten vond dat door het hertrouwen de verantwoordelijkheid voor de behoeftige vrouw van de eerste ex-echtgenoot was overgegaan op de tweede echtgenoot. De ondervraagden lieten hiermee zien dat zij de zorg van de tweede ex-echtgenoot boven de zorg van de eerste gewezen echtgenoot vinden gaan (zie ook tabel 5.1).

De zojuist genoemde reden werd in de *vervolgcasus van de verdien capaciteitscasus* tevens door de meeste respondenten (87%) die kozen voor de definitieve beëindiging van de onderhoudsplicht, als (zeer) belangrijk ervaren (zie figuur 5.7). Afwijzend stonden deze respondenten tegenover de stelling dat de vrouw ondanks de zorg voor de kinderen uit het eerste huwelijk in haar tweede huwelijk weer aan het werk had moeten gaan. Afgerond vond namelijk 43% van de respondenten dit standpunt (zeer) onbelangrijk voor hun besluit. De rechtvaardigheidsopvatting dat iedere ex-echtgenoot de risico's draagt voor zijn eigen keuzes, werd hiermee verworpen.²⁷

Tot slot is het voor het onderzoek in dit proefschrift nog interessant om na te gaan welke reden de respondenten die in de *vervolgcasus van de verdien capaciteitscasus* kozen voor de herleving of het laten doorlopen van de onderhoudsplicht, het belangrijkste vonden. Dit blijkt de volgende stelling te zijn: 'de eerste ex-echtgenoot blijft verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg voor zijn kinderen en als hij deze zorg niet zelf verricht, moet hij zijn ex-vrouw daartoe financieel in de gelegenheid stellen'. Meer dan negen van de tien ondervraagden noemde deze stelling (zeer) belangrijk voor hun besluit om de onderhoudsplicht te laten doorlopen (92%) of te laten herleven (93%). Deze respondenten waardeerden zorg vermoedelijk als noodzakelijk voor het menselijk samenleven.²⁸

5.3.6 Alternatieve redenen

Inleidende opmerkingen

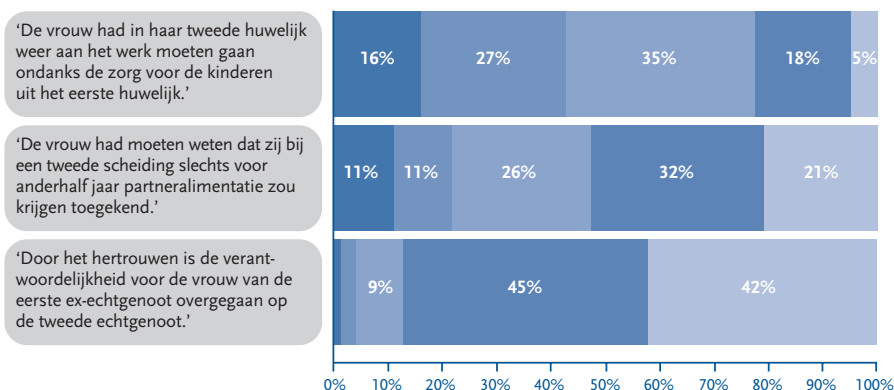
Een van de doelen van dit proefschrift is om na te gaan of er naast de twee grondslagen voortdurende solidariteit en huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit nog andere grondslagen kunnen worden gevonden. In hoofdstuk 2 is naar alternatieve grondslagen gezocht in de parlementaire

²⁷ Zie tabel 5.1.

²⁸ Zie tabel 5.1.

Figuur 5.7

Het belang dat respondenten in de vervolgcasus van de verdien capaciteitscasus hechten aan de aangeboden redenen voor hun beslissing de onderhoudsplicht definitief te beëindigen (n = 507; % afgerond)

Legenda. Staafverdeling van links naar rechts: zeer onbelangrijk; onbelangrijk; noch onbelangrijk, noch belangrijk; belangrijk; zeer belangrijk. Percentages $\leq 5\%$ worden in de grafiek niet aangegeven.

geschiedenis, de jurisprudentie en de doctrine. In dit hoofdstuk wordt bekeken of de respondenten alternatieve grondslagen hebben aangedragen. In de vragenlijst hadden respondenten namelijk de mogelijkheid om zelf een of meerdere redenen te geven voor hun beslissingen. Hierdoor kunnen de opvattingen van de respondenten zo zorgvuldig mogelijk in kaart worden gebracht en kan worden nagegaan of zij andere grondslagen aanreiken dan de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

In deze subparagraaf zullen de alternatieve redenen die de ondervraagden hebben aangedragen in schema's worden gepresenteerd. Met behulp van deze schema's kan de lezer namelijk nagaan welke alternatieve redenen de respondenten gaven en hoe vaak bepaalde motieven werden genoemd.²⁹ Overigens zijn de alternatieve redenen door de opdrachtnemer geordend in clusters. De antwoordclusters zijn vervolgens geïnterpreteerd, zodat algemene tendensen kunnen worden gevonden waardoor de alternatieve argumenten inzichtelijk kunnen worden gemaakt. Om die reden is per genummerd antwoordcluster aangegeven of deze correspondeert met een stelling uit de vragenlijst (indirect dan wel direct) een alternatieve grondslag vertegenwoordigt. Uit de interpretatie is ook naar voren gekomen dat bepaalde clusters in principe geen reden geven voor de al dan niet toekenning van partneralimentatie, maar meer iets zeggen over de duur of de hoogte van de onderhoudsplicht. Ten slotte kon één antwoordcluster zodanig worden uitgelegd dat de casus door de respondenten foutief is gelezen.

²⁹ In deze schema's worden aantallen genoemd. Geen percentages kunnen worden gegeven omdat één respondent meerdere alternatieve redenen kan noemen.

Alternatieve redenen voor de toekenning of afwijzing van het alimentatieverzoek

In de solidariteitscasus werd door de respondenten die partneralimentatie toekenden totaal 76 alternatieve redenen gegeven. Degenen die het alimentatieverzoek afwezen, maakten in totaal 73 opmerkingen, waarvan echter 7 niet te clusteren waren.³⁰ In figuur 5.8 is te lezen hoeveel en in welke mate in de solidariteitscasus alternatieve redenen werden aangedragen door de respondenten. Uit dit schema kan de volgende lering worden getrokken. De meeste alternatieve redenen die de ondervraagden aandroegen, corresponderen inhoudelijk met stellingen uit de vragenlijst en waren weer terug te voeren op de twee grondslagen van partneralimentatie. De eigen redenen van de respondenten zijn slechts anders verwoord. De enige alternatieve redenen ($n = 8$) die niet overeenkwamen met een stelling uit de vragenlijst zijn te vinden in cluster 6. In dit antwoordcluster wordt het recht op partneralimentatie afhankelijk gemaakt van de schuldvraag. Deze gedachte komt overeen met het recht van vóór de inwerkingtreding van het huidige echtscheidings- en alimentatierecht in 1971, zoals is besproken in hoofdstuk 2.³¹ Toentertijd was het alimentatierecht namelijk gekoppeld aan schuld en had de grondslag van partneralimentatie een schadevergoedend karakter. Cluster 6 verwijst daarmee indirect naar deze (niet meer actuele) grondslag.

Ook in de *verdiencapaciteitscasus* hebben respondenten veel alternatieve redenen voor partneralimentatie gegeven. Door de ondervraagden die partneralimentatie toekenden, werd namelijk totaal 282 andere redenen genoemd. Van deze redenen was echter een aantal niet te clusteren ($n = 8$). Door de respondenten die het alimentatieverzoek afwezen, werd totaal 44 andere redenen aangedragen. Hiervan waren 6 niet te clusteren.

In figuur 5.9 is na te gaan hoeveel en in welke mate in de verdiencapaciteitscasus alternatieve redenen werden genoemd door de respondenten. Net als in de solidariteitscasus blijkt uit dit schema dat de meeste alternatieve redenen van de ondervraagden inhoudelijk corresponderen met stellingen uit de vragenlijst en de enige alternatieve redenen ($n = 16$) die niet overeenkwamen met een stelling koppelden het recht op partneralimentatie aan de schuldvraag (clusters 15 en 22).

Alternatieve redenen van respondenten in geval van hertrouwen van de gerechtigde

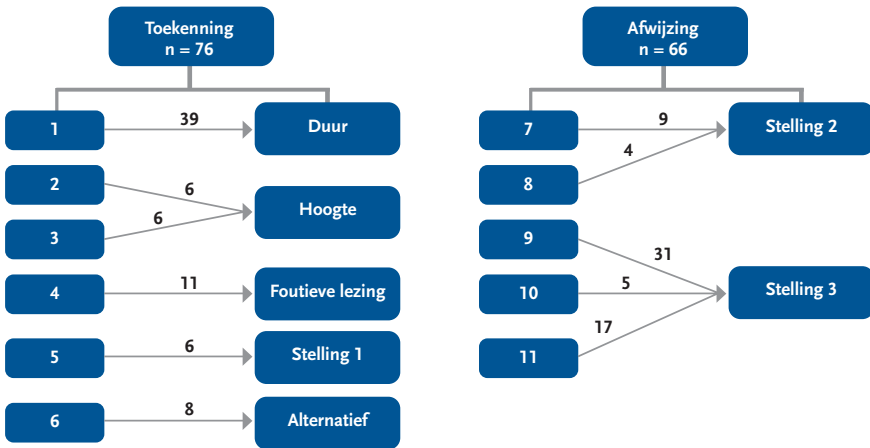
De respondenten konden in de vervolgcasus tevens een eigen reden invullen voor hun besluit om de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot na het hertrouwen van de alimentatiegerechtigde definitief te beëindigen, te laten doorlopen of te laten herleven. In de *solidariteitscasus* werd door de ondervraagden die kozen voor het laten doorlopen of het laten herleven van de alimentatieplicht, nauwelijks alternatieve redenen genoemd ($n = 5$). Deze opmerkingen waren alle niet te clusteren.

³⁰ Daarbij kan worden gedacht aan opmerkingen als: 'moet ze zelf weten' of 'zie vorige opmerking'.

³¹ Paragraaf 2.2.1.

Figuur 5.8

De hoeveelheid en mate van alternatieve redenen die in de solidariteitscasus door respondenten zijn genoemd voor hun beslissing om het alimentatieverzoek toe te kennen of af te wijzen (in aantallen)

Legenda*Antwoordclusters*

1. 'Tijdelijke alimentatie: vrouw moet kans hebben bij te scholen/werk te zoeken.'	7. 'Geen zorg voor kinderen, vrouw hoeft niet thuis te zijn.'
2. 'Man heeft geld genoeg.'	8. 'Vrouw hoeft niet in luxe te blijven leven ten koste van haar ex-man, man moet nieuw eigen leven kunnen opbouwen.'
3. 'Vrouw gewend aan levensstandaard, hoeft niet in armoede te leven.'	9. 'Scheiding keus van beiden, beiden verantwoordelijk voor gevolgen.'
4. 'Keuze niet te werken was keuze van beiden, man stemde in, vrouw niet alleen verantwoordelijk voor afhankelijkheid/achterstand.'	10. 'Vrouw kan weer gaan werken, bijscholen, kan makkelijk werk vinden.'
5. 'Vrouw heeft recht op deel inkomen man door haar bijdrage aan zijn carrière.'	11. 'Emancipatie vrouw, niet afhankelijk zijn, zelfrespect, verantwoordelijk.'
6. 'Afhankelijk van de schuldvraag, de schuldige betaalt.'	

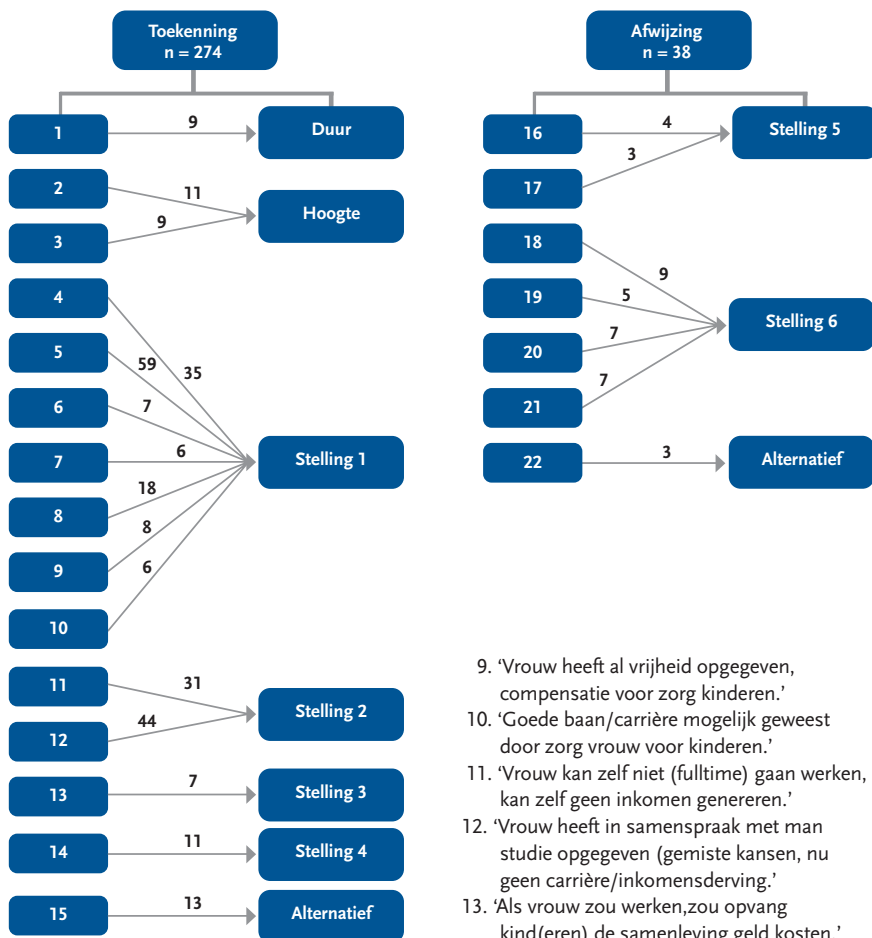
Stellingen vragenlijst

- Stelling 1 = 'De ex-echtgenoten hebben tijdens huwelijk hun leven met elkaar gedeeld. De ex-man van de vrouw kan haar niet zomaar aan haar lot overlaten.'
- Stelling 2 = 'Iedere volwassene is voor zichzelf verantwoordelijk.'
- Stelling 3 = 'Partneralimentatie is niet meer van deze tijd. De vrouw moet zo spoedig mogelijk aan het werk gaan.'

Ook in de *verdiencapaciteitscasus* werd door de respondenten die kozen voor het laten doorlopen of het laten herleven van de alimentatieplicht, weinig alternatieve redenen genoemd ($n = 32$). Hiervan waren 9 niet te clusteren. De overige argumenten voor het laten doorlopen van de onderhoudsplicht zijn door de opdrachtnemer samengevat onder de noemer 'vader (biologisch) blijft verantwoordelijk voor zorg van zijn eigen kinderen'. Dit cluster correspondeert echter inhoudelijk met de in de vragenlijst opgenomen stelling '[d]e eerste ex-echtgenoot blijft verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg van zijn kinderen en als hij dat zelf niet doet, moet hij de vrouw daartoe financieel in

Figuur 5.9

De hoeveelheid en mate van alternatieve redenen die in de verdien capaciteitscasus door respondenten zijn genoemd voor hun beslissing om het alimentatieverzoek toe te kennen of af te wijzen (in aantallen)

Legenda*Antwoordclusters*

1. 'Tijdelijk/gedeeltelijke alimentatie in ieder geval tot vrouw bijgeschoold is, parttime baan heeft, opvang geregeld is.'
2. 'Vrouw hoeft niet in armoede te leven, zelfde maatschappelijk niveau houden.'
3. 'Afhankelijk van inkomen, man heeft goed inkomen.'
4. 'Gehandicapt kind (algemeen).'
5. 'Gehandicapt kind vraagt extra zorg, door gehandicapt kind is vrouw extra gebonden.'
6. 'Gehandicapt kind brengt extra kosten met zich mee.'
7. 'Leeftijd kinderen, jonge kinderen.'
8. 'Beide ouders hebben zorgplicht voor kinderen, kinderen zijn van beide ouders.'

9. 'Vrouw heeft al vrijheid opgegeven, compensatie voor zorg kinderen.'
10. 'Goede baan/carrière mogelijk geweest door zorg vrouw voor kinderen.'
11. 'Vrouw kan zelf niet (fulltime) gaan werken, kan zelf geen inkomen genereren.'
12. 'Vrouw heeft in samenspraak met man studie opgegeven (gemiste kansen, nu geen carrière/inkomensderving.'
13. 'Als vrouw zou werken, zou opvang kind(eren) de samenleving geld kosten.'
14. 'Partners ondanks scheiding verantwoordelijkheid naar elkaar, niet de ander in ellende laten zitten.'
15. 'Afhankelijk van reden voor scheiding, de schuldige moet betalen.'
16. 'Andere mogelijkheden: persoonsgebonden budget, kinderbijslag.'
17. 'Voor gehandicapt kind is andere (parttime) zorg te regelen (dagopvang bv).'
18. 'Vrouw kan achterstand inhalen, weer gaan studeren, heeft nog kansen genoeg.'
19. 'Vrouw hoeft niet fulltime thuis te zijn, kan parttime werken.'
20. 'Nieuwe start, man moet niet hoeven blijven betalen.'
21. 'Volwassen mensen maken eigen keuzes, beiden moeten gevolgen accepteren.'
22. 'Afhankelijk van reden voor scheiding, de schuldige betaalt.'

Stellingen vragenlijst

- Stelling 1 = 'Beide ouders zijn verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg van hun kinderen. Als de man dat zelf niet doet, moet hij de vrouw daartoe financieel in de gelegenheid stellen.'
- Stelling 2 = 'Doordat beide ex-echtgenoten hebben besloten dat de vrouw de dagelijkse zorg voor de kinderen op zich neemt, kan zij niet gaan werken.'
- Stelling 3 = 'Afwenteling kosten op samenleving; intentie is echter hetzelfde als de stelling '[z]onder partneralimentatie zou de vrouw in de bijstand terecht komen. De samenleving moet niet opdraaien voor keuzes die de ex-echtgenoten tijdens het huwelijk hebben gemaakt.'
- Stelling 4 = 'De ex-echtgenoten hebben tijdens huwelijk hun leven met elkaar gedeeld. De ex-man van de vrouw kan haar niet zomaar aan haar lot overlaten.'
- Stelling 5 = 'Afwenteling kosten of zorg op de samenleving; intentie is echter hetzelfde als de stelling '[d]e vrouw kan een bijstandsuitkering krijgen en daarom is partneralimentatie overbodig.'
- Stelling 6 = 'Iedere volwassene is voor zichzelf verantwoordelijk.'

de gelegenheid stellen'. Ook de clusters van alternatieve argumenten van de respondenten die besloten om de onderhoudsplicht te laten herleven, kunnen onder deze stelling uit de vragenlijst worden geschaard. Deze clusters waren namelijk: 'vader blijft (mede)verantwoordelijk voor eigen kinderen' ($n = 18$) en 'gehandicapt kind' ($n = 5$).

Zowel in de solidariteitscasus als in de verdien capaciteitscasus werd door de respondenten die besloten om de onderhoudsplicht definitief te laten beëindigen, veel alternatieve redenen genoemd. In de solidariteitscasus lag dit totale aantal op 33, waarvan 7 opmerkingen niet te clusteren waren. In de verdien capaciteitscasus werden in totaal 97 alternatieve redenen genoemd, waarvan 2 niet konden worden geclusterd. Zie verder figuur 5.10 voor de hoeveelheid en mate van alternatieve redenen die werden genoemd door de respondenten die kozen voor de definitieve beëindiging. Uit dit schema komt naar voren dat alle genoemde alternatieve redenen van deze ondervraagden inhoudelijk corresponderen met meerdere stellingen uit de vragenlijst. Door deze respondenten werd geen alternatieve grondslag genoemd.

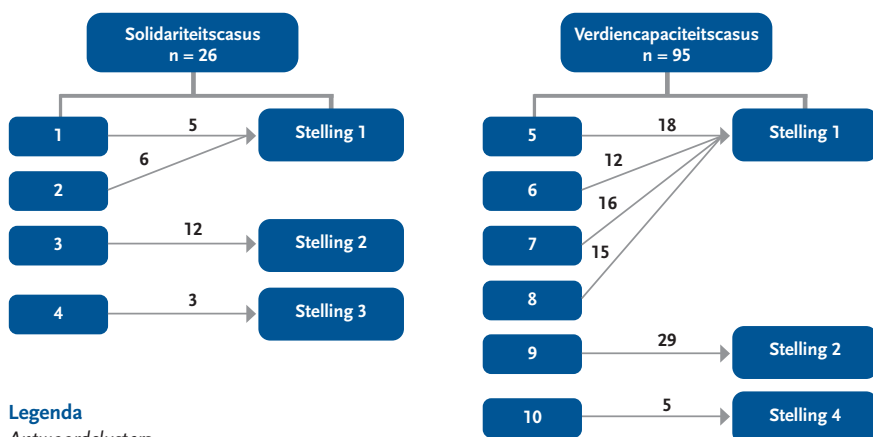
5.3.7 Mate van acceptatie van partneralimentatie in de voorgelegde casus

De mate waarin de respondenten partneralimentatie accepteren in de verschillende casus die hun in de vragenlijst zijn voorgelegd, blijkt uit de resultaten die besproken zijn in paragraaf 5.3.3. De mate van acceptatie kan worden verdeeld in vier niveaus, waarbij niveau één de hoogste mate van acceptatie vertegenwoordigt en niveau vier de laagste.

Niveau één: de casus die geconstrueerd zijn aan de hand van niet-financiële factoren welke inzichtelijk maken dat sprake is van de grondslag huwelijks-gerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In de uitgebreide verdien capaciteitscasus wordt door de ondervraagden als vanzelfsprekend partneralimentatie toegekend. Maar liefst 87% van de respondenten kende immers partneralimentatie toe aan de vrouw die niet in eigen levensonderhoud kon voorzien vanwege de intensieve zorg voor haar kinderen, van wie één gehandicapt was. Ter onderbouwing van deze beslissing noemden de ondervraagden hoofdzakelijk huwelijksgerelateerde redenen; deze redenen

Figuur 5.10

De hoeveelheid en mate van alternatieve redenen van respondenten die kozen voor de definitieve beëindiging van de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot als gevolg van het hertrouwen van de alimentatiegerechtigde (in aantallen)

Legenda*Antwoordclusters*

1. 'Eerste echtgenoot hoeft niet levenslang te krijgen, moet ook opnieuw kunnen beginnen, hoeft niet in lengte van dagen te betalen voor ex.'
2. 'Bij aangaan nieuwe relatie vervallen de rechten uit de vorige relatie, tweede man nu de klos.'
3. 'Keuze (weer) niet te werken is verantwoordelijkheid vrouw zelf, zij moet zelf gevolgen daarvan accepteren.'
4. 'Vrouw kan gewoon gaan werken.'
5. 'Idem als onder 1.'
6. 'Bij aangaan nieuwe relatie vervallen de rechten uit de vorige relatie.'
7. 'Vrouw heeft inkomen via nieuwe partner, moet door tweede man worden onderhouden.'
8. 'Eerste man moet alleen voor kinderen betalen, niet voor vrouw.'
9. 'Verantwoordelijkheid vrouw, vrouw moet gevolgen eigen keuzes accepteren, zij is zelf nieuw leven begonnen met nieuwe man.'
10. 'Vrouw heeft meerdere opties: weer studeren, gaan werken, kinderopvang regelen.'

Stellingen vragenlijst

Stelling 1 = 'Door het hertrouwen is de verantwoordelijkheid voor de vrouw van de eerste ex-echtgenoot overgegaan op de tweede echtgenoot.'

Stelling 2 = 'De vrouw had moeten weten dat zij bij een tweede scheiding slechts voor anderhalf jaar partneralimentatie zou krijgen toegekend.'

Stelling 3 = 'De vrouw had in haar tweede huwelijk weer aan het werk moeten gaan.'

Stelling 4 = 'De vrouw had in haar tweede huwelijk weer aan het werk moeten gaan ondanks de zorg voor de kinderen uit haar eerste huwelijk.'

werden totaal netto 1806 maal genoemd.³² Zo werden de twee huwelijks-gerelateerde stellingen uit de vragenlijst 1579 maal als (zeer) belangrijk aangemerkt, terwijl deze stellingen maar slechts 47 maal als (zeer) onbelangrijk werden ervaren. De alternatieve redenen die met deze twee stellingen corresponderen, werden 274 maal genoemd. Daarentegen werd in de verdien capaciteitscasus de zuivere solidariteitsredenen totaal netto 371 maal

³² Van het totale aantal positieve antwoorden zijn de totale aantal negatieve antwoorden afgetrokken om een netto resultaat te krijgen.

genomineerd. Zo werd de op solidariteit gebaseerde stelling uit de vragenlijst 530 maal als (zeer) belangrijk aangemerkt, terwijl deze stelling 170 maal als (zeer) onbelangrijk werd ervaren. De alternatieve redenen die met deze stelling correspondeerden, werden 11 maal genoemd.

Kortom, het verschil tussen het aantal nominaties van de huwelijksgerelateerde redenen en de op zuiver solidariteit gebaseerde redenen komt daarmee uit op 532 nominaties ($1806/2 - 371$).³³

De uitkomst dat de casus die zijn opgebouwd uit factoren welke verduidelijken dat sprake is van de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit het meeste worden geaccepteerd, wordt ondersteund door het resultaat van de twee korte casus. Ongeveer driekwart (78% respectievelijk 73%) van de respondenten kende partneralimentatie toe aan de vrouw die tijdens het huwelijk de zorgtaken in het belang van het gezin op zich had genomen en aan de vrouw die van haar man gedurende het huwelijk niet mocht werken.

Niveau twee: de twee korte casus die zijn geconstrueerd aan de hand van niet-financiële factoren welke verhelderen dat de grondslag voortdurende solidariteit een rol speelt. Hoewel minder vanzelfsprekend dan in de verdien capaciteitscasus, kent bij deze casus nog een ruime meerderheid (66% en 53%) van de respondenten partneralimentatie toe aan de vrouw die door ziekte of ouderdom na scheiding niet in eigen levensonderhoud kan voorzien.

Niveau drie: de uitgebreide solidariteitscasus. Niet langer is meer vanzelfsprekend dat de respondenten partneralimentatie toekennen aan de vrouw die zelf verantwoordelijk was voor haar financiële afhankelijkheid van haar (ex-) man. Minder dan een derde (31%) van de respondenten wees immers in dit geval het alimentatieverzoek toe.

Ten slotte, *niveau vier:* de testcasus waarin de vrouw die om partneralimentatie verzocht, in eigen levensonderhoud kon voorzien door betaalde arbeid. Zoals te verwachten was, werd het alimentatieverzoek door de respondenten afgewezen, namelijk door 93% van de ondervraagden. Dit resultaat stemt overeen met de gedachte achter partneralimentatie, namelijk dat slechts behoeftige gescheiden echtgenoten aanspraak kunnen maken op financiële zorg van hun ex-partners.

5.4 CONCLUSIES, ANDER ONDERZOEK OVER PARTNERALIMENTATIE EN AANBEVELINGEN

In dit empirisch onderzoek stonden de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Welke grondslagen zijn terug te vinden in de opvattingen van de Nederlandse bevolking en behoren daartoe ook de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit?

³³ Doordat er twee huwelijksgerelateerde stellingen waren en slechts één solidariteitsstelling, is om het verschil te kunnen berekenen het totale netto aantal positieve antwoordfrequenties bij de genoemde huwelijksgerelateerde stellingen gedeeld door twee.

Gesteld dat de twee grondslagen in de opvattingen van de Nederlandse bevolking terug te vinden zijn:

2. In hoeverre maakt de Nederlandse bevolking onderscheid tussen beide grondslagen bij verschillende onderdelen van het partneralimentatierecht?
3. Heeft de Nederlandse bevolking een voorkeur voor een van de twee grondslagen?

In deze paragraaf wordt allereerst antwoord gegeven op deze drie vragen (paragraaf 5.4.1). Hierna worden de relevante resultaten gepresenteerd van het vragenlijstonderzoek dat door de vFAS is uitgezet nadat dit empirisch onderzoek was afgerond (paragraaf 5.3.2). Tot slot volgen nog enige aanbevelingen met het oog op toekomstig vervolgonderzoek (paragraaf 5.4.2).

5.4.1 Conclusies

Dit empirisch onderzoek was voldoende valide om een aantal belangrijke conclusies te kunnen trekken. De resultaten van het empirisch onderzoek zijn representatief voor de Nederlandse bevolking omdat de respons op de enquête hoog was. Uiteindelijk hebben totaal 1031 ondervraagden die een goede afspiegeling van de bevolking vormden, de vragenlijst ingevuld. Bovendien verschilden de antwoordpatronen tussen de casus significant van elkaar. Ook wezen de meesten het alimentatieverzoek af indien niet aan de voorwaarde voor de verkrijging van een recht op partneralimentatie, behoefte, was voldaan. Daarnaast was partneralimentatie een begrijpelijk onderwerp voor de respondenten en zij konden tegenover dit thema een standpunt innemen. Het gemiddelde percentage ‘weet niet’ antwoorden was laag. De gemiddelde percentages neutrale antwoorden waren eveneens laag, met uitzondering van de antwoorden die zijn gegeven op de vragen over de hoogte van het alimentatiebedrag. Bovendien was de spreiding tussen de antwoorden bij de vragen over de alimentatiehoogte bijna gelijk, waardoor niet viel op te maken welke hoogte de voorkeur van de bevolking genoot. Daarom konden geen conclusies betreffende de alimentatiehoogte worden getrokken omdat de onzekerheid bij de respondenten over dit onderwerp te groot was.

Conclusie 1: *de Nederlandse bevolking heeft in principe geen andere grondslagen aangedragen dan de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit*

Hoewel de respondenten werden gestimuleerd om alternatieve grondslagen aan te dragen, blijkt uit de uitkomsten van het onderzoek dat de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit door de Nederlandse bevolking als bepalende grondslagen van partneralimentatie worden geaccepteerd. De respondenten hebben namelijk geen andere grondslagen van betekenis genoemd dan deze twee. Ook werden de alternatieve grondslagen uit de vragenlijst afgewezen,

zoals ‘mannen moeten altijd partneralimentatie betalen’. Toch betekent dit niet dat de twee grondslagen zo algemeen en abstract zijn dat deze altijd empirisch worden erkend. Uit verschillende bevindingen volgt namelijk dat er alternatieve perspectieven op het huwelijk bestaan en daarmee de twee grondslagen niet alternatiefloos of onaangevochten zijn. Ten eerste blijkt dit uit het feit dat een (zeer kleine) minderheid het schuldprincipe noemt wat wijst in de richting van een andere grondslag dan de twee zojuist genoemde.

Ten tweede zijn sommigen van mening dat de kosten voor een behoeftige gescheiden echtgenoot moeten worden afgewenteld op de samenleving.

In de solidariteitscasus, maar ook de verdien capaciteitscasus, is tot slot soms gekozen voor de strikt-individualistische benadering van autonomie, zoals het principe dat iedere volwassene voor zichzelf verantwoordelijk is. Hieruit vloeit voort dat partneralimentatie geen grondslag heeft.

Conclusie 2.1: *de Nederlandse bevolking maakt een onderscheid tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit bij de toekenning van partneralimentatie*

Zoals te verwachten was op grond van de theorie uit hoofdstuk 4, volgt uit dit onderzoek dat de Nederlandse bevolking vooral vindt dat een plicht tot betaling van partneralimentatie bestaat als de behoeftigheid van een gescheiden echtgenoot is veroorzaakt door huwelijksgelateerde omstandigheden. In alle verdien capaciteitscasus werd namelijk door een zeer ruime meerderheid van de respondenten partneralimentatie toegekend.

De Nederlandse bevolking was echter minder bereid om partneralimentatie toe te kennen in de solidariteitscasus. In deze casus was een veelzijdig beeld te zien. Een meerderheid kende namelijk partneralimentatie toe aan de verzoeker die vanwege ziekte en ouderdom niet meer met betaalde arbeid in eigen levensonderhoud kon voorzien. Het alimentatieverzoek werd echter door de meesten afgewezen in de uitgebreide casus waarin de verzoeker zelf verantwoordelijk was voor haar economische afhankelijkheid. Dat tijdens het tien jaar durende huwelijk hoogstwaarschijnlijk sprake is geweest van wederzijdse uitwisseling van liefde en aandacht, vormde voor de bevolking in casu geen rechtvaardiging om partneralimentatie toe te kennen. Wanneer een echtgenoot zich in het huwelijk zodanig autonoom opstelde dat deze belangrijke keuzes maakte zonder de partner hierin te betrekken, lijkt hiermee de grens van de nahuwelijkse solidariteit te zijn bereikt.

Conclusie 2.2: *de Nederlandse bevolking bepaalt de alimentatieduur op maat*

De respondenten die partneralimentatie toekenden, richtten zich bij de vaststelling van de duur van de onderhoudsplicht specifiek op de casus. Een standaardtermijn van twaalf jaar die overeenkomt met de maximumduur uit het geldende recht werd afgewezen in zowel de solidariteitscasus als de verdien capaciteitscasus. In de solidariteitscasus werd de voorkeur uitgesproken voor een periode die de alimentatiegerechtigde nodig zou hebben om daadwerkelijk een nieuwe baan te vinden. Hieruit volgt enerzijds dat men

van mening is dat de alimentatiegerechtigde die in staat is om te werken, een inspanningsverplichting heeft om met betaalde arbeid weer economisch op eigen benen te staan. Anderzijds wordt de gerechtigde niet aan haar lot overgelaten: pas als zij *daadwerkelijk* weer een inkomen heeft, eindigt de alimentatietermijn.

In de verdien capaciteitscasus genoot juist de termijn ‘zolang kinderen zorg nodig hebben’ de voorkeur. Zorg lijkt daarmee hoger te worden gewaardeerd dan in het geldende recht. Thans geldt immers een maximumtermijn van twaalf jaar en als na deze periode de alimentatiegerechtigde vanwege de zorg voor kinderen nog steeds niet in eigen levensonderhoud kan voorzien, moet zij om verlenging verzoeken bij de rechter. Dit vergt dus een extra inspanning en leidt tot meer onzekerheid aan de zijde van de gerechtigde, terwijl als de duur specifiek wordt gekoppeld aan de zorg voor kinderen in beginsel geen verlengingsverzoek meer nodig is.

Doordat uit de resultaten van dit onderzoek volgt dat de voorkeur van de Nederlandse bevolking lijkt uit te gaan naar een bepaling van de duur op maat, kan worden geconcludeerd dat zij hierdoor een onderscheid tussen de twee grondslagen indirect mogelijk maakt. De rechter heeft immers bij de bepaling van de duur op maat de vrijheid om dit onderscheid toe te passen.

Overigens werd in beide casus de levenslange alimentatieduur het vaakst afgewezen. Dit betekent dat de solidariteit tussen ex-echtgenoten niet zodanig ruim wordt opgevat dat deze levenslang zou moeten voortduren.

Conclusie 2.3: de Nederlandse bevolking staat achter artikel 1:160 BW

De respondenten die geen partneralimentatie toekenden buiten beschouwing gelaten, werd in de vervolgcasus van zowel de solidariteitscasus als de verdien capaciteitscasus het vaakst gekozen voor definitieve beëindiging van de onderhoudsplicht van de eerste ex-echtgenoot op het moment dat de alimentatiegerechtigde hertrouwt. Deze keuze komt overeen met wat is geregeld in het huidige artikel 1:160 BW. Een ruime meerderheid van de Nederlandse bevolking maakt dus bij de beëindiging door hertrouwen geen onderscheid tussen de twee grondslagen. In beide casus werd dan ook dezelfde stelling als belangrijkste reden aangewezen om de onderhoudsplicht definitief te beëindigen, namelijk de opvatting dat de verantwoordelijkheid voor de behoeftige gescheiden echtgenoot van de eerste ex-echtgenoot overging op de tweede echtgenoot. Men is dus van mening dat de zorg van de tweede echtgenoot boven de zorg van de vroegere partner gaat. Daarbij werd in de verdien capaciteitscasus de strikt-individualistische opvatting van autonomie dat de vrouw weer aan het werk had moeten gaan ondanks de zorg voor kinderen uit een eerder huwelijk, het vaakst afgewezen.

Conclusie 3: de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit lijkt de voorkeur van de Nederlandse bevolking te genieten

Zoals te verwachten viel op basis van de theorie besproken in hoofdstuk 4, lijkt de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit

de voorkeur van de Nederlandse bevolking te genieten. De mate van acceptatie van partneralimentatie was namelijk het hoogst bij de casus waarin de eventueel toe te kennen onderhoudsplicht is gebaseerd op de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Niet alleen werd in deze casus door de respondenten als vanzelfsprekend partneralimentatie toegekend (zie conclusie 1), maar ook werden daarbij voornamelijk huwelijksgerelateerde redenen genoemd. De twee belangrijkste redenen die de ondervraagden noemden om partneralimentatie toe te kennen, hadden namelijk te maken met de gezamenlijke keuze van de ex-echtgenoten voor de ongelijke rolverdeling en de verantwoordelijkheid van beide ouders voor de zorg voor hun kinderen. Zorg wordt in deze stellingen als persoonlijke keuze gezien. De ex-echtgenoten zijn gelijke autonome personen, maar de gezamenlijke gekozen taakverdeling heeft ongelijke gevolgen voor de autonomie van de zorgende ouder. Dit nadeel moet worden gecompenseerd door de niet-zorgende ouder die voordeel heeft aan de ongelijke taakverdeling.

De mate van acceptatie van partneralimentatie was minder hoog bij de casus waarin de eventueel toe te kennen onderhoudsplicht is gebaseerd op de voortdurende solidariteit. Een meerderheid van de respondenten kende nog wel partneralimentatie toe aan de vrouw die vanwege ziekte en ouderdom niet meer door betaalde arbeid in eigen levensonderhoud kon voorzien. Het alimentatieverzoek werd echter door de meesten afgewezen in de casus waarin de verzoeker uit eigen beweging haar behoefte had veroorzaakt (zie tevens conclusie 1). Daarbij werd niet zozeer de grondslag voortdurende solidariteit ontkent, maar meer een grens gesteld aan deze grondslag. De belangrijkste reden van de respondenten om dit verzoek af te wijzen, was namelijk dat de vrouw *zelf* de keuze had gemaakt om haar baan als verpleegkundige op te zeggen.

5.4.2 Het onderzoek 'Scheiden in Nederland 2012' van de vFAS

In juni en augustus 2012 is in opdracht van de vFAS door TNS NIPO onder de volwassen Nederlandse bevolking een internetvragenlijst uitgezet met vragen over allerlei aspecten van de echtscheiding, waaronder ook kinder- en partneralimentatie. Deze vragenlijst is uiteindelijk ingevuld door een groep respondenten die gescheiden zijn ($n=1024$) en een representatieve groep respondenten ($n=987$).³⁴ De resultaten van het onderzoek van de vFAS waarin onderwerpen aan bod komen die overeenkomen met de thema's uit deze studie, worden in deze paragraaf besproken. Het gaat daarbij (indirect) om de rechtvaardiging van partneralimentatie, de alimentatiehoogte en de alimentatieduur. Doordat de studie van de vFAS geheel anders was opgezet dan mijn empirisch onderzoek (de vFAS heeft algemene vragen gesteld aan de respondenten, terwijl in dit onderzoek verschillende casus zijn voorgelegd) vormen de resultaten van het onderzoek van de vFAS vooral een aanvulling.

³⁴ Zie het onderzoeksverslag 'Scheiden in Nederland 2012', p. 5.

In de vragenlijst is onder meer aan de respondenten gevraagd in hoeverre zij het eens waren met de stelling dat partneralimentatie niet meer van deze tijd is.³⁵ De resultaten laten zien dat de onzekerheid onder de ondervraagden bij deze vraag groot was. Ongeveer een derde van alle respondenten gaf namelijk een neutraal antwoord. Daarnaast was de spreiding tussen de overige antwoorden bijna gelijk, waardoor niet valt op te maken in hoeverre de bevolking het met deze stelling eens was.³⁶

Ook is aan de respondenten gevraagd in hoeverre zij het eens waren met de stelling dat 'je [...] geen partneralimentatie [zou] hoeven te betalen als je gescheiden bent omdat je partner is vreemdgegaan'.³⁷ Bijna een derde van de ondervraagden koos voor een neutraal antwoord.³⁸ Bij de overige antwoorden is daarnaast geen meerderheid gevonden.³⁹ De verdeeldheid onder de respondenten was dus ook bij deze vraag groot.

De resultaten betreffende de alimentatiehoogte laten zien dat de onzekerheid onder de respondenten bij dit onderwerp eveneens groot was. Vaak werd namelijk gekozen voor een neutraal antwoord en bij de overige antwoorden is opnieuw geen meerderheid gevonden. Hierdoor valt niet goed op te maken hoe de Nederlandse bevolking over de hoogte denkt.⁴⁰ Dit was vooral het geval bij de vragen in hoeverre de respondenten het eens waren met een beperking van de maximale hoogte door de overheid, het idee dat partneralimentatie jaarlijks omlaag moet en de stelling dat partneralimentatie 'gerelateerd [moet] zijn aan wat tijdens het huwelijk werd besteed'.⁴¹

Slechts aan degenen die alimentatie ontvangen dan wel betalen (n=367) is gevraagd in hoeverre deze respondenten begrepen hoe de hoogte was bepaald. De hoogte werd volledig begrepen door een meerderheid van de ondervraagden.⁴² Toch is dit resultaat weinig veelzeggend omdat in de vraag geen onderscheid is gemaakt tussen kinder- en partneralimentatie. Daarnaast is aan *alle* respondenten (dus ook aan de representatieve groep Nederlanders) gevraagd in hoeverre zij de hoogte als redelijk ervaren. De onzekerheid onder de respondenten was bij deze vraag te groot.⁴³ Van de groep gescheiden ondervraagden die partneralimentatie ontvangen dan wel betalen (n=173), vond een meerderheid de hoogte (enigszins) redelijk.⁴⁴

³⁵ Ibid, p. 46.

³⁶ Ibid. Bijna een derde van de ondervraagden vond dat partneralimentatie niet meer van deze tijd is en bijna een derde vond van wel.

³⁷ Ibid., p. 44.

³⁸ 30% van de representatieve groep respondenten en 33% van de gescheiden respondenten.

³⁹ 48% van de representatieve groep respondenten en 40% van de gescheiden respondenten was het (helemaal) eens met deze stelling. 23% van de representatieve groep respondenten en 27% van de gescheiden respondenten was het (helemaal) oneens met de stelling.

⁴⁰ Uit de resultaten volgde echter wel dat respondenten die partneralimentatie betalen of ontvangen, vaak duidelijk van mening verschillen. Ibid., p. 32, 39, 40 & 41.

⁴¹ Ibid., p. 39, 40 & 41.

⁴² Namelijk door 57%. Ibid., p. 32.

⁴³ 44% gaf namelijk een neutraal antwoord, 22% vond de hoogte (enigszins) redelijk en 23% vond de hoogte (enigszins) onredelijk.

⁴⁴ Namelijk 53%. Daarnaast gaf 11% een neutraal antwoord en 36% vond de hoogte (enigszins) onredelijk. Zie 'Scheiden in Nederland 2012', p. 32.

Ten slotte stond in meerdere vragen de alimentatieduur centraal. Uit de resultaten van het vFAS-onderzoek volgt dat een ruime meerderheid van alle respondenten de huidige duur van maximaal twaalf jaar te lang vond.⁴⁵ In de vragenlijst is echter slechts aan de groep gescheiden respondenten ook verduidelijkt dat de verkorting van de maximumtermijn zou betekenen dat meer gescheiden respondenten beroep zullen gaan doen op de bijstand. Aan deze respondenten is vervolgens gevraagd of de maximumtermijn van twaalf jaar moet blijven 'waardoor de samenleving minder voor gescheiden mensen hoeft te betalen' of dat deze moet worden verkort 'waardoor er meer mensen in de bijstand terecht komen, waarvoor de samenleving gaat betalen'. Een beperkte meerderheid van deze ondervraagden vond dat de periode maximaal twaalf jaar moet blijven, terwijl een grote minderheid van mening was dat de termijn toch moest worden verkort.⁴⁶ Doordat de resultaten zo dicht bij elkaar liggen, volgt geen duidelijke voorkeur waardoor geen harde conclusie kan worden getrokken.

Aan alle respondenten is tevens gevraagd na hoeveel tijd zij vinden dat de ex-partner in eigen levensonderhoud moet kunnen voorzien en de verplichting van partneralimentatie dus moet stoppen.⁴⁷ Daarbij waren de volgende antwoordmogelijkheden gegeven: maximaal 1 jaar, tussen 1 en 3 jaar, tussen 3 en 5 jaar, tussen 5 en 10 jaar, tussen 10 en 15 jaar en geen maximum. In de antwoordmogelijkheden was de verdeling in het aantal jaren dus niet gelijk en waarom de vFAS voor deze verdeling heeft gekozen, blijft in het verslag onduidelijk. Een ruime meerderheid van de ondervraagden gaf een antwoord dat lag tussen maximaal één en vijf jaar.⁴⁸ Een veel kleinere groep respondenten koos voor een maximumtermijn tussen de vijf en vijftien jaar.⁴⁹ Wat meer ondervraagden koos voor de optie 'geen maximum'.⁵⁰ Dit wil overigens nog niet zeggen dat zij ook vinden dat de duur onbepaald moet zijn.

Voorts volgt uit het onderzoek van de vFAS dat ruim de helft van de respondenten vond dat 'de aanwezigheid van kinderen en hun leeftijd' niet 'van invloed moet zijn op de maximale duur van partneralimentatie'.⁵¹ In dit opzicht wijken de uitkomsten van het onderzoek van de vFAS af van de resultaten uit mijn empirisch onderzoek (zie paragraaf 5.4.1). Waarschijnlijk komt dit in de eerste plaats doordat in het onderzoek van de vFAS algemene vragen zijn gesteld, terwijl in het onderzoek uit dit hoofdstuk verschillende situaties zijn voorgelegd aan de ondervraagden. In de tweede plaats is in

⁴⁵ Te weten: 74% van de gescheiden respondenten en 77% van de representatieve groep respondenten. Daarnaast vond 22% van de gescheiden respondenten en 20% van de representatieve groep ondervraagden de termijn van 12 jaar goed en 5% van de gescheiden respondenten en 4% van de representatieve groep ondervraagden de huidige maximumtermijn te kort. Zie 'Scheiden in Nederland 2012', p. 33.

⁴⁶ Deze percentages lagen dicht bij elkaar, namelijk 51% versus 49%.

⁴⁷ 'Scheiden in Nederland 2012', p. 33.

⁴⁸ 67% van de gescheiden respondenten en 71% van de representatieve groep ondervraagden.

⁴⁹ 17% van de gescheiden respondenten en 13% van de representatieve groep respondenten.

⁵⁰ 17% van de gescheiden ondervraagden en 16% van de representatieve groep respondenten.

⁵¹ 58% van de gescheiden ondervraagden en 51% van de representatieve groep ondervraagden. Zie 'Scheiden in Nederland 2012', p. 38.

de antwoordmogelijkheden van mijn onderzoek de zorg voor de kinderen benadrukt, terwijl in de antwoordmogelijkheden van het onderzoek van de vFAS de nadruk is gelegd op de leeftijd en de aanwezigheid van de kinderen. Bovendien bestaat de vraag die de vFAS heeft gesteld eigenlijk uit twee vragen, waardoor de reacties van de respondenten verschillende betekenissen kunnen hebben (een respondent kan bijvoorbeeld de aanwezigheid van kinderen wel belangrijk vinden voor de duur, maar de leeftijd van de kinderen niet).

5.4.3 Aanbevelingen voor toekomstig empirisch onderzoek

De resultaten van mijn empirisch onderzoek en het onderzoek van de vFAS vragen om meer grootschalig onderzoek naar partneralimentatie. Ten eerste kan door verzameling van meer empirische gegevens duidelijk in kaart worden gebracht in welke gevallen de juridische plicht tot betaling van partneralimentatie samenvalt met de morele plicht om dit te doen. Daarbij is van belang om de respondenten verschillende casus voor te leggen, in plaats van algemene vragen te stellen. Zoals blijkt uit de resultaten van het onderzoek van de vFAS, blijft het onderwerp partneralimentatie anders voor de respondenten te abstract waardoor uiteindelijk onduidelijk blijft welk standpunt zij tegenover dit thema innemen.

Ten tweede kan door vervolgonderzoek worden verhelderd hoe de Nederlandse bevolking denkt over de alimentatieduur. Daarbij kunnen aan de respondenten meer casus worden voorgelegd, bijvoorbeeld waarin de alimentatiegerechtigde behoeftig is vanwege ziekte of ouderdom. Ook kunnen in de antwoordmogelijkheden meer maximumtermijnen worden opgenomen, waarbij aansluiting wordt gezocht bij de recente plannen van de PVV en de VVD, PvdA en D66.

Ten derde is meer duidelijkheid nodig over hoe de bevolking denkt over de alimentatiehoogte. Uit de resultaten van zowel dit empirisch onderzoek als de studie van de vFAS, komt naar voren dat de onzekerheid onder de respondenten over de hoogte vaak te groot was. Waarschijnlijk kwam dit doordat de vragen in beide onderzoeken te algemeen en te abstract waren geformuleerd. Het verdient daarom de aanbeveling om in vervolgonderzoek de casus en de antwoordmogelijkheden specifiek in financiële termen te formuleren. In dit empirisch onderzoek werd namelijk in de casus slechts aangegeven dat de draagkrachtige gewezen echtgenoot een (zeer) hoog inkomen had, echter het inkomen werd niet in cijfers uitgedrukt. Dit laatste gold ook voor een deel van de antwoordmogelijkheden.

Hoewel uit dit empirisch onderzoek naar voren leek te komen dat de respondenten het huidige uitgangspunt 'welvaartsniveau tijdens het huwelijk' voor de vaststelling van de behoefte leken af te wijzen, is deze conclusie niet zeker. De antwoordmogelijkheid was namelijk zodanig geformuleerd dat hieruit niet naar voren kwam dat beide gescheiden echtgenoten, dus de behoeftige en de draagkrachtige, in principe maandelijks evenveel dienen over te houden voor de besteding aan luxe lasten als bijvoorbeeld vakanties. Thans

wordt dit met de zogenaamde ‘jusvergelijking’ bewerkstelligd.⁵² Om die reden is het tevens aan te bevelen om de gelijkheid tussen ex-echtgenoten wat de hoogte betreft, te benadrukken in het antwoordalternatief welke het geldende uitgangspunt vertegenwoordigt.

⁵² Zie hierover ook: hoofdstuk 1, paragraaf 1.3.

DEEL III

HET ONDERSCHIED TUSSEN DE GRONDSLAGEN IN DE CEFL *PRINCIPLES* BETREFFENDE PARTNERALIMENTATIE, HET BELGISCHE EN DUITSE RECHT

Inleiding deel III

Uit deel I van deze dissertatie is gebleken dat in het huidige Nederlandse recht twee grondslagen van partneralimentatie naar voren komen, namelijk de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹ Deze grondslagen worden in het Nederlandse recht niet duidelijk van elkaar onderscheiden.² Hierdoor kunnen verschillende knelpunten ontstaan bij de rechtvaardiging van de toekenning van een onderhoudsbijdrage, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of een daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde (artikel 1:160 BW).³

In dit deel wordt de rol van de grondslagen van partneralimentatie bestudeerd in de *Principles of European Family Law Regarding Maintenance Between Former Spouses* van de CEFL, het Belgische en het Duitse partneralimentatierecht. Nagegaan wordt welke grondslagen van partneralimentatie voorkomen in deze *Principles* en deze twee stelsels. Daarbij wordt bekeken of daartoe ook de grondslagen voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit behoren. Indien dit het geval is, wordt eveneens onderzocht of in deze stelsels een onderscheid wordt gemaakt tussen deze twee grondslagen. Op basis daarvan wordt vervolgens een vergelijking gemaakt met de situatie in Nederland. Onderzocht wordt wat Nederland van de bestudeerde stelsels kan leren over de gevolgen van het al dan niet maken van het onderscheid tussen de twee grondslagen voor de oplossing van de in deel I geconstateerde knelpunten.

Keuze van de onderzochte stelsels

De CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie zijn voor deze dissertatie zeer waardevol, en wel om twee redenen. De eerste reden is dat het centrale idee van dit proefschrift, namelijk dat in het recht een onderscheid moet worden gemaakt tussen twee grondslagen van partneralimentatie, is geboren tijdens de bespreking van het concept van de zojuist genoemde *Principles* door de leden van de CEFL.⁴

Een tweede reden is dat de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie zijn opgesteld op basis van een rechtsvergelijkende studie van 22 Europese stelsels en dat deze *Principles* de beste oplossingen trachten te vertegenwoordigen die verschillende Europese landen te bieden hebben.⁵ Hoewel de CEFL

¹ Hoofdstuk 2.

² Hoofdstuk 2.

³ Hoofdstuk 1.

⁴ Zie de introductie van dit proefschrift.

⁵ Antokolskaia 2006b, p. 1.

Principles betreffende partneralimentatie niet zijn gebaseerd op een onderscheid tussen de twee grondslagen, is het voor dit proefschrift toch zeer interessant om te onderzoeken hoe de CEFL *Principles* omgaan met de zojuist genoemde geconstateerde knelpunten van het Nederlandse recht.⁶ Doordat de leden van de CEFL hebben getracht de *Principles* zodanig vorm te geven dat deze naar hun mening de beste Europese oplossingen weergeven, kan aan de hand van deze *Principles* worden getoetst of het überhaupt mogelijk is om de gesignaleerde knelpunten op te lossen *zonder* onderscheid te maken tussen de twee grondslagen. Indien de *Principles* hierin slagen, is de in dit proefschrift bepleite weg naar de oplossing via het onderscheid tussen de twee grondslagen, niet de enige mogelijke route. Als de *Principles* de knelpunten niet oplossen, lijkt de in deze dissertatie voorgestelde oplossing geen alternatief te hebben. Daarnaast is het interessant om te bestuderen of in de CEFL *Principles*, ondanks dat zij geen expliciet onderscheid tussen de twee grondslagen maken, hier en daar wellicht toch een impliciet onderscheid maken.

De CEFL heeft bij het ontwerpen van de *Principles* betreffende partneralimentatie een rechtsvergelijkend overzicht gemaakt aan de hand van rapporten van het nationale alimentatierecht van 22 Europese landen. Op basis van een *quickscan* van deze rapporten is tot de keuze voor het Belgische en Duitse stelsel gekomen. Uit de *quickscan* en het rechtsvergelijkende overzicht van de CEFL blijkt dat anno 2006 in geen van de 22 onderzochte Europese rechtsstelsels in het alimentatierecht een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie.⁷ Vanwege het feit dat de CEFL-rapporten uit 2006 dateren, zijn daarom ook aanvullende en recentere bronnen gebruikt.⁸

Een eerste reden om voor onze buurlanden te kiezen, is dat daar de alimentatiewetgeving recentelijk is herzien: in België in 2007 en in Duitsland in 2008. Te verwachten is dat veel van België en Duitsland valt te leren omdat in deze jurisdicties zo kort geleden is nagedacht over het alimentatierecht en wellicht ook over de rechtvaardiging van partneralimentatie.

Daarnaast is voor onze omringende landen gekozen omdat België en Duitsland in juridisch en sociaal opzicht goed te vergelijken zijn met Nederland. Vanuit juridisch perspectief omdat alle drie de rechtsstelsels *civil law* landen zijn die een duidelijk onderscheid maken tussen het alimentatierecht en het huwelijksvermogensrecht. Landen uit de *common law*-rechtsfamilie zijn minder goed vergelijkbaar met Nederland vanwege de grote verschillen tussen deze stelsels. Vooral op het gebied van het alimentatierecht is een rechtsvergelijking weinig zinvol doordat de onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten nauw is verweven met de huwelijksvermogensrechtelijke afwikkeling na echtscheiding.⁹ Beide instituten zijn in de *common law*-

⁶ Voor een uitgebreide bespreking van deze knelpunten verwijs ik naar hoofdstuk 1.

⁷ Boele-Woelki e.a. 2004, p. 69.

⁸ Bijvoorbeeld: R. Süß & G. Ring (Hrsg.), *Eherecht in Europa*, Angelbachtal: Zerb Verlag 2006.

⁹ Martiny 2003, p. 544; Boele-Woelki (e.a.) 2004, p. 70. Zie bijvoorbeeld voor Engeland en Wales: Lowe 2002, p. 20-23; Odersky 2006, p. 611.

praktijk moeilijk van elkaar te scheiden en de rechter heeft op dat vlak een zeer ruime beslissingsbevoegdheid.¹⁰

In deel I is besproken dat het belang van een wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten in een samenleving grotendeels samenhangt met sociaal-economische en sociaal-culturele ontwikkelingen.¹¹ Belangrijke indicatoren zijn daarbij de gemiddelde arbeidsparticipatiegraad van vrouwen, het arbeidsvolume van vrouwen en de verdeling van zorg en arbeid tussen mannen en vrouwen. Landen die geen erfenis kennen van het traditionele huwelijksbeeld en waarin vrouwen gemiddeld vaker en veel meer uren werken dan in ons land, zijn daarom slecht met Nederland te vergelijken. In landen als bijvoorbeeld Finland, Tsjechië of Zweden is partneralimentatie om die redenen slechts een theoretische mogelijkheid, waarvan in de praktijk geen gebruik wordt gemaakt.¹² Daarentegen is de sociaal-economische en sociaal-culturele situatie van België en Duitsland vergelijkbaar met die van Nederland, waardoor een vergelijking met deze landen vruchtbaar is. Zoals in deel I is beschreven, kent Nederland een hoge arbeidsparticipatiegraad van vrouwen, maar ligt het arbeidsvolume onder het Europese gemiddelde en is vaak nog sprake van een ongelijke rolverdeling tussen mannen en vrouwen.¹³ In België en Duitsland is de arbeidsparticipatiegraad van vrouwen lager, maar het gemiddelde arbeidsvolume van Belgische en Duitse vrouwen is bijna gelijk aan die van Nederlandse vrouwen.¹⁴ Ook qua tijdsverdeling van zorg en arbeid tussen vrouwen en mannen, komen België en Duitsland in de buurt van Nederland.¹⁵

Bovendien kan de relevantie van partneralimentatie in een samenleving minder groot zijn als hoofdzakelijk de staat de zorg voor een behoeftige gescheiden echtgenoot op zich neemt. In Rusland geldt bijvoorbeeld dat private zorg subsidiair is aan publieke zorg, waardoor de behoeftige ex-echtgenoot in de eerste plaats om financiële bijstand van de staat moet verzoeken voordat aanspraak kan worden gemaakt op een onderhoudsbijdrage van de gewezen partner.¹⁶ In Nederland is de verantwoordelijkheid

¹⁰ Alofs & Mortelmans 2010, nr. 31.

¹¹ Zie ook Martiny 2003, p. 543-544; Boele-Woelki (e.a.) 2004, p. 70.

¹² Zie Hrusaková 2002, p. 26-27; Jänterä-Järeborg 2002, p. 19; Savolainen 2002, p. 9-10; Von Knorre 2006, p. 476; Janssen & Portegijs 2010, p. 101-104. In Finland wordt slechts bij ongeveer 2% van de scheidingen partneralimentatie vastgesteld en in Tsjechië bij ongeveer 3% van de scheidingen. Finland had in 2007 binnen de Europese Unie het hoogste arbeidsvolume van vrouwen, gevolgd door Letland en Denemarken. Scandinavische landen scoren hoog als het om arbeidsdeelname en arbeidsvolume van vrouwen gaat.

¹³ Zie hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.1.

¹⁴ Janssen & Portegijs 2010, p. 101-103. Arbeidsparticipatiegraad van Duitse vrouwen is 58,7% en van Belgische vrouwen 51%. Arbeidsvolume (in fte) van Belgische vrouwen is ongeveer 46% en van Duitse vrouwen ongeveer 47%. Na Nederland staat Duitsland binnen de Europese Unie op de tweede plek met 45,3% als het gaat om het percentage vrouwen dat in deeltijd werkt.

¹⁵ Zie Cloin & Souren 2010, p. 111-113. Het genderverschil tussen het tijdsbeslag van onbetaalde arbeid tussen vrouwen en mannen is het grootst in Zuid-Europese landen en in Zweden het kleinst. Nederland, maar ook België en Duitsland, nemen in dit opzicht een tussenpositie in.

¹⁶ In Rusland kan slechts partneralimentatie worden toegekend aan een arbeidsongeschikte of zwangere ex-echtgenoot of aan de verzorger van een gemeenschappelijk kind die jonger is dan drie jaar. Zie Antokolskaia 2002, p. 22-23 & 39.

van de samenleving voor het levensonderhoud van de behoeftige ex-echtgenoot subsidiair ten opzichte van de verantwoordelijkheid van de draagkrachtige voormalige partner.¹⁷ België en Duitsland kennen een vergelijkbare verdeling als Nederland van de verantwoordelijkheid voor de behoeftige gescheiden echtgenoot tussen de samenleving enerzijds en de ex-partner anderzijds.¹⁸ Hierdoor is een vergelijking met deze stelsels eveneens nuttig.

Daarenboven geldt dat de Duitse literatuur over de grondslagen van partneralimentatie een van de rijkste is in Europa.

Tot slot was een belangrijke overweging bij het maken van de landenselectie dat een studie naar het Duitse en Belgische recht mogelijk was vanwege de toegankelijkheid van het bronnenmateriaal, mede vanwege de taal.

Methode en opbouw

Voor het onderzoek uit dit deel is de successieve methode van rechtsvergelijken gehanteerd. Dit deel bestaat namelijk in de eerste plaats uit drie rapporten waarin achtereenvolgens de *Principles of European Family Law Regarding Maintenance Between Former Spouses* van de CEFL (hoofdstuk 6), het Belgische recht (hoofdstuk 7) en het Duitse recht (hoofdstuk 8), worden beschreven. Zoals eveneens in de introductie van dit proefschrift is aangegeven, vormt het Nederlandse recht het uitgangspunt van deze dissertatie. Het rechtsvergelijkende onderzoek heeft een aanvullend karakter en is slechts een hulpmiddel voor het zoeken naar de oplossingen voor de geconstateerde knelpunten van het Nederlandse recht. Derhalve zijn de rapporten voornamelijk toegespitst op de grondslagendiscussie en de oplossing van deze problemen. Deze opzet brengt mee dat het onderzoek naar de gekozen buitenlandse stelsels minder uitgebreid en diepgaand is dan het onderzoek naar het Nederlandse stelsel van partneralimentatie.

In de rapporten wordt zoveel als mogelijk dezelfde opbouw gehanteerd. Het rapport over de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie is echter aanzienlijk korter omdat dit geen rechtsstelsel is, maar een model. Na de beschrijving van de relevante regels, worden deze regels in elk rapport toegepast op de zuivere solidariteitscasus van Lisa en de zuivere verdien-capaciteitscasus van Jane welke in de introductie van dit proefschrift

¹⁷ Zie hoofdstuk 4, paragraaf 4.2.2.

¹⁸ Net als Nederland kennen België en Duitsland een uitgebreid sociaal voorzieningenstelsel. Toch fungeren de sociale voorzieningen als laatste vangnet, waardoor private zorg vóór gaat op publieke zorg. Het bestaansminimum van iedere burger wordt in België door de staat gewaarborgd met de sociale voorziening leefloon (artikel 2 Wet Maatschappelijke Integratie), en in Duitsland met de voorzieningen *Arbeitslosengeld II* (§ 7 I, § 8 I en § 19 e.v. Sozialgesetzbuch II) en *Sozialhilfe* (§ 5 II 1 Sozialgesetzbuch II, § 21 Sozialgesetzbuch XII). Om aanspraak te kunnen maken op deze voorzieningen kunnen de Belgische uitkeringsverlenende instanties de behoeftige echter verplichten om eerst partneralimentatie te verzoeken (artikel 4 § 1 Wet Maatschappelijke Integratie). In Duitsland geldt dat de behoeftige slechts om één van de twee voorzieningen kan verzoeken als zij geen onderhoudsaanspraken te gelde kan maken jegens derden, in het bijzonder tegenover ex-echtgenoten (§ 9 I Sozialgesetzbuch II en § 2 I Sozialgesetzbuch XII). Bovendien hebben de uitkeringsverlenende instanties in België (bepaald bij Koninklijk Besluit van 31 december 1983 (nr. 244)) en Duitsland (§ 33 Sozialgesetzbuch II en § 94 Sozialgesetzbuch XII) een recht om verleende bijstand te verhalen op de gewezen echtgenoot.

zijn gegeven. Daarbij wordt onderzocht tot welke uitkomsten dit leidt, zodat kan worden nagegaan in hoeverre de bestudeerde stelsels oplossingen kunnen bieden voor de in hoofdstuk 1 geconstateerde knelpunten van het Nederlandse recht. Deze methode – waarin het probleem in de vorm van een casus wordt geformuleerd – is door Schlesinger de *case-oriented factual method* genoemd.¹⁹

Op basis van de rapporten uit de hoofdstukken 6 tot en met 8 worden – in het licht van de grondslagenproblematiek – de overeenkomsten en verschillen tussen het Nederlandse recht en de CEFL *Principles* betreffende partner-alimentatie, het Belgische en het Duitse recht, in hoofdstuk 9 in kaart gebracht en geëvalueerd. Vervolgens worden uit deze rechtsvergelijkende studie lessen getrokken voor het Nederlandse alimentatierecht.

¹⁹ Ontwikkeld by Rudolf Schlesinger in zijn Cornwell Project. Zie: *Formation of contracts: study of the common core of legal systems*, R.B. Schlesinger (ed.), New York: Oceana Publications 1968; R.B. Schlesinger, 'The Past and Future of Comparative Law', *The American Journal of Comparative Law* 1995, p. 477-481.

HOOFDSTUK 6

De CEFL *Principles of European Family Law* betreffende partneralimentatie

6.1 INLEIDING

De CEFL stelt *Principles of European Family Law* op. De CEFL ontwerpt deze *Principles* om te dienen als inspiratiebron en model voor vooral nationale en supranationale wetgevers die hervormingen van het recht beogen.¹ In 2004 heeft de CEFL de eerste set van *Principles* gepubliceerd die deels partneralimentatie betreffen, namelijk de *Principles of European Family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses*.² In de introductie van dit proefschrift is beschreven dat de totstandkoming van deze *Principles* voor dit onderzoek van wezenlijk belang is geweest. Het centrale idee van deze dissertatie dat in het recht een duidelijk onderscheid moet worden gemaakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie, is namelijk ontstaan tijdens de discussie tussen de CEFL-leden over het concept van de *Principles*.³ Zoals ook in de introductie naar voren kwam, heeft de CEFL er uiteindelijk voor gekozen het onderscheid verder niet uit te werken in de *Principles* omdat dit in geen enkel onderzocht rechtstelsel terug te vinden was.

De *Principles* worden minder uitgebreid besproken dan het Belgische en Duitse recht in de volgende twee hoofdstukken omdat de *Principles* slechts bestaan uit een beperkt aantal artikelen, voorzien van een rechtsvergelijkend overzicht en een commentaar. Ze zijn noch qua omvang, noch qua uitvoering te vergelijken met de rechtstelsels. Immers, er bestaat geen wetsgeschiedenis, geen jurisprudentie en (nog) geen uitgebreide literatuur over de *Principles* betreffende partneralimentatie.

In dit hoofdstuk wordt allereerst de opvattingen van de CEFL over de grondslagen van partneralimentatie besproken (paragraaf 6.2). Hierna wordt ingegaan op die onderdelen van het alimentatierecht waarbij in het Nederlandse recht problemen zijn geconstateerd.⁴ Allereerst wordt uiteengezet wanneer een ex-echtgenoot ingevolge de *Principles* partneralimentatie kan worden toegekend (paragraaf 6.3). Hierna worden de regels geschetst over de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van partneralimentatie door hertrouwen of een nieuwe langdurige relatie van de alimentatiegerechtigde (paragrafen 6.4 tot en met 6.6). Voorts worden de *Principles* toegepast op de in de introductie van dit proefschrift gegeven casus van Lisa – waarin de onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit – en de casus van Jane, waarin de onderhouds-

¹ Antokolskaia 2006b, p. 1.

² Zie Boele-Woelki e.a. 2004. Zie bijlage 3 voor de relevante *Principles*.

³ Zie ook introductie van deze dissertatie en de inleiding van deel III.

⁴ Zie hoofdstuk 1.

bijdrage zuiver de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien-capaciteit als grondslag heeft (paragraaf 6.7). Daarbij wordt bekeken of de *Principles* de in het Nederlandse recht gesignaleerde problemen weten op te lossen zonder een onderscheid te maken tussen de twee grondslagen. Hierna volgt een conclusie (paragraaf 6.8).

6.2 DE OPVATTINGEN OVER DE GRONDSLAGEN WAAROP DE CEFL PRINCIPLES ZIJN GEBASEERD

Doordat de bespreking van de *Principles* betreffende partneralimentatie niet mogelijk is zonder een korte introductie van de CEFL, alsook haar werkwijze en methode, komt dit in deze paragraaf allereerst aan de orde (paragraaf 6.2.1). Nadien komt de grondslagendiscussie nader aan bod die de CEFL tijdens de totstandkoming van deze *Principles* heeft gevoerd (paragraaf 6.2.2). Beschreven wordt hoe de grondslagen uiteindelijk naar voren komen in de inleiding tot de *Principles*.

6.2.1 De CEFL

De CEFL is in 2001 door de Nederlands-Duitse hoogleraar Boele-Woelki en de Belgische hoogleraar Pintens opgericht te Utrecht. De CEFL wordt thans gevormd door prominente deskundigen op het gebied van het familierecht uit 26 West- en Oost-Europese landen.⁵ De oprichting van de CEFL is een zuiver academisch initiatief en de commissie heeft derhalve geen politieke legitimatie.⁶

Het doel van de CEFL is om niet-bindende *Principles on European Family Law* op te stellen die kunnen dienen als inspiratiebron en model voor nationale en supranationale wetgevers die hervormingen van het recht voor ogen hebben.⁷ Ze zouden op den duur een spontane *bottom-up* harmonisatie van het familierecht in Europa kunnen bevorderen.⁸

De CEFL bestaat uit een *Organising Committee* en een *Expert Group*. De taak van het *Organising Committee* is om het concept van de *Principles* te ontwerpen en het werk van de *Expert Group* en de commissie als geheel, voor te bereiden en te coördineren. De *Expert Group* heeft als taak de nationale rapporten op te stellen op basis waarvan de *Principles* worden opgesteld en als taak het concept van de *Principles* te beoordelen.⁹

In een aantal stappen brengt de CEFL de *Principles of European Family Law* tot stand.¹⁰ Allereerst kiest de CEFL onderwerpen van het familierecht die het meest geschikt zijn voor harmonisatie. De eerste onderwerpen die

⁵ Bij de totstandkoming van de *Principles* betreffende partneralimentatie bestond de CEFL nog uit experts uit 22 landen.

⁶ Boele-Woelki 2004, p. 253.

⁷ Antokolskaia 2006b, p. 3. Zie ook: Boele-Woelki 2005a, p. 166-167 en de inleiding van deel III.

⁸ Antokolskaia 2006b, p. 3.

⁹ Zie Boele-Woelki 2002b, p. 178-179; Boele-Woelki 2005a, p. 163.

¹⁰ Zie Boele-Woelki 2002a, p. 253-254; Boele-Woelki 2002b, p. 180-181; Boele-Woelki 2005a, p. 165; Boele-Woelki 2005b, p. 17 e.v.; Boele-Woelki 2007, p. 261-263.

de CEFL voor haar activiteiten heeft gekozen, zijn echtscheiding en partneralimentatie (gepubliceerd in 2004).¹¹ De *Principles* betreffende de ouderlijke verantwoordelijkheid zijn door de CEFL in 2007 gepubliceerd; thans werkt zij aan *Principles* betreffende het huwelijksvermogensrecht.

Per onderwerp wordt op basis van een rechtsvergelijkende methode een uitgebreide vragenlijst opgesteld die wordt ingevuld door de leden van de *Expert Group*. Daarna worden de nationale rapporten door de *Organising Committee* met elkaar vergeleken om de overeenkomsten en verschillen in kaart te brengen.¹² Vervolgens worden de *Principles* ontworpen. Daarbij maakt de CEFL gebruik van twee methoden, te weten de zogenaamde ‘*common core*’ en de ‘*better law*’ methode.¹³ De eerstgenoemde methode houdt in dat de ontwerpers een regel selecteren die in de meerderheid van de onderzochte jurisdicties voorkomt. Deze regel wordt vervolgens als *Principle* gebruikt.

De *common core* methode heeft voor- en nadelen. Een belangrijk voordeel is dat eenvoudig te rechtvaardigen is waarom voor een bepaalde regel wordt gekozen. Een nadeel van deze methode is echter dat de gekozen oplossing niet steeds innoverend en modern is.¹⁴

Als geen *common core* kan worden gevonden omdat de verscheidenheid tussen de Europese rechtssystemen te groot is of het niveau van kwaliteit en moderniteit van de gevonden *common core* door de CEFL als te laag wordt beschouwd, wordt de *better law* methode gehanteerd. Dat betekent dat een regel wordt geselecteerd die slechts is vertegenwoordigd in een minderheid van de jurisdicties of dat een geheel nieuwe regel door de commissie zelf wordt geformuleerd. Bij de *better law* methode kiezen de ontwerpers dus een bepaalde regel op grond van de kwaliteit daarvan en daarmee wordt die regel tot de ‘betere’ regel verheven. Het nadeel van deze methode is dat de rechtvaardiging van een keuze voor een bepaalde regel moeilijk en subjectief is, maar het voordeel hiervan is dat een hogere standaard van moderniteit kan worden bereikt.¹⁵

Een concrete invulling van sommige *Principles* wordt door de CEFL soms ook overgelaten aan de nationale wetgever, meestal als geen *common core* en geen beste oplossing kan worden gevonden.¹⁶

De laatste stap die bij de totstandbrenging van de *Principles* wordt genomen, is de publicatie van deze *Principles*. De *Principles* bestaan uit drie delen, namelijk: de tekst van de *Principles* zelf, het rechtsvergelijkende overzicht en het commentaar dat de *Principles* toelicht. Deze toelichtingen hebben een grote toegevoegde waarde voor de interpretatie van de *Principles* en om die reden wordt in de volgende paragraaf niet slechts op de *Principles* over partner-

¹¹ Boele-Woelki e.a. 2004.

¹² De landenrapporten worden gepubliceerd op de website www.ceflonline.net en een geïntegreerde versie van deze rapporten worden gepubliceerd in een reeks van de CEFL, zoals Boele-Woelki e.a. 2004.

¹³ Zie over deze twee methoden meer: Antokolskaia 2003, p. 159 e.v.

¹⁴ Zie Antokolskaia 2003, p. 160-162.

¹⁵ Antokolskaia 2003, p. 160 & 162.

¹⁶ Boele-Woelki 2005b, p. 32. Dit kan ook een beleidskeuze zijn, bijvoorbeeld als tussen de onderzochte jurisdicties teveel verschillen bestaan op fiscaal gebied.

alimentatie zelf ingegaan, maar komen tevens de daarbij behorende toelichtingen aan de orde.

6.2.2 Genoemde grondslagen in de CEFL *Principles*

Tijdens de bespreking door de *Expert Group* van het concept van de *Principles* betreffende partneralimentatie in Frankfurt (Oder) op 20 maart 2004, liepen de experts telkens tegen het probleem aan dat het moeilijk was om binnen dezelfde set van regels een billijk resultaat te bereiken qua hoogte, duur en beëindiging door hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de gerechtigde, voor twee verschillende situaties: een zuiver solidariteitsgeval en een zuiver geval van huwelijksgelateerde vermindering van de verdien-capaciteit.¹⁷

De CEFL-experts Schwenzer en Antokolskaia stelden vervolgens voor om twee sets van regels te ontwerpen welke gebaseerd zouden worden op een duidelijk onderscheid tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien-capaciteit.¹⁸ Het idee van het onderscheid tussen deze twee grondslagen wordt ook kort aangehaald door Martiny en Sverdrup bij de bespreking van de *Principles* betreffende partneralimentatie. Martiny stelt:¹⁹

'[w]ith the introduction of non-fault divorce viz. the doctrine of irretrievable breakdown, it has become more difficult to find a convincing justification for post-divorce maintenance. One line of argumentation is that there exists a kind of post-divorce solidarity between the spouses. [...] Another justification with much support in North America is the idea that maintenance should amount to compensation for the detriments of the marriage. These approaches are often combined or mixed with each other.'

Sverdrup schrijft over de twee grondslagen als volgt:²⁰

'[...] and as lifelong marriage is declining, solidarity is more a justification in theory than in practice. Today, compensation for losses relating to marriage seems to be the most plausible justification both for long-term maintenance and for short-term maintenance: this compensation is also linked to retributive justice on a more general level.'

In de inleiding tot de *Principles* worden slechts de twee grondslagen genoemd:²¹

¹⁷ Volgens mondelinge mededeling van het CEFL-lid Antokolskaia.

¹⁸ Volgens mondelinge mededeling van het CEFL-lid Antokolskaia. Door Schwenzer en Dimsey (2006, p. 40, 41 & 44 e.v.) is een globaal onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen in de *Model Family Code* uit 2006.

¹⁹ Martiny 2003, p. 545-546.

²⁰ Sverdrup 2005, p. 127.

²¹ Boele-Woelki e.a. 2004, p. 69.

'[t]here are several possible justifications as to why [...] a maintenance obligation after divorce can exist between formers spouses. In some cases there are marriage-related detriments which make one of the spouses, often the ex-wife, more dependent than the other. Another aspect is that, e.g. after a marriage of long duration, there is still a post-divorce solidarity between the spouses.'

Toch blijkt uit dezelfde inleiding dat de CEFL heeft besloten om op basis van de twee grondslagen geen verschillende typen van onderhoudsverplichtingen te creëren omdat in geen van de onderzochte rechtsstelsels een duidelijk onderscheid tussen beide grondslagen terug te vinden is:²²

'[t]he Principles, however, do not establish different types of maintenance after divorce in the sense of "compensatory payments" and other maintenance payments or "rehabilitative" versus "indefinite alimony". The concept that there are several types of maintenance claims which have to be based on different conditions was not followed. It seems that the purposes of maintenance are intermingled in the jurisdictions surveyed and that there is no common core for using two or more different sets of principles.'

Daarnaast stelt de CEFL dat een alimentatiesysteem dat slechts is gebaseerd op de compensatie van financiële nadelen (dus de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft), kan overlappen met afspraken die zijn gemaakt aangaande het huwelijkvermogensrecht. Daarom zou een onderscheid tussen verschillende types van alimentatie met verschillende voorwaarden niet werkzaam en onwenselijk zijn.²³

De CEFL vond het dus niet zinvol om het onderscheid tussen de twee grondslagen van partneralimentatie uit te werken in de *Principles*. Tot welk resultaat deze beslissing heeft geleid, wordt in het vervolg van dit hoofdstuk beschreven.

6.3 DE TOEKENNING VAN PARTNERALIMENTATIE

Doordat in hoofdstuk 1 een probleem van het Nederlandse recht is geconstateerd bij de toekenning van partneralimentatie,²⁴ wordt in deze paragraaf ingegaan op de voorwaarden die in de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie worden gesteld aan de toekenning (paragraaf 6.3.1) en de mogelijkheid die in deze *Principles* wordt gegeven om in geval van buitengewoon ingrijpende omstandigheden voor de onderhoudsplichtige geen alimentatie vast te stellen (of te beperken) (paragraaf 6.3.2).

6.3.1 Voorwaarden: behoefte en draagkracht

Volgens *Principle 2:2* dient in principe iedere gescheiden echtgenoot voor zijn eigen levensonderhoud te zorgen. Bijna alle 22 onderzochte Europese rechts-

²² Ibid.

²³ Ibid.

²⁴ Paragraaf 1.2.

stelsels kennen het uitgangspunt dat van een ex-echtgenoot in redelijkheid kan worden verwacht dat zij door passende arbeid zichzelf onderhoudt.²⁵ Het zelfredzaamheidsbeginsel uit *Principle 2:2* vormt dus de *common core*. In het bijbehorende commentaar op dit *Principle* is echter uitdrukkelijk bepaald dat de realiteit anders kan zijn en dat er uitzonderingssituaties zich kunnen voordoen waarin mag worden afgeweken van het zelfredzaamheidsbeginsel. In het bijzonder is hiervan sprake als een ex-echtgenoot onvoldoende middelen heeft om in eigen behoeften te voorzien (*Principle 2:3*). Ook staat in de toelichting van *Principle 2:2* dat het zelfredzaamheidsbeginsel niet in de weg staat aan een beslissing van een rechtbank om een ex-echtgenoot te compenseren voor opgelopen (financiële) nadelen gedurende het huwelijk.²⁶

Net als in het Nederlandse recht moet krachtens *Principle 2:3* een voormalige echtgenoot behoeftig zijn om aanspraak te kunnen maken op een onderhoudsbijdrage van haar gewezen partner. Ook voor *Principle 2:3* geldt dat dit de *common core* vertegenwoordigt van de onderzochte jurisdicties. Eveneens staat in dit *Principle* dat de onderhoudsplichtige financiële mogelijkheden moet hebben om in de behoeften van de gerechtigde te voorzien. Met andere woorden, de onderhoudsplichtige moet draagkracht hebben.

In *Principle 2:3* is niet nader gespecificeerd hoe de behoeftigheid vastgesteld moet worden. Uit de toelichting volgt echter dat rekening moet worden gehouden met alle behoeften en inkomsten van de voormalige echtelieden. Daarbij gaat het om een ruime invulling; onder de inkomsten vallen bijvoorbeeld zowel de inkomsten uit arbeid, als vermogen. Onder de behoeften vallen daarnaast alle redelijke noodzakelijke lasten.²⁷ Andere factoren waarmee volgens de CEFL in ieder geval rekening moet worden gehouden bij de beoordeling van een alimentatieverzoek, zijn te vinden in *Principle 2:4*, te weten:

- de leeftijd, gezondheidstoestand en beroepsperspectieven van de ex-echtgenoten;
- de zorg voor de kinderen;
- de verdeling van de taken tijdens het huwelijk;
- de huwelijksduur;
- de levensstandaard tijdens het huwelijk; en,
- een nieuw huwelijk of een langdurige relatie.

De opsomming is niet-limitatief, maar deze factoren worden wel het vaakst genoemd in de bestudeerde Europese jurisprudenties en vormen daarmee de *common core*.²⁸ Volgens de CEFL sluiten de genoemde factoren compensatoire noch solidaire aspecten uit.²⁹ Anders gezegd: het is niet noodzakelijk dat de behoeftigheid door het huwelijk is ontstaan en een indirect onderscheid tussen de twee grondslagen wordt bij de toekenning niet gemaakt. In de meest onderzochte landen is een dergelijk causaal verband namelijk niet noodzakelijk;

²⁵ González Beilfuss 2005, p. 87.

²⁶ Boele-Woelki e.a. 2004, p. 78.

²⁷ Ibid., p. 84.

²⁸ Ibid., p. 92.

²⁹ Ibid., p. 69.

Zweden vormt hierop een uitzondering.³⁰ Een Zweedse ex-echtgenoot kan slechts partneralimentatie toegekend krijgen als deze zichzelf niet kan onderhouden vanwege aan het huwelijkgerelateerde oorzaken.³¹

Op de factor 'levensstandaard tijdens het huwelijk' wordt nog nader ingegaan in de paragraaf over de vaststelling van de alimentatiehoogte.³² De overige factoren spreken in principe voor zich, maar ter verduidelijking nog een enkel woord over bepaalde factoren. Bij de factor die de zorg voor kinderen inhoudt, gaat het volgens de CEFL om zorg die is verleend in het verleden en wordt verleend in de toekomst. Bovendien is het aan de nationale wetgever overgelaten om te beslissen of slechts gemeenschappelijke kinderen onder deze factor vallen of ook andere kinderen. Te denken valt bijvoorbeeld aan stiefkinderen. Voorts is niet relevant of de kinderen nog minderjarig zijn, want bij deze factor gaat het er om dat de mogelijkheden van de alimentatiegerechtigde om in eigen levensonderhoud te voorzien negatief zijn beïnvloed door de zorg.³³

Aangaande de factor die de verdeling van de taken in het gezin centraal stelt, is uitdrukkelijk door de CEFL bepaald dat de echtelieden gezamenlijk kunnen afspreken dat de ene echtgenoot voor het huishouden zorgt, daarmee bijdragend aan de verdien capaciteit en carrière van de andere echtgenoot.³⁴ Hierdoor ontstaat behoefte en dit geval vormt een van de uitzonderingssituaties waarin kan worden afgeweken van het zelfstandigheidsbeginsel uit *Principle* 2:2.

Bij de laatstgenoemde factor gaat het tenslotte om een nieuw huwelijk of langdurige relatie van de *onderhoudsplichtige*. Wanneer een alimentatiegerechtigde hertrouwt of een nieuwe relatie aangaat, dan is *Principle* 2:9 van toepassing en wordt de onderhoudsplicht beëindigd (zie hierover meer paragraaf 6.6).

6.3.2 Voorwaarden vervuld, maar toch geen partneralimentatie

Ondanks dat aan de voorwaarde behoefte is voldaan, kan niet zonder meer partneralimentatie worden toegekend aan de ex-echtgenoot. Vanwege het gedrag van een behoeftige ex-echtgenoot kan namelijk geheel geen partneralimentatie worden toegekend of de onderhoudsbijdrage worden beperkt dan wel beëindigd (*Principle* 2:6). Een dergelijke hardheidsclausule is in de meerderheid van de onderzochte Europese rechtsstelsels terug te vinden.³⁵

Schuld aan de scheiding speelt geen enkele rol in de door de CEFL ontwikkelde *Principles* betreffende partneralimentatie (zie bijvoorbeeld *Principles* 2:1 en het bijbehorend commentaar).³⁶ Daarom kan de hardheidsclausule slechts worden toegepast in buitengewoon ingrijpende

³⁰ Zie González Beilfuss 2005, p. 91.

³¹ Zie Jänterä-Jareborg 2002, p. 19.

³² Zie paragraaf 6.4.

³³ Boele-Woelki e.a. 2004, p. 93.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid., p. 103.

³⁶ Boele-Woelki e.a. 2004, p. 103; González Beilfuss 2005, p. 96.

omstandigheden. In het commentaar op *Principles* 2:6 staat namelijk dat de hardheidsclausule niet bij elke vorm van wangedrag werking heeft, maar dat het dient te gaan om extreme gevallen van bijvoorbeeld mishandeling, huiselijk geweld en financieel wanbeheer. Deze gedragingen moeten zo grievend voor de onderhoudsplichtige zijn dat niet meer van hem kan worden verwacht dat hij bijdraagt in het levensonderhoud van zijn ex-partner.³⁷

6.4 DE HOOGTE VAN PARTNERALIMENTATIE

In hoofdstuk 1 is tevens een probleem van het Nederlandse recht geïdentificeerd bij de bepaling van de hoogte van de onderhoudsbijdrage.³⁸ Daarom wordt in deze paragraaf besproken hoe met dit onderwerp in de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie wordt omgegaan. Uit het commentaar op het in de vorige paragraaf besproken *Principles* 2:4, waarin de factoren worden genoemd waarmee in het bijzonder rekening moet worden gehouden bij de beoordeling van de alimentatieaanspraak, blijkt dat de CEFL met deze regel slechts een algemene richtlijn beoogt aan te reiken voor de berekening van het alimentatiebedrag en dat nadere invulling hiervan is overgelaten aan de nationale wetgever. Volgens González Beilfuss is de reden hiervoor dat in de nationale wetgeving van de onderzochte stelsels vaak geen berekeningsmethode is terug te vinden, maar de berekening is overgelaten aan de bevoegde autoriteit (vaak de rechter).³⁹ Om die reden zijn dergelijke onderwerpen moeilijk te harmoniseren, mede omdat zij vaak samenhangen met andere gebieden van het recht, zoals belastingrecht of sociale zekerheidsrecht.⁴⁰

Toch heeft de CEFL in *Principle* 2:4 een belangrijke aanwijzing gegeven voor de berekening van partneralimentatie, want bij de vaststelling van partneralimentatie moet rekening worden gehouden met de huwelijkse levensstandaard.⁴¹ Deze financiële factor is niet zonder discussie opgenomen in de lijst van *Principle* 2:4.⁴² De belangrijkste reden om dit toch te doen, was dat in de meerderheid van de bestudeerde landen de huwelijkse levensstandaard een zekere rol speelt. De huwelijkse levensstandaard wordt echter beschouwd als een van de factoren die bij de toekenning van partneralimentatie in overweging moet worden genomen, en niet als maatstaf voor de vaststelling van de alimentatiehoogte.⁴³

6.5 DE DUUR VAN PARTNERALIMENTATIE

In deze paragraaf wordt ingegaan op het CEFL *Principle* betreffende partner-

³⁷ Boele-Woelki e.a. 2004, p. 103.

³⁸ Paragraaf 1.3.

³⁹ González Beilfuss 2005, p. 97.

⁴⁰ González Beilfuss 2005, p. 97. Zie ook Boele-Woelki e.a. 2004, p. 84.

⁴¹ Boele-Woelki e.a. 2004, p. 94.

⁴² González Beilfuss 2005, p. 93.

⁴³ Ibid.

alimentatie die de duur van partneralimentatie regelt – *Principle* 2:8 – omdat in hoofdstuk 1 tevens bij dit onderdeel van het alimentatierecht een knelpunt van het Nederlandse recht naar voren is gekomen.⁴⁴ Ingevolge dit *Principle* wordt de alimentatieduur in principe door de bevoegde autoriteit (doorgaans de rechter) beperkt in tijd, maar bij uitzondering kan de partneralimentatie worden verleend *zonder* beperking in tijd. Een mogelijke levenslange alimentatieduur wordt door de CEFL dus niet afgewezen. Zoals de meeste *Principle* betreffende partneralimentatie is ook *Principle* 2:8 het resultaat van de *common core* van de bestudeerde Europese rechtssystemen. In de meerderheid van deze landen beslist namelijk de bevoegde autoriteit (meestal de rechter) over de alimentatieduur. Bovendien hebben de meeste jurisdicties geen wettelijke voorgeschreven begrenzingen in tijd.⁴⁵

Volgens de CEFL is het noodzakelijk om bij de bepaling van de alimentatieduur een keuze te maken tussen een vaste of een variabele termijn. Is van dit laatste sprake, dan dient met verschillende factoren rekening te worden gehouden, zoals de financiële situatie van partijen, een lange voorhuwelijkse samenleving, de hoge leeftijd van partijen, de huwelijksduur, de zorg voor kinderen en de situatie op de arbeidsmarkt in de omgeving van de alimentatiegerechtigde.⁴⁶ Wanneer echter de keuze is gemaakt voor een vaste termijn die wordt beschouwd als een overgangperiode, kan deze duur slechts per geval worden vastgesteld door een bevoegde autoriteit, aldus de CEFL.⁴⁷

Als er vanuit wordt gegaan dat de behoefte niet slechts door het huwelijk, maar ook door andere sociale omstandigheden kan ontstaan, is volgens de CEFL verdedigbaar dat een wettelijke maximumtermijn met een aanzienlijke duur wordt vastgesteld. De CEFL stelt echter dat een wettelijke maximumtermijn niet noodzakelijk is als i) de bevoegde autoriteit in alle zaken beslist over de lengte van de alimentatieduur, ii) de bevoegde autoriteit de duur kan verlengen na verloop van de overgangperiode, en, iii) de bevoegde autoriteit in buitengewone omstandigheden eveneens partneralimentatie kan toekennen zonder tijdslimiet, bijvoorbeeld na een zeer langdurig huwelijk of bij een hoge leeftijd of ziekte van de gerechtigde.⁴⁸ Doordat ouderdom en ziekte een aanwijzing vormen dat de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit,⁴⁹ laat de CEFL met deze voorbeelden zien dat zij ook een onbepaalde duur toestaat in gevallen als de onderhoudsplicht deze grondslag heeft. Daarnaast kan bovenal de conclusie worden getrokken dat de CEFL bij de bepaling van de alimentatieduur voorstander is van maatwerk.

⁴⁴ Paragraaf 1.4.

⁴⁵ Martiny 2003, p. 548; Boele-Woelki e.a. 2004, p. 112 & 114.

⁴⁶ Boele-Woelki e.a. 2004, p. 114.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid., p. 114-115.

⁴⁹ Zie over deze niet-financiële factoren hoofdstuk 3.

6.6 BEËINDIGING VAN DE ONDERHOUDSUITKERING DOOR HERTROUWEN OF SAMENLEVING VAN DE ALIMENTATIEGERECHTIGDE

Het laatste probleem van het Nederlandse recht dat in hoofdstuk 1 is geconstateerd, betreft de beëindiging van partneralimentatie wegens hertrouwen of daaraan gelijkgestelde samenwonen van de gerechtigde. Om die reden wordt de corresponderende beëindigingsregel uit de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie hieronder besproken.

Principle 2:9 betreft de beëindiging van de onderhoudsplicht tussen gescheiden echtgenoten. Naast de dood van een van de ex-echtgenoten (lid 3), eindigt de onderhoudsplicht door een nieuw huwelijk of een langdurige relatie van de alimentatiegerechtigde (lid 1). In lid 2 van *Principle 2:9* is toegevoegd dat de onderhoudsplicht van de eerdere gewezen echtgenoot niet herleeft indien het nieuwe huwelijk of de nieuwe relatie weer wordt beëindigd. Met andere woorden: net als in Nederland eindigt de onderhoudsplicht *definitief* door hertrouwen of door een nieuwe langdurige relatie van de gerechtigde.

De leden 1 en 2 vormen de *common core* van de onderzochte Europese landen.⁵⁰ Een uitzondering hierop is echter de gelijkstelling van formele en informele nieuwe relaties van de alimentatiegerechtigde in *Principle 2:9*; dit is *better law*.⁵¹

Wanneer de gerechtigde hertrouwt, beëindigt de onderhoudsbijdrage van rechtswege. De beslissing of eveneens bij langdurige informele relaties de onderhoudsplicht van rechtswege moet worden beëindigd of dat een rechtelijke beslissing is vereist, heeft de CEFL aan de nationale wetgever overgelaten.⁵² Daarnaast is het aan de nationale wetgever om te besluiten wat precies onder het begrip ‘langdurige relatie’ moet worden verstaan.

Tijdens het ontwerpen van de leden 1 en 2 van *Principle 2:9* was tussen de CEFL-leden sprake van veel discussie.⁵³ Sommige experts vonden dat deze regels onrechtvaardige uitkomsten konden hebben (vermoedelijk omdat de beëindiging definitief is), vooral in zaken waarin sprake is van een verminderde verdien capaciteit door het huwelijk.⁵⁴ Toch werd besloten de definitieve beëindiging door hertrouwen of een nieuwe langdurige relatie in *Principle 2:9* op te nemen. Zoals in paragraaf 6.2.2 is beschreven, had de CEFL bewust besloten geen *Principles* te creëren gebaseerd op een duidelijk onderscheid tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijks-gerelateerde vermindering van de verdien capaciteit omdat dit in geen enkel onderzocht Europees land terug te vinden is. De CEFL draagt verschillende argumenten aan voor lid 2.⁵⁵ Ten eerste zou het niet correct zijn dat de onderhoudsplichtige verantwoordelijk wordt gehouden voor de verbreking van de nieuwe relatie van de alimentatiegerechtigde. Ten tweede moet de onderhouds-

⁵⁰ Martiny 2003, p. 548; González Beilfuss 2005, p. 100 & 101.

⁵¹ Boele-Woelki 2005, p. 35.

⁵² Boele-Woelki e.a. 2004, p. 122 & 123.

⁵³ González Beilfuss 2005, p. 100.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Zie Boele-Woelki e.a. 2004, p. 123.

plichtige erop kunnen vertrouwen dat de beëindiging van de onderhouds-uitkering definitief is, zodat hij eventueel in een nieuwe relatie tegenover een derde kan verbinden zonder dat achteraf zijn netto inkomsten overmatig worden belast omdat de eerdere onderhoudsplicht herleeft.

6.7 DE CEFL PRINCIPLES TOEGEPAST OP DE TWEE CASUS

In deze paragraaf worden de in dit hoofdstuk beschreven CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie toegepast op twee casus die in de introductie van dit proefschrift zijn gegeven, namelijk op het geval van Lisa waarin de onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit en op de situatie van Jane waarin de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Daarbij wordt nagegaan tot welke uitkomsten dit leidt en of in hoofdstuk 1 geconstateerde knelpunten van het Nederlandse recht betreffende de rechtvaardiging van de toekenning, de hoogte, de duur en de beëindigingsregeling bij hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde, worden opgelost. Tevens wordt onderzocht of in de *Principles* toch geen indirect onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen.

Wanneer de *Principles* worden toegepast op de twee casus is het aannemelijk dat zowel Lisa als Jane partneralimentatie kan worden toegekend. Beide vrouwen beschikken namelijk niet over enige middelen om in eigen levensbehoefte te voorzien. Daarnaast hebben hun ex-mannen David en Albert als respectievelijk ICT-ondernemer en advocaat een (zeer) goed inkomen, waardoor zij de mogelijkheid hebben om in de behoefte van Lisa en Jane te voorzien. Aan de voorwaarden die de *Principles* aan de toekenning stellen – de behoefte en de draagkracht – is dus voldaan.

Dat Lisa zelf haar behoefte heeft veroorzaakt door uit eigen beweging haar baan op te zeggen zonder dat zij daarbij financiële offers voor het huwelijk heeft gebracht, vormt in de *Principles* geen reden om haar geen partneralimentatie toe te kennen. De *Principles* noemen enkele financiële en niet-financiële factoren waarmee bij de beoordeling van een alimentatieaanspraak in het bijzonder rekening moet worden gehouden. Zelf veroorzaakte behoefte die niet is ingegeven door de verrichting van zorgtaken in het belang van het gezin, wordt niet als een factor genoemd. Daarnaast vormt dit ook geen reden om de hardheidsclausule toe te passen omdat geen sprake is van buitengewoon ingrijpende omstandigheden voor de onderhoudsplichtige. In de *Principles* is het voor de toekenning van partneralimentatie dus irrelevant wat de oorzaak van de behoefte van Lisa en Jane is. Net zoals in het Nederlandse recht wordt in de *Principles* dus geen onderscheid gemaakt tussen de uiteenlopende gevallen van Lisa en Jane, waarin enerzijds de behoefte is veroorzaakt door omstandigheden die geheel in de sfeer van de verantwoordelijkheid van verzoeker zelf liggen, en anderzijds de behoefte is ontstaan als gevolg van offers die verzoeker in het belang van het gezin heeft gebracht.

Uit de *Principles* valt niet op te maken hoe hoog de alimentatiebedragen moeten zijn die aan Lisa en Jane toegekend kunnen worden. Het is immers aan de nationale wetgever overgelaten om een berekeningsmethode vast te stellen. De huwelijkse levensstandaard kan bij de berekening in overweging worden genomen, maar uit de *Principles* volgt niet op welke wijze dit gedaan moet worden. Net zoals in het Nederlandse recht is het in ieder geval onbelangrijk of de verzoekende ex-echtgenoot aan de opbouw van het huwelijkse welstandsniveau heeft bijgedragen met de verrichting van zorgtaken in het belang van het gezin. Anders dan Jane, heeft Lisa geen financiële offers voor het huwelijk gebracht en heeft zij niet met onbetaalde zorgarbeid bijgedragen aan het tijdens het huwelijk opgebouwde welvaartsniveau. Lisa heeft immers geen kinderen verzorgd en tijdens het huwelijk werd het volledige huishouden gedaan door een hulp.

De termijnen van de onderhoudsbijdragen die kunnen worden toegekend aan Lisa en Jane, kunnen niet nauwkeurig op basis van de *Principles* worden bepaald. In de *Principles* is aan de bevoegde (nationale) autoriteit overgelaten om de duur van partneralimentatie te bepalen. Daarbij is geregeld dat de duur in principe in tijd moet worden beperkt. De *Principles* geven dus de mogelijkheid om de duur op maat te bepalen, waarbij verschillende factoren van belang kunnen zijn. Zo kan de rechter aan de hand van de uiteenlopende omstandigheden die spelen in de casus van Lisa en Jane de alimentatieduur vaststellen. Daarbij kan hij ook rekening houden met de twee verschillende grondslagen. De rechter heeft bijvoorbeeld de mogelijkheid om Lisa voor een korte overgangsperiode partneralimentatie toe te kennen, zodat zij na bijscholing weer in eigen levensonderhoud kan voorzien als verpleegkundige. De rechter kan in het geval van Jane beslissen dat haar partneralimentatie moet worden toegekend zolang dit noodzakelijk is vanwege de intensieve zorg voor de twee kinderen, van wie de jongste gehandicapt is. De wijze waarop maatwerk precies kan worden geleverd volgt echter niet uit de *Principles*.

Ten slotte volgt uit de *Principles* dat de onderhoudsplichten van zowel David als Albert definitief worden beëindigd als Lisa en Jane hertrouwen of een nieuwe duurzame relatie aangaan. Net zoals in het Nederlandse recht maakt het daarbij dus niets uit dat Jane ook tijdens de nieuwe relatie nog steeds behoeftig is door de zorg voor de kinderen die zijn geboren uit het huwelijk met Albert, waardoor nog steeds een rechtvaardiging bestaat voor de onderhoudsplicht van Albert.

6.8 CONCLUSIE

Hoewel bij de totstandkoming van de *Principles of European Family Law Regarding Maintenance Between Former Spouses* van de CEFL het idee is ontstaan dat er twee grondslagen van partneralimentatie zijn die van elkaar kunnen worden onderscheiden, vond de CEFL het niet zinvol om de fundamentele stap te zetten om dit onderscheid daadwerkelijk uit te werken in deze *Principles*. Behalve bij de alimentatieduur, werkt eveneens het onderscheid tussen de twee grondslagen niet op een indirecte wijze door in de *Principles*. Uit dit hoofdstuk is naar voren gekomen dat de *Principles*

betreffende partneralimentatie hoofdzakelijk het resultaat zijn van de *common core* methode. Blijkbaar vond de CEFL dat de common core de beste oplossing was en voldeed aan de eisen van kwaliteit en moderniteit.

Doordat de CEFL voornamelijk de *common core* methode heeft gebruikt bij de vaststelling van de *Principles* betreffende partneralimentatie, zijn deze minder vooruitstrevend en innovatief. Een aantal belangrijke onderdelen van het alimentatierecht zijn in de *Principles* niet nader gespecificeerd of overgelaten aan de nationale wetgever, waardoor in sommige gevallen sprake is van een laag harmonisatieniveau. Zo is bijvoorbeeld geregeld dat de alimentatieduur in principe moet worden beperkt in tijd, maar *hoe* dit precies moet worden gedaan blijft onduidelijk. Daarnaast zijn veel lastige onderwerpen, zoals de begroting van de alimentatiehoogte, overgelaten aan de nationale wetgever. Ook met de gesignaleerde onrechtvaardigheid die kan ontstaan bij de toepassing van de regel dat de onderhoudsplicht moet worden beëindigd bij hertrouwen of een nieuwe relatie van de alimentatiegerechtigde, is niets gedaan.

Kortom, de *Principles* betreffende partneralimentatie brengen geen duidelijke oplossing voor de problemen van het Nederlandse recht. Hierdoor rijst het (sterke) vermoeden dat zonder onderscheid tussen de twee grondslagen geen oplossing mogelijk is.

HOOFDSTUK 7

Het Belgische partneralimentatierecht

7.1 INLEIDING

In 2007 trad in België ingrijpend hervormd echtscheidings- en alimentatierecht in werking.¹ De schuldscheiding werd afgeschaft en maakte plaats voor een schuldloze echtscheiding op grond van de onherstelbare ontwrichting van het huwelijk. Tegelijkertijd werden de regels over de onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten losgekoppeld van de schuld. Welke gevolgen de liberalisering heeft gehad voor de grondslagen van partneralimentatie wordt in dit hoofdstuk onderzocht. Daarbij wordt voornamelijk bestudeerd welke grondslagen van partneralimentatie² voorkomen in het Belgische recht en of daartoe ook de grondslagen voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit behoren. Als van dit laatste sprake is, wordt eveneens onderzocht of in het Belgische recht een onderscheid wordt gemaakt tussen deze twee grondslagen. Vervolgens wordt bekeken of dit recht mogelijke oplossingen kan bieden voor de in hoofdstuk 1 geconstateerde knelpunten van het Nederlandse recht betreffende de rechtvaardiging van de toekenning van partneralimentatie, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of samenwonen van de alimentatiegerechtigde.³

In dit hoofdstuk wordt allereerst de ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen van partneralimentatie in België in hoofdlijnen weergegeven (paragraaf 7.2). Daarna wordt ingezoomd op die onderdelen van het alimentatierecht waarbij in het Nederlandse recht problemen kunnen ontstaan. Allereerst wordt uiteengezet wanneer een ex-echtgenoot recht kan doen gelden op betaling van een onderhoudsbijdrage van de andere gewezen echtgenoot (paragraaf 7.3). Voorts wordt ingegaan op de Belgische regels betreffende de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of samenleving van de alimentatiegerechtigde (paragrafen 7.4 tot en met 7.6). Vervolgens wordt het beschreven Belgische recht toegepast op de in de introductie van dit proefschrift gegeven casus van Lisa, waarin de onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit en de casus van Jane, waarin de onderhoudsbijdrage zuiver

¹ Wet 27 april 2007 betreffende de hervorming van de echtscheiding, BS 7 juni 2007. In werking getreden op 1 september 2007.

² NB: in België wordt de term 'alimentatie' bijna niet gebruikt, maar heeft men het meestal over 'onderhoudsuitkering' of 'onderhoudsgeld'. Daarnaast gaat het in dit hoofdstuk slechts over de onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten en niet over de onderhoudsplicht die in België tussen voormalige samenwoners kan bestaan.

³ Voor een uitgebreide bespreking van deze problemen verwijs ik naar hoofdstuk 1.

de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft (paragraaf 7.7). Bestudeerd wordt welke uitkomsten dit oplevert, zodat onderzocht kan worden of het Belgische recht een onderscheid maakt tussen deze uiteenlopende casus. Tot slot wordt antwoord gegeven op bovenstaande onderzoeksvragen (paragraaf 7.8).

7.2 ONTWIKKELING VAN DE OPVATTINGEN OVER DE GRONDSLAGEN IN BELGIË

Opvattingen over de grondslagen vóór de herziening van het alimentatierecht in 2007

Vóór de hervorming van het alimentatierecht in 2007, kon slechts de gewezen echtgenoot die onschuldig uit de echtscheidingsprocedure op basis van schuldgronden was gekomen, aanspraak maken op een onderhoudsuitkering ten laste van de andere, schuldige, ex-echtgenoot (artikel 301 § 1 oudBW). Was de echtscheiding tegen beide echtgenoten uitgesproken en was sprake van gedeelde schuld, dan bestond er geen recht op partneralimentatie.⁴ Als het huwelijk daarentegen was ontbonden op basis van de feitelijke scheiding, dan werd de eiser in de echtscheidingsprocedure vermoed de schuldige echtgenoot te zijn. Mits het schuldvermoeden niet door eiser werd weerlegd, kon de verweerder aanspraak maken op een onderhoudsuitkering.⁵ Het oude Belgische alimentatierecht had dus een belangrijke overeenkomst met het oude Nederlandse recht van vóór 1971: het hing van de processuele positie van de gescheiden echtgenoot af of partneralimentatie kon worden toegekend.⁶

Zoals in Nederland in de tijd vóór de liberalisering van het echtscheidings- en alimentatierecht, werd in België lange tijd aangenomen dat de onderhoudsuitkering zuiver als een vorm van schadevergoeding moest worden gezien.⁷ Volgens Swennen werd partneralimentatie beschouwd:⁸

‘[...] als schadevergoeding uit onrechtmatige daad wegens het verlies van de huwelijkse levensstandaard waarop de onschuldige echtgenoot ex artikel 213 BW [de onderhoudsplicht tussen echtgenoten] recht had.’

Door verschillende auteurs is aangenomen dat vóór 2007 de grondslag van partneralimentatie ‘onschuld’ was.⁹

In het oude Belgische recht kwamen echter ook opvattingen naar voren waarin partneralimentatie niet als schadevergoeding werd gekwalificeerd. Zo wees het Hof van Cassatie reeds in de jaren 60 van de vorige eeuw een arrest waarin werd aangenomen dat partneralimentatie niet slechts als een vorm van schadevergoeding kon worden beschouwd, maar deze onderhoudsplicht ook een alimentair karakter had vanwege de duidelijke alimentaire kenmerken

⁴ Pintens & Torfs 2002, p. 34 & 39; Senaev 2006, nr. 18; Swennen 2007d, nr. 615.

⁵ Roodhooft 1996, nr. 264; Senaev 2006, nr. 19; Verschelden 2010, nr. 1708.

⁶ Zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1.

⁷ Zie Swennen 2008a, nr. 8; Swennen & Weyts 2010, nr. 19 & 42.

⁸ Swennen 2008a, nr. 8. Zie ook De Grave 1989, p. 19 e.v.; Swennen & Weyts 2010, nr. 19.

⁹ Zie bijvoorbeeld Poelemans 1994, nr. 59; Martens 2008, nr. 75; Du Mongh 2010, nr. 343.

van deze onderhoudsplicht.¹⁰ Vanaf dat moment werd dit ook de lijn van de meerderheid in de Belgische literatuur en rechtspraak.¹¹ De opvattingen die strikt alimentair kunnen worden gekwalificeerd zijn daarbij te herleiden naar de grondslag voortdurende solidariteit.¹² Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk uit de opvatting van Swennen dat de ontbinding van het huwelijk niet af doet aan 'een voortgezette (beperkte) solidariteit tussen de ex-echtgenoten'.¹³

In sommige rechtvaardigingsopvattingen uit de doctrine van vóór 2007 heeft partneralimentatie echter meer een compensatoir karakter.¹⁴ De legitiematie van deze onderhoudsplicht is in deze opvattingen te herleiden naar de huwelijksgesrelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹⁵ Zo leken bijvoorbeeld De Witte en Van den Bosch in hun rapport alimentatierecht vooral als compensatierecht te zien. Zij vonden namelijk dat de grondslag van partneralimentatie lag.¹⁶

'[...] in de plicht van de financieel voldoende draagkrachtige echtgenoot om het economisch nadeel dat de gewezen partner opliep ten gevolg van stilzwijgende of uitdrukkelijke afspraken in verband met het huwelijk en de gezamenlijke huishouding te helpen vergoeden en op te lossen.'

In het oude Belgische recht komen meerdere grondslagen van partneralimentatie naar voren. Uit het bovenstaande blijkt dat daartoe ook de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgesrelateerde vermindering van de verdien capaciteit behoren.

Opvattingen over de grondslagen na de hervorming van het alimentatierecht

De hervorming van het alimentatierecht in 2007 blijkt bijvoorbeeld uit de toename van de lengte van het artikel dat deze onderhoudsplicht regelt (artikel 301 BW): van zes naar maar liefst twaalf paragrafen.¹⁷ Daarbij was een van de belangrijkste wijzigingen dat het recht op partneralimentatie werd losgekoppeld van de schuld, waardoor een verruimd recht op partneralimentatie ontstond omdat een ex-echtgenoot in het nieuwe recht nog slechts aan één voorwaarde (behoefte) moet voldoen om in aanmerking te

¹⁰ Swennen 2008a, nr. 9 & 11; Seneave 2010, nr. 56; Swennen & Weyts 2010, nr. 42. Volgens Swennen deed het Hof van Cassatie dit om verschillen in gevolgen te voorkomen door zuivere toepassing van de ene of de andere stelling.

¹¹ Aldus Brouwers 2009a, nr. 753. Zie bijvoorbeeld ook Roodhooft 1996, nr. 131-135; Senaeve 2006, nr. 5; Swennen 2007a, nr. 646; Swennen 2007b, p. 46; Senaeve 2010, nr. 56; Swennen & Weyts 2010, nr. 42; Du Mongh 2010, nr. 343.

¹² Zie hierover uitgebreid hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1.

¹³ Swennen 2007a, nr. 645. Zie ook Gerlo 1994, p. 4.

¹⁴ De Witte & Van den Bossche 1986, p. 73; Poelemans 1994, nr. 60; Heyvaert 2000, p. 26; Swennen 2007a, nr. 645.

¹⁵ Zie hierover uitgebreid: hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.2.

¹⁶ De Witte & Van den Bossche 1986, p. 73. Ook Poelemans (1994, nr. 60) lijkt voorstander van deze grondslag te zijn.

¹⁷ Zie Brouwers 2008c, nr. 80. Zie voor het huidige artikel 301 Belgisch BW, bijlage 4.

komen voor een onderhoudsuitkering.¹⁸ Over deze verandering constateert Martens dat:¹⁹

‘[d]e grondslag van de onderhoudsuitkering dus niet langer de onschuld, maar wel de behoefte [is].’

Het lijkt erop dat Martens de voorwaarde voor de toekenning van partneralimentatie en de rechtvaardiging van de onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten door elkaar heeft gehaald. De vraag *waarom* ex-echtgenoten überhaupt door de wet worden verplicht om financieel verantwoordelijk voor elkaar te blijven, is namelijk een andere dan de vraag onder welke *voorwaarde* (óf) een ex-echtgenoot aanspraak kan maken op partneralimentatie. In ieder geval wordt sinds 2007 zowel in de lagere rechtspraak als in de rechtsleer, partneralimentatie niet meer als een vorm van schadevergoeding gezien.²⁰ Ook na de herziening lijken de rechtvaardigingsopvattingen over partneralimentatie in de Belgische literatuur te kunnen worden onderscheiden in een strikt alimentaire dan wel compensatoire kwalificatie.²¹ Seneave lijkt bijvoorbeeld uit te gaan van een strikt alimentaire kwalificatie:²²

‘[d]e onderhoudsuitkering na echtscheiding heeft een geheel zelfstandige grondslag. Deze uitkering is gesteund op de gedachte dat de tijdens het huwelijk geldende solidariteit op materieel vlak tussen de partners in bepaalde omstandigheden en voor een beperkte periode dient voort te duren na de echtscheiding [...]’

Leleu lijkt daarentegen partneralimentatie meer compensatoir te kwalificeren.²³

‘[h]et huwelijk creëert nog een economische solidariteit over de scheiding heen, maar niet meer op grond van de persoonlijke en affectieve gedragingen verbonden aan het huwelijk of aan de reden voor de ontbinding ervan, doch wel op grond van economische en organisatorische gedragingen van de echtgenoten gedurende het samenleven.’

¹⁸ Zie Seneave 2007, nr. 82-83; Verstraete 2007, nr. 60.

¹⁹ Martens 2008, nr. 75. Zie ook Casman 2007, p. 284; Rb Leuven 4 februari 2008, RABG 2008, 709, m.nt. Brouwers. Ook in de doctrine over het recht van vóór de herziening werd de behoefte als grondslag van partneralimentatie gezien. Volgens Gerlo (1994, p. 4) doet het weinig ter zake of de grondslag familiale solidariteit is dan wel de familiale solidariteit en de individuele behoefte.

²⁰ Zie bijvoorbeeld: Dandoy 2007, p. 1070-1071; Swennen & Aps 2007, nr. 58; Fierens 2007, nr. 43; Van Gysel 2007, p. 93; Masson 2007, p. 538-539; Tremmery 2007, p. 61; Brouwers 2008c, p. 118; Duzel, Brouwers & Fischer 2009, nr. 375; Martens 2008, nr. 75; Swennen 2008a, nr. 12; Brouwers 2009a, p. 294; Brouwers 2009b, p. 294; Brouwers 2010, p. 229; Du Mongh 2010, nr. 343; Swennen & Weyts 2010, nr. 42; Tremmery 2010, p. 350.

²¹ Zie bijvoorbeeld Dandoy 2007, p. 1072; Leleu 2007, p. 13; Swennen 2008a, nr. 16; Seneave 2010, nr. 56; Swennen 2010, nr. 619 & 631; Tremmery 2010, p. 350; Verschelden 2010, nr. 1709; Seneave 2011, nr. 1650.

²² Seneave 2010, nr. 56. Zie ook Swennen 2010, nr. 619 & 631; Tremmery 2010, p. 350; Verschelden 2010, nr. 1709; Seneave 2011, nr. 1650.

²³ Leleu 2010, nr. 20. Zie ook Leleu 2007, p. 13.

De opvatting van Verschelden kan echter meer als een mengvorm van beide kwalificaties worden aangemerkt:²⁴

‘[d]e onderhoudsplicht tussen gewezen echtgenoten steunt op de idee dat [...] de huwelijkse solidariteit in zekere mate blijft doorwerken na echtscheiding, ten voordele van de ex-echtgenoot die een economische achterstand heeft opgelopen omwille van afspraken die tussen echtgenoten zijn gemaakt (bv. omtrent de carrièreplanning) of omwille van andere oorzaken die nefast waren voor de economische zelfredzaamheid van een echtgenoot (bv. ziekte of handicap). Opgelopen economische achterstand en bekomen economische voorsprong komen na echtscheiding in aanmerking voor compensatie.’

Swennen maakt een indirect onderscheid tussen de twee grondslagen, ook al vindt hij dat de huwelijkgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit een onderdeel van de voortdurende solidariteit vormt:²⁵

‘[i]n mindere of meerdere mate blijft de huwelijkse solidariteit na het huwelijk voortbestaan [...]. De reden voor de voortgezette solidariteit ligt *enerzijds* in de afspraken die de echtgenoten maakten over de huishouding toen zij een levensgemeenschap vormden. Die afspraken impliceren dikwijls dat een van de echtgenoten zijn economische activiteiten terugschroeft ten voordele van economische waardeerbare activiteiten binnen het huwelijk (opvoeding kinderen, huishouding, verzorging (aan)verwanten, hulp bij beroepsuitoefening door andere echtgenoot, ...). Bij een echtscheiding heeft de betrokken echtgenoot dan een economische *achterstand* opgelopen of de andere mee[r] een economische *voorsprong* bezorgd.

Hiervoor moet hij worden gecompenseerd. [...]

Anderzijds hoeft de behoefte niet noodzakelijk in oorzakelijk verband te staan met de afspraken die de echtgenoten over de huishouding maakten. De huwelijkse solidariteit wordt in die mate voortgezet dat ook de behoefte wegens andere oorzaken wordt gedekt. Te denken valt aan een ziekte of handicap waardoor de onderhoudsgerechtigde niet economisch zelfredzaam is.’

Met andere woorden, sinds de inwerkingtreding van het huidige recht in België geldt dat partneralimentatie strikt alimentair of compensatoir wordt gekwalificeerd. Dat betekent dat beide grondslagen van partneralimentatie – de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit – in de literatuur te vinden zijn. Een duidelijk onderscheid tussen deze grondslagen wordt echter niet gemaakt en niet kan worden gezegd dat sprake is van een uitgekristalliseerde algemene opvatting over de grondslag van partneralimentatie.²⁶ Dat dit nadelige gevolgen kan hebben, volgt bijvoorbeeld uit het recente debat in België over de alimentatiehoogte hetgeen in paragraaf 7.4 aan de orde komt.

²⁴ Verschelden 2010, nr. 1709.

²⁵ Swennen 2008d, nr. 651.

²⁶ In België verschijnt in 2013 een proefschrift van N. Dandoy met als titel ‘*Le lien alimentaire après la rupture du couple: reflet de l’engagement conjugal?*’ over de grondslagen van partneralimentatie.

7.3 DE TOEKENNING VAN PARTNERALIMENTATIE

In het vervolg van dit hoofdstuk wordt bekeken of het Belgische alimentatierecht een onderscheid maakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Het verdient daarbij opmerking dat het in dit hoofdstuk slechts gaat om partneralimentatie die wordt vastgesteld door de rechter na de echtscheiding op grond van de onherstelbare ontwrichting van het huwelijk (afgekort: EOO). Naast deze echtscheidingsgrond kent het Belgische recht namelijk nog een tweede echtscheidingsgrond, namelijk de echtscheiding door onderlinge toestemming (verder: EOT) (artikelen 229 en 230 BW). Indien de echtgenoten willen scheiden op basis van de EOT, dan is onder meer vereist dat zij voorafgaand overeenkomsten sluiten over alle gevolgen van de echtscheiding.²⁷ De echtlieden *kunnen* ook afspraken maken over partneralimentatie (artikel 1288 lid 1 sub 4 Ger.W.). De rechter kan dus slechts na de EOO partneralimentatie toekennen aan een voormalige echtgenoot.

Doordat in hoofdstuk 1 een probleem van het Nederlandse recht is geconstateerd bij de toekenning van partneralimentatie,²⁸ wordt in deze paragraaf ingegaan op de voorwaarde die in het Belgische recht wordt gesteld aan de toekenning, namelijk behoefte van de alimentatiegerechtigde (paragraaf 7.3.1). In het Belgische recht zijn echter verschillende uitsluitingsgronden te vinden op basis waarvan de rechter kan (of moet) beslissen om aan de behoeftige ex-echtgenoot toch geen partneralimentatie toe te kennen. Deze uitsluitingsgronden komen vervolgens aan bod (paragraaf 7.3.2).

7.3.1 Voorwaarde: behoefte

Bij de EOO is de alimentatieovereenkomst vooropgesteld (artikel 301 § 1 BW).²⁹ Pas bij gebrek aan een overeenkomst kan de rechter partneralimentatie vaststellen (artikel 301 § 2 BW). Net als in het Nederlandse recht, geldt in het Belgische recht het uitgangspunt dat iedere ex-echtgenoot primair zelf in staat moet zijn om voor zijn eigen levensonderhoud te zorgen.³⁰ Pas als de gescheiden echtgenoot behoeftig is, kan deze aanspraak maken op partneralimentatie (artikel 301 § 2 lid 1 BW). Wat precies onder de voorwaarde behoefte dient te worden verstaan, volgt niet uit de wet. Ook in de parlementaire geschiedenis is de term behoefte niet sluitend omschreven.³¹ Uit de rechtspraak en de doctrine volgt echter wel een

²⁷ Verschelden 2010, nr. 1787.

²⁸ Paragraaf 1.2.

²⁹ Du Mongh 2010, nr. 347; Verschelden 2010, nr. 1711.

³⁰ Leleu 2010, nr. 20; Verschelden 2010, nr. 1709.

³¹ Swennen & Aps 2007, nr. 57.

omschrijving van behoeftigheid. Martens stelt namelijk dat in de rechtspraak en doctrine de volgende definitie wordt gehanteerd:³²

‘[...] een echtgenoot [is] “behoefstig” en dus principieel onderhoudsgerechtigd als blijkt dat zijn globale economische positie zwakker is dan deze van zijn ex-echtgenoot.’

Door de enigszins vage terminologie volgt uit deze omschrijving niet hoe rechters in de praktijk precies met deze voorwaarde dienen om te gaan. Wanneer is immers de globale economische positie van de ene echtgenoot zwakker die van de andere? Martens stelt dat dit moet blijken uit het geheel van de inkomsten, mogelijkheden (om inkomsten te verwerven) en lasten van beide echtgenoten.³³ Hoewel aanvankelijk in de jurisprudentie naar voren kwam dat de globale economische situatie van de ex-echtgenoten significant moest verschillen voordat een gewezen echtgenoot als behoeftig kon worden aangemerkt,³⁴ lijkt volgens Van Roy in de recente rechtspraak het minste verschil (minder dan € 100) voldoende te zijn.³⁵

Anders dan in het Nederlandse recht wordt in het Belgische recht bij de vaststelling van de voorwaarde behoeftigheid dus *niet* nagegaan of de gescheiden echtgenoot met eigen middelen in diens levensonderhoud kan voorzien.³⁶ Het nadeel hiervan lijkt te zijn dat een fulltime werkende advocate die gehuwd is geweest met een miljonair behoeftig kan zijn omdat haar globale economische positie zwakker is dan die van haar ex-man, maar dat bij de berekening van het alimentatiebedrag toch geen partneralimentatie wordt vastgesteld omdat haar middelen haar behoeften dekken. Volgens Tremmery lijkt het ‘artificiële onderscheid’ dat in de rechtsleer wordt gemaakt ‘tussen het principieel verschuldigd zijn van het onderhoudsgeld en de begroting van het bedrag’ daarom onlogisch.³⁷

7.3.2 Voorwaarde vervuld, maar toch geen partneralimentatie

Als de rechter van oordeel is dat de gescheiden echtgenoot behoeftig is, maakt deze niet zonder meer aanspraak op partneralimentatie ten laste van de andere gewezen echtgenoot. In het Belgische recht zijn drie gronden te vinden die de aanspraak op partneralimentatie kunnen uitsluiten.

In artikel 301 § 2, leden 2 en 3 en § 5 lid 2 BW staan de uitsluitingsgronden genoemd, te weten: partnergeweld, zware fout en het vrijwillige karakter van de behoeftigheid. Volgens de wetgever zou namelijk ‘het rechtvaardigheidsgevoel

³² Martens 2010, nr. 2. Zie ook Van Gysel 2007, p. 93; Verstraete 2007, nr. 60; Verschelden & Martens 2008, nr. 41; Duelz, Brouwers & Fischer 2009, nr. 375; Swennen 2009b, nr. 3; Senaev 2010, nr. 57-60; Verschelden 2010, nr. 1716; Senaev 2011, nr. 1653. Zie in de rechtspraak bijvoorbeeld: Hof Brussel 17 februari 2009, TFam 2009, 141; Hof Antwerpen 13 mei 2009, RABG 2010, 225; Hof Gent 21 januari 2010, A.R. nr. 2008/AR/1912, ongepub.

³³ Martens 2010, nr. 2.

³⁴ Van Roy 2011, nr. 4.

³⁵ Van Roy 2012, nr. 215.

³⁶ Swennen 2009b, nr. 3.

³⁷ Tremmery 2010, p. 357. Ook Brouwers (2010, p. 231) ziet de behoeftigheid niet los van de alimentatiehoogte.

[...] kunnen worden gekwetst indien de echtgenoot die door diens onaangepast gedrag de breuk heeft veroorzaakt niettemin financiële steun krijgt'.³⁸ Het moge duidelijk zijn dat vooral bij de uitsluitingsgronden zware fout en partnergeweld ook na de herziening van 2007 de schuld nog steeds een rol speelt in het alimentatierecht, zij het anders dan vroeger omdat thans de functie van schuld van toekenningsvereiste tot exceptie is geworden.³⁹ Hier komen de drie uitsluitingsgronden nader aan de orde.

Zware fout

De rechter *kan* het verzoek om partneralimentatie weigeren indien de behoeftige ex-echtgenoot een zware fout heeft begaan die de voortzetting (of hervatting) van de samenleving onmogelijk heeft gemaakt (artikel 301 § 2 lid 2 BW).⁴⁰ Met andere woorden, het gaat om een facultatieve uitsluitingsgrond en een causaal verband tussen de zware fout en de onherstelbare ontwrichting van het huwelijk is vereist.⁴¹ Daarbij heeft het Hof van Cassatie in 2011 beslist dat de fout van de alimentatiegerechtigde kan worden afgezwakt of het oorzakelijke verband kan worden weggenomen, indien de onderhoudsplichtige schuld heeft aan de fout die de alimentatiegerechtigde is begaan.⁴²

De invoering van de uitsluitingsgrond 'zware fout' was geen vanzelfsprekendheid. Parlementariërs vreesden bijvoorbeeld dat hierdoor het probleem van de zogenaamde vechtscheidingen zou blijven bestaan.⁴³ Na meerdere amendementen die trachtten de zware fout te schrappen of te vervangen door een 'hardheidsclausule', is door de wetgever uiteindelijk gekozen voor het behoud van de zware fout. Daarnaast werd overigens wel een afzonderlijke hardheidsclausule ingelast (partnergeweld, zie hieronder).⁴⁴

Wanneer is sprake van een zware fout? In de parlementaire geschiedenis staat dat de rechter zich kan laten leiden door artikelen 229 en 231 oudBW die de schuldscheiding regelden.⁴⁵ Hieruit volgt dat onder het begrip zware

³⁸ *Parl. St.* Kamer, nr. 51-2341/001, Memorie van toelichting, p. 17. Zie ook Martens 2008, nr. 77; Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1654 e.v.

³⁹ Zie bijvoorbeeld Swennen 2007d, p. 18; Swennen & Verschelden 2007, p. 3; Verstraete 2007, nr. 61; Swennen & Weyts 2010, nr. 43. Zie over het oude recht: paragraaf 7.2.

⁴⁰ Verschelden & Martens 2008, nr. 43; Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1655 e.v.; Du Mongh 2010, nr. 379; Martens 2010, nr. 4; Seneave 2010, nr. 70; Swennen & Weyts 2010, nr. 48; Tremmery 2010, p. 353; Verschelden 2010, nr. 1720. Op welk moment is voortzetting van de samenleving onmogelijk geworden? Volgens het Hof Antwerpen kunnen stalking en belediging nadat partijen *feitelijk gescheiden* zijn gaan leven, niet als zware fout worden aangemerkt. Zie Hof Antwerpen (3de kamer) 30 juni 2009, A.R. nr. 2008/AR/2501. Zie ook Hof Antwerpen, 5 januari 2010, A.R. nr. 2009/AR/758. Rb Brugge stelt echter dat feiten die zich hebben geopenbaard of aan het licht zijn gekomen na beëindiging van de feitelijke samenleving, ook als zware fouten mogen worden aangemerkt indien deze onlosmakelijk zijn verbonden met feiten die dateren van vóór de beëindiging van de feitelijke samenleving. Zie Rb Brugge 3 juli 2009, TGR 2009, 293. Ook Seneave (2010, nr. 73) is van mening dat fouten na het ontstaan van de feitelijke scheiding in aanmerking kunnen worden genomen (niet: na onherstelbare ontwrichting van het huwelijk). Volgens Verschelden (2010, nr. 1720) moet de zware fout in ieder geval hebben plaatsgevonden vóór de ontbinding van het huwelijk.

⁴¹ Van Roy 2010, nr. 9; Van Roy 2012, nr. 224-229.

⁴² Hof van Cassatie, 21 oktober 2011, *Act.dr.fam.* 2012, 31, m.nt. A.-C. Van Gysel.

⁴³ Verschelden & Martens 2008, nr. 44.

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ *Parl. St.* Kamer, nr. 51-2341/001, Memorie van toelichting, p. 17.

fout bijvoorbeeld overspel, gewelddaden, mishandeling en grove beledigingen worden verstaan.⁴⁶ In de Memorie van Toelichting staat daarnaast dat de vaststelling van overspel kan blijven geschieden bij proces-verbaal van de gerechtsdeurwaarder (artikel 1016bis GerW).⁴⁷ De gerechtsdeurwaarder wordt dan gemachtigd om de ‘verdachte’ echtgenoot te betrappen.⁴⁸ Aps schrijft in zijn bijdrage uit 2008 dat hij het betreuenswaardig vindt dat in de parlementaire geschiedenis geen noemenswaardige aandacht werd geschonken aan de vraag of deze bewijsmogelijkheid nog wel houdbaar is, omdat artikel 1016bis GerW een inbreuk maakt op het privéleven en de onschendbaarheid van de woning.⁴⁹ In een bijdrage van Van Roy is een overzicht te vinden van de gedragingen van de behoeftige ex-echtgenoot die in recente rechtspraak werden aangemerkt als zware fout.⁵⁰ Gedacht kan bijvoorbeeld worden aan: overmatig drankgebruik, kinderontvoering, prostitueebezoek en de onderhoudsplichtige ten onrechte beschuldigen van seksueel misbruik van een gemeenschappelijk kind.

Wanneer de onherstelbare ontwrichting van het huwelijk overeenkomstig artikel 229 § 1 BW bewezen is geacht, brengt dit niet van rechtswege mee dat de ex-echtgenoot op grond van artikel 301 § 2 lid 2 BW geen aanspraak meer kan maken op partneralimentatie.⁵¹ De alimentatierechter is wel gebonden door de vaststelling van het feit als zodanig in het echtscheidingsvonnis, maar behoudt de volledige beoordelingsvrijheid over het foutieve en zwaarwichtige karakter van dit feit.⁵²

Hoewel de zware fout een facultatieve uitsluitingsgrond is, stellen Verschelden en Martens dat het moeilijk valt in te zien in welke situatie een rechter toch partneralimentatie kan toekennen, nadat de zware fout is vastgesteld.⁵³ Ook de minister van Justitie kon tijdens de besprekingen in de Senaat geen concreet voorbeeld geven van een dergelijk geval.⁵⁴ Wellicht kan echter ondanks een zware fout toch partneralimentatie worden toegekend aan een behoeftige ex-echtgenoot die tijdens het huwelijk niet werkte omdat zij voor de kinderen zorgde en andere taken in het belang van het gezin op zich nam, zodat haar gewezen echtgenoot zich volledig kon richten op zijn loopbaan. De zware fout doorkruist in dit geval de solidariteit tussen de ex-echtgenoten, maar laat onverlet dat de verdien capaciteit van deze gerechtigde door het huwelijk is verminderd en dat dit door de onderhoudsplichtige moet worden gecompenseerd. De onderhoudsplicht heeft dan slechts de huwelijks-gerelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag.

⁴⁶ Du Mongh 2010, nr. 379; Verschelden 2010, nr. 1719.

⁴⁷ *Parl. St. Kamer*, nr. 51-2341/001, Memorie van toelichting, p. 17.

⁴⁸ Van Teeffelen 2006.

⁴⁹ Zie Aps 2007, nr. 31-32, 36 & 47; Aps 2008, nr. 167-169.

⁵⁰ Van Roy 2012, nr. 222. Zie ook Van Roy 2011, nr. 7.

⁵¹ Verschelden 2010, nr. 1719.

⁵² *Ibid.*

⁵³ Verschelden & Martens 2008, nr. 48. Zie ook Martens 2008, nr. 83; Verschelden 2010, nr. 1722.

⁵⁴ *Parl. St. Senaat*, nr. 3-2068/4, Verslag namens de commissie voor de justitie, p. 93.

Partnergeweld

De rechter kan in geen geval partneralimentatie vaststellen als de behoeftige ex-echtgenoot schuldig is bevonden aan een in de artikelen 375, 398 tot 400, 402, 403 of 405 van het Strafwetboek bedoeld feit dat is gepleegd tegen de draagkrachtige ex-echtgenoot of aan een poging tot het plegen van een in de artikelen 375, 393, 394 of 397 van hetzelfde Wetboek bedoeld feit tegen diezelfde persoon (artikel 301 § 2, lid 3 BW). In de genoemde artikelen van het Strafwetboek gaat het slechts om fysiek geweld, namelijk (poging tot) verkrachting, opzettelijke slagen en verwondingen, poging tot doodslag, poging tot moord en poging tot vergiftiging. Psychisch geweld valt niet onder partnergeweld, maar kan wel een zware fout inhouden.⁵⁵

Anders dan bij de uitsluitingsgrond zware fout, heeft de rechter bij partnergeweld geen beoordelingsvrijheid.⁵⁶ Als de behoeftige ex-echtgenoot schuldig is bevonden bij een in kracht van gewijsde getreden strafrechtelijke beslissing, dan moet de rechter weigeren partneralimentatie toe te kennen.⁵⁷ Daarbij is echter niet vereist dat een daadwerkelijke straf werd opgelegd. Evenmin dient er een causale relatie te zijn met de onherstelbare ontwijking van het huwelijk. Niet alleen geweldplegingen begaan voordat het huwelijk onherstelbaar was ontwijkt, maar ook geweldplegingen begaan nadien, en zelfs na de echtscheiding, kunnen in aanmerking worden genomen.⁵⁸

Staat van behoefte door een eenzijdige beslissing die niet was ingegeven door de noden van de familie

De rechter kan ten slotte eveneens weigeren partneralimentatie toe te kennen of – in tegenstelling tot de twee andere uitsluitingsgronden – het alimentatiebedrag verminderen als de draagkrachtige gewezen echtgenoot aantoonde dat de staat van behoefte van de andere ex-partner het gevolg is van eenzijdig door deze laatste genomen beslissing, zonder dat de noden van de familie deze keuze hebben gerechtvaardigd (artikel 301 § 5 lid 2 BW). Deze uitsluitingsgrond wordt in de doctrine ook wel de ‘exceptie van luiheid’ genoemd.⁵⁹ Hoewel volgens Verschelden ‘de wet ertoe strekt de echtgenoot te beschermen die een economisch nadeel heeft ondergaan wegens zijn of haar investering in het gezin, gaat het niet op diegene te bevoordelen die zich ten onrechte terugtrok uit het beroepsleven’.⁶⁰

⁵⁵ Du Mongh 2010, nr. 382; Verschelden 2010, nr. 1726.

⁵⁶ Zie Senaev 2010, nr. 67.

⁵⁷ Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1664; Verschelden & Martens 2008, nr. 51; Senaev 2010, nr. 65; Verschelden 2010, nr. 1726 & 1728. In afwachting tot de strafrechtelijke beslissing kan de alimentatierechter, rekeninghoudend met alle omstandigheden van het geval, een provisionele uitkering toekennen (art. 301 § 2 lid 4 BW).

⁵⁸ Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1665; Senaev 2010, nr. 66; Swennen & Weyts 2010, nr. 53; Verschelden 2010, nr. 1727. De Rb Turnhout heeft aan het Grondwettelijk Hof een prejudiciële vraag gesteld over de verschillen (zoals het ontbreken van de rechterlijke beoordelingsvrijheid) in de bepalingen tussen partnergeweld en zware fout. Het Grondwettelijk Hof is uiteindelijk niet toegekomen aan beantwoording van deze vraag, omdat het vonnis waarin aan het Hof een vraag werd gesteld teniet was gedaan. Zie Grondwettelijk Hof 21 januari 2009, A.R. nr. 12/2009/4418.

⁵⁹ Zie Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1668; Verschelden & Martens 2008, nr. 55; Swennen 2009b, nr. 4-5; Du Mongh 2010, nr. 385; Swennen & Weyts 2010, nr. 43; Verschelden 2010, nr. 1730.

⁶⁰ Verschelden 2010, nr. 1730.

Het is niet duidelijk wat onder ‘familie’ moet worden verstaan. Volgens sommige auteurs moet worden aangenomen dat niet slechts de zorg voor gemeenschappelijke kinderen, maar ook de zorg voor kinderen uit een vorig huwelijk van een van de echtgenoten en voor (schoon)ouders in aanmerking kunnen komen.⁶¹ Andere auteurs stellen niettemin dat het slechts gaat om een verkeerde vertaling van de Franse term *famille*, zodat onder familie het gezin moet worden verstaan.⁶²

Het bewijs voor bovenstaande uitsluitingsgrond dient te worden geleverd door de draagkrachtige ex-echtgenoot (art. 870 Ger.W.). Daarbij dient hij aan te tonen dat: i) de staat van behoefte van de onderhoudsgerechtigde het gevolg is van eenzijdig door deze laatste genomen beslissing; en, ii) deze beslissing niet werd gerechtvaardigd door de noden van de familie.⁶³ Daarbij is het vooral niet eenvoudig om het eenzijdige karakter van de beslissing te bewijzen.⁶⁴ Uit de rechtspraak volgt dat het bewijs hiervoor niet snel wordt aanvaard, zeker als het gaat om een beslissing die tijdens het huwelijk werd genomen.⁶⁵ Zelden wordt in de praktijk op basis van de ‘exceptie van luiheid’ een recht op partneralimentatie doorkruist of een verminderde uitkering toegekend.⁶⁶ Volgens Van Roy heeft de recente rechtspraak het de onderhoudsplichtige nog moeilijker gemaakt door ‘het weerlegbaar vermoeden te creëren dat indien bij twee samenlevende echtgenoten met jonge kinderen één van hen stopt met werken, respectievelijk geen werk meer zoekt, dit gebeurde met akkoord van de echtgenoot die steeds is blijven werken’.⁶⁷ Daarnaast signaleert Van Roy dat een deel van de rechtspraak zelfs verder gaat omdat hierin wordt bepaald dat echtgenoten geacht worden dergelijke beslissingen altijd in onderling overleg genomen te hebben (zelfs in een kinderloos huwelijk), tenzij de onderhoudsplichtige het tegendeel bewijst.⁶⁸ Daarbij wordt overwogen:⁶⁹

‘[...] dat het niet hervatten van de arbeidsactiviteiten door de onderhoudsgerechtigde ongetwijfeld het comfort van de onderhoudsplichtige gediend heeft en om die reden in onderling overleg genomen werd of dat indien het feit dat de onderhoudsgerechtigde nooit een eigen beroep had uitgeoefend werkelijk een twistpunt tussen de voormalige echtgenoten was geweest, het al veel eerder tot echtelijke moeilijkheden aanleiding gegeven zou hebben.’

Een voorbeeld van een zaak waarin wel het bedrag werd gematigd, betrof een echtpaar dat na de geboorte van de kinderen besloot dat de man zou thuisblijven om voor de kinderen te zorgen totdat zij de schoolgaande leeftijd

⁶¹ Van Gysel 2007, p. 95; Verschelden & Martens 2008, nr. 57; Verschelden 2010, nr. 1731.

⁶² Tremmery 2007, p. 66; Senaev 2007, nr. 99.

⁶³ Van Roy 2012, nr. 247.

⁶⁴ Swennen 2009b, nr. 7; Verschelden 2010, nr. 1731. Verschelden pleit ervoor om de wils-overeenstemming over de huwelijkse rolverdeling schriftelijk vast te leggen in bijvoorbeeld het huwelijkscontract.

⁶⁵ Zie Martens 2010, nr. 12; Verschelden 2010, nr. 1731. Zie ook Hof Antwerpen (3de kamer) 20 oktober 2009, A.R. nr. 2009/AR/494, ongepub.

⁶⁶ Alofs 2010, nr. 31; Martens 2010, nr. 12.

⁶⁷ Van Roy 2012, nr. 249.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Ibid.

hadden bereikt.⁷⁰ Toen de kinderen eenmaal op school zaten, ging de man echter niet weer aan het werk. De Rechtbank Aarlen beoordeelde dit als een onverantwoorde keuze. De onderhoudsuitkering werd gehalveerd omdat de Rechtbank de vrouw medeverantwoordelijk achtte aangezien zij haar man in zijn keuze had gesteund tot aan de schoolgaande leeftijd van de kinderen.

Geheel anders werd geoordeeld in een zaak waarin een vrouw thuisbleef zonder dat zij de zorg had gehad voor uit het huwelijk geboren kinderen.⁷¹ Desondanks werd het verweer van haar ex-man dat dit haar eigen keuze was welke niet voortvloeide uit de noden van de familie, niet door de Rechtbank Hasselt gehonoreerd. Ondanks dat de vrouw tijdens de maar liefst twintig jaar durende feitelijke scheiding geen inspanningen had verricht om weer toe te treden op de arbeidsmarkt, kreeg zij toch partneralimentatie toegekend zonder dat het bedrag werd verminderd.

Met de uitsluitingsgrond ‘de staat van behoefte door een eenzijdige beslissing die niet was ingegeven door de noden van de familie’, lijkt een eerste aanwijzing te zijn gevonden dat het Belgische recht impliciet een onderscheid maakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie. Deze conclusie moet met benodigde voorzichtigheid worden getrokken, want vanuit de discussie uit de literatuur over wat onder het begrip ‘familie’ moet worden verstaan volgt dit immers niet. In hoofdstuk 3 heb ik uiteengezet dat slechts sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit als een voormalige echtgenoot financieel afhankelijk is geworden van de andere ex-partner door een eenzijdige beslissing die niet het gevolg was van het verrichten van zorgtaken in het belang van het gezin.⁷² Als wel zorgtaken in het belang van het gezin zijn verricht, dan is de achterliggende rechtvaardiging van de onderhoudsplicht tevens de huwelijksgelerateerde vermindering van de verdien capaciteit omdat tussen de behoefte en het huwelijk een causale relatie bestaat. Dus slechts indien de onderhoudsbijdrage de voortdurende solidariteit als grondslag heeft, lijkt de rechter de mogelijkheid te hebben om op basis van deze uitsluitingsgrond geen of minder partneralimentatie toe te kennen.

7.4 DE HOOGTE VAN PARTNERALIMENTATIE

Naast de toekenning is in hoofdstuk 1 tevens een probleem van het Nederlandse recht geïdentificeerd bij de hoogte van partneralimentatie.⁷³ Daarom worden in deze paragraaf de corresponderende Belgische regels beschreven die dit onderdeel van het alimentatierecht betreffen.

Anders dan het Nederlandse recht kent het Belgische recht geen uniforme richtlijnen voor de berekening van de alimentatiehoogte. Volgens Brouwers kan dit leiden tot rechtspraak die ‘niet transparant is, soms subjectief en

⁷⁰ Rb Aarlen (1ste kamer) 24 oktober 2008, *RTDF* 2009, 44. Zie ook Hof Gent (11de kamer) 21 januari 2010, A.R. nr. 2008/AR/1912, ongepub.

⁷¹ Rb Hasselt (6de A kamer) 8 januari 2008, A.R. nr. 07/1970/A, ongepub. Zie ook Martens 2010, nr. 12.

⁷² Paragraaf 3.6.1

⁷³ Paragraaf 1.3.

alleszins niet van aard de rechtszekerheid te dienen'.⁷⁴ Op het gebied van de alimentatiehoogte bestaat in België dus weinig rechtseenheid, rechtsgelijkheid en rechtszekerheid. Brouwers betreurt daarom dat de wetgever in 2007 geen gebruik heeft gemaakt van de gelegenheid om een 'objectieve begrotingsmethodiek' te introduceren in artikel 301 BW.⁷⁵ Desondanks zijn in de rechtsleer meerdere begrotingsmethodieken te vinden.⁷⁶ Een van deze beschreven methodieken, de 'driestapsmethodiek' uit onder meer het Handboek Belgisch Familierecht uit 2010, wordt in het navolgende besproken.⁷⁷ Overigens komt deze methodiek ook voor in de literatuur over het oude Belgische recht.⁷⁸

Stap één: bepaling van de toepasselijke referentiestandaard

In de eerste stap van de driestapsmethodiek wordt de toepasselijke referentiestandaard van de alimentatiehoogte bepaald.⁷⁹ In het recht van vóór 2007 was de referentiestandaard het gemiddelde levensniveau van de echtgenoten vanaf de huwelijksluiting tot aan de feitelijke scheiding.⁸⁰ De gedachte achter deze referentiestandaard was dat de onschuldige echtgenoot niet te zeer financieel mocht lijden door de scheiding als gevolg van een fout van de andere echtgenoot (volg artikel 301 § 1 oudBW). In het nieuwe recht is afstand gedaan van deze referentiestandaard omdat partneralimentatie niet langer meer een schadevergoedend karakter heeft.⁸¹ Het huidige artikel 301 § 3 lid 1 BW regelt dat de uitkering *ten minste de staat van behoefte* van de onderhoudsgerechtigde moet dekken.

Wat onder de staat van behoefte moet worden verstaan, is door de wetgever niet uitgelegd.⁸² Het enige wat uit de wetsgeschiedenis blijkt, is dat hiermee niet de vroegere referentiestandaard wordt bedoeld.⁸³ In de rechtsleer wordt bediscussieerd hoe het begrip staat van behoefte uitgelegd moet worden. Volgens Leleu zijn sommigen van mening dat dit begrip gelijk is aan het bedrag van het leefloon (een sociale voorziening vergelijkbaar met de Nederlandse bijstand), dat wil zeggen het bestaansminimum.⁸⁴

Andere auteurs gaan er van uit dat de staat van behoefte overeenkomt met het behoeftebegrip uit het algemene familiale onderhoudsrecht van artikelen

⁷⁴ Brouwers 2009a, nr. 935.

⁷⁵ Ibid., nr. 950.

⁷⁶ Zie bijvoorbeeld Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1671-1677; Brouwers 2009a, nr. 950; Verschelden 2010, nr. 1735-1742; Senaev 2011, nr. 1667-1679.

⁷⁷ Verschelden 2010, nr. 1735 e.v. Zie ook: Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1671-1677; Brouwers 2009b, p. 267 e.v. In de rechtspraak komen deze stappen tevens naar voren, zie bijvoorbeeld: Rb Brugge (2de kamer) 14 april 2008, A.R. nr. 07/2773/A, ongepub.; Rb Brugge (2de kamer) 26 mei 2008, TGR 2008, 168; Rb Dendermonde (2de kamer) 19 juni 2008, A.R. nr. 07/2638/A, ongepub.

⁷⁸ Zie Roodhooft 1996, nr. 131 e.v.; Pintens & Torfs 2002, p. 42; Swennen 2007a, nr. 692.

⁷⁹ Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1671; Verschelden 2010, nr. 1736-1739.

⁸⁰ Brouwers 2009b, p. 267-268.

⁸¹ Van Roy 2010, nr. 2.

⁸² Ibid., nr. 3.

⁸³ Ibid., nr. 3-4.

⁸⁴ Zie Leleu 2010, nr. 20.

205, 205bis en 208 BW.⁸⁵ De staat van behoefte wordt dan niet gelijk gesteld aan leefloon, want deze moet relatief worden beoordeeld en rekening moet worden gehouden met de normale levensomstandigheden waarin de alimentatiegerechtigde verkeerde, gelet op zijn sociale situatie.⁸⁶ De referentie-standaard uit het algemene onderhoudsrecht fungeert als een minimumnorm, want meestal zal een hoger bedrag worden vastgesteld.⁸⁷

Een hoger bedrag kan namelijk worden begroot als sprake is van een *aanzienlijke terugval* van de economische situatie van de onderhoudsgerechtigde na de echtscheiding (artikel 301 § 3 lid 2 BW). Volgens datzelfde lid kan de rechter deze terugval *vooral* waarderen op basis van de duur van het huwelijk, de leeftijd van partijen, hun gedrag tijdens het huwelijk inzake de organisatie van hun noden en het ten laste nemen van de kinderen tijdens het samenleven of daarna.⁸⁸

Over de vaststelling van de aanzienlijke economische terugval zijn interpretatieproblemen gerezen. Onduidelijk is in welke mate de rechter rekening moet houden met de aanzienlijke economische terugval.⁸⁹ Vooral is echter discussie ontstaan over het referentiepunt van de economische terugval.⁹⁰ Daarbij zijn grofweg twee verschillende opvattingen waarneembaar.⁹¹ Volgens de eerste opvatting is de terugval wegens of tijdens het huwelijk bepalend, zodat voor de beoordeling daarvan de economische situatie van de alimentatiegerechtigde na de scheiding moet worden vergeleken met

⁸⁵ Zie bijvoorbeeld: Swennen & Aps 2007, nr. 58; Tremmery 2007, p. 72; Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1671; Verschelden & Martens 2008, nr. 62; Brouwers 2009b, p. 294; Swennen 2009b, nr. 8; Alofs 2010, nr. 33-34; Du Mongh 2010, nr. 355; Leleu 2010, nr. 20; Martens 2010, nr. 15; Van Roy 2010, nr. 5; Verschelden 2010, nr. 1736.

Zie in de jurisprudentie bijvoorbeeld: Rb Dendermonde (3de kamer) 20 maart 2008, A.R. 07/2089/A, ongepub.; Rb Hasselt (6de A kamer) 17 juni 2008, A.R. 07/2172/A, ongepub., Rb Aarlen (1ste kamer) 9 juli 2008, RTDF 2009, 431; Rb Aarlen (1ste kamer) 16 januari 2009, RTDF 2009, 448; Vred. Vorst 7 mei 2008, RTDF 2008, 1234; Vred. Fontaine-l'Évêque 22 mei 2008, RTDF 2008, 1243.

⁸⁶ Du Mongh 2010, nr. 353; Verschelden 2010, nr. 1736.

⁸⁷ Behalve als artikel 301 § 5 BW wordt toegepast.

⁸⁸ Volgens de wetgever verdiende 'een in de steek gelaten echtgenoot [...] een beter lot [verdiend] indien hij of zij op oudere leeftijd is en indien het huwelijk lang duurde, dan indien hij of zij nog op de leeftijd is waarbij herinschakeling op de arbeidsmarkt nog makkelijk is'. Daarnaast stelde de wetgever over de laatst genoemde factor dat het alimentatiebedrag hoger zou moeten zijn 'naargelang de keuzes die de partijen samen maakten tijdens het samenleven en die de professionele loopbaan van een van de echtgenoten belemmerde'. Zie *Parl. St. Kamer*, nr. 51-2341/001, Memorie van toelichting, p. 18.

⁸⁹ Zie Du Mongh 2010, nr. 362; Martens 2010, nr. 16 & 18. De vraag die is gerezen, is of de aanzienlijke economische terugval enkel binnen de grenzen van de 'normale behoeften' van de uitkeringsgerechtigde moet worden gecompenseerd, zonder dat daarbij rekening kan worden gehouden met luxe-uitgaven. Wat valt echter onder een luxe-uitgave? En wanneer is sprake van een aanzienlijke terugval? Moet het verschil dan ongeveer € 1.000,-, € 400,- of € 100,- zijn?

⁹⁰ Du Mongh 2010, nr. 363; Martens 2010, nr. 16; Verschelden 2010, nr. 1738. Door de onduidelijkheden wordt volgens Martens (2010, nr. 16-20) de aanzienlijke economische terugval in de rechtspraak zeer uiteenlopend beoordeeld. Volgens Swennen, Eggermont en Alofs (2009, nr. 29) is deze verwarring 'begrijpelijk en te wijten aan een zeer grote onduidelijkheid tijdens de parlementaire voorbereiding van de wet, die op verschillende plaatsen aanleiding heeft gegeven tot verkeerde interpretaties'.

⁹¹ Du Mongh 2010, nr. 363.

de (hypothetische) situatie waarin geen huwelijk was geweest.⁹² In deze visie kan slechts een hoger bedrag worden vastgesteld dan de staat van behoefte als de alimentatiegerechtigde haar 'verdienvermogen tijdens het huwelijk niet (volledig) heeft kunnen optimaliseren'.⁹³

In de tweede opvatting wordt uitgegaan van de terugval wegens de echtscheiding, zodat voor de beoordeling daarvan de economische situatie van de gerechtigde na de scheiding moet worden vergeleken met die tijdens het huwelijk.⁹⁴ Volgens deze opvatting kan ook zonder verlies aan verdienvermogen een uitkering boven de staat van behoefte worden vastgesteld als de alimentatiegerechtigde 'in een financiële situatie is terechtgekomen die aanzienlijk slechter is dan die ten tijde van huwelijk'.⁹⁵

In 2009 heeft het Hof van Cassatie in een belangrijke beschikking bepaald dat bij de bepaling van de aanzienlijke terugval van de economische situatie ook *kan* worden uitgegaan van de tweede opvatting.⁹⁶ Het Hof besliste namelijk dat de rechter bij de vaststelling van de alimentatiehoogte:

'[...] niet alleen rekening [mag houden] met de terugval van de economische situatie van de uitkeringsgerechtigde die het gevolg is van keuzes die de echtgenoten tijdens het samenleven hebben gemaakt, maar ook met de aanzienlijke terugval van zijn economische situatie wegens de echtscheiding.'

Bovendien gaf het Hof in datzelfde arrest duidelijkheid omtrent het begrip 'staat van behoefte'. Het Hof bepaalde uitdrukkelijk dat bij de begroting van het alimentatiebedrag ook rekening kan worden gehouden met de levensstandaard van de partijen tijdens het huwelijkse samenwonen en dat het alimentatiebedrag deze levensstandaard kan benaderen.⁹⁷ Het verschil met

⁹² Verschelden 2010, nr. 1738. In de jurisprudentie komen beide opvattingen voor, maar volgens Du Mongh (2010, nr. 363) vindt de eerste strekking grotere bijval. Zie bijvoorbeeld voor rechtspraak waarin de rechter is uitgegaan van de hypothetische situatie: Vred. Waver 21 februari 2008, *RTDF* 2008, 503; Rb Dendermonde (3de kamer) 20 maart 2008, A.R. nr. 07/2089/A, ongepub.; Vred. Vorst 7 mei 2008, *RTDF* 2008, 1234; Rb Hasselt (6de kamer) 17 juni 2008, A.R. nr. 07/2172/A, ongepub.; Vred. Waver (2de kanton) 2 december 2008, *Act.dr.fam.* 2009, 54; Hof Brussel (3de kamer) 17 februari 2009, A.R. nr. 2008/AR/2490, ongepub.; Hof Antwerpen (3de kamer) 5 januari 2010, A.R. nr. 2009/AR/758; Hof Antwerpen 13 mei 2009, *RABG* 2010, 225; Hof Antwerpen (3de kamer) 20 oktober 2009, 2009/AR/494, ongepub.; Hof Brussel (3de kamer) 24 november 2009, A.R. nr. 2009/AR/1133, ongepub. Zie bijvoorbeeld voor auteurs die uitgaan van de eerste strekking: Aps 2007, nr. 27; Swennen 2009, nr. 11; Swennen, Eggermont & Alofs 2009, nr. 30-31; Leleu 2010, nr. 21; Martens 2010, nr. 19; Van Roy 2010, nr. 7; Senaeve 2010, nr. 78.

⁹³ Verschelden 2010, nr. 1738.

⁹⁴ Verschelden 2010, nr. 1738. Zie bijvoorbeeld voor rechtspraak waarin de rechter bij de begroting is uitgegaan van de levensstandaard tijdens het huwelijk: Rb Mechelen 22 november 2007, ongepub.; Rb Mechelen 14 februari 2008, *RABG* 2008, 719; Rb Aarlen (1ste kamer) 9 juli 2008, *RTDF* 2009, 431; Vred. Fontaine- l'Évêque 22 mei 2008, *RTDF* 2008, 1243. Zie bijvoorbeeld voor auteurs die uitgaan van de tweede strekking: Tremmery 2007, p. 64; Brouwers 2008c, nr. 98; Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1671; Brouwers 2009a, nr. 948; Brouwers 2009b, p. 298; Brouwers 2010, p. 232-233.

⁹⁵ Martens 2010, nr. 17.

⁹⁶ Verschelden 2010, nr. 1738.

⁹⁷ Hof van Cassatie, 12 oktober 2009, *TFam* 2009, 71, m.nt. Van Roy. In deze zaak had een vrouw namelijk een aanzienlijke economische terugval geleden die niet te wijten was aan het huwelijk; zij was door ziekte arbeidsongeschikt geraakt en door de scheiding waren haar lasten vermeerderd.

⁹⁸ Du Mongh 2010, nr. 343; Verschelden 2010, nr. 1738.

het oude recht is dat de levensstandaard tijdens de samenleving geen uitgangspunt meer is, maar een beoordelingselement.⁹⁸

Kortom, compensatie van de economische terugval ten opzichte van de huwelijkse levensstandaard is slechts in uitzonderlijke gevallen mogelijk, namelijk voor zover de terugval aanzienlijk is en de criteria van artikel 301 § 3 lid 2 BW en/of andere criteria (zoals ziekte van de gerechtigde) die de rechter uitdrukkelijk motiveert, daartoe aanleiding geven.⁹⁹ De wettelijke criteria uit artikel 301 § 3 lid 2 BW ter beoordeling van de aanzienlijke economische terugval kunnen daarbij als *zelfstandige beoordelingselementen* worden opgevat en moeten niet slechts worden gezien in het licht van de verminderde verdien capaciteit *door* het huwelijk.¹⁰⁰ Bij de vaststelling van de hoogte heeft de rechter hierdoor een zeer ruime beoordelingsmarge, waardoor volgens Verschelden 'de concrete uitkomst van de berekeningswijze van de alimentatie' onzeker is.¹⁰¹

Wat mijns inziens eveneens indirect uit het arrest van het Hof van Cassatie uit 2009 kan worden opgemaakt, is dat geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslagen voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹⁰² Voor de toekenning van een hoger alimentatiebedrag dan de staat van behoefte is namelijk niet van belang dat de aanzienlijke economische terugval is veroorzaakt door het huwelijk. Anders gezegd, een causaal verband tussen de behoefte van de alimentatiegerechtigde en het huwelijk is niet vereist.¹⁰³ De behoefte kan immers zijn veroorzaakt door het gedrag van partijen tijdens het huwelijk inzake de organisatie van hun noden en het ten laste nemen van de kinderen tijdens het samenleven of daarna (een factor dat inzichtelijk maakt dat sprake is van huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit), of door leeftijd, ouderdom of ziekte (factoren die kunnen verduidelijken dat sprake is van voortdurende solidariteit).¹⁰⁴

Volgens meerdere auteurs kan het niet de bedoeling van de wetgever zijn geweest dat ook rekening wordt gehouden met de aanzienlijke economische terugval als deze niet is veroorzaakt door het huwelijk, zoals het Hof van Cassatie heeft bepaald.¹⁰⁵ De discussie over het juiste referentiepunt is dus nog niet beslecht en waarschijnlijk blijft dit debat voortduren zolang geen algemene uitgekristalliseerde opvatting bestaat over de grondslag van partneralimentatie. Volgens Van Roy blijkt uit de recente rechtspraak wel dat al vaker

⁹⁸ Brouwers 2009b, p. 294-295; Brouwers 2010, p. 229. Zie ook: Vred. Mol 1 december 2009, RABG 2010, 236; Hof Brussel (3de kamer), 8 mei 2009, *Act. dr. fam.* 2010, 14; Hof Brussel (3de kamer), 29 juni 2009, *Act. dr. fam.* 2010, 17.

⁹⁹ Verschelden 2010, nr. 1738.

¹⁰⁰ Verschelden 2010, nr. 1738.

¹⁰¹ Verschelden 2010, nr. 1738. Zie ook Martens 2010, nr. 21.

¹⁰² Zie in andere bewoordingen ook Leleu 2010, nr. 21.

¹⁰³ Dit is de essentie van het onderscheid tussen de twee grondslagen. Zie hoofdstuk 3, paragraaf 3.6.1.

¹⁰⁴ Zie hierover hoofdstuk 3, paragrafen 3.6.1 & 3.6.2.

¹⁰⁵ Zie bijvoorbeeld: Leleu 2010, nr. 21; Van Roy 2010, nr. 12; Tremmery 2010, p. 364. Anders: Du Mongh 2010, nr. 364.

wordt uitgegaan van de terugval wegens de echtscheiding.¹⁰⁶ Toch constateert Van Roy dat lang niet altijd even duidelijk is hoe de rechters het alimentatiebedrag hebben bepaald.¹⁰⁷ Zelden wordt de volledige economische terugval toegekend aan de onderhoudsgerechtigde en in de ruime meerderheid van de gevallen wordt de terugval niet concreet berekend.¹⁰⁸

Stap twee: draagkracht van de onderhoudsgerechtigde

Nadat het toepasselijke referentiekader is vastgesteld voor de bepaling van de behoefte wordt de 'draagkracht' van de alimentatiegerechtigde bepaald.¹⁰⁹ Artikel 301 § 3 lid 2 Belgisch BW regelt namelijk dat de rechter rekening moet houden met de inkomsten en mogelijkheden van de echtgenoten. Van belang zijn bijvoorbeeld het salaris, werkloosheidsuitkeringen, inkomensvervangende tegemoetkomingen aan invaliden en de inkomsten uit vermogen (in het bijzonder die inkomsten die zijn toebedeeld bij de vereffening-verdeling) van de alimentatiegerechtigde. Tevens van belang zijn de mogelijkheden om een beroep uit te oefenen, gelet op haar kennis en kundigheden, haar leeftijd en haar kinderlast.¹¹⁰ Ook ziekte heeft invloed op de mogelijkheid om inkomsten te verwerven.¹¹¹ De draagkracht van de alimentatiegerechtigde moet worden beoordeeld op het ogenblik van de uitspraak over de onderhoudsuitkering.¹¹²

Als de huidige inkomsten en mogelijkheden van de ex-echtgenoot zodanig zijn dat deze niet diens staat van behoefte kan dekken (dus over onvoldoende draagkracht beschikt), dan kan worden overgegaan tot de derde stap.¹¹³

Stap drie: draagkracht van de onderhoudsplichtige

In de derde stap wordt de draagkracht van de onderhoudsplichtige vastgesteld. Daarbij zijn de inkomsten en mogelijkheden van de onderhoudsplichtige van belang (artikel 301 § 3 lid 2 BW), maar ook diens lasten.¹¹⁴ Bij de vaststelling van de lasten moet niet slechts rekening worden gehouden met eigen uitgaven en die van gemeenschappelijke kinderen, maar ook met de onderhoudskosten voor niet-gemeenschappelijke kinderen en zelfs met de kosten voor de kinderen van de nieuwe echtgenoot.¹¹⁵

Anders dan het in het Nederlandse recht is de wettelijke absolute *bovengrens* uit de Franse *Code Civil* in het Belgische recht behouden.¹¹⁶

¹⁰⁶ Van Roy 2011, nr. 40 & 43.

¹⁰⁷ Ibid., nr. 43.

¹⁰⁸ Ibid., nr. 43-44.

¹⁰⁹ Verschelden 2010, nr. 1740-1741. Zie ook Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1672.

¹¹⁰ Verschelden 2010, nr. 1741; Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1672. Zie ook Swennen, Eggermont & Alofs 2009, nr. 33; Du Mongh 2010, nr. 557-359.

¹¹¹ Zie Swennen, Eggermont & Alofs 2009, nr. 33.

¹¹² Verschelden 2010, nr. 1741.

¹¹³ Verschelden 2010, nr. 1741; Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1672.

¹¹⁴ Dit laatste volgt uit Cass. 21 april 1983, *JT* 1983, 663. Zie voor de relevante inkomsten en lasten: Van Roy 2011, nr. 30.

¹¹⁵ Verschelden 2010, nr. 1742.

¹¹⁶ De bovengrens bestaat sinds 1804. In Nederland verdween deze bovengrens met de invoering van het oud BW. Zie over dit laatste hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1. Zie over de Belgische bovengrens: Verstraete 2007, nr. 64; Senaev 2007, nr. 100; Brouwers 2008a, p. 50; Brouwers 2009a, nr. 947; Duelz, Brouwers & Fischer 2009, nr. 400; Senaev 2010, nr. 87; Verschelden 2010, nr. 1743-1744.

Het huidige artikel 301 § 3 lid 3 van het BW regelt namelijk dat het bedrag van de onderhoudsuitkering in geen geval hoger mag zijn dan een derde van de inkomsten van de onderhoudsplichtige.

Volgens Alofs houdt de maximumgrens 'een verzachting in van de financiële gevolgen van de voortgezette solidariteit na echtscheiding en vormt in die zin een waarborg tegen een al te overdreven belasting van de uitkeringsplichtige ex-echtgenoot'.¹¹⁷ Of zoals Senaève duidelijk verwoordt: 'deze forfaitaire begrenzing houdt een verzachting in van de gevolgen van de voortgezette solidariteit op financieel vlak, en vormt een waarborg tegen een al te overdreven belasting voor de uitkeringsplichtige ex-echtgenoot'.¹¹⁸ Blijkbaar gaat de nahuwelijkse solidariteit niet zo ver dat een onderhoudsuitkering naar de volledige draagkracht kan worden vastgesteld.

In de parlementaire geschiedenis van de hervorming van 2007 is in twee amendementen voorgesteld om de bovengrens uit de wet te halen.¹¹⁹ In 'uitzonderlijke en extreme gevallen' zou namelijk een alimentatiebedrag van meer dan een derde van de inkomsten van de onderhoudsplichtige billijk zijn. In het voorbeeld genoemd in de amendementen van een zodanig 'extreem' geval wordt verwezen naar omstandigheden waardoor de verdien capaciteit van de alimentatiegerechtigde door het huwelijk is verminderd.¹²⁰ In het licht van het bovenstaande doel van de maximumgrens had wellicht de bovengrens kunnen worden verwijderd voor die gevallen waarin sprake is van een huwelijksgelateerde verminderde verdien capaciteit. Beide amendementen zijn uiteindelijk echter verworpen.¹²¹ Dit lijkt er opnieuw voor te pleiten dat in het Belgische recht geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie.

Als laatste rest nog de vraag hoe de maximumgrens dient te worden bepaald. Uitgegaan wordt van de netto-inkomsten van de onderhoudsplichtige, dat wil zeggen het bedrag dat hij overhoudt na aftrek van de lasten die worden opgelegd door sociale en fiscale wetten.¹²² Met andere lasten die de onderhoudsplichtige in zijn bestedingspatroon heeft (bijvoorbeeld het levensonderhoud van zijn kinderen), wordt echter geen rekening gehouden.¹²³ Daarnaast wordt de maximumgrens slechts bepaald door de (fictieve) inkomsten van de onderhoudsplichtige en niet door zijn vermogen, tenzij het om inkomsten

¹¹⁷ Alofs 2010, nr. 35.

¹¹⁸ Senaève 2010, nr. 87; Senaève 2011, nr. 1678.

¹¹⁹ *Parl. St. Senaat*, nr. 3-2068/2, Amendement nr. 16 (Vandenberghe); *Parl. St. Kamer*, nr. 51-2341/002, Amendement nr. 19 (Verherstraeten); *Pire* 2008b, p. 46; Verschelden & Martens 2008, nr. 66.

¹²⁰ In beide amendementen wordt eenzelfde voorbeeld gegeven. In dit voorbeeld werden de kinderen tijdens een langdurig huwelijk door een van de ouders opgevoed die tijdens diens gehele leven niet professioneel actief was geweest. Daarom had de zorgende ouder geen inkomen op het moment dat deze door de andere echtgenoot werd verlaten voor een andere partner (schuldelement!).

¹²¹ *Parl. St. Senaat*, nr. 3-2068/4, Verslag namens de commissie voor de justitie, p. 93; *Parl. St. Kamer*, nr. 51-2341/018, Verslag namens de commissie voor de justitie, p. 77; Verschelden & Martens 2008, nr. 66.

¹²² Cass. 11 juni 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, 1397; Verschelden & Martens 2008, nr. 66; Brouwers 2009a, nr. 812; Verschelden 2010, nr. 1744; Senaève 2011, nr. 1679.

¹²³ Cass. 11 juni 1987, *Arr. Cass.* 1986-87, 1397; Senaève 2011, nr. 1679.

gaat die zijn vermogen normalerwijze zouden kunnen opbrengen, zoals rente en huur.¹²⁴

De vaststelling van de behoefte nader toegelicht

Aan de hand van bovenstaande beschreven methoden kan de vaststelling van de behoefte naar Belgisch recht als volgt inzichtelijk worden gemaakt.¹²⁵ Allereerst wordt de *bruto behoefte* bepaald van de voormalige echtgenoot die partneralimentatie vordert. Deze wordt in ieder geval gevormd door de staat van de behoefte. Hieronder valt de *minimumbehoefte*, de lasten die strikt noodzakelijk zijn voor een menswaardig bestaan.¹²⁶ Onder de staat van behoefte kunnen echter ook eventuele extra *normale lasten* worden opgeteld indien dit past bij de normale levensomstandigheden waarin de gerechtigde wegens diens sociale situatie verkeerde.

In ieder geval lijkt het er op dat *luxe redelijke lasten* kunnen worden opgeteld als sprake is van een aanzienlijke terugval in de economische situatie van de ex-echtgenoot na scheiding.¹²⁷

Als laatste kunnen ook *redelijke schulden* worden opgeteld.¹²⁸ Volgens Roodhooft bestaat hieromtrent in de rechtspraak en doctrine echter geen duidelijk en coherent standpunt.¹²⁹ Wel wordt in bepaalde rechterlijke uitspraken van vóór de herziening in 2007 met schulden aan de kant van de gerechtigde rekening gehouden.¹³⁰

Nadat de rechter de behoeften heeft vastgesteld gaat de rechter na welke *middelen* de behoeftige ex-echtgenoot tot zijn beschikking heeft om in eigen behoeften te voorzien (de draagkracht van de alimentatiegerechtigde). Deze worden bepaald door de *werkelijke inkomsten* van een ex-echtgenoot die om partneralimentatie verzoekt en de *mogelijkheden om inkomsten te verwerven* (verdien capaciteit). In sommige gevallen kan echter sprake zijn van omstandigheden die in redelijkheid in de weg kunnen staan aan het verwerven van inkomsten, bijvoorbeeld door het gebrek aan kennis en kundigheden van de ex-echtgenoot, haar leeftijd, haar kinderlast en gezondheid. Deze omstandigheden komen overeen met de niet-financiële factoren uit het Nederlandse recht die van belang zijn bij de bepaling van de behoeftigheid.¹³¹

¹²⁴ Cass. 23 april 1992, *RW* 1992-93, 412 en Cass. 17 oktober 2002, *RTDF* 2003, 341, m.nt. Dandoy. Zie Verschelden 2010, nr. 1744; Senaev 2011, nr. 1679.

¹²⁵ Zie ook Roodhooft 1996, nr. 158 e.v.

¹²⁶ *Ibid.*, nr. 158.

¹²⁷ Het is in het herziende Belgische recht van 2007 nog onduidelijk of überhaupt een onderscheid moet worden gemaakt tussen normale en luxe (redelijke) lasten, en zo ja, hoe deze lasten van elkaar dienen te worden onderscheiden. Zie Martens 2010, nr. 16 & 18.

Anders dan in het Nederlandse recht is het in het Belgische recht dus (nog) twijfelachtig wanneer met een luxe redelijke last rekening moet worden gehouden. In het Nederlandse recht worden altijd de luxe redelijke lasten opgeteld bij de minimumbehoefte, het uitgangspunt bij de berekening van de behoefte is in het Nederlandse recht immers de levensstandaard tijdens het huwelijk. Zie hoofdstuk 3, paragraaf 3.2.1 voor het Nederlandse recht.

¹²⁸ Zie Roodhooft 1996, nr. 181. Anders: Brouwers 2009b, p. 282.

¹²⁹ Roodhooft 1996, nr. 181.

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ Zie voor een samenvattend overzicht: hoofdstuk 3, paragraaf 3.5.

Tussentijdse conclusie

Anders dan in het Nederlandse recht heeft het Belgische recht naast een benedengrens (de staat van behoefte) tevens een bovengrens (1/3 van de netto-inkomsten van de onderhoudsgerechtigde) voor de alimentatiehoogte.

Bovendien kunnen in het Belgische recht door de bepaling of sprake is van een aanzienlijke economische terugval, bijzondere omstandigheden (niet-financiële factoren) op twee plaatsen een rol spelen bij de begroting van de netto behoefte, namelijk bij de berekening van de omvang van de bruto behoefte *en* bij de omvang van de middelen.¹³² Hierdoor kan op deze twee plaatsen inzichtelijk worden gemaakt op welke grondslag de onderhoudsplicht is gebaseerd. Anders gezegd, de grondslagen spelen bij twee vragen een rol, te weten:¹³³

- 1) hoe hoog dienen de totale behoeften te worden vastgesteld, en,
- 2) in hoeverre heeft de behoeftige ex-echtgenoot de mogelijkheid om inkomsten te verwerven?

Toch blijkt uit deze paragraaf dat in de Belgische regelingen over de vaststelling van de alimentatiehoogte en de invulling daarvan door de rechtspraak, geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

7.5 DE DUUR VAN PARTNERALIMENTATIE

In deze paragraaf wordt ingegaan op de Belgische regels die de duur van partneralimentatie betreffen omdat in hoofdstuk 1 in het Nederlandse stelsel eveneens een probleem is geconstateerd bij dit onderdeel van het alimentatierecht.¹³⁴

Een zeer belangrijke wijziging in het Belgische alimentatierecht van 2007 is dat de alimentatieduur is beperkt tot de duur van het huwelijk (artikel 301 § 4 lid 1 BW).¹³⁵ Vóór die tijd kon de alimentatiegerechtigde in principe voor de duur van haar gehele leven partneralimentatie toegekend krijgen.¹³⁶

Uit de parlementaire geschiedenis wordt niet duidelijk waarom is gekozen voor bovenstaande maximumtermijn. De wetgever stelde namelijk dat het erom gaat 'dat men het idee dat de uitkering moet worden aangepast in functie van de leeftijd van de partijen en van de duur van het huwelijk wat moet verplichten'.¹³⁷ Uit deze vage zin kan volgens Verschelden en Martens worden opgemaakt dat de wetgever de alimentatiegerechtigde 'via de wettelijke

¹³² Zie over het Nederlandse recht: hoofdstuk 3, paragraaf 3.2.

¹³³ De niet-financiële factoren kunnen daarnaast een rol spelen bij de vraag óf partneralimentatie kan worden toegekend, of beter gezegd bij de vraag of sprake is van een wettelijke uitsluitingsgrond. Zie paragraaf 7.3.2.

¹³⁴ Paragraaf 1.4.

¹³⁵ Martens 2007, nr. 102; Pire 2008b, p. 46; Swennen 2008b, *FJR* 2008, 111; Verschelden & Martens 2008, nr. 67; Dekkers-Wylleman 2009, nr. 342c.

¹³⁶ Pintens & Torfs 2002, p. 41.

¹³⁷ *Parl. St.* Kamer, nr. 51-2341/001, Memorie van toelichting, p. 18.

limitering van de alimentatie wil stimuleren om na verloop van tijd economisch zelfredzaam te worden, zodat wordt vermeden dat de echtscheiding als een “win for life” zou worden beschouwd¹³⁸. Verder opperde de wetgever dat de keuze voor de huwelijksduur min of meer willekeurig was en dat¹³⁹

‘[...] de duur van het huwelijk [...] het best [lijkt] overeen te stemmen met het nagestreefde doel, namelijk dat men rekening houdt met de leeftijd van de partijen en met de opofferingen die men moest doen als gevolg van het feit dat een van de partijen veel moest investeren in het samenleven. Het is bijvoorbeeld evident dat een vrouw van 50 jaar die een hele loopbaan heeft laten schieten na 20 jaar samenleven een beter lot verdient dan een jonge persoon van 30 jaar die twee jaar gehuwd was.’

De invoering van de maximumtermijn was volgens de wetgever een logisch gevolg van de loskoppeling van schuld en het alimentatierecht.¹⁴⁰ In hoofdstuk 2 heb ik over deze loskoppeling in het Nederlandse recht betoogd dat hierdoor een verruimd basisrecht op partneralimentatie ontstond, terwijl dit botste met het uitgangspunt dat iedere volwassene in beginsel in eigen levensonderhoud dient te voorzien.¹⁴¹ Ditzelfde uitgangspunt geldt voor het nieuwe Belgische recht, zoals uit paragraaf 7.3.1 blijkt. De Belgische wetgever heeft dit verband echter niet duidelijk weergegeven en stelt slechts dat de maximumtermijn is ingevoerd om ‘misbruiken te vermijden’ van de situatie dat schuld niet meer dient te worden bewezen om partneralimentatie te verkrijgen.¹⁴²

Bepaling huwelijksduur

Hoe dient de huwelijksduur ingevolge het Belgische recht te worden vastgesteld? Hoewel in het wetsontwerp stond dat tevens de duur van de voorhuwelijkse samenleving door de rechter kon worden meegeteld,¹⁴³ is deze mogelijkheid uiteindelijk bij amendement geschrapt.¹⁴⁴ De rechter beschikt dus niet over de mogelijkheid om een langere termijn vast te stellen rekeninghoudend met de voorhuwelijkse samenleving.¹⁴⁵

Voor de bepaling van de huwelijksduur wordt gerekend vanaf de dag van de huwelijksluiting tot aan de dag waarop het huwelijk is ontbonden, ofwel de dag waarop het echtscheidingsvonnis of -arrest in kracht van gewijsde gaat (art. 1278 lid 1 Ger.W.). Hieruit volgt logischerwijs dat de periode van

¹³⁸ Verschelden & Martens 2008, nr. 67. Zie ook Swennen 2007c, p. 4; Senaev 2010, nr. 89.

¹³⁹ Parl. St. Kamer, nr. 51-2341/001, Memorie van toelichting, p. 18.

¹⁴⁰ Ibid.

¹⁴¹ Zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.2.

¹⁴² Parl. St. Kamer, nr. 51-2341/001, Memorie van toelichting, p. 18.

¹⁴³ Parl. St. Kamer, nr. 51-2341/001, p. 19. Hierdoor zou volgens de wetgever rekening kunnen worden gehouden met het stijgend aantal koppels dat ongehuwd samenleeft alvorens in het huwelijk te treden.

¹⁴⁴ Parl. St. Kamer, nr. 51-2341/012, Amendement nr. 124 (Lahaye-Battheu & Swennen).

Onder parlementariërs bestond namelijk de vrees dat de meetelling van de voorhuwelijkse samenleving tot tal van bewijsproblemen zou leiden en dat het samenwoners zou kunnen afschrikken om na een lang samenwonen nog te huwen. Zie hierover uitgebreid Verschelden & Martens 2008, nr. 69.

¹⁴⁵ Zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.2. Van Gysel 2007, p. 118; Masson 2007, p. 537; Verschelden & Martens 2008, nr. 69.

(tijdelijke) feitelijke scheiding en van de echtscheidingsprocedure *wel* wordt meegeteld.¹⁴⁶

Doorgaans noemt de rechter de termijn in zijn beslissing (ook als deze gelijk is aan de huwelijksduur), maar hij is hiertoe niet verplicht.¹⁴⁷ Heeft de rechter geen termijn vastgesteld, dan eindigt de onderhoudsuitkering van rechtswege door verstrijking van een termijn gelijk aan de huwelijksduur.¹⁴⁸ Martens stelt in haar artikel dat in sommige vonnissen inderdaad geen maximumtermijn is bepaald.¹⁴⁹ Uiteraard kan dit tot rechtsonzekerheid leiden, vooral omdat in de Belgische doctrine nog discussie bestaat over de vraag wanneer de maximumtermijn aanvangt.¹⁵⁰ Volgens sommige auteurs begint de maximumduur te lopen vanaf de datum dat de uitkering voor het eerst wordt *toegekend*.¹⁵¹ Zij komen tot deze conclusie omdat dit uit de letterlijke interpretatie van de wettekst volgt en in het nieuwe recht geen vervaltermijn is opgenomen.¹⁵² Deze stelling houdt dus in dat een ex-echtgenoot bijvoorbeeld na een tien jaar durend huwelijk, negen jaar na de scheiding nog om partneralimentatie kan verzoeken voor een termijn van maximum tien jaar.

Andere auteurs zijn echter van mening dat, net als in Nederland (waar de maximumduur van twaalf jaar als vervaltermijn geldt), de maximumtermijn aanvangt op de *datum van de ontbinding van het huwelijk*, ook wanneer pas na jaren na de echtscheiding voor het eerst een uitkering wordt gevorderd.¹⁵³ Volgens Swennen zou de *ratio legis* namelijk inhouden dat de 'solidariteit tussen ex-echtgenoten niet langer mag duren dan het huwelijk duurde, zodat de maximale duur van de gerechtigdheid op een onderhoudsuitkering steeds ingaat bij de ontbinding van het huwelijk'.¹⁵⁴ In het bovenstaande voorbeeld zal de ex-echtgenoot dus nog slechts maximaal één jaar partneralimentatie toegekend kunnen krijgen.

¹⁴⁶ Zie Swennen 2007c, p. 4; Verschelden & Martens 2008, nr. 70; Swennen, Eggermont & Alofs 2009, nr. 38; Martens 2010, nr. 30; Verschelden 2010, nr. 1747. Martens geeft in haar artikel een voorbeeld van een zaak waarin ondanks dat de echtgenoten al twaalf jaar gescheiden leefden, toch door de rechter voor de maximale periode van 26 jaar partneralimentatie werd toegekend.

¹⁴⁷ Martens 2007, nr. 103; Verschelden & Martens 2008, nr. 68; Swennen 2009b, p. 155. Anders: Senaev 2007, nr. 102.

¹⁴⁸ Brouwers 2007, p. 119; Masson 2007, p. 539; Verschelden & Martens 2008, nr. 68.

¹⁴⁹ Martens 2010, nr. 34. Zie bijvoorbeeld Rb Hasselt (6de A kamer) 8 januari 2008, A.R. nr. 07/1970/A, ongepub.; Rb Aarlen (1ste kamer) 16 januari 2009, *RTDF* 2009, 448; Vred. Waver (2de kanton) 2 december 2008, *Act dr. fam.* 2009, 54.

¹⁵⁰ Zie Verschelden & Martens 2008, nr. 71; Brouwers 2009a, nr. 941; Martens 2010, nr. 34.

¹⁵¹ Fierens 2007, nr. 55; Dandoy 2007, p. 1081; Senaev 2007, nr. 102; Brouwers 2008c, nr. 109; Pire 2008b, p. 46; Brouwers 2009a, nr. 941. Volgens Swennen (2009b, p. 154) is dit een minderheidsstandpunt.

¹⁵² Brouwers 2009a, nr. 941; Verschelden 2010, nr. 1748.

¹⁵³ Zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.2. Van Gysel 2007, p. 118; Masson 2007, p. 537; Verschelden & Van Gysel 2007, p. 118; Martens 2007, nr. 106; Swennen & Aps 2007, nr. 61; Verschelden & Martens 2008, nr. 71; Swennen, Eggermont & Alofs 2009, nr. 35; Dekkers-Wylleman 2009, nr. 342c; Verschelden 2010, nr. 1748; Senaev 2011, nr. 1683.

¹⁵⁴ Swennen 2007e, nr. 61. Zie ook Alofs 2010, nr. 55.

Hoewel uit de jurisprudentie blijkt dat in de meeste gevallen een uitkering wordt toegekend voor de gehele huwelijksduur,¹⁵⁵ kan de rechter ook een onderhoudsuitkering voor een bepaald (korter) termijn opleggen waarna de onderhoudsgerechtigde economisch zelfredzaam moet kunnen worden (bijvoorbeeld na bijscholing).¹⁵⁶ Hetzelfde geldt indien sprake is geweest van een zeer korte periode van samenwonen tijdens het huwelijk.¹⁵⁷ Om de alimentatiegerechtigde tot financiële zelfstandigheid te stimuleren kan een jaarlijks of maandelijks degressief bedrag worden toegekend (art. 301 § 3 lid 2 BW).¹⁵⁸

Verlenging

Na verstrijking van de maximumduur¹⁵⁹ bestaat in het Belgische recht een mogelijkheid om de alimentatieplicht in geval van *buitengewone omstandigheden* te verlengen (artikel 301 § 4 lid 2 BW).¹⁶⁰ De alimentatiegerechtigde dient daarvoor aan te tonen dat zij na verstrijking van de oorspronkelijk bepaalde termijn, nog steeds in staat van behoefte verkeert om redenen onafhankelijk van haar wil.

In de parlementaire geschiedenis is een voorbeeld van een zodanig buitengewone omstandigheid gegeven, namelijk van een vrouw die op 50-jarige leeftijd na 25 jaar huwelijk is gescheiden en op 75-jarige leeftijd zonder onderhoudsuitkering zou komen te zitten.¹⁶¹ Verschelden en Martens geven in hun artikel nog twee andere voorbeelden: een vrouw heeft na verstrijking van de maximumduur nog steeds de zorg voor jonge kinderen en een vrouw heeft haar baan opgegeven in een situatie waarin partijen voorafgaand aan een kortdurend huwelijk langdurig hebben samengewoond.¹⁶²

¹⁵⁵ Martens 2010, nr. 33. Zie ook Alofs 2010, nr. 53; Van Roy 2012, nr. 330. Zie in de rechtspraak bijvoorbeeld: Rb Mechelen 22 november 2007, ongepub. (ruim 18 jaar); Rb Dendermonde (3de kamer) 20 maart 2008, A.R. nr. 07/2089/A, ongepub. (ruim 21 jaar); Rb Luik (10de kamer) 16 april 2008, *Act. dr. fam.* 2008, 176 (ruim negen jaar); Rb Brussel (27ste kamer) 23 april 2008, A.R. nr. 2002/15034/1, ongepub. (negentien jaar); Rb Gent (5de kamer) 19 juni 2008, A.R. nr. 08/233/A, ongepub. (29 jaar); Rb Aarlen (1ste kamer) 9 juli 2008, *RTDF* 2009, 431 (ruim 15 jaar); Rb Gent (5de kamer) 9 september 2008, A.R. nr. 07/3342/A, ongepub. (26 jaar); Rb Ieper (1ste kamer) 14 januari 2009, A.R. nr. 08/602/A, ongepub. (ruim 10 jaar).

¹⁵⁶ Swennen 2007c, p. 4; Swennen, Eggermont & Alofs 2009, nr. 36; Du Mongh 2010, nr. 369; Martens 2010, nr. 33. Zie ook Rb Tongeren (1ste kamer) 11 december 2007, A.R. nr. 07/1452/A, ongepub.; Rb Brugge (2de kamer) 26 mei 2008, *TGR* 2008, 168; Rb Aarlen (1ste kamer) 24 oktober 2008, *RTDF* 2009, 444.

¹⁵⁷ Senaeve 2006, nr. 119; Brouwers 2009a, nr. 941.

¹⁵⁸ Tremmery 2007, p. 76.

¹⁵⁹ In de parlementaire geschiedenis is te lezen dat parlementariërs per amendement hebben getracht om de gerechtigde de mogelijkheid te geven om reeds bij de initiële toekenning van partneralimentatie zich te kunnen beroepen op buitengewone omstandigheden, zodat de rechter een langer termijn zou kunnen bepalen dan de maximumduur. Dit amendement is echter verworpen. *Parl. St.* Kamer, nr. 51-2341/016, Amendement nr. 138 (Déom & Giet) en *Parl. St.* Kamer, nr. 51-2341/018, Verslag namens de commissie voor de justitie, p. 77. Zie uitgebreid Verschelden & Martens 2008, nr. 74.

¹⁶⁰ Ingevoerd bij amendement, zie *Parl. St.* Kamer, nr. 51-2341/012, Amendement nr. 124 (Lahaye-Battheu & Swennen).

¹⁶¹ *Parl. St.* Senaat, nr. 302068/4, Verslag namens de commissie voor de justitie, p. 53. Zie ook Verschelden & Martens 2008, nr. 73.

¹⁶² Verschelden & Martens 2008, nr. 73. Het meetellen van een voorhuwelijks samenwoningsperiode is echter in het wetsvoorstel geschrapt, zie de aanvang onder het kopje 'bepaling huwelijksduur' in deze paragraaf.

Hoewel de wet zwijgt over de duur van de verlengingstermijn dient volgens sommige auteurs te worden aangenomen dat deze duur niet langer is dan die van het huwelijk (waarna een tweede en volgende verlenging kan volgen).¹⁶³ Volgens anderen is de rechter niet verplicht om een nieuwe termijn vast te stellen en kan de uitkering een levenslange duur hebben.¹⁶⁴

Anders dan in het Nederlandse recht (waarin de alimentatiehoogte bij de verlenging wordt vastgesteld aan de hand van de behoefte en draagkracht), kan naar Belgisch recht bij de verlenging *geen* hoger bedrag worden vastgesteld dan noodzakelijk is om de staat van behoefte van de alimentatiegerechtigde te dekken (artikel 301 § 4 lid 2 BW). Meerdere auteurs zijn van mening dat dit kan leiden tot onbillijke situaties.¹⁶⁵ Hiervan is uiteraard vooral sprake wanneer de verdien capaciteit van de onderhoudsgerechtigde na verstrijking van de maximumduur nog steeds door het huwelijk is verminderd.

7.6 BEÏNDIGING VAN DE ONDERHOUDSUITKERING DOOR HERTROUWEN OF SAMENLEVING VAN DE ALIMENTATIEGERECHTIGDE

In hoofdstuk 1 is tot slot nog een probleem van het Nederlandse recht geïdentificeerd bij de beëindiging van partneralimentatie wegens hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde.¹⁶⁶ Daarom wordt in deze paragraaf de corresponderende beëindigingsregel uit het Belgische recht beschreven.

In het oude Belgische recht van vóór de herziening van het echtscheidings- en alimentatierecht in 2007, kon de rechter nagaan of een nieuw huwelijk of samenleving al dan niet als een ingrijpende wijziging van de behoefte van de uitkeringsgerechtigde moest worden beschouwd (artikel 301 § 3 oudBW).¹⁶⁷ Een beëindigingregeling zoals die te vinden is in het Nederlandse recht kwam in het oude Belgische recht niet voor. In de literatuur van vóór 2007 was echter wel een discussie gaande of zodanige regeling ook niet in de Belgische wet diende te worden geïmplementeerd.¹⁶⁸

Tijdens de parlementaire voorbereiding van de hervorming van het echtscheidings- en alimentatierecht in 2007 is op basis van een amendement ingevoerd dat de onderhoudsuitkering van *rechtswege* definitief eindigt zowel in geval de alimentatiegerechtigde opnieuw in het huwelijk treedt, als in geval deze een ‘wettelijke samenwoning’ aangaat (artikel 301 § 10 lid 2 BW).¹⁶⁹ Als

¹⁶³ Senaev 2007, nr. 105; Brouwers 2008c, nr. 112; Verschelden & Martens 2008, nr. 75; Brouwers 2009a, nr. 944; Senaev 2011, nr. 1685.

¹⁶⁴ Van Gysel 2007, p. 120; Masson 2007, p. 539.

¹⁶⁵ Zie bijvoorbeeld Casman 2007, p. 285; Swennen & Aps 2007, nr. 61; Swennen 2008a, nr. 7; Verschelden & Martens 2008, nr. 76.

¹⁶⁶ Zie paragraaf 1.5.

¹⁶⁷ Cass. 3 april 1975, Arr. Cass. 1975, 834; Verstraete 2007, nr. 73; Verschelden & Martens 2008, nr. 84.

¹⁶⁸ Zie hierover Roodhooft 1996, nr. 229.

¹⁶⁹ De wettelijke samenwoning is geregeld in artikelen 1475 tot 1479 BW. Casman 2007, p. 285; Fierens 2007, nr. 58; Van Gysel 2007, p. 120-121; Swennen 2007c, p. 5; Tremmery 2007, p. 77; Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1699-1701; Verschelden & Martens 2008, nr. 85; Brouwers 2009a, nr. 945; Duelz, Brouwers & Fischer 2009, nr. 414.

de gerechtigde gaat samenleven als ware zij gehuwd, *kan* de alimentatieplicht door de rechter worden beëindigd (artikel 301 § 10 lid 3 BW).

De verantwoording in de parlementaire geschiedenis voor de invoering van bovenstaande regeling laat duidelijk zien dat deze is gebaseerd op solidariteitsargumenten, en niet om redenen die gebaseerd zijn op de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹⁷⁰

‘[...] indien de onderhoudsgerechtigde een nieuw huwelijk of een nieuwe wettelijke samenwoning is aangegaan, vervangt de solidariteit tussen de nieuwe partners die uit het vorig huwelijk. In het geval van een feitelijke samenwoning moet men de rechter een beoordelingsmarge laten om te beslissen de onderhoudsuitkering te beëindigen of niet. De feitelijke samenwoning brengt niet automatisch een economische solidariteit tussen de partners met zich mee.’

Of zoals Verschelden & Martens in hun artikel uit 2008 stellen:¹⁷¹

‘[...] het voortbestaan van een alimentaire band tussen de ex-echtgenoten na echtscheiding [is] onverzoenbaar [...] met het nieuwe huwelijk van de onderhoudsgerechtigde en de daarin geïmpliceerde hulp- en bijdrageplicht.’

Daarnaast zijn zij van mening dat:¹⁷²

‘[...] zelfs indien de nieuwe echtgenoot financieel niet zelfstandig is en het nieuwe huwelijk de staat van de behoefte niet opheft, kan de onderhoudsgerechtigde geen aanspraak maken op een onderhoudsuitkering ten laste van zijn gewezen echtgenoot: het verval van de onderhoudsaanspraak ten aanzien van de vroegere echtgenoot is nu eenmaal het geval van het statuut dat de onderhoudsgerechtigde vrijwillig heeft opgenomen door een nieuw huwelijk te sluiten.’

Dat de onderhoudsplicht eveneens automatisch en definitief wordt beëindigd als de gerechtigde een wettelijke samenwoning aangaat, is volgens Senaeve geen probleem omdat artikel 1477 § 3 BW regelt dat de ‘wettelijke samenwonenden verplicht [zijn] om bij te dragen in de lasten van hun samenleven naar evenredigheid van hun mogelijkheden, precies zoals gehuwden verplicht zijn bij te dragen in de lasten van hun huwelijk volgens hun mogelijkheden’.¹⁷³ In de literatuur is echter ook kritiek te vinden op de gelijkstelling door de wetgever van een nieuw huwelijk met een wettelijke samenwoning.¹⁷⁴ Tussen wettelijke samenwoners bestaat namelijk slechts een plicht tot bijdrage in de lasten van het samenwonen, maar geen onderhoudsplicht.¹⁷⁵ Daarnaast

¹⁷⁰ *Parl. St. Kamer*, nr. 51-2341/012, amendement nr. 123 (Marghem c.s.), p. 3; Senaeve 2007, nr. 106.

¹⁷¹ Verschelden & Martens 2008, nr. 86. Zie ook Martens 2008, nr. 120.

¹⁷² Verschelden & Martens 2008, nr. 86. Zie ook *Parl. St. Kamer*, nr. 51-2341/018, Verslag namens de commissie voor de justitie, p. 42-43.

¹⁷³ *Parl. St. Kamer*, nr. 51-2341/018, verslag namens de commissie voor de justitie, p. 42; Senaeve 2007, nr. 108. Verschelden & Martens zien hierbij echter nog een probleem, namelijk dat de wettelijke samenwonenden geen onderhoudsverplichting hebben, maar slechts naar evenredigheid van hun mogelijkheden dienen bij te dragen. Zie Verschelden & Martens 2008, nr. 86.

¹⁷⁴ Alofs 2010, nr. 59; Van Roy 2012, nr. 359.

¹⁷⁵ *Ibid.*

kan de wettelijke samenwonende partner een bloedverwant zijn, bijvoorbeeld een moeder of een broer.¹⁷⁶ Hierdoor kan de onderhoudsgerechtigde ‘van rechtswege “gestraft” [...] [worden] omdat hij er voor opteert met zijn moeder of broer niet feitelijk maar wettelijk samen te wonen’, aldus Van Roy.¹⁷⁷ Wanneer bovendien dit samenwonen na een korte periode opnieuw wordt beëindigd, bestaat in principe geen onderhoudsrecht tussen de ex-samenwoners.¹⁷⁸ Hierdoor is een behoeftige ex-echtgenoot na beëindiging van een wettelijke samenwoning geheel op zichzelf aangewezen en ontvangt zij voor een veel korter tijdsbestek partneralimentatie dan in het geval dat zij geen nieuwe relatie was aangegaan.

Waarschijnlijk hebben Belgische parlementariërs ervoor gekozen om bij een samenleven als waren gehuwd de onderhoudsplicht niet van rechtswege te laten beëindigen omdat tussen niet-wettelijke samenwoners geen onderhoudsplicht bestaat gedurende de samenleving.¹⁷⁹ Hoewel de wet dit niet bepaalt, zal de rechter volgens Senaev hierbij uitgaan van de mate waarin deze feitelijke samenleving daadwerkelijk de economische situatie van de onderhoudsgerechtigde verbetert.¹⁸⁰

7.7 HET BELGISCHE RECHT TOEGEPAST OP DE TWEE CASUS

In deze paragraaf wordt het beschreven Belgische partneralimentatierecht toegepast op twee casus die in de introductie van dit proefschrift zijn gegeven, namelijk op het geval van Lisa waarin de onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit en op de situatie van Jane waarin de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag huwelijks-gerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Daarbij wordt nagegaan tot welke uitkomsten deze toepassing leidt, zodat onderzocht kan worden hoe in het Belgische recht wordt omgegaan met deze twee uiteenlopende casus. Bekeken wordt of het Belgische recht oplossingen biedt voor de in hoofdstuk 1 geconstateerde knelpunten van het Nederlandse recht betreffende de rechtvaardiging van de toekenning, de hoogte, de duur en de beëindigingsregeling bij hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatie-gerechtigde.¹⁸¹

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ Ibid.

¹⁷⁸ De vrederechter kan op grond van artikel 1479 § 3 BW na beëindiging van de wettelijke samenwoning wel voorlopige maatregelen gelasten die ingevolge de beëindiging gerechtvaardigd zijn. Een voorlopige maatregel kan ook een onderhoudsplicht inhouden, maar deze kan niet langer duren dan één jaar. Zie Verschelden 2010, nr. 1932.

¹⁷⁹ Ook in de literatuur wordt dit probleem ondervangen, zie bijvoorbeeld Swennen 2007c, p. 5; Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1701; Verschelden & Martens 2008, nr. 86.

¹⁸⁰ Senaev 2007, nr. 109. Zie ook Gerlo & Verschelden 2008, nr. 1703; Verschelden & Martens 2008, nr. 87; Brouwers 2009a, nr. 945.

¹⁸¹ Voor een uitgebreide uiteenzetting van deze problemen verwijs ik naar hoofdstuk 1.

De toekenning van partneralimentatie

Naar Belgisch recht zijn zowel Lisa als Jane behoeftig omdat hun globale economische positie zwakker is dan deze van hun ex-echtgenoten David en Albert. Het verschil tussen de economische positie van Lisa en Jane en die van David en Albert is groot, want Lisa en Jane beschikken beiden niet over enige inkomsten, terwijl David en Albert als ICT-ondernemer en advocaat een (zeer) goed inkomen hebben. Met andere woorden, aan de voorwaarde voor de toekenning van partneralimentatie is voldaan.

Desondanks is het heel goed mogelijk dat de rechter Lisa geen partneralimentatie (of een lager bedrag) toekent omdat de wettelijke uitsluitingsgrond die de zogenaamde 'luiheidexceptie' inhoudt, op haar situatie van toepassing is. De staat van Lisa's behoefte is namelijk het gevolg van een door haar uit eigen beweging gemaakte beslissing, zonder dat de noden van de familie deze keuze hebben gerechtvaardigd. Lisa heeft immers uit eigen beweging besloten om haar baan als verpleegkundige op te zeggen omdat David zodanig veel verdiende dat het echtpaar een luxe leven kon leiden. Bovendien heeft Lisa tijdens het huwelijk geen zorgtaken in het belang van het gezin verricht omdat het huwelijk kinderloos is gebleven en het voormalige echtpaar een voltijdse hulp in de huishouding in dienst had. Het bewijs voor deze uitsluitingsgrond dient te worden geleverd door David. In de praktijk blijkt het vooral voor David moeilijk te zijn om te bewijzen dat Lisa's staat van behoefte het gevolg is van een door haar eenzijdig genomen beslissing.

Anders dan in het Nederlandse recht wordt in het Belgische recht dus een onderscheid gemaakt tussen de uiteenlopende gevallen van Lisa en Jane, waarin enerzijds de behoeftigheid is veroorzaakt door omstandigheden die geheel in de sfeer van de verantwoordelijkheid van verzoeker zelf liggen en anderzijds de behoeftigheid is ontstaan als gevolg van offers die verzoeker in het belang van het gezin heeft gebracht.

Om te kunnen bestuderen of het Belgische recht een onderscheid maakt tussen de uiteenlopende casus van Lisa en Jane bij de toepassing van de regels over de hoogte, duur en beëindiging bij hertrouwen of samenwonen, wordt er in het vervolg van deze paragraaf vanuit gegaan dat de rechter de luiheidexceptie niet toepasselijk verklaart op de zaak van Lisa.

De alimentatiehoogte

De driestapsmethodiek geeft inzicht in de hoogte van de onderhoudsbijdragen die naar Belgisch recht aan Lisa en Jane kunnen worden toegekend. Bij de eerste stap wordt de toepasselijke referentiestandaard bepaald. In ieder geval geldt zowel in de situatie van Lisa als die van Jane, dat het bedrag ten minste de staat van hun behoefte moet dekken. Deze referentiestandaard kan in beide casus de huwelijkse levensstandaard benaderen. Vooral in het geval van Lisa kan dit dus betekenen dat op basis van deze standaard een hoog alimentatiebedrag wordt toegekend.

Het is echter aannemelijk dat de rechter in het geval van Jane een hoger alimentatiebedrag toekent dan dat zou worden begroot aan de hand van de referentiestandaard, want sprake is van een aanzienlijke terugval van haar economische situatie na de echtscheiding. Deze situatie is vooral ontstaan

doordat Jane tijdens en na het huwelijk de zorg heeft voor de twee uit het huwelijk geboren – nog jonge – kinderen, van wie de jongste gehandicapt is. In het Belgische recht vormt dit een belangrijke omstandigheid op basis waarvan de economische terugval kan worden gewaardeerd.

Hoewel minder vanzelfsprekend, kan de rechter eveneens in de casus van Lisa beslissen dat sprake is van een aanzienlijke terugval van haar economische situatie na de echtscheiding. Deze terugval kan vooral worden gewaardeerd op grond van de tamelijk lange huwelijksduur van tien jaar.

De tweede stap bij de berekening van de hoogte naar Belgisch recht is de bepaling van de draagkracht van Lisa en Jane. Uit beide casus volgt dat Lisa en Jane geen inkomsten hebben die hun staat van behoefte kunnen dekken. Daarnaast is aannemelijk dat de rechter eveneens beslist dat beide vrouwen geen mogelijkheden hebben om (onmiddellijk) hun staat van behoefte te dekken. Lisa niet omdat zij na een tien jaar lange werkonderbreking niet meteen weer kan participeren op de arbeidsmarkt; zij heeft in ieder geval tijd nodig om bij te scholen en werk te zoeken. Jane niet omdat zij de voltijdse zorg heeft voor de twee kinderen, van wie de jongste gehandicapt is. Zowel Lisa als Jane beschikken dus over onvoldoende draagkracht.

De derde stap is de vaststelling van de draagkracht van David en Albert. In de twee casus is de draagkracht van beide mannen gegeven. Het alimentatiebedrag dat Lisa en Jane uiteindelijk kan worden toegekend, kan niet hoger zijn dan een derde van de inkomsten van David en Albert.

Met andere woorden, in het Belgische recht kan bij de bepaling van de alimentatiehoogte een onderscheid worden gemaakt tussen de casus van Lisa en de casus van Jane. Het Belgische recht biedt immers de mogelijkheid om in het geval van Jane af te wijken van de wettelijke referentiestandaard, waardoor bijvoorbeeld Jane in verhouding een hoger bedrag kan worden toegekend dan Lisa. Toch is het in het Belgische recht ook mogelijk dat bij de begroting van het alimentatiebedrag geen onderscheid wordt gemaakt tussen de twee casus. Ook in het geval van Lisa kan namelijk worden afgeweken van de referentiestandaard. Daarnaast kan de referentiestandaard de huwelijkse levensstandaard benaderen, waardoor Lisa nog altijd een hoog bedrag kan worden toegekend.

De alimentatieduur

Zowel aan Lisa als aan Jane kan voor de duur van het huwelijk – tien jaar – partneralimentatie worden toegekend. Het is echter aannemelijk dat Lisa na een kortere periode dan tien jaar over inkomsten kan beschikken die haar staat van behoefte dekken. De Belgische rechter heeft de mogelijkheid om Lisa voor een kortere duur partneralimentatie toe te kennen dan de wettelijke maximumtermijn, maar in de praktijk wordt dit weinig gedaan.

Daarentegen is het in het geval van Jane heel goed mogelijk dat zij ook na tien jaar nog in staat van behoefte verkeert door de voltijdse zorg voor de gehandicapte zoon. Mits Jane hierom verzoekt, is het aannemelijk dat de rechter beslist dat sprake is van zodanige buitengewone omstandigheden dat de onderhoudsplicht van Albert kan worden verlengd. Het is wel aan Jane om deze buitengewone omstandigheden aan te tonen. Daarnaast kan de rechter na verloop van de termijn van tien jaar Jane geen hoger alimentatiebedrag toekennen dan

noodzakelijk is om haar staat van behoefte te dekken. Jane krijgt dus minder alimentatie toegekend dan in de periode van vóór de verlenging, terwijl Albert ook tijdens de verlengingsperiode nog steeds profijt heeft van de zorg die door Jane wordt verricht.

Oftewel, in het Belgische recht wordt bij de bepaling van de duur geen onderscheid gemaakt tussen de uiteenlopende casus van Lisa en Jane. Doordat in de praktijk de duur nauwelijks wordt verkort door de rechter, krijgen beide vrouwen voor de wettelijke maximumtermijn partneralimentatie toegekend. Hoewel Jane om verlenging kan verzoeken, kan haar in de verlengingsperiode geen hoger bedrag worden toegekend dan nodig is om de staat van behoefte te dekken.

Beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of samenwonen van de gerechtigde

In zowel de casus van Lisa als de casus van Jane wordt de onderhoudsplicht van David en Albert definitief beëindigd als de vrouwen hertrouwen of een wettelijke samenwoning zijn aangaan. Het maakt daarbij dus niets uit dat Jane ook tijdens de nieuwe relatie nog steeds behoeftig is door de zorg voor de kinderen die zijn geboren uit het huwelijk met Albert, waardoor nog steeds een rechtvaardiging bestaat voor de onderhoudsplicht van Albert. Als Lisa en Jane echter met een nieuwe partner gaan samenwonen als waren zij gehuwd, dan *kan* de rechter de onderhoudsplichten van David en Albert beëindigen.

Kortom, het Belgische recht maakt eveneens bij dit onderdeel geen onderscheid tussen de uiteenlopende casus van Lisa en Jane. Als beide vrouwen echter gaan samenleven als waren zij gehuwd, dan heeft de rechter echter wel de mogelijkheid om de onderhoudsplicht van David te beëindigen en de onderhoudsplicht van Albert voort te zetten.

7.8 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is allereerst onderzocht welke grondslagen van partneralimentatie voorkomen in het Belgische recht en of daartoe ook de grondslagen voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit behoren. Uit dit hoofdstuk blijkt dat in het huidige Belgische recht geen andere rechtvaardigingen van partneralimentatie naar voren komen dan de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

Daarnaast is in dit hoofdstuk bestudeerd of in het huidige (recent gewijzigde) Belgische recht een *duidelijk* onderscheid wordt gemaakt tussen deze twee grondslagen. Uit dit hoofdstuk volgt dat hiervan in principe geen sprake is. Dit heeft in België vooral tot veel discussie geleid bij de interpretatie van de regels over de alimentatiehoogte. In eerste instantie leek het er immers op dat in de wetgeving hierover de twee grondslagen van elkaar waren onderscheiden en dat slechts in geval van huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit een hoger alimentatiebedrag kon worden toegekend dan

de staat van behoefte. Uiteindelijk heeft het Hof van Cassatie echter duidelijk beslist dat dit niet het geval is.

Tevens laten de regels over de duur en beëindiging bij hertrouwen of (wettelijk) samenwoning zien dat de wetgever niet daadwerkelijk een zuiver onderscheid tussen de twee grondslagen voor ogen had. De keuze voor de maximumduur is immers door de wetgever willekeurig gemaakt. Ongeacht welke grondslag van toepassing is, geldt daarnaast dat bij eventuele verlenging van partneralimentatie het bedrag niet hoger kan zijn dan noodzakelijk is voor de onderhoudsgerechtigde om de staat van behoefte te dekken. En hoewel de verantwoording voor invoering van de beëindigingsregeling uit solidariteitsargumenten bestaat, geldt deze wet voor alle gevallen, zonder dat daarbij van belang is op welke grondslag de alimentatieplicht is gebaseerd.

De enige aanwijzing dat in het Belgische alimentatierecht toch een lichte voorkeur bestaat voor de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, lijkt te kunnen worden gevonden in de in 2007 ingevoerde uitsluitingsgrond 'staat van behoefte door een eenzijdige beslissing die niet was ingegeven door de noden van de familie'. Op basis van deze uitsluitingsgrond kan een aanspraak op partneralimentatie van een behoeftige ex-echtgenoot worden ontzegd als haar verdien capaciteit niet door het huwelijk is verminderd, maar als gevolg van een persoonlijke eenzijdige keuze. Slechts bij dit onderdeel van het Belgische alimentatierecht wordt dus een onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen, waardoor het een oplossing kan bieden voor een van de in hoofdstuk 1 geconstateerde problemen van het Nederlandse recht.

HOOFDSTUK 8

Het Duitse partneralimentatierecht

8.1 INLEIDING

In 2008 is het Duitse partneralimentatierecht hervormd.¹ Het doel van de Duitse wetgever bij deze hervorming was om het alimentatierecht te vereenvoudigen, het belang van het kind te versterken en na de scheiding de verantwoordelijkheid voor het eigen levensonderhoud te vergroten.² In dit hoofdstuk wordt onderzocht welke gevolgen deze herziening heeft gehad voor de grondslagen van partneralimentatie. Daarbij wordt eerst bekeken welke grondslagen van deze onderhoudsplicht voorkomen in het Duitse recht en of daartoe eveneens de grondslagen voortdurende solidariteit en de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit behoren. Wanneer van dit laatste sprake is, wordt tevens bestudeerd of in het Duitse recht een onderscheid wordt gemaakt tussen deze twee grondslagen. Vervolgens wordt bekeken of het Duitse recht oplossingen biedt voor de in hoofdstuk 1 geïdentificeerde knelpunten van het Nederlandse recht betreffende de rechtvaardiging van de toekenning van partneralimentatie, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of samenwonen van de alimentatiegerechtigde.³

Dit hoofdstuk begint met een korte uiteenzetting van de ontwikkeling van de opvattingen over de grondslagen van partneralimentatie in Duitsland (paragraaf 8.2). Vervolgens wordt ingezoomd op die onderdelen van het alimentatierecht waarbij in het Nederlandse recht knelpunten kunnen ontstaan. Allereerst wordt beschreven wanneer een ex-echtgenoot recht kan doen gelden op betaling van een onderhoudsbijdrage van de andere gewezen echtgenoot (paragraaf 8.3). Hierna wordt ingegaan op de Duitse regels betreffende de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of samenleving van de alimentatiegerechtigde (paragrafen 8.4 tot en met 8.6). Voorts wordt het beschreven Duitse recht toegepast op de in de introductie van dit proefschrift gegeven casus van Lisa waarin de onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit en de casus van Jane waarin de onderhoudsbijdrage zuiver de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft (paragraaf 8.7). Gekeken wordt welke uitkomsten dit oplevert, zodat onderzocht kan worden of het Duitse recht een onderscheid

¹ BGBl. 2007 I S. 3189. In werking getreden op 1 januari 2008.

² BT-Drucks. 16/1830, p. 1.

³ Voor een uitgebreide bespreking van deze problemen verwijs ik naar hoofdstuk 1.

maakt tussen deze twee uiteenlopende casus. Ten slotte wordt antwoord gegeven op bovenstaande onderzoeksvragen (paragraaf 8.8).

8.2 ONTWIKKELING VAN DE OPVATTINGEN OVER DE GRONDSLAGEN IN DUITSLAND

De opvattingen over de grondslagen vóór de herziening van het alimentatierecht in 1977

De discussie over de grondslagen van partneralimentatie in Duitsland gaat ver terug in de tijd. Daarom begin ik met een beknopte uiteenzetting van de opvattingen over de grondslagen die naar voren komen in het (West-)⁴ Duitse alimentatierecht van vóór de liberalisering van het echtscheidings- en alimentatierecht in 1977, waarbij de schuldvraag uit dit recht verdween. Het Duitse recht van vóór 1977 kende namelijk verschillende echtscheidingsgronden. Deze gronden waren gekoppeld aan schuld, behalve de scheiding wegens geestelijke stoornis en de feitelijke scheiding op grond van een wachtperiode van minstens drie jaar (§§ 42-43, 44-46 en 48 EheGesetz, hierna: EheG). De echtscheidingsgronden werden in 1977 vervangen door één echtscheidingsgrond, namelijk: *das Scheitern der Ehe* (letterlijk: het mislukken van het huwelijk) (§ 1565 *Bürgerliches Gesetzbuch*, verder: BGB). In dit verband wordt ook wel gesproken van het *Zerrüttungsprinzip*, ofwel het beginsel van de duurzame ontwrichting van het huwelijk.

Vóór 1977 was het recht op partneralimentatie hoofdzakelijk gekoppeld aan de procesrechtelijke positie van de echtgenoot in de echtscheidingsprocedure. Slechts de (overwegend) onschuldige partij in de scheidingsprocedure had een aanspraak op partneralimentatie (§ 58 EheG). Was echter sprake van gedeelde schuld, dan kon een ex-echtgenoot eventueel een lager alimentatiebedrag toegekend krijgen vanwege billijkheidsredenen (§ 60 EheG). Hadden beide echtgenoten geen schuld aan de scheiding omdat de echtelieden langer dan drie jaar feitelijk gescheiden leefden, dan kon om billijkheidsredenen partneralimentatie worden toegekend (§ 61 II EheG).⁵

Bij zowel de totstandkoming van het BGB van 1900 als het EheG in 1938,⁶ werd in de parlementaire geschiedenis uitdrukkelijk bepaald dat partneralimentatie niet kon worden gezien als een sanctie, genoegdoening of schadevergoeding.⁷ Anders dan in het Nederlandse recht werd een mogelijk schade-

⁴ NB: al in 1966 is in Oost-Duitsland het echtscheidingsrecht hervormd. Toch wordt in deze paragraaf uitgegaan van 1977 omdat na de eenwording van Duitsland in 1990 onder andere het echtscheidings- en alimentatierecht uit West-Duitsland in de gehele Bondsrepubliek is ingevoerd.

⁵ Zie ook: Kleffmann/Kühner 2012, nr. 137-139.

⁶ In 1938 werd onder meer het echtscheidings- en alimentatierecht verwijderd uit het *Bürgerlichen Gesetzbuch* van 1900 en opgenomen in het EheG.

⁷ Metz 2005, p. 32, 50 & 168. Zie ook Diederichsen 1993, p. 2266. Volgens Diederichsen kon partneralimentatie geen schadevergoedende aard hebben omdat dit moeilijk viel te rijmen met het feit dat naast onschuld, ook moest zijn voldaan aan de behoefte en draagkracht voor de verkrijging van partneralimentatie. Bovendien verklaarde een schadevergoedende aard niet waarom tevens partneralimentatie betaald moest worden als sprake was van een schuldloze scheiding.

vergoedend karakter van partneralimentatie dus verworpen. In eerste instantie stelde de wetgever dat er geen algemene grondslagen van partneralimentatie bestonden en dat partneralimentatie soms werd vastgesteld vanwege billijkheidsoverwegingen.⁸ Pas bij de totstandkoming van het EheG werd door de wetgever de onderhoudsplicht alimentair gekwalificeerd.⁹ De wetgever opperde namelijk dat de aard van de onderhoudsaanspraak moest worden begrepen als:¹⁰

'[...] eine Nachwirkung der sich aus der Ehe ergebenden gegenseitigen Pflicht zur Hilfe- und Beistandsleistung, die während der Ehe uneingeschränkt bestanden hat und im Rahmen eines billigen und gerechten Ausgleichs auch nach der Auflösung wirksam bleiben muss.'

Deze gedachte is opnieuw door de wetgever herhaald in de wetsgeschiedenis van de liberalisering van 1977 (*nacheheliche wirtschaftliche Mitverantwortung*).¹¹

De opvattingen over de grondslagen na de hervorming van het alimentatierecht in 1977

Sinds de liberalisering van het alimentatierecht in 1977 is in de Duitse literatuur een debat gaande over de grondslagen van partneralimentatie.¹² Diederichsen heeft in dit verband gesteld dat door de onduidelijkheid over de grondslagen in geen enkel gebied van het recht betreffende de echtscheidingsgevolgen *'die Ungerechtigkeit so stark empfunden wie beim nachehelichen Unterhalt'*.¹³ In 2008 is bijvoorbeeld tijdens de 67ste *Deutschen Juristentages* te Erfurt gediscussieerd over de vraag of onder andere het alimentatierecht nog wel van deze tijd is.¹⁴

Over het algemeen wordt de voortdurende solidariteit (*nacheheliche, nachwirkende of fortwirkende Solidarität of Verantwortung*) als grondslag van partneralimentatie gezien.¹⁵ Kleffmann en Kühner stellen bijvoorbeeld:¹⁶

⁸ De wetgever merkte namelijk in de voorbereidende werken van het BGB van 1900 op dat: *'aus den allgemeinen Grundsätzen läßt sich ein solcher Anspruch nicht begründen'*. Zie Hofer 2003, p. 1 & 2; Metz 2005, p. 32 & 169.

⁹ Zie over de kwalificaties van partneralimentatie hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.

¹⁰ Geciteerd in: Metz 2005, p. 50.

¹¹ Bosch 1984, p. 1165; Metz 2005, p. 83-88.

¹² Zie uitgebreid Bruder Müller 2008, p. 9 e.v. In 2013 verschijnt een proefschrift van P. Beuermann met als titel *'Der nacheheliche Unterhalt. Grundlagen und Ausgestaltung im deutschen Unterhaltsrecht und in den Prinzipien der Commission on European Family Law (CEFL)'* waarin onder meer wordt ingegaan op de grondslagen van het Duitse alimentatierecht en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie.

¹³ Diederichsen 1993, p. 2265. Diederichsen heeft het niet over grondslagen, maar over Zurechnungsprinzipien.

¹⁴ Zie onder andere: Dethloff 2008.

¹⁵ Zie bijvoorbeeld: Bastian 1978, nr. 9; Bosch 1984, p. 1167; Martiny & Schwab 2002, p. 23; Schröder 2005, p. 320; Ivo 2006, nr. 82; Kirchhof 2007, p. 245; Borth 2008, p. 2; Bißmaier 2009, p. 389; Ey & Maurer 2010, nr. 7; Schwab 2010, nr. 368; Bömelburg 2011, nr. 102; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 43 & 242; Palandt-Bruder Müller 2012, p. 1820. Zie in de jurisprudentie bijvoorbeeld: BGH 9 juni 1980, *FamRZ* 1980, 981; BGH 23 september 1981, *FamRZ* 1981, 745; BGH 9 juni 1982, *FamRZ* 1982, 892; BGH 11 februari 2004, *NJW* 2004, 930.

¹⁶ Kleffmann/Kühner 2012, nr. 43.

‘[d]er Grund sowohl für die eheliche wie für die nacheheliche Unterhaltspflicht liegt letztlich in der mit der Eheschließung von den Ehegatten füreinander übernommenen Verantwortung. Während der Ehe und bis zur Scheidung besteht eine gesteigerte Verantwortung der Eheleute füreinander. Diese beiderseitige Verantwortung ist nach der Scheidung abgeschwächt, wirkt aber weiter in Form einer sich aus Artikel 6 Abs. 1 GG [Grundgesetz] ergebenden fortwirkenden nachehelichen Solidarität und Verantwortung. Als Folge dieser Mitverantwortung für den bedürftigen Partner muss der wirtschaftlich stärkere Ehegatte bei Erfüllung eines gesetzlichen Unterhaltstatbestands die finanzielle Unterhaltsbelastung bis zur Grenze des Zumutbaren hinnehmen. Der Gedanke der ehelichen Solidarität ist nicht allein auf die Ehezeit beschränkt.’

De hoogste rechterlijke instantie van Duitsland – het *Bundesverfassungsgericht* (verder: BverfG) – heeft namelijk bepaald dat het opleggen van onderhoudsplichten de vrijheid van handelen van de onderhoudsplichtige beperkt die in de Duitse grondwet is beschermd in artikel 2 I, maar dat dit grondwettelijk toegestaan is als het alimentatierecht in overeenstemming is met artikel 6 I *Grundgesetz*.¹⁷ In het eerste lid van dit artikel is geregeld dat het huwelijk en de familie onder bijzondere bescherming van de staat staan.

Het hoogste federale gerechtshof van Duitsland – het *Bundesgerichtshof* (hierna: BGH) – heeft daarnaast de nadruk gelegd op de grondslag voortdurende solidariteit door deze rechtvaardiging en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit expliciet van elkaar te onderscheiden en daarbij te beslissen dat niet slechts partneralimentatie kan worden toegekend als sprake is van huwelijksgerelateerde behoefte.¹⁸

‘[d]as Erfordernis ehebedingter Unterhaltsbedürftigkeit wird vom Gesetz nicht in der Weise zur Voraussetzung des Unterhaltsanspruchs erhoben, daß dieser nur bestände, wenn der geschiedene Ehegatte ohne die Ehe nicht ebenfalls bedürftig wäre. Eine solche Regelung wäre zudem mit dem Leitgedanken der fortwirkenden wirtschaftlichen Verantwortung eines Ehegatten für den anderen unvereinbar.’

Desondanks wordt in de Duitse doctrine door sommige auteurs de effectiviteit, legitimiteit en functionaliteit van deze grondslag in twijfel getrokken.¹⁹ De voortdurende solidariteit zou als grondslag te vaag en te subjectief zijn waardoor bijvoorbeeld niet concreet kan worden bepaald hoe lang een onderhoudsplicht moet duren of hoe hoog de onderhoudsbijdrage moet zijn.²⁰ Zo heeft Brudermüller uitgebreid beschreven dat solidariteit meerdere

¹⁷ Zie bijvoorbeeld: BverfG 14 juli 1981, NJW 1981, 1771. Zie bijvoorbeeld ook: BGH 27 januari 1999, NJW 1999, 1630.

¹⁸ BGH 9 juni 1980, FamRZ 1980, 981.

¹⁹ Zie Hofer/Schwab/Henrich 2003, p. 6-7; Metz 2005, p. 173; Bernreuther 2006, p. 179-180; Brudermüller 2008, p. 9-10. Zie bijvoorbeeld voor recente boeken (mede) over dit onderwerp: Gramse 2001; Metz 2005; Bernreuther 2006; Brudermüller 2008. Zie voor artikelen en bijdragen bijvoorbeeld: Dieckmann 1984; Van Els 1992; Diederichsen 1993.

²⁰ Van Els 1992, p. 628; Gramse 2001, p. 58-59; Metz 2005, p. 173-174; Brudermüller 2008, p. 9-10.

betekenenissen kan hebben en geen zuiver rechtsbeginsel is.²¹ Ook Dethloff stelt dat de grondslag voortdurende solidariteit niet meer toereikend is.²² Volgens Metz zou de grondslag voortdurende solidariteit niet leiden tot een rechtvaardige vergelijking tussen de economische belangen van beide echtgenoten omdat deze grondslag eigenlijk slechts de belangen waarborgt van de financieel zwakkere echtgenoot die om alimentatie verzoekt.²³ Daarom zou de grondslag voortdurende solidariteit logisch gezien moeilijk verenigbaar zijn met het (sinds 2008 wettelijk) uitgangspunt van het alimentatierecht dat iedere volwassene de plicht heeft om voor diens eigen onderhoud te zorgen (ook wel Grundsatz der Eigenverantwortung genoemd, § 1569 BGB).²⁴ Metz stelt hierover:²⁵

'[g]egen eine Rechtfertigung nahehelichter Unterhaltsansprüche aufgrund nachwirkender ehelicher Solidarität sprechen aber auch schließlich die Gesetze der Logik. Wie bereits eingangs dieses Kapitels erläutert, steht der Grundsatz der fortwirkenden Mitverantwortung eines Ehegatten, als Ausdruck der Interessen des wirtschaftlich schwächeren Ehegatten, dem Prinzip der Eigenverantwortung, als Ausdruck der Interessen des wirtschaftlich stärkeren Ehegatten, diametral gegenüber. Da die nachwirkende eheliche Solidarität somit eine von zwei sich gegenseitig begrenzenden Extrempositionen darstellt, kan sie bei logischer Betrachtung nicht gleichzeitig eine Unterhaltsregelung legitimieren, die beide Interessen ausgleichend berücksichtigt.'

Bernreuther is van mening dat de grondslag voortdurende solidariteit twee basale componenten van het rechtvaardigheidsgevoel schendt, namelijk het vereiste van gelijke behandeling en de instandhouding van de *Rechtsfrieden*.²⁶ De nauwelijks solidariteit is volgens Bernreuther namelijk ongelijk tussen de gescheiden echtgenoten verdeeld als een ex-echtgenoot geen offers voor het huwelijk heeft gebracht en toch partneralimentatie ontvangt.²⁷ Solidariteit zou wederkerig moeten zijn.

Meerdere auteurs hebben vanwege bovenstaande problemen met de grondslag voortdurende solidariteit, onderzocht of partneralimentatie kan worden gebaseerd op algemene rechtsbeginselen.²⁸ Diederichsen, Metz en Bernreuther denken dat de legitimatie van partneralimentatie vooral kan worden gevonden in het vertrouwensbeginsel (*Vertrauensprinzip* of *Vertrauensschutzprinzip*), dat wil in het kort zeggen dat een ex-echtgenoot erop mocht vertrouwen dat het huwelijk levenslang zou duren.²⁹ Door het toenemende aantal echtscheidingen wordt ook wel gediscussieerd over de vraag of überhaupt sprake

²¹ Brudermüller 2008, p. 14 & 96 e.v.

²² Dethloff 2008, p. 19.

²³ Metz 2006, p. 237.

²⁴ Schröder 2005, p. 320; Metz 2005, p. 174; Brudermüller 2008, p. 8-9.

²⁵ Metz 2006, p. 174.

²⁶ Bernreuther 2006, p. 284-290. Bernreuther (p. 179 e.v.) vindt overigens niet dat de grondslag voortdurende solidariteit een lege huls is, want het karakter van een rechtsbeginsel is dat niet rechtstreeks hiervan rechtsgevolgen kunnen worden afgeleid. Dit kan wel uit de op het beginsel steunende regels.

²⁷ Bernreuther 2006, p. 288-289.

²⁸ Zie bijvoorbeeld: Diederichsen 1993; Metz 2005; Bernreuther 2006.

²⁹ Diederichsen 1993, p. 2273; Metz 2005, p. 183 e.v.; Bernreuther 2006, p. 119 e.v.

kan zijn van dit vertrouwen. Diederichsen betoogt dat dit slechts geldt voor oudere huwelijken, want tegenwoordig zijn toekomstige echtgenoten zich ervan bewust dat huwelijken vaak niet meer voor het gehele leven worden gesloten.³⁰ Metz en Bernreuther vinden daarentegen dat ook thans toekomstige echtelieden de wil hebben om hun huwelijken levenslang aan te gaan.³¹

Metz legt het vertrouwensbeginsel zodanig uit dat slechts ex-echtgenoten een onderhoudsaanspraak kunnen hebben die, als gevolg van hun vertrouwen in het levenslange voortbestaan van het huwelijk, samen met hun partner hebben besloten om tijdens het huwelijk de (zorg)taken over te nemen van de ander, waardoor zij beroepsmatige nadelen hebben opgelopen.³² Sprake moet zijn van *'wirtschaftlicher Zusammenlebensschaden'*.³³ Metz lijkt hiermee de onderhoudsbijdrage compensatoir te kwalificeren.

Brudermüller kwalificeert partneralimentatie eveneens slechts compensatoir. Volgens Brudermüller is de onderhoudsplicht gebaseerd op (voortdurende) solidariteit enerzijds een rechtsplicht, maar anderzijds ook een vrijwillige deugdenplicht.³⁴ Zijns inziens zou de onderhoudsplicht uitsluitend een rechtsplicht moeten zijn.³⁵ De functie van de solidariteit zou (vrij vertaald) hierop neer moeten komen dat een ex-echtgenoot nog slechts verantwoordelijk is voor de schade die door de huwelijkse samenleving is ontstaan in het vermogen om voor zichzelf te zorgen.³⁶ Beide echtgenoten dienen namelijk zorg te dragen dat de één niet door het huwelijk wordt verhinderd om zich op eigen kracht zelf te onderhouden en staande te houden, aldus Brudermüller.³⁷ De consequentie van dit alles is dat Brudermüller een alimentatiestelsel voorstelt dat slechts is gebaseerd op de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit (*Grundsatz des Ausgleichs ehebedingter Nachteile*).³⁸ In een modern en rechtsethisch gerechtvaardigd alimentatierecht zou volgens Brudermüller, naast partneralimentatie voor de zorgende ouder (waar het om het belang van het kind gaat)³⁹, met de onderhoudsaanspraak slechts de financiële nadelen kunnen worden gecompenseerd die niet zouden zijn ontstaan zonder de in het huwelijk aangehouden rolverdeling.⁴⁰ Voor de hoogte van partneralimentatie zou dit betekenen dat nog slechts de daadwerkelijke huwelijksgerelateerde nadelen worden gecompenseerd.⁴¹ Brudermüller erkent dat dit in de praktijk moeilijk te berekenen is, maar gaat hierop in zijn boek verder niet echt in.⁴²

³⁰ Diederichsen 1993, p. 2275.

³¹ Metz 2005, p. 198; Bernreuther 2006, p. 201-202.

³² Metz 2005, p. 205-207 & 227.

³³ Ibid., p. 227. Zie ook p. 206.

³⁴ Zie hierover ook hoofdstuk 4, paragraaf 4.3.

³⁵ Brudermüller 2008, p. 129.

³⁶ Ibid., p. 130.

³⁷ Ibid.

³⁸ Metz 2005, p. 228 e.v.

³⁹ Brudermüller 2008, p. 171.

⁴⁰ Ibid., p. 168.

⁴¹ Ibid., p. 172-173.

⁴² Ibid., p. 173.

Daarnaast zou de onderhoudsaanspraak alleen nog bestaan, zolang de niet-werkende of beperkt werkzame gewezen echtgenoot vanwege huwelijksgerelateerde nadelen niet in staat is om haar eigen gepaste inkomen⁴³ te verwerven.⁴⁴

Voorts oppert Bruder Müller dat in veel minder situaties dan in het huidige alimentatiestelsel, partneralimentatie kan worden toegekend.⁴⁵ Zo is ouderdom op zich zelfstaand geen reden meer voor de toekenning van een onderhoudsbijdrage omdat dit niets met het huwelijk te maken heeft, maar gaat om 'eine im Leben eines jeden Menschen unausweichliche Entwicklung'.⁴⁶ Tevens zijn ziekte en werkloosheid omstandigheden die meestal niet zijn gerelateerd aan het huwelijk.⁴⁷ Bij werkloosheid gaat het om een algemeen risico van het leven, wat niet voor de verantwoording van voormalige partners behoort te komen, aldus Bruder Müller.

Naast de bovenstaande auteurs kwalificeren ook nog andere schrijvers partneralimentatie compensatoir.⁴⁸ Sommige auteurs onderscheiden de grondslagen daarbij niet duidelijk van elkaar, maar stellen dat de voortdurende solidariteit wordt versterkt indien sprake is van huwelijksgerelateerde behoefte.⁴⁹

Geconcludeerd kan worden dat partneralimentatie in Duitsland alimentair en/of compensatoir wordt gekwalificeerd. Hieruit volgt dat beide grondslagen van partneralimentatie, de voortdurende solidariteit en de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit, in het Duitse recht naar voren komen. In de wetsgeschiedenis en de rechtspraak wordt de onderhoudsbijdrage vooral alimentair gekwalificeerd. In de literatuur wordt partneralimentatie eveneens compensatoir gekwalificeerd. Daarbij wordt soms een expliciet onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen. Bruder Müller is daar een goed voorbeeld van, maar uiteindelijk stelt hij geen alimentatiestelsel voor dat is gebaseerd op beide grondslagen.

Uit het grondslagendebat volgt dat in Duitsland geen uitgekristalliseerde algemene opvatting bestaat over de grondslag(en) van partneralimentatie. Ook de wetgever heeft dit probleem niet opgepakt bij de herziening van het alimentatierecht in 2008.⁵⁰ Volgens Borth heeft deze recente wetswijziging daarom niets veranderd aan de grondslagen van de onderhoudsplicht, behalve dat aan de compensatie van huwelijksgerelateerde nadelen een bijzonder gewicht is toegekend.⁵¹ Dit laatste komt ook naar voren in paragrafen 8.4 en 8.5.

⁴³ Dat wil zeggen dat inkomen welke in het kader van haar eigen beroep mogelijk is te verkrijgen.

⁴⁴ Bruder Müller 2008, p. 173.

⁴⁵ Ibid., p. 174-177.

⁴⁶ Ibid., p. 174.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Zie bijvoorbeeld: Berghahn & Wersig 2005, p. 509; Dethloff 2008, p. 19-20 & 118; Motzer 2008, nr. 4; Bömelburg 2011, nr. 104.

⁴⁹ Berghahn & Wersig 2005, p. 509; Bömelburg 2011, nr. 104.

⁵⁰ Bruder Müller 2008, p. 45.

⁵¹ Borth 2008, p. 2.

8.3 DE TOEKENNING VAN PARTNERALIMENTATIE

In het vervolg van dit hoofdstuk wordt bekeken of en op welke wijze het Duitse alimentatierecht een onderscheid maakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Doordat in hoofdstuk 1 een probleem van het Nederlandse recht is geïdentificeerd bij de toekenning van partneralimentatie, wordt in deze paragraaf ingegaan op de voorwaarden die in het Duitse recht worden gesteld aan de toekenning.⁵² In het Duitse recht moet om partneralimentatie te kunnen toekennen namelijk voldaan zijn aan een van de wettelijke alimentatiecategorieën (paragraaf 8.3.1) en dient de ex-echtgenoot behoeftig te zijn (paragraaf 8.3.2). In het Duitse recht is echter een negatieve hardheidsclausule opgenomen op grond waarvan de rechter kan beslissen om de behoeftige gescheiden echtgenoot toch geen partneralimentatie toe te kennen of het alimentatiebedrag te matigen of de duur van de onderhoudsplicht te verkorten. Deze hardheidsclausule wordt nadien besproken (paragraaf 8.3.3). In een tussentijdse conclusie worden de bevindingen uit deze paragraaf nog eens op een rijtje gezet (paragraaf 8.3.4).

8.3.1 Eerste voorwaarde: alimentatiecategorieën

Net zoals in het Nederlandse recht geldt in het Duitse recht het uitgangspunt dat iedere gescheiden echtgenoot in eerste instantie voor diens eigen levensonderhoud moet zorgen (§ 1569 1 BGB). Het Duitse recht bepaalt echter dat wanneer iemand niet hiertoe in staat is, deze jegens de andere (ex-) echtgenoot een onderhoudsaanspraak heeft (§ 1569 2 BGB). Geheel anders dan het Nederlandse alimentatierecht kent het Duitse recht geen algemene onderhoudsaanspraak, maar een veelheid van gevallen (*Einzeltatbestände*) waarop de ex-echtgenoot diens alimentatieverzoek kan baseren (het zogenaamde *Enumerationsprinzip*).⁵³ In het vervolg van dit hoofdstuk noem ik deze *Einzeltatbestände* ‘alimentatiecategorieën’. De volgende zes categorieën zijn in de wetgeving opgenomen:

1. verzorging of opvoeding van een gemeenschappelijk kind (§ 1570 BGB);
2. ouderdom (§ 1571 BGB);
3. ziekte (§ 1572 BGB);
4. werkloosheid of niet volledig in eigen levensonderhoud kunnen voorzien (§ 1573 BGB);
5. het beginnen of voortzetten van een opleiding, bijscholing of omscholing (§ 1575 BGB), en,
6. andere zwaarwegende gronden, waardoor niet-toekenning buitengewoon onbillijk kan zijn (§ 1576 BGB).

⁵² Paragraaf 1.2.

⁵³ Metz 2005, p. 87-88.

Pas als sprake is van minstens een van deze alimentatiecategorieën gaat de rechter na of ook aan de tweede voorwaarde is voldaan, namelijk of de verzoeker behoeftig is (zie hierover paragraaf 8.3.2).⁵⁴ Zo ja, dan kan de rechter in principe partneralimentatie toekennen.⁵⁵ Omgekeerd geldt echter dat ondanks de behoeftigheid van een gescheiden echtgenoot, de rechter geen partneralimentatie kan toekennen indien het alimentatieverzoek niet minstens op een van de bovenstaande alimentatiecategorieën kan worden gebaseerd.

Bijzonderheden alimentatiecategorieën

Vanzelfsprekend rijst de vraag hoe de alimentatiecategorieën zich tot elkaar verhouden. De categorieën verzorging of opvoeding van een gemeenschappelijk kind (§ 1570 BGB), ouderdom (§ 1571 BGB), ziekte (§ 1572 BGB) en het beginnen of voortzetten van een opleiding, bijscholing of omscholing (§ 1575 BGB), kunnen in de eerste plaats worden gekwalificeerd als zogenaamde ‘*Grundtatbestände*’.⁵⁶ Daarnaast staat de categorie ‘werkloosheid of niet volledig in eigen levensonderhoud kunnen voorzien’ (§ 1573 BGB), welke als *aanvullende* onderhoudsaanspraak wordt beschouwd en daarom subsidiair is tegenover §§ 1570-1572 BGB. Bovendien geldt dat de categorie ‘andere zwaarwegende gronden’ uit § 1576 BGB een *uitzonderingsregeling* is en daarom subsidiair is ten opzichte van alle andere onderhoudsaanspraken.⁵⁷

Het is uiteraard heel goed mogelijk dat een onderhoudsaanspraak *tegelijkertijd* onder verschillende alimentatiecategorieën kan worden gekwalificeerd. In dergelijke gevallen geldt dat de subsidiaire categorie moet wijken voor de *Grundtatbestände*.⁵⁸ Soms kunnen categorieën echter met elkaar worden gecombineerd.⁵⁹ Zo kan een vrouw die de zorg heeft voor een gemeenschappelijk kind worden verplicht om parttime te werken. Als zij vervolgens geen passende deeltijdbaan kan vinden, dan kan de aanspraak deels worden gebaseerd op § 1570 BGB en deels op § 1573 I BGB.⁶⁰

Tevens kunnen de alimentatiecategorieën elkaar *opvolgen* (*Anschlussunterhalt*). Daarvoor is wel vereist dat de categorieën naadloos in tijd op elkaar aansluiten, anders vervalt namelijk het recht op partneralimentatie (gebod van het bestaan van een alimentatieketen).⁶¹ Op dit gebod bestaan echter uitzonderingen.⁶²

Overigens kan een ex-echtgenoot op elk moment na de scheiding aanspraak maken op partneralimentatie vanwege de verzorging en opvoeding van een

⁵⁴ Schwab 2010, nr. 372; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 45.

⁵⁵ Ook in het Duitse recht geldt dat de andere ex-echtgenoot draagkracht moet hebben.

⁵⁶ Roodhooft 1996, nr. 832.

⁵⁷ Schwab 2010, nr. 391 & 396.

⁵⁸ Roodhooft 1996, nr. 834.

⁵⁹ Koch 2010, nr. 2085; Schwab 2010, nr. 397.

⁶⁰ Schwab 2010, nr. 397.

⁶¹ Bömelburg 2011, nr. 113.

⁶² Koch 2010, nr. 2084; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 46. Het gebod van de alimentatieketen geldt niet voor de categorieën uit § 1573 IV 1 BGB, § 1570 BGB en § 1576 BGB. Daarnaast geldt deze ook niet voor herleving van de alimentatieplicht na beëindiging van een opvolgend huwelijk (§ 1568a I BGB). Zie over dit laatste meer paragraaf 8.6.

gemeenschappelijk kind of om billijkheidsredenen (§ 1570 en § 1576 BGB).⁶³ Daarentegen kan de onderhoudsaanspraak op basis van de overige categorieën slechts bestaan als de voorwaarden zich voordoen op bepaalde tijdstippen (*Einsatzzeitpunkte*).⁶⁴ Anders dan het Nederlandse recht kent het Duitse recht dus geen algemene vervalltermijnen.⁶⁵

Passende arbeid (§ 1574 BGB)

Telkens als de Duitse wet bij de verschillende alimentatiecategorieën spreekt over ‘deelname aan het arbeidsproces’ (*Erwerbstätigkeit*), wordt ‘passende’ (*angemessene*) deelname aan het arbeidsproces bedoeld in de zin van § 1574 BGB.⁶⁶ Een gescheiden echtgenoot hoeft niet elke baan te accepteren om in het eigen levensonderhoud te kunnen voorzien.

Wanneer is sprake van passende arbeid? De in het tweede lid van § 1574 BGB genoemde criteria zijn aangescherpt bij de hervorming van het Duitse alimentatierecht in 2008. Tegenwoordig is arbeid passend als het gaat om een beroep dat de gerechtigde vóór het huwelijk uitoefende.⁶⁷ De echtelijke levensverhoudingen (*eheliche Lebensverhältnisse*), ofwel de huwelijkse levensstandaard, is thans geen maatstaf meer voor de beoordeling of arbeid passend is.⁶⁸ Met een hogere levensstandaard tijdens het huwelijk kan nog slechts rekening worden gehouden bij de billijkheidsafweging, zodat geen sprake is van een ongepaste abrupte sociale neergang.⁶⁹ Het is aan de verzoeker te stellen en te bewijzen dat een op zich redelijke beroepsactiviteit voor haar onbillijk is gezien het huwelijkse welvaartsniveau.⁷⁰

Werk is passend indien het aansluit bij de opleiding, de vaardigheden, de uitgeoefende beroepsactiviteiten, de leeftijd en de gezondheidstoestand van de gescheiden echtgenoot.⁷¹ Daarbij is in het bijzonder rekening te houden met de huwelijksduur en met de opvoeding en verzorging van een gemeenschappelijk kind (§ 1574 II 2 BGB).⁷² Deze criteria zijn subjectief en het is aan de beoordeling van de rechter overgelaten in hoeverre hij de bijzondere omstandigheden meeweegt.⁷³ Concreet houdt dit in dat een rechter bijvoorbeeld bij de vaststelling van partneralimentatie wegens ouderdom (§ 1571 BGB) niet slechts de hoge leeftijd zelf in ogenschouw neemt, maar op basis van

⁶³ Büttner 2009, p. 93.

⁶⁴ Zie Koch 2010, nr. 2084.

⁶⁵ Het Nederlandse recht kent drie vervalltermijnen: twaalf jaar, de huwelijksduur ingeval een huwelijk korter dan vijf jaar heeft geduurd en drie maanden na verloop van de alimentatietermijn voor het indienen van een verlengingsverzoek. Zie hoofdstuk 1, paragraaf 1.4.

⁶⁶ Koch 2010, nr. 2162.

⁶⁷ BT-Drucks. 16/1830, p. 17. Volgens de rechtspraak valt hieronder bijvoorbeeld ook werkzaamheden van een *au-pair*; deze baan kan volgens de rechter worden vergeleken met de werkzaamheden van een kamermeisje of huishoudster. OLG Karlsruhe 23 april 2008, *FamRZ* 2009, 120. Zie voor kritiek op deze uitspraak: Drebold, *FamRZ* 2009, 790.

⁶⁸ BT-Drucks. 16/1830, p. 17.

⁶⁹ Zie BT-Drucks. 16/1830, p. 17; Koch 2010, nr. 2162; Schwab 2010, nr. 392.

⁷⁰ Koch 2010, nr. 2170.

⁷¹ Ziekte en leeftijd zijn slechts relevant als geen onderhoudsaanspraak op grond van § 1571 of § 1572 BGB bestaat. Zie Koch 2010, nr. 2169.

⁷² BT-Drucks. 16/1830, p. 17; Schwab 2010, nr. 392.

⁷³ Palandt-Brudermüller 2012, p. 1836.

§ 1574 II BGB bijvoorbeeld ook de gezondheid van de gerechtigde of diens werkervaring.

Als het de ex-echtgenoot niet lukt om passende arbeid te vinden welke aansluit bij haar opleiding, betekent dit niet automatisch dat zij recht heeft op partneralimentatie wegens werkloosheid (§ 1573 I BGB). Het Duitse recht verplicht een gescheiden echtgenoot namelijk om een opleiding te volgen of zich te laten om- of bijscholen indien dit bevorderlijk is voor het vinden van passende arbeid (§ 1574 III BGB). Wanneer een ex-echtgenoot het nalaat om passende arbeid te vinden terwijl hiertoe wel reëel kansen bestaan, kan het gemiste inkomen als fictieve inkomsten worden meegeteld bij de vaststelling van de behoefte. Hieronder bespreek ik eerst de zes verschillende alimentatiecategorieën.

1. Partneralimentatie voor de zorgende ouder (§ 1570 BGB)

In de praktijk neemt de alimentatiecategorie uit § 1570 BGB de belangrijkste plaats in.⁷⁴ Op basis van deze categorie kan een gescheiden echtgenoot wegens de verzorging en opvoeding van een gemeenschappelijk kind, partneralimentatie toegekend krijgen ten laste van diens voormalige partner (*Betreuungsunterhalt*).⁷⁵ Overigens kan niet slechts de gewezen echtgenoot hierop aanspraak maken, maar ook de zorgende ouder die een informele relatie heeft gehad (§ 1615 I BGB). Hierdoor is in Duitsland een oplossing gevonden voor het in Nederland en België gesignaleerd probleem van mogelijk armoedeverval van ouders die na verbreking van een relatie de zorg hebben voor een uit deze relatie geboren kind. Nederlandse en Belgische ex-samenwoners hebben immers geen recht op partneralimentatie.⁷⁶

Betreuungsunterhalt neemt in het Duitse recht een bijzondere positie in. Volgens Brudermüller gaat het bij deze alimentatiecategorie niet zozeer om de gerechtigde en diens behoefte, maar veel meer om het kind dat moet worden verzorgd.⁷⁷ Hij stelt dat *Betreuungsunterhalt* slechts wordt toegekend om het mogelijk te maken dat het kind door een van de ouders persoonlijk wordt verzorgd.⁷⁸ Het gaat bij *Betreuungsunterhalt* dus voornamelijk om het belang van het kind. Via dit belang wordt echter de betekenis van de grondslag huwelijksgereleerde vermindering van de verdien capaciteit in het Duitse recht bevestigd, omdat als de behoefte is veroorzaakt door de zorg voor kinderen er een causale relatie bestaat met het huwelijk.⁷⁹

Voorwaarden

Om in aanmerking te komen voor *Betreuungsunterhalt* moet de ouder allereerst

⁷⁴ Beutler 2012, H2 (§ 1570 BGB), nr. 1.

⁷⁵ Zie over § 1570 BGB: Borth 2008, p. 3-11; Büttner 2009, p. 92 e.v.; Koch 2010, nr. 2089 e.v.; Schwab 2010, nr. 374-380; Bömelburg 2011, nr. 157 e.v.; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 55 e.v.; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1824-1829.

⁷⁶ Sinds 1969 hebben ongehuwde ouders recht op *Betreuungsunterhalt*. Zie Kroll 2007, p. 89. Zie over Nederland en België: hoofdstuk 1, paragraaf 1.5 en hoofdstuk 7, paragraaf 7.6.

⁷⁷ Brudermüller 2008, p. 171.

⁷⁸ Ibid.

⁷⁹ Zie hoofdstuk 3, paragrafen 3.6.1 & 3.6.2.

de zorg hebben voor een ‘gemeenschappelijk kind’. Hieronder worden uit het huwelijk geboren en geadopteerde kinderen verstaan, maar pleeg- en stiefkinderen worden niet als gemeenschappelijk beschouwd.⁸⁰ Zoals Bruder Müller terecht heeft opgemerkt, kunnen bij de zorg voor een stiefkind (mijns inziens ook voor een pleegkind) eveneens huwelijksgerelateerde nadelen ontstaan waardoor een zorgende ouder behoeftig is geworden.⁸¹ Daarnaast kan men vanuit het oogpunt van het belang van het kind zich afvragen waarom stief- en pleegkinderen geen recht hebben op eenzelfde persoonlijke verzorging als gemeenschappelijke kinderen. Door de enge definitie van ‘gemeenschappelijk’ volgt echter dat een ex-echtgenoot die bijvoorbeeld na een gezamenlijke beslissing tijdens en na het huwelijk voor jonge pleegkinderen zorgt, geen aanspraak kan maken op *Betreuungsunterhalt*, maar eventueel slechts op de uitzonderingscategorie uit § 1576 BGB (partneralimentatie wegens billijkheidsredenen).

Een tweede voorwaarde voor de toekenning van *Betreuungsunterhalt* is dat de andere ouder met de zorg voor het gemeenschappelijk kind heeft ingestemd of de rechter heeft beslist dat de zorgende ouder met eenhoofdig gezag is belast.⁸² Tevens moet het kind daadwerkelijk behoefte hebben aan zorg, het moet bijvoorbeeld dus niet voor langere tijd in een internaat of pleeggezin verblijven.⁸³

Alimentatie vóór en ná de driejarige leeftijd van het kind

Naar Duits recht heeft de zorgende ouder gedurende de eerste drie jaar na geboorte van het gemeenschappelijk kind geen plicht om aan het werk te gaan (§ 1570 I 1 BGB). De zorgende ouder heeft de vrije keuze om het kind zelf te verzorgen of de zorg aan derden uit te besteden.⁸⁴ Dit geldt zelfs voor de zorgende ouder die vóór de scheiding *wel* werkte, want een echtscheiding brengt veel veranderingen met zich.⁸⁵ *Betreuungsunterhalt* wordt in dit geval aangemerkt als tijdelijke basisalimentatie.

Vanaf de driejarige leeftijd van het kind heeft de zorgende ouder een plicht om passende arbeid te verrichten. De ouder kan nog slechts recht hebben op *Betreuungsunterhalt* als dit strookt met de billijkheid. *Betreuungsunterhalt* geldt dan als uitzonderingsregeling.⁸⁶ Toch kan ook de zorgende ouder van veel oudere kinderen dan drie jaar om partneralimentatie verzoeken. Minderjarigheid van het kind is namelijk geen voorwaarde voor *Betreuungsunterhalt*. Uit de zinsnede ‘verzorging of opvoeding’⁸⁷ van § 1570 BGB kan namelijk worden opgemaakt dat de onderhoudsuitkering kan voortbestaan na beëindiging van

⁸⁰ Zie Borth 2008, p. 3; Büttner 2009, p. 92-93; Bömelburg 2011, nr. 164; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 59. Zie voor een overzicht wanneer een kind al dan niet als gemeenschappelijk wordt aangemerkt: Bömelburg 2011, nr. 164.

⁸¹ Bruder Müller 2008, p. 172.

⁸² Büttner 2009, p. 93; Bömelburg 2011, nr. 166.

⁸³ Bömelburg 2011, nr. 165; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 59.

⁸⁴ Kleffmann/Kühner 2012, nr. 55.

⁸⁵ Bömelburg 2011, nr. 168.

⁸⁶ Ibid., nr. 171.

⁸⁷ Cursivering van mijzelf - NDS.

de opvoeding van een kind doordat het meerderjarig is geworden, maar nog wel verzorging nodig heeft wegens bijvoorbeeld ziekte of gebreken.⁸⁸

2. Partneralimentatie wegens ouderdom (§ 1571 BGB)

Wanneer door ouderdom geen passende beroepsactiviteiten meer kunnen worden uitgeoefend door een gescheiden echtgenoot, vormt dit een omstandigheid om aanspraak te kunnen maken op partneralimentatie (§ 1571 BGB)⁸⁹ Deze alimentatiecategorie kan slechts worden toegepast als de hoge leeftijd zich voordoet op een beperkt aantal *Einsatzzeitpunkte*, namelijk:

- op het moment van de scheiding;
- op het tijdstip waarop de verzorging van een gemeenschappelijk kind is geëindigd; of,
- op het ogenblik dat de voorwaarden voor een onderhoudsaanspraak op basis van § 1572 (partneralimentatie wegens ziekte) of § 1573 (partneralimentatie wegens werkloosheid of niet volledig in eigen levensonderhoud kunnen voorzien) zijn weggevallen (§ 1571 sub 1 tot en met 3 BGB).

Het gevolg hiervan is dat er geen onderhoudsaanspraak bestaat op grond van § 1571 BGB als een ex-echtgenoot na de scheiding werkt, maar op een later moment niet kan werken wegens ouderdom.

In de Duitse wetgeving is geen leeftijdsgrens vastgesteld.⁹⁰ Als richtsnoer geldt in ieder geval de in de beroepsgroep gebruikelijke pensioengerechtigde leeftijd.⁹¹ Ook in de jurisprudentie zijn aanknopingspunten te vinden, zoals de aard van het beroep, de rolverdeling tijdens het huwelijk, de geestelijke en lichamelijke toestand van de gerechtigde en haar opleidingsniveau.⁹² *Niet* van belang is de omstandigheid dat de gewezen echtgenoot op het moment van de huwelijksluiting al door haar hoge leeftijd geen geschikte beroepsactiviteit meer kon uitoefenen.⁹³ Door dit laatste kan ouderdom een op zichzelf staande omstandigheid zijn om partneralimentatie toe te kennen.⁹⁴

3. Partneralimentatie wegens ziekte of gebreken (§ 1572 BGB)

De derde alimentatiecategorie op basis waarvan een gewezen echtgenoot aanspraak kan maken op een onderhoudsbijdrage wordt geregeld in § 1572 BGB. Indien een ex-echtgenoot door ziekte of door andere geestelijke en lichamelijke gebreken of zwakheden (waaronder ook een alcohol- of medicijnenverslaving kan vallen) geen passende arbeid kan verrichten, heeft zij recht op partneralimentatie.⁹⁵

⁸⁸ BGH 17 maart 2010, NJW 2010, 1665; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1826.

⁸⁹ Zie over § 1571 BGB: Koch 2010, nr. 2106 e.v.; Schwab 2010, nr. 381; Bömelburg 2011, nr. 214 e.v.; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 64 e.v.; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1829-1833.

⁹⁰ Bömelburg 2011, nr. 216; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1829.

⁹¹ Bömelburg 2011, nr. 217; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 65. Lig de leeftijd duidelijk onder deze leeftijd, dan kan van de ex-echtgenoot worden verwacht dat zij terugkeert op de arbeidsmarkt.

⁹² Bömelburg 2011, nr. 216.

⁹³ Palandt-Brudermüller 2012, p. 1829.

⁹⁴ Koch 2010, nr. 2110; Beutler 2012, H2 (§ 1571 BGB), nr. 1.

⁹⁵ Zie over § 1572 BGB: Koch 2010, nr. 2111 e.v.; Schwab 2010, nr. 382; Bömelburg 2011, nr. 237 e.v.; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 72 e.v.; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1831.

Net zoals de hierboven besproken alimentatiecategorie ouderdom, moet de ziekte zich voordoen op bepaalde in de wet genoemde *Einsatzzeitpunkte* (§ 1572 sub 1 tot en met 4 BGB), te weten op het moment van:

- de scheiding;
- de beëindiging van de verzorgingsperiode van een gemeenschappelijk kind;
- de beëindiging van een (voorgezette) opleiding, bijscholing of omscholing; of,
- het wegvallen van de voorwaarden voor een onderhoudsaanspraak wegens werkloosheid of *Aufstockungsunterhalt* (§ 1573 BGB).

Met andere woorden, een gescheiden echtgenoot kan op grond van § 1572 BGB geen partneralimentatie worden toegekend als deze na de scheiding passende arbeid uitoefent, maar op een later moment ziek wordt. De gezondheidsklachten of de latent aanwezige ziekte moeten namelijk op het moment van de scheiding bestaan. Wanneer bij de ex-echtgenoot na 21 of 23 maanden na het moment van de scheiding een verslechtering in de gezondheidstoestand optreedt waardoor zij niet meer kan werken, kan de zij geen aanspraak maken op partneralimentatie wegens ziekte.⁹⁶

Volgens de doctrine is het niet noodzakelijk dat de behoefte door de ziekte aan het huwelijk is gerelateerd.⁹⁷ Hiermee wordt bedoeld dat aan een ex-echtgenoot ook partneralimentatie op grond van § 1572 BGB kan worden toegekend indien de ziekte bijvoorbeeld reeds bestond vóór het huwelijk.⁹⁸

4. Partneralimentatie wegens werkloosheid en *Aufstockungsunterhalt* (§ 1573 BGB)

Hiervoor bleek reeds dat een ex-echtgenoot slechts aanspraak kan maken op partneralimentatie op grond van de alimentatiecategorie uit § 1573 BGB indien voor deze niet de categorieën uit §§ 1570-1572 BGB geldt. Ook volgt uit het derde lid van § 1573 BGB dat op basis van deze categorie partneralimentatie kan worden toegekend, als niet langer meer kan worden voldaan aan de vereisten van de categorieën uit §§ 1570-1572 of § 1575 BGB. Bij dit laatste kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het geval dat een voormalige echtgenoot wegens ziekte een onderhoudsuitkering ontving, maar na genezing geen passend werk kan vinden.

Onder § 1573 BGB vallen eigenlijk twee verschillende alimentatiecategorieën, namelijk partneralimentatie wegens werkloosheid en *Aufstockungsunterhalt*.⁹⁹ De eerste categorie houdt in dat een gescheiden echtgenoot partneralimentatie kan worden toegekend als deze ondanks diens inspanningen, geen passende arbeid kan vinden (§ 1573 I BGB). De onmogelijkheid om passende arbeid te vinden, moet bestaan op het moment van de scheiding of op het tijdstip dat de aanspraken uit §§ 1570-1572 of § 1575 BGB zijn wege gevallen. Wanneer een ex-echtgenoot na scheiding passende arbeid heeft verricht, maar op een

⁹⁶ Bömelburg 2011, nr. 251.

⁹⁷ Bömelburg 2011, nr. 237; Koch 2010, nr. 2113; Schwab 2010, nr. 382; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 72; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1831.

⁹⁸ Bömelburg 2011, nr. 237.

⁹⁹ Zie over § 1573 BGB: Koch 2010, nr. 2118 e.v.; Schwab 2010, nr. 383-389; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1833-1835.

later moment werkloos wordt om persoonlijke redenen of wegens een slechte situatie op de arbeidsmarkt, kan deze in principe geen partneralimentatie worden toegekend. Om al te onredelijke uitkomsten hiervan tegen te gaan, is in § 1573 IV BGB bepaald dat een gescheiden echtgenoot toch aanspraak kan maken op partneralimentatie als deze kort na de echtscheiding diens werk verliest. Het kan hierbij bijvoorbeeld gaan om een voormalige echtgenoot die na de scheiding een half jaar passende arbeid heeft verricht, maar nadien werkloos wordt omdat zij bijvoorbeeld niet is opgewassen tegen de gestelde eisen van dit werk.¹⁰⁰

De tweede categorie is de zogenaamde *Aufstockungsunterhalt* en dit houdt het volgende in (§ 1573 II BGB). Een gewezen echtgenoot die na scheiding wel passende arbeid verricht, maar met haar inkomsten niet volledig voor haar eigen levensonderhoud kan zorgen, kan partneralimentatie worden toegekend ter hoogte van het verschil tussen de eigen inkomsten en het volledige alimentatiebedrag in de zin van § 1578 BGB.¹⁰¹ Hoewel dit niet in de wet uitdrukkelijk is bepaald, gelden voor de *Aufstockungsunterhalt* dezelfde *Einsatzzeitpunkte* als voor de zojuist beschreven partneralimentatie wegens werkloosheid.¹⁰²

Voor beide categorieën geldt dat geen sprake dient te zijn van een causaal verband tussen de behoefte en het huwelijk.¹⁰³

5. Partneralimentatie wegens het volgen van een opleiding, bij- of omscholing (§ 1575 BGB)

Een gescheiden echtgenoot kan op grond van § 1575 I BGB aanspraak maken op partneralimentatie voor het volgen van een opleiding, indien deze in afwachting van of tijdens het huwelijk een school- of beroepsopleiding niet is begonnen of heeft onderbroken.¹⁰⁴ Ingevolge hetzelfde lid moet de alimentatiegerechtigde de opleiding zo snel als mogelijk aanvangen, moet een succesvolle voltooiing van de opleiding te verwachten zijn en dient de opleiding noodzakelijk te zijn voor het vinden van passende arbeid waarmee kan worden voorzien in het volledige levensonderhoud. Een studie waarbij niet wordt nagestreefd om een concreet beroep te verkrijgen en die lang na de feitelijke scheiding wordt aangevangen, wordt niet als noodzakelijk aangemerkt.¹⁰⁵ Zo werd in de jurisprudentie bepaald dat met de studie met als hoofdvak ‘romanistiek, christendom en cultuur’ geen verkrijging van een concreet beroep werd nagestreefd.¹⁰⁶

Het is omstreden of bij partneralimentatie wegens het volgen van een opleiding een oorzakelijk verband moet bestaan tussen de behoefte en

¹⁰⁰ Koch 2010, nr. 2120; Schwab 2010, nr. 386.

¹⁰¹ BGH 10 december 1980, *FamRZ* 1981, 241. Schwab 2010, nr. 388. Zie meer over het volledige alimentatiebedrag de volgende paragraaf.

¹⁰² Palandt-Brudermüller 2012, p. 1834.

¹⁰³ Schwab 2010, nr. 387 & 389; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1833.

¹⁰⁴ Zie over § 1575 BGB: Schwab 2010, nr. 390; Koch 2010, nr. 2148 e.v.; Bömelburg 2011, nr. 338 e.v.; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 98 e.v.; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1837-1838.

¹⁰⁵ OLG Karlsruhe 23 april 2008, *FamRZ* 2009, 120.

¹⁰⁶ OLG Karlsruhe 23 april 2008, *FamRZ* 2009, 120.

het huwelijk.¹⁰⁷ Volgens Koch is de juiste opvatting dat van een dergelijke causale relatie inderdaad sprake moet zijn.¹⁰⁸ Geen twijfel hierover bestaat echter bij partneralimentatie wegens bij- of omscholing (§ 1575 II BGB).¹⁰⁹ In de wet staat namelijk uitdrukkelijk dat een ex-echtgenoot partneralimentatie kan worden toegekend, als door het huwelijk nadelen zijn ontstaan die door bij- of omscholing kunnen worden vereffend (§ 1575 II BGB). Anders gezegd: het lijkt erop dat een ex-echtgenoot slechts aanspraak kan maken op partneralimentatie uit § 1575 BGB, als deze offers voor het huwelijk heeft gebracht en daarom sprake is van huwelijksgerelateerde verminderde verdien capaciteit.¹¹⁰ In het Duitse recht is bij deze categorie een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie.

In § 1575 BGB zijn niet uitdrukkelijk één of meerdere *Einsatzzeitpunkte* genoemd, maar door de voorwaarde dat zo snel als mogelijk een opleiding moet worden gestart, wordt hieruit opgemaakt dat de opleidings-, bijscholings- en omscholingspogingen in tijd niet te ver verwijderd mogen liggen van het moment van de scheiding. Volgens Kleffmann geldt een periode van ongeveer een jaar.¹¹¹

6. Partneralimentatie op basis van billijkheidsgronden (§ 1576 BGB)

Naast de bovenbeschreven bijzondere alimentatiecategorieën voegt het Duitse recht in § 1576 BGB nog een algemene positieve hardheidsclausule toe.¹¹² Zoals ik in de aanvang van deze paragraaf aangaf, is § 1576 BGB subsidiair ten opzichte van alle andere categorieën en vormt deze als het ware een vangnet voor de gevallen waarin wegens zwaarwegende gronden niet van de ex-echtgenoot kan worden verlangd dat deze passende arbeid verricht en de weigering van alimentatie 'grof onbillijk' (*grob unbillig*) is. Dit laatste houdt in dat het rechtvaardigheidsgevoel op een ondragelijke wijze wordt geschonden.¹¹³ Overigens moet de rechter daarbij de belangen van beide partijen in ogenschouw nemen.

De omstandigheden die in de andere categorieën naar voren komen, vormen een richtlijn bij de bepaling of sprake is van zwaarwegende gronden. De gronden moeten in hun betekenis en gewicht vergelijkbaar zijn. Zo kan een ex-echtgenoot die de zorg heeft voor pleeg-, stief- of kleinkinderen bijvoorbeeld op basis van § 1576 BGB partneralimentatie worden toegekend.¹¹⁴

Bij de billijkheidsafweging mag de rechter rekening houden met alle omstandigheden van het geval, zo ook met de fouten van een van de echt-

¹⁰⁷ Koch 2010, nr. 2150.

¹⁰⁸ Koch 2010, nr. 2150. Zie bijvoorbeeld ook: Bömelburg 2011, nr. 338; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 98.

¹⁰⁹ Koch 2010, nr. 2150.

¹¹⁰ Zie hierover uitgebreid: hoofdstuk 3, paragraaf 3.6.2.

¹¹¹ Kleffmann/Kühner 2012, nr. 105. Zie ook: OLG Hamm 3 december 1982, *FamRZ* 1983, 181; OLG Köln 22 november 1995, *FamRZ* 1996, 867.

¹¹² Zie over § 1576 BGB: Schwab 2010, nr. 391; Koch 2010, nr. 2155 e.v.; Bömelburg 2011, nr. 368 e.v.; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 110 e.v.; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1838-1839.

¹¹³ Roodhooft 1996, nr. 889.

¹¹⁴ Bömelburg 2011, nr. 374 e.v.; Beutler 2012, H2 (§ 1576 BGB), nr. 5-10; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 111; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1838.

genoten die hebben geleid tot de echtscheiding.¹¹⁵ De tweede zin van § 1576 BGB voegt echter toe dat bij het billijkheidsoordeel niet enkel met dergelijke fouten rekening mag worden gehouden; zij vormen slechts een element van het oordeel. Volgens Schwab wordt met deze bepaling vermeden dat een gerechtigde op basis van schuld partneralimentatie toegekend kan krijgen.¹¹⁶

De alimentatiecategorie uit § 1576 BGB is niet gekoppeld aan één of meerdere *Einsatzzeitpunkte*. Naarmate sinds de scheiding een lange tijd is verstreken, dient wel rekening te worden gehouden met de mogelijkheid dat de onderhoudsplichtige zich er intussen op heeft ingesteld dat hij geen partneralimentatie meer behoefde te betalen.¹¹⁷

Volgens *Beck'sche Online-Kommentar* is het omstrede of de behoefte en de grove onbillijkheid (beter: de zwaarwegende gronden) uit § 1576 BGB aan het huwelijk gerelateerd moeten zijn.¹¹⁸

8.3.2 Tweede voorwaarde: behoefte

De tweede voorwaarde voor de toekenning van partneralimentatie door de rechter is de behoefte van de gewezen echtgenoot die om een onderhoudsbijdrage verzoekt. In de Duitse wetgeving staat de behoefte (negatief) omschreven in § 1577 I BGB: een gescheiden echtgenoot kan geen partneralimentatie verkrijgen zolang en voor zover deze zichzelf kan onderhouden met eigen inkomsten en vermogen. Deze eigen inkomsten en dit eigen vermogen dienen echter logischerwijs te worden afgezet tegen de behoefte van de ex-echtgenoot. In de doctrine wordt het begrip behoefte dan ook duidelijker omschreven dan in de wet. Zo beschrijft Pauling de behoefte bijvoorbeeld met de volgende woorden:¹¹⁹

'[d]er Berechtigte ist nicht in der Lage, aus seinen Einkünften bzw. aus seinem Vermögen seinen Bedarf zu decken, der sich nach den ehelichen Lebensverhältnissen bestimmt.'

Net als in het Nederlandse recht hangt in het Duitse recht de bepaling van de behoefte samen met de berekening van de behoefte van een ex-echtgenoot.¹²⁰ In de woorden van Bömelburg:¹²¹

'[i]n Höhe der Differenz zwischen dem Bedarf und den anzurechnenden Beträgen ist der Berechtigte bedürftig, d.h., das Ausmaß seiner Bedürftigkeit richtet sich nur nach diesem ungedeckten Bedarf. Gleichzeitig beinhaltet dieser ungedeckte Bedarf die Höhe des zu leistenden Unterhalts, wenn der Verpflichtete in dieser Höhe leistungsfähig ist.'

¹¹⁵ Bömelburg 2011, nr. 382; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1838.

¹¹⁶ Schwab 2010, nr. 391.

¹¹⁷ Kleffmann/Kühner 2012, nr. 111.

¹¹⁸ Beutler 2012, H2 (§ 1576 BGB), nr. 3. In bijvoorbeeld de volgende literatuur wordt gesteld dat dit wel noodzakelijk is: Palandt-Brudermüller 2012, p. 1838; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 111. Volgens Bömelburg (2011, nr. 369) dient de behoefte of de zwaarwegende gronden niet aan het huwelijk gerelateerd te zijn.

¹¹⁹ Bömelburg 2011, nr. 928. Zie ook Koch 2010, nr. 2202; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 129.

¹²⁰ Zie over het Nederlandse recht hoofdstuk 3, paragraaf 3.2.1.

¹²¹ Bömelburg 2011, nr. 935.

Kortom, wanneer de middelen van een ex-echtgenoot van diens behoefte worden afgetrokken en vervolgens een positief bedrag over blijft, dan is sprake van behoefteigheid. Gelijktijdig bepaalt dit resterende bedrag (samen met de draagkracht van de andere gewezen echtgenoot) de hoogte van de onderhoudsbijdrage.

Hieronder wordt nader ingegaan op de bepaling van de behoefte en de behoefteigheid.

Vaststelling behoefte

Voor de berekening van de behoefte is § 1578 BGB relevant. In § 1578 II 2 BGB is namelijk bepaald dat de alimentatie het ‘geheel van behoeften’ (*gesamter Lebensbedarf*) van de onderhoudsgerechtigde omvat. Bij de vraag in hoeverre de onderhoudsplichtige moet bijdragen in het geheel van behoeften, wordt als uitgangspunt de huwelijkse levensstandaard gehanteerd (§ 1578 I BGB) (zie hierover meer de volgende paragraaf). Het geheel van behoeften wordt eenvoudig gezegd als volgt vastgesteld.¹²² Als eerste wordt de *elementaire behoefte* (*Elementarbedarf*) berekend. Onder de elementaire behoefte vallen daardoor niet slechts alle regelmatig terugkerende kosten voor de woning, voeding, kleding en gezondheidszorg, maar daarnaast tevens de kosten voor ontwikkeling, ontspanning, vrijetijdsbesteding, geestelijke en culturele interesses en overige persoonlijke en maatschappelijke behoeften.¹²³ Met andere woorden, bij de bepaling van de behoefte kan rekening worden gehouden met meer luxe lasten, zoals kosten voor bezoldiging van huispersoneel, beveiligingspersoneel of voor golf.¹²⁴

Ten tweede kan de rechter in bepaalde gevallen rekening houden met regelmatig terugkerende *extra behoeften* (*Mehrbedarf*), die niet door de elementaire behoefte worden gedekt. Hieronder vallen de kosten van een passende ziekteverzekering en uitgaven voor een school- of beroepsopleiding en een verdere opleiding of omscholing, indien van een van de alimentatiecategorieën uit §§ 1574-1575 BGB sprake is (§ 1578 II BGB). Bovendien kunnen eveneens de lasten worden meegeteld voor een passende ouderdoms- en arbeidsongeschiktheidsverzekering bij een alimentatiecategorie uit §§ 1570-1573 en/of § 1576 BGB (de zogenaamde *Vorsorgeunterhalt* uit § 1578 III BGB).

Tot slot kunnen tevens *bijzondere behoeften* (*Sonderbedarf*) bij het geheel van behoeften worden opgeteld (§ 1585b I BGB). Deze behoeften dienen onvoorzienbaar, onregelmatig en buitengewoon hoog te zijn (§ 1613 II BGB). Hieronder kunnen bijvoorbeeld uitzonderlijke ziektekosten of kosten bij ongeval worden begrepen.¹²⁵

Middelen

De middelen worden in het Duitse recht als volgt begroot. De rechter gaat allereerst na welke *werkelijke inkomsten* de verzoekende ex-echtgenoot heeft.

¹²² Zie Schwab 2010, nr. 398-400; Bömelburg 2011, nr. 400-404.

¹²³ Bernreuther 2006, p. 471; Schwab 2010, nr. 399; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 178.

¹²⁴ Martiny & Schwab 2002, p. 35.

¹²⁵ Palandt-Brudermüller 2012, p. 1850.

Hieronder vallen voornamelijk de inkomsten uit arbeid en vermogensopbrengsten (na aftrek van de daaraan gekoppelde lasten).¹²⁶ Daarnaast kan nog rekening worden gehouden met andere inkomsten. Te denken valt bijvoorbeeld aan sociale zekerheidsuitkeringen of de besparingen die een nieuwe relatie mee kunnen brengen.¹²⁷

Naar Duits recht kan echter bij de bepaling van de behoefte een deel van de werkelijke inkomsten van een alimentatiegerechtigde buiten beschouwing worden gelaten (§ 1577 II BGB).¹²⁸ Dergelijke inkomsten moeten voortkomen uit een onredelijke (unzumutbar) bron, dat wil zeggen dat de gerechtigde inkomsten verwerft, terwijl dit niet van haar kan worden verwacht of niet passend is.¹²⁹ De gerechtigde verwerft bijvoorbeeld inkomsten uit onredelijke arbeid als zij geen plicht heeft om te werken. Hierbij kan worden gedacht aan een ouder die de zorg heeft voor een kind jonger dan drie jaar of een gerechtigde die reeds de pensioengerechtigde leeftijd heeft bereikt. In de praktijk heeft dit artikel zijn betekenis verloren.¹³⁰

Vervolgens wordt bij de middelen het *vermogen* van de ex-echtgenoot opgeteld. Een gewezen echtgenoot moet in beginsel interen op eigen vermogen (§ 1577 III BGB).¹³¹ Als op het moment van de scheiding te verwachten is dat een ex-echtgenoot met haar vermogen in eigen levensonderhoud kan voorzien, maar dit vermogen later wegvalt, dan heeft zij geen recht op partneralimentatie (§ 1577 VI BGB). Dit vindt geen toepassing indien op het moment dat het vermogen wegvalt, van de ex-echtgenoot wegens de verzorging of de opvoeding van een gemeenschappelijk kind geen beroepsactiviteit kan worden verwacht. Opnieuw wordt het belang van het kind in de Duitse wetgeving benadrukt.

Tot slot houdt de rechter rekening met de *fictieve inkomsten*.¹³² Laat de alimentatiegerechtigde het na om inkomsten uit passende arbeid (zie paragraaf 8.3.1) of vermogen te verwerven terwijl dat wel mogelijk was, dan worden deze inkomsten bij de middelen van de verzoekende ex-echtge-

¹²⁶ Bömelburg 2011, nr. 942.

¹²⁷ Bömelburg 2011, nr. 942; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1841.

¹²⁸ Volgens Bömelburg (2011, nr. 944) is dit een in rechtspolitiek opzicht mislukte, vage en moeilijk begrijpbare bepaling, die op verschillende manieren uit te leggen is. In § 1577 II 2 BGB is daarnaast bepaald dat inkomsten uit een onredelijke bron die het gehele alimentatiebedrag naar de huwelijks levensstandaard overstijgen, slechts in zoverre mee te tellen zijn, als dit met inachtneming van de wederzijdse economische verhoudingen strookt met de billijkheid. Bij de billijkheidsafweging zijn de inkomens- en vermogensomstandigheden en persoonlijke omstandigheden (bijvoorbeeld leeftijd, gezondheidstoestand en aard en omvang van de inspanningen om de onredelijke inkomsten te verkrijgen) van belang.

¹²⁹ Bernreuther 2006, p. 492 e.v.; Bömelburg 2011, nr. 945.

¹³⁰ Bömelburg 2011, nr. 949.

¹³¹ Op deze regel bestaan uitzonderingen, namelijk wanneer het te gelde maken van het vermogen economisch onverantwoord is of indien dit, rekening houdend met de wederzijdse economische verhoudingen, onbillijk is.

¹³² Bömelburg 2011, nr. 773. e.v. & 942; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1840. Zie bijvoorbeeld ook OLG Hamm 6 maart 2008, FamRZ 2008, 1937; AmtsG Flensburg 25 november 2008, FamRZ 2009, 1155.

noot opgeteld.¹³³ Hierbij wordt rekening gehouden met de situatie op de arbeidsmarkt en het arbeidsverleden.¹³⁴

8.3.3 Voorwaarden vervuld, maar toch geen partneralimentatie

Als sprake is van minstens een van de alimentatiecategorieën en de gescheiden echtgenoot behoeftig is, houdt dit naar Duits recht niet altijd in dat de ex-echtgenoot ook daadwerkelijk partneralimentatie wordt toegekend. In § 1579 BGB staat een negatieve hardheidsclausule op basis waarvan de onderhoudsaanspraak kan worden ontzegd, gematigd of in tijd kan worden begrensd.¹³⁵ Hierdoor kan de grondslag van partneralimentatie dus worden weggenomen. De rechter is ambtshalve bevoegd om § 1579 BGB toe te passen als het *grob unbillig* is dat de draagkrachtige ex-echtgenoot een onderhoudsplicht wordt opgelegd.¹³⁶ In de Duitse literatuur wordt dit het *Gegenseitigkeitsprinzip* genoemd; het rechtvaardigheidsgevoel mag niet te zeer worden aangetast doordat de alimentatiegerechtigde van haar draagkrachtige ex-partner nauwelijks solidariteit vordert, terwijl hiervan andersom geen sprake is.¹³⁷ De draagkrachtige gewezen echtgenoot dient te stellen en te bewijzen dat de hardheidsclausule kan worden toegepast.¹³⁸

In § 1579 BGB staan de volgende acht hardheidsgronden:

1. een korte huwelijksduur;
2. nieuwe duurzame relatie van de behoeftige;
3. misdrijven en zware overtredingen jegens de onderhoudsplichtige of zijn naaste verwanten;
4. moedwillige behoeftigheid;
5. moedwillige schending van vermogensbelangen;
6. ernstige niet-nakoming van de plicht om bij te dragen aan het familieonderhoud;
7. zwaarwegend wangedrag, en,
8. andere zwaarwegende gronden (restcategorie).

De eerste twee gronden houden volgens de wetgever een objectieve hardheid

¹³³ Fictieve inkomsten worden bijvoorbeeld niet meegerekend als een moeder twee jonge kinderen verzorgt en daarom niet meer dan halve dagen kan werken en er geen alternatieve verzorgingsmogelijkheden zijn. De vader had in deze zaak aangeboden om de zorg voor de kinderen op zich te nemen zodat de moeder haar werkzaamheden kon uitbreiden, maar zij weigerde dit. De rechter vond dit laatste terecht omdat tussen de vader en de kinderen geruime tijd geen onbegeleide omgang had plaatsgevonden. Zie OLG Celle 12 augustus 2008, *FamRZ* 2009, 975. Fictieve inkomsten werden wel meegerekend in een zaak waarin een vrouw werkzaam was geweest als bankemployee, maar tijdens het huwelijk wegens zorgtaken in het belang van het gezin twintig jaar niet meer had gewerkt. Haar fictieve inkomsten bestonden daarom niet uit het inkomen van een bankemployee, maar uit dat van een kantoorassistent. Zie OLG Stuttgart, 15 september 2009, *FamRZ* 2010, 217.

¹³⁴ AmtsG Flensburg 25 november 2008, *FamRZ* 2009, 1155; OLG Stuttgart 15 september 2009, *FamRZ* 2010, 217.

¹³⁵ Koch 2010, nr. 2234. In het Duitse recht bestaat sinds 2008 ook een algemene matigings- en begrenzingsregeling (§ 1578b BGB). Zie hierover paragrafen 7.4 en 7.5.

¹³⁶ Kleffmann/Kühner 2012, nr. 245.

¹³⁷ Palandt-Brudermüller 2012, p. 1862.

¹³⁸ Kleffmann/Kühner 2012, nr. 242.

in, terwijl de gronden 3 tot en met 7 kunnen worden aangemerkt als wan-gedragingen van de alimentatiegerechtigde.¹³⁹ Vooral deze laatste gronden (en soms de grond onder 8) laten zien dat de schuld na 1977 niet volledig uit het Duitse alimentatierecht is verdwenen. Net als in het Nederlandse recht is de rol van de schuld wel veranderd: van toekenningsvoorwaarde naar uitzondering.¹⁴⁰ De grond onder 8 vormt een algemene vangnetclausule: ook andere zwaarwegende gronden die niet in de wet staan, kunnen rechtvaardigen dat de negatieve hardheidclausule wordt toegepast.

De gronden onder 2 en 6 zijn bij de herziening van het Duitse alimentatierecht in 2008 toegevoegd aan § 1579 BGB.¹⁴¹ Vóór die tijd vielen deze gronden onder de restcategorie.

Als een van de acht gronden zich voordoet, betekent dit nog niet dat de onderhoudsaanspraak automatisch wordt ontzegd, verminderd of verkort. Uit § 1579 BGB blijkt namelijk dat de rechter daarnaast altijd een billijkheidsafweging moet maken. Het hangt dus van de omstandigheden van het geval af of het bestaan van een onderhoudsplicht als grof onbillijk kan worden aangemerkt.¹⁴² Door deze billijkheidsafweging kunnen allerlei bijzondere, niet-financiële, omstandigheden een rol spelen, zoals leeftijd, huwelijksduur en reële kansen van de behoeftige om een baan te vinden.¹⁴³ Ook kan van belang zijn hoe zwaar de onderhoudsplichtige door de onderhoudsbijdrage wordt belast.¹⁴⁴

In § 1579 BGB staat expliciet dat bij de billijkheidsafweging rekening moet worden gehouden met het belang van het gemeenschappelijk kind dat door de behoeftige gewezen echtgenoot wordt opgevoed en verzorgd. Hiermee wordt benadrukt dat de belangen van het kind vóór de belangen van de onderhoudsplichtige gaan.¹⁴⁵ Hierdoor kan aan de zorgende ouder partneralimentatie worden toegekend, ondanks dat sprake is van een hardheidsgrond. Opnieuw wordt bevestigd dat in het Duitse recht het belang van het kind een belangrijke plaats inneemt.¹⁴⁶ In het navolgende bespreek ik beknopt de acht hardheidsgronden.

1. Korte huwelijksduur

De eerste hardheidsgrond die in de Duitse wet wordt genoemd, is de korte huwelijksduur (§ 1579 onder 1 BGB). Of een bepaalde huwelijksduur als kort kan worden aangemerkt, hangt af van de concrete omstandigheden van het geval. Daarbij is de tijdspanne relevant tussen de huwelijksluiting en het moment dat het echtscheidingsverzoek aanhangig wordt gemaakt.¹⁴⁷ In de rechtspraak lijkt de grens bij ongeveer drie jaar te liggen.¹⁴⁸

¹³⁹ BT Drucks 16/1830, p. 20.

¹⁴⁰ Zie voor het Nederlandse recht hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.1 en hoofdstuk 3, paragrafen 3.2.2 en 3.4.

¹⁴¹ Kleffmann/Kühner 2012, nr. 242.

¹⁴² Schwab 2010, nr. 430.

¹⁴³ Palandt-Brudermüller 2012, p. 1868.

¹⁴⁴ Ibid.

¹⁴⁵ Gerhardt 2011, nr. 1229; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 252.

¹⁴⁶ In geval een ex-echtgenoot immers uit het huwelijk geboren kinderen verzorgt, bestaat tussen de behoeftigheid en het huwelijk een causaal verband. Zie hoofdstuk 3, paragrafen 3.6.1 en 3.6.2.

¹⁴⁷ Schwab 2010, nr. 431; Gerhardt 2011, nr. 1245; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 256.

¹⁴⁸ Zie Koch 2010, nr. 2239; Schwab 2010, nr. 431; Gerhardt 2011, nr. 1253; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 259; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1862.

Hoewel de periode waarin de behoeftige ex-echtgenoot de gemeenschappelijke kinderen opvoedde en verzorgde niet als zodanig bij de huwelijksduur wordt opgeteld, dient daarmee ingevolge de wet wel rekening te worden gehouden (§ 1579 onder 1 BGB). Vereist is dat deze echtgenoot een onderhoudsaanspraak heeft op basis van § 1570 BGB (partneralimentatie voor de zorgende ouder).¹⁴⁹ Hierdoor wordt het belang van het kind in § 1579 BGB benadrukt.

2. Nieuwe duurzame relatie van behoeftige

Een tweede hardheidsgrond is de nieuwe duurzame relatie (*verfestigte Lebensgemeinschaft*) van de behoeftige gewezen echtgenoot (§ 1579 onder 2 BGB). In de Duitse wet is geen definitie te vinden van de duurzame relatie. Net als bij de korte huwelijksduur hangt het van de concrete omstandigheden van het geval af of er een duurzame relatie bestaat. De wetgever heeft echter criteria gegeven die van belang zijn bij de beoordeling of sprake is van een duurzame relatie.¹⁵⁰ Deze criteria zijn als volgt: een over een langere periode gevoerde gemeenschappelijke huishouding, de openbare verschijningsvorm van de relatie, grote gemeenschappelijke investeringen (zoals de koop van een gezinswoning) en de duur van de relatie. Daarbij heeft de wetgever verduidelijkt dat financiële omstandigheden niet onder deze criteria vallen, omdat het er uiteindelijk slechts om gaat dat de nieuwe relatie de nahuwelijkse solidariteit van het eerste huwelijk heeft beëindigd.¹⁵¹ In de rechtspraak zijn de criteria nader gespecificeerd.¹⁵²

Als de nieuwe relatie van de alimentatiegerechtigde wordt beëindigd, kan de onderhoudsplicht van de vroegere ex-echtgenoot herleven. Dit is vooral mogelijk als de alimentatiegerechtigde nog gemeenschappelijke kinderen verzorgt en een alimentatieaanspraak had op grond van § 1570 BGB. Bij de andere alimentatiecategorieën is volgens het BGH de nahuwelijkse solidariteit een belangrijke maatstaf om te bepalen of een dergelijke herleving redelijk is jegens de vroegere onderhoudsplichtige gewezen echtgenoot.¹⁵³

3. Misdrijven of zware overtredingen

Een misdrijf of een zware overtreding gepleegd door de behoeftige ex-echtgenoot jegens de andere echtgenoot of diens verwanten, is een derde hardheidsgrond die in de Duitse wet wordt genoemd (§ 1579 onder 3 BGB). De begrippen misdrijven en zware overtredingen zijn ontleend aan het strafrecht (§ 12 *Strafgesetzbuch*).

Vereist is dat de alimentatiegerechtigde opzettelijk heeft gehandeld en sprake moet zijn van toerekenbaarheid (ook verminderde toerekenbaarheid).¹⁵⁴

¹⁴⁹ Zie bijvoorbeeld OLG Köln 29 juni 2007, *FamRZ* 2008, 523.

¹⁵⁰ BT-Drucks. 16/1830, p. 21. Zie ook Gerhardt 2011, nr. 1267; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1863.

En bijvoorbeeld in de rechtspraak: AmtsG Essen 11 maart 2009, *FamRZ* 2009, 1917.

¹⁵¹ BT-Drucks. 16/1830, p. 21. Zie ook Gerhardt 2011, nr. 1267 & 1269.

¹⁵² Zie voor een overzicht: Palandt-Brudermüller 2012, p. 1863-1864.

¹⁵³ BGH 13 juni 2011, *NJW* 2011, 3098, m. Anm. Schnitzler.

¹⁵⁴ Koch 2010, nr. 2246-2247 Schwab 2010, nr. 435; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 266; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1864.

Daarentegen is het niet van belang of de alimentatiegerechtigde daadwerkelijk is aangeklaagd of strafrechtelijk is veroordeeld.¹⁵⁵

In de rechtspraak wordt als misdrijf of zware overtreding onder meer aangemerkt: beledigingen, laster, valse beschuldigingen, (proces)bedrog, moord, doodslag, mishandeling, gebruik van vuurwapens tegenover de onderhoudsplichtige en seksueel misbruik van (stief)kinderen.¹⁵⁶

4 & 5. Moedwillige behoefte en moedwillige schending van zwaarwegende vermogensbelangen

De vierde en vijfde hardheidsgronden zijn de moedwillige behoefte en moedwillige schendingen van vermogensbelangen (§ 1579 onder 4 en 5 BGB). Onder moedwillige behoefte wordt verstaan dat de behoefte vóór of na de scheiding bewust en uit vrije wil of door lichtvaardig handelen zichzelf in een toestand van behoefte heeft gebracht.¹⁵⁷

Moedwillige schending van zwaarwegende vermogensbelangen kan zich voordoen als de behoefte vóór of na de scheiding het vermogen van diens gewezen echtgenoot opzettelijk of door lichtvaardig handelen heeft geschaad.¹⁵⁸ Daarbij is niet vereist dat daadwerkelijk vermogensschade is ontstaan.¹⁵⁹

Voorbeelden van moedwillige behoefte ontleend aan de jurisprudentie zijn: opzegging van een arbeidsovereenkomst zonder aanvaardbare reden, overdracht van spaargelden aan de kinderen, het opgeven van een succesvol af te ronden opleiding, onvoldoende stappen nemen om drugs-, alcohol- of medicijnenverslaving te beëindigen en zelfs het ondergaan van in-vitro-fertilisatie zonder toestemming van de echtgenoot.¹⁶⁰

Bij moedwillige schending van vermogensbelangen van de onderhoudsplichtige kan worden gedacht aan het zwartmaken van de ex-echtgenoot bij de werkgever waardoor zijn baan in gevaar komt, het toebrengen van zaakschade of belastingontduiking.¹⁶¹

6. Ernstige niet-nakoming van de plicht om bij te dragen in het onderhoud van het gezin

De zesde hardheidsgrond uit de Duitse wet is de ernstige niet-nakoming van de plicht om bij te dragen in het onderhoud van het gezin (§ 1579 onder 6 BGB), waardoor de onderhoudsplichtige of de andere gezinsleden in ernstige moeilijkheden terecht zijn gekomen. De niet-nakoming van de onderhoudsplicht moet langdurig zijn geweest (minimaal een jaar) en hebben plaatsgevonden in de periode dat de echtgenoten nog niet feitelijk gescheiden leefden.¹⁶²

¹⁵⁵ Koch 2010, nr. 2246.

¹⁵⁶ Zie voor voorbeelden uit de jurisprudentie: Gerhardt 2011, nr. 1279.

¹⁵⁷ Ey & Maurer 2010, nr. 32 e.v.; Koch 2010, nr. 2250; Schwab 2010, nr. 437; Gerhardt 2011, nr. 1289; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 268; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1865.

¹⁵⁸ Schwab 2010, nr. 437; Gerhardt 2011, nr. 1318 e.v.; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 273.

¹⁵⁹ Koch 2010, nr. 2254; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 273.

¹⁶⁰ Zie voor voorbeelden uit de jurisprudentie: Koch 2010, nr. 2251-2253; Schwab 2010, nr. 436; Gerhardt 2011, nr. 1296 e.v.; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 268-272.

¹⁶¹ Gerhardt 2011, nr. 1323-1324; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1866.

¹⁶² Ey & Maurer 2010, nr. 36 e.v.; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 274; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1866.

Onder de niet-nakoming van de plicht om aan het gezinsonderhoud bij te dragen, vallen de ernstige verwaarlozing van het huishouden en/of de kinderverzorging.¹⁶³ Daarnaast is van niet-nakoming sprake als de gerechtigde het nalaat om te werken of niet een gedeelte van haar inkomen afstaat voor huishoudgeld.¹⁶⁴ Een ernstige niet-nakoming kan zich bijvoorbeeld voordoen als een alcoholverslaafde huisvrouw niet de zorgtaken in het belang van het gezin heeft verricht of als een behoeftige tegen de wil van de voormalige partner tijdens het huwelijk niet is gaan werken.¹⁶⁵

7. Zwaarwegend wangedrag

Het zwaarwegende wangedrag van de behoeftige is de zevende opgesomde hardheidsgrond (§ 1579 onder 7 BGB). De behoeftige dient het wangedrag eenzijdig te hebben begaan, dat wil zeggen dat de onderhoudsplichtige geen aanleiding heeft gegeven voor dergelijke gedragingen.¹⁶⁶ Het wangedrag kan vóór en tijdens het huwelijk of na de scheiding zijn gepleegd.¹⁶⁷ Schending van zwaarwegende huwelijkse plichten (huwelijkse trouw, solidariteit of wederkerigheid) kan als wangedrag worden aangemerkt als dit tijdens het huwelijk is gebeurd. Onder de schending van de huwelijkse trouw valt dus overspel. Het dient dan wel te gaan om regelmatig overspel met wisselende partners of om een langdurige overspelige relatie met één partner.¹⁶⁸

Wangedrag dat door de behoeftige ná de scheiding wordt gepleegd, moet de overtreding van de huwelijkse plichten betreffen welke op grond van de nahuwelijkse solidariteit nog doorwerken.¹⁶⁹ Volgens Gerhardt gaat het hierbij om een algemeen gebod van fatsoenlijke medemenselijke omgang en om inachtneming van wederzijdse persoonlijke en financiële belangen.¹⁷⁰ Deze plichten kunnen bijvoorbeeld worden geschonden indien de behoeftige de omgang tussen het gemeenschappelijk kind en de niet-zorgende ouder verhindert of de onderhoudsplichtige belachelijk maakt bij anderen, zoals bij de kinderen.¹⁷¹ Ook een valse beschuldiging van seksueel misbruik van een gemeenschappelijk kind kan onder wangedrag vallen.¹⁷²

8. Andere zwaarwegende gronden

Zoals ik aan het begin van deze subparagraaf opmerkte, is de laatste hardheidsgrond een algemene vangnetclausule (§ 1579 onder 8 BGB). Indien zich niet een van de bovenbeschreven gronden voordoet, kan de rechter toch § 1579 BGB toepassen als sprake is van andere zwaarwegende gronden. Het gaat om

¹⁶³ Ey & Maurer 2010, nr. 42; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1866.

¹⁶⁴ Palandt-Brudermüller 2012, p. 1866.

¹⁶⁵ Gerhardt 2011, nr. 1336; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 274.

¹⁶⁶ Zie Koch 2010, nr. 2257-2263; Schwab 2010, nr. 439; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 720-728; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1866.

¹⁶⁷ Voorhuwelijks wangedrag moet de echtelijke verhoudingen hebben beïnvloed. Gerhardt 2011, nr. 1139; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1866.

¹⁶⁸ Palandt-Brudermüller 2012, p. 1866.

¹⁶⁹ Gerhardt 2011, nr. 1341; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1866.

¹⁷⁰ Gerhardt 2011, nr. 1341.

¹⁷¹ Schwab 2010, nr. 440; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1867.

¹⁷² OLG Celle 14 februari 2008, *FamRZ* 2008, 1627.

alle persoonlijke en financiële omstandigheden waardoor het grof onbillijk is dat de draagkrachtige ex-echtgenoot (volledig) onderhoudsplichtig is jegens zijn behoeftige voormalige partner.

Van de laatste grond uit § 1579 BGB kan bijvoorbeeld sprake zijn als de ex-echtgenoten lang gehuwd zijn geweest, maar niet of nauwelijks feitelijk hebben samengewoond.¹⁷³

8.3.4 Tussentijdse conclusie

Voor de toekenning van partneralimentatie dient naar Duits recht te zijn voldaan aan twee voorwaarden, namelijk sprake moet zijn van minstens een van de alimentatiecategorieën uit §§ 1570-1573 en 1575-1576 BGB en van behoefte van de verzoekende ex-echtgenoot. Ondanks dat deze twee voorwaarden kunnen zijn vervuld, heeft de rechter de mogelijkheid om op grond van de negatieve hardheidsclausule uit § 1579 BGB toch geen partneralimentatie toe te kennen, of de onderhoudsbijdrage in duur of hoogte te beperken.

Bij de vaststelling of aan een gescheiden echtgenoot partneralimentatie kan worden toegekend, kunnen in het Duitse recht op verschillende plaatsen bijzondere omstandigheden, ofwel niet-financiële factoren, een rol spelen. Zoals in hoofdstuk 3 voor het Nederlandse recht is besproken, kan door deze niet-financiële factoren inzichtelijk worden op welke grondslag een onderhoudsplicht in een concrete zaak is gebaseerd. Bij de volgende vragen zijn niet-financiële factoren van belang:

1. Is voldaan aan een alimentatiecategorie?
2. Zijn de werkelijke inkomsten van de behoeftige ex-echtgenoot afkomstig uit een onredelijke bron?
3. Is sprake van fictieve inkomsten?
4. Is het grof onbillijk dat een onderhoudsplicht wordt vastgesteld?

Bij de eerste vraag is in het Duitse recht veelal aangegeven of tussen de behoefte van de ex-echtgenoot en het huwelijk een causale relatie moet bestaan, waardoor een duidelijk onderscheid is gemaakt tussen grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Dit causale verband is ten eerste van belang bij partneralimentatie die wordt toegekend voor het volgen van een opleiding, bij- of omscholing (§ 1575 BGB). Het gevolg hiervan is dat bij deze categorie slechts partneralimentatie kan worden toegekend indien de onderhoudsbijdrage kan worden gebaseerd op de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Daarnaast is bij partneralimentatie wegens de zorg voor gemeenschappelijke kinderen (§ 1571 BGB) vanzelfsprekend dat een causale relatie bestaat tussen de behoefte van de ex-echtgenoot en het huwelijk. Bij partneralimentatie wegens ouderdom (§ 1571 BGB), ziekte (§ 1572 BGB) werkloosheid en *Aufstockungsunterhalt* (§ 1573 BGB) is de causaliteit voor de toekenning niet van belang, zodat deze onderhoudsplichten op beide grondslagen kunnen worden gebaseerd.

¹⁷³ Koch 2010, nr. 2265; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 279; Palandt-Brudermüller 2012, p. 1867.

Onduidelijk is of sprake moet zijn van een causale relatie bij partneralimentatie die wordt vastgesteld om billijkheidsredenen (§ 1576 BGB). Doordat bij deze categorie geen onderscheid is gemaakt tussen de twee grondslagen, is in de doctrine verwarring ontstaan over de vraag of de onderhoudsbijdrage uit deze categorie noodzakelijkerwijs moet zijn gebaseerd op de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

In hoeverre de verzoekende ex-echtgenoot verdien capaciteit heeft, speelt allereerst een rol bij de vaststelling van de alimentatiecategorie. De ex-echtgenoot heeft immers geen of beperkte verdien capaciteit als deze vanwege de in desbetreffende alimentatiecategorie aangegeven bijzondere omstandigheid geen mogelijkheid heeft om passende arbeid uit te oefenen in de zin van § 1574 BGB. Bij de beoordeling of de gewezen echtgenoot al dan niet passende arbeid kan verrichten, kunnen allerlei niet-financiële factoren van belang zijn. Het recht maakt daarbij geen duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen van partneralimentatie.

Als tweede is bovenstaande vraag belangrijk bij de bepaling van de behoefte. In de eerste plaats wordt de verdien capaciteit van de voormalige echtgenoot verminderd, doordat bij de vaststelling van de behoefte geen of beperkt rekening wordt gehouden met inkomsten die voortkomen uit een onredelijke bron (§ 1577 II BGB). Bij de beoordeling of hiervan sprake is, kunnen verschillende niet-financiële factoren van betekenis zijn. Daarbij wordt echter in het recht geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie. Hetzelfde geldt voor de vraag of fictieve inkomsten moeten worden meegerekend. Het antwoord op deze vraag kan namelijk worden afgeleid uit de bepaling van de eerste voorwaarde.

Tot slot komen de niet-financiële factoren om de hoek kijken bij de bepaling of op basis van de negatieve hardheidsclausule geen partneralimentatie kan worden toegekend. Bij de billijkheidsafweging door de rechter kunnen niet-financiële factoren van belang zijn. Het recht maakt daarbij in principe geen onderscheid. Wel wordt in de wet benadrukt dat rekening moet worden gehouden met het belang van het kind, waardoor indirect een voorkeur wordt gegeven voor de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

8.4 DE HOOGTE VAN PARTNERALIMENTATIE

Naast de toekenning is in hoofdstuk 1 tevens een probleem van het Nederlandse recht geconstateerd bij de hoogte van partneralimentatie, of beter gezegd, bij de berekening van de behoefte van de alimentatiegerechtigde.¹⁷⁴ Daarom worden in deze paragraaf de corresponderende Duitse regels beschreven die dit onderdeel van het alimentatierecht betreffen.

Het Duitse recht kent niet zoals het Nederlandse recht, uniforme richtlijnen voor de vaststelling van de alimentatiehoogte. De hoogste rechtscolleges van

¹⁷⁴ Paragraaf 1.3.

de deelstaten, de *Oberlandesgerichte* (verder: OLG), hebben voor de begroting van het alimentatiebedrag verschillende normen opgesteld.¹⁷⁵ Het voert voor dit proefschrift te ver om uitvoerig op deze normen in te gaan omdat – zoals gezegd – in dit hoofdstuk vooral naar een oplossing wordt gezocht voor het bovenstaande probleem van het Nederlandse recht. Daarom wordt in deze paragraaf nog slechts ingezoomd op het Duitse uitgangspunt – het huwelijkse welstandsniveau – dat geldt voor de begroting van de behoefte en de in 2008 ingevoerde algemene regeling op basis waarvan de rechter het alimentatiebedrag kan verminderen.

Uitgangspunt: welstandsniveau tijdens het huwelijk

Het welstandsniveau tijdens het huwelijk (*eheliche Lebensverhältnisse*) is het uitgangspunt bij de berekening van het alimentatiebedrag (§ 1578 I BGB).¹⁷⁶ De gedachte achter dit uitgangspunt is dat een scheiding niet mag leiden tot een sociale neergang van de behoeftige gescheiden echtgenoot; deze zou in principe moeten kunnen doorleven op de huwelijkse levensstandaard.¹⁷⁷ Dit houdt echter niet in dat partneralimentatie als garantie van de levensstandaard moet worden opgevat.¹⁷⁸ Het BGH heeft namelijk de laatste jaren in meerdere zaken aangenomen dat met inkomensveranderingen na de echtscheiding rekening kan worden gehouden bij de vaststelling van het huwelijkse welvaartsniveau.¹⁷⁹ Het BVerfG is in een uitspraak uit 2011 er eveneens vanuit gegaan dat dergelijke veranderingen in aanmerking kunnen worden genomen, mits deze ook zouden zijn ingetreden zonder dat het huwelijk door echtscheiding zou zijn ontbonden.¹⁸⁰ In dezelfde uitspraak heeft het BVerfG echter wel besloten dat de rechtspraak van het BGH ongrondwettig is in zoverre deze de door het BGH ontwikkelde berekeningsmethode betreft waarin het inkomen van de onderhoudsplichtige – dat resteerde na aftrek van eventuele kinderalimentatie – met gelijke delen over de alimentatiegerechtigde, de onderhoudsplichtige en zijn nieuwe echtgenoot werd verdeeld.¹⁸¹

In de Duitse wetgeving is niet gedefinieerd wat onder het uitgangspunt van de welstand tijdens het huwelijk moet worden verstaan. Tot het huwelijkse welvaartsniveau moeten echter die inkomsten worden gerekend die kenmerkend voor het huwelijk waren (*eheprägend*), dat wil zeggen dat de inkomsten gedurende het huwelijk voor de dekking van de levensbehoefte beschikbaar waren en ook daarvoor werden ingezet.¹⁸² Hieronder vallen bijvoorbeeld de voor het huwelijk kenmerkende inkomsten van beide echtgenoten, zoals salaris en vermogensopbrengsten, maar bijvoorbeeld ook woonvoordeel bij bewoning

¹⁷⁵ De *Düsseldorfer Tabelle* is bijvoorbeeld een belangrijke richtlijn omdat deze vaak als richtsnoer voor andere *Oberlandesgerichte* dient. Zie Riegner 2009.

¹⁷⁶ Dit uitgangspunt bestond al in het oude Duitse recht van vóór 1977. Zie Bastian 1978, p. 217.

¹⁷⁷ Schwab 2010, nr. 401.

¹⁷⁸ Bömelburg 2011, nr. 410.

¹⁷⁹ Schwab 2010, nr. 404 e.v.; Bömelburg 2011, nr. 410. Zie ook: BGH 14 april 2010, NJW 2010, 2056, m. Anm. Born.

¹⁸⁰ BVerfG 25 januari 2011, NJW 2011, 836.

¹⁸¹ Zie over deze methode meer: Schwab 2010, nr. 408d-408g. Zie ook: BGH 14 april 2010, NJW 2010, 2056, m. Anm. Born.

¹⁸² Koch 2010, nr. 2175; Schwab 2010, nr. 401; Bömelburg 2011, nr. 413.

van een eigen huis.¹⁸³ De peildatum om dergelijke inkomsten vast te stellen, is het moment van de scheiding, maar – zoals gezegd – kan ook rekening worden gehouden met (normale) inkomensstijgingen en inkomensverminderingen *na* de scheiding.¹⁸⁴ De inkomensverminderingen mogen er echter niet toe leiden dat de behoefte onder het bestaansminimum komt te liggen.¹⁸⁵

Tot het huwelijkse welvaartsniveau worden daarentegen niet de *nichtprägende* inkomsten gerekend.¹⁸⁶ Dergelijke inkomsten berusten op een onverwachte ontwikkeling, zoals een carrièresprong als gevolg van omscholing (na de feitelijke scheiding) of het winnen van de loterij.¹⁸⁷

Beide ex-echtgenoten hebben in principe recht op een gelijk aandeel van de inkomsten die voor de huwelijkse levensstandaard bepalend waren (*Halbteilungsgrundsatz*), maar de draagkrachtige ex-echtgenoot krijgt een kleine toeslag zodat deze geprikkeld blijft om te werken.¹⁸⁸ Bij lage of gemiddelde inkomens wordt het alimentatiebedrag echter meestal niet vastgesteld naar de huwelijkse levensstandaard, maar op grond van § 1581 I BGB naar billijkheid verlaagd. Bij hoge inkomens wordt bovendien geen rekening gehouden met inkomsten die voor vermogensvorming worden gebruikt.¹⁸⁹

Verhoging van het alimentatiebedrag bij huishoudelijke arbeid gedurende het huwelijk

Sinds 2001 neemt in het Duitse recht het inkomen dat voor het eerst na een echtscheiding door een voormalige huisman of huisvrouw wordt verworven, een bijzondere plaats in. In dit jaar bepaalde het BGH namelijk dat het alimentatiebedrag bij traditioneel ingerichte huwelijken volgens een andere berekeningsmethode moet worden begroot, waardoor het bedrag hoger wordt vastgesteld dan voorheen.¹⁹⁰ De nieuwe inkomsten van de ex-echtgenoot die tijdens het huwelijk de kinderen verzorgde en/of huishoudelijke taken

¹⁸³ Koch 2010, nr. 2175. De rechtspraak stelt zich hierbij op een objectief standpunt: het is niet doorslaggevend of sprake was van een bijzonder overdreven of spaarzame levensstijl. Zie voor een overzicht van inkomsten die kenmerkend voor het huwelijk zijn: Bömelburg 2011, nr. 552; Kleffmann/Kühner 2012, nr. 171-173.

¹⁸⁴ Kleffmann/Kühner 2012, nr. 144. Zie ook Schwab 2010, nr. 404 e.v. Wanneer de inkomsten van de onderhoudsplichtige na de scheiding stijgen, zal hiermee bij de vaststelling van de *eheliche Lebensverhältnisse* rekening worden gehouden indien deze inkomstenstijging reeds tijdens het huwelijk met hoge waarschijnlijkheid was te verwachten. Hieronder vallen dus de algemene salarisstijgingen bij een normaal carrièreverloop. Zie bijvoorbeeld: OLG Hamm 12 maart 2008, *FamRZ* 2008, 1446.

Met inkomstenvermindering wordt rekening gehouden als de gerechtigde ook bij het voortbestaan van het huwelijk zich op deze inkomensteruggang had moeten instellen.

¹⁸⁵ BGH 17 maart 2010, *NJW* 2010, 1665.

¹⁸⁶ Dergelijke inkomsten worden wel meegerekend bij de vaststelling van de draagkracht. Zie voor een overzicht van niet voor het huwelijk kenmerkende inkomsten: Bömelburg 2011, nr. 554.

¹⁸⁷ Bernreuther 2006, p. 450. Zie bijvoorbeeld ook: BGH 28 februari 2007, *NJW* 2007, 1961 en OLG Brandenburg 5 augustus 2008, *FamRZ* 2009, 986.

¹⁸⁸ Koch 2010, nr. 2188; Schwab 2010, nr. 412.

¹⁸⁹ Schwab 2010, nr. 403.

¹⁹⁰ BGH 13 juni 2001, *FamRZ* 2001, 986. Zie ook BVerfG 5 februari 2002, *FamRZ* 2002, 527. De rechters gebruiken verschillende berekeningsmethoden, afhankelijk van het huwelijksstypen. De huwelijksstypen zijn het zogenaamde *Alleinverdienerehe* (alleenverdienersgezin), *Doppel- und Hinzuverdienerehe* (tweeverdienersgezin) en *Mehrphasenehe* (na de scheiding begint de gerechtigde met werken of breidt zij haar werkzaamheden uit). Zie Bernreuther 2006, p. 456 e.v.

verrichtte, worden thans bij het inkomen van de onderhoudsplichtige opgeteld waardoor de welstand tijdens het huwelijk hoger uitkomt.¹⁹¹

De reden voor bovenstaande beslissing van het BGH was dat bij de berekening van de alimentatiehoogte niet slechts het inkomen van de kostwinner bepalend is voor de huwelijkse levensstandaard, maar ook de 'huishoudelijke medearbeit' van de andere echtgenoot. Deze herwaardering door het BGH van zorgtaken in het belang van het gezin laat zien dat er aandacht is voor de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit bij de berekening van de alimentatiehoogte. Indien de gewezen echtgenoot immers behoeftig is geworden als gevolg van deze zorgtaken, heeft zij offers voor het huwelijk gebracht waardoor tussen de behoeftigheid en het huwelijk een causale relatie bestaat.¹⁹²

Algemene beperking van de alimentatiehoogte (§ 1578b BGB)

Door een wetswijziging in 1986 kreeg de Duitse rechter de bevoegdheid om partneralimentatie wegens werkloosheid of *Aufstockungsunterhalt* in hoogte en duur te begrenzen op basis van billijkheidsafwegingen.¹⁹³ Toch werd in de rechtspraak zelden gebruik gemaakt van deze mogelijkheid en daarom bleven in de Duitse doctrine veel kritische geluiden bestaan over de hoogte en duur van partneralimentatie.¹⁹⁴ Bij de hervorming van het alimentatierecht in 2008 heeft de wetgever getracht tegemoet te komen aan de kritiek door de beperkte begrenzingsmogelijkheid uit 1986 te vervangen door een algemene begrenzingsclausule (§ 1578b BGB).¹⁹⁵ Op basis van deze clausule kan de rechter de hoogte en duur van partneralimentatie uit alle alimentatiecategorieën ambtshalve begrenzen. Daarbij kan de rechter tevens bepalen dat de onderhoudsplicht gefaseerd moet worden afgebouwd, want volgens § 1578b III BGB kan de alimentatieplicht gelijktijdig worden verminderd en in tijd worden begrensd.¹⁹⁶

De invoering van de algemene begrenzingsclausule was een van de belangrijkste wijzigingen in het Duitse alimentatierecht van 2008 en benadrukt de eigen verantwoordelijkheid van de ex-echtgenoot na scheiding.¹⁹⁷

¹⁹¹ Zie Koch 2010, nr. 2144; Schwab 2010, nr. 408h & 408i.

¹⁹² Zie hierover hoofdstuk 3, paragraaf 3.6.

¹⁹³ Zie Motzer 2008, p. 3; OLG Hamm 28 maart 2008, *FamRZ* 2009, 50; OLG Celle 2 juni 2008, *FamRZ* 2008, 1956. Zie over partneralimentatie wegens werkloosheid en *Aufstockungsunterhalt* paragraaf 8.3.1.

¹⁹⁴ BT-Drucks. 16/1830, p. 18; Büttner 2007, p. 773. De beperkingsmogelijkheden golden niet als een gerechtigde een gemeenschappelijk kind verzorgde of had verzorgd.

¹⁹⁵ BT-Drucks. 16/1830, p. 19. Zie ook Büttner 2007, p. 774; Wellenhofer 2007, p. 1285; Ehinger 2009, p. 105; Ey & Maurer 2010, § 1578b BGB, nr. 1. Zie voor een overzicht van de begrenzing van partneralimentatie in de praktijk: Strohal 2011.

Afgevraagd kan worden hoe de algemene begrenzingsclausule zich verhoudt met § 1579 BGB. Ten eerste is de voorwaarde om te begrenzen op basis van § 1579 BGB strenger (zeer onbillijk tegenover onbillijk). Dit is logisch gezien de mogelijkheid dat op basis van deze paragraaf het recht op partneralimentatie ook kan worden doorkruist. Ten tweede omvat § 1579 BGB gevallen van wangedrag, § 1578b BGB echter niet. Met andere woorden, bij § 1579 BGB gaat het om subjectieve gronden en bij § 1578b BGB om objectieve gronden. Zie BT-Drucks. 16/1830, p. 19-20; Maurer 2008, p. 2166; Koch 2010, nr. 2223.

¹⁹⁶ Zie bijvoorbeeld OLG Stuttgart 20 augustus 2008, *FamRZ* 2009, 53, m. Anm. Borth.

¹⁹⁷ Koch 2010, nr. 2215.

De solidariteit tussen de gewezen echtgenoten is hierdoor duidelijk afgenomen.

In het vervolg van deze paragraaf ga ik nader in op de wetgeving en jurisprudentie omtrent de beperking van de alimentatiehoogte, voor de begrenzing van de duur verwijs ik naar de volgende paragraaf. Als het *onbillijk* is dat het alimentatiebedrag wordt vastgesteld op basis van de welstand tijdens het huwelijk, kan de rechter de ‘gepaste levensbehoefte’ (*angemessener Lebensbedarf*) als maatstaf voor de behoefte nemen (§ 1578b I BGB).¹⁹⁸ De vraag rijst wat hieronder moet worden verstaan. Het BGH heeft in 2010 bepaald dat het bedrag welk wordt berekend met dit uitgangspunt in ieder geval onder het bedrag moet liggen welk zou zijn berekend met behulp van het huwelijkse welvaartsniveau en dat het bedrag vastgesteld moet worden aan de hand van het inkomen waarover de gerechtigde zonder het huwelijk en de verzorging van de kinderen zou hebben beschikt.¹⁹⁹ Als partneralimentatie is toegekend wegens ziekte, kan volgens het BGH het bedrag worden vastgesteld met behulp van het inkomen dat de gerechtigde zonder het huwelijk in het geval van haar ziekte tot haar beschikking zou hebben. Zoals gezegd, kan het bedrag niet lager worden vastgesteld dan het bestaansminimum. In de doctrine en lagere feitenrechtspraak wordt vaak uitgegaan van de fictieve levensomstandigheden van de gerechtigde als het huwelijk niet zou zijn gesloten.²⁰⁰ Daarbij blijkt uit de jurisprudentie dat het slechts kan gaan om schattingen en dat eventuele bijzondere prestaties en kansen niet meegewogen kunnen worden.²⁰¹

Wanneer is het onbillijk om de onderhoudsplicht vast te stellen ter hoogte van de huwelijkse levensstandaard? In § 1578b I 2 BGB staat dat hierbij moet worden onderzocht in hoeverre de behoeftige ex-echtgenoot na de scheiding *zelf* voor haar onderhoud kan zorgen of dat deze daartoe wegens huwelijksgelateerde nadelen niet in staat is.²⁰² Volgens § 1578b I 3 BGB blijken dergelijke nadelen vooral uit:

- de duur van de opvoeding en verzorging van een gemeenschappelijk kind;
- de verdeling tijdens het huwelijk van het huishouden en deelname aan het arbeidsproces; en,
- de huwelijksduur.

¹⁹⁸ Vóór 2008 was dit uitgangspunt te vinden in § 1578 I 2 en 3 BGB.

¹⁹⁹ BGH 17 februari 2010, NJW 2010, 1598.

²⁰⁰ Schwab 2010, nr. 421. Zie ook Ehinger 2009, p. 105-106. Bißmaier (2009, p. 389) gaat uit van het welvaartsniveau dat de gerechtigde zonder huwelijk had bereikt. Zie ook Koch 2010, nr. 2221. Daartegen vindt Büttner (2007, p. 775) dat slecht moet worden gekeken naar de levensomstandigheden van de gerechtigde van vóór het huwelijk.

OLG Karlsruhe 24 januari 2008, FamRZ 2008, 1187; OLG Hamm 28 maart 2008, FamRZ 2009, 50; OLG Karlsruhe 27 juni 2008, FamRZ 2008, 2206; OLG Hamm 28 maart 2008, FamRZ 2009, 50; OLG Jena 28 augustus 2009, FamFR 2009, 45; BGH 14 oktober 2009, NJW 2009, 3783.

Wanneer op het moment van de huwelijksluiting de gerechtigde nog aan het begin van diens beroepsontwikkeling stond en daarom geheel onzeker is hoe deze zou zijn verlopen, dan komt dit ten koste van de onderhoudsplichtige. Zie OLG Hamm 1 augustus 2008, FamRZ 2009, 519.

²⁰¹ OLG Karlsruhe 27 juni 2008, FamRZ 2008, 2206. Het OLG schatte het inkomen van een technische tekenares aan de hand van tariefgroepen op netto € 1.772,-.

²⁰² Zie ook BT-Drucks. 16/1830, p. 18. Naast huwelijksgelateerde gronden kunnen echter ook andere bijzondere omstandigheden een rol spelen, zie OLG Celle 2 oktober 2008, FamRZ 2009, 56, m. Anm. Borth.

Volgens de wetgever moeten de nadelen terug te voeren zijn op de afgesproken taakverdeling tijdens het huwelijk, omdat kostwinnerschap en de verrichting van zorgtaken in het belang van het gezin als gelijkwaardig moeten worden aangemerkt.²⁰³ Ook geldt dat hoe langer het huwelijk heeft geduurd, hoe groter het nadeel kan zijn.²⁰⁴ De voortdurende solidariteit zal vooral doorwerken als sprake is van huwelijksgerelateerde nadelen, aldus de wetgever.²⁰⁵ Toch kan de begrenzing ook worden afgewezen als geen sprake is van huwelijksgerelateerde nadelen. Het BGH heeft namelijk benadrukt dat § 1578b BGB zich niet beperkt tot de compensatie van huwelijksgerelateerde nadelen, maar dat ook rekening moet worden gehouden met *‘dariüber hinausgehender nahehehlicher Solidarität’*.²⁰⁶ Om dit te verduidelijken is per 1 maart 2013 een enigszins aangepast § 1578b I BGB in werking getreden.²⁰⁷ Kortom, het hangt uiteindelijk van de concrete omstandigheden van het geval af of daadwerkelijk het alimentatiebedrag kan worden verminderd. Zoals Büttner terecht opmerkt, zullen gescheiden echtgenoten hierdoor hoofdzakelijk strijden om de vraag of huwelijksgerelateerde nadelen zijn ingetreden.²⁰⁸

Ingevolge § 1578b I 1 BGB kan de alimentatiehoogte *niet* worden begrensd als dit onbillijk is ten opzichte van de belangen van het gemeenschappelijk kind dat voor de zorg en opvoeding aan de gerechtigde is toevertrouwd (de zogenaamde *Kinderschutzklausel*).²⁰⁹ De wetgever heeft hiermee duidelijk willen maken dat begrenzing van partneralimentatie voor de zorgende ouder (§ 1570 BGB) zelden zal voorkomen.²¹⁰ Volgens het BGH kan dit slechts wanneer de noodzakelijke opvoeding en verzorging van het gemeenschappelijk kind ondanks de vermindering van de hoogte, toch wordt gewaarborgd.²¹¹ In de uitspraken van lagere rechters komt echter duidelijk naar voren dat de alimentatieplicht uit § 1570 BGB meestal niet wordt begrensd.²¹²

²⁰³ BT-Drucks. 16/1830, p. 18. Zie ook Bißmaier 2009, p. 389.

²⁰⁴ De persoonlijke en sociale vervlechting van de echtgenoten neemt namelijk gedurende het huwelijk toe, waardoor het gerechtvaardigd kan zijn dat iemand levenslang partneralimentatie krijgt toegekend waarvan de hoogte is vastgesteld op de *eheliche Lebensverhältnisse*. BT-Drucks. 16/1830, p. 18; OLG Frankfurt a. M. 13 november 2008, *FamRZ* 2009, 49; BGH 17 februari 2010, *NJW* 2010, 1598, m. Anm. Borth.

²⁰⁵ BT-Drucks. 16/1830, p. 18. Zie ook Bißmaier 2009, p. 389.

²⁰⁶ BGH 27 mei 2009, *NJW* 2009, 2450.

²⁰⁷ BT-Drucks. 17/11885, p. 5-6. Zie voor de gewijzigde wettekst bijlage 5. Volgens de wetgever was in de praktijk de indruk ontstaan dat wanneer geen sprake was van huwelijksgerelateerde nadelen, automatisch de onderhoudsbijdrage kon worden verminderd (of verkort) zonder dat daarbij de overige omstandigheden van het geval in overweging werden genomen, zoals een lange huwelijksduur.

²⁰⁸ Büttner 2007, p. 775.

²⁰⁹ BT-Drucks. 16/1830, p. 19.

²¹⁰ BT-Drucks. 16/1830, p. 19. Zie ook Büttner 2007, p. 774; Koch 2010, nr.2226.

²¹¹ BGH 18 maart 2009, *NJW* 2009, 1876; BGH 6 mei 2009, *NJW* 2009, 1956; BGH 17 juni 2009, *NJW* 2009, 2592.

²¹² De rechter ging bijvoorbeeld in de volgende zaken niet over tot begrenzing in hoogte en duur van partneralimentatie voor de zorgende ouder: AmtsG Tempelhof-Kreuzberg 27 mei 2008, *FamRZ* 2008, 1862; OLG Brandenburg 12 juni 2008, *FamRZ* 2008, 1947; OLG Köln 28 augustus 2008, *FamRZ* 2009, 518; OLG Hamm 1 september 2008, *FamRZ* 2009, 519; OLG Hamm 30 oktober 2008, *FamRZ* 2009, 981; OLG Köln 26 mei 2009, *FamRZ* 2009, 2011; OLG Düsseldorf 16 oktober 2009, *FamRZ* 2009, 522. Zie ook Ehinger 2009, p. 106-107. Anders: OLG Düsseldorf 7 oktober 2009, *FamRZ* 2010, 301; BGH 7 maart 2012, *NJW* 2012, 1506, m. Anm. Born (in deze zaak was geen sprake van huwelijksgerelateerde nadelen omdat de zorg voor het gemeenschappelijk kind geruime tijd vóór de huwelijksluiting was begonnen).

De *Kinderschutzklausel* laat opnieuw zien dat in het Duitse recht grote waarde wordt gehecht aan het belang van het kind.

Bij welke alimentatiecategorieën, naast partneralimentatie voor de zorgende ouder, zou ook sprake kunnen zijn van huwelijksgelateerde nadelen waardoor het onbillijk is dat de hoogte wordt begrensd? Deze zijn vooral: partneralimentatie wegens werkloosheid (§ 1573 I BGB), *Aufstockungsunterhalt* (§ 1573 II BGB) en partneralimentatie wegens het volgen van een opleiding (§ 1575 BGB).²¹³ In de rechtspraak komt veelal naar voren dat geen begrenzing (in hoogte en duur) van *Aufstockungsunterhalt* wordt aangenomen.²¹⁴ Als echter geen sprake meer is van huwelijksgelateerde nadelen omdat de ex-echtgenoot na de scheiding weer kan gaan werken op het niveau van diens genoten opleiding of uitgeoefend beroep,²¹⁵ dan wordt de *Aufstockungsunterhalt* in de rechtspraak – al dan niet met inachtneming van een overgangsperiode – wel begrensd.²¹⁶ Zo verminderde bijvoorbeeld OLG Karlsruhe de *Aufstockungsunterhalt* omdat niet meer was te verwachten dat de huwelijksgelateerde nadelen zouden kunnen worden gecompenseerd.²¹⁷ De inkomensverschillen waren namelijk niet slechts ontstaan door huwelijksgelateerde nadelen, maar ook door (aan het huwelijk onafhankelijke) opleidingsverschillen van de gescheiden echtgenoten.

Bij welke alimentatiecategorieën zou echter meestal geen sprake zijn van huwelijksgelateerde nadelen? Dit zijn de alimentatiecategorieën uit § 1571 BGB (partneralimentatie wegens ouderdom) en § 1572 BGB (partneralimentatie wegens ziekte).²¹⁸ De wetgever heeft hierover gesteld dat een onbegrensde voortzetting van solidariteit bij dergelijke alimentatiecategorieën onbillijk kan zijn.²¹⁹ In de jurisprudentie wordt partneralimentatie wegens ziekte of ouderdom dan ook vaak begrensd in hoogte (en duur).²²⁰

²¹³ Gezien de wettekst van § 1576 BGB (partneralimentatie om billijkheidsredenen) vraagt Schwab (2010, nr. 426) zich af of begrenzing van een alimentatieplicht gebaseerd op deze categorie, wel mogelijk is. De gerechtigde krijgt immers partneralimentatie toegekend omdat weigering 'grof onbillijk' zou zijn. Volgens Koch (2010, nr. 2225) kan partneralimentatie om billijkheidsredenen (en wegens het volgen van een opleiding), niet worden begrensd.

²¹⁴ Zie bijvoorbeeld: OLG Karlsruhe 24 januari 2008, *FamRZ* 2008, 1187; OLG Koblenz 11 juni 2008, *FamRZ* 2009, 524; OLG Düsseldorf 16 juni 2008, *FamRZ* 2008, 1950; OLG Frankfurt a.M. 13 november 2009, *FamFR* 2009, 49.

²¹⁵ BGH 14 november 2007, *FamRZ* 2008, 134; BGH 16 april 2008, *FamRZ* 2008, 1325, m. Anm. Borth. Zie ook Bißmaier 2009, p. 389.

²¹⁶ Zie bijvoorbeeld voor begrenzing van de hoogte: OLG Bremen 10 april 2008, *FamRZ* 2008, 1957. Zie voor begrenzing in hoogte en duur: OLG Jena 27 augustus 2009, *FamFR* 2009, 45.

²¹⁷ OLG Karlsruhe 27 juni 2008, *FamRZ* 2008, 2206.

²¹⁸ Voor begrenzing van partneralimentatie wegens ziekte is niet voldoende dat wordt gesteld en bewezen dat de ziekte ook zonder het huwelijk was ingetreden. De concrete situatie gedurende het huwelijk doet er toe en in het bijzonder de afgesproken arbeidsverdeling tussen de echtgenoten en de voorhuwelijkse verhoudingen. Zie OLG Celle 20 maart 2008, *FamRZ* 2009, 121.

²¹⁹ BT-Drucks. 16/1830, p. 19.

²²⁰ Zie bijvoorbeeld voor begrenzing in hoogte: OLG Frankfurt a.M. 19 augustus 2008, *FamRZ* 2009, 526 (geen begrenzing in tijd werd aangenomen omdat ook sprake was van huwelijksgelateerde nadelen); OLG Koblenz 18 december 2008, *FamRZ* 2009, 1750. Zie bijvoorbeeld voor begrenzing in hoogte en duur: OLG Celle 20 maart 2008, *FamRZ* 2009, 121; OLG Karlsruhe 30 september 2008, *FamRZ* 2009, 341; OLG Celle 2 oktober 2008, *FamRZ* 2009, 56; OLG Bremen 5 maart 2009, *FamRZ* 2009, 1912.

8.5 DE DUUR VAN PARTNERALIMENTATIE

In deze paragraaf wordt ingegaan op de Duitse regels inzake de duur van partneralimentatie omdat in hoofdstuk 1 eveneens bij dit onderdeel van het alimentatierecht een probleem van het Nederlandse recht naar voren is gekomen.²²¹

Anders dan het Nederlandse recht kent het Duitse recht geen wettelijke maximumtermijn voor partneralimentatie. Hierdoor is het naar Duits recht mogelijk dat een gerechtigde *levenslang* partneralimentatie wordt toegekend.²²² De Duitse wetgeving schrijft namelijk bijna bij elke alimentatiecategorie (behalve bij partneralimentatie wegens ouderdom)²²³ voor welk uitgangspunt gehanteerd moet worden bij de vaststelling van de alimentatieduur.²²⁴ Bij partneralimentatie wegens ziekte stelt de wet bijvoorbeeld dat de alimentatiegerechtigde voor de duur van de ziekte partneralimentatie kan worden toegekend. Doordat echter de verschillende alimentatiecategorieën elkaar kunnen opvolgen (zie paragraaf 8.3.1), kan dit uiteindelijk tot gevolg hebben dat de onderhoudsplichtige levenslang partneralimentatie betaalt. Het Duitse recht kent dus niet zoals het Nederlandse recht een algemene verlengingsbepaling. Zoals in de vorige paragraaf is te lezen, heeft de rechter echter sinds 1986 wel een beperkte mogelijkheid en sinds 2008 een algemene bevoegdheid (§ 1578b BGB) om de alimentatietermijn te beperken.

Kortom, de vaststelling van de alimentatieduur is in het Duitse recht maatwerk. In het navolgende bespreek ik de uitgangspunten van de alimentatieduur uit de verschillende alimentatiecategorieën. Bovendien ga ik in op de algemene begrenzingsclausule uit § 1578b BGB in zoverre het de begrenzing van de alimentatieduur betreft.²²⁵

1. Duur partneralimentatie voor de zorgende ouder

Voor de duur van partneralimentatie voor de zorgende ouder (§ 1570 BGB) is na de herziening van het Duitse alimentatierecht in 2008 ingrijpend gewijzigd.²²⁶ De duur uit deze alimentatiecategorie is daarom in de recente literatuur uitvoerig besproken, mede omdat de herstructurering hiervan niet vanzelf is gegaan, zoals hierna zal blijken.²²⁷

Vóór de herziening van 2008 kon aan de zorgende ouder *Betreuungsunterhalt* worden toegekend, *zolang en voor zover* van deze niet kon worden verwacht

²²¹ Paragraaf 1.4.

²²² Zie Kroll 2007, p. 95.

²²³ Deze onderhoudsplicht kan eindigen door dood of hertrouwen van de gerechtigde (§ 1586 I BGB) of op grond van de algemene beperkingsclausule (§ 1578b BGB). Zie meer over beëindiging door hertrouwen paragraaf 8.6.

²²⁴ Zie voor de verschillende alimentatiecategorieën paragraaf 8.3.1.

²²⁵ Zie over de hoogte de vorige paragraaf.

²²⁶ Zie over de *Betreuungsunterhalt* ook paragraaf 8.3.1.

²²⁷ Zie over de *Betreuungsunterhalt* bijvoorbeeld: Klüsener & Van der Zalm 2007, 129.; Kroll 2007, 86 e.v.; Wellenhofer 2007, p. 1282 e.v.; Borth 2008, p. 2 e.v.; Detloff & Kroll 2008, p. 121 e.v.; Klüsener & Van der Zalm 2008, 58; Maurer 2008, p. 2157 e.v.; Motzer 2008; Börger 2009, p. 71 e.v.; Büttner 2009, p. 92 e.v.; Ehinger 2009, p. 105 e.v.; Lenze 2009, p. 1724 e.v.; Riegner 2009, p. 76 e.v.; Sell 2009, p. 101 e.v.; Reinken 2010, p. 125 e.v.

dat deze betaalde werkzaamheden verrichtte vanwege de verzorging en opvoeding van een gemeenschappelijk kind (§ 1570 oudBGB). Om deze bepaling te concretiseren, was door de rechtspraak een zogenaamde *Altersphasenmodell* ontwikkeld aan de hand waarvan kon worden bepaald op welke leeftijd van een kind de zorgende ouder weer aan het werk kon gaan. Een zorgende ouder had geheel geen plicht om te werken totdat het kind acht jaar oud was. Was het kind tussen de elf en vijftien jaar oud, dan werd de zorgende ouder meestal in staat geacht om parttime te werken en vanaf het vijftiende levensjaar was een fulltime baan vereist.²²⁸

Het *Altersphasenmodell* was echter niet van toepassing op *Betreuungsunterhalt* waarop de zorgende ouder van een gemeenschappelijk kind dat niet staande het huwelijk was geboren, aanspraak kon maken (§ 1615 I BGB). Sinds 1995 gold voor deze *Betreuungsunterhalt* namelijk een maximumtermijn van drie jaar (voorheen was dit één jaar). Deze termijn was gekoppeld aan het recht van elk Duits driejarig kind op een plaats op de kleuterschool (§ 24 I SGBVIII). De wetgever merkte toentertijd op dat:²²⁹

‘[d]urch die Änderung [...] wird der zeitliche Rahmen des Betreuungsunterhalts von einem Jahr auf drei Jahre ausgedehnt, um die Entwicklungschancen der nichtehelichen Kinder denen ehelicher Kinder anzugleichen. Hierdurch wird eine Vollbetreuung des Kindes durch seine Mutter bis zum Kindergartenalter ermöglicht.’

Slechts bij wijze van hoge uitzondering kon een langere termijn worden vastgesteld dan drie jaar.²³⁰ Het gevolg van dit alles was dat in het Duitse recht van vóór 2008 grote ongelijkheid bestond tussen de positie van de ouder die een uit het huwelijk geboren kind verzorgde en de ouder die een kind verzorgde dat was geboren uit een andere relatievorm. Over deze discriminatie werd veelvuldig gediscussieerd.²³¹

Om de kloof tussen de nimmer gehuwde zorgende ouder en de gescheiden zorgende ouder te verkleinen, zou het in het herziene Duitse alimentatierecht voor de eerst genoemde ouder eenvoudiger worden om de termijn na drie jaar te verlengen.²³² Van een daadwerkelijke gelijkstelling was in het wetsontwerp echter geen sprake. Hierdoor is uiteindelijk de inwerkingtreding van het hervormde alimentatierecht door een beslissing van het BVerfG op de valreep uitgesteld.²³³ Een week voordat het nieuwe recht zou worden ingevoerd (1 juli 2007) bepaalde het BVerfG op 24 mei 2007 dat het onderscheid in de alimentatieregeling tussen nimmer gehuwde ouders en gescheiden ouders in strijd was met de Duitse Grondwet (Artikel 6 Abs. 5). Deze wet bevat het constitutionele recht van het huwelijk, familie, ouders en kinderen en regelt in lid 5 de gelijkstelling van uit het huwelijk geboren kinderen en buiten het

²²⁸ Klüsener & Van der Zalm 2007, 129; Kroll 2007, p. 93; Motzer 2008.

²²⁹ BT-Drucks. 13/285, p. 16.

²³⁰ Klüsener & Van der Zalm 2007, 58; Kroll 2007, p. 89-90.

²³¹ Kroll 2007, p. 89.

²³² Het nieuwe vereiste zou worden dat beëindiging van de alimentatieplicht ‘unbillig’ zou zijn in plaats van ‘grob unbillig’. Zie Wever 2008, p. 554.

²³³ BVerfG 24 mei 2007, *FamRZ* 2007, 965, m. Anm. Born. De BVerfG toets wetgeving aan de Grondwet.

huwelijk geboren kinderen. Volgens het BVerfG hebben deze laatst genoemde kinderen recht op eenzelfde periode persoonlijke verzorging van een ouder en de alimentatieduur zou dan ook daarop moeten worden afgestemd.

De uitspraak van het BVerfG kwam als een verrassing, want circa een jaar eerder had het BGH nog geheel anders bepaald.²³⁴ In zijn beslissing van 5 juli 2006 had het BGH § 1615 I BGB voor grondwettig gehouden omdat een scheiding nahuwelijkse solidariteit met zich zou brengen, terwijl dit niet geldt voor de verbreking van andersoortige relaties. Bovendien heeft de ex-echtgenoot recht op partneralimentatie uit eigen hoofde, in tegenstelling tot de voormalige partner van een buitenhuwelijkse relatie.²³⁵

Na de beslissing van het BVerfG werd het wetsvoorstel snel aangepast, zodat de nieuwe alimentatiewetgeving per 1 januari 2008 in werking kon treden.²³⁶ In het gewijzigde wetsvoorstel is iedere vorm van *Betreuungsunterhalt* ongeacht relatievorm, in tijd begrenst op drie jaar en als uitzondering mag de periode hierna worden verlengd. De achterliggende reden voor deze maximumduur is dus voor § 1570 BGB dezelfde geworden als voor § 1615 I BGB.²³⁷

Het moge duidelijk zijn dat het recht op *Betreuungsunterhalt* van de gescheiden gehuwde ouder door de wetwijziging in 2008 ten opzichte van de oude regeling behoorlijk achteruit is gegaan. Daarom is de regeling in de literatuur niet vrij gebleven van kritiek.²³⁸ Auteurs stellen dat het recht van elk driejarig kind op een plaats op de kleuterschool geen garantie is voor dagopvang, hetgeen noodzakelijk is als zorgende ouders verplicht worden om fulltime te werken. Evenals in Nederland is in Duitsland de kinderopvang nog niet heel goed geregeld. Uit de jurisprudentie blijkt echter dat de driejarige leeftijd van het kind niet als harde grens wordt aangenomen. Hieronder zal ik dit nader bespreken.

Zoals reeds in paragraaf 8.3.1 aan de orde is gekomen, geldt thans dat een gescheiden zorgende ouder de eerste drie jaar nadat een kind uit het huwelijk is geboren, recht heeft op een basisalimentatie (§ 1570 I 1 BGB). Wanneer het kind de driejarige leeftijd heeft bereikt, wordt de zorgende ouder in principe in staat geacht om weer door een fulltime baan in eigen levensonderhoud te kunnen voorzien. In de jurisprudentie komt echter naar voren dat de nieuwe regeling niet een abrupte wisseling van voltijdse onbetaalde zorg naar een fulltime baan beoogt, maar dat het veel meer in het belang van het kind is dat van een geleidelijke overgang sprake is.²³⁹ Daarom kan de duur van de

²³⁴ BGH 5 juli 2006, *FamRZ* 2006, 1362, m. Anm. Schilling.

²³⁵ Zie Kroll 2007, p. 90; Klüsener & Van der Zalm 2007, 129; Dethloff & Kroll 2008, p. 123-125; Motzer 2008.

²³⁶ Klüsener & Van der Zalm 2008, 58.

²³⁷ De wetgever stelde namelijk: *‘Die Drei-Jahres-First ist im Regenfall mit dem Kindeswohl vereinbar [...]. Mit ihr wird, genauso wie dies bereits beim geltenden § 1615 I S. 3 BGB der Fall ist, an zahlreiche sozialstaatliche Leistungen und Regelungen angeknüpft, insbesondere also an den Anspruch des Kindes auf einen Kindergartenplatz.’* BT-Drucks. 16/6980, p. 8.

²³⁸ Zie bijvoorbeeld Kroll 2007, p. 91; Lenze 2009, p. 1724 e.v.; Sell 2009, p. 101 e.v.

²³⁹ OLG Düsseldorf 9 mei 2008, *FamRZ* 2008, 1861; OLG Thüringen 24 juli 2008, *FamRZ* 2008, 2203; KG 18 augustus 2008, *FamRZ* 2009, 336; BGH 17 juni 2009, *NJW* 2009, 2592. Zie ook Koch 2010, nr. 2095.

Betreuungsunterhalt worden verlengd, zolang en voor zover dit overeenstemt met de billijkheid (§ 1570 I 2 BGB).

De wet regelt dat bij de billijkheidsafweging rekening moet worden gehouden met het belang van het kind en de bestaande mogelijkheden van kinderopvang (§ 1570 I 3 BGB). Wat billijk is, is aan het oordeel van de rechters overgelaten en daarbij zijn de omstandigheden van het geval bepalend.²⁴⁰ De wetgever heeft hiermee uitdrukkelijk afstand willen doen van het (traditionele) *Altersphasenmodell*.²⁴¹ Het kan echter op basis van *kindbezogene* en *elternbezogene Gründe* billijk zijn om de alimentatieplicht te verlengen.²⁴² De *kindbezogene Gründe* hebben daarbij het sterkste gewicht en voorrang op de *elternbezogene Gründe*.²⁴³ Bij *kindbezogene Gründe* kan bijvoorbeeld worden gedacht aan de slechte gezondheid van een kind waardoor deze meer verzorging nodig heeft en deze zorg niet kan worden overgelaten aan derden.²⁴⁴ Zo heeft het BGH in 2010 beslist dat ook partneralimentatie kan worden toegekend aan de ouder die de zorg heeft voor een *meerderjarig* gehandicapt kind.²⁴⁵ Anders gezegd, Jane uit de voorbeeldcasus van dit proefschrift zou naar Duits recht voor een lange periode partneralimentatie toegekend kunnen krijgen wegens de zorg voor haar gehandicapte zoon die ook na zijn achttiende jaar geen zelfstandig bestaan kan leiden.²⁴⁶

Door de *elternbezogene Gründe* kan de rechter tevens rekening houden met de rolverdeling tijdens het huwelijk en de huwelijksduur (§ 1570 II BGB). Hierbij is maatgevend het in het huwelijk gegroeide vertrouwen in de afgesproken rolverdeling.²⁴⁷ Volgens de wetgever vinden de concrete welstand tijdens huwelijk en de voortdurende solidariteit hier hun neerslag.²⁴⁸

Hoewel in de rechtspraak geen gebruik meer mag worden gemaakt van het traditionele *Altersphasenmodell*, houdt dit nog niet in dat de leeftijd van de kinderen onbelangrijk is geworden bij de bepaling of verlenging billijk is.²⁴⁹ In juni 2009 besliste het BGH dat verlenging mogelijk is als sprake is van een '*überobligationsmäßigen Doppelbelastung*'.²⁵⁰ Dit wil zeggen dat de zorg

²⁴⁰ BT-Drucks. 16/6980, p. 9; Lenze 2009, p. 1727. Een concrete tijdelijke begrenzing van de verlenging van de *Betreuungsunterhalt* is in de wet niet gegeven, maar in de rechtspraak wordt er wel vanuit gegaan dat de grens in principe ligt bij het meerderjarig worden van het kind. OLG München 4 juni 2008, *FamRZ* 2008, 1945; KG 25 april 2008, *FamRZ* 2008, 1942.

²⁴¹ BT-Drucks. 16/1830, p. 17. Zie bijvoorbeeld ook OLG Hamm 6 maart 2008, *FamRZ* 2008, 1937; BGH 18 maart 2009, *NJW* 2009, 1876.

²⁴² Büttner 2009, p. 93-94; Schwab 2010, nr. 376-377.

²⁴³ BGH 18 maart 2009, *NJW* 2009, 1876 en 6 mei 2009, *NJW* 2009, 1956. Zie ook: Schwab 2010, nr. 378.

²⁴⁴ Reinken 2010, p. 126. Zie ook: OLG Hamm 25 november 2008, *FamRZ* 2009, 976; OLG Düsseldorf 7 oktober 2009, *FamRZ* 2009, 301. Opvang door grootouders is vrijwillig en daarom heeft de zorgende ouder in dergelijke gevallen geen plicht om diens werkzaamheden uit te breiden, zie BGH 17 juni 2009, *NJW* 2009, 2592.

²⁴⁵ BGH 17 maart 2010, *NJW* 2010, 1665.

²⁴⁶ Zie voor deze casus bijvoorbeeld de introductie van deze dissertatie.

²⁴⁷ BT-Drucks. 16/6980, p. 9. Zie ook OLG Düsseldorf 9 mei 2008, *FamRZ* 2008, 1861; OLG Braunschweig 2 december 2008, *FamRZ* 2008, 977.

²⁴⁸ BT-Drucks. 16/6980, p. 9.

²⁴⁹ Meerdere auteurs hebben gepleit voor een modern *Altersphasenmodell*. Zie bijvoorbeeld Borth 2008, p. 9-10; Börger 2009, p. 71-72; Lenze 2009, p. 1727; Sell 2009, p. 101 e.v.

²⁵⁰ BGH 16 juli 2008, *FamRZ* 2008, 1739; OLG Düsseldorf 16 oktober 2009, *FamRZ* 2009, 522.

voor het kind in combinatie met een fulltime baan voor een ouder een buitensporige belasting inhoudt. Meestal zal dit mede afhangen van de leeftijd van de kinderen.²⁵¹ In de jurisprudentie werd bijvoorbeeld beslist dat het voor een moeder die de zorg had voor een tweeling van vijf jaar, onredelijk was dat zij fulltime aan het werk zou moeten gaan.²⁵² De algemene lijn in de lagere rechtspraak is dat een zorgende ouder niet fulltime hoeft te werken als deze de zorg heeft voor een kind dat op de kleuterschool of in de eerste klas van het Duitse basisonderwijs zit.²⁵³

2. *Duur partneralimentatie wegens ziekte*

In § 1572 BGB is opgenomen dat een zieke behoeftige gescheiden echtgenoot partneralimentatie kan worden toegekend, zolang en voor zover van deze geen deelname aan het arbeidsproces kan worden verwacht vanwege ziekte dan wel andere gebreken of zwakten.²⁵⁴ De maximumduur van de onderhoudsplicht is daarmee afhankelijk van de duur van de ziekte. Wanneer de alimentatiegerechtigde weer is hersteld of haar gezondheidstoestand zodanig is verbeterd dat het redelijk is dat zij wederom full- of parttime kan werken, eindigt de onderhoudsplicht.²⁵⁵ Het kan dus voorkomen dat levenslang partneralimentatie moet worden betaald als de gerechtigde een (ernstige) chronische of ongeneeslijke ziekte heeft.

3. *Duur partneralimentatie wegens werkloosheid en Aufstockungsunterhalt*

In § 1573 BGB is geregeld dat de behoeftige ex-echtgenoot op grond van dit artikel partneralimentatie toegekend kan krijgen zolang en voor zover zij na de scheiding geen passende arbeid kan vinden.²⁵⁶ Deze onderhoudsaanspraak kent in principe geen begrenzing in tijd: zolang een gerechtigde niet in staat is om passende arbeid te vinden of niet in haar volledige onderhoud in de zin van § 1578 BGB kan voorzien, kan de onderhoudsplicht voortduren.²⁵⁷

Reeds voor de inwerkingtreding van de algemene begrenzingsmogelijkheid in 2008 (zie hieronder), heeft het BGH bepaald dat bij de vraag of de *Aufstockungsunterhalt* in tijd kan worden beperkt, rekening moet worden gehouden of sprake is van huwelijksgelateerde verminderde verdien-capaciteit.²⁵⁸ Niet zozeer de wet, maar de rechtspraak maakt bij deze alimentatiecategorie dus een onderscheid tussen de twee grondslagen.

²⁵¹ Sell 2009, p. 101. Zie ook OLG München, *FamRZ* 2008, 1945. Zie voor meer jurisprudentie Büttner 2009, p. 94-95.

²⁵² AmtsG Tempelhof-Kreuzberg 27 mei 2008, *FamRZ* 2008, 1862.

²⁵³ OLG München 4 juni 2008, *FamRZ* 2008, 1945; OLG Thüringen 24 juli 2008, *FamRZ* 2008, 2203; KG 18 augustus 2008, *FamRZ* 2009, 336. Zie voor een ander model: OLG Düsseldorf 16 oktober 2008, *FamRZ* 2009, 522 (geen verplichting om fulltime te werken totdat het kind veertien jaar is geworden) en OLG Celle 6 augustus 2009, *FamRZ* 2009, 46 (idem, twee kinderen van elf en veertien jaar oud). Anders: OLG Bremen, 19 december 2008, *FamRZ* 2009, 1496 (verplichting om fulltime te werken bij zorg van een twaalfjarig kind).

²⁵⁴ Zie over deze alimentatiecategorie ook paragraaf 8.3.1.

²⁵⁵ Bastian 1978, p. 195.

²⁵⁶ Zie over deze alimentatiecategorie ook paragraaf 8.3.1.

²⁵⁷ Bastian 1978, p. 199; Ey & Maurer 2010, § 1573 BGB, nr. 3.

²⁵⁸ Zie bijvoorbeeld: BGH 12 april 2006, *FamRZ* 2006, 1006, m. Anm. Born. Zie ook Bruder Müller 2008, p. 138-139 & 170.

4. *Duur partneralimentatie wegens het volgen van een opleiding, bij- of omscholing*

Als een alimentatiegerechtigde partneralimentatie toegekend krijgt vanwege het volgen van een opleiding, geldt een alimentatieduur voor de periode in welke een opleiding in het algemeen kan worden afgesloten (§ 1575 I 1 BGB).²⁵⁹ De rechter gaat daarbij uit van de gemiddelde duur van desbetreffende opleiding; niet doorslaggevend zijn bijvoorbeeld opleidingsvoorschriften over de minimale studieduur.²⁶⁰ Dergelijke voorschriften kunnen overigens wel als richtlijn dienen. Tevens voegt de wet toe dat bij de vaststelling van de duur rekening moet worden gehouden met huwelijksgereleerde vertragingen (§ 1575 I 2 BGB). Overschrijding van de opleidingstermijn om persoonlijke gronden is in principe irrelevant, behalve indien dit terug te voeren is op het huwelijk.²⁶¹

De alimentatieduur van partneralimentatie wegens bij- of omscholing is niet in de wet afzonderlijk geregeld. De alimentatieduur richt zich in deze gevallen op de eisen van de arbeidsmarkt en kan gewoonlijk worden afgestemd op publiekrechtelijke bepalingen. Dit laatste zou volgens Ey en Maurer betekenen dat de gemiddelde alimentatieduur concreet kan worden vastgesteld tussen één jaar en achttien maanden (§ 73 I SGB III).²⁶² Een andere mogelijkheid is om de duur te bepalen op 2/3 van de tijd van een overeenstemmende beroepsopleiding (§ 85 II SGB III).²⁶³

5. *Duur partneralimentatie om billijkheidsredenen*

Als de voormalige echtgenoot partneralimentatie ontvangt op grond van billijkheidsredenen, ontvangt zij deze onderhoudsbijdrage zolang en voor zover van haar geen deelname aan de arbeidsmarkt kan worden verwacht om zwaarwegende gronden (§ 1576 BGB).²⁶⁴ Het hangt van de omstandigheden van het geval af of de zwaarwegende gronden in tijd zijn beperkt, echter een levenslange onderhoudsplicht is mogelijk. Zo zou het bijvoorbeeld mogelijk kunnen zijn dat een gerechtigde die de zorg heeft voor een pleegkind na een bepaalde tijd niet meer wordt verhinderd om weer aan het werk te gaan.²⁶⁵ Daarnaast kan een begrenzing in tijd ook het gevolg zijn van de billijkheidsafweging, bijvoorbeeld als financiële hulp aan de behoeftige slechts is gerechtvaardigd voor een overgangperiode.²⁶⁶

Algemene begrenzing van de alimentatieduur (§ 1578b BGB)

In de vorige paragraaf heb ik uiteengezet dat de rechter sinds 2008 ambtshalve de mogelijkheid heeft om de onderhoudsplicht in tijd te begrenzen, ongeacht op welke alimentatiecategorie deze onderhoudsbijdrage is gebaseerd. De duur

²⁵⁹ Zie over deze alimentatiecategorie ook paragraaf 8.3.1.

²⁶⁰ Bastian 1978, p. 208; Ey & Maurer 2010, § 1575 BGB, nr. 17.

²⁶¹ Volgens Maurer (Ey & Maurer 2010, § 1575 BGB, nr. 17) kunnen ook ouderdom en ziekte van de gerechtigde als omstandigheid worden meegewogen.

²⁶² Ey & Maurer 2010, § 1575 BGB, nr. 17.

²⁶³ Ibid.

²⁶⁴ Zie over deze alimentatiecategorie ook paragraaf 8.3.1.

²⁶⁵ Ey & Maurer 2010, § 1576 BGB, nr. 19.

²⁶⁶ Ibid.

van een onderhoudsplicht kan worden begrensd wanneer een onbegrensde duur *onbillijk* is (§ 1577b II BGB).²⁶⁷ De algemene opvatting is dat bij een begrenzing in tijd een overgangsperiode redelijk is, zodat de gerechtigde zich kan instellen op een nieuwe situatie met geringe financiële middelen.²⁶⁸ Hoe lang deze periode moet zijn, hangt af van de economische en persoonlijke verhoudingen, waarbij een lange huwelijkse samenleving van betekenis kan zijn.

Net als bij de begrenzing van de alimentatiehoogte, moet met de billijkheidsafweging worden nagegaan in hoeverre de behoeftige ex-echtgenoot zelf door passende arbeid in haar levensonderhoud kan voorzien of dat deze daar wegens huwelijksgelateerde nadelen niet toe in staat is. In § 1578b II 2 BGB wordt namelijk de zinnen 2 en 3 van het eerste lid betreffende de hoogte van overeenkomstige toepassing op de duur verklaard. Voor de beschrijving van wat onder de huwelijksgelateerde nadelen moet worden verstaan, verwijs ik naar de vorige paragraaf.

Evenals bij de begrenzing van de hoogte wordt bovendien in het tweede lid van § 1578b BGB toegevoegd dat de duur niet kan worden verkort als dit in strijd is met het belang van het gemeenschappelijk kind (*Kinderschutzklausel*). Zoals vaker, wordt het belang van het kind in de Duitse wetgeving benadrukt. Zoals in de vorige paragraaf aan de orde kwam, wordt door de *Kinderschutzklausel* begrenzing van partneralimentatie voor de zorgende ouder (§ 1570 BGB) een uitzondering. Begrenzing in duur is volgens het BGH daarom slechts mogelijk indien geen *kindbezogene* of *elternbezogene Gründe* aanwezig zijn op basis waarvan partneralimentatie voor de zorgende ouder kan worden verlengd (zie hierboven).²⁶⁹ Daarom wordt in de lagere rechtspraak partneralimentatie op grond van deze categorie meestal niet in tijd begrensd.²⁷⁰

Net zoals bij de begrenzing van de alimentatiehoogte zal, naast partneralimentatie voor de zorgende ouder, op grond van de volgende alimentatiecategorieën de onderhoudsplicht meestal *niet* in tijd kunnen worden beperkt omdat sprake is van huwelijksgelateerde nadelen: partneralimentatie wegens werkloosheid (§ 1573 I BGB), *Aufstockungsunterhalt* (§ 1573 II BGB) en partneralimentatie wegens het volgen van een opleiding (§ 1575 BGB). Desondanks blijkt uit de lagere rechtspraak dat *Aufstockungsunterhalt* vaak in tijd wordt begrensd, meestal omdat geen sprake *meer* is van huwelijks-

²⁶⁷ Als de alimentatieplicht in tijd wordt begrensd, wil dit niet automatisch inhouden dat de onderhoudsaanspraak daadwerkelijk voor de duur van deze periode bestaat. De voorwaarde voor de alimentatiecategorie dient eveneens te bestaan.

Het verdient de opmerking dat de vermindering van de alimentatiehoogte (logischerwijze) voorrang heeft boven de verkorting van de duur. Maurer 2008, p. 2165; Schwab 2010, nr. 424.

²⁶⁸ Koch 2010, nr. 2219. Zie ook OLG Thüringen 27 augustus 2009, *FamRZ* 2010, 216.

²⁶⁹ BGH 18 maart 2009, *NJW* 2009, 1876.

²⁷⁰ Zie bijvoorbeeld: OLG München 4 juni 2008, *FamRZ* 2008, 1945; OLG Hamm 3 juli 2009, *FamRZ* 2009, 2092; OLG Celle 12 augustus 2008, *FamRZ* 2009, 975. Anders: OLG Brandenburg 7 oktober 2008, *FamRZ* 2009, 52. Zie voor de jurisprudentie over begrenzing in duur en hoogte paragraaf 8.4.

gerelateerde nadelen.²⁷¹ De causale relatie tussen het inkomensnadeel en het huwelijk kan immers door tijdsverloop aan betekenis verliezen.²⁷² Dit is bijvoorbeeld het geval als een kapster na het huwelijk weer haar vroegere beroep kan uitoefenen, ondanks dat het huwelijk ruim twintig jaar heeft geduurd en hieruit twee kinderen zijn geboren die door de vrouw zijn verzorgd.²⁷³ Tevens worden geen huwelijksgelateerde nadelen aangenomen bij een korte huwelijksduur (bijna drie jaar) omdat een snelle terugkeer naar het welstandsniveau mogelijk is welk de behoeftige ex-echtgenoot zou hebben gehad als geen huwelijk was gesloten.²⁷⁴

Naast *Aufstockungsunterhalt* wordt in de jurisprudentie vaak partneralimentatie wegens ziekte in tijd begrensd.²⁷⁵ Ziekte is in principe immers niet een huwelijksgelateerd nadeel, maar een algemeen risico van het leven waardoor de onderhoudsplicht slechts is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. Toch houdt dit niet in dat in alle gevallen waar ziekte een rol speelt, de duur door de rechter wordt begrensd.²⁷⁶ Dit was logisch in een zaak waarin een vrouw ziek was geworden als gevolg van de geboorte van een gemeenschappelijk kind omdat in dit geval sprake was van een aan het huwelijk gerelateerd nadeel.²⁷⁷ Dat geen begrenzing door het OLG Nürnberg werd aangenomen in een geval dat de vrouw vanwege zwaarlijvigheid haar werkzaamheden niet kon uitbreiden, was minder vanzelfsprekend.²⁷⁸ De zwaarlijvigheid was immers niet door het huwelijk veroorzaakt. Het OLG stond echter geen begrenzing toe omdat het gevaar bestond dat haar gezondheidstoestand in de toekomst zou verslechteren en het huwelijk meer dan twintig jaar had geduurd. Volgens het OLG kwam aan de nahuwelijkse solidariteit een grotere betekenis toe dan het ontbreken van huwelijksgelateerde nadelen.

8.6 BEËINDIGING VAN DE ONDERHOUDSUITKERING DOOR HERTROUWEN OF SAMENLEVING VAN DE ALIMENTATIEGERECHTIGDE

In hoofdstuk 1 is tot slot nog een probleem van het Nederlandse recht geïdentificeerd bij de beëindiging van partneralimentatie wegens hertrouwen of daaraan

²⁷¹ Zie bijvoorbeeld: OLG Zweibrücken 17 januari FamRZ 2008, 1958; OLG Stuttgart 5 augustus 2008, FamRZ 2008, 2208; OLG Zweibrücken 8 februari 2008, FamRZ 2009, 49; OLG Celle 7 maart 2008, FamRZ 2008, 1448; OLG Celle 28 maart 2008, FamRZ 2008, 1949; OLG München 2 juni 2008, FamRZ 2009, 52; OLG Bremen 12 september 2008, FamRZ 2009, 347; OLG Saarbrücken 9 april 2008, FamRZ 2009, 349; OLG Brandenburg FamRZ 2009, 977; AmtsG Flensburg 25 november 2008, FamRZ 2009, 1155. Zie voor de jurisprudentie over begrenzing in duur en hoogte paragraaf 8.4.

²⁷² Koch 2010, nr. 2230.

²⁷³ De *Aufstockungsunterhalt* werd begrensd op een termijn van vijf jaar: OLG Zweibrücken 8 februari 2008, FamRZ 2009, 49.

²⁷⁴ Door de rechter werd geheel geen *Aufstockungsunterhalt* toegekend: OLG Hamm 28 maart 2008, FamRZ 2009, 50.

²⁷⁵ OLG Celle 28 mei 2008, FamRZ 2008, 1449; OLG München 30 april 2008, FamRZ 2008, 1959; OLG München 18 februari 2009, FamRZ 2009, 1154.

²⁷⁶ OLG Nürnberg 28 januari 2008, FamRZ 2008, 1256; OLG Braunschweig 29 januari 2008, FamRZ 2008, 999; OLG Frankfurt a.M. 19 augustus 2008, FamRZ 2009, 526.

²⁷⁷ OLG Braunschweig 29 januari 2008, FamRZ 2008, 999.

²⁷⁸ OLG Nürnberg 28 januari 2008, FamRZ 2008, 1256.

gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde.²⁷⁹ Daarom wordt in deze paragraaf de corresponderende beëindigingsregeling beschreven uit het Duitse recht.

In het Duitse alimentatierecht van vóór de liberalisering van 1977 was reeds opgenomen dat de onderhoudsuitkering tussen ex-echtgenoten definitief en van rechtswege eindigt op het moment dat de gerechtigde hertrouwt (§ 67 EheG).²⁸⁰ Behalve dat de beëindiging niet altijd definitief hoeft te zijn, is de regeling na 1977 verder hetzelfde gebleven (§ 1586 I jo § 1586a I BGB).

Door concubinaat kan de onderhoudsuitkering *niet* van rechtswege worden beëindigd. Zoals in paragraaf 8.3.3 naar voren kwam, kan sinds de hervorming van het alimentatierecht in 2008 een nieuwe duurzame relatie van de behoeftige gescheiden echtgenoot wel een reden zijn om de negatieve hardheidsclausule uit § 1579 BGB toe te passen. Bij concubinaat kan de rechter dus beslissen dat geen partneralimentatie wordt toegekend, dan wel dat de onderhoudsplicht wordt begrensd in tijd of hoogte.²⁸¹

De wet biedt de mogelijkheid om de onderhoudsplicht van een eerdere ex-echtgenoot te doen herleven als een opvolgend huwelijk van de behoeftige voormalige partner wordt ontbonden (§ 1586a I BGB). Deze mogelijkheid geldt slechts voor de alimentatiecategorie uit § 1570 BGB: partneralimentatie wegens de verzorging of opvoeding van een gemeenschappelijk kind. Daarbij geldt als voorwaarde dat de ouder door de zorg voor het kind uit het eerdere huwelijk nog steeds geen passende arbeid kan verrichten.

Daarnaast kan worden afgevraagd of de onderhoudsplicht van de eerdere ex-echtgenoot vóór de onderhoudsplicht van de latere ex-echtgenoot gaat. Dit blijkt niet het geval te zijn: de verantwoordelijkheid van de ex-echtgenoot uit een eerder huwelijk is subsidiair ten opzichte van de verantwoordelijkheid van de ex-echtgenoot uit het later ontbonden huwelijk. Herleving is namelijk slechts mogelijk als geen partneralimentatie kan worden vastgesteld ten laste van de latere gewezen echtgenoot (§ 1586a II BGB).²⁸² De levensverhoudingen van de gescheiden echtgenoten van het laatst ontbonden huwelijk zijn namelijk meer bepalend voor de levensomstandigheden van de behoeftige.²⁸³

Bij de vaststelling van de alimentatiehoogte van de herlevende alimentatieplicht geldt als uitgangspunt het welvaartsniveau van tijdens het vroegere huwelijk. De rechter kan echter wel rekening houden met financieel ongunstigere verhoudingen uit een daaropvolgend huwelijk, aangezien deze de levensomstandigheden van de gerechtigde sterker kan hebben gevormd.²⁸⁴

²⁷⁹ Paragraaf 1.5.

²⁸⁰ Zie over het EheG meer paragraaf 8.2.

²⁸¹ Wanneer op basis van § 1579 BGB de alimentatieplicht wordt beëindigd wegens samenwonen van de gerechtigde, kan deze plicht herleven wanneer de samenleving eindigt. Zie bijvoorbeeld OLG Celle 14 februari 2008, *FamRZ* 2008, 1627.

²⁸² Koch 2010, nr. 2105. Het kan tevens voorkomen dat een ex-echtgenoot niet kan werken vanwege de zorg voor kinderen uit een eerste en tweede huwelijk. Als niet is vast te stellen of de behoeftigheid van deze ouder het gevolg is van de zorg voor de kinderen uit het eerste dan wel het tweede huwelijk, heeft zij jegens beide ex-echtgenoten recht op partneralimentatie voor het volledige alimentatiebedrag. De onderlinge verhouding tussen de twee draagkrachtige ex-echtgenoten wordt vastgesteld naar § 1586a II BGB.

²⁸³ Ey & Maurer 2010, § 1586a I BGB, nr. 1.

²⁸⁴ *Ibid.*, nr. 7.

Anders dan vóór de herziening van het Duitse alimentatierecht in 2008 kan tegenwoordig de zorgende ouder op basis van § 1586a I BGB na beëindiging van de zorg voor het gemeenschappelijk kind, niet meer om *Anschlussunterhalt* op grond van de alimentatiecategorieën uit §§ 1571-1573 en 1575 BGB verzoeken. De wetgever merkte op dat het bij de rechtvaardiging van *Anschlussunterhalt* het niet gaat om het belang van het kind, maar om voortdurende solidariteit.²⁸⁵ Door het nieuwe huwelijk van de gerechtigde wordt deze solidariteit beëindigd en de eigen verantwoordelijkheid van de ex-echtgenoten verzet zich tegen herleving van *Anschlussunterhalt*.²⁸⁶

8.7 HET DUITSE RECHT TOEGEPAST OP DE TWEE CASUS

In deze paragraaf wordt het beschreven Duitse partneralimentatierecht toegepast op de twee casus die in de introductie van dit proefschrift zijn gegeven. Deze casus betreffen het geval van Lisa waarin de onderhoudsbijdrage zuiver is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit en de situatie van Jane waarin de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Nagegaan wordt tot welke uitkomsten deze toepassing leidt, zodat onderzocht kan worden of in het Duitse recht een onderscheid wordt gemaakt tussen deze twee uiteenlopende casus. Wanneer van dit laatste sprake is, kan het Duitse recht wellicht oplossingen bieden voor de in hoofdstuk 1 geconstateerde problemen van het Nederlandse recht inzake de rechtvaardiging van de toekenning, de hoogte, de duur en de beëindigingsregeling bij hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde.²⁸⁷

De toekenning van partneralimentatie

Zowel Lisa als Jane kan haar alimentatieverzoek baseren op een alimentatiecategorie uit de Duitse wet. Lisa kan aanspraak maken op partneralimentatie wegens werkeloosheid omdat zij na de scheiding niet onmiddellijk passend werk kan vinden. Mocht Lisa wel weer snel na de echtscheiding passend werk kunnen vinden (bijvoorbeeld als verpleegkundige), dan kan haar waarschijnlijk *Aufstockungsunterhalt* worden toegekend. Daarnaast kan Jane *Betreuungsunterhalt* worden toegekend omdat zij de zorg heeft voor de twee zoontjes die zijn geboren uit het huwelijk met Albert, van wie de jongste gehandicapt is.

Een andere voorwaarde die in het Duitse recht wordt gesteld aan de toekenning van partneralimentatie is de behoefte van de alimentatiegerechtigde. Lisa en Jane zijn beiden behoeftig omdat zij na de echtscheiding niet over middelen beschikken om in hun behoefte te voorzien.

Hoewel in beide casus is voldaan aan de voorwaarden die het Duitse recht stelt om aanspraak te kunnen maken op partneralimentatie, is het naar Duits recht mogelijk dat Lisa toch geen onderhoudsbijdrage (of een lager bedrag) wordt

²⁸⁵ BT-Drucks. 16/1830, p. 22.

²⁸⁶ Ibid.

²⁸⁷ Voor een uitgebreide uiteenzetting van deze problemen verwijs ik naar hoofdstuk 1.

toegekend omdat de negatieve hardheidsclausule op haar geval van toepassing kan zijn. De hardheidsgrond die moedwillige behoefteigheid inhoudt, geldt namelijk onder meer voor situaties waarin een arbeidsovereenkomst is opgezegd zonder aanvaardbare reden. Het lijkt erop dat Lisa geen aanvaardbare reden had om haar baan als verpleegkundige op te zeggen, want haar keuze was slechts ingegeven door het zeer goede inkomen van David waardoor het echtpaar een welvarend leven kon leiden. Lisa heeft tijdens het huwelijk geen zorgtaken in het belang van het gezin verricht. Het is aan David om dit te stellen en te bewijzen, wat uiteraard lastig is. Gezien de lange huwelijksduur en het zeer goede inkomen van David is het daarnaast nog maar de vraag of de Duitse rechter – ook na de billijkheidsafweging – beslist dat het grof onbillijk is dat David onderhoudsplichtig is.

Anders dan in het Nederlandse recht volgt dus uit het Duitse recht dat een onderscheid wordt gemaakt tussen de uiteenlopende gevallen van Lisa en Jane, waarin enerzijds de behoefteigheid is veroorzaakt door omstandigheden die geheel in de sfeer van de verantwoordelijkheid van verzoeker zelf liggen en, anderzijds de behoefteigheid is ontstaan als gevolg van offers die verzoeker in het belang van het gezin heeft gebracht. Zoals gezegd, is de kans echter niet zo groot dat Lisa geen partneralimentatie wordt toegekend.

Om te kunnen bestuderen of het Duitse recht een onderscheid maakt tussen de uiteenlopende casus van Lisa en Jane bij de toepassing van de regels over de hoogte, duur en beëindiging bij hertrouwen of samenwonen, wordt er in het vervolg van deze paragraaf vanuit gegaan dat de rechter de hardheidsclausule niet toepasselijk verklaart op de casus van Lisa.

De alimentatiehoogte

In principe wordt in het Duitse recht zowel in het geval van Lisa als in de situatie van Jane de hoogte van het alimentatiebedrag berekend aan de hand van het huwelijkse welvaartsniveau. Het gaat daarbij om alle inkomsten van David en Albert die kenmerkend voor het huwelijk waren. Doordat beide mannen als ICT-ondernemer en advocaat een (zeer) goed inkomen hebben, kunnen beide vrouwen hoge alimentatiebedragen worden toegekend. De rechter heeft echter in het geval van Lisa de mogelijkheid om het alimentatiebedrag ambtshalve te begrenzen. Lisa wordt namelijk niet door huwelijksgerelateerde nadelen belemmerd om na de echtscheiding voor haar eigen levensonderhoud te zorgen. Het huwelijk is immers kinderloos gebleven, Lisa heeft tijdens het huwelijk geen huishoudelijke taken verricht en na een periode van bijscholing kan zij weer haar oude beroep als verpleegkundige uitoefenen. Slechts de tamelijk lange huwelijksduur van tien jaar kan de rechter doen beslissen dat toch geen lager bedrag moet worden toegekend vanwege de nahuwelijkse solidariteit die tussen Lisa en David bestaat. Indien de rechter echter de onderhoudsbijdrage begrenst, kan de behoefte van Lisa worden berekend aan de hand van haar gepaste levensbehoefte. Hoewel onduidelijk is wat precies hieronder moet worden verstaan, neemt de Duitse rechter daarbij vaak als leidraad de fictieve levensomstandigheden van Lisa als het huwelijk niet zou zijn gesloten. Het bedrag wordt dan begroot aan de hand van het inkomen van een verpleegkundige.

Daarentegen is het niet aannemelijk dat Jane een lager alimentatiebedrag

krijgt toegekend dan zou worden begroot met behulp van het huwelijkse welvaartsniveau. Jane kan namelijk na de echtscheiding wegens huwelijksgelateerde nadelen niet voor haar eigen onderhoud zorgen. Sinds de geboorte van de jongste zoon heeft Jane immers voltijds de zorg en opvoeding voor de twee gemeenschappelijke kinderen op zich genomen en de huishoudelijke taken verricht. Zij heeft haar artsenopleiding opgegeven om Albert de kans te bieden om zich volledig te richten op zijn carrière. Deze zorg duurt ook nog na de echtscheiding een lange tijd voort, vooral gezien de jonge leeftijd van de kinderen en de slechte gezondheidstoestand van de jongste zoon.

Met andere woorden, uit het Duitse recht volgt dat bij de bepaling van de alimentatiehoogte een onderscheid wordt gemaakt tussen de uiteenlopende casus van Lisa en Jane. Vooral als de behoefte niet is veroorzaakt door het huwelijk en dus slechts sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit, kan in het Duitse recht van het huwelijkse welvaartsniveau worden afgeweken. Hierdoor kan Lisa in verhouding een lager bedrag worden toegekend dan Jane.

De alimentatieduur

De duur wordt in het Duitse recht op maat bepaald. In het geval van Lisa geldt dat een termijn kan worden vastgesteld die nodig is om bij te scholen. In Duitsland is dit een periode tussen de twaalf en achttien maanden. Doordat in het Duitse recht de verschillende alimentatiecategorieën elkaar kunnen opvolgen, betekent dit niet dat Lisa na deze periode geen aanspraak meer kan maken op partneralimentatie. Als zij geen werk vindt of aanvullende alimentatie nodig heeft, kan zij de rechter verzoeken om een onderhoudsbijdrage vast te stellen zolang en voor zover zij geen passende arbeid kan vinden of niet in haar volledige onderhoud kan voorzien. Hoewel Lisa hierdoor uiteindelijk levenslang partneralimentatie kan worden toegekend, heeft de rechter de mogelijkheid om – net zoals bij de hoogte – de duur te begrenzen als onbillijk is dat de alimentatieperiode niet wordt beperkt. Zoals bij de hoogte is besproken, is in de casus van Lisa geen sprake van huwelijksgelateerde nadelen waardoor zij niet voor haar eigen levensonderhoud kan zorgen. Hierdoor is aannemelijk dat de rechter de duur begrenst.

In het geval van Jane geldt dat zij totdat het jongste zoontje drie jaar is geworden, standaard recht heeft op partneralimentatie. Bijna met zekerheid kan worden gezegd dat hierna de onderhoudsbijdrage door de rechter wordt verlengd, zolang en voor zover dit overeenstemt met de billijkheid. Gezien de leeftijd van de twee kinderen en de intensieve zorg voor het gehandicapte zoontje, kan een lange duur worden vastgesteld. Zelfs nadat de jongste zoon meerderjarig is geworden, kan in het Duitse recht nog steeds sprake zijn van een buitensporige belasting voor Jane om deze zorg te combineren met een fulltime baan. Bovendien geldt ook in de situatie van Jane dat als zij geen zorg meer heeft voor de kinderen, zij op grond van andere alimentatiecategorieën de rechter om partneralimentatie kan verzoeken. Doordat Jane vanwege huwelijksgelateerde nadelen niet voor haar eigen levensonderhoud kan zorgen, zal de Duitse rechter in haar geval de alimentatietermijn niet begrenzen.

Het Duitse recht maakt dus bij de bepaling van de alimentatieduur een onderscheid tussen de twee uiteenlopende casus. Anders dan in het Nederlandse

recht volgt uit het Duitse recht duidelijk waarom partijen voor een bepaalde periode partneralimentatie ontvangen of moeten betalen. Daarnaast heeft de rechter in het geval van Lisa de mogelijkheid om de duur te begrenzen, waardoor zij slechts voor een korte overgangsperiode partneralimentatie kan worden toegekend. Jane kan daarentegen voor een veel langere periode – namelijk zolang dit nodig is voor de zorg voor de kinderen – partneralimentatie worden toegekend. Hoewel zij wel nadat de jongste zoon drie jaar is geworden om verlenging moet verzoeken wordt niet zoals in het Nederlandse recht, slechts bij hoge uitzondering deze verlenging door de rechter toegekend. Een nadeel van het Duitse systeem is echter wel dat uit de wet niet precies volgt hoe lang Lisa en Jane partneralimentatie toegekend kan worden, wat rechtsonzekerheid in de hand kan werken.

Beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of samenleving van de gerechtigde

Als Lisa hertrouwt, wordt naar Duits recht de onderhoudsplicht van David definitief beëindigd. Wanneer Lisa echter niet hertrouwt, maar een nieuwe duurzame relatie aangaat, kan de rechter beslissen dat de negatieve hardheidsclausule wordt toegepast op grond waarvan de onderhoudsplicht van David kan worden beëindigd, gematigd of in tijd kan worden begrensd.

Als Jane hertrouwt, dan wordt de onderhoudsplicht van Albert niet definitief beëindigd. Op het moment dat het opvolgende huwelijk van Jane wordt ontbonden, kan ingevolge het Duitse recht namelijk de onderhoudsplicht van Albert herleven als geen partneralimentatie kan worden vastgesteld ten laste van haar latere ex-echtgenoot. Jane kan immers op dat moment nog steeds niet deelnemen aan het arbeidsproces vanwege de zorg voor de twee kinderen, van wie de jongste gehandicapt is. Jane kan van Albert na de herleving nog partneralimentatie toegekend krijgen zolang en voor zover dit overeenstemt met de billijkheid. Indien Jane een nieuwe duurzame relatie aangaat, kan de rechter – net zoals in het geval van Lisa – beslissen dat de negatieve hardheidsclausule wordt toegepast op grond waarvan de onderhoudsplicht van Albert kan worden beëindigd, gematigd of in tijd kan worden begrensd.

Anders dan in het Nederlandse recht volgt dus uit het Duitse recht dat bij de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen van de alimentatiegerechtigde een onderscheid wordt gemaakt tussen de twee uiteenlopende casus. Geen duidelijk onderscheid wordt in het Duitse recht echter gemaakt als de alimentatiegerechtigde een nieuwe duurzame relatie aangaat, maar de rechter heeft wel de mogelijkheid om de onderhoudsplicht van David te beëindigen en de onderhoudsplicht van Albert voort te zetten.

8.8 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is in de eerste plaats bestudeerd welke grondslagen van partneralimentatie voorkomen in het Duitse recht en of daartoe eveneens de grondslagen voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit behoren. Het blijkt dat in het

huidige Duitse recht geen andere grondslagen naar voren zijn gekomen dan deze twee.

Daarnaast is in dit hoofdstuk onderzocht of in het nieuwe Duitse recht van 2008 een onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen. Het blijkt dat hierin inderdaad soms een onderscheid wordt gemaakt, waardoor het Duitse recht sommige problemen van het Nederlandse recht kan oplossen. Zo is bij de vaststelling van de meeste alimentatiecategorieën in de doctrine aangegeven of sprake moet zijn van een causale relatie tussen de behoefte en het huwelijk. Een kanttekening die daarbij echter moet worden geplaatst, is dat het onderscheid niet altijd consequent is doorgevoerd en dat bij sommige alimentatiecategorieën discussie is over de vraag of van dergelijke causaliteit sprake moet zijn.

Het uitgangspunt bij de vaststelling van de behoefte is naar Duits recht het huwelijkse welvaartsniveau. Met de hervorming van het alimentatierecht in 2008 is echter een belangrijke uitzondering op dit uitgangspunt in de wet opgenomen. Sinds dit jaar kan de rechter namelijk op grond van een algemene begrenzingsclausule ambtshalve de onderhoudsbijdrage lager vaststellen dan het bedrag dat is gebaseerd op de welstand tijdens het huwelijk. In deze regeling is expliciet een onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen, want de beperking van de alimentatiehoogte is in principe niet mogelijk als sprake is van huwelijksgelateerde nadelen.

De vaststelling van de alimentatieduur is naar Duits recht maatwerk. In de wet is in principe geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen, behalve dat is aangegeven dat de alimentatieduur uit § 1575 BGB langer kan zijn als de gerechtigde huwelijksgelateerde opleidingsvertragingen heeft opgelopen. De rechter heeft echter bij de bepaling van de duur op maat wel de mogelijkheid om zelf een onderscheid te maken tussen de twee grondslagen. Doordat de hierboven genoemde algemene begrenzingsclausule eveneens geldt voor de alimentatieduur, is vaststelling van een korter termijn slechts mogelijk in geval geen huwelijksgelateerde nadelen zich voordoen. Ook hieruit blijkt een expliciet onderscheid tussen de twee grondslagen.

Tot slot maakt het Duitse alimentatierecht een beperkt onderscheid bij de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen van de alimentatiegerechtigde. Herleving van de alimentatieplicht van de eerdere ex-echtgenoot is immers slechts gereserveerd voor de alimentatiecategorie uit § 1570 BGB (*Betreuungsunterhalt*). Niet in alle gevallen van huwelijksgelateerde verminderde verdien capaciteit kan de onderhoudsplicht dus herleven, maar slechts in die gevallen als sprake is van zorg voor een gemeenschappelijk kind.

Hoewel slechts gedeeltelijk in het Duitse recht een onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen, zijn hierin meerdere aanwijzingen te vinden dat er een voorkeur bestaat voor de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Dit komt in de Duitse alimentatiewetgeving allereerst tot uitdrukking bij de veelvuldige benadrukking van het belang van het kind. Zo moet volgens de wet bij de vraag of werk passend is,

in het bijzonder rekening worden gehouden met de opvoeding en verzorging van een gemeenschappelijk kind. Daarnaast heeft de zorgende ouder tijdens de eerste drie levensjaren van een kind geen plicht om te werken en slechts deze kan na de scheiding om partneralimentatie verzoeken indien zij op een later moment behoeftig is geworden vanwege wegval van eigen vermogen. Tevens kan ondanks dat sprake is van een hardheidsgrond, toch partneralimentatie worden toegekend vanwege onder meer de belangen van een gemeenschappelijk kind. Deze belangen spelen eveneens een rol bij de vraag of begrenzing van de onderhoudsplicht mogelijk is.

Tot slot volgt de voorkeur voor de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit ook uit het feit dat in de rechtspraak sinds 2001 een andere berekeningsmethode wordt gebruikt als tijdens het huwelijk sprake is geweest van een traditionele rolverdeling (kostwinnerschap versus verrichting van zorgtaken in het belang van het gezin), zodat een hoger bedrag kan worden vastgesteld.

HOOFDSTUK 9

Vergelijkende synthese en lessen voor het Nederlandse partneralimentatierecht

9.1 INLEIDING

Aan de hand van de informatie uit de vorige hoofdstukken over de *Principles of European Family Law Regarding Maintenance Between Former Spouses* van de CEFL, het Belgische en het Duitse partneralimentatierecht wordt in dit hoofdstuk een vergelijking gemaakt met het Nederlandse recht. De centrale vraag daarbij is wat Nederland van de bestudeerde stelsels kan leren over de gevolgen van het al dan niet maken van het onderscheid tussen de twee grondslagen voor de oplossing van de in deel I geconstateerde knelpunten van het Nederlandse recht. Deze knelpunten betreffen de rechtvaardiging van de toekenning van een onderhoudsbijdrage, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of een daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde (artikel 1:160 BW).

Ter inleiding wordt bekeken welke grondslagen naar voren komen in de CEFL Principles betreffende partneralimentatie en het recht van de drie onderzochte landen (paragraaf 9.2). Vervolgens worden aan de hand van het rechtsvergelijkend onderzoek meerdere lessen getrokken voor het Nederlandse recht. In de eerste plaats valt lering te trekken uit de vergelijking van de corresponderende regels over de toekenning van partneralimentatie (paragraaf 9.3). In de tweede plaats kunnen lessen worden getrokken uit de overeenkomsten en verschillen tussen de Nederlandse, Belgische en Duitse regelingen en de CEFL Principles betreffende de alimentatiehoogte en -duur en de beëindiging van partneralimentatie door hertrouwen of samenleving van de gerechtigde (paragraaf 9.4 tot en met 9.6).

In de afsluitende paragraaf worden de mogelijke oplossingen die uit dit hoofdstuk volgen nog eens op een rijtje gezet (paragraaf 9.7).

9.2 DE GRONDSLAGEN IN HET NEDERLANDSE, BELGISCHE EN DUITSE RECHT EN DE CEFL PRINCIPLES

De opvattingen over de rechtvaardiging van partneralimentatie die te vinden zijn in het huidige Nederlandse, Belgische en Duitse recht en de CEFL Principles betreffende partneralimentatie, zijn alle te herleiden naar de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In de onderzochte stelsels zijn geen opvattingen gevonden die daadwerkelijk een andere grondslag inhouden dan deze twee, of een grondslag die past binnen een alimentatiestelsel dat is losgekoppeld van de schuld.

Vooraf in Duitsland is vergeleken met de grondslagendiscussie in Nederland en België uitvoerig in de doctrine over de grondslagen gedebatteerd; uitdrukkelijk wordt erkend dat de onduidelijkheid over de grondslag(en) van partneralimentatie tot problemen kan leiden bij de toepassing van het alimentatierecht. Anders dan in de Nederlandse en Belgische literatuur worden in de Duitse doctrine door enkele auteurs de twee grondslagen duidelijk van elkaar onderscheiden. Daarbij hebben sommigen aanbevolen om een alimentatiestelsel in te voeren dat slechts is gebaseerd op de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹ In de Duitse literatuur wordt namelijk wel gediscussieerd over de vraag of de voortdurende solidariteit een grondslag van partneralimentatie kan zijn. Sommige Duitse auteurs vinden van niet, want deze grondslag zou te vaag en te subjectief zijn omdat solidariteit meerdere betekenissen kan hebben. Uit de solidariteit zou niet concreet kunnen worden opgemaakt hoe lang een onderhoudsplicht moet duren of hoe hoog het alimentatiebedrag moet zijn. Daarnaast wordt door Duitse auteurs wel gesteld dat de solidariteit ongelijk over de gescheiden echtgenoten is verdeeld en daarom het rechtvaardigheidsgevoel schendt, omdat geen sprake is van wederkerigheid als een van de gewezen echtgenoten geen offers voor het huwelijk heeft gebracht.²

Andere Duitse auteurs vinden de grondslag in het vertrouwensbeginsel omdat partijen die met elkaar huwen er vanuit gaan dat zij een huwelijk sluiten dat is bedoeld voor het leven. In de introductie van dit proefschrift en in hoofdstuk 4 heb ik besproken dat het vertrouwen dat de ex-echtgenoten in elkaar stellen gedurende het huwelijk een onderdeel vormt van de grondslag voortdurende solidariteit.³ Als het vertrouwen bovendien een aparte grondslag van partneralimentatie zou zijn, dan zou hieruit logischerwijs volgen dat ex-echtgenoten voor het gehele leven financieel verantwoordelijk voor elkaar blijven. Anders gezegd, dit houdt in dat de alimentatieduur levenslang moet zijn. Deze duur past echter niet meer in een samenleving waarin zelfredzaamheid van iedere volwassene een algemeen aanvaard principe is en de onvrede over partneralimentatie zou hierdoor waarschijnlijk alleen maar toenemen.

Daarnaast is in Duitsland door de hoogste rechten een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie. Het BGH en BVerfG maakten voor het eerst een duidelijk onderscheid in de jaren 80 van de vorige eeuw.⁴ In ieder geval is in Nederland de voortdurende solidariteit door de Hoge Raad erkend als grondslag. De Hoge Raad lijkt impliciet ook de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit

¹ De keuze voor zodanig stelsel is een rechtspolitieke beslissing. Zoals is aangehaald in hoofdstuk 6 (paragraaf 6.3.1) heeft Zweden een dergelijke keuze gemaakt, maar daar tegenover staat een zeer sterke verzorgingsstaat. Ook het wetsvoorstel van de VVD, PvdA en D66 lijkt deze kant op te gaan (zie de introductie van dit proefschrift). Uit hoofdstuk 5 blijkt echter dat de maatschappelijke bereidheid om eveneens partneralimentatie toe te kennen als slechts sprake is van voortdurende solidariteit, groot is.

² Zie hoofdstuk 8, paragraaf 8.2.

³ Paragraaf 4.3.2.

⁴ Hoofdstuk 8, paragraaf 8.2.

als een van de grondslagen van partneralimentatie te erkennen, zoals dit voor het eerst werd gedaan in een beschikking uit 1997.⁵

Evenals in Nederland bestaat in België en Duitsland echter geen uitgekristalliseerde opvatting over de grondslagen van partneralimentatie. Dit volgt niet slechts uit de discussie die over de rechtvaardiging van partneralimentatie bestaat, maar ook uit discussies over verschillende onderdelen van het alimentatierecht, zoals de hoogte en duur van partneralimentatie. Ook bevatten de opvattingen over partneralimentatie in de onderzochte rechtstelsels vaak elementen van zowel de grondslag voortdurende solidariteit als de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, waaruit volgt dat beide grondslagen niet duidelijk van elkaar worden onderscheiden. Ondanks dat, kan het onderscheid tussen de twee grondslagen op een indirecte wijze doorwerken in de onderzochte stelsels. In het vervolg van het hoofdstuk komen de overeenkomsten en verschillen over deze doorwerking tussen het Nederlandse recht, en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie, het Belgische en Duitse recht aan de orde.

9.3 DE TOEKENNING VAN PARTNERALIMENTATIE IN HET NEDERLANDSE, BELGISCHE EN DUITSE RECHT EN DE CEFL *PRINCIPLES*

In hoofdstuk 1 is geconstateerd dat in het Nederlandse recht een probleem kan ontstaan bij de rechtvaardiging van de toekenning van partneralimentatie. In deze paragraaf wordt daarom met een vergelijkende synthese onderzocht welke lessen getrokken kunnen worden uit de voorwaarde(n) die het Belgische en Duitse recht en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie stellen aan de toekenning van partneralimentatie (paragraaf 9.3.1) en de mogelijkheden van de rechter om bij onbillijkheid geen partneralimentatie vast te stellen of de onderhoudsplicht te verlagen, hetzij te limiteren (paragraaf 9.3.2).

9.3.1 Voorwaarde(n)

Vergelijking tussen de corresponderende regels van de onderzochte stelsels

Net als in het Nederlandse recht geldt ook in de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie en het Belgische en Duitse recht, als uitgangspunt dat iedere gescheiden echtgenoot voor zijn eigen levensonderhoud moet zorgen. Slechts *behoefte* ex-echtgenoten kunnen eventueel partneralimentatie toegekend krijgen. Een belangrijk verschil is dat naar Duits recht nog moet zijn voldaan aan een tweede voorwaarde, namelijk dat sprake moet zijn van minstens één van de in de wet opgenomen alimentatiecategorieën. Deze zijn: verzorging of opvoeding van een gemeenschappelijk kind, ouderdom, ziekte, werkloosheid of niet volledig in eigen levensonderhoud kunnen voorzien, het beginnen of voortzetten van een opleiding, bij- of omscholing en andere zwaarwegende gronden, waardoor niet-toekenning buitengewoon onbillijk kan zijn. In Duitsland blijkt in de praktijk de eerst opgesomde alimentatie-

⁵ Zie hoofdstuk 2, paragraaf 2.4.

categorie de belangrijkste plaats in te nemen. Daarnaast wordt, anders dan in het Nederlandse of Belgische recht, veelvuldig in het Duitse recht benadrukt dat partneralimentatie ook in het belang van het kind kan zijn omdat deze onderhoudsbijdrage ouders in staat stelt om zélf voor hun kind te zorgen.

Net zoals in het Nederlandse recht hangt de bepaling van de behoefteigheid in het Duitse recht samen met de vaststelling van de hoogte van het alimentatiebedrag. De behoefteigheid wordt in beide landen namelijk bepaald door de berekening van de financiële maatstaf behoefte. Zijn de totale behoeften hoger dan de totale inkomsten van een ex-echtgenoot, dan is deze behoefte. In het Duitse recht verschilt de begroting van de totale behoeften en inkomsten enigszins van die in het Nederlandse recht.⁶ Zo vormen bijvoorbeeld in het Duitse recht de luxe redelijke lasten een onderdeel van de elementaire behoefte, terwijl in het Nederlandse recht deze lasten een aparte post zijn die eventueel door de rechter bij het bestaansminimum worden opgeteld. Daarnaast wordt bijvoorbeeld in het Duitse recht bij de bepaling van de inkomsten altijd rekening gehouden met het vermogen van de onderhoudsgerechtigde, terwijl in het Nederlandse recht niet in alle gevallen wordt verwacht dat een voormalige echtgenoot inteert op eigen vermogen.

In het Belgische recht wordt de behoefteigheid geheel los van de behoefte bepaald. Een gescheiden echtgenoot is ingevolge de Belgische wet behoefte, als haar globale economische positie zwakker is dan dat van haar gewezen partner. Pas bij de berekening van de hoogte kan blijken dat iemand wel over voldoende inkomsten beschikt om de totale behoeften te dekken.

In de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie is niet nader gespecificeerd hoe de behoefteigheid vastgesteld moet worden. In ieder geval moet rekening worden gehouden met alle behoeften en inkomsten van de alimentatiegerechtigde.

Zoals in hoofdstuk 3 is besproken, spelen in het Nederlandse recht naast financiële factoren, ook niet-financiële factoren een rol bij de bepaling van de behoefteigheid of, om precies te zijn, bij de vraag in hoeverre de verzoekende partij verdien capaciteit heeft. Deze factoren zijn: de tussen de ex-echtgenoten bestaande rolverdeling tijdens het huwelijk, de zorg voor kinderen en/of het huishouden, de zorg voor anderen, de slechte gezondheidstoestand van de verzoekende ex-echtgenoot, de achterstand in scholing, vakopleiding en/of werkervaring, de situatie op de arbeidsmarkt, de leeftijd van de verzoekende ex-echtgenoot, de huwelijksduur en de duur van de samenleving. Deze factoren zijn voor deze studie van groot belang omdat zij in een concreet geval aangeven op welke grondslag de onderhoudsplicht is gebaseerd.⁷

Ook in het Duitse recht komen bij de vaststelling van de behoefteigheid niet-financiële factoren om de hoek kijken. Dergelijke bijzondere omstandigheden worden in het Belgische recht daarentegen pas bij de berekening van

⁶ Zie voor het Nederlandse recht hoofdstuk 1, paragraaf 1.3 en hoofdstuk 3, paragraaf 3.2.1.
Zie voor het Duitse recht hoofdstuk 8, paragraaf 8.3.2.

⁷ Zie paragrafen 3.2.1 & 3.3.

het alimentatiebedrag meegewogen.⁸ In het vervolg van deze paragraaf komt daarom het Belgische recht niet meer aan de orde. In de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie worden financiële en niet-financiële factoren opgesomd die belangrijk zijn bij het verzoek om partneralimentatie. Hoe deze zich echter precies tot de behoefteigheid verhouden, is niet uit het bijbehorende commentaar van de CEFL op te maken.

Net als in het Nederlandse recht doen de niet-financiële factoren in het Duitse recht ertoe bij de berekening van de totale inkomsten van degene die om partneralimentatie verzoekt. Anders dan in het Nederlandse recht zijn in het Duitse recht de niet-financiële factoren niet slechts van belang bij de vraag of verzoeker zich in redelijkheid inkomsten kan verwerven, maar ook bij de vraag of met bepaalde werkelijke inkomsten wel rekening moet worden gehouden.⁹ In het Duitse recht hangt de beantwoording van deze vragen sterk samen met de andere voorwaarde waaraan moet zijn voldaan om partneralimentatie toe te kennen, namelijk of sprake is van minstens een van de wettelijke (hierboven opgesomde) alimentatiecategorieën. In het Nederlandse recht is de beantwoording van de vraag overgelaten aan de alimentatierechter, die daarbij een discretionaire bevoegdheid heeft. Anders gezegd, het grote verschil tussen beide rechtssystemen is dat de Duitse wetgeving limitatief de bijzondere omstandigheden opsomt waardoor een ex-echtgenoot in redelijkheid geen inkomsten kan verwerven, terwijl in het Nederlandse recht deze omstandigheden moeten worden gevonden in de jurisprudentie. Bovendien is in de Duitse wet bepaald hoe de alimentatiecategorieën zich tot elkaar verhouden en wanneer ze elkaar kunnen opvolgen. In het Nederlandse recht is dit eveneens aan de beoordeling van de rechter overgelaten.

Daarnaast is in het Duitse recht vaak aangegeven of voor de toepassing van een alimentatiecategorie sprake moet zijn van een causale relatie tussen de behoefteigheid en het huwelijk, waardoor duidelijk is of de onderhoudsplicht slechts de voortdurende solidariteit als grondslag heeft of (ook) de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹⁰ Als de behoefteigheid immers is veroorzaakt door het huwelijk, dan is de onderhoudsbijdrage gebaseerd op laatstgenoemde grondslag.¹¹ Zo kan een Duitse gescheiden echtgenoot slechts partneralimentatie toegekend krijgen voor het volgen van een opleiding, als de behoefteigheid is veroorzaakt door het huwelijk en de onderhoudsplicht dus de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft.¹² Bij zorgalimentatie, de belangrijkste Duitse alimentatiecategorie, is altijd sprake van de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In Nederland moet meestal uit een

⁸ Zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.4.

⁹ Anders dan in het Nederlandse recht worden in het Duitse recht werkelijke inkomsten buiten beschouwing gelaten die voortkomen uit onredelijke arbeid (dat wil zeggen dat de verzoeker inkomsten verwerft, terwijl dit niet van haar kan worden verwacht of niet passend is). Zie hierover meer: hoofdstuk 8, paragraaf 8.3.2.

¹⁰ Overigens is dit niet in alle gevallen zo. Hieruit kan worden opgemaakt dat tevens het Duitse alimentatiestelsel niet is gebaseerd op een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen.

¹¹ Zie hierover uitgebreid: hoofdstuk 3, paragraaf 3.6.1.

¹² Zie hoofdstuk 8, paragraaf 8.3.1

veelheid van niet-financiële factoren genoemd in een concrete uitspraak en de daarbij (vaak summiere) uitleg van de rechter, worden opgemaakt op welke grondslag de onderhoudsplicht is gebaseerd.¹³ Met andere woorden, het Duitse recht kent bij de bepaling van de behoefte een sterkere doorwerking van het onderscheid tussen de twee grondslagen dan het Nederlandse recht.

De beschreven regels van de bestudeerde stelsels toegepast op de twee casus

In de vier onderzochte stelsels is aannemelijk dat de rechter, zowel in het geval van Lisa als in de situatie van Jane, beslist dat is voldaan aan de gemeenschappelijke voorwaarde die in deze stelsels wordt gesteld aan de toekenning van een onderhoudsbijdrage, namelijk behoefte. Dit blijkt uit de toepassing van het Nederlandse recht, de CEFL Principles betreffende partneralimentatie en het Belgische en Duitse recht op de twee casus in de hoofdstukken 1 en 6 tot en met 7.¹⁴ Lisa en Jane beschikken namelijk na de echtscheiding van respectievelijk David en Albert niet over enige middelen om in hun levensonderhoud te voorzien. Ook kan niet van hen worden verlangd dat zij na de scheiding onmiddellijk weer voor hun eigen onderhoud zorgen. Lisa niet omdat zij haar baan als verpleegkundige kort na de huwelijksluiting heeft opgegeven, tijdens het tien jaar durende huwelijk niet heeft deelgenomen aan de arbeidsmarkt en zij tijdens het huwelijk gewend is geraakt aan een hoog welvaartsniveau. Jane niet omdat zij haar artsenopleiding niet heeft kunnen afronden wegens de zorg voor de twee gemeenschappelijke kinderen, van wie de jongste gehandicapt is. Na de scheiding behoudt zij deze intensieve zorg.

Daarnaast blijkt dat de CEFL Principles en het Duitse recht nog een andere voorwaarde stellen aan de toekenning van partneralimentatie. Uit hoofdstukken 6 en 8 blijkt dat in beide casus ook aan deze voorwaarden is voldaan. De CEFL Principles stellen namelijk als tweede voorwaarde dat David en Albert draagkracht hebben.¹⁵ De draagkracht van David en Albert is in de casus gegeven, want beiden hebben een (zeer) goed inkomen. Daarnaast stelt het Duitse recht nog als voorwaarde dat beide vrouwen hun alimentatieverzoek moeten kunnen baseren op een van de in de wet genoemde alimentatiecategorieën. Gebleken is dat Lisa in eerste instantie partneralimentatie kan worden toegekend wegens werkloosheid omdat zij na de scheiding niet onmiddellijk passend werk kan vinden (en indien dit wel het geval is, kan haar waarschijnlijk aanvullende alimentatie worden toegekend). Daarnaast kan Jane *Betreuungsunterhalt* worden toegekend omdat zij de zorg heeft voor de twee gemeenschappelijke kinderen.

Les 1: In het Duitse recht blijkt door de verschillende wettelijke alimentatie-categorieën steeds duidelijk waarom partijen partneralimentatie ontvangen of moeten betalen. Zorg voor kinderen vormt daarbij de belangrijkste reden. Neem daarom zorgalimentatie als aparte categorie op in de wet.

¹³ Zie hoofdstuk 3.

¹⁴ Paragrafen 1.2, 6.7, 7.7 & 8.7.

¹⁵ In de onderzochte rechtssystemen is de draagkracht meer een financiële maatstaf bij de berekening van de hoogte.

Het Duitse alimentatiestelsel blijkt ten opzichte van het Nederlandse stelsel een belangrijke meerwaarde te hebben. Door de wettelijke alimentatiecategorieën is in het Duitse recht duidelijker dan in het Nederlandse recht waarom in een bepaald geval partneralimentatie wordt toegekend. *Betreuungsunterhalt*, ofwel zorgalimentatie, is in Duitsland de belangrijkste alimentatiecategorie. In het Duitse recht wordt erkend dat met deze categorie ook het belang van het kind wordt beschermd.

Doordat tevens vaak in het Duitse recht is aangegeven of bij een bepaalde alimentatiecategorie sprake moet zijn van een causale relatie tussen de behoefte en het huwelijk, kan eenvoudiger worden achterhaald op welke grondslag de onderhoudsplicht is gebaseerd. Dit is van belang voor een alimentatiestelsel dat een zuiver onderscheid tussen de twee grondslagen als fundament heeft, zoals in deze dissertatie wordt aanbevolen.¹⁶ Dit onderscheid is op zijn beurt weer belangrijk voor de acceptatie van partneralimentatie omdat partijen hierdoor beter kunnen duiden waarom zij partneralimentatie ontvangen of moeten betalen.¹⁷

9.3.2 Voorwaarde(n) vervuld, maar toch geen partneralimentatie

Vergelijking tussen de corresponderende regels van de onderzochte stelsels

In het alimentatierecht van de drie onderzochte landen en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie, kunnen bepaalde niet-financiële factoren er toe leiden dat het als onbillijk wordt ervaren als er partneralimentatie wordt vastgesteld, ondanks dat een gescheiden echtgenoot behoefte is (en in het Duitse recht ook sprake is van een alimentatiecategorie). De factoren verminderen de solidariteit tussen ex-echtelingen of nemen deze zelfs geheel weg, waardoor de onderhoudsplicht niet meer kan worden gebaseerd op de voortdurende solidariteit. Om in een concreet geval te bepalen welke grondslag de onderhoudsbijdrage heeft, dient daarom ook altijd rekening te worden gehouden met deze niet-financiële factoren, die hierna uitgewerkt worden.¹⁸ Deze toets heb ik voor het Nederlandse recht de billijkheidstoets genoemd.

In Nederland staan de niet-financiële factoren die de solidariteit tussen ex-echtgenoten verzwakken of doorbreken, niet in de wet. Het is aan de alimentatierechter om te beoordelen of het onbillijk is dat partneralimentatie wordt vastgesteld. Daarentegen staan in de Belgische en Duitse wet wél de factoren limitatief opgesomd welke van negatieve invloed zijn op de solidariteit tussen gescheiden echtelingen. In de *Principles* staat slechts ernstig wangedrag genoemd als reden om geen partneralimentatie toe te kennen.

In het Nederlandse recht zijn de belangrijkste niet-financiële factoren van de billijkheidstoets die ik in de jurisprudentie heb gevonden: wangedrag, een korte huwelijks- of samenlevingsduur, de lange periode tussen de echtscheiding en het alimentatieverzoek en een lange alimentatieduur. In de

¹⁶ Zie hoofdstuk 10, paragraaf 10.3.

¹⁷ Zie hierover uitgebreid: hoofdstuk 4, paragraaf 4.3.3.

¹⁸ Zie ook hoofdstuk 3, paragraaf 3.2.2.

Belgische wetgeving staan drie uitsluitingsgronden: zware fout, partnergeweld en de staat van behoefte door een eenzijdige beslissing die niet was ingegeven door de noden van de familie (de zogenaamde luiheid-exceptie). De Duitse wet noemt maar liefst acht negatieve hardheidsgronden, te weten: een korte huwelijksduur, een nieuwe duurzame relatie van de behoeftige,¹⁹ misdrijven en/of zware overtredingen jegens de onderhoudsplichtige of zijn naaste verwanten, moedwillige behoeftigheid, moedwillige scheiding van vermogensbelangen, ernstige niet-nakoming van de plicht om bij te dragen in het familieonderhoud, zwaarwegend wangedrag en de restcategorie, te weten andere zwaarwegende gronden.

Uit de zojuist opgesomde niet-financiële factoren blijkt dat in alle drie de landen en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie, wangedrag de belangrijkste niet-financiële factor is die de solidariteit tussen ex-echtgenoten kan verminderen of wegnemen. De meeste in de Belgische en Duitse wet genoemde factoren zijn immers voorbeelden van wangedrag.

In het Nederlandse recht gaat het bij wangedrag vooral om psychisch en/of fysiek geweld, maar kan bijvoorbeeld het niet nakomen van een omgangsregeling ook als wangedrag worden aangemerkt.²⁰ Anders dan naar Nederlands recht, kunnen naar Belgisch recht ook 'luiheid' en overspel²¹ aan de zijde van de behoeftige de solidariteit tussen ex-echtgenoten verminderen of wegnemen. Dit geldt echter weer niet voor psychische mishandeling van de onderhoudsplichtige na de scheiding, terwijl dergelijke gedragingen in Nederland wel door de rechter bij de billijkheidstoets kunnen worden meegewogen.²²

In het Duitse recht is (regelmatig) overspel tevens een factor die de solidariteit kan verminderen of wegnemen. De Duitse hardheidsgrond welke een nieuwe duurzame relatie van de gerechtigde inhoudt, is in het Nederlandse recht daarentegen een factor die of behoefteverlagend werkt, of zelfs de onderhoudsplicht definitief doet eindigen als het gaat om een samenleven als waren zij gehuwd.²³ Daarmede ben ik geen factoren in de Nederlandse jurisprudentie tegengekomen die vergelijkbaar zijn met de Duitse hardheidsgronden welke moedwillige behoeftigheid, moedwillige scheiding van vermogensbelangen en ernstige niet-nakoming van de plicht om bij te dragen in het familieonderhoud inhouden.

¹⁹ Een nieuwe duurzame relatie is in het Nederlandse en Belgische recht een reden om de onderhoudsplicht definitief te beëindigen. Zie ook paragraaf 9.6.

²⁰ Zie hoofdstuk 3, paragraaf 3.4.1.

²¹ Valt onder de uitsluitingsgrond zware fout. In het Nederlandse recht lijkt overspel geen op zichzelf staande factor te zijn die de solidariteit kan wegnemen of verminderen. Zie hoofdstuk 3, paragraaf 3.4.1.

²² Bij de uitsluitingsgrond zware fout dient immers een causaal verband te bestaan tussen het wangedrag en de ontwijking van het huwelijk. Bij partnergeweld is dit echter niet vereist, maar deze uitsluitingsgrond kan slechts worden ingeroepen bij bepaalde in de wet vastgestelde vormen van fysiek geweld waarvoor de ex-echtgenoot strafrechtelijk is veroordeeld.

²³ Zie hierover ook paragraaf 9.6.

De beschreven regels van de bestudeerde stelsels toegepast op de twee casus

In hoofdstuk 1 is het Nederlandse recht toegepast op zowel de zuivere solidariteits-casus van Lisa als op de zuivere verdien capaciteitscasus van Jane, welke in de introductie van dit proefschrift zijn gegeven. Op deze wijze is onderzocht tot welke uitkomsten en mogelijke knelpunten het Nederlandse recht kan leiden. Bij de toekenning kwam als probleem naar voren dat zowel Lisa als Jane partneralimentatie kan worden toegekend, omdat slechts moet worden beoordeeld of beide vrouwen in redelijkheid eigen inkomsten kunnen verwerven.²⁴ Naar Nederlands recht is irrelevant wat de oorzaak van de behoefte van Lisa en Jane is. Het maakt niet uit of de behoefte is veroorzaakt door offers die in het belang van het gezin zijn gebracht (zoals in het geval van Jane) of door omstandigheden die geheel in de sfeer van de verantwoordelijkheid van de verzoeker zelf liggen (zoals in het geval van Lisa).

In hoofdstuk 6 zijn de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie toegepast op de twee casus.²⁵ Hieruit kwam naar voren dat het gesignaleerde probleem van het Nederlandse recht niet door de *Principles* wordt opgelost, want Lisa kan eveneens ingevolge deze *Principles* partneralimentatie worden toegekend.

In de hoofdstukken 7 en 8 is eveneens het Belgische en Duitse recht toegepast op de casus van Lisa en Jane.²⁶ Het blijkt dat zowel het Belgische als het Duitse recht een oplossing kan bieden voor het geconstateerde knelpunt uit het Nederlandse recht omdat deze stelsels een duidelijk onderscheid maken tussen de twee uiteenlopende casus. In de Belgische en Duitse wet zijn namelijk specifieke factoren opgenomen waardoor het mogelijk is om Lisa geen (of minder) partneralimentatie toe te kennen. Zoals hierboven reeds is besproken, zijn deze factoren de zogenaamde luiheid-exceptie uit het Belgische recht en de Duitse hardheidsgrond die moedwillige behoefte inhoudt. In beide rechtssystemen dient echter David te stellen en te bewijzen dat sprake is van de luiheid-exceptie of van moedwillige behoefte, wat in de praktijk moeilijk is. Daarnaast vereist het Duitse recht dat de rechter een billijkheidsafweging maakt, waardoor de kans groot is dat de hardheidsclausule in het geval van Lisa niet wordt toegepast vanwege de lange huwelijksduur en het hoge inkomen van David.

Les 2: neem de billijkheidstoets op in de wet

In Nederland is slechts de voorwaarde van partneralimentatie – de behoefte – opgenomen in de wet (artikel 1:157 lid 1 BW). Zoals gezegd, kan om te achterhalen op welke grondslag een onderhoudsbijdrage *in concreto* is gebaseerd, niet worden volstaan met alleen de bepaling van de behoefte. Altijd dient rekening te worden gehouden met de mogelijkheid dat door de billijkheidstoets een rechtvaardiging van de onderhoudsplicht (deels) wordt uitgesloten. De omstandigheden die de rechter tot oordeel kunnen brengen dat ondanks de vervulling van de voorwaarde geen partneralimentatie moet

²⁴ Hoofdstuk 1, paragraaf 1.2.

²⁵ Paragraaf 6.7.

²⁶ Paragrafen 7.7 & 8.7.

worden toegekend, staan niet in de wet en komen slechts in de jurisprudentie voor. Een les die voor het Nederlandse recht kan worden getrokken uit de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie en het Belgische en Duitse recht is dat het daarom duidelijk en volledig is om in de wet de billijkheidstoets op te nemen. Doordat wangedrag de belangrijkste gemeenschappelijke niet-financiële factor vormt, dient in ieder geval deze factor te worden genoemd. Zoals in het Belgische en Duitse recht moet daarbij duidelijk blijken dat geen of minder partneralimentatie kan worden toegekend als de behoefte is veroorzaakt door omstandigheden die geheel in de sfeer van de verantwoordelijkheid van de verzoeker zelf liggen.

Naar voorbeeld van het Duitse recht kan aan de bepaling die de billijkheidstoets omvat, eventueel nog een algemene vangnetclausule worden toegevoegd. Minder vaak voorkomende gevallen, zoals een zeer korte samenlevingsduur, komen hierdoor niet buiten de boot te vallen.

9.4 DE HOOGTE VAN PARTNERALIMENTATIE IN HET NEDERLANDSE, BELGISCHE EN DUITSE RECHT

In hoofdstuk 1 is in het Nederlandse recht bij de rechtvaardiging van de bepaling van de behoefte van de alimentatiegerechtigde een probleem geïdentificeerd. In deze paragraaf wordt om die reden aan de hand van een rechtsvergelijkend onderzoek bestudeerd welke mogelijke oplossingen voor dit probleem gevonden kunnen worden in het Belgische en Duitse recht. De CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie worden in deze paragraaf buiten beschouwing gelaten omdat de vaststelling van de hoogte door de CEFL is overgelaten aan de nationale wetgever.²⁷

Vergelijking tussen de corresponderende regels van de onderzochte stelsels

In de drie onderzochte jurisdicties zijn geen bepalingen in de wet opgenomen die de alimentatiehoogte specifiek regelen. Net als in Nederland, heeft in Duitsland de rechterlijke macht normen opgesteld voor de begroting van het alimentatiebedrag. Anders dan de Nederlandse Alimentatienormen zijn de Duitse normen niet uniform en worden zij door de *Oberlandesgerichte* opgesteld. In het Belgische recht zijn echter geen normen opgesteld voor de berekening van de hoogte, waardoor deze op verschillende manieren kan worden bepaald.

Net als het Nederlandse recht geldt in het Duitse recht de huwelijkse levensstandaard als uitgangspunt bij de bepaling van de behoefte. Een verschil met het Nederlandse recht is echter dat dit uitgangspunt in Duitsland is opgenomen in de wet. Bovendien worden – anders dan in het Nederlandse recht – de inkomsten van een voormalige huisvrouw die na de scheiding voor het eerst met betaalde arbeid worden verworven bij het welvaartsniveau opgeteld, zodat het huwelijkse welvaartsniveau van traditioneel ingerichte

²⁷ De CEFL heeft het huwelijkse welvaartsniveau slechts als een van de factoren genoemd waarmee rekening moet worden gehouden bij het verzoek om partneralimentatie.

huwelijken toeneemt. De huishoudelijke arbeid wordt hierdoor in Duitsland als medebepalend gezien voor de huwelijkse levensstandaard. Het Nederlandse recht kent deze waardering van zorg niet.

Het belangrijkste verschil tussen het Nederlandse en Duitse recht voor wat betreft de vaststelling van de behoefte, is misschien wel dat het ingevolge de herziene Duitse wet mogelijk is dat de behoefte niet wordt vastgesteld op basis van de huwelijkse levensstandaard, maar ambtshalve wordt verlaagd naar het niveau van de ‘gepaste levensbehoefte’. In deze regeling is een expliciet onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie, want een verlaging van het bedrag is niet mogelijk als sprake is van huwelijksgerelateerde nadelen. Het onderscheid tussen de twee grondslagen werkt dus bij de bepaling van de hoogte sterker door in het Duitse recht dan het Nederlandse recht.

In Duitsland bestaat discussie over de vraag wat precies met de ‘gepaste levensbehoefte’ wordt bedoeld.²⁸ De wet geeft het antwoord op deze vraag namelijk niet. In de jurisprudentie wordt vaak uitgegaan van de fictieve levensomstandigheden van de gerechtigde als het huwelijk niet zou zijn gesloten. Het gaat daarbij om schattingen, want eventuele bijzondere prestaties of kansen worden niet meegewogen.

In het nieuwe Belgische recht geldt een ander uitgangspunt dan de huwelijkse levensstandaard, namelijk de staat van behoefte. Dat wil zeggen dat uit wordt gegaan van de normale levensomstandigheden waarin de alimentatiegerechtigde verkeerde, gelet op haar sociale situatie. Eventueel kan een hoger alimentatiebedrag worden vastgesteld (welk bedrag de huwelijkse levensstandaard kan benaderen) als sprake is van een aanzienlijke terugval van de economische situatie van de gerechtigde. Hoe deze terugval moet worden berekend, is onduidelijk. In ieder geval heeft het Hof van Cassatie bepaald dat niet alleen kan worden gekeken naar de economische situatie van de gerechtigde in de hypothetische situatie als er geen huwelijk was geweest, maar ook met die situatie tijdens het huwelijk.

Daarnaast somt de Belgische wet verschillende niet-financiële factoren op die bij de beoordeling van de economische situatie een rol kunnen spelen, namelijk: de huwelijksduur, de leeftijd van partijen, hun gedrag tijdens het huwelijk inzake de organisatie van hun noden en het ten laste nemen van de kinderen tijdens het samenleven of daarna.²⁹ Deze lijst is niet uitputtend en het Hof van Cassatie heeft beslist dat de aanzienlijke economische terugval niet dient te zijn veroorzaakt door het huwelijk. Daarom is het bij de bepaling van het alimentatiebedrag niet van belang van welke grondslag sprake is. Kortom, het Belgische recht maakt bij de vaststelling van de alimentatiehoogte geen onderscheid tussen de twee grondslagen.

²⁸ Zie ook hoofdstuk 8, paragraaf 8.4.

²⁹ Niet-financiële factoren zijn in het Belgische recht tevens van belang bij de bepaling van de draagkracht van de onderhoudsgerechtigde, namelijk bij de vraag of iemand de mogelijkheid heeft om inkomsten te verwerven. Dit komt overeen met de berekening van de behoefte in het Nederlandse en Duitse recht (zie de vorige paragraaf).

Het Belgische recht verschilt bij de bepaling van de alimentatiehoogte op nog een belangrijk punt van het Nederlandse (en Duitse) recht. De Belgische wet gaat namelijk uit van een absolute bovengrens. De onderhoudsuitkering mag nimmer hoger zijn dan een derde van de inkomsten van de onderhoudsplichtige. Deze bovengrens die ook te vinden was in de Franse *Code Civil*, is in 1838 niet overgenomen in het Nederlandse Burgerlijk Wetboek. Deze bovengrens past niet goed in de huidige Nederlandse uitgebreide berekeningsmethodiek, waarin met behulp van het draagkrachtpercentage en de justvergelijking wordt gewaarborgd dat de draagkrachtige ex-echtgenoot voldoende overhoudt en de alimentatiegerechtigde er niet beter van wordt dan de onderhoudsplichtige.

De beschreven regels van de bestudeerde stelsels toegepast op de twee casus

In hoofdstuk 1 kwam bij de toepassing van het Nederlandse recht op de in de introductie van dit proefschrift gegeven zuivere solidariteitscasus van Lisa en de zuivere verdien capaciteitscasus van Jane, naar voren dat bij de rechtvaardiging van de hoogte een probleem kan ontstaan.³⁰ Zowel de behoefte van Lisa als de behoefte van Jane kan naar Nederlands recht namelijk worden vastgesteld op basis van de huwelijkse levensstandaard. Vooral in het geval van Lisa kan dit tot gevolg hebben dat haar een zeer hoog alimentatiebedrag wordt toegekend. Gezien het feit dat Lisa tijdens het huwelijk niet met onbetaalde zorgarbeid heeft bijgedragen aan de opbouw van het huwelijkse welvaartsniveau, valt dit echter moeilijker te rechtvaardigen. Dit is anders in het geval van Jane, want zij heeft immers tijdens het huwelijk de zorg op zich genomen voor de kinderen en het huishouden, zodat Albert de kans kreeg om zich volledig te richten op zijn loopbaan als advocaat. Het is daarom terecht dat Jane na de scheiding deelt in de tijdens het huwelijk opgebouwde levensstandaard.

Uit de toepassing van het Belgische en Duitse recht op de twee casus in hoofdstukken 7 en 8 volgt dat beide rechtssstelsels een (beperkte) oplossing bieden voor het geconstateerde probleem dat in Nederland kan ontstaan bij de bepaling van de behoefte van de gerechtigde.³¹ Naar zowel Belgisch als Duits recht kan Lisa namelijk een lager alimentatiebedrag worden toegekend dan dat zou worden vastgesteld aan de hand van het huwelijkse welvaartsniveau. Zoals hierboven naar voren kwam, geldt in het Belgische recht bij de bepaling van de hoogte een ander uitgangspunt dan de huwelijkse levensstandaard, namelijk de 'gepaste levensbehoefte'. Hoewel deze het huwelijkse welvaartsniveau kan benaderen, heeft de rechter de mogelijkheid om Lisa een lager bedrag toe te kennen. Jane kan daarentegen een hoger bedrag worden toegekend dan zou zijn vastgesteld met behulp van de gepaste levensbehoefte omdat sprake is van een aanzienlijke terugval in haar economische situatie. Echter, naar Belgisch recht is het eveneens mogelijk dat in het geval van Lisa sprake is van een aanzienlijke terugval in haar economische situatie, waardoor ook aan haar een hoog bedrag kan worden toegekend.

³⁰ Paragraaf 1.3.

³¹ Paragrafen 7.7 & 8.7.

In het Duitse recht wordt een duidelijker onderscheid gemaakt tussen de uiteenlopende gevallen van Lisa en Jane. Hoewel ingevolge het Duits recht de behoefte van Lisa en Jane worden vastgesteld naar het huwelijkse welvaartsniveau, heeft de Duitse rechter de algemene bevoegdheid om hiervan af te wijken als dit onbillijk is. De hoogte kan naar Duits recht worden verminderd als de alimentatiegerechtigde niet door huwelijksgelateerde nadelen wordt belemmerd om na de echtscheiding voor haar eigen levensonderhoud te zorgen. Doordat in Lisa's geval hiervan geen sprake is, kan de rechter beslissen dat bij de bepaling van het alimentatiebedrag dat aan Lisa moet worden toegekend, kan worden uitgegaan van haar 'gepaste levensbehoefte'. Waarschijnlijk wordt de behoefte van Lisa dan bepaald aan de hand van de levensomstandigheden waarin zij verkeerde vóór de huwelijkssluiting met David, waarbij wordt uitgegaan van het inkomen van een verpleegkundige. In het Duitse recht wordt in het geval van Jane in principe niet overgegaan tot begrenzing van het alimentatiebedrag, omdat dit onbillijk is ten opzichte van de belangen van de twee zonen die voor de zorg en opvoeding aan haar zijn toevertrouwd en zij vanwege huwelijksgelateerde nadelen niet in eigen levensonderhoud kan voorzien.

Les 3: meer flexibiliteit bij de bepaling van de behoefte van de alimentatiegerechtigde

Zoals gezegd, zijn in de Belgische en Duitse wet na de herzieningen van 2007 en 2008 bepalingen opgenomen waarmee de rechter ambtshalve hogere dan wel lagere alimentatiebedragen kan vaststellen dan het bedrag dat is begroot aan de hand van het in de wet opgenomen uitgangspunt. Net als in Nederland bestond namelijk in Duitsland en België onvrede over de hoogte van de alimentatiebedragen. Met de wetswijzigingen waardoor de berekening flexibel is geworden, is getracht hieraan tegemoet te komen.

Een les die voor het Nederlandse recht uit de andere twee onderzochte rechtsstelsels kan worden getrokken, is dat meer flexibiliteit bij de bepaling van de behoefte wenselijk kan zijn. Vooral de Duitse oplossing kan van toegevoegde waarde zijn omdat hierin een expliciet onderscheid is gemaakt tussen de twee grondslagen. Het uitgangspunt de 'huwelijkse levensstandaard' kan dan blijven bestaan, maar in bepaalde gevallen kan hiervan door de rechter worden afgeweken. Vooral als de onderhoudsplicht slechts is gebaseerd op de voortdurende solidariteit, kan het onbillijk zijn dat de behoefte wordt vastgesteld aan de hand van de huwelijkse levensstandaard. Is echter (ook) sprake van de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien-capaciteit, dan zou verlaging van het bedrag niet mogelijk moeten zijn.

Een moeilijke vraag die rijst, is welke maatstaf zou moeten gelden voor de gevallen als een lager bedrag wordt vastgesteld. Zoals hierboven aan de orde is gekomen, is nochtans erg onduidelijk wat onder de Duitse maatstaf 'gepaste levensbehoefte' moet worden verstaan. In de Duitse rechtspraak wordt vaak uitgegaan van de hypothetische verdien capaciteit van de alimentatiegerechtigde als geen huwelijk zou zijn gesloten. Als een gerechtigde bijvoorbeeld voor de

huwelijkssluiting werkte als verpleegkundige zoals in het geval van Lisa, gaat de Duitse rechter na wat op het moment van het alimentatieverzoek het salaris is van een verpleegkundige. Bijzondere kansen of carrièremogelijkheden die de gerechtigde wellicht had, worden daarbij niet meegerekend.

De Duitse wijze van berekenen, roept meerdere vragen op. Hoe moet bijvoorbeeld de voorhuwelijkse levenssituatie worden beoordeeld van een gerechtigde die onmiddellijk nadat zij haar VWO-diploma op zak had in het huwelijk trad, zonder dat zij een bepaalde studie was begonnen? Is het minimumloon bepalend? En wat nu, als een gerechtigde vóór het huwelijk werkte als een zeer succesvol fotomodel en meer verdiende dan de huwelijkse levensstandaard? Is het huwelijkse welvaartsniveau dan de grens? Of moet worden meegewogen dat oudere modellen doorgaans veel minder verdienen? Met andere woorden, de Duitse oplossing is weinig bevredigend omdat deze niet in alle situaties een antwoord heeft en tevens onbillijk kan zijn doordat bijzondere loopbaanperspectieven niet (kunnen) worden meegerekend. Bovendien kan tussen partijen veel discussie ontstaan over de hypothetische verdien capaciteit van de gerechtigde. Partijen hebben veel ruimte om van mening te verschillen over de veronderstelling waarvan uit moet worden gegaan, waarbij hun belangen tegenovergesteld zijn.³² De onderhoudsgerechtigde zal namelijk trachten om haar verdien capaciteit zo rooskleurig mogelijk voor te stellen, terwijl de onderhoudsplichtige zal proberen dit juist zo negatief mogelijk te doen.

Ook de Belgische relatieve maatstaf 'staat van behoefte' kan niet echt een uitkomst bieden. De vraag die immers rijst, is wat precies moet worden verstaan onder de 'normale' levensomstandigheden waarin de alimentatiegerechtigde verkeerde.

Kortom, een juiste maatstaf voor de vaststelling van de behoefte die zou moeten gelden als de onderhoudsbijdrage is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit, is in de rechtsvergelijkende studie niet gevonden.

9.5 DE DUUR VAN PARTNERALIMENTATIE IN HET NEDERLANDSE, BELGISCHE EN DUITSE RECHT EN DE CEFL *PRINCIPLES*

Vanwege het in hoofdstuk 1 gesignaleerd probleem van het Nederlandse recht bij de rechtvaardiging van de alimentatieduur, wordt in deze paragraaf aan de hand van een vergelijkende synthese onderzocht of op dit vlak lering valt te trekken uit het Belgische en Duitse recht en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie.

³² Een soortgelijke discussie bestaat in het Nederlandse recht bij de begroting van de zogenaamde 'arbeidsvermogensschade' die noodzakelijk is om bij letselschade de omvang van de schadevergoeding te bepalen. Zie hierover: A. Wilken, A.J. Akkermans & J. Legemaate, *Rapport Medisch beoordelingstraject. Inventarisatie bestaande normering, knelpunten en mogelijke oplossingsrichtingen*, Den Haag: De Letselschade Raad 2010, paragraaf 1.5 en hoofdstuk 2. Te raadplegen op: www.deletselschaderaad.nl/library/books/Rapport_Medischbeoordelingstraject.

Vergelijking tussen de corresponderende regels van de onderzochte stelsels

De regels over de duur van partneralimentatie van de drie bestudeerde rechtstelsels en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie verschillen veel van elkaar. Zoals gezegd, kent het Nederlandse recht twee maximumtermijnen. In de termijn gelijk aan de huwelijksduur ligt indirect een onderscheid tussen de twee grondslagen besloten: in een kort kinderloos huwelijk is een huwelijksgereleerde verminderde verdien capaciteit minder aannemelijk. Het Belgische recht gaat uit van één maximumtermijn, namelijk eveneens een termijn gelijk aan de huwelijksduur. De wetgever heeft de keuze voor de maximumtermijn min of meer willekeurig gemaakt, zoals ook het geval was bij de keuze van de Nederlandse wetgever voor deze termijn.

In de CEFL *Principles* wordt niet de keuze gemaakt voor een standaardtermijn dan wel variabele termijnen. Slechts wordt geregeld dat de alimentatieduur in principe door de bevoegde autoriteit wordt beperkt in tijd, maar dat bij uitzondering de duur ook onbepaald kan zijn.

In Duitsland wordt de duur daarentegen geheel anders geregeld, want de vaststelling van de duur is maatwerk. In het Duitse recht wordt per alimentatiecategorie bepaald hoe lang de onderhoudsuitkering kan duren, behalve bij de categorie 'ouderdom'. Bij ouderdom is de duur dus onbepaald, waardoor deze levenslang kan zijn. Daarnaast heeft de ouder die de gemeenschappelijke kinderen verzorgt en opvoedt, de eerste drie jaar na geboorte van het (jongste) kind recht op een basisalimentatie. Dat wil zeggen dat de zorgende ouder geen plicht heeft om aan het werk te gaan om in eigen levensonderhoud te voorzien. Vanaf de driejarige leeftijd van het kind – het moment dat het kind naar de kleuterschool kan gaan – heeft de zorgende ouder echter wel een plicht om passende arbeid te verrichten. De ouder kan dan nog slechts recht hebben op partneralimentatie als dit strookt met de billijkheid. De Duitse praktijk laat echter zien dat meestal ook partneralimentatie wordt toegekend aan zorgende ouders met oudere kinderen.³³

De onderhoudsplicht kan verder bestaan zolang en voor zover de alimentatiegerechtigde niet kan werken vanwege: ziekte en/of gebreken, het niet vinden van passende arbeid na de scheiding, het volgen van een opleiding, bij- of omscholing, of billijkheidsredenen. Als aanvullende alimentatie wordt toegekend, dan geldt dat deze zolang kan duren als nodig is.

In het Nederlandse en Belgische recht kan worden afgeweken van de wettelijke maximumtermijnen en kan de duur worden verkort. Een verschil tussen beide landen is echter dat in Nederland de rechterlijke limitering in de wet is opgenomen. In België is dit niet het geval en onduidelijk is welke voorwaarden aan een dergelijke verkorting worden gesteld. In de Belgische literatuur wordt slechts aangenomen dat de rechter deze bevoegdheid heeft, maar daarbij wordt opgemerkt dat in de praktijk nauwelijks van de limiteringsmogelijkheid gebruik wordt gemaakt.³⁴ Ditzelfde lijkt te gelden voor de Nederlandse

³³ Zie hoofdstuk 8, paragrafen 8.3.1 & 8.5.

³⁴ Zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.5.

praktijk, want de wettelijke voorwaarden die aan de limitering kleven, zijn streng. Een zware stelplicht en bewijslast geldt van degene die om de limitering verzoekt en er worden hoge motiveringseisen gesteld aan de beslissing van de rechter. Tevens dient het te gaan om financiële en/of niet-financiële factoren die zich naar hun aard niet meer kunnen wijzigen. Bovendien kan de rechter niet ambtshalve, maar slechts op verzoek van een van de partijen de onderhoudsplicht verkorten.

Anders dan in Nederland en België, wordt in Duitsland veelvuldig de onderhoudsplicht *ambtshalve* door rechters gelimiteerd op grond van een algemene wettelijke begrenzingsmogelijkheid. Een onbegrensde termijn dient dan onbillijk te zijn. Zoals gezegd, is een belangrijk verschil tussen het Nederlandse, Belgische en Duitse recht, dat in het laatst genoemde rechtstelsel een onbepaalde en levenslange alimentatieduur tot de mogelijkheden behoort omdat het geen maximumtermijnen kent. In Duitsland is het belang van een rechterlijke limitering daarom groter dan in Nederland of België. Een nadeel van het Duitse recht ten opzichte van het Nederlandse en Belgische recht is dat het tot meer rechtsonzekerheid leidt.

Overeenkomstig de algemene begrenzing van de alimentatiehoogte die aan de orde is gekomen in de vorige paragraaf, wordt in het Duitse recht bij de algemene begrenzing van de duur een duidelijk onderscheid gemaakt tussen de twee grondslagen van partneralimentatie. De rechter kan de onderhoudsplicht namelijk niet ambtshalve begrenzen in tijd wanneer sprake is van huwelijksgerelateerde nadelen. Met andere woorden, een alimentatierechter kan bijvoorbeeld niet bepalen dat de onderhoudsbijdrage aan een zorgende ouder niet langer kan duren dan de basisalimentatie van drie jaar. Verlenging van de onderhoudsbijdrage nadien en *Anschlussunterhalt* moet mogelijk blijven.

In Duitsland wordt algemeen aangenomen dat als de rechter de onderhoudsplicht limiteert op basis van de algemene begrenzingsbepaling, een overgangsperiode moet gelden waarin de gerechtigde zich kan instellen op een nieuwe situatie met geringe financiële middelen. Hoe lang deze overgangsperiode moet zijn, hangt af van de economische en persoonlijke verhoudingen tussen de gewezen echtelieden. Daarnaast wordt tevens betekenis gehecht aan een eventuele lange huwelijksduur.

In het Nederlandse en Belgische recht kan naast verkorting, ook bij uitzondering de alimentatieduur worden verlengd. Deze mogelijkheid is in beide landen opgenomen in de wet. Doordat in Nederland en België in de praktijk terughoudend gebruik wordt gemaakt van de mogelijkheid om de onderhoudsplicht te verlengen dan wel te limiteren, zijn in beide landen de maximumtermijnen te beschouwen als standaardtermijnen. Dit geldt niet voor de termijnen uit het Duitse recht, want de verschillende alimentatiecategorieën kunnen elkaar in tijd opvolgen (*Anschlussunterhalt*).³⁵ Hierdoor kent het Duitse recht geen algemene verlengingsbepaling, maar logischerwijze ook geen algemene vervaltermijnen. In het Nederlandse recht zijn de maximum-

³⁵ Zie hoofdstuk 8, paragrafen 8.3 & 8.5.

termijnen tevens vervaltermijnen. In België bestaat discussie over de vraag of de maximumtermijn eveneens een vervaltermijn is.

In het Nederlandse recht kan de rechter op verzoek van de onderhoudsgerechtigde de duur verlengen, als de beëindiging van zo ingrijpende aard is dat deze naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid niet van de gerechtigde kan worden geveerd. In het Belgische recht geldt dat verlenging mogelijk is in geval van buitengewone omstandigheden. Daarbij moet de gerechtigde na verloop van de maximumtermijn nog in staat van behoefte verkeren, om redenen onafhankelijk van haar wil.

Naar Nederlands recht kan de rechter de onderhoudsplicht opnieuw voor de maximumduur verlengen. Daaropvolgende verlengingen zijn mogelijk, tenzij de rechter dit uitdrukkelijk heeft uitgesloten. In het Belgische recht is onduidelijk of de onderhoudsplicht opnieuw kan worden verlengd met de duur van de maximumtermijn of dat ook een levenslange duur mogelijk is.

In afwijking van het Nederlandse recht geldt in het Belgische recht bij de verlenging een restrictie aangaande de alimentatiehoogte. Het alimentatiebedrag kan namelijk nimmer hoger zijn dan noodzakelijk is om de staat van behoefte te dekken, ook als sprake was (of nog steeds is) van een aanzienlijke terugval in de economische situatie van de gerechtigde.³⁶ In Nederland geldt echter dat ook bij de verlenging van de onderhoudsbijdrage de huwelijkse levensstandaard het uitgangspunt is voor de hoogte van het alimentatiebedrag.

De beschreven regels van de bestudeerde stelsels toegepast op de twee casus

Uit hoofdstuk 1 bleek bij de toepassing van het Nederlandse recht op de in de introductie van dit proefschrift gegeven zuivere solidariteitscasus van Lisa en de zuivere verdien capaciteitscasus van Jane, dat bij de rechtvaardiging van de alimentatieduur een knelpunt kan ontstaan.³⁷ De rechtvaardiging van de wetgever van de *in casu* toepasselijke wettelijke maximumtermijn van twaalf jaar is namelijk in beide gevallen ontoereikend. Doordat de Nederlandse maximumtermijnen tevens te beschouwen zijn als standaardtermijnen omdat strenge eisen gelden voor de verkorting en de verlenging van de duur en de rechter niet ambtshalve hiertoe kan overgaan, kan namelijk zowel Lisa als Jane twaalf jaar partneralimentatie worden toegekend. Het is echter aannemelijk dat Lisa veel eerder dan na twaalf jaar weer in eigen levensonderhoud kan voorzien. Daarnaast is Jane door de voltijdse zorg voor de gehandicapte zoon hoogstwaarschijnlijk na twaalf jaar nog steeds economisch afhankelijk van Albert. Zij kan dan de rechter om verlenging verzoeken, maar zij zit daarbij – als economisch zwakkere partij – in onzekerheid over wat de rechter zal beslissen.

De toepassing van de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie op de twee casus van Lisa en Jane laat zien dat het geïdentificeerde probleem van het Nederlandse recht door de *Principles* eventueel kan worden opgelost, want zij geven de mogelijkheid dat de bevoegde autoriteit de duur op maat bepaald.³⁸ Hierdoor kan de rechter bij de bepaling van de alimentatietermijn een onder-

³⁶ Zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.5.

³⁷ Paragraaf 1.4.

³⁸ Hoofdstuk 6, paragraaf 6.7.

scheid maken tussen de uiteenlopende casus van Lisa en Jane. Op welke wijze de duur op maat kan worden bepaald, volgt echter niet uit de *Principles*. Het Duitse recht verschaft hierover meer helderheid. Bij de toepassing van het Duitse recht op de twee casus volgt namelijk waarom Lisa en Jane voor een bepaalde periode partneralimentatie krijgen toegekend.³⁹ Lisa krijgt namelijk partneralimentatie toegekend die nodig is om bij te scholen. Als Lisa vervolgens geen werk vindt of aanvullende alimentatie nodig heeft, kan zij de rechter verzoeken om een onderhoudsbijdrage vast te stellen zolang en voor zover zij geen passende arbeid kan vinden of niet in haar volledige onderhoud kan voorzien. Hoewel deze onderhoudsaanspraken in principe levenslang kunnen duren, heeft de rechter wel – zoals hierboven is besproken – een algemene bevoegdheid om de onderhoudsplicht van David te verkorten als een onbegrensde duur onbillijk is. Doordat in het geval van Lisa geen sprake is van huwelijksgelateerde nadelen, zal de rechter hiertoe waarschijnlijk overgaan. De rechter stelt dan een overgangsperiode vast waarin Lisa kan wennen aan een nieuwe situatie met minder financiële middelen. Daarentegen krijgt Jane in ieder geval tot het jongste zoontje drie jaar basisalimentatie toegekend. Vanwege de jonge leeftijd van de twee zonen op het moment van de scheiding (twee en zes jaar) en het feit dat het jongste zoontje niet naar de kleuterschool kan vanwege zijn handicap, zal de rechter echter beslissen dat de onderhoudsplicht hierna moet worden verlengd, zolang en voor zover dit overeenstemt met de billijkheid. Waarschijnlijk wordt Jane voor een lange periode partneralimentatie toegekend omdat zij vanwege de intensieve zorg voor vooral de jongste zoon, voorlopig niet aan het werk kan gaan.

Tot slot blijkt uit de toepassing van het Belgische recht op de casus van Lisa en Jane dat dit recht het gesignaleerde probleem van het Nederlandse recht niet oplost.⁴⁰ Zoals hierboven aan de orde kwam, kon de wetgever niet motiveren waarom hij gekozen heeft voor de maximumtermijn die gelijk is gesteld aan de huwelijksduur. In de praktijk wordt zelden de alimentatieduur verkort, waardoor zowel Lisa als Jane tien jaar partneralimentatie kan worden toegekend. In het geval van Lisa is deze termijn te lang, terwijl in het geval van Jane deze te kort is. Jane kan hierna om verlenging verzoeken, maar zij krijgt dan een lager bedrag toegekend dan voorheen, terwijl zij nog steeds de intensieve zorg heeft voor de dan twaalfjarige gehandicapte zoon.

Les 4: meer maatwerk bij de vaststelling van de alimentatieduur door ambtshalve verkorting door de rechter

Zoals gezegd, kunnen de maximumtermijnen van het Nederlandse recht die tevens standaardtermijnen zijn, een probleem vormen. Ook de CEFL heeft aangegeven tegen standaardtermijnen te zijn doordat zij in het bijbehorende commentaar op de *Principle* die de alimentatieduur regelt, opmerkt dat bij een vaste termijn welke beschouwd moet worden als een overgangsperiode, de rechter slechts per geval zou moeten beslissen hoe lang de onderhoudsbijdrage moet duren.

³⁹ Hoofdstuk 8, paragraaf 8.7.

⁴⁰ Hoofdstuk 7, paragraaf 7.7.

Een rechtvaardige begrenzing van de onderhoudsplicht is waarschijnlijk mogelijk als de duur op maat kan worden bepaald. Het Duitse recht kan daarbij als voorbeeld dienen. In de Duitse wet wordt immers niet uitgegaan van een of meerdere standaardtermijnen, maar wordt maatwerk geleverd doordat voor elke wettelijke alimentatiecategorie een ander termijn geldt. Voor partijen is duidelijk waarom de onderhoudsplicht een bepaalde duur heeft, wat uiteindelijk bevorderlijk kan zijn voor de sociale acceptatie van partneralimentatie. Een les die uit het Duitse recht voor het Nederlandse recht kan worden getrokken, is dan ook dat meer maatwerk bij de vaststelling van de alimentatieduur wenselijk is. Dit kan worden bereikt door de rechter ambtshalve de mogelijkheid te geven om de onderhoudsplicht te verkorten, zoals in Duitsland het geval is. De rechter zou meer dan nu het geval is, moeten kunnen bepalen hoe lang de onderhoudsplicht dient te duren. Als daarbij duidelijke richtlijnen in acht worden genomen, hoeft dit niet tot rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid te leiden. Met behulp van de in de Duitse wet gegeven termijnen en de twee grondslagen kunnen dergelijke richtlijnen worden vastgesteld.

9.6 BEËINDIGING VAN DE ONDERHOUDSUITKERING DOOR HERTROUWEN OF SAMENLEVING VAN DE ALIMENTATIEGERECHTIGDE IN HET NEDERLANDSE, BELGISCHE EN DUITSE RECHT EN DE CEFL *PRINCIPLES*

In hoofdstuk 1 is in het Nederlandse recht een probleem geconstateerd met de rechtvaardiging van de beëindiging van de onderhoudsplicht als de alimentatiegerechtigde hertrouwt of gaat samenwonen als ware zij gehuwd (artikel 1:160 BW). In deze paragraaf wordt daarom na een vergelijkende synthese, onderzocht of lessen kunnen worden getrokken uit de corresponderende Belgische, Duitse regels en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie.

Vergelijking tussen de corresponderende regels van de onderzochte stelsels

Net als in het Nederlandse recht is ook in het Belgische en Duitse recht en in de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie, een regel opgenomen die de onderhoudsplicht van rechtswege en definitief doet eindigen als de alimentatiegerechtigde een nieuw huwelijk sluit. Kennelijk bestaat er een algemene opvatting dat de solidariteit tussen gewezen echtgenoten eindigt door een huwelijk aan de zijde van de gerechtigde.⁴¹

Anders dan in het Nederlandse recht is in het Duitse recht een belangrijke uitzondering te vinden op de regel dat bij hertrouwen de onderhoudsplicht definitief eindigt. Wanneer namelijk een gescheiden echtgenoot de zorg heeft voor een gemeenschappelijk kind, herleeft de onderhoudsplicht als een daaropvolgend huwelijk weer wordt ontbonden en geen partneralimentatie kan worden vastgesteld ten laste van de latere ex-echtgenoot. In principe wordt de hoogte van het alimentatiebedrag na herleving bepaald aan de hand van

⁴¹ Dit beeld kwam ook naar voren in het onderzoek naar de opvattingen van de Nederlandse bevolking over partneralimentatie dat is beschreven in hoofdstuk 5, zie paragraaf 5.3.5.

het (vroegere) huwelijkse welvaartsniveau, maar een eventueel lager bedrag kan worden vastgesteld als de financiële verhoudingen in het latere huwelijk slechter waren. Sinds de hervorming van het Duitse alimentatierecht in 2008 geldt wel dat na herleving geen Anschlussunterhalt meer mogelijk is, dat wil zeggen dat na beëindiging van de intensieve zorg voor het kind, de behoeftige ouder geen partneralimentatie meer toegekend kan krijgen om bijvoorbeeld bij te scholen of een opleiding te volgen.

In de onderzochte jurisdicties en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie worden voor de onderhoudsbijdrage gevolgen verbonden aan een nieuwe relatie van de onderhoudsgerechtigde. Anders dan in het Nederlandse recht *kan* in het Belgische recht de onderhoudsplicht definitief door de rechter beëindigd worden als de gerechtigde met een ander is gaan samenleven als waren zij gehuwd.

Daarnaast wordt in het Belgische recht de onderhoudsbijdrage definitief en automatisch beëindigd als de alimentatiegerechtigde een wettelijke samenwoning is aangegaan. Deze rechtsfiguur komt niet geheel overeen met het geregistreerd partnerschap. Allereerst heeft bij de wettelijke samenwoning geen sprake te zijn van een affectieve relatie. Ten tweede kan na beëindiging van de wettelijke samenwoning slechts een zeer beperkte onderhoudsplicht tussen de voormalige partners ontstaan,⁴² terwijl bij de ontbinding van het geregistreerd partnerschap dezelfde alimentatiewetten gelden als na ontbinding van het huwelijk door echtscheiding. Hierdoor kunnen in het Belgische recht nog sneller onbillijke situaties ontstaan dan in het Nederlandse recht als de gerechtigde na een korte periode de wettelijke samenwoning weer beëindigt.⁴³

In de *Principles* is geregeld dat de onderhoudsplicht definitief eindigt bij een nieuwe langdurige informele relatie van de alimentatiegerechtigde. Anders dan in het Nederlandse recht lijkt daarbij niet van belang te zijn of de gerechtigde is gaan samenwonen met haar nieuwe partner. Overigens blijft het in het bijbehorende commentaar op de *Principle* betreffende de beëindiging onduidelijk of bij een nieuwe langdurige informele relatie de onderhoudsplicht van rechtswege moet worden beëindigd en wanneer sprake is van een *langdurige* relatie; deze onderwerpen zijn door de CEFL overgelaten aan de nationale wetgever.

Naar Duits recht kan de rechter tot slot slechts de negatieve hardheidsclausule toepassen die onder meer is besproken in paragraaf 9.3.2, als de alimentatiegerechtigde met een ander duurzaam is gaan samenwonen. De rechter heeft daarbij de mogelijkheid om de onderhoudsplicht te beëindigen, maar kan ook de alimentatieduur verkorten of het bedrag verminderen. Het Duitse recht kent dus niet zoals het Nederlandse recht, een algemene beëindigingsbepaling bij een nieuwe duurzame informele relatie van de gerechtigde.

⁴² Bij voorlopige maatregel kan een onderhoudsplicht van maximaal één jaar worden vastgesteld door de rechter.

⁴³ Zie hierover hoofdstuk 1, paragraaf 1.5 en hoofdstuk 7, paragraaf 7.6.

De beschreven regels van de bestudeerde stelsels toegepast op de twee casus

Uit hoofdstuk 1 bleek dat bij de toepassing van artikel 1:160 BW op de in de introductie van dit proefschrift gegeven zuivere solidariteitscasus van Lisa en de zuivere verdien capaciteitscasus van Jane, een rechtvaardigingsprobleem kan ontstaan.⁴⁴ In beide gevallen wordt namelijk de onderhoudsplicht van David en Albert definitief beëindigd als de twee vrouwen hertrouwen of een daaraan gelijkgesteld samenwonen aangaan. In het geval van Jane doet de komst van een nieuwe partner echter niets af aan de rechtvaardiging van de onderhoudsplicht van Albert. De zorg voor de twee zonen die geboren zijn uit het huwelijk met Albert, blijft immers voortduren tijdens het nieuwe huwelijk of daaraan gelijkgesteld samenwonen. Toch krijgt Jane door haar nieuwe relatie geen vergoeding van Albert meer voor deze zorg. Hierdoor kunnen Jane en haar twee zonen in armoede vervallen. In hoofdstukken 6 en 7 zijn ook de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie en het Belgische recht op de twee casus toegepast.⁴⁵ Hieruit volgde dat het gesignaleerde probleem van het Nederlandse recht niet wordt opgelost door de *Principles* omdat hierin is geregeld dat bij elke nieuwe duurzame relatie van zowel Lisa als Jane, de onderhoudsplicht definitief wordt beëindigd. Hetzelfde geldt voor het Belgische recht, mits Lisa en Jane hertrouwen. Als de vrouwen namelijk gaan samenwonen als waren zij gehuwd, kan de rechter de onderhoudsplichten van David en Albert beëindigen. Het Belgische recht maakt hierbij geen onderscheid tussen de twee grondslagen, maar de rechter kan wel beslissen dat slechts in het geval van Lisa de onderhoudsplicht moet worden beëindigd. In zoverre kan het Belgische recht een oplossing bieden voor het probleem uit het Nederlandse recht.

Bij de toepassing van het Duitse recht op de casus van Lisa en Jane in hoofdstuk 8 is echter gebleken dat dit recht een oplossing biedt voor het in het Nederlandse recht geconstateerde probleem.⁴⁶ Het Duitse recht maakt namelijk een duidelijk onderscheid tussen deze twee uiteenlopende casus. Als Lisa hertrouwt, wordt de onderhoudsplicht van David in het Duitse recht definitief beëindigd. Wanneer Jane hertrouwt, wordt de onderhoudsplicht van Albert eveneens beëindigd, maar deze beëindiging is niet definitief. De onderhoudsplicht van Albert kan namelijk weer herleven als het tweede huwelijk van Jane weer wordt ontbonden en geen partneralimentatie kan worden vastgesteld ten laste van de latere ex-echtgenoot. Als Lisa en Jane daarentegen een nieuwe duurzame relatie aangaan, kan de rechter besluiten om geheel geen partneralimentatie toe te kennen of de onderhoudsbijdragen te verkorten of te verminderen. Net zoals in het Belgische recht maakt het Duitse recht bij een nieuwe duurzame relatie geen onderscheid tussen de twee grondslagen, maar het biedt wel de mogelijkheid dat de rechter slechts de onderhoudsplicht van David beëindigt.

Les 5: geen definitieve beëindiging van de onderhoudsplicht na hertrouwen of een daaraan gelijk gesteld samenleven als de alimentatiegerechtigde de zorg heeft voor een gemeenschappelijk kind

⁴⁴ Paragraaf 1.5.

⁴⁵ Paragrafen 6.7 & 7.7.

⁴⁶ Paragraaf 8.7.

Zoals hierboven aan de orde is gekomen, maakt de Duitse beëindigingregeling bij hertrouwen een beperkt onderscheid tussen de twee grondslagen van partneralimentatie. Herleving van de onderhoudsplicht van een vroegere ex-echtgenoot is immers mogelijk als de alimentatiegerechtigde na ontbinding van een later huwelijk nog steeds de zorg heeft voor een gemeenschappelijk kind uit een eerder huwelijk. Op deze wijze tracht het Duitse recht het belang van het kind te waarborgen. Het kind behoudt via partneralimentatie zijn recht om door een van zijn ouders te worden verzorgd, ongeacht het stuklopen van een later huwelijk van zijn verzorger.

Een les die uit het Duitse recht kan worden getrokken voor het Nederlandse recht is dat vooral als een ex-echtgenoot de zorg heeft voor een gemeenschappelijk kind, een definitieve beëindiging van de onderhoudsplicht onbillijk kan zijn als de onderhoudsgerechtigde hertrouwt of, zoals thans is geregeld in het Nederlandse recht, een nieuwe relatie aangaat. Daarbij moet de keuze worden gemaakt of de onderhoudsplicht moet herleven na ontbinding van het opvolgend huwelijk, zoals in het Duitse recht, of bij een nieuw huwelijk moet doorlopen, zoals in het oude Nederlandse recht het geval was.⁴⁷

9.7 CONCLUSIE

In dit hoofdstuk is in het licht van een onderscheid tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, een vergelijking gemaakt tussen de relevante regels uit het Nederlandse, Belgische en Duitse recht en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie over de toekenning van partneralimentatie, de alimentatiehoogte en -duur en de beëindiging van de onderhoudsbijdrage vanwege hertrouwen of een nieuwe relatie van de onderhoudsgerechtigde. Het doel hiervan is om lering te trekken voor de in hoofdstuk 1 geconstateerde rechtvaardigingsproblemen van deze onderdelen van het Nederlandse alimentatierecht.

Uit dit hoofdstuk blijkt dat vooral het Duitse recht een bron van inspiratie is. Het Belgische herziene alimentatierecht uit 2007 bevat nog veel onduidelijkheden en de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie bestaan vaak uit zeer algemene richtlijnen en daarnaast zijn veel belangrijke onderdelen van het alimentatierecht overgelaten aan de nationale wetgever. Bovendien heeft de CEFL de bewuste keuze gemaakt om het onderscheid tussen de twee grondslagen niet uit te werken in de *Principles*. Ook verschilt het Nederlandse recht het meeste met het Duitse recht; gezien het doel van dit hoofdstuk zijn niet zozeer de overeenkomsten, maar juist de verschillen van belang. Vergeleken met de andere twee onderzochte rechtsstelsels, komt in het Duitse recht ten slotte de doorwerking van het onderscheid tussen de twee grondslagen het duidelijkst tot uitdrukking.

⁴⁷ Zie over dit laatste hoofdstuk 2, paragraaf 2.2.2.

In totaal zijn de volgende vijf lessen getrokken voor het Nederlandse alimentatierecht:

1. In het Duitse recht blijkt door de verschillende wettelijke alimentatie-categorieën steeds duidelijk *waarom* partijen partneralimentatie ontvangen of moeten betalen. Zorg voor kinderen vormt daarbij de belangrijkste reden. Neem daarom zorgalimentatie als aparte categorie op in de wet;
2. Neem de billijkheidstoets op in de wet;
3. Meer flexibiliteit bij de bepaling van de behoefte;
4. Meer maatwerk bij de vaststelling van de alimentatieduur door ambtshalve verkorting door de rechter; en,
5. Geen definitieve beëindiging van de onderhoudsplicht na hertrouwen of een daaraan gelijkgesteld samenleven als de alimentatiegerechtigde de zorg heeft voor een gemeenschappelijk kind.

In het afsluitende hoofdstuk wordt nog dieper op deze lessen ingegaan en wordt vooral met behulp van de resultaten van het empirisch onderzoek uit deze dissertatie, aanbevelingen gedaan voor een alimentatiestelsel dat is geconstrueerd aan de hand van een duidelijk onderscheid tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

DEEL IV

SLOT

HOOFDSTUK 10

Samenvatting, conclusies en aanbevelingen

10.1 INLEIDING

In dit proefschrift is onderzocht in hoeverre en op welke wijze het Nederlandse partneralimentatierecht verbeterd kan worden door een duidelijk onderscheid te maken tussen twee grondslagen van partneralimentatie, namelijk de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien-capaciteit. Daarbij zijn in deze studie drie hypothesen getoetst. Deze luiden als volgt:

1. De wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten kent twee grondslagen, te weten de voortdurende solidariteit en de huwelijks-gelateerde vermindering van de verdien-capaciteit.
2. Het huidige Nederlandse alimentatierecht maakt geen duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen, waardoor knelpunten ontstaan.
3. In Nederland is de sociale acceptatie van (het) partneralimentatie(recht) laag, maar kan toenemen als in dit recht een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen beide grondslagen.

In dit afsluitende deel van deze dissertatie wordt aan de hand van de informatie uit de vorige delen allereerst getoetst in hoeverre deze hypothesen juist zijn, waaruit meerdere hoofdconclusies kunnen worden getrokken (paragraaf 10.2). Met behulp van deze conclusies en de in deel III getrokken lessen voor het Nederlandse recht uit de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie en het Belgische en Duitse alimentatierecht, wordt vervolgens de centrale onderzoeksvraag beantwoord. Naast algemene aanbevelingen over de wijze waarop de grondslagen kunnen doorwerken in het alimentatierecht, worden per relevant onderdeel van het alimentatierecht – de toekenning van partner-alimentatie, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samen-wonen van de alimentatiegerechtigde – aanbevelingen gedaan voor een beter Nederlands alimentatiestelsel (paragraaf 10.3). Ter afsluiting van dit onderzoek volgen nog enkele algemene opmerkingen (paragraaf 10.4).

10.2 TOETSING VAN DE HYPOTHESEN EN CONCLUSIES

10.2.1 Hypothese 1: partneralimentatie kent twee grondslagen

In de introductie van deze dissertatie en in deel III – het rechtsvergelijkende deel – is besproken dat tijdens de totstandkoming van de CEFL *Principles*

betreffende partneralimentatie in 2004, door de CEFL werd gesuggereerd dat de veelheid van grondslagen die naar voren komen in de juridische literatuur van de 22 door de CEFL bestudeerde Europese landen, kunnen worden gereduceerd tot twee rechtvaardigingen van partneralimentatie, te weten: de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.¹ De aanname dat partneralimentatie slechts deze twee grondslagen kent, is in dit promotieonderzoek uitgebreid getoetst. In delen I en II van dit proefschrift die het Nederlandse recht en de sociale acceptatie van partneralimentatie betreffen, is namelijk geanalyseerd welke grondslagen te vinden zijn in de wet, wetsgeschiedenis, rechtspraak en literatuur, en in de opvattingen van de Nederlandse bevolking. Daarbij is eveneens bestudeerd of daartoe ook de twee genoemde grondslagen behoren. In deel III is deze toets op een meer beknopte wijze herhaald voor het Belgische en Duitse recht.

Uit hoofdstuk 1 volgt dat in de Nederlandse wet geen grondslag van partneralimentatie wordt genoemd. In dit hoofdstuk is ook besproken dat dit in de toekomst wellicht kan veranderen als de plannen van de VVD, PvdA en D66 doorgang vinden. Deze politieke partijen willen namelijk de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit expliciet in de wet opnemen. Tot die tijd moet de rechtvaardiging van partneralimentatie worden afgeleid uit de wetsgeschiedenis, rechtspraak en doctrine. In hoofdstuk 2 is naar voren gekomen dat in deze bronnen tal van opvattingen te vinden zijn over de legitimatie van deze wettelijke onderhoudsplicht. Toch zijn deze opvattingen in te delen in grofweg drie categorieën, waarin partneralimentatie een schadevergoedend, strikt alimentair of compensatoir karakter heeft. Partneralimentatie werd vooral als een vorm van schadevergoeding gezien in het oude – op schuld gebaseerde – Nederlandse recht van vóór de liberalisering van 1971. Door de echtscheiding die slechts kon worden uitgesproken op basis van schuldgronden, verloor de behoeftige onschuldige ex-echtgenoot immers de huwelijkse levensstandaard waarop zij in principe levenslang recht had. De rechtvaardiging van de onderhoudsplicht werd daarom destijds gevonden in de schuldige gedragingen van de gewezen echtgenoot die de echtscheiding tot gevolg hadden. Deze grondslag heeft echter zijn betekenis verloren met de invoering van het huidige alimentatierecht in 1971. In dat jaar werd immers het echtscheidings- en alimentatierecht losgekoppeld van de schuld en vanaf dat moment is de schuldgrondslag niet meer terug te vinden in de parlementaire geschiedenis, rechtspraak en doctrine.

De opvattingen over de rechtvaardiging van partneralimentatie waarin deze onderhoudsbijdrage een zelfstandig alimentair karakter heeft, zijn te herleiden tot de grondslag voortdurende solidariteit. Deze opvattingen zijn reeds te vinden in de rechtspraak en doctrine van vóór de inwerkingtreding van het geldende recht in 1971. De Hoge Raad heeft partneralimentatie voor het eerst strikt alimentair gekwalificeerd in 1919. Vermoedelijk zocht de Hoge Raad

¹ Hoofdstuk 6, paragraaf 6.2.2.

indertijd de rechtvaardiging van de onderhoudsplicht in de (schuldloze) grondslag voortdurende solidariteit vanwege het afnemende belang van de schuld in het echtscheidings- en alimentatierecht door de zogenoemde grote-leugen-praktijk. Ná 1971 heeft de grondslag voortdurende solidariteit zijn gelding behouden in de wetsgeschiedenis, rechtspraak en doctrine. Zo heeft de Hoge Raad in meerdere uitspraken zijn grondslag uit 1919 herhaald.²

Uit hoofdstuk 3 blijkt dat ook expliciete opvattingen over de grondslag van partneralimentatie naar voren komen in rechtelijke uitspraken die de vraag betreffen of vanwege het wangedrag van de alimentatiegerechtigde een onderhoudsbijdrage kan worden vastgesteld. Deze opvattingen zijn te herleiden tot de grondslag voortdurende solidariteit. In ditzelfde hoofdstuk is echter tevens te lezen dat deze grondslag veel vaker op een indirecte manier te vinden is in de jurisprudentie, namelijk vooral bij de beslissing of in een concrete zaak al dan niet partneralimentatie kan worden toegekend aan de ex-echtgenoot die hierom verzoekt. Bij de bepaling van de behoefte van de alimentatiegerechtigde zijn immers niet slechts financiële factoren, maar ook niet-financiële factoren van belang. Deze laatstgenoemde factoren kunnen in redelijkheid het verwerven van inkomsten door de alimentatiegerechtigde in de weg staan. Doordat in de jurisprudentie naar voren komt dat ex-echtgenoten partneralimentatie kan worden toegekend als deze uitsluitend behoeftig is geworden door ziekte, ouderdom of werkloosheid vanwege een slechte situatie op de arbeidsmarkt, kan hieruit worden opgemaakt dat de rechtspraak de voortdurende solidariteit als grondslag van partneralimentatie erkent. Daarnaast volgt uit de jurisprudentie dat deze rechtvaardiging *in concreto* juist kan worden weggenomen of verzwakt, als het onbillijk is dat de draagkrachtige ex-echtgenoot partneralimentatie moet betalen, bijvoorbeeld vanwege wangedrag van de alimentatiegerechtigde of omdat partijen tijdens het huwelijk zeer kort hebben samengewoond. Deze toets heb ik de billijkheidstoets genoemd.

Ten slotte zijn de opvattingen over de rechtvaardiging van partneralimentatie waarin deze onderhoudsbijdrage als een compensatierecht wordt gezien, te herleiden tot de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Deze opvattingen zijn hoofdzakelijk te vinden in de wetsgeschiedenis, rechtspraak en doctrine van ná de invoering van het huidige alimentatierecht in 1971. Waarschijnlijk komt dit door de komst van het destijds nieuwe uitgangspunt van het partneralimentatierecht dat inhoudt dat in beginsel iedere volwassene in eigen levensonderhoud moet voorzien. Dat de zelfredzaamheid van een ex-echtgenoot voorop staat, heeft tot gevolg dat alimentatierecht als uitzonderingsrecht wordt beschouwd. Deze gedachte botst echter met de mogelijkheid om op basis van de voortdurende solidariteit veel eenvoudiger dan voorheen partneralimentatie toegekend te krijgen; onschuld was immers geen voorwaarde meer. Daarom werd gezocht naar een beter geaccepteerde grondslag die werd gevonden in de huwelijksgelateerde

² Zie bijvoorbeeld: HR 28 september 1977, *NJ* 1978, 432; HR 4 december 1987, *NJ* 1988, 678; HR 14 november 1997, *NJ* 1998, 112; HR 9 februari 2001, *NJ* 2001, 216, m.nt. SW.

vermindering van de verdien capaciteit.³ Zo rond de afgelopen eeuwwisseling komt deze grondslag naar voren in de jurisprudentie van de Hoge Raad.⁴ Daarbij moet wel worden gezegd uit de rechtspraak van de Hoge Raad (in lijn met de toenmalige wetsgeschiedenis) duidelijk af te leiden is dat de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit *niet* als enige grondslag van partneralimentatie kan worden erkend.

In hoofdstuk 3 is beschreven dat de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit – net zoals de grondslag voortdurende solidariteit – meestal op een indirecte wijze te vinden is in de jurisprudentie, namelijk bij de beoordeling of *in concreto* al dan niet partneralimentatie kan worden toegekend aan de verzoekende ex-echtgenoot. Zoals gezegd, spelen bij deze beslissing ook niet-financiële factoren een rol die in redelijkheid in de weg kunnen staan aan het verwerven van inkomsten door de alimentatiegerechtigde. Uit de jurisprudentie volgt dat ex-echtgenoten partneralimentatie kan worden toegekend als dezen behoeftig zijn geworden door offers die zij voor het huwelijk hebben gebracht, zoals door de verrichting van zorg in het belang van het gezin (zorg voor gemeenschappelijke kinderen, het huishouden en/of de ex-echtgenoot). Hieruit blijkt dat de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit in de rechtspraak als grondslag wordt erkend.

In dit proefschrift is niet slechts een studie verricht naar de opvattingen over de rechtvaardiging van partneralimentatie in het Nederlandse recht, maar eveneens naar die van de Nederlandse bevolking. Dit is gedaan aan de hand van een enquête uitgevoerd op basis van een representatieve steekproef van de volwassen Nederlandse bevolking (N=1031). Hoewel is geprobeerd om de respondenten te stimuleren alternatieve grondslagen aan te dragen, blijkt uit de resultaten van dit onderzoek dat ze dit nauwelijks hebben gedaan. Uit hoofdstuk 6 volgt namelijk dat deze opvattingen vaak tevens in te delen zijn naar de bovengenoemde drie categorieën met bijbehorende grondslagen. Het aantal opvattingen van de respondenten dat te herleiden was naar de schuldgrondslag is echter verwaarloosbaar. Ook uit dit resultaat kan worden opgemaakt dat deze grondslag zijn waarde in onze samenleving lijkt te hebben verloren.

Tot slot is in hoofdstukken 7 en 8 besproken dat in de rechtvaardigingsopvattingen die te vinden zijn in het huidige Belgische en Duitse recht, partneralimentatie ofwel een strikt alimentair, ofwel een compensatoir karakter heeft. In deze rechtstelsels zijn geen opvattingen gevonden die een andere grondslag inhouden dan de voortdurende solidariteit of de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Net zoals in het oude Nederlandse recht, werd daarnaast in het oude – van schuld afhankelijke – Belgische recht van vóór 2007 partneralimentatie als een vorm van schadevergoeding gezien voor het verlies van de huwelijkse levensstandaard waarop

³ Waarom deze grondslag waarschijnlijk beter wordt geaccepteerd, komt aan de orde in paragraaf 10.2.3.

⁴ Zie bijvoorbeeld: HR 14 november 1997, NJ 1998, 112; HR 9 februari 2001, NJ 2001, 216, m.nt. SW.

de onschuldige behoeftige ex-echtgenoot recht had. In het nieuwe Belgische recht van 2007 heb ik de schuldgrondslag niet meer gevonden. Hoewel eveneens het oude Duitse recht van vóór 1977 grotendeels was gekoppeld aan de schuld, heeft de Duitse wetgever meerdere malen de schuldgrondslag uitdrukkelijk verworpen. Een alternatieve grondslag heeft de Duitse wetgever echter destijds niet aangedragen, want in eerste instantie werd eenvoudigweg aangenomen dat er geen algemene grondslagen van partneralimentatie bestonden.

Kortom, uit dit promotieonderzoek volgt dat de hypothese dat partneralimentatie twee grondslagen kent, juist is. Tegenwoordig wordt de legitimatie van deze onderhoudsplicht immers hoofdzakelijk gevonden in de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In het verleden werden eveneens de schuldige gedragingen van een van de echtgenoten welke de echtscheiding hadden veroorzaakt als grondslag van partneralimentatie aangemerkt. Deze grondslag lijkt echter thans niet meer van betekenis te zijn. Uit dit promotieonderzoek kan daarom de volgende eerste conclusie worden getrokken:

Conclusie 1: de rechtvaardiging van partneralimentatie is thans te vinden in twee grondslagen, namelijk de voortdurende solidariteit en de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

10.2.2 Hypothese 2: het huidige Nederlandse alimentatierecht maakt geen duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen, waardoor knelpunten ontstaan

In de vorige paragraaf is naar voren gekomen dat sinds de inwerkingtreding van het huidige Nederlandse, niet op schuld gebaseerde, partneralimentatierecht in 1971 de rechtvaardiging voor partneralimentatie impliciet – en soms ook expliciet – wordt gevonden in de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In de introductie van dit proefschrift en in deel III – het rechtsvergelijkend deel – is besproken dat volgens de CEFL in geen van de 22 Europese jurisdicties die door deze commissie zijn onderzocht, een duidelijk onderscheid is gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit of daaraan consequenties worden verbonden. Deze conclusie is in deel I van deze dissertatie, nader onder de loep genomen voor het Nederlandse recht. In dit deel is namelijk bestudeerd in hoeverre en op welke wijze een onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen in de wetgeving, parlementaire geschiedenis, jurisprudentie en literatuur. Voor zover in het recht geen onderscheid wordt gemaakt, is bekeken welke knelpunten hierdoor kunnen ontstaan. Tevens is onderzocht of het maken van een onderscheid praktisch uitvoerbaar is. In de introductie en in deel I is immers beschreven dat het onderscheid niet slechts van belang is in

het kader van dit promotieonderzoek, maar ook voor de recente plannen van de VVD, PvdA en D66 om nog slechts de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag van partneralimentatie te erkennen.

Uit hoofdstuk 1 volgt dat in de Nederlandse wetgeving slechts een beperkt indirect onderscheid tussen de twee grondslagen is gemaakt bij de bepaling van de *alimentatieduur*. De wet regelt namelijk dat de maximumtermijn van een onderhoudsplicht gelijk is aan de huwelijksduur als het huwelijk korter heeft geduurd dan vijf jaar en kinderloos is gebleven. Bij de invoering van deze maximumtermijn in de wet in 1994, noemde de wetgever als reden dat naarmate het huwelijk korter zou hebben standgehouden, ook in mindere mate nadelige financiële gevolgen door het huwelijk zouden zijn ontstaan. Na de ontbinding van korte kinderloze huwelijken door echtscheiding zal de verdien capaciteit van de alimentatiegerechtigde dus meestal niet ingrijpend door het huwelijk zijn verminderd en de onderhoudsplicht slechts zijn gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. Uit de wetsgeschiedenis volgt dat dit daarom een kortere alimentatieduur rechtvaardigt dan zou worden vastgesteld aan de hand van de andere wettelijke maximumtermijn van twaalf jaar.

Daarnaast blijkt uit hoofdstuk 2 dat in de opvattingen over de rechtvaardiging van partneralimentatie die in de wetsgeschiedenis, jurisprudentie en doctrine te vinden zijn, doorgaans geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen. Uitgegaan wordt van één van de twee grondslagen, waardoor het bestaan van twee grondslagen niet wordt erkend. Ook zijn veel opvattingen te vinden die een mengvorm inhouden van beide grondslagen. Hierdoor is (en wordt) het alimentatiedebat niet altijd op een heldere wijze gevoerd, waarvan onder meer blijkt uit de discussie rond de invoering van de wettelijke limitering in 1994. Destijds is in de parlementaire geschiedenis namelijk geen duidelijk en eenduidig antwoord gegeven op de vraag *waarom* ex-echtgenoten voor een bepaalde periode nog de financiële zorg hebben voor iemand van wie zij nu juist gescheiden zijn, waardoor de wetgever de keuze voor de thans geldende maximumtermijnen ontoereikend heeft gemotiveerd.⁵ Dit kan nadelige gevolgen hebben voor duiding en acceptatie van de onderhoudsplicht door partijen.

Naast het algemene probleem dat door een onduidelijke rechtvaardiging partijen niet goed kunnen duiden waarom zij partneralimentatie ontvangen dan wel moeten betalen, kunnen bij de toepassing van het huidige recht ook meer specifieke knelpunten ontstaan. Deze knelpunten zijn in hoofdstuk 1 van dit proefschrift geconstateerd en betreffen de rechtvaardiging van de toekenning van partneralimentatie, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde. Deze problemen komen kort gezegd op het volgende neer. Bij de toekenning kan door het niet maken van een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen, partneralimentatie worden toegekend aan zowel een ex-echtgenoot die behoeftig is vanwege

⁵ Hoofdstuk 2, paragraaf 2.3.3.

offers die zij heeft gebracht in het belang van het gezin (zoals in de casus van Jane), als een voormalige echtgenoot die behoeftig is door omstandigheden die geheel in de sfeer van haar eigen verantwoordelijkheid liggen (zoals in de casus van Lisa).

Bij de bepaling van de *alimentatiehoogte* kan door het niet maken van een helder onderscheid de behoefte van de alimentatiegerechtigde in alle gevallen worden berekend aan de hand van het huwelijkse welvaartsniveau. Hierdoor kunnen niet slechts alimentatiegerechtigden die daadwerkelijk met onbetaalde arbeid hebben bijgedragen aan het tijdens het huwelijk bereikte welvaartsniveau delen in deze levensstandaard (casus van Jane), maar ook alimentatiegerechtigden die dit niet hebben gedaan (casus van Lisa).

Bij de vaststelling van de *alimentatieduur* kan door de twee grondslagen niet duidelijk van elkaar te onderscheiden het knelpunt ontstaan dat zowel aan alimentatiegerechtigden die de volledige zorg hebben voor jonge gemeenschappelijke kinderen partneralimentatie voor de maximumtermijn van twaalf jaar kan worden toegekend (casus van Jane), als aan alimentatiegerechtigden die een veel korte overgangsperiode nodig hebben om met betaalde arbeid (weer) in eigen levensonderhoud te kunnen voorzien (casus van Lisa). Dit komt omdat de wettelijke maximumtermijnen tevens te beschouwen zijn als standaardtermijnen; de mogelijkheden van de rechter om de onderhoudsuitkering te verkorten of te verlengen, zijn immers beperkt. Bovendien kan door de wettelijke maximumtermijnen nimmer door de rechter onmiddellijk een langere duur worden vastgesteld, ook al is op voorhand duidelijk dat een langer termijn nodig is. Hiervan is hoofdzakelijk sprake als de alimentatiegerechtigde de intensieve zorg heeft voor een gemeenschappelijk kind die in een slechte gezondheidstoestand verkeert, zoals in de casus van Jane. De alimentatiegerechtigde moet in zulke gevallen om verlenging verzoeken, waardoor zij als (economisch) zwakkere partij extra inspanning moet leveren en daarbij in onzekerheid moet zitten over wat de rechter zal gaan beslissen.

Tot slot is in dit proefschrift een probleem geïdentificeerd bij de toepassing van *artikel 1:160 BW*. Doordat in deze regeling geen duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen, wordt de onderhoudsplicht altijd definitief beëindigd door het hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde, ook in die gevallen waarin de komst van een nieuwe partner niets af doet aan de rechtvaardiging van de onderhoudsplicht van de eerdere ex-echtgenoot. Hiervan is vooral sprake als de alimentatiegerechtigde behoeftig is door de zorg voor één of meerdere kinderen die zijn geboren uit het eerdere huwelijk (casus van Jane). Beide ouders zijn immers verantwoordelijk voor deze zorg en de niet-zorgende ouder blijft voor deze zorg een vergoeding verschuldigd. Als de nieuwe partner van de alimentatiegerechtigde bovendien weinig of geen draagkracht heeft, kunnen zij en de kinderen in armoede vervallen.

In hoofdstuk 3 is gebleken dat het maken van een onderscheid tussen de twee grondslagen in het alimentatierecht, praktisch uitvoerbaar is. De juiste grond-

slag kan namelijk in een concreet geval in het bijzonder worden achterhaald door de vraag te beantwoorden of tussen de behoefte van de onderhoudsgerechtigde en het huwelijk een causale relatie bestaat. Daarbij is doorslaggevend of de alimentatiegerechtigde offers voor het huwelijk heeft gebracht. Zo ja, dan is de onderhoudsbijdrage ook gebaseerd op de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Zo niet, dan heeft de onderhoudsplicht slechts de voortdurende solidariteit als grondslag.

Uit de jurisprudentie is naar voren gekomen dat meerdere niet-financiële factoren de causaliteit tussen de behoefte en het huwelijk kunnen aantonen. In het leeuwendeel van de gevallen zal echter sprake zijn van een causale relatie vanwege de zorg voor één of meerdere gemeenschappelijke kinderen. Daarom is in dit onderzoek de volgende vuistregel voor de praktijk geformuleerd: wanneer sprake is van een ongelijke huwelijkse rolverdeling tussen de echtgenoten en zij een of meerdere gemeenschappelijke kinderen hebben, is de onderhoudsplicht gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, behoudens tegenbewijs.

Als de behoefte van de alimentatiegerechtigde echter is veroorzaakt door ziekte, ouderdom of werkloosheid, dan geldt daarnaast dat in dergelijke gevallen in principe sprake is van de grondslag voortdurende solidariteit.

Oftewel, uit het bovenstaande volgt dat hypothese 2 juist is en de tweede conclusie van dit promotieonderzoek luidt daarom als volgt:

Conclusie 2: een duidelijk onderscheid tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit is niet teruggevonden in het Nederlandse recht. Door een onduidelijke rechtvaardiging van partneralimentatie kunnen partijen niet goed duiden *waarom* zij überhaupt partneralimentatie ontvangen of moeten betalen. Bij de toepassing van het alimentatierecht kunnen door het niet maken van een duidelijk onderscheid tussen beide grondslagen, knelpunten ontstaan bij de rechtvaardiging van de toekenning van partneralimentatie, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde (artikel 1:160 BW). Het maken van een duidelijk onderscheid tussen beide grondslagen is praktisch uitvoerbaar, waardoor de geconstateerde knelpunten kunnen worden opgelost.

10.2.3 Hypothese 3: in Nederland is de sociale acceptatie van (het) partneralimentatie(recht) laag, maar deze kan toenemen als in het recht een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen beide grondslagen

In de introductie van dit proefschrift bleek dat uit het politiek-maatschappelijke debat dat over de rechtvaardiging van partneralimentatie sinds de invoering van het huidige recht in 1971 wordt gevoerd, volgt dat in Nederland de sociale

acceptatie van partneralimentatie en het alimentatierecht laag is. Daarbij is ook aangenomen dat deze acceptatie kan toenemen als een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In dit promotieonderzoek is geprobeerd om deze hypothese – in zoverre dat mogelijk was – te toetsen.⁶ In deel I van dit proefschrift dat het Nederlandse recht betreft, is de politiek-maatschappelijke discussie over partneralimentatie vanaf 1971 tot heden uiteengezet. In deel II – het theoretische en empirische gedeelte van deze dissertatie – is allereerst geprobeerd te verklaren waarom de sociale acceptatie van partneralimentatie en het alimentatierecht laag is, hoe deze kan toenemen en welke rol de grondslagen hierin kunnen spelen. Vervolgens is in ditzelfde deel onderzocht in hoeverre de Nederlandse bevolking een onderscheid maakt tussen beide grondslagen bij verschillende onderdelen van het alimentatierecht en of de bevolking een voorkeur heeft voor één van de twee grondslagen. Hieruit kan ook worden opgemaakt in hoeverre de Nederlandse bevolking partneralimentatie en verschillende onderdelen van het huidige alimentatierecht accepteert.

In hoofdstuk 2 is gebleken dat het parlementaire alimentatiedebat rond de invoering van het huidige recht in 1971 werd uitgesteld in afwachting van een rapport van een door de regering ingestelde werkgroep. Door de verruimde mogelijkheid om te scheiden in het nieuwe recht, maakten politici zich destijds namelijk zorgen om de financiële kwetsbaarheid van gescheiden vrouwen met de zorg voor kinderen of met een hoge leeftijd. Daarom besloten de Staten-Generaal unaniem dat er een meer bevredigende regeling voor gescheiden vrouwen moest komen. Toch verschoof het accent van het maatschappelijke alimentatiedebat snel van richting na de inwerkingtreding van het huidige recht. Tal van actiegroepen mengden zich in deze discussie, maar vooral de lobby van de onderhoudsplichtigen was hierin sterk vertegenwoordigd. Zij waren niet slechts kritisch over de grote mate van rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid in het alimentatierecht, maar ook over de onbepaalde alimentatieduur en het niet actief in de alimentatiebeslissing betrekken van de mogelijkheden van de vrouw om te werken. Deze onvrede over het alimentatierecht leek voort te komen uit veranderende maatschappelijke opvattingen over de rolverdeling tussen vrouwen en mannen. Het traditionele huwelijksbeeld waarin de man kostwinner is en de vrouw onbetaalde zorgarbeid verricht, verschoof naar een meer modern huwelijksbeeld waarin het huwelijk wordt aangemerkt als een seriële monogamie, met een gelijke verdeling tussen de echtelieden van betaalde arbeid en onbetaalde zorgarbeid. Dat het beeld van het huwelijk begon te wijzigen, had vooral te maken met de emancipatie van de vrouw die aanving in de jaren 60 van de vorige eeuw en de toename van het aantal echtscheiding vanaf diezelfde periode.

⁶ NB: zoals eveneens is aangegeven in de introductie van hoofdstuk 5, kon met een empirisch onderzoek niet worden aangetoond dat een duidelijk onderscheid tussen de twee grondslagen in het alimentatierecht daadwerkelijk leidt tot een hogere sociale acceptatie.

Doordat de kritische geluiden op het alimentatierecht vanuit de samenleving niet verstomden, heeft dit er waarschijnlijk uiteindelijk toe geleid dat (pas) in 1994 in de wet twee maximumtermijnen werden ingevoerd. Het was de meest ingrijpende verandering van het huidige alimentatierecht tot nu toe, want sindsdien is het huwelijk niet langer een levensverzekering meer. Deze wijziging had echter niet tot gevolg dat er geen kritiek meer werd geuit op het alimentatierecht. Recentelijk staat partneralimentatie weer volop in de belangstelling. In het huidige alimentatiedebat lijken opnieuw de onderhoudsplichtigen de belangrijkste belangengroep te vormen.

De recente alimentatiediscussie vertoont veel overeenkomsten met die uit de jaren 70 van de vorige eeuw. Het voornaamste bezwaar van de tegenstanders is namelijk dat de alimentatiegerechtigde gedurende de alimentatieperiode geen enkele inspanning hoeft te plegen om in eigen levensonderhoud te voorzien. Tevens vinden zij dat de alimentatieduur te lang is en het bedrag te hoog. Vanwege het feit dat vooral vrouwen de alimentatiegerechtigden zijn, wordt door tegenstanders vaak gesuggereerd dat partneralimentatie het emancipatieproces van gescheiden vrouwen zou belemmeren.

Ondanks alle discussie neemt partneralimentatie in onze samenleving nog steeds een belangrijke plaats in. In hoofdstuk 4 is uiteengezet dat dit juist komt doordat het emancipatieproces van vrouwen niet is voltooid. Al tijdens het huwelijk ontstaat tussen de echtgenoten vaak een ongelijke rolverdeling, waarbij de vrouw het leeuwendeel van de zorgtaken in het belang van het gezin op zich neemt en de man de meeste betaalde arbeid verricht. Vrouwen lopen hierdoor carrièrekansen mis en raken economisch afhankelijk van hun echtgenoten. Daarom kan niet van elke gescheiden vrouw worden verwacht dat zij onmiddellijk in eigen levensonderhoud voorziet. Zonder partneralimentatie zouden deze vrouwen (en hun eventuele kinderen) vermoedelijk in armoede vervallen en in de bijstand terecht komen.

Dat het maatschappelijke belang van partneralimentatie in het alimentatiedebat niet altijd wordt erkend, komt waarschijnlijk doordat dit in de kern draait om de morele vraag hoe autonomie zich ten opzichte van zorg verhoudt. Partneralimentatie is namelijk een juridische (financiële) zorgplicht. Een dergelijke zorgplicht zou volgens de tegenstanders echter niet bijdragen aan de autonomie van zowel de alimentatiegerechtigde als de onderhoudsplichtige. Door partneralimentatie wordt de alimentatiegerechtigde immers niet gestimuleerd om voor zichzelf te zorgen en een financieel zelfstandig leven te leiden. De onderhoudsplichtige heeft daarnaast geen ruimte om zijn eigen leven te leiden vanwege de vaak nog jarenlange financiële verantwoordelijkheid voor zijn voormalige vrouw. Door de toenemende individualisering in onze samenleving wordt de morele waarde van autonomie vermoedelijk al belangrijker gevonden.

Dat in de politiek-maatschappelijke discussie over partneralimentatie de morele waarde autonomie vaak wordt geaccentueerd, komt wellicht door de onderwaardering van zorg in westerse samenlevingen. In hoofdstuk 4 is verklaard dat deze onderwaardering voortkomt uit de waarde die in deze

samenlevingen wordt gehecht aan de klassieke maatschappelijke verdrags-theorieën. Ons denken over rechtvaardigheid wordt hierdoor vaak gedomineerd door economische motieven en overwegingen van efficiëntie. Een relatie moet op wederkerig voordeel berusten, terwijl in zorgrelaties dit juist lijkt te ontbreken. Om die reden wordt met degenen die zorg nodig hebben, meer rekening gehouden vanuit onafdwingbare liefdadigheid dan vanuit fundamentele rechtvaardigheid. Ook tussen ex-echtgenoten kan een zorgrelatie bestaan als de één partneralimentatie betaalt aan de ander. Vanwege de onderwaardering van zorg wordt de betaling van partneralimentatie echter meer gezien als een vrijwillige morele verplichting dan als een afdwingbare rechtsplicht. Waarschijnlijk zal partneralimentatie daarom voorlopig een onderwerp van discussie blijven.

Desondanks betekent dit niet dat de sociale acceptatie van het partneralimentatierecht niet zou kunnen toenemen. In het alimentatierecht zou namelijk een nieuwe afweging kunnen worden gemaakt tussen zorg en autonomie. Daarbij is enerzijds van belang dat in onze samenleving de noodzaak van partneralimentatie niet vergeten wordt, vooral vanwege het onvoltooide emancipatieproces van vrouwen. Zoals gezegd, kan partneralimentatie er aan bijdragen dat gescheiden vrouwen en hun eventuele kinderen niet in armoede vervallen. Zonder deze onderhoudsbijdrage zou de verantwoordelijkheid voor deze vrouwen en kinderen geheel worden afgewenteld op de maatschappij. Anderzijds moet worden erkend dat door partneralimentatie het emancipatieproces van de gescheiden vrouw wordt belemmerd. Het huidige alimentatierecht prikkelt vrouwen onvoldoende om weer in eigen levensonderhoud te gaan voorzien.

In dit promotieonderzoek is verdedigd dat in het alimentatierecht een nieuwe afweging kan worden gemaakt tussen zorg en autonomie als hierin een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien-capaciteit. In hoofdstuk 4 is uitgelegd dat bij de laatstgenoemde grondslag de juridische plicht tot betaling van partneralimentatie meer samenvalt met de morele plicht om dit te doen dan in het geval wanneer de onderhoudsplicht de voortdurende solidariteit als grondslag heeft. De twee grondslagen berusten namelijk op verschillende vormen van solidariteit. Uit klassieke sociologische theorieën blijkt dat er twee ideaaltypische vormen van solidariteit bestaan die affectieve en instrumentele solidariteit kunnen worden genoemd. Bij de eerstgenoemde vorm van solidariteit is het motief om solidair te zijn met een ander affectie (liefde, vriendschap) of gedeelde normen en waarden (traditie). Deze vorm van solidariteit is vertegenwoordigd in communale relaties. Het motief om solidair te zijn bij instrumentele solidariteit is daarentegen rationeel en utilitaristisch en is vertegenwoordigd in associatieve relaties. Bij de grondslag huwelijksgelateerde vermindering is vooral sprake van instrumentele solidariteit. In hoofdstuk 4 is beschreven dat deze vorm van solidariteit beter aansluit bij de in onze samenleving heersende opvatting over rechtvaardigheid dan affectieve solidariteit waarop de grondslag voortdurende solidariteit is

gebaseerd. Bij instrumentele solidariteit wordt namelijk erkend dat deze op wederkerig voordeel berust waarbij sprake is van economisch profijt en efficiëntie, waardoor de betaling van partneralimentatie in het eigenbelang is. Ondanks dat uit klassieke antropologische en sociologische theorieën blijkt dat beide vormen van solidariteit wederkerigheid als basis hebben, heeft in de westerse beleving affectieve solidariteit echter geen (of een zwakkere) band met wederkerigheid. Het gevolg hiervan kan zijn dat vooral als de onderhoudsplicht is gebaseerd op de voortdurende solidariteit onder meer de onderhoudsplichtige ex-echtgenoot minder goed begrijpt waarom hij door de wet wordt *verplicht* een onderhoudsbijdrage te betalen aan zijn voormalige partner. De sociale acceptatie van het alimentatierecht kan daarom worden vergroot als in dit recht een onderscheid wordt gemaakt tussen beide grondslagen en daarbij een duidelijke voorkeur uitgaat naar de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

In hoofdstuk 5 is de hypothese dat de sociale acceptatie van het alimentatierecht kan toenemen als hierin een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de twee grondslagen met behulp van de enquête die is uitgevoerd op basis van een representatieve steekproef van de volwassen Nederlandse bevolking (N=1031), nader getoetst. Uit de resultaten van dit onderzoek volgt dat onder de Nederlandse bevolking nog voldoende draagvlak voor partneralimentatie lijkt te bestaan en dat men niet vindt dat deze onderhoudsplicht moet worden afgeschaft. Anders gezegd, de Nederlandse bevolking vindt partneralimentatie nog van deze tijd. In de verschillende casus die aan de respondenten werden voorgelegd bleek namelijk dat meestal een ruime meerderheid van de ondervraagden bereid was om partneralimentatie toe te kennen aan de verzoekende behoeftige partij. Het maakte daarbij niet uit of de casus een illustratie was van een zaak waarin – bij een eventuele toekenning – de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit dan wel op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.⁷ Dit was slechts anders in een casus die was gebaseerd op de voorbeeldcasus van Lisa en die een zuivere solidariteitscasus betreft. Bijna tweederde van de respondenten kende namelijk geen partneralimentatie toe aan de vrouw die behoeftig was geworden door omstandigheden die geheel in de sfeer van haar eigen verantwoordelijkheid liggen. De opvatting dat de vrouw uit eigen beweging de keuze had gemaakt om haar baan op te zeggen op het moment dat zij huwde, was dan ook de meest genoemde reden voor de beslissing om het alimentatieverzoek af te wijzen. Wanneer een echtgenoot zich in het huwelijk zodanig autonoom opstelde dat deze belangrijke keuzes maakte zonder de partner hierin te betrekken, lijkt hiermee de grens van de acceptatie van de nahuwelijkse solidariteit te zijn bereikt.

⁷ In de vragenlijst waren twee uitgebreide casus opgenomen die overeenkwamen met de voorbeeldcasus van Lisa (solidariteitscasus) en Jane (verdien capaciteitscasus). Op deze twee casus kwam een vervolgcasus, waarin de beëindigingsregeling uit artikel 1:160 BW aan de orde kwam. Naast de uitgebreide casus stonden in de vragenlijst nog twee korte solidariteitscasus en twee korte verdien capaciteitscasus. Hierin werd slechts aan de respondenten gevraagd of zij partneralimentatie zouden toekennen.

Ondanks dat in de meeste voorgelegde casus een meerderheid van de Nederlandse bevolking partneralimentatie toekende aan de behoeftige verzoekende partij, volgt uit de resultaten van het empirisch onderzoek dat de mate van acceptatie van de twee grondslagen verschilt en daarom bij de toekenning een onderscheid wordt gemaakt tussen beide rechtvaardigingen. De voorkeur van de Nederlandse bevolking ging in dit onderzoek namelijk uit naar de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. In de casus die was gebaseerd op de voorbeeldcasus van Jane en waarin de onderhoudsplicht de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft, werd door de ondervraagden als vanzelfsprekend partneralimentatie toegekend. In de andere casus die deze grondslag betroffen, werd daarnaast door een ruime meerderheid van de respondenten een onderhoudsbijdrage toegekend. In de solidariteitscasus waren de respondenten echter minder bereid om partneralimentatie toe te kennen. Daarnaast vonden respondenten stellingen die wezen in de richting van de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit belangrijker voor hun beslissing om partneralimentatie toe te kennen dan die waren gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit.

Hoewel het empirisch onderzoek indiceert dat onder de Nederlandse bevolking nog voldoende draagvlak bestaat voor partneralimentatie, houdt dit nog niet in dat de mening van de tegenstanders van partneralimentatie die betogen dat het huidige alimentatierecht zou moeten worden gewijzigd, geheel ongegrond is. Vooral wat de alimentatieduur betreft, lijkt uit dit onderzoek naar voren te komen dat de tegenstanders van het huidige alimentatierecht bijval vinden van de Nederlandse bevolking in hun betoog dat het geldende alimentatierecht zou moeten worden herzien. De respondenten kozen namelijk niet voor een standaardtermijn die gelijk was gesteld aan de huidige maximumtermijn van twaalf jaar, maar voor termijnen die aansloten bij de omstandigheden in desbetreffende casus. Daarom is in hoofdstuk 5 geconcludeerd dat de voorkeur van de Nederlandse bevolking uitgaat naar een bepaling van de duur op maat, waarbij de rechter een onderscheid tussen de twee grondslagen kan maken.

Verrassend genoeg kwam uit de resultaten van het onderzoek naar voren dat de Nederlandse bevolking niet vindt dat artikel 1:160 BW zou moeten worden herzien. Een ruime meerderheid van de respondenten vond namelijk in verschillende casus die waren gebaseerd op één van de twee grondslagen, dat de onderhoudsplicht definitief moet worden beëindigd op het moment dat de alimentatiegerechtigde hertrouwt. Daarbij moet wel worden gezegd dat in het geval dat de gerechtigde de zorg voor kinderen had, een veel groter aantal respondenten (bijna eenderde) koos voor het niet definitief beëindigen van de onderhoudsplicht dan in de casus waarin de verzoeker geen kind verzorgde (totaal 6%).

Ten slotte werd het huidige uitgangspunt voor de vaststelling van de behoefte van de alimentatiegerechtigde, de huwelijkse levensstandaard, afgewezen door een ruime meerderheid van de ondervraagden.⁸ Desondanks konden wat

⁸ Hoofdstuk 5, paragraaf 5.3.4.

betreft de alimentatiehoogte geen harde conclusies worden getrokken omdat de onzekerheid bij de respondenten over dit onderwerp te hoog was.

Kort gezegd volgt uit het bovenstaande dat hypothese 3 deels juist lijkt te zijn. Uit dit promotieonderzoek volgt dat in Nederland nog voldoende draagvlak lijkt te bestaan voor een wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten. Het huidige alimentatierecht kan in Nederland echter op een lage acceptatie van de bevolking rekenen, vooral de huidige regelingen inzake de toekenning en de alimentatieduur. Deze conclusie geldt echter niet voor artikel 1:160 BW. Daarnaast maakt de Nederlandse bevolking hoofdzakelijk bij de toekenning van partneralimentatie een duidelijk onderscheid tussen beide grondslagen, waarbij de voorkeur lijkt uit te gaan naar de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Ook bepaalt de Nederlandse bevolking de alimentatieduur op maat, waarbij het voor de rechter mogelijk wordt om bij de bepaling van de duur een onderscheid tussen de twee grondslagen te maken. Uit deze studie kan de volgende, derde, conclusie worden getrokken:

Conclusie 3: de wettelijke onderhoudsplicht tussen ex-echtgenoten lijkt in Nederland op nog voldoende draagvlak te kunnen rekenen. Het is echter aannemelijk dat de sociale acceptatie van het alimentatierecht toeneemt als in de regels inzake de toekenning en de alimentatieduur een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

10.3 AANBEVELINGEN VOOR VERBETERING VAN HET ALIMENTATIESTELSEL

Aan de hand van de conclusies die zijn getrokken in de vorige paragraaf en de lessen die in hoofdstuk 9 zijn geleerd uit de vergelijking van het Nederlandse recht met de CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie, het Belgische en het Duitse recht, wordt in deze paragraaf de centrale onderzoeksvraag van dit promotieonderzoek beantwoord. Met totaal 23 aanbevelingen wordt beschreven in hoeverre en op welke wijze het Nederlandse partneralimentatierecht verbeterd kan worden door een duidelijk onderscheid te maken tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.

Voor een uitgebreide bespreking van de in totaal vijf lessen die voor het Nederlandse recht uit de rechtsvergelijkende studie zijn getrokken, verwijs ik naar hoofdstuk 9. In deze paragraaf volsta ik met de opsomming van deze lessen:

1. In het Duitse recht blijkt door de verschillende wettelijke alimentatie-categorieën steeds duidelijk *waarom* partijen partneralimentatie ontvangen of moeten betalen. Zorg voor kinderen vormt daarbij de belangrijkste reden. Neem daarom zorgalimentatie als aparte categorie op in de wet;

2. Neem de billijkheidstoets op in de wet;
3. Meer flexibiliteit bij de bepaling van de behoefte;
4. Meer maatwerk bij de vaststelling van de alimentatieduur door ambtshalve verkorting door de rechter; en,
5. Geen definitieve beëindiging van de onderhoudsplicht na hertrouwen of een daaraan gelijkgesteld samenleven als de alimentatiegerechtigde de zorg heeft voor een gemeenschappelijk kind.

In deze paragraaf worden eerst twee algemene aanbevelingen gegeven over de wijze waarop de grondslagen kunnen doorwerken in het alimentatierecht. Hierna worden de aanbevelingen gepresenteerd aan de hand van een onderscheid tussen de twee grondslagen. Allereerst worden aanbevelingen gegeven voor die gevallen waarin de onderhoudsplicht kan worden gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Deze aanbevelingen zien op de toekenning van partneralimentatie, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht vanwege hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde. Hierna worden aanbevelingen gegeven voor die situaties waarin de onderhoudsplicht kan worden gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. Deze aanbevelingen betreffen dezelfde zojuist genoemde onderdelen van het alimentatierecht.

Algemene aanbevelingen

1. *In het alimentatierecht moet een duidelijk onderscheid worden gemaakt tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit. Het onderscheid dient in het recht zodanig tot uitdrukking te komen dat verschillende regels gelden voor de onderhoudsplicht die is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit en voor de onderhoudsplicht die de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag heeft.*

Door de grondslagen expliciet te benoemen en vervolgens een duidelijk onderscheid te maken tussen de twee grondslagen, kunnen partijen duiden *waarom* zij überhaupt partneralimentatie ontvangen of moeten betalen. Daarnaast kunnen de geconstateerde knelpunten van het Nederlandse recht bij de rechtvaardiging van de toekenning van partneralimentatie, de alimentatiehoogte, de alimentatieduur en de beëindiging van de onderhoudsplicht door hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde (artikel 1:160 BW) door het maken van een duidelijk onderscheid in het recht worden verholpen (zie conclusie 2, paragraaf 10.2.2).

Anders dan de VVD, PvdA en D66 in hun initiatiefnota hebben voorgesteld om nog slechts partneralimentatie toe te kennen als deze kan worden gebaseerd op de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, wordt in dit onderzoek gepleit om de voortdurende solidariteit als tweede grondslag van partneralimentatie te erkennen. Veel opvattingen

over de rechtvaardiging van deze onderhoudsplicht die naar voren komen in de wetsgeschiedenis, rechtspraak en literatuur zijn namelijk te herleiden tot erkenning van deze grondslag (zie paragraaf 10.2.1). Bovendien blijkt dat een meerderheid van de Nederlandse bevolking bereid is om partneralimentatie toe te kennen aan ex-echtgenoten die door ziekte of ouderdom behoeftig zijn geworden. In dergelijke gevallen is de onderhoudsplicht uitsluitend gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. Daarom lijkt het gerechtvaardigd dat voormalige echtgenoten primair verantwoordelijk blijven voor hun behoeftige ex-echtgenoten en moet deze verantwoordelijkheid niet via de bijstand worden afgewenteld op de samenleving.

2. *Indien de onderhoudsplicht kan worden gebaseerd op beide grondslagen (samenloop van grondslagen), gelden de regels voor partneralimentatie gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.* In geval van samenloop van de grondslagen hebben de regels die gelden in de gevallen dat de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit voorrang boven de regels die gelden voor de gevallen dat de onderhoudsplicht is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit. De eerstgenoemde regels worden vooropgesteld omdat de daarbij behorende grondslag in dit voorstel de alimentatieplichtige een sterkere bescherming biedt, nu deze in het kader van een billijkheidstoets in principe niet kan worden doorkruist. Bovendien geniet de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit de voorkeur van de Nederlandse bevolking en kan deze hoogstwaarschijnlijk op een hogere sociale acceptatie rekenen. Dit kan een positief effect hebben op de nakoming van de onderhoudsplicht door draagkrachtige ex-echtgenoten. Door de causale relatie tussen de behoeftigheid en het huwelijk valt bij de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit de juridische plicht tot betaling van partneralimentatie meer samen met de morele plicht om dit te doen dan bij de grondslag voortdurende solidariteit (zie conclusie 3, paragraaf 10.2.3). De verklaring die hiervoor is gegeven, is dat de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit is gebaseerd op instrumentele solidariteit.

Aanbevelingen voor de gevallen waarin partneralimentatie is gebaseerd op de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit

De toekenning van partneralimentatie

3. *Artikel 1:157 lid 1 BW moet zodanig worden gewijzigd dat hieruit volgt dat de rechter bij de vraag of partneralimentatie kan worden toegekend ook moet achterhalen of de onderhoudsplicht is gebaseerd op de huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit.* Hierbij moet de vraag worden beantwoord of er tussen de behoeftigheid van de alimentatiegerechtigde en het huwelijk een causale relatie bestaat.⁹ Van een dergelijke relatie is sprake als degene die om partneralimentatie verzoekt (financiële) offers voor het huwelijk heeft

⁹ Zie hoofdstuk 3.

gebracht. Zo ja, dan heeft de onderhoudsbijdrage de huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit als grondslag.

4. *Aan artikel 1:157 BW dient een apart lid te worden toegevoegd, waarin de categorie 'zorgalimentatie' is opgenomen.* Zorgalimentatie is een vorm van partneralimentatie die kan worden toegekend aan de behoeftige ouder die na de echtscheiding de zorg heeft voor een of meerdere gemeenschappelijke kinderen.¹⁰ Tussen de ex-echtgenoten moet sprake zijn van een ongelijke verdeling van de zorg voor de kinderen. In de praktijk zal deze categorie de belangrijkste plaats innemen. Door zorgalimentatie komt het belang van het kind beter in het partneralimentatierecht tot uitdrukking. Daarnaast komt in dit proefschrift naar voren dat de Nederlandse bevolking bij de keuze om partneralimentatie toe te kennen, vaak redenen noemt waarin de verantwoordelijkheid voor de gemeenschappelijke kinderen wordt benadrukt.¹¹ Hoogstwaarschijnlijk kan zorgalimentatie op een hoge sociale acceptatie rekenen.
5. *Tot gemeenschappelijke kinderen worden die kinderen gerekend die uit het huwelijk tussen de onderhoudsplichtige en -gerechtigde geboren zijn of door hen zijn geadopteerd. Daarnaast kunnen tot deze groep ook pleeg- of kleinkinderen worden gerekend.* Het gaat er om dat de verdien capaciteit van de alimentatie-gerechtigde vanwege de zorg wordt verminderd. Hiervan is niet slechts sprake bij zorg voor gemeenschappelijke kinderen, maar ook bij zorg voor pleeg- of kleinkinderen. Dat de verdien capaciteit van de alimentatie-gerechtigde wordt verminderd door de zorg voor stiefkinderen van de onderhoudsplichtige is niet aannemelijk, want na de echtscheiding zal zij hoogstwaarschijnlijk niet voor de stiefkinderen blijven zorgen.
6. *Het gemeenschappelijke kind moet daadwerkelijk behoefte hebben aan zorg door de zorgende ouder.* Het gemeenschappelijke kind mag bijvoorbeeld niet voor langere tijd in een internaat of pleeggezin verblijven. De zorgende ouder moet daadwerkelijk niet in eigen levensonderhoud kunnen voorzien vanwege deze zorg.¹²
7. *Wanneer de hoofdverblijfplaats van het gemeenschappelijke kind na de echtscheiding bij de behoeftige ex-echtgenoot is bepaald, moet weerlegbaar worden vermoed dat zorgalimentatie kan worden toegekend.* Het is eventueel aan de niet-zorgende ouder te stellen en te bewijzen dat tussen de zorg voor het gemeenschappelijke kind en de behoefte geen causale relatie bestaat.
8. *Bij zorgalimentatie moet gelden dat de alimentatiegerechtigde basisalimentatie¹³ ontvangt zolang het jongste gemeenschappelijke kind niet naar de basisschool gaat.* Dit houdt in dat de zorgende ouder geen plicht heeft om door betaalde arbeid in eigen levensonderhoud te voorzien tot het moment dat het gemeenschappelijke kind vier jaar is. Tijdens de basisschoolperiode wordt er vanuit gegaan dat de zorgende ouder (weer) parttime (0,5 fte) kan werken.

¹⁰ Zie hoofdstuk 3. Zie over de Duitse variant de zogenoemde *Betreuungsunterhalt*: hoofdstuk 8, paragrafen 8.3.1 & 8.5.

¹¹ Hoofdstuk 5, paragrafen 5.3.3 & 5.3.6.

¹² Evenzo geregeld in het Duitse recht, zie: hoofdstuk 8, paragraaf 8.3.1.

¹³ Zie hierover: hoofdstuk 8, paragraaf 8.3.1.

Op het moment dat het jongste kind naar de middelbare school gaat, heeft de zorgende ouder weer de plicht om fulltime te werken.

De hoogte van partneralimentatie

9. *Het huidige uitgangspunt – het huwelijkse welvaartsniveau – uit de Alimentatienormen (ook wel Tremanormen) dat wordt gehanteerd bij de bepaling van de behoefte van de alimentatiegerechtigde moet blijven gelden.* De ex-echtgenoot die offers voor het huwelijk heeft gebracht, heeft immers bijgedragen aan het tijdens het huwelijk bereikte welvaartsniveau. Daarom is het terecht dat ook deze na de echtscheiding deelt in de tijdens het huwelijk opgebouwde levensstandaard.

10. *In de Alimentatienormen moet expliciet worden opgenomen dat de rechter het alimentatiebedrag op termijn op nihil kan stellen en gefaseerd kan afbouwen.*

Hoewel thans in de praktijk reeds van de nihilstelling op termijn (al dan niet met gefaseerde afbouw) gebruikt wordt gemaakt, moet deze mogelijkheid voor de volledigheid in de Alimentatienormen worden opgenomen. Juist hierdoor kan de alimentatiegerechtigde immers worden geprikkeld om met betaalde arbeid (weer) in eigen levensonderhoud te voorzien. Dit is bevorderlijk voor de emancipatie van gescheiden vrouwen.

11. *In de Alimentatienormen moet worden opgenomen dat zolang de alimentatiegerechtigde zorgalimentatie ontvangt die basisalimentatie inhoudt, het alimentatiebedrag niet door de rechter gefaseerd kan worden afgebouwd of geen fictieve inkomsten bij de behoefte van de gerechtigde kunnen worden opgeteld. Na verloop van de basisalimentatie kan de zorgende ouder door de rechter geprikkeld worden om (weer) aan het werk te gaan door het alimentatiebedrag gefaseerd af te bouwen door bijvoorbeeld vanaf dat moment bij de berekening van de behoefte rekening te houden met fictieve inkomsten uit een parttime baan (0,5 fte).*

Een gefaseerde afbouw van het bedrag door bijvoorbeeld het meetellen van fictieve inkomsten bij de berekening van de behoefte van de alimentatiegerechtigde is onlogisch als de zorgende ouder basisalimentatie ontvangt omdat deze – volgens dit voorstel – gedurende de eerste vier levensjaren van het jongste gemeenschappelijke kind geen plicht heeft om te werken. Wanneer het kind de vierjarige leeftijd heeft bereikt, kan het alimentatiebedrag wel gefaseerd worden afgebouwd omdat de zorgende ouder dan de plicht heeft om weer parttime te werken (zie aanbeveling 8).

De duur van partneralimentatie

12. *De duur van partneralimentatie moet door de rechter op maat worden bepaald binnen de voorgestelde wettelijke maximumtermijnen (zie aanbevelingen 13 en 14).*

Door de duur op maat te bepalen kan de rechter rekening houden met alle omstandigheden van het geval en kan in een individueel geval een rechtvaardige uitkomst worden bereikt. In dit promotieonderzoek is naar voren gekomen dat ook de Nederlandse bevolking een oplossing lijkt te steunen waarin de vaststelling van de duur maatwerk is.¹⁴

¹⁴ Hoofdstuk 5, paragrafen 5.3.4 & 5.4.1.

Dit kan worden bewerkstelligd door:

1. *artikel 1:157 lid 3 BW zodanig te wijzigen dat de rechter niet langer slechts meer op verzoek van een van de partijen, maar ook ambtshalve de onderhoudsbijdrage kan verkorten; en,*
2. *aan artikel 1:157 lid 3 BW toe te voegen dat de rechter ambtshalve of op verzoek van de alimentatiegerechtigde een langere onderhoudsbijdrage kan toekennen dan de wettelijke maximumtermijn als in een uitzonderlijk geval op voorhand duidelijk is dat het gemeenschappelijke kind langere zorg nodig heeft vanwege (chronische) ziekte of gebreken. De rechter moet dan een duur kunnen bepalen zolang en voor zover de alimentatiegerechtigde niet kan werken vanwege deze zorg. Hierdoor dient de zorgende ouder de rechter niet om verlenging te verzoeken en in onzekerheid te zitten over wat de rechter zal beslissen.*
13. *Artikel 1:157 lid 4 BW moet zodanig worden aangepast dat de huidige maximumtermijn van twaalf jaar wordt vervangen door de maximumtermijn die wordt berekend aan de hand van de onderstaande tabel (tabel 10.1). Deze termijn geldt als een ex-echtgenoot zorgalimentatie is toegekend. Bij de keuze voor de maximumtermijn die staat in tabel 10.1 zijn meerdere uitgangspunten als basis genomen. Het eerste en belangrijkste uitgangspunt is dat de behoeftige ex-echtgenoot in ieder geval zorgalimentatie ontvangt tot het moment wanneer het jongste gemeenschappelijke kind naar de middelbare school gaat (doorgaans op twaalfjarige leeftijd).*

Het tweede uitgangspunt is dat de zorgende ouder altijd een rehabilitatieperiode moet worden gegund waarin zij zich erop kan voorbereiden om (weer) deel te nemen aan de arbeidsmarkt, zodat zij in eigen levensonderhoud kan gaan voorzien. Een periode van vijf jaar is voldoende om een opleiding te volgen of bij c.q. om te scholen en werk te zoeken.

Het derde uitgangspunt is dat de rehabilitatieperiode moet worden verlengd met de tijd die de alimentatiegerechtigde niet kan besteden aan betaalde arbeid door de zorg voor jonge gemeenschappelijke kinderen. Aansluiting wordt gezocht bij aanbeveling 8; de zorgende ouder die basisalimentatie ontvangt, heeft geen plicht om te werken. Dit gehele tijdvak wordt bij de rehabilitatieperiode opgeteld. Zodra het kind de vierjarige leeftijd heeft bereikt, heeft de zorgende ouder de plicht om parttime te werken (0,5 fte). Dit tijdvak wordt daarom voor de helft bij de rehabilitatieperiode opgeteld. Vanaf de twaalfjarige leeftijd van het kind heeft de zorgende ouder de plicht om fulltime te werken. Bij de rehabilitatieperiode wordt geen extra tijd opgeteld. Het vierde uitgangspunt is ten slotte dat de zorgende ouder, meer dan in het huidige recht, wordt geprikkeld om met betaalde arbeid in eigen levensonderhoud te gaan voorzien.

Tabel 10.1

Bepaling van de maximumtermijn aan de hand van de leeftijd van het jongste gemeenschappelijke kind

Leeftijd jongste kind op het moment van het alimentatieverzoek	Maximumtermijn
0 tot 4 jaar	$(4 - \text{leeftijd kind}) + 9$
4 tot 12 jaar	$(12 - \text{leeftijd kind}) \times 0,5 + 5$
Ouder dan 12 jaar	5 jaar

Toelichting tabel.

Als het jongste kind op het moment van het alimentatieverzoek in de leeftijds-categorie 0 tot 4 jaar valt, dient er rekening mee te worden gehouden dat de zorgende ouder basaalimentatie ontvangt over de (resterende) jaren tot dat het jongste gemeenschappelijke kind de vierjarige leeftijd heeft bereikt. Zoals gezegd, wordt deze tijd volledig bij de rehabilitatieperiode van vijf jaar opgeteld. Daarnaast wordt altijd de helft van de periode tussen de vier- en twaalfjarige leeftijd van het kind bij de rehabilitatieperiode opgeteld omdat de zorgende ouder de plicht heeft om slechts 0,5 fte te werken. Dit is een periode van vier jaar.

Voorbeeld: het jongste kind is twee jaar oud op het moment van het alimentatieverzoek. De zorgende ouder ontvangt totdat het kind vier jaar is basaalimentatie, dit is twee jaar $(4-2)$. Hierbij wordt de tijd opgeteld die de zorgende ouder niet kan besteden aan betaalde arbeid (dat is een periode van vier jaar) en de rehabilitatieperiode van vijf jaar. De maximumtermijn kan worden berekend: $(4-2) + 9 = 11$ jaar.

Als het jongste kind op het moment van het alimentatieverzoek in de leeftijds-categorie 4-12 jaar valt, dan wordt de helft van de tijd over de resterende jaren totdat het kind de twaalfjarige leeftijd heeft bereikt, bij de rehabilitatieperiode van vijf jaar opgeteld.

Voorbeeld: het jongste kind is zeven jaar oud op het moment van het alimentatieverzoek. De zorgende ouder ontvangt over de helft van de resterende vijf jaar $(12-7)$ partnaalmentatie plus een rehabilitatieperiode van vijf jaar. De maximumtermijn kan worden berekend: $(12-7) \times 0,5 + 5 = 7,5$ jaar.

Op het moment dat het jongste kind naar de middelbare school gaat, heeft de zorgende ouder de plicht om weer fulltime aan het werk te gaan. Zij krijgt nog een rehabilitatieperiode van maximum vijf jaar toegekend.

14. Aan artikel 1:157 lid 4 BW moet worden toegevoegd dat als geen sprake is van zorgalimentatie, maar de onderhoudsplicht wél kan worden gebaseerd op de huwelijksgereleerde vermindering van de verdien capaciteit, een maximumtermijn geldt van vijf jaar. In deze rehabilitatieperiode kan de behoeftige ex-echtgenoot zich er op voorbereiden om (weer) deel te nemen aan de arbeidsmarkt, zodat zij in eigen levensonderhoud kan voorzien. Een periode van maximaal vijf jaar is voldoende om een opleiding te volgen of bij- c.q. om te scholen en werk te zoeken. Terugkeer op de arbeidsmarkt kan echter zeer moeilijk zijn voor alimentatiegerechtigden die tijdens een lang huwelijk niet hebben gewerkt. Voor dergelijke gevallen zou wellicht

een langere maximumtermijn dienen te gelden, zoals ook is opgenomen in de initiatiefnota van de VVD, PvdA en D66. Meer onderzoek is nodig naar deze specifieke gevallen.

Geen beëindiging van zorgalimentatie

15. *Aan artikel 1:160 BW dient te worden toegevoegd dat zorgalimentatie niet wordt beëindigd bij hertrouwen of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde.* In geval van zorg voor een gemeenschappelijk kind rechtvaardigt een nieuw huwelijk of daaraan gelijkgesteld samenwonen van de alimentatiegerechtigde niet dat de onderhoudsplicht van de eerdere ex-echtgenoot komt te vervallen. Beide ouders zijn immers verantwoordelijk voor de zorg voor hun gemeenschappelijke kind (of kinderen) en daarom blijft de niet-zorgende ouder ook tijdens een nieuwe duurzame relatie van de alimentatiegerechtigde een vergoeding verschuldigd voor deze zorg. Hierdoor wordt bovendien voorkomen dat de zorgende ouder en het kind in armoede vervallen als de nieuwe partner weinig of geen draagkracht heeft. Een nieuwe duurzame relatie van de alimentatiegerechtigde moet wel een omstandigheid zijn op basis waarvan de rechter de onderhoudsplicht eventueel kan wijzigen.
In de initiatiefnota van de VVD, PvdA en D66 is voorgesteld om artikel 1:160 BW te schrappen. In dit proefschrift wordt echter aanbevolen dit slechts te doen voor zorgalimentatie. Uit dit onderzoek volgt namelijk dat de Nederlandse bevolking achter het huidige artikel 1:160 BW staat. In de resultaten van dit onderzoek was echter wel te zien dat een groter aantal respondenten koos voor het laten herleven of doorlopen van de onderhoudsplicht in de casus waarin de alimentatiegerechtigde de zorg voor kinderen had, dan in het geval waarin de gerechtigde geen kinderen verzorgde.¹⁵
16. *Aan artikel 1:160 BW dient te worden toegevoegd dat als de alimentatiegerechtigde eveneens zorgalimentatie kan ontvangen van de latere ex-echtgenoot deze onderhoudsplicht vóór de onderhoudsplicht van de eerdere ex-echtgenoot gaat.* Bij samenloop van de onderhoudsplicht van een eerdere en een latere ex-echtgenoot, is de verantwoordelijkheid van de ex-echtgenoot uit een eerder ontbonden huwelijk subsidiair ten opzichte van de verantwoordelijkheid van de ex-echtgenoot uit het later ontbonden huwelijk.¹⁶

Aanbevelingen voor de gevallen waarin partneralimentatie is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit

De toekenning van partneralimentatie

17. *Artikel 1:157 lid 1 BW moet zodanig worden gewijzigd dat hieruit volgt dat de rechter bij de vraag of partneralimentatie kan worden toegekend, ook moet kunnen worden achterhaald of de onderhoudsplicht uitsluitend is gebaseerd op de grondslag voortdurende solidariteit.* Hierbij moet de vraag worden beantwoord

¹⁵ Hoofdstuk 5, paragraaf 5.3.5.

¹⁶ Zoals in het Duitse recht: zie hoofdstuk 8, paragraaf 8.6.

of tussen de behoefte van de alimentatiegerechtigde en het huwelijk een causale relatie bestaat.¹⁷ Zo niet, dan heeft de onderhoudsbijdrage de voortdurende solidariteit als grondslag en wordt de behoefte niet zozeer door het huwelijk, maar meer door persoonlijke of maatschappelijke omstandigheden veroorzaakt. Hiervan is in de meeste gevallen sprake als de behoefte uitsluitend is veroorzaakt door ziekte, ouderdom of werkloosheid (ontstaan als gevolg van een slechte situatie op de arbeidsmarkt).

18. *Voor partneralimentatie gebaseerd op grondslag voortdurende solidariteit moet in de wet de billijkheidstoets¹⁸ worden opgenomen.* Een negatieve uitkomst van de billijkheidstoets heeft namelijk tot gevolg dat de solidariteit tussen ex-echtgenoten wordt verzwakt of weggenomen, zodat een lagere of kortdurende onderhoudsbijdrage wordt vastgesteld of geheel geen partneralimentatie wordt toegekend. Het is daarom duidelijker en vollediger om deze toets in de wet op te nemen. In deze bepaling moet een (limitatieve of niet-limitatieve) lijst komen met omstandigheden die van belang zijn bij de billijkheidstoets, zoals wangedrag en een zeer korte samenlevings- of huwelijksduur. Een andere belangrijke factor is als de behoefte is veroorzaakt door omstandigheden die geheel in de sfeer van de verantwoordelijkheid van verzoeker zelf liggen. Uit dit promotieonderzoek blijkt namelijk dat een ruime meerderheid van de Nederlandse bevolking vindt dat de nahuwelijkse solidariteit door deze factor wordt begrensd. Ook in de Belgische en Duitse wet is een dergelijke factor opgenomen.¹⁹

De hoogte van partneralimentatie

19. *In de Alimentatienormen moet expliciet worden opgenomen dat de rechter in solidariteitsgevallen bij de berekening van de alimentatiehoogte de mogelijkheid heeft om de behoefte van de alimentatiegerechtigde lager vast te stellen dan bij de berekening aan de hand van het huwelijkse welvaartsniveau.* In solidariteitsgevallen heeft de alimentatiegerechtigde immers meestal niet bijgedragen aan het bereikte huwelijkse welvaartsniveau. Voor de beantwoording van de vraag naar welk uitgangspunt de behoefte moet worden vastgesteld, is meer onderzoek nodig. In dit promotieonderzoek is namelijk geen goed en duidelijk uitgangspunt gevonden.²⁰ Het uitgangspunt kan bijvoorbeeld ergens liggen tussen de huwelijkse levensstandaard en het bestaansminimum.
20. *In de Alimentatienormen moet worden opgenomen dat de onderhoudsplicht slechts gefaseerd kan worden afgebouwd als de alimentatiegerechtigde nog de mogelijkheid heeft om (weer) deel te nemen aan de arbeidsmarkt.* De gefaseerde afbouw is bedoeld om de alimentatiegerechtigde te prikkelen om weer deel te nemen aan de arbeidsmarkt en zelfvoorzienend te worden. Vaak zal dit in solidariteitsgevallen niet meer mogelijk zijn, bijvoorbeeld als de behoeftige ex-echtgenoot arbeidsongeschikt is geraakt of een hoge leeftijd heeft bereikt.

¹⁷ Zie hoofdstuk 3.

¹⁸ Zie over deze toets: hoofdstuk 3, paragraaf 3.2.2.

¹⁹ Zie hoofdstuk 7, paragraaf 7.3.2 en hoofdstuk 8, paragraaf 8.3.3.

²⁰ Hoofdstuk 5, paragraaf 5.3.4, hoofdstuk 6, paragraaf 7.4 en hoofdstuk 8, paragraaf 8.4.

De duur van partneralimentatie

21. *De duur van partneralimentatie moet in solidariteitsgevallen door de rechter op maat worden bepaald binnen de voorgestelde wettelijke maximumtermijn (zie aanbeveling 22). Artikel 1:157 lid 3 BW moet zodanig worden gewijzigd dat de rechter niet langer meer op verzoek van een van de partijen, maar ambtshalve de onderhoudsbijdrage kan verkorten (zie ook aanbeveling 12).* Hoewel in de meeste solidariteitsgevallen de maximumtermijn (zie aanbeveling 22) zal worden toegekend omdat bijvoorbeeld een arbeidsongeschikte of oudere ex-echtgenoot niet meer door betaalde arbeid in eigen levensonderhoud kan voorzien, is soms een bepaling van de duur op maat wenselijk, bijvoorbeeld als te verwachten is dat een werkloze gescheiden echtgenoot binnen een kortere termijn dan vijf jaar weer kan deelnemen aan de arbeidsmarkt.
22. *Artikel 1:157 lid 6 BW kan zodanig worden aangepast dat de huidige maximumtermijn die geldt voor kinderloze huwelijken die korter hebben geduurd dan vijf jaar, wordt vervangen door een maximumtermijn van vijf jaar voor in principe alle solidariteitsgevallen, tenzij het huwelijk korter heeft geduurd dan vijf jaar. In dat laatste geval blijft de huwelijksduur als maximumtermijn gelden.* Een zieke, oudere of werkloze ex-echtgenoot moet een overgangsperiode worden gegund waarin zij zich kan voorbereiden op een lager welvaartsniveau dan zij tijdens het huwelijk gewend was. Hoe lang deze overgangsperiode moet duren, is een lastige en vooral rechtspolitieke keuze. Zoals in de Duitse doctrine terecht is gesteld, volgt namelijk uit de grondslag voortdurende solidariteit niet hoe lang (of hoe hoog) een onderhoudsplicht moet zijn.²¹ Doordat in dit promotieonderzoek naar voren komt dat de grondslag voortdurende solidariteit op minder acceptatie kan rekenen dan de grondslag huwelijksgerelateerde vermindering van de verdien capaciteit (zie ook aanbeveling 2), kan de maximumtermijn wellicht niet langer zijn dan die in aanbeveling 12 is gegeven. Met toekomstig empirisch onderzoek kan echter worden achterhaald hoe de Nederlandse bevolking denkt over een dergelijke korte maximumtermijn in solidariteitsgevallen, vooral als hierbij eveneens sprake is van een lange huwelijksduur.
23. *De laatste zin van artikel 1:157 lid 6 BW moet worden geschrapt.* Verlenging van de onderhoudsplicht in solidariteitsgevallen moet niet meer mogelijk zijn. De nahuwelijkse solidariteit eindigt altijd na verloop van de maximumtermijn. Hierna is de samenleving verantwoordelijk voor ex-echtgenoten die door persoonlijke of maatschappelijke omstandigheden niet in eigen levensonderhoud kunnen voorzien.

10.4 TOT HET ALIMENTATIERECHT ONS SCHEIDT

‘Geschieden und doch gebonden?’ luidt de titel van het boek over partneralimentatie van de Duitse auteur Brudermüller. Deze vraag laat zien dat partneralimentatie vaak als een contradictie wordt beschouwd. Op het eerste gezicht

²¹ Zie hoofdstuk 8, paragraaf 8.2.

lijkt deze juridische zorgplicht ook onverenigbaar te zijn met het feit dat de voormalige echtgenoten er juist voor hebben gekozen om zonder elkaar verder te leven. In een samenleving waarin de kans dat een huwelijk voortijdig strandt in 2010 is opgelopen tot afgerond 36 procent, waar sprake is van een toenemende arbeidsparticipatie van vrouwen en een veranderende rolverdeling tussen mannen en vrouwen, lijkt deze (ogenschijnlijke) tegenstrijdigheid steeds vaker een punt van discussie te zijn.²² De maatschappelijke veranderingen ten spijt, is partneralimentatie nog steeds noodzakelijk en van deze tijd. Met dit promotieonderzoek heb ik getracht te laten zien dat een scheiding in veel gevallen leidt tot economische achteruitgang van de ex-partners, in het bijzonder van vrouwen/moeders vanwege het onvoltooide emancipatieproces. Partneralimentatie vormt vaak een essentieel onderdeel in het inkomen van een-oudergezinnen. Met deze studie heb ik eveneens willen aantonen dat ook de Nederlandse bevolking de noodzaak van partneralimentatie lijkt in te zien, want het blijkt dat deze onderhoudsbijdrage nog op voldoende steun kan rekenen. De geluiden uit de media dat partneralimentatie niet meer van deze tijd is, zijn daarom veelal te ongenueanceerd. Ook in onze samenleving heeft het huwelijk blijkbaar nog steeds een zodanige bijzondere positie weten te behouden dat echtelieden niet uiteen kunnen gaan zonder enige financiële verantwoordelijkheid naar elkaar toe.

Toch is het huidige alimentatierecht vanaf zijn invoering onderwerp van discussie geweest. Meerdere politieke partijen hebben de afgelopen jaren te kennen gegeven dat zij dit recht willen hervormen en verschillende initiatieven daartoe zijn inmiddels genomen. Het lijkt er echter op dat deze plannen niet altijd tot rechtvaardige uitkomsten leiden. Met het onderzoek is geprobeerd een bijdrage te leveren aan de discussie over het alimentatierecht door een duidelijk antwoord te geven op de vraag *waarom* ex-echtgenoten na de echtscheiding financieel verantwoordelijk voor elkaar kunnen blijven. De insteek van de studie is geweest dat voornamelijk op dit vlak nog veel winst te behalen valt. Vooral omdat de betaling van partneralimentatie de gescheiden echtgenoten direct in de portemonnee treft, is een heldere en begrijpelijke reden voor deze onderhoudsbijdrage van groot belang. Door in het recht een duidelijk onderscheid te maken tussen de grondslag voortdurende solidariteit en de grondslag huwelijksgelateerde vermindering van de verdien capaciteit, kan een beter geaccepteerd alimentatiestelsel worden ontwikkeld omdat hierin een nieuwe afweging wordt gemaakt tussen zorg voor kinderen en autonomie van de onderhoudsgerechtigde en -plichtige. Op basis daarvan kunnen tevens verbeteringen worden aangebracht in de toekenning, duur, hoogte en de beëindiging van de onderhoudsbijdrage.

Hoewel partneralimentatie waarschijnlijk altijd een heikel punt zal blijven, wil ik desalniettemin afsluiten met de wens dat deze onderhoudsplicht uiteindelijk minder vaak ter discussie wordt gesteld en meer een gegeven wordt: gescheiden, maar vaak toch verbonden.

²² Zie <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37425ned&D1=3-9&D2=60&VW=T> (geraadpleegd op 16 mei 2012). In 2009 was dit percentage afgerond 34 procent.

SUMMARY

Grounds of maintenance between former spouses

Since the law governing maintenance between former spouses was brought into force in the Netherlands in 1971, partner maintenance remains a subject of ongoing discussion. In recent years this debate has intensified to a level where currently several political parties have launched various initiatives to amend existing maintenance law. The main concerns regarding the current law have to do with the fact that the entitlement to maintenance effectively removes or reduces the drive for economic independence of the ex-spouse. Furthermore, there is criticism that the duration of maintenance being too long and the amount of maintenance being too high. Strikingly, an important aspect entirely missing in this debate is the question *why per se* ex-spouses are legally bound to financially support individuals from whom they have separated. This basic question of justification – or grounds – of maintenance between former spouses forms the subject of this PhD thesis. The central idea of the thesis is that there exist two schools of thought regarding maintenance grounds: the *continuing solidarity* and the *marriage-related diminishing of earning capacity*. In brief, the first ground is no more than mere solidarity between the (ex)-spouses created by marriage, while the second ground has to do with the sacrifices made by the dependent spouse for the sake of the marriage. The latter is mostly the case when during the marriage an unequal distribution of economic power exists in the couple, producing a clear dichotomy between wage earner and domestic carer, performing unpaid household work.

The main research question of this thesis is in which way and to what extent could the maintenance law be improved by making a clear distinction between the cases based on the grounds of *continuous solidarity* or *marriage-related reduction of earning capacity*. In order to answer this question three hypotheses are tested in this study. The first hypothesis is that the current maintenance law rests on the two afore-mentioned grounds. The second hypothesis is that in the Netherlands no clear distinction is presently made between these two grounds and that such a lack of distinction leads to certain problems. The third hypothesis suggests that social acceptance of the maintenance law in the Netherlands is currently low, but the level of acceptance may increase once the law makes clear distinction between the two grounds.

In the first part of the thesis, the grounds of maintenance between former spouses under the Dutch law are investigated. Chapter one deals with the current rules of maintenance law and recent legislative proposals made by various political parties. This chapter addresses the question whether or not the current rules make distinction between the two grounds and the related problems are thereafter analyzed. Chapter two gives a historical overview of diverse opinions on the justification of maintenance between former spouses put forward in Dutch legislative history, case law and legal literature. These

two chapters indicate that the justification of maintenance is presently sought in continuing solidarity and the marriage-related reduction of earning capacity. However, in the Netherlands, no clear distinction between those grounds has been made. As a result, the parties involved entirely fail to appreciate why they are entitled to receive or are obliged to pay maintenance. It also appears that the application of maintenance law without making a clear distinction between grounds leads to problems with justification of attribution, amount, duration, and termination of maintenance in case of remarriage or entering into marriage-like relationship by the dependent ex-spouse (article 1:160 Dutch Civil Code).

Chapter 3 scrutinises which elements of maintenance law allow for the determination of the appropriate ground of maintenance in each particular case. The conclusion of this chapter is that the main test for determining a maintenance ground is the question whether or not there is a casual relationship between the marriage and the financially disadvantage position of the dependent spouse. If the answer to this question is 'yes', the maintenance obligation is based on the marriage-related reduction of earning capacity. If no causal relationship is established and the dependence results from other personal or societal courses (e.g. illness or unemployment) the ground of maintenance will be the continuing solidarity. This chapter allows the conclusion to be drawn that distinguishing between the two grounds is practically possible and contributes to resolving the indicated problems.

In the second part of the thesis, the issue of social acceptance of the Dutch maintenance law is scrutinised in light of the discussion surrounding the maintenance grounds. Chapter 4 contains the theoretical research. Thereby, various classic anthropological, sociological and legal-philosophical theories are employed in order to clarify why a distinction between the two maintenance grounds can influence the social acceptance of maintenance between former spouses. In this chapter it is submitted that the two maintenance grounds are rooted in two different archetypal forms of solidarity. The marriage-related reduction in earning capacity is rooted in instrumental solidarity and the continuous solidarity is rooted in affective solidarity. It is further defended that the instrumental solidarity is better linked to the western notion of justice than affective solidarity that is based on mere benevolence. In chapter three, this theory is tested with the help of quantitative research: a questionnaire enquiry conducted upon representative sample of the Dutch population (N=1031). The views of the population regarding maintenance were tested using this empirical study and one of the major findings was that post-divorce partner maintenance in the Netherlands still enjoys considerable social support. From the information obtained, it also appeared plausible that social acceptance of the maintenance between former spouses would increase if the rules on process of maintenance attribution, duration and amount would incorporate the distinction between the two maintenance grounds.

The third part of this thesis entails comparative study of the role of the maintenance grounds in the 'Principles of European Family Law Regarding

Maintenance between Former Spouses' of the Commission on European Family Law, and Belgian and German law. The main purpose of this study is to find out whether in these jurisdictions the distinction between grounds of maintenance has contributed to finding adequate remedies for the problems indicated in the Netherlands.

The final part of this thesis contains the main conclusions and the 23 suggestions for improving the Dutch partner maintenance law; indicating how the legal rules may be improved by making a clear distinction between the two maintenance grounds. Along with a few general suggestions, specific suggestions are offered regarding the attribution of partner maintenance, amount, duration and termination of maintenance according to article 1:160 CC.

BIBLIOGRAFIE

- Aalsema 2009
K. Aalsema, *De grondslagen van partneralimentatie. Een exploratief onderzoek naar de gedachten en meningen van de Nederlandse bevolking over partner-alimentatie* (masterscriptie Amsterdam VU) 2009.
- Alofs 2010
E. Alofs, 'Commentaar bij art. 301 BW', in: P. Senaev, F. Swennen & G. Verschelden (eds.), *Personen- en Familierecht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, Mechelen: Kluwer 2010, p. 1-44.
- Alofs & Mortelmans 2010
E. Alofs & A. Mortelmans, 'Het belang van de fout in het Belgische, Franse en Engelse alimentatierecht na echtscheiding. Does it take three to commit adultery?', *TPR* 2010, p. 383-492.
- Ankum e.a. 1970
J.A. Ankum e.a., 'Een nieuwe poging tot het tegengaan van "lichtvaardige echtscheidingen"', *NJB* 1970, p. 225-239.
- Antokolskaia 2003
M.V. Antokolskaia, 'The "Better Law" approach and the Harmonisation of Family Law', in: K. Boele-Woelki (ed.), *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*, Antwerp-Oxford: Intersentia 2003, p. 159-183.
- Antokolskaia 2004
M.V. Antokolskaia, 'The "Better Law" approach and the Harmonisation of Family Law', *EL.Rev.* 2004, p. 159-179.
- Antokolskaia 2006a
M.V. Antokolskaia, *Harmonisation of family law in Europe: a historical perspective: a tale of two millennia*, Antwerpen: Intersentia 2006.
- Antokolskaia 2006b
M.V. Antokolskaia, *Nederlands echtscheidingsrecht en the CEFL Principles on Divorce. Welke is 'the Better Law'?* (oratie Vrije Universiteit Amsterdam) 2006.
- Antokolskaia 2006c
M.V. Antokolskaia, 'Convergence and divergence of divorce laws in Europe', *CFLQ* 2006, p. 307-330.
- Van Apeldoorn 1925
L.J. van Apeldoorn, *Geschiedenis van het Nederlandsche huwelijksrecht voor de invoering van de Fransche wetgeving*, Amsterdam: Holland 1925.
- Aps 2007
F. Aps, 'Lang leve het nieuwe echtscheidingsrecht! Weg met het bewijs?', in: B. Allemeersch, P. Londers & S. Sroka (eds.), *Bewijsrecht*, Gent: Larcier, 2007, p. 109-122.
- Aps 2008
F. Aps, 'De rechtspleging en het bewijs inzake echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting', in: P. Senaev, F. Swennen, G. Verschelden (eds.), *De hervorming van het echtscheidingsrecht. Commentaar op de wet van 27 april 2007*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2008, p. 101-138.
- Asser 1838
C. Asser, *Het Nederlandsch Burgerlijk Wetboek, vergeleken met het Wetboek Napoleon, 's-Gravenhage & Amsterdam: Gebroeders van Cleef* 1838.
- Asser-De Boer 2010
J. de Boer, Mr. C. Asser's *Handleiding tot de beoefening van het Nederlandse burgerlijk recht. 1. Personen- en familierecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 2010.
- Asser-De Ruiter & Moltemaker 1986
J. de Ruiter & J.K. Moltemaker, Mr. C. Asser's *Handleiding tot de beoefening van het Nederlandse burgerlijk recht. 1. Personen- en familierecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1986.
- Asser-Scholten 1923
P. Scholten, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch burgerlijk recht. 1. Inleiding. Personenrecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1923.
- Asser-Scholten 1929
P. Scholten, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch burgerlijk recht. 1. Inleiding. Personenrecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1929.

- Asser-Wiarda 1957
J. Wiarda, *Handleiding tot de beoefening van het Nederlandsch burgerlijk recht. 1. Personenrecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1957.
- Bastian 1978
G. Bastian, 1. *EheRG. Das neue Ehe- und Scheidungsrecht*, Stuttgart/Berlin/Köln/Mainz: Kohlhammer 1978.
- Bax 1977
M. Bax, 'Echtscheiding op grond van bepaalde feiten', in: G. Baeteman e.a., *Het echtscheidingsrecht in België na de hervorming 1974-1975*, Gent: Story-Scientia 1977.
- Beckers, Hermans & Portegijs 2009
I. Beckers, B. Hermans en W. Portegijs 'Betaalde arbeid', in: A. Merens en B. Hermans, *Emancipatiemonitor 2008*, 's-Gravenhage: SCP 2009, p. 77-114.
- Beek 1996
P.C. Beek, *Zorg schept behoefte. Een jurisprudentie-onderzoek naar zorg voor kinderen als rechtsgrond voor alimentatie*, Amsterdam: Clara Wichmann Instituut 1996.
- Beutler 2012
B. Beutler, 'Untertitel 2. Unterhalt des geschiedenen Ehegatten (§§ 1569-1586b)', in: H.G. Bamberger & H. Roth, *Beck'scher Online Kommentar zum BGB, Edition 24*, München: C.H. Beck 2012.
- Van den Bergh 1999
G.C.J.J. van den Bergh, 'Gehuwde vrouwen en onvermogen', *Nemesis* 1999, p. 12-23.
- Berghahn & Wersing 2005
S. Berghahn & M. Wersing, 'Wer zahlt den Preis für die Überwindung der "Hausfrauen-ehe"?', *FPR* 2005, p. 508-511.
- Berkhout e.a. 2007
P.H.G. Berkhout e.a., *De werkloosheidsduur in Nederland (2002-2005), SEO-rapport nr. 2007-51*, Amsterdam: SEO Economisch Onderzoek 2007.
- Bernreuther 2006
J. Bernreuther, *Rechtsgewinnung in den Normen des nachehelichen Ehegatten-unterhalts*, Schriften zum deutschen, europäischen und vergleichenden Zivil-, Handels- und Prozessrecht, Band 233, Bielefeld: Ernst und Werner Gieseking 2006.
- Bijleveld 2009
C.C.J.H. Bijleveld, *Methoden en Technieken van Onderzoek in de Criminologie*, 's-Gravenhage: Boom Juridische uitgevers 2009.
- Bißmaier 2009
V. Bißmaier, 'Unterhaltsbegrenzung nach § 1578b BGB: Ehebedingte Nachteile und Erwerbsmöglichkeiten', *FamRZ* 2009, p. 389-390.
- Bloembergen 1970
A.R. Bloembergen, 'Levensonderhoud in het nieuwe Boek 1 B.W.', *NJB* 1970, p. 421-468.
- Boddeart 1977
A.R.Ph. Boddeart, 'Levenslange alimentatie', *Advocatenblad* 1977, p. 71-77.
- Boele-Woelki 2002a
K. Boele-Woelki, 'Divorce in Europe: Unification of Private International Law and Harmonisation of Substantive Law', in: H.F.G. Lemaire & P. Vlas, *Met recht verkregen. Bundel opstellen aangeboden aan mr. Ingrid S. Joppe*, Deventer: Kluwer 2002.
- Boele-Woelki 2002b
K. Boele-Woelki, 'Comparative Research-Based Drafting of Principles of European Family Law', in: M.Faure, J. Smits & H. Schneider (ed.), *Towards a European Ius Commune in Legal Education and Research. Proceedings of the conference held at the occasion of the 20th anniversary of the Maastricht Faculty of Law*, Antwerpen: Intersentia 2002, p. 171-187.
- Boele-Woelki 2003
K. Boele-Woelki, 'Einde alimentatieplicht: wat is de beste regeling?', *FJR* 2003, p. 241.
- Boele-Woelki 2004
K. Boele-Woelki, 'Naar een Europees Restatement voor Familierecht', *FJR* 2004, p. 249-256.
- Boele-Woelki e.a. 2004
K. Boele-Woelki e.a., *Principles of European Family Law Regarding Maintenance Between Former Spouses*, European Family Law Series No. 7, Antwerpen: Intersentia 2004.

- Boele-Woelki 2005a
K. Boele-Woelki, 'The principles of European family law: its aims and prospects', *Utrecht Law Review* 2005, p. 160-168.
- Boele-Woelki 2005b
K. Boele-Woelki, 'The Working Method of the Commission on European Family Law', in: K. Boele-Woelki (ed.), *Common Core and Better Law in European Family Law, European Family Law Series No. 10*, Antwerpen: Intersentia 2005, p. 15-38.
- Boele-Woelki 2007
K. Boele-Woelki, 'Building on Convergence and Coping with Divergence in the CEFL Principles of European Family Law', in: Antokolskaia (ed.), *Convergence and Divergence of Family Law in Europe, European Family Law Series No. 18*, Antwerpen: Intersentia 2007, p. 253-269.
- De Boer 2009
J. de Boer, 'Kamer wil alimentatie partner opnieuw bespreken', *AD* 16 december 2009, p. 2.
- Bol 2005
J. Bol, 'Reactie', *EB* 2005, 36.
- Bömelburg 2011
R. Bömelburg, '§ 4 Ehegattenunterhalt', in: H.-J. Dose e.a., *Wendel/Dose, Das Unterhaltsrecht in der Familienrichterlichen Praxis, 8. Aufl.*, München: C.H. Beck 2011.
- Boone & De Groote 2011
K. Boone & E. De Groote, 'Titel VI. – Echtscheiding', in: M. Dambre e.a. (eds.), *Burgerlijk Wetboek geannoteerd 2011*, 13de editie, Brugge: die Keure 2011, p. 58-69.
- Boor 2004
E. Boor, 'Tegenover rechten staan plichten', *NJB* 2004, p. 176-177.
- Börger 2009
U. Börger 2009, 'Erfahrung mit der Anwendung des neuen Rechts - Plädoyer für die Entwicklung von Anwendungskriterien zur Schaffung von Rechtssicherheit, mehr Vertrauensschutz für Altfälle und die Berücksichtigung nicht nur ehebedingter Nachteile, sondern auch ehebedingter Vorteile', *FPR* 2009, p. 71-75.
- Borth 2008
H. Borth, 'Der Betreuungsunterhalts geschiedener Ehegatten und die Erwerbsobliegenheit nach neuem Recht', *FamRZ* 2008, p. 2-16.
- Bos e.a. 2011
W. Bos e.a., 'Kans op armoede: de lage-inkomensgrens', in: *Armoedesignalement 2011*, 's-Gravenhage: SCP/CBS 2011, p. 15-49.
- Bosch 1984
F.W. Bosch, 'Neues Ehegatten-Unterhaltsrecht in der Bundesrepublik Deutschland?', *FamRZ* 1984, p. 1165-1171.
- Bouman 2004a
A.M. Bouman, 'Financiële gevolgen van echtscheiding van echtscheiding voor man en vrouw', in: *Bevolkingstrends, 2e kwartaal*, Voorburg/Heerlen: CBS 2004, p. 19-23.
- Bouman 2004b
A.M. Bouman, 'Financiële gevolgen van de beëindiging van ongehuwd samenwonen voor man en vrouw', in: *Bevolkingstrends, 3e kwartaal*, Voorburg/Heerlen: CBS 2004, p. 67-74.
- Bouman 2004c
A.M. Bouman, 'Financiële gevolgen van echtscheiding op de lange termijn', in: *Bevolkingstrends, 4e kwartaal*, Voorburg/Heerlen: CBS 2004, p. 85-89.
- Bourdieu 1989
P. Bourdieu, *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*, Amsterdam: Van Gennep 1989.
- Bouwens 1996
W.H.A.C.M. Bouwens, *Onderhoudsplicht en bijstand. Een onderzoek naar de verhouding tussen overheidszorg en onderhoud door familie- en gezinsleden* (diss. Nijmegen Katholieke Universiteit), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1996.
- Van den Brakel e.a. 2011
M. van den Brakel e.a., 'Inkomen', in: A. Merens e.a., *Emancipatiemonitor 2010*, 's-Gravenhage: SCP & CBS 2011, p. 148-180.
- Bremmer 2009
D. Bremmer, 'Bouw alimentatie aan ex-partner af', *AD* 16 december 2009, p. 2.
- Briët 1926
C. Briët, 'De groote leugen', *NJB* 1926, p. 214-216.

- Broertjes 2003
P. Broertjes, 'De stand van het land – de vrouw', *de Volkskrant* 5 maart 2003, p. 1.
- Brouwers 2007
J.-C. Brouwers, 'Le nouvel article 301 du Code civil et le droit transitoire', *Divorce: actualité juridique, sociale et fiscale* 2007, p. 110-126.
- Brouwers 2008a
J.-C. Brouwers, 'Dix questions controversées sur le terrain des effets alimentaires du Divorce', *Act.dr.fam.* 2008, p. 49-56.
- Brouwers 2008b
S. Brouwers, 'De echtscheiding door onderlinge toestemming', in: P. Senaev, F. Swennen, G. Verschelden (eds.), *De hervorming van het echtscheidingsrecht. Commentaar op de wet van 27 april 2007*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2008, p. 141-146.
- Brouwers 2008c
S. Brouwers, 'Actualia alimentatierecht', in: Braeckmans e.a., *CBR Jaarboek 2007-2008*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2008, p. 105-150.
- Brouwers 2009a
S. Brouwers, *Alimentatie, Algemene praktische rechtsverzameling*, Mechelen: Kluwer 2009.
- Brouwers 2009b
S. Brouwers, 'Hoofdstuk 13: Proeve van begrotingsmodel voor de uitkering na echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting', in: M. Faure & W. Rauws (eds.), *Recente ontwikkelingen in het arbeids-, economisch, straf- en familierecht. Huldeboek voor mr. Jos van Goethem*, Antwerpen-Oxford-Portland: Intersentia 2009.
- Brouwers 2010
S. Brouwers, 'Noot. Het "alsof er geen huwelijk was geweest-criterium" bij het begroten van de uitkering na echtscheiding', *RABG* 2010, p. 228-236.
- Brudermüller 2008
G. Brudermüller, *Geschieden und doch gebunden? Ehegattenunterhalt zwischen Recht und Moral*, München: C.H. Beck 2008.
- Bruggeman 2009
C.W.C.A. Bruggeman, 'Kluwer Sociale Zaken. Commentaar op artikel 55 WWB', in: *Encyclopedie Sociale Voorzieningen*, Deventer: Kluwer (bijgewerkt tot 26-5-2009).
- De Bruijn 1965
A.R. de Bruijn, 'Onderhoudsbetrekkingen tussen echtgenoten', *WPNR* 1965, p. 37-41 en 53-56 en 65-71.
- Bruins 2009
A. Bruins, 'De risico's van rechterlijke samenwerking', *Mr.* 2009, p. 79-87.
- De Bruijn-Lückers 2007
M.L.C.C. de Bruijn-Lückers, 'Intrekking wetsvoorstel kinderalimentatie, wat nu?', *EB* 2007, p. 1-3.
- De Bruijn-Lückers 2012
M.L.C.C. de Bruijn-Lückers, 'Nieuwe voorstellen met betrekking tot partneralimentatie', *EB* 2012, 67.
- De Bruijn-Lückers & Labohm 2012
M.L.C.C. de Bruijn-Lückers & A.N. Labohm, 'Alimentatie in tijden van crisis en maatschappelijke veranderingen', *WPNR* 2012, 6947.
- Burgers-Thomassen & Kreeftenberg 2005
M. Burgers-Thomassen & T. Kreeftenberg, 'Het behoeftcriterium voor alimentatie – gelijke gevallen, ongelijk behandeld!', *EB* 2005, p. 32-34.
- Van der Burght & Nota 1978
Gr. van der Burght & J.A. Nota, *Het nieuwe burgerlijk recht. 1. Personen- en familierecht*, Alphen aan den Rijn: H.D. Tjeenk Willink 1978.
- Büttner 2007
H. Büttner, 'Die Härteklauseln (§§ 1578b, 1479 BGB) im geplanten Unterhaltsrecht', *FamRZ* 2007, p. 773-778.
- Büttner 2009
H. Büttner, 'Der Betreuungsunterhalt nach § 1570 BGB', *FPR* 2009, p. 92-97.
- Van Buuren 2008
M. van Buuren, 'Geld na de scheiding: echtscheiding en inkomen', *Opzij* 1 september 2008, p. 58.

- Campagne 1978
D.M. Campagne, *Onderhoudsplicht tussen voormalige echtgenoten, betalingen terzake van echtscheiding.....een evolutie* (diss. Utrecht Rijksuniversiteit), Deventer: Kluwer 1978.
- Carré 2008
D. Carré, 'Les dispositions transitoires de la loi du 27 avril 2007 relatives aux anciennes causes de divorce', *Act.dr.fam.* 2008, p. 21-28.
- Carrette & Van Peer 2007
V. Carrette & C. van Peer, 'Hoofdstuk 12: de impact van een scheiding op kinderen en ex-partners: lessen uit het scheidingsonderzoek', in: V. Carrette & C. van Peer, *De impact van een scheiding op kinderen en ex-partners. Een literatuurstudie, SVR-Rapport*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering 2007, p. 230-263.
- Casman 2007
H. Casman, 'Nieuw echtscheidingsrecht. Toelichting voor de notariële praktijk', *Not.Fisc.M.* 2007, p. 277-294.
- Chin-A-Fat 2004
B.E.S. Chin-A-Fat, *Scheiden: (ter)echter zonder rechter? Een onderzoek naar de meerwaarde van scheidingsbemiddeling* (diss. Amsterdam VU), 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers 2004.
- Clements, Van Egten & De Hoog 2008
C. Clements, C. van Egten & S. de Hoog, *Nieuwe gezinnen. Scheidingen en de vorming van stiefgezinnen*, 's-Gravenhage: E-Quality 2008.
- Cloïn e.a. 2009
M. Cloïn e.a., 'Het dagelijks leven: goed gevuld of te vol?', in: R. Bijl e.a. (red.), *De sociale staat van Nederland 2009*, 's-Gravenhage: SCP 2009, p. 99-121.
- Cloïn & Souren 2009
M. Cloïn & M. Souren, 'Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg', in: A. Merens & B. Hermans, *Emancipatiemonitor 2009*, 's-Gravenhage: SCP 2009, p. 115-158.
- Cloïn & Souren 2011
M. Cloïn & M. Souren, 'Onbetaalde arbeid en de combinatie van arbeid en zorg', in: A. Merens e.a., *Emancipatiemonitor 2010*, 's-Gravenhage: SCP & CBS 2011, p. 108-147.
- Coenraad 2012
L.M. Coenraad, 'Waarheidsvinding in familiezaken geïllustreerd. Taxatie, voorhandsconstructie en jurisprudentieel vermoeden', in: K. Boele-Woelki (ed.), *European Private International Law 2012/2014*, Nijmegen: Ars Aequi Libri, p. 17-29.
- Coontz 2005
S. Coontz, *Marriage, a History. From Obedience to Intimacy or How Love Conquered Marriage*, New York: Viking Penguin 2005.
- Corijn 2007
M. Corijn, 'Hoofdstuk 10: impact op de sociaal-economische positie van ex-partners', in: V. Carrette & C. van Peer, *De impact van een scheiding op kinderen en ex-partners. Een literatuurstudie, SVR-Rapport*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering 2007, p. 204-214.
- Corijn 2007
M. Corijn, 'Hoofdstuk 11: impact op de verdere relatie- en gezinsvorming van ex-partners', in: V. Carrette & C. van Peer, *De impact van een scheiding op kinderen en ex-partners. Een literatuurstudie, SVR-Rapport*, Brussel: Studiedienst van de Vlaamse regering 2007, p. 215-229.
- Cozijn & Van der Werff 1981
C. Cozijn & C. van der Werff, *Meningen van de Nederlandse bevolking over alimentatie na echtscheiding*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij 1981.
- Cozijn & Van der Werff 1983
C. Cozijn & C. van der Werff, *Opvattingen over de alimentatieduur. Eindrapport*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij 1981.
- Cozijn 1987
C. Cozijn, *Opnieuw: De opvattingen van de Nederlandse bevolking omtrent de duur van de alimentatie na echtscheiding*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij 1987.
- Cremers 1984
J.H.F.J. Cremers, 'Limitering van alimentatie', *NJB* 1984, p. 624-626.
- Crommelin 2007
R.W.J. Crommelin, *Het aanvullen van de rechtsgronden. De betekenis van art. 8:69 Awb in het licht van art. 48 (oud) Rv* (diss. Universiteit Leiden), Alphen aan de Rijn: Kluwer 2007.

Dandoy 2007

N. Dandoy, 'La réforme du divorce: les effets alimentaires', *RTDF* 2007, p. 1065-1090.

Dandoy 2008

N. Dandoy, 'Calcul des pensions alimentaires entre époux et après divorce, analyse annuelle de décisions de jurisprudence', *RTDF* 2008, p. 1105-1131.

Dandoy 2009

N. Dandoy, 'Calcul des pensions alimentaires entre époux et après divorce, analyse annuelle (2009) de décisions de jurisprudence', *RTDF* 2009, p. 1011-1051.

Dassen 1969a

J.H.M. Dassen, 'De herziening van het echtscheidingsrecht en het wezen van het huwelijk', *NJB* 1969, p. 734-744.

Dassen 1969b

J.H.M. Dassen, 'De grondslag van het onderhoudsrecht krachtens huwelijk mede in verband met de herziening van het echtscheidingsrecht', *NJB* 1969, p. 1029-1041.

Dekkers-Wylleman 2009

A. Wylleman, *René Dekkers Handboek burgerlijk recht. 1. Personen- en familierecht*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2009.

Detloff 2008

N. Detloff, 'Unterhalt, Zugewinn-, Versorgungsausgleich – Sind unsere familienrechtlichen Ausgleichssysteme noch zeitgemäß?', in: Ständige Deputation des Deutschen Juristentages (Hrsg.), *Verhandlungen des 67. Deutschen Juristentages Erfurt 2008*, Band I, Gutachten A, München: C.H. Beck 2008.

Detloff & Kroll 2008

N. Detloff & K. Kroll, 'Strengthening Children's Rights In German Family Law', in: B. Atkin (ed.), *The International Survey Of Family Law, 2008 Edition*, Jordan Publishing Ltd: Bristol 2008, p. 121-138.

Devos 2002

R. Devos, 'Het maatschappelijk verdrag. Twee tradities in het denken over staat en samenleving', in: H. de Smaele & J. Tollebeek (red.), *Politieke representatie*, Leuven: Universitaire Pers Leuven 2002.

Dieckmann 1984

A. Dieckmann, 'Rückkehr zum Verschuldensprinzip im nachehelichen Unterhaltsrecht?', *FamRZ* 1984, p. 946-954.

Diederichsen 1993

U. Diederichsen, 'Geschiedenenunterhalt – Überforderung nachehelicher Solidarität?', *NJW* 1993, p. 2265-2275.

Dijkers 1994

W. Dijkers, 'Verhaal van bijstand: een beetje bestuursrecht onder het civiel plafond', *NJB* 1994, p. 995.

Dijksterhuis 2004

B.M. Dijksterhuis, 'Alimentatie afschaffen, maar nu even niet', *NJB* 2004, p. 177.

Dijksterhuis 2005

B.M. Dijksterhuis, 'Rechters en advocaten in debat over uniformering van alimentatierechtspraak', *EB* 2005, p. 29-32.

Dijksterhuis 2008

B.M. Dijksterhuis, *Rechters normeren de alimentatiehoogte. Een empirisch onderzoek naar rechterlijke samenwerking in de Werkgroep Alimentatienormen (1975-2007)* (diss. Leiden Rijksuniversiteit), Leiden: University Press 2008.

Dijksterhuis 2010

B.M. Dijksterhuis, 'Uniforme rechtstoepassing en de Hoge Raad', *NJB* 2010, 1594.

Dijksterhuis & Van Knippenberg 1998

A. Dijksterhuis & A. van Knippenberg, 'The relation between perception and behavior or how to win a game of Trivial Pursuit', *JPSP*, p. 865-877.

Van Duijvendijk-Brand 2007a

J. van Duijvendijk-Brand, 'Ex-samenwonenden en het onderhoudsrecht', *FJR* 2007, p. 265-271.

Van Duijvendijk-Brand 2007b

J. van Duijvendijk-Brand, 'Hoge Raad wijst "gratieverzoek" dertig jaar na dato alsnog af', *FJR* 2007, p. 193.

- Van Dijkvendijk-Brand 2008
J. van Dijkvendijk-Brand, 'Behoedzaamheid', *FJR* 2008, p. 30.
- Divortium 1983
Divortium, 'Standpunten inzake de financiële positie van de gescheiden vrouw', *FJR* 1983, p. 60-61.
- Van Dongen 2007
G.H. van Dongen, *Tekst & toelichting Wet werk en bijstand : met samenvattingen van de belangrijkste jurisprudentie*, Deventer: Kluwer 2007.
- Dop 1947
M.S.A. Dop, *Alimentatieplicht tussen echtgenoten* (diss. Nijmegen Katholieke Universiteit), Arnhem: Gouda Quint 1947.
- Dorhout 2001
P. Dorhout, 'Niet-financiële factoren bij vaststelling van alimentatie tussen ex-echtgenoten en ex-partners', *EB* 2001, p. 85-90.
- Dorhout 2004
P. Dorhout, 'Een verplichte alimentatieovereenkomst voor het huwelijk', *NJB* 2004, p. 177.
- Dorhout 2010
P. Dorhout, 'Marie, is de alimentatie al klaar?', *FJR* 2010, 72.
- Dorhout & De Bie-Koopman 2011
P. Dorhout & C. de Bie-Koopman, 'Emancipatie in het alimentatierecht, zegen of zorg?', *FJR* 2011, 52.
- Dorhout & De Bie-Koopman 2012
P. Dorhout & C. de Bie-Koopman, 'Kroniek alimentatie 2012 tot 1 mei', *FJR* 2012, 67.
- Dorn 2003
Th.M. Dorn, 'Een haast onneembare vesting', in: M.L.C.C. de Bruijn-Lückers (red.), *EB Klassiek*, Deventer: Kluwer 2003.
- Dorn/De Bruijn-Lückers 2012a
Th.M. Dorn/M.L.C.C. de Bruijn-Lückers (bew.), *Alimentatieverplichtingen, 4a. Monografieën (echt)scheidingsrecht*, 's-Gravenhage: SDU Uitgevers 2012.
- Dorn/De Bruijn-Lückers 2012b
Th.M. Dorn/M.L.C.C. de Bruijn-Lückers (bew.), *Alimentatieverplichtingen: richtlijnen werkgroep Alimentatienormen, 4b. Monografieën (echt)scheidingsrecht*, 's-Gravenhage: SDU Uitgevers 2012.
- Dorn/De Bruijn-Lückers 2012c
Th.M. Dorn/M.L.C.C. de Bruijn-Lückers (bew.), *Alimentatieverplichtingen: berekeningsmethodieken, 4c. Monografieën (echt)scheidingsrecht*, 's-Gravenhage: SDU Uitgevers 2012.
- Drayer
E. Drayer, 'Nog beter: schaf de alimentatieplicht helemaal af', *Trouw, Podium*, 2 februari 2012, p. 23.
- Du Mongh 2010
J. du Mongh, 'De onderhoudsuitkering na echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting', in: Senaev & Du Mongh (eds.), *Onderhoudsgelden voor kinderen en tussen ex-echtgenoten. Wet van 19 maart 2010 tot objectivering van de onderhoudsbijdragen - Onderhoudsuitkering na echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting - Fiscale aspecten*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2010, p. 181-215.
- Duelz, Brouwers & Fischer 2009
A. Duelz, J.-Ch. Brouwers & Q. Fischer, *Le droit du divorce*, Brussel: De Boeck & Larcier 2009.
- Ehinger 2009
U. Ehinger, 'Eine erste Übersicht der Rechtsprechung zu §§ 1578 b und 1570 BGB seit Inkrafttreten des UÄndG', *FPR* 2009, p. 105-111.
- Elders 1984
J.L.M. Elders, 'Het huwelijk als juridische paradox', in: J.M.A. van Mourik e.a., *Het huwelijk, 1. boekenreeks familie- en jeugdrecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1984.
- Van Els 1992
H. van Els, 'Nacheheliche Solidarität', *FamRZ* 1992, p. 625-629.
- Elzinga 1989
W. Elzinga, 'Beperking alimentatieduur', *RN* 1989, p. 92-96.

- Elzinga 1992
W. Elzinga, 'Onderhoudsplicht en bijstandsverhaal', *RN* 1992, p. 38-40.
- Erades 1942
L. Erades, 'Vaststelling, Wijziging en Intrekking van de uitkeeringen tot onderhoud', *RM Themis* 1942, p. 385-448.
- Euwals, De Mooij & Van Vuuren 2009
R. Euwals, R. de Mooij & D. van Vuuren, *Rethinking Retirement. From participation towards allocation*, 's-Gravenhage: CPB 2009.
- Ey & Maurer 2010
G. Ey & H.-U. Maurer, 'Untertitel 2. Unterhalt des geschiedenen Ehegatten', in: B. Weber-Monecke (Hrsg.), *Münchener Kommentar zum BGB, Band 7, 5. Aufl.*, München: C.H. Beck 2010.
- Fernhout 1994
F. Fernhout, 'Over Trema, dogma en drama: wat moet er gebeuren met het rapport van de werkgroep Alimentatienormen?', *FJR* 1994, p. 50-53.
- Fernhout 2003
F.I. Fernhout, 'De Trema-normen en -waarden', in: M.L.C.C. de Bruijn-Lückers (red.), *EB Klassiek*, Deventer: Kluwer 2003.
- Fernhout 2004
F. Fernhout, 'Verplichte alimentatiecontracten: levensonderhoud alleen nog als verbintenis uit overeenkomst', *NJB* 2004, p. 178.
- Fernhout 2007
F. Fernhout, 'Alimentatie betalen akkoord, maar waarom zo veel? Over de motivering van alimentatiebeslissingen', *NJB* 2007, p. 2116-2121.
- Fierens 2007
J. Fierens, 'Le nouveau droit du divorce ou le syndrome Lucky Luke', in: J. Fierens e.a. (eds.), *Recyclage en droit: Droit de la famille*, Louvain- La Neuve: Anthemis 2007, p. 3-56.
- Fukkink, Mulgaard & Van der Waal 1949
H. Fukkink, D.G.P. Mulgaard & N.C. van der Waal, 'De principiële grondslagen van de wettelijke onderhoudsplicht in het licht van de thans bij het volk levende rechtsovertuiging', in: *Handelingen Vereniging van leiders van openbare diensten en instellingen voor sociale zorg, Preadviezen*, 1949.
- Gatens 2008
M. Gatens, 'Paradoxes of Liberal Politics: Contracts, Rights, and Consent', in: D.I. O'Neill, M.L. Shanley & I.M. Young, *Illusion of Consent. Engaging with Carole Pateman*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press 2008.
- Gerbrandy 1955
S. Gerbrandy, 'De bepalingen omtrent levensonderhoud in het B.W., thans en straks', *WPNR* 1955, p. 429-431 en 441-451.
- Gerhardt 2011
P. Gerhardt, '§ 4 Ehegattenunterhalt. 8. Abschnitt: Die Härteklausel des § 1579 BGB', in: H.-J. Dose e.a., *Wendel/Dose, Das Unterhaltsrecht in der Familienrichterlichen Praxis*, 8. Aufl., München: C.H. Beck 2011, nr. 1200-1387.
- Gerlo 1994
J. Gerlo, *Onderhoudsgelden*, Deurne: Kluwer Rechtswetenschappen België 1994.
- Gerlo & Verschelden 2008
J. Gerlo & G. Verschelden, *Handboek voor Familierecht*, Brugge: die Keure 2008.
- Van Gestel 2000
S. van Gestel, 'Limitering van alimentatie alsnog mogelijk', *Adv.bl.* 2000, p. 24-27.
- Gisolf 1975
R.C. Gisolf, 'De financiële positie van de gescheiden vrouw en haar gezinnen', *NJB* 1975, p. 1149-1161.
- Gisolf 1978
R.C. Gisolf, 'Alimentatienormen', *NJB* 1978, p. 593-600.
- Gisolf 1983
R.C. Gisolf, 'Alimentatie: hoelang? Hoe? Bespreking van een tweetal rapporten', *FJR* 1983, p. 30-41.

- Gisolf 1988
R.C. Gisolf, *Alimentatierecht in beweging. Een overzicht van 15 jaren alimentatierecht uit rapporten en ontwerpen, geanalyseerd en van commentaar voorzien*, Arnhem: Gouda Quint 1988.
- Glendon 1981
M.A. Glendon, *The New Family and the New Property*, Toronto: Butterworth 1981.
- González Beilfuss 2005
C. González Beilfuss, 'CEFL's Maintenance Principles: The Conditions For Maintenance', in: K. Boele-Woelki (ed.), *Common Core and Better Law in European Family Law, European Family Law Series No. 10*, Antwerpen: Intersentia 2005, p. 83-101.
- Gramse 2001
G.R. Gramse, *Die Begrenzung des Geschiedenenunterhaltes nach Dauer und Umfang – eine typisierbare Folge der Ausgestaltung der ehelichen Lebensgemeinschaft?*, Berlin/Heidelberg/New York: Springer 2001.
- De Grave 1975
J. de Grave, 'Des renonciations et transactions ayant pour objet la pension de l'article 301 du Code civil depuis la loi du 9 juillet 1975', in: H. Casman e.a., *Mélanges offerts à Robert Pirson*, Brussel: Bruylant 1979, p. 19-36.
- Grosheide & Van der Velden 1980
F.W. Grosheide & F.J.A. van der Velden, *Uitkering en indexering na echtscheiding*, Deventer: Kluwer 1980.
- Van Gysel 2007
A.-Ch. van Gysel, 'La pension après divorce pour cause de désunion irrémédiable: un essai de lecture', in: Y.-H. Leleu & D. Pire (eds.), *La réforme du divorce. Première analyse de la loi du 27 avril 2007*, Unité de droit familial Université de Liège, Brussel: De Boeck & Larcier 2007, p. 91-129.
- Hammerstein-Schoonderwoerd 1980
W.C.E. Hammerstein-Schoonderwoerd, 'Alimentatie na echtscheiding', *NJB* 1980, p. 1204-1206.
- Hammerstein-Schoonderwoerd 1981
W.C.E. Hammerstein-Schoonderwoerd, 'Commentaar op het rapport van de Staatscommissie Alimentatienormen', *NJB* 1981, p. 575-576.
- Hammerstein-Schoonderwoerd 1983a
W.C.E. Hammerstein-Schoonderwoerd, *Echtscheiding en alimentatie bij rechterlijke uitspraak*, Arnhem: Gouda Quint 1983.
- Hammerstein-Schoonderwoerd 1983b
W.C.E. Hammerstein-Schoonderwoerd, 'Enige ontwikkelingen in het alimentatierecht', *NJB* 1983, p. 870-873.
- 't Hart, Boeije & Hox 2006
H. 't Hart, H. Boeije & J. Hox, *Onderzoeksmethoden*, Den Haag: Boom onderwijs 2006.
- Hartgers, Portegijs & Traag 2011
M. Hartgers, W. Portegijs & T. Traag, 'Onderwijs', in: A. Merens e.a., *Emancipatiemonitor 2010*, 's-Gravenhage: SCP & CBS 2011.
- Den Hartog 1997
G.A. den Hartogh, 'Hobbes, Locke en Spinoza', in: C.W. Maris & F.C.L.M. Jacobs (red.), *Recht, Orde en Vrijheid. Een historische inleiding in de rechtsfilosofie*, Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Heida 1997
A. Heida, *Alimentatie. De wettelijke onderhoudsplicht*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1997.
- Heida 2003
A. Heida, 'Nogmaals art. 1:160 BW. Beroep in lagere rechtspraak diverse malen gehonoreerd', *EB* 2003, p. 171-174.
- Heida 2004
A. Heida, 'Rechtspraak Alimentatie', *EB* 2004, p. 161-164.
- Heida 2008a
A. Heida, 'Verlengingsverzoeken alimentatie bij nieuwe gevallen, de twaalfjarige termijn in de rechtspraak', *EB* 2008, p. 95-103.
- Heida 2008b
A. Heida, 'Vervolg op verlengingsverzoeken alimentatie bij nieuwe gevallen. Enkele nieuwe uitspraken', *EB* 2008, p. 155-161.

Heida 2008c

A. Heida, 'Alimentatie en wangedrag', *EB* 2008, p. 1-6.

Heiß & Heiß 2012

B. Heiß & H. Heiß, 'Kapitel. Nacheheliche Unterhaltstatbestände', in: B. Heiß & W. Born (Hrsg.), *Unterhaltsrecht. Ein Handbuch für die Praxis*, 41 Aufl., München: C.H. Beck 2012, Rn. 1-221.

Hellendoorn 2010

M. Hellendoorn, *Kostwinners en verliezers. De consequenties van individualisering van inkomensvorming voor de economische positie van vrouwen (1950-1990): een sociologische analyse*, Enschede: Ipskamp Drukkers 2010.

Heuvelhorst & Kwantes 1999a

J.I. Heuvelhorst & J.N.A. Kwantes, 'Beëindiging van alimentatie: een beslissingsmodel', *NJB* 1999, p. 943-948.

Heuvelhorst & Kwantes 1999b

J.I. Heuvelhorst & J.N.A. Kwantes, 'Naschrift', *NJB* 1999, p. 1936-1937.

Heyvaert 2000

A. Heyvaert, 'Deel IV. De gevolgen van de echtscheiding', in: Heyvaert e.a., *Beschouwingen bij een hervorming van het echtscheidingsrecht*, Studiedag 'Echtscheidingsrecht', Kamer van volksvertegenwoordigers, 8 december 2000, p. 26-31.

Hiernaux 2009

G. Hiernaux, 'Divorce pour cause de désunion irrémédiable', in: Boudart e.a., *Actualités de droit familial, Unité de droit familial Université de Liège*, Brussel: Bruylant 2009, p. 31-35.

Hilbingh Prins/Van Oven 1932

A. Hilbingh Prins, 'Uitkering na scheiding' (met reactie van Van Oven), *NJB* 1932, p. 439-441.

Hobbes (1651) 1985

T. Hobbes, *Leviathan*, Amsterdam: Boom 1985 (*Leviathan, or the matter, forme & power of a common-wealth ecclesiasticall and civill 1651*, vertaald door W.E. Krul).

Hoefnagels 1977

G.P. Hoefnagels, 'Alimentatie is een versluierde expressie van opvattingen over huwelijk en gezin', *NJB* 1977, p. 101-102.

Hoefnagels 1979

G.P. Hoefnagels, 'Rechtsgrond en duur van de alimentatie', *NJB* 1979, p. 917-927.

Hoefnagels 1981

G.P. Hoefnagels, 'Alimentatie voor 'Vrouw en Recht' (met reactie van Hammerstein-Schoonderwoerd en dupliek van Hoefnagels)', *NJB* 1980, p. 684.

Hoefnagels 1982

G.P. Hoefnagels, *Gescheiden meningen over huwelijk, samenleven en scheiden*, Rotterdam: AD. Donker 1982.

Hoefnagels 1983

G.P. Hoefnagels, 'Alimentatie; naar een koperen feest en een zilveren jubileum. Verstarring en dynamiek van het alimentatierecht', *FJR* 1983, p. 116-126.

Hoefnagels 1984

G.P. Hoefnagels, *(Niet) trouwen en (niet) scheiden*, Rotterdam: Donker 1984.

Hofer 2003

S. Hofer, 'Scheidung und nachehelicher Unterhalt – Einführung in die Thematik –', in: S. Hofer, D. Schwab, D. Henrich (Hrsg.), *Scheidung und nachehelicher Unterhalt im europäischen Vergleich, Beiträge zum europäischen Familienrecht*, Bielefeld: Ernst und Werner Gieseking 2003, p. 1-11.

Hofland & Neeffes 2009

D. Hofland & C. Neeffes, 'Alimentatie vaker niet betaald', *Wegener Dagbladen* 17 oktober 2009.

Den Hollander 2004

E. den Hollander, 'Bij scheiding moet vooral vrouw lijden', *Wegener Dagbladen* 4 juni 2004.

Hollenberg 1988

W.M. Hollenberg, 'Voorstel tot verscherpte motiveringsplicht bij alimentatieuitspraken', *FJR* 1988, p. 159-162.

Van Houten 2012

M. van Houten, 'Kassa voor hem, en stimulans voor haar?', *Trouw, De Verdieping*, p. 5.

- Hrusaková 2002
M. Hrusaková, 'Czech Report concerning the CEFL Questionnaire on Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses', <http://ceflonline.net/country-reports-by-jurisdiction>.
- Huijgen 2009
P. Huijgen, 'Ieder het zijne in het relatie-vermogensrecht', in: A.G. Castermans e.a. (red.), *Ex Libris Hans Nieuwenhuis: opstellen aangeboden aan prof. mr. J.H. Nieuwenhuis, hoogleraar burgerlijk recht aan de Universiteit Leiden, bij zijn emeritaat*, Deventer: Kluwer 2009.
- Huls 2004
N.J.H. Huls, 'Al het privaatrecht moet sociaal zijn!', *WPNR* 2004, p. 101-105.
- Ivo 2006
M. Ivo, 'Eherecht in Deutschland', in: R. Süß & G. Ring (Hrsg.), *Eherecht in Europa*, Angelbachtal: zerb verlag 2006, p. 413-436.
- Janssen & Portegijs 2011
B. Janssen & W. Portegijs, 'Betaalde arbeid', in: A. Merens e.a., *Emancipatiemonitor 2010*, 's-Gravenhage: SCP & CBS 2011, p. 72-107.
- Jänterä-Jareborg 2002
M. Jänterä-Jareborg, 'Swedish Report concerning the CEFL Questionnaire on Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses', <http://ceflonline.net/country-reports-by-jurisdiction>.
- Jensma 2011
F. Jensma, 'Alimentatie voor ex-samenwoners. Juristen adviseren kabinet', *NRC Handelsblad* 12 april 2011, p. 18.
- De Jong 1986
G.T. de Jong, 'Waardering van de huishoudelijke arbeid in het burgerlijke recht', *WPNR* 1986, p. 77-83.
- Jonker 2009
M. Jonker, 'Levensonderhoud', in: Schrama W.M (red.), *Familierecht geschetst, Ars Aequi Geschetst, Burgerlijk recht*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2009.
- Kalberg 1999
F.A.J. Th. Kalberg, 'Beëindiging van alimentatie. Enkele kritische kanttekeningen', *NJB* 1999, p. 1934-1936.
- Kaptein 1997
H.J.R. Kaptein, 'Achtttiende-eeuwse Verlichting', in: C.W. Maris & F.C.L.M. Jacobs (red.), *Recht, Orde en Vrijheid. Een historische inleiding in de rechtsfilosofie*, Groningen: Wolters-Noordhoff 1997.
- Kavelaars-Niekoop & Labohm 2004
R.M. Kavelaars-Niekoop & A.N. Labohm, *Echtscheiding. Fiscale en civiele gevolgen*, Amersfoort: SDU Fiscale & Financiële Uitgevers 2004.
- Keijser 1974
J.A.M.P. Keijser, 'Alimentatie na scheiding', *NJB* 1974, p. 49-66.
- De Keijser, Van Koppen & Elffers 2006
J.W. de Keijser, P.J. van Koppen & H. Elffers, *Op de stoel van de rechter. Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?*, 's-Gravenhage: Raad voor de Rechtspraak 2006.
- Kirchhof 2007
G. Kirchhof 2007, 'Förderpflicht und Staatsferne. Die aktuellen Reformvorschläge zum Ehegattensplitting, Unterhaltsrecht und Scheidungsverfahren und der grundrechtliche Schutz von Ehe und Familie', *FamRZ* 2007, p. 241-312.
- Kisch 1970
I. Kisch, 'Alimentaire Notities', *NJB* 1970, p. 519-536.
- Kittay 1999
E.F. Kittay, *Love's Labor: Essays on Women, Equality, and Dependency*, New York: Routledge 1999.
- Kleffmann/Kühner 2012
N. Kleffmann & G. Kühner, 'Teil H. Ehegattenunterhalt', in: H. Scholz, N. Kleffmann, S. Motzer (Hrsg.), *Scholz/Kleffmann/Motzer Praxishandbuch Familienrecht*, 22. EL, München: C.H. Beck 2012.

- Klein Egelink 1995
 E. Klein Egelink, 'Onderhoudsplicht en bijstand', *Rechtshulp* 1995, p.18-28.
- Klein & Myrdal 1968
 V. Klein & A. Myrdal, *Women's Two Roles: Home and Work*, Londen: Routledge & Kegan 1968.
- Klüsener & Van der Zalm 2007
 D.A. Klüsener & P. van der Zalm, 'Wetsvoorstel wijziging van het Duitse alimentatierecht', *FJR* 2008, 58.
- Klüsener & Van der Zalm 2008
 D.A. Klüsener & P. van der Zalm, 'Het hervormde Duitse alimentatierecht', *FJR* 2008, 58.
- Von Knorre 2006
 K.-F. von Knorre, 'Eherecht in Finnland', in: R. Süß & G. Ring, *Eherecht in Europa*, Angelbachtal: zerb verlag 2006, p. 457-484.
- Koch 2010
 E. Koch, 'Zweites Kapitel. Ehegattenunterhalt', in: E. Koch e.a., *Luthin/Koch, Handbuch des Unterhaltsrecht*, 11 Auf., München: Franz Vahlen 2010, p. 97-169.
- Koens 2011
 M.J.C. Koens, 'Commentaar op artikel 1:157 BW', in: *T&C Burgerlijk Wetboek*, Kluwer (bijgewerkt tot 1 maart 2011).
- Komter 2004
 A.E. Komter, 'Zorgen voor morgen: over hedendaagse solidariteit en wederkerigheid', in: W. Arts, H. Entzinger & R. Muffels (red.), *Verzorgingsstaat vaar wel*, Assen: Koninklijke Van Gorcum 2004, p. 161-176.
- Komter, Burgers & Engbersen 2000.
 A.E. Komter, J.P.L. Burgers & G.B.M. Engbersen, *Het cement van de samenleving: een verkennende studie over solidariteit en cohesie*, Amsterdam: Amsterdam University Press 2000.
- De Koning-Beij
 W.L. de Koning-Beij, 'Het ontwerp herziening echtscheidingsrecht', *NJB* 1970, p. 846-850.
- Koopmann 1980
 M.W.E. Koopmann, *Het nieuwe echtscheidingsrecht*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1980.
- Kroll 2007
 K. Kroll, 'The Reform Of German Maintenance Law', in: B. Atkin (ed.), *The International Survey Of Family Law, 2007 Edition*, Jordan Publishing Ltd: Bristol 2007, p. 85-99.
- Langemeijer 1955
 G.E. Langemeijer, 'Alimentatie in het ontwerp van een Burgerlijk Wetboek', *NJB* 1955, p. 349-356.
- Van Langendonck & Put 2006
 J. van Langendonck & J. Put, *Handboek sociale zekerheidsrecht*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2006.
- Leleu 2007
 Y.-H. Leleu, 'Naar een (echt)scheidingsrecht?', voordracht in het raam van de Leerstoel Gommaar Van Oosterwijck, zoals uitgesproken te Brussel op 25 mei 2007 in de promotie-zaal Aloïs Gerlo aan de V.U.B.
- Leleu 2010
 Y.-H. Leleu, 'Het nieuwe echtscheidingsrecht: volgbaar en toch vooruitstrevend', in: Verschelden (ed.), *Echtscheiding 2009-2010*, XXXVIste Postuniversitaire cyclus Willy Delva 2009-2010, Mechelen: Kluwer 2010, p. 361-383.
- Lenze 2009
 A. Lenze, 'Das neue unterhaltsrecht aus sozialrechtlicher Perspektive', *FPR* 2009, p. 1724-1729.
- Van der Linden 2001
 F.J.R. van der Linden, 'De 'grote leugen' in een nieuw jasje', *AA* 2001, p. 153-156.
- Van der Lippe e.a. 2007
 T. van der Lippe, 'Arbeid en zorg van hoger opgeleide mannen en vrouwen: een Europese vergelijking', in: K. Boele-Woelki e.a., *Actuele ontwikkeling in het familierecht. Oprichtings-symposium UCERF, UCERF-reeks 1*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2007, p. 27-41.
- Locke (1690) 1994
 J. Locke, *Over het staatsbestuur*, Amsterdam: Uitgeverij Boom 1994 (Second treatise of government: an essay concerning the true original, extent, and end of civil government 1690, vertaald door F. van Zetten).

- Lokin 2004
J.H.A. Lokin, 'De receptie van de Code Civil in de Noordelijke Nederlanden', <http://rechten.eldoc.ub.rug.nl/FILES/root/Tijdschriften/GROM/2004/1Lokin/1Lokin.pdf> (geraadpleegd op: 16 november 2010).
- Lukács 1977
E. Lukács, 'Verslag afdeling privaatrecht. Het onderhoud na echtscheiding en scheiding van tafel en bed in Nederland en België', *NJB* 1977, p. 124-127.
- Maassen van den Brink & Groot 1999
H. Maassen van den Brink & W. Groot, *De Sociaal-Economische Emancipatie Index: een voorstudie voor een monitor-onderzoek naar de sociaal-economische positie van vrouwen en mannen in Nederland*, 's-Gravenhage: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid 1999.
- Mansbridge 2008
J. Mansbridge, 'Carole Pateman: Radical Liberal?', in: D.I. O'Neill, M.L. Shanley & I.M. Young, *Illusion of Consent. Engaging with Carole Pateman*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press 2008.
- Manschot 2006
A. Manschot, 'Alimentatie afschaffen?', *Opzij* 1 juni 2006.
- Manschot 2010
A. Manschot, 'Partneralimentatie korter?; de discussie', *Opzij* 1 maart 2010, p. 40.
- Manting & Bouman 2006
D. Manting & A. M. Bouman, 'Short- and Long-Term Economic Consequences of the Dissolution of Marital and Consensual Unions. The Example of the Netherlands', *European Sociological Review, Oxford Journals* 2006, p. 413-429.
- Margraf 2010
U. Margraf, 'Sechstes Kapitel. Sozialleistungen und Unterhaltsrecht', in: E. Koch e.a., *Luthin/Koch, Handbuch des Unterhaltsrecht*, 11. Aufl., München: Franz Vahlen 2010, p. 357-390.
- Martens 2008
I. Martens, 'De onderhoudsuitkering na echtscheiding op grond van onherstelbare ontwijking', in: P. Senaev, F. Swennen, G. Verschelden (eds.), *De hervorming van het echtscheidingsrecht. Commentaar op de wet van 27 april 2007*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2008, p. 55-99.
- Martens 2010
I. Martens, 'Twee jaar toepassing van het nieuwe alimentatierecht na EOO, met inbegrip van het overgangsrecht', *TBBR* 2010, p. 55-75.
- Martiny & Schwab 2002
D. Martiny & D. Schwab, 'German Report concerning the CEFL Questionnaire on Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses', <http://ceflonline.net/country-reports-by-jurisdiction/>.
- Martiny 2003
D. Martiny, 'Divorce and Maintenance Between Former Spouses – Initial Results of the Commission on European Family Law', in: Boele-Woelki (ed.) 2003, *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*, Antwerpen/Oxford/New York: Intersentia 2003, p. 529-550.
- Marx 1941
A.J. Marx, 'Alimentatiewijziging in verband met later huwelijk', *RMThemis* 1941, p. 519-537.
- Masson 2007
J.-P. Masson, 'La loi du 27 avril 2007 réformant le divorce', *JT* 2007, p. 537-543.
- Masson 2008
J.-P. Masson, 'Un an d'application de la loi du 27 avril 2007 réformant le divorce', *JT* 2008, p. 465-469.
- Mat & Weerda 2012
J. Mat & F. Weerda, 'Een logisch slot van de emancipatie. Nou ja, in theorie', *NRC Handelsblad* 21 juni 2012, p. 4-5.
- Maurer 2008
H.-U. Maurer, 'Der nacheheliche Unterhalt nach dem UÄndG 2007 – ein Zwischenbericht –', *FamRZ* 2008, p. 2157-2236.
- Mauss 1990 (1923)
M. Mauss, *The Gift: the Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*, London: Routledge 1990 (Essai sur le don 1923, vertaald door W.D. Halls).

Menne 2005

M. Menne, 'Die Unterhaltsrechtsreform: Der Unterhalt des geschiedenen Ehegatten', *FPR* 2005, 323.

Mens 1999

B.M. Mens, 'Beëindiging van alimentatie: een beslissingsmodel', *NJB* 1999, p. 1933-1934.

Merens 2011

A. Merens, 'Emancipatie voorbij?', in: A. Merens e.a., *Emancipatiemonitor 2010*, 's-Gravenhage: SCP & CBS 2011, p. 17-22.

Merens, Janssen & Dankmeyer 2011

A. Merens, B. Janssen & B. Dankmeyer, 'Politieke en maatschappelijke besluitvorming', in: A. Merens e.a., *Emancipatiemonitor 2010*, 's-Gravenhage: SCP & CBS 2011, p. 181-206.

Metz 2005

B. Metz, *Rechtsethische Prinzipien des nachehelichen Unterhalts. Eine Kritik an der nachwirkenden ehelichen Solidarität*, Frankfurt am Main: Peter Lang 2005.

Mills 2008

C.W. Mills, 'The Domination Contract', in: D.I. O'Neill, M.L. Shanley & I.M. Young, *Illusion of Consent. Engaging with Carole Pateman*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press 2008.

Minkenhof 1933

A.A.L. Minkenhof, *Onderhoudsplicht* (diss. Leiden Rijksuniversiteit), Amsterdam: H.J. Paris 1933.

Minkenhof 1955

A.A.L. Minkenhof, 'Over de onderhoudsplicht in het nieuwe B.W.', *Themis* 1955, p. 277-297.

Minkenhof 1970

A.A.L. Minkenhof, 'Het ontwerp echtscheidingswet', *WPNR* 1970, p. 499-505.

Minkenhof 1971

A.A.L. Minkenhof, *De wet herziening echtscheidingsrecht*, Groningen: H.D. Tjeenk Willink 1971.

Minkenhof 1973

A.A.L. Minkenhof, 'Andere tijden, andere alimentatiezeden?', in: *Speculum Langemeijer. 31 rechtsgeleerde opstellen*, J.M. van Bemmelen e.a., Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1973.

Minkenhof, Nuytinck & Van Look 1976

A.A.L. Minkenhof, H. Nuytinck & M. van Look, 'Het onderhoud na echtscheiding en scheiding van tafel en bed in Nederland en België', in: *Handelingen Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht van België en Nederland*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1976.

Monster e.a. 2002

M. Monster e.a., *Een bepaald geslacht: een onderzoek naar regelgeving inzake beroepsactiviteiten waarvoor het geslacht bepalend is*, 's-Gravenhage-Doetinchem: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid 2002.

Montesquieu (1748) 2006

B. Montesquieu, *Over de geest van de wetten*, Amsterdam: Uitgeverij Boom 2006 (De l'esprit des lois 1748, vertaald door J. Holierhoek).

Motzer 2008

S. Motzer, *Aktuelle Entwicklungen im deutschen Unterhaltsrecht* (referaat gehouden op het congres Aktuelle Entwicklungen im Europäischen Familienrecht und Erbrecht van de Europäische Rechtsakademie te Trier (Duitsland) op 25 september 2008).

Van Mourik 1988

M.J.A. van Mourik, '150 jaar personen- en familierecht', *WPNR* 1988, p. 485-490.

Van Mourik & Nuytinck 2006

M.J.A. van Mourik & A.J.M. Nuytinck, *Personen- en familierecht, huwelijksvermogensrecht en erfrecht, 1. Studiereeks burgerlijk recht*, Deventer: Kluwer, 2006.

Van Mourik & Verstappen 1997

M.J.A. van Mourik & L.C.A. Verstappen, *Handboek voor het Nederlandse vermogensrecht bij echtscheiding*, Deventer: W.E.J. Tjeenk Willink 1997.

Von Münch & Backhaus 2006

E.M. von Münch & B. Backhaus, *Die Scheidung nach neuem Recht, 12. Auf.*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag 2006.

Noordam 2004

F.M. Noordam, *De Wet werk en bijstand in hoofdlijnen*, 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers 2004.

- Nussbaum 2006
M. Nussbaum, *Grensgebieden van het recht. Over sociale rechtvaardigheid*, Amsterdam: Ambo 2006. (Frontiers of Justice 2006, vertaald door P. Diderich & R. van Kappel).
- Van Oldenborgh 2004
J. van Oldenborgh, 'Alimentatie is geen verouderd concept', *NJB* 2004, p. 178.
- O'Neill, Shanley & Young 2008
D.I. O'Neill, M.L. Shanley & I.M. Young, 'Introduction', in: D.I. O'Neill, M.L. Shanley & I.M. Young, *Illusion of Consent. Engaging with Carole Pateman*, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press 2008.
- Van Oort-Wegelin 1975
B.M. van Oort-Wegelin, 'Organisaties reageren op rapport en regeringsstandpunt over alimentatie', *NJB* 1975, p. 839-840.
- Oderkerk 1999
A.E. Oderkerk, *De preliminaire fase van het rechtsvergelijkend onderzoek*, (diss. Universiteit van Amsterdam), Nijmegen: Ars Aequi Libri 1999.
- Odersky 2006
F. Odersky, 'Eherecht in Großbritannien: Engeland und Wales', in: R. Stüß & G. Ring, *Eherecht in Europa*, Angelbachtal: zerb verlag 2006, p. 457-484.
- Palandt-Brudermüller 2012
G. Brudermüller, *Palandt Bürgerliches Gesetzbuch*, 71. Auf., München: C.H. Beck 2012.
- Parsons 1952
T. Parsons, *The Social System*, Glencoe: The Free Press 1952.
- Pateman 1988
C. Pateman, *The Sexual Contract*, Cambridge: Polity Press (etc.) 1988.
- Pateman 1989
C. Pateman, *The Disorder of Women. Democracy, Feminism and Political Theory*, Cambridge: Polity Press 1989.
- Pateman & Mills 2007
C. Pateman & C.W. Mills, *Contract and Domination*, Cambridge (etc.): Polity 2007.
- Pel 1995
M. Pel, 'Beperking van de alimentatieduur door de rechter', *Trema* 1995, p. 201-208.
- Pel 1997
M. Pel, 'Niets zo veranderlijk als...alimentatie? De weg naar dejuridisering in het echtscheidingsrecht', *FJR* 1997, p. 196-205.
- Pel 1999
M. Pel, 'De (echt)scheidingsgrond; afscheid van de duurzame ontwrichting', *WPNR* 1999, p. 639-644.
- Perry 2002
B.D. Perry, 'Childhood Experience and the Expression of Genetic Potential: What Childhood Neglect Tells Us About Nature and Nurture', *Brain and Mind* 2002, p. 79-100.
- Pessers 1999
D.J.W.M. Pessers, *Liefde, solidariteit en recht : een interdisciplinair onderzoek naar het wederkerigheidsbeginsel*, Amsterdam: Faculteit der Rechtsgeleerdheid, Universiteit van Amsterdam 1999.
- Petit 1932
Ch.J.J.M. Petit (met een reactie van Van Oven), 'Echtscheidingsuitkering na hertrouwen', *NJB* 1932, p. 337-341.
- Phillips 1988
R. Phillips, *Putting Asunder*, Cambridge: Cambridge University press 1988.
- Pietersen 2003
K.J. Pietersen, 'Het roer moet om. Nihilstelling van partneralimentatie o.g.v. art. 1:399 BW', *EB* 2003, p. 174-178.
- Pintens 2003
W. Pintens, 'Europeanisation of Family Law', in: K. Boele-Woelki (ed), *Perspectives for the Unification and Harmonisation of Family Law in Europe*, Antwerpen: Intersentia 2003, p. 3-33.
- Pintens 1998
W. Pintens, *Inleiding tot de rechtsvergelijking*, Leuven: Universitaire Pers 1998.

Pintens & Torfs 2002

W. Pintens & E. Torfs, 'Belgian Report concerning the CEFL Questionnaire on Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses', <http://ceflonline.net/country-reports-by-jurisdiction>.

Pire 2008a

D. Pire, 'Le divorce', in: Y. Leleu (ed.), *Le droit des personnes et des familles. Chroniques notariales*, vol. 47 (maart 2008), Brussel: Larcier 2008.

Pire 2008b

D. Pire, 'Le divorce pour desunion irremediable', colloquium Jonge Balie Luik op 23 april 2008, ongepubliceerd.

Plantega & Kok 2007

J. Plantega & L. Kok, *Nederland werkt en moeder ook*, 's-Gravenhage: E-Quality 2007.

Van der Plas 2007

M. van der Plas, 'Vrouwen schieten met alimentatie niets op', *Trouw* 27 november 2007, p. 8.

Poelemans 1994

B. Poelemans, *Scheiden op maat: pleidooi voor een gematigde hervorming van het echtscheidingsrecht*, Gent: Mys en Breesch 1994.

Polak 1949

J.M. Polak, De jurisprudentie op het stuk van onderhoud na echtscheiding', *WPNR* 1949, p. 393-397.

Pommer 2011

E. Pommer, 'Bevolking, economie en overheid', in: R. Bijl e.a. (red.), *De sociale staat van Nederland 2011*, 's-Gravenhage: SCP 2011, p. 23-54.

Pommer & Ras 2009

E. Pommer & M. Ras, 'Bevolking, economie en overheid', in: R. Bijl e.a. (red.), *De sociale staat van Nederland 2009*, 's-Gravenhage: SCP 2009, p. 29-64.

Pott-Buter & Tijdens 2002

H.A. Pott-Buter & K.G. Tijdens, *Emancipatie-Effectrapportage belastingen en premies. Een verkenning naar nieuwe mogelijkheden vanuit het belastingstelsel 2001*, AIAS Research Report 12, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2002.

Prins 2004

H.S. Prins, 'Verplichting (kinder)alimentatie volgens de nieuwe bijstandswetgeving', *EB* 2004, p. 71-75.

Prins 2010

L. Prins, *Wie is er voor/tegen partneralimentatie? Exploratief kwalitatief en kwantitatief onderzoek over de kenmerken van voor- en tegenstanders van partneralimentatie*, (masterscriptie Amsterdam VU) 2010.

Prins & Kits 2010

M. Prins & T. Kits, 'Tot de alimentatie ons scheidt', *Wegener Dagbladen* 6 februari 2010.

Rawls 1993

J.B. Rawls, *Political Liberalism*, New York: Columbia University Press 1993.

Reemers 2003

M. Reemers, 'Combinatie fulltime en parttime werken populair', *CBS Webmagazine* 26 mei 2003.

Reimann & Zekoll 2005

M. Reimann & J. Zekoll, *Introduction to German Law*, München: C.H. Beck 2005.

Reinken 2010

W. Reinken, 'Der Betreuungsunterhalt des geschiedenen Ehegatten. Eine vorläufige Bilanz der Rechtsprechung', *FPR* 2010, p. 125-129.

Riegner 2009

K. Riegner, 'Die Leitlinien der Oberlandesgerichte im Spiegel des neuen Unterhaltsrechts und ihre Umsetzung in der Rechtsprechung', *FPR* 2009, p. 76-82.

Robert & Uytterhoeven 2005

T. Robert & K. Uytterhoeven, 'Naar de invoering van een schuldloze echtscheiding in België: het bos en de bomen...', *Echtscheidingsjournaal* 2005, p. 78-84.

Roodhooft 1996

J. Roodhooft, *De gerechtelijke begroting van onderhoudsuitkeringen tussen ex-echtgenoten*, Antwerpen: Kluwer 1996.

- Roodhooft, Smets & Moens 2007
J. Roodhooft, W. Smets & M. Moens, *Echtelijke moeilijkheden en dan?: een praktische leidraad na de nieuwe echtscheidingswet*, Antwerpen: Standaard Uitgeverij 2007.
- Roovers 2004
M.M. Roovers, *Mensbeelden en moreel handelen in de zorg voor verstandelijk gehandicapten. Een empirisch-ethisch onderzoek*, (diss. Nijmegen Katholieke Universiteit), Nijmegen: Valkhof Pers 2004.
- Rousseau (1755) 2003
J.-J. Rousseau, *Vertoog over de ongelijkheid*, Amsterdam: Boom 2003 (Discours sur l'origine et les fondemens de l'inégalité parmi les hommes 1755, vertaald door W. Uitterhoeve).
- Van Roy 2010
C. van Roy, 'Begroting van de onderhoudsuitkering: Hof van Cassatie strandt terug op de vroegere levensstandaard' (noot onder Cass. 12 oktober 2009), *T.Fam.* 2010, 74.
- Van Roy 2011
C. van Roy, 'Overzicht van rechtspraak (2007-2011) - De onderhoudsuitkering na echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting', *T.Fam.* 2011, afl. 6, p. 111-137.
- Van Roy 2012
C. van Roy, 'De onderhoudsuitkering na echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting', in: P. Senaev, F. Swennen, G. Verschelden (eds.), *De beëindiging van de tweerelatie*, Antwerpen: Intersentia 2012, p. 134-208.
- Roozendaal 2011
W.L. Roozendaal, *Werk en privé. De strijd om tijd in het arbeidsovereenkomstenrecht, Monografieën Sociaal recht*, (diss. Nijmegen Katholieke Universiteit), Deventer: Kluwer 2011.
- Sanders 1970
J.I. Sanders, 'Schuld en boete bij een mislukt huwelijk?', *NJB* 1970, p. 253-255.
- Savolainen 2002
M. Savolainen, 'Finnish Report concerning the CEFL Questionnaire on Grounds for Divorce and Maintenance Between Former Spouses', <http://ceflonline.net/country-reports-by-jurisdiction>.
- Schilthuis (1989) 2007
A.P. Schilthuis, *Positieve veranderingen voor de vrouw in de Wetgeving*, 's-Gravenhage: Nederlandse Vereniging voor Vrouwenbelangen, Vrouwenarbeid en Gelijk Staatsburgerschap 2007 (lezing ter gelegenheid van 70 jaar Vrouwenkiesrecht voor Vrouwenbelangen op 9 mei 1989).
- Schlünder 2009
R. Schlünder, 'Das "Mas des Unterhalts nach den ehelichen Lebens-verhältnissen" – die Umkehrung des Regel-Ausnahme-Prinzips', *FamRZ* 2009, p. 487-488.
- Scholz 2004
H. Scholz, 'Widersprüche zwischen Unterhaltsrecht und Sozialrecht und ihre Bedeutung für die Praxis', *FamRZ* 2004, p. 751-762.
- Schonewille 2007
F. Schonewille, 'De voorhuwelijks alimentatieovereenkomst revisited. Of: het belang van het opnemen van een considerans in huwelijks voorwaarden', *WPNR* 2007, p. 161-168.
- Schoordijk 1984
H.C.F. Schoordijk, 'Iets over het huwelijk als overeenkomst. Een enkele opmerking over huwelijk en vermogensrecht', in: J.M.A. van Mourik e.a., *Het huwelijk, 1. boekenreeks familie- en jeugdrecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1984.
- Schrama 2012
W.M. Schrama, 'Partneralimentatie: geld vangen voor bankhangen?', *FJR* 2012, 44.
- Schreuder 1994
A. Schreuder, 'Leijten: alimentatie heeft eigenlijk geen rechtsgrond', *NRC Handelsblad* 31 oktober 1994, p. 8.
- Schröder 2005
R. Schröder, 'Der Mythos von der Einheitlichkeit der nachehelichen Unterhaltsansprüche', *FamRZ* 2005, p. 320-322.

- Schütze 1996
Y. Schütze, 'Die gute Mutter. Zur Geschichte des normativen Mutters 'Mutterliebe'', in: M. Karsten & H. U. Otto (Hrsg.), *Die sozialpädagogische Ordnung der Familie. Beiträge zum Wandel familialer Lebensweisen und sozialpädagogischer Interventionen*, Weinheim: Juventa 1996.
- Schwab 2010
D. Schwab, *Familienrecht*, 18. Aufl., München: C.H. Beck 2010.
- Schwenzer & Dimsey 2006
I. Schwenzer & M. Dimsey, *Model Family Code. From a Global Perspective*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2006.
- Sell 2009
S. Sell, 'Kinderbetreuungsrichtungen in der Republik – Angebot und Kosten als Kontextbedingung für das reformierte Unterhaltsrecht', *FPR* 2009, p. 101-105.
- Senaeve & Simoens 1995
P. Senaeve & D. Simoens, *O.C.M.W.-dienstverlening en bestaansminimum. Praktische handleiding inzake de individuele maatschappelijke dienstverlening*, Brugge: Die Keure 1995.
- Senaeve 2006
P. Senaeve, 'Civielrechtelijke aspecten', in: P. Senaeve & C. Aerts, *Onderhoudsgelden tijdens de echtscheidingsprocedure en na echtscheiding op grond van bepaalde feiten. Civielrechtelijke en fiscaalrechtelijke aspecten*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2006.
- Senaeve 2007
P. Senaeve, 'De Wet van 27 april 2007 tot hervorming van het echtscheidingsrecht. Deel I. De echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting', *TFam* 2007, p. 103-137.
- Senaeve 2010
Senaeve 2010, 'De echtscheidingswet van 27 april 2007 na twee jaar toepassing. Gronden – Procedure – Onderhoudsuitkering na echtscheiding – Overgangsrecht', in: B. de Becker e.a. *Recente ontwikkeling en topics van Familierecht*, Gent: Larcier 2010, p. 1-78.
- Senaeve 2011
P. Senaeve, *Compendium van het Personen- en Familierecht*, Leuven-'s-Gravenhage: Acco 2011.
- Siegman 2007
P.M. Siegman, *Pensioen en scheiding*, 3. Monografieën (echt)scheidings-recht, 's-Gravenhage: Sdu Uitgevers 2007.
- Simoens e.a. 2001
E. Simoens e.a., *Terugvordering van het bestaansminimum en van de kosten van maatschappelijke dienstverlening bij onderhoudsplichtige familieleden van de begunstigde*, Katholieke Universiteit Leuven: Leuven 2001.
- Smeets & Timmermans 2012
C. Smeets & L. Timmermans, 'Geen vast termijn, maar alimentatie op maat', *Trouw* 3 februari 2012, p. 18.
- Soede e.a. 2011
A. Soede e.a., 'Armoede volgens de budgetbenadering', in: *Armoedesignalement 2011*, 's-Gravenhage: SCP/CBS 2011, p. 50-78.
- Van Son 1989
H. van Son, 'Limitering alimentatie', *Adv. bl.* 1989, p. 256-257.
- Spalter 2008
N.D. Spalter, 'Actuele ontwikkelingen in alimentatiestelsels van vier landen', *FJR* 2008, 114.
- Spalter 2012
N.D. Spalter, 'Duur van partneralimentatie: maatwerk in plaats van ingrijpende verkorting', *NJB* 2012, p. 1577-1582.
- Spalter 2013
N.D. Spalter, 'Praktische toepassing van de grondslagen van partneralimentatie in de alimentatie-procedure', in: M.V. Antokolskaia & B. Bredeveld (red.), *Partner- en kinderalimentatie: knelpunten en voorstellen voor verbetering*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2013.
- Spoormans 2012
A. Spoormans 'Nieuwe regels alimentatie niet nodig. Kortere duur is nu al mogelijk', *Het Financieel Dagblad* 1 maart 2012, p. 8.
- Steenvoorden 2008
E. Steenvoorden, *Hoe werkt opleiding? Een internationaal vergelijkend onderzoek naar opleidingsverschillen in de arbeidsparticipatie van vrouwen* (masterthesis Amsterdam VU) 2008.

- Stijnen 1997
R. Stijnen, 'Proceseconomie en verhaalsplicht. De relatie tussen de wijzigings- en verzetsgronden bij bijstandsverhaal', *FJR* 1997, p. 205-211.
- Stoker 2006
F. Stoker, 'Alimentatie leidt tot afhankelijkheid', *de Volkskrant* 5 mei 2006, p. 8.
- Strohal
G. Strohal, 'Die Beschränkung des nachehelichen Unterhalts nach § 1578b BGB – Was macht die Praxis daraus?', *FPR* 2011, 141.
- Sverdrup 2005
T. Sverdrup, 'Maintenance as a Separate Issue – The Relationship Between Maintenance and Matrimonial Property', in: K. Boele-Woelki (ed.), *Common Core and Better Law in European Family Law, European Family Law Series No. 10*, Antwerpen: Intersentia 2005, p. 119-134.
- Swennen 2007a
F. Swennen, *Familierecht in kort bestek*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2007.
- Swennen 2007b
F. Swennen, 'Het nieuwe Belgische echtscheidingsrecht en de CEFL-beginselen inzake echtscheiding en alimentatie tussen gewezen echtgenoten', in: K. Boele-Woelki e.a., *Actuele ontwikkelingen in het familierecht. Oprichtingssymposium UCERF, UCERF reeks 1*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2007, p. 43-61.
- Swennen 2007c
F. Swennen, 'De echtscheidingswet 2007 in een notendop', *Notariaat* 2007, afl. 9, p. 1-8.
- Swennen 2007d
F. Swennen, 'De nieuwe (schuld)echtscheiding: nog even doorbijten', *TFam* 2007, p. 17-18.
- Swennen & Aps 2007
F. Swennen & F. Aps, 'De Echtscheidingswet 2007', *RW* 2007, p. 554-575.
- Swennen 2008a
F. Swennen, 'Doelstellingen van de hervorming, de echtscheiding op grond van onherstelbare ontwrichting van het huwelijk', in: P. Senaeve, F. Swennen, G. Verschelden (eds.), *De hervorming van het echtscheidingsrecht. Commentaar op de wet van 27 april 2007*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2008, p. 1-40.
- Swennen 2008b
F. Swennen, 'Recente wijzigingen in het Belgische familierecht', *FJR* 2008, 111.
- Swennen 2008c
F. Swennen, 'Over alimentatieovereenkomsten en echtscheiding (en ook een beetje over Odysseus)', *TPR* 2008, p. 1287-1347.
- Swennen 2008d
F. Swennen, *Familierecht in kort bestek*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2008.
- Swennen 2009a
F. Swennen, 'Wiens brood men eet, diens woord men spreekt', *FJR* 2009, 39.
- Swennen 2009b
F. Swennen, 'Noot – Hocus pocus alimentatie (art. 301 BW)', *TFam* 2009, p. 147-154.
- Swennen 2010
F. Swennen, *Het personen- en familierecht*, Antwerpen-Oxford: Intersentia 2010.
- Swennen, Eggermont & Alofs 2009
F. Swennen, S. Eggermont & E. Alofs, 'De wet van 27 april 2007 inzake echtscheiding. Knelpunten van materieel recht en van procesrecht', in: P. Senaeve, F. Swennen & G. Verschelden (eds.), *Knelpunten echtscheiding, afstamming en verblijfsregelingen. Evaluatie van de wetten van 27 april 2007, 1 juli en 27 december 2006 en 18 juli 2006*, Antwerpen/Oxford: Intersentia 2009, p. 1-40.
- Swennen & Weyts 2010
F. Swennen & B. Weyts, 'Fouten tussen echtgenoten. Een tocht doorheen het echtscheidings- en aansprakelijkheidsrecht', in: Verschelden (ed.), *Echtscheiding 2009-2010, XXXVIste Postuniversitaire cyclus Willy Delva 2009-2010*, Mechelen: Kluwer 2010, p. 87-146.
- Tabingh Suermont-Oostvogel 1984
M.A.J. Tabingh Suermont-Oostvogel, 'Enige ontwikkelingen in de jurisprudentie over de alimentatieverplichting van de (ex)echtgenoten', *NJB* 1984, p. 157-163.
- Van Teeffelen 2003
P.A.J.Th. van Teeffelen, 'Artikel 1:160 BW: hoezo niet afschaffen???' , *EB* 2003, p. 109-111.

- Van Teeffelen 2004
P.A.J.Th. van Teeffelen, 'Alimentatie is een loterij', *NJB* 2004, p. 178-179.
- Van Teeffelen 2006
P.A.J.Th. van Teeffelen, 'Familierechtspraak aan de Schelde', *FJR* 2006, 51.
- Van Teeffelen 2008
J. van Teeffelen, 'Schaf partneralimentatie af; 'Ik moet betalen terwijl mijn ex zwart bijwerkt'', *De Telegraaf* 9 januari 2008, p. 6.
- Terwee-van Hilten 1984
C.A. Terwee-van Hilten, *Alimentatie, 4. Studiepockets privaatrecht*, Zwolle: Tjeenk Willink 1984.
- Tigchelaar 1996
J. Tigchelaar, 'Inleiding', in: P.C. Beek, *Zorg schept behoefte. Een jurisprudentie-onderzoek naar zorg voor kinderen als rechtsgrond voor alimentatie*, Amsterdam: Clara Wichmann Instituut 1996.
- Tigchelaar 1999
J. Tigchelaar, *Gescheiden zorgen. Zorg en autonomie in het politiek juridisch debat over het alimentatierecht* (diss. Utrecht Rijksuniversiteit), 's-Gravenhage: Boom Juridische uitgevers 1999.
- Tjong Tjin Tai 2007
T.F.E. Tjong Tjin Tai, *Zorgplichten en zorgethiek* (diss. Amsterdam, UvA), Deventer: Kluwer 2007.
- Tonkens 1999
E. Tonkens, 'Betekent diversiteit het einde van gelijkheid en solidariteit?', *Socialisme & Democratie*, nr. 1, 1999, p. 8-13.
- Traer 1980
J.F. Trear, *Marriage and the Family in het Eighteenth-Century France*, Ithaca: Cornell University Press 1980.
- Tremmery 2007
J. Tremmery, *De nieuwe echtscheidingswet, Wet van 12 april 2007*, Antwerpen-Apeldoorn: Maklu 2007.
- Tremmery 2010
J. Tremmery, 'De uitkering in de echtscheidingswet van 27 april 2007. Een terugkeer naar de wet', in: *Recente ontwikkeling en topics van Familierecht*, Gent: Larcier 2010.
- Tyrell & Schulze 2000
H. Tyrell & H.J. Schulze, 'Stability of parenthood and instability of partnership', in: H.J. Schulze (red.), *Stability & Complexity. Perspectives for a Child-Oriented Family Policy*, Amsterdam: VU University Press 2000, p. 201-219.
- Van der Valk 1986
L.A. van der Valk, *Van pauperzorg tot bestaanszekerheid: armenzorg in Nederland 1912-1965*, Amsterdam: Stichting Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis 1986.
- Verhaaren 1983
D.T.J. Verhaaren, 'Wettelijk limitering van de alimentatieduur. 'Een urgente zaak van rechtvaardigheden geestelijke volksgezondheid'', *FJR* 1983, p. 59-60.
- Verschelden 2007
G. Verschelden, 'Alea jacta est: het echtscheidingsrecht wordt hervormd', *Tijdschrift voor Familierecht* 2007, p. 41-42.
- Verschelden 2010
G. Verschelden, *Handboek Belgisch Familierecht, Gandaius Handboeken*, Brugge: die Keure 2010.
- Verschelden & Swennen 2007
G. Verschelden & F. Swennen, "'Nieuwe' echtscheiding: vrijheid zonder verantwoordelijkheid', *Juristenkrant* 2007, afl. 145, p. 2-3.
- Verschelden & Martens 2008
G. Verschelden & I. Martens, 'Alimentatie tussen ex-echtgenoten', in: P. Lecocq & C. Engels (eds.), *Rechtskroniek voor de vrede- en politierechters* 2008, Brugge: die Keure, p. 101-148.
- Verstraete 2007
K. Verstraete, 'Hervorming echtscheidingsrecht', *NJW* 2007, p. 626-645.
- De Vocht, Verhoeven & Van Houtte 1978
C. de Vocht, R. Verhoeven & J. van Houtte, *Onderhoudsplichtige mannen en onderhoudsgerechtigde vrouwen: rechtssociologische analyse van de onderhoudsplicht tussen echtgenoten*, Antwerpen: Kluwer 1978.

- De Vos 2006
A. de Vos, 'Dokken voor je ex. Partneralimentatie niet meer van deze tijd', *Het Financieele Dagblad* 29 juli 2006, p. 10.
- De Vos 2012
A. de Vos, 'Korter is niet altijd beter', *Het Financieele Dagblad* 18 augustus 2012, p. 40-41.
- De Vries Robbé-van Tricht 1978
E. de Vries Robbé-van Tricht, 'Alimentatie na echtscheiding, een emancipatieprobleem?', *NJB* 1978, p. 600-603.
- Vriesendorp 1940
J.J. Vriesendorp, 'De jurisprudentie van den Hoogen Raad over de toekenning van alimentatie na echtscheiding en scheiding van tafel en bed', *WPNR* 1940, p. 489-491 & 509-511.
- Wakker 2010
A. Wakker, 'Onzekerheid over het einde van de alimentatietermijn', *EB* 2010, 60.
- Weber 1968 (1922)
M. Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, New York: The Free Press 1968 (Deel I van *Wirtschaft und Gesellschaft* 1922, vertaald door A. M. Henderson & T. Parsons).
- Weeda 2010
F. Weeda, 'Een nieuw soort chagrijn. Steeds meer mannen betalen de alimentatie niet na een echtscheiding', *NRC Handelsblad* 15 september 2010, p. 2.
- Weijenborg-Pot 1980
Ph. Weijenborg-Pot, 'Enige gedachten over emancipatie en rechtsgrond en duur van de alimentatie', *NJB* 1980, p. 140-141.
- Wellenhofer 2007
M. Wellenhofer, 'Die Unterhaltsrechtsform nach den Urteil des BVerfG zum Betreuungs-unterhalt', *FamRZ* 2007, p. 1282-1289.
- Van der Werff & Docter-Scharnhardt 1987
B. van der Werff & B.J.W. Docter-Scharnhardt, *Alimentatie na scheiding in 1982. Een landelijk dossieronderzoek*, 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij 1987.
- Wever 2008
R. Weber, 'Unterhalt bei Betreuung nichtehelicher Kinder – der neu gestaltete § 1615 I BGB', *FamRZ* 2008, p. 553-648.
- Van de Wijnpersse 1950
A. van de Wijnpersse, 'Zijn of niet zijn van de verbintenis tot onderhoud', *WPNR* 1950, p. 587-591.
- Van de Wijnpersse 1963a
A. van de Wijnpersse, 'De bron van de verbintenis tot levensonderhoud na scheiding', *WPNR* 1963, p. 25-28 en 37-41 en 49-52.
- Van de Wijnpersse 1963b
A. van de Wijnpersse, 'Zijn en behoren in het alimentatierecht na scheiding', *WPNR* 1963, p. 485-490 en 497-502.
- Van der Will 2011
M. van der Will, 'D66: alimentatie partner inkorten', *Metro* 9 juni 2011, p. 10.
- Williams 2000
J. Williams, *Unbending Gender. Why Family and Work Conflict and What to Do About It*, Oxford: Oxford University Press 2000.
- De Witte & Van den Bossche 1986
L. de Witte & L. van den Bossche, *Vermits het recht niet tot liefde kan dwingen, Eindverslag van de SEVI-werkgroep Echtscheiding*, Brussel: SEVI 1986.
- Wobma & Portegijs 2011
E. Wobma & W. Portegijs, 'Bevolking', in: A. Merens e.a., *Emancipatiemonitor 2010*, 's-Gravenhage: SCP & CBS 2011.
- Wortmann 1994
S.F.M. Wortmann, 'Samenleven als waren zij gehuwd en het einde van de alimentatieplicht', *NJB* 1994, p. 985-988.
- Wortmann 1998
S.F.M. Wortmann, 'Kroniek van het personen- en familierecht', *NJB* 1998, p. 1483-1488.
- Wortmann 2004
S.F.M. Wortmann, 'Grotendeels onzinnig', *NJB* 2004, p. 179.

Wortmann 2005

S.F.M. Wortmann, 'De Hoge Raad en het einde van de alimentatieplicht', *FJR* 2005, p. 190-194.

Wortmann & Van Duijvendijk-Brand 2012

S.F.M. Wortmann & J. van Duijvendijk-Brand, *Compendium van het personen- en familierecht*, Deventer: Kluwer 2012.

Zon 2006

M.A. Zon, '12 jaar Wet Limitering Alimentatie. Nieuwe gevallen – eindelijk duidelijkheid?', *EB* 2006, p. 133-137.

Zonnenberg 2003

L.H.M. Zonneberg, 'Begrenzing van alimentatiebehoefte', in: M.L.C.C. de Bruijn-Lückers (red.), *EB Klassiek*, Deventer: Kluwer 2003.

Zweigert & Kötz 1998

K. Zweigert & H. Kötz, *An introduction to Comparative Law*, third edition, Oxford: Oxford University Press 1998 (vertaald door T. Weir).

TREFWOORDENREGISTER

A

aanknopingspunten 2, 237
aanrechtsubsidie 109
aansprakelijkheid 38, 345
aanverwantschap 118
acceptatie 4-5, 7, 23, 99, 101, 103, 113-114, 118, 123, 128-129, 131, 138, 144, 161, 167, 279, 291, 299-300, 304, 306-307, 309-312, 314-315, 321
 sociale 4-7, 101-102, 114, 118, 129, 131, 291, 299, 306-315
achterstand 46-48, 55, 57, 71, 75, 77, 80-82, 84, 127, 159-160, 199, 276
 in scholing 73-75, 81, 277
actiegroepen 43, 307
advies 19, 47-49, 55, 60-61
affectie(ve) 22, 120-126, 129, 198, 292, 309-310
afhankelijkheid 15, 41, 65, 89, 107, 122-123, 159, 163, 165, 345
 asymmetrische 122
 financiële 41, 107, 163, 165
afspraken 6, 93-94, 185, 197, 199-200
Algemene Bijstandswet 40, 112
Alimentatienormen 15-16, 42-43, 61, 83, 282, 316, 320, 322
alimentatie
 -bedrag 15-16, 29, 42-43, 74, 88, 133, 139, 141, 146, 152-153, 164, 188, 192, 201, 204, 208-212, 221-223, 226, 232, 239, 251-255, 267, 274, 276-277, 282-287, 291
 basis- 236, 259, 287-290, 315-318
 -categorie(ën) 232-235, 237-238, 240-242, 244, 246, 249-250, 256-257, 261-262, 265-266, 268, 270, 275, 277-279, 287-288, 291
 -hoogte, 11, 15, 24, 28, 42, 65, 132, 145, 154, 164, 168, 170, 175, 181, 187-188, 193, 195, 199, 206-207, 209, 214, 218, 221-223, 225, 250, 253-255, 263, 265, 267-268, 270, 273, 282-284, 288-289, 294, 299, 304-306, 312-313, 320
 -overeenkomst 6, 33, 200
 -periode 65, 268, 308
 -systeem 185
 -verzoek 74, 81, 85, 91, 136, 139, 144-145, 147-148, 150-152, 158-159, 163-165, 167, 186, 232-233, 266, 278-279, 286, 310, 317-318
 zorg- 277-279, 295, 312, 315-319
alleenstaande 23, 112, 153-154
 ouder 112, 153-154
alternatief 41, 153, 165, 171, 176
Altersphasenmodell 258, 260
altruïsme 112, 119, 121
amendement 36, 59, 202, 212, 215, 217-219
 Geurtsen 36
anderhalfverdienersmodel 77
Anschlussunterhalt 266, 288, 292

antropologen 118, 120
antwoord
 -alternatieven 141
 -frequenties 146
 -mogelijkheden 141-142, 147, 169-170
 -patronen 144-146, 164
 -zekerheid 144-145
arbeid(s-)
 betaalde 22, 43, 56, 76, 80, 106, 108-110, 113, 140, 147, 165-167, 282, 305, 307-308, 316-318, 321
 -deelname 106
 onbetaalde 106-107, 125
 -ongeschiikt(heid) 62, 81
 -participatie 103-104, 177, 322
 passende 186, 234-240, 243, 250, 261, 263, 265, 268, 287
 -volume 77, 103-105, 177
 -markt 20, 47, 51, 58, 71, 75, 77, 79, 81, 83, 95-97, 103-104, 109, 189, 206, 222, 239, 244, 262, 276, 278, 301, 317-318, 320-321
Armenwet 112
armoede 14, 21, 23, 25, 113-114, 128, 154, 159-160, 293, 305, 308-309, 319, 329, 344, 370, 381
 -verval 235
Aufstockungsunterhalt 238-239, 249, 253, 256, 261, 263-264, 266
autonom(i)ë 43, 101, 110-111, 113, 115, 123, 128-129, 141-142, 150-151, 165-167, 308-309, 323, 346
 keuze(s) 111, 142, 149
 personen 111, 149-150, 167

B

baan (zie werk) 1, 14, 62, 82-84, 94-97, 108, 125, 138, 140, 142, 148, 152-153, 160, 166-167, 191, 217, 221, 234, 245, 247, 258-259, 261, 267, 278, 310, 316
barmhartigheid (zie altruïsme)
bedrag(en) 3, 2, 20, 42, 65, 125, 153-154, 201, 205-209, 212, 217-218, 221-224, 242, 252, 254, 266-268, 270-271, 283-285, 290, 292, 308, 316, 369-370, 381, 391-393
behoefte 12-13, 15-17, 24, 31, 40, 42-44, 51, 56-57, 59, 69-73, 81, 113, 115, 121-122, 153, 170, 186, 191, 199, 201, 204-211, 213-214, 217-219, 221-224, 235-236, 241-242, 250-252, 254, 266-267, 270, 276, 282-286, 289, 295, 305, 311, 313, 315-316, 320, 328, 330, 346, 348, 389, 391-392
bijzondere 242
bruto 71-72, 213-214
elementaire 242, 276
extra 242
netto 71, 214

staat van 204-211, 213-214, 217-218,
221-224, 289, 283, 286, 289, 391, 392
behoeften 70-71, 115, 186, 201, 208, 213-214,
242, 276
geheel van 242
minimum- 71
behoefte(ig)heid 12-14, 17-18, 21, 23, 24, 29, 31,
33, 35, 38-39, 48, 51, 54-56, 58, 61-64, 68,
70-71, 73-81, 83-85, 89, 93-98, 146-148,
164-165, 167, 185-187, 189, 191, 197-198,
200-201, 206, 210, 213, 219, 221, 226,
228, 231, 233, 235, 238-239, 241-245, 247,
249-250, 253, 265-268, 270, 276-281, 283,
301, 306, 314-315, 320
moedwillige 244, 247, 267, 280-281
zelfveroorzaakte 63-64
beloning(s-) 104-105
discriminatie 105
verschil 104-105, 107
benedengrens 214
beroepspositie 77, 104-105
besluit 12, 52, 73, 148, 150-151, 156, 158, 190,
293, 362-365
eigen 148
gezamenlijk 1, 367, 96, 111, 125, 167, 142
bestaansminimum 15, 111-113, 141, 153-154,
207, 252, 254, 276, 320, 370, 381
bestedingspatroon 212
Betreuungsunterhalt 235-236, 257-260, 270, 278
bevoegdheid 37, 40, 42, 53, 65, 70, 112-113,
177, 253, 257, 277, 285, 287, 290
discretionaire 12, 31, 70, 277
bevolking 57, 131, 164-165, 168, 170, 307, 312,
342, 347
Nederlandse 5, 7, 19, 53, 60, 131-132, 134,
137-138, 144, 153, 163-168, 170, 300, 302,
307, 310-312, 314-316, 319-322
bewijs 30, 88, 205, 221, 327
-middel(en) 30
bijstand 14, 21, 25, 41, 53, 65, 112-113, 143, 150,
159, 169, 177, 207, 308, 314
billijk(heids) 2, 12, 14, 17-18, 23, 31, 39, 48, 54,
57, 60, 70, 74-75, 81, 84-85, 89, 94-96,
98, 184, 212, 226-227, 234, 236, 240-241,
243, 245, 250, 252-253, 256, 260, 262-
263, 267-269, 279-282, 287, 289-290,
295, 301, 313-314, 320
-afweging 234, 240, 245, 250, 253, 260,
267, 281
-grond(en) 240
-toets 74, 81, 85, 89, 94-96, 98, 279-282,
295, 301, 313-314, 320
bindingen 119
sociale 118-119
bovengrens 211-214, 282
bron 7, 43, 123, 176, 243, 249-250, 294, 300
onredelijke 249-250
bruto 71-72, 213-214, 361
uurloon 104

burgerinitiatief 65

C

capaciteit 116
carrière
-mogelijkheden 49, 286
-verlies 48
casus
-specifiek(e) 133, 136-137, 146
test- 136-137, 139, 146-148, 163
vervolg- 136, 146-147, 154-158, 166
voorbeeld- 95, 136, 140, 260, 310-311
causaliteit 61-62, 98, 249, 270, 306
causale relatie 62, 93, 95-98, 204, 206, 235,
240, 249-250, 253, 264, 270, 277, 279,
306, 314-315, 320
causaal verband (zie causale relatie)
49, 68, 93-94, 187, 202, 210, 245, 280
checklist 55
civil law 176
cluster(s) 132, 145, 157-159, 161
antwoord- 157-160, 162
Code Civil 28-29, 211, 284
Commissie De Ruiter 42-45, 47, 52, 82
Commission on European Family Law
(CEFL) 2-5, 7, 11, 173, 175-176, 178-179,
181-193, 227, 273, 275-282, 286-287,
289-294, 299-300, 303, 312, 389
common law 176
compensatie 3, 13, 111, 161, 185, 199, 210, 231,
255
-recht 39, 197, 301
concubinaat 22, 36, 265
contract(ant) 21, 56, 115-117, 121, 205
seksuele 117
cultuur 108, 239
cyclus 118

D

data 135, 137, 365
-analyse 143
debat 37, 39, 44-48, 50, 57, 62, 64, 67-68, 78,
101, 109, 128-129, 199, 210, 227, 231, 304,
307-308
politiek-maatschappelijk 3-4, 110, 113,
306, 141
politiek 3, 61
juridisch 44
parlementair 47
definitief 21-23, 25, 35, 136, 147, 154-155, 157-158,
161, 166, 190-192, 218-219, 223, 265, 269,
280, 291-293, 305, 311, 372, 383, 393
discriminatie 258
doctrine 2, 5-7, 27-29, 30-31, 34-35, 38, 48, 50,
52, 56-58, 62, 64, 67-71, 85-86, 178, 181,
184, 197-199, 200-201, 204, 206-207,
213, 216, 218-220, 227-228, 231, 238, 241,
244, 250, 253-254, 257, 259, 270, 274,
287, 300-301, 303-304, 314, 321

- domein 115-116, 122
 private (of privé) 116, 122
 publieke 115-116, 122
 dood 88-89, 190, 390
 doorlopen 132, 147, 154-156, 158-159, 294, 319, 371-373, 383-384
 draagkracht 12-17, 31, 42, 51, 55, 69, 74, 186, 191, 211-213, 218, 222, 242, 278, 305, 319
 draagvlak (zie acceptatie)
 duur
 alimentatie- 17-18, 20-21, 24, 28, 43, 50-55, 58-59, 65, 70, 79, 85, 132-135, 141, 145, 152, 165-170, 175, 181, 189, 192, 195, 214, 222, 225, 257, 259, 262, 268, 270, 273-274, 279, 286, 288-292, 295, 299, 30308, 311-313
 huwelijks- 12, 17-24, 52-53, 59-61, 69, 76, 79, 84-85, 90, 95-97, 137, 186, 189, 215-217, 222, 234, 244-246, 254, 260, 264, 267, 276, 280-281, 283, 287-290, 304, 320-321, 389
 maximum- 3, 18, 28, 50, 56-61, 65, 90-91, 133, 165, 216-218, 224, 259, 261, 289
 samenlevings- 13, 85, 89-90, 279, 282
 standaard- 19-24, 58, 114, 152, 165, 287-291, 305, 311
 duurzame ontwrichting van het huwelijk 35, 226
- E**
 echtscheidingsgrond(en) 28, 35, 200, 226
 Eerste Kamer 59, 62
heprägend 251
 eigenbelang 119-125, 129, 310
Einsatzzeitpunkte 234-241
Einzeltatbestände 232
Elementarbedarf 242
 emancipatie
 -proces 43, 57, 65, 101, 109, 113-114, 128, 308-309, 322
 Emancipatiecommissie 47-48
 Engeland 176
Enumerationsprinzip 232
 enquête 131-132, 138, 144-146, 164, 302, 310
Erwerbstätigkeit 234, 394-399
 essentie 93, 101, 108, 141
 Europese Unie 103-104
 exceptie van luiheid 204-205
Expert Group 182-184
- F**
 factoren
 financiële 70, 276, 301
 niet-financiële 12-13, 18, 31, 69-79, 83-86, 90-98, 134-143, 152, 163, 191, 213-214, 249-250, 276-283, 289, 301-302, 306
 objectieve 85
 subjectieve 75
- familie-ideologie 28, 35
 conservatieve 28
 progressieve 35
 feministen 116
 filosofie 335, 337
 liberale politieke 116
 flexibiliteit 285, 295, 313
 Finland 177
 Frankrijk 30
 fulltime 79, 96-97, 107-108, 125, 140, 148, 160, 201, 258-261, 269, 316-318, 363, 367, 371, 376-378
 fundament 279
- G**
 gebreken (zie ziekte) 116, 237
GegenseitigkeitsPrinzip 244
 gehandicapt 2, 20, 79, 96, 125, 128, 140, 150, 160-161, 192, 222, 260, 266-269, 278, 289-290, 364, 367
 genoegdoening 226
 geslachts- of genderspecifiek(e) 106, 143, 150
 kwestie 106, 143, 150
 geneeskunde 1, 13, 96, 364, 367
 gemeente(n) 112-113
 geregistreerd partnerschap 2, 5-6, 292, 360
 geschiedenis
 wets- of parlementaire 6-7, 27, 36, 67-69, 83, 112, 181, 207, 227, 231, 300-304, 314
 gezondheidstoestand 12-13, 69, 73-75, 80-81, 97, 186, 234, 261, 264, 268, 276, 305, 389
 gift(en) 118-119
 -uitwisseling 118-119
 grof 52, 240, 245, 249, 267
 grote-leugen-praktijk 35, 301
Gründe
elternbezogene 261, 263
kindbezogene 261
Grundtatbestände 233
- H**
 handelingsbekwaam 37
 hardheidsclausule 20, 187-188, 191, 202, 232, 244, 267, 281
 negatieve 244, 249-250, 267, 269
 positieve 240
 hardheidsgrond(en) 244-248, 267, 271, 280-281
 harmonisatie 182
 -niveau 193
 herleving of herleven 21, 156, 246, 265-266, 269-270, 291-294
 hertrouwen 11, 21-25, 35, 72, 102, 132-133, 136, 140-147, 154-158, 162, 166, 174, 181, 183, 189, 190-195, 218, 220-225, 264-273, 291-295, 299, 304-306, 313, 319, 374-375, 385-386
 herverdeling 107
 herwaardering 107, 111, 253

huisman 252, 361
 huisvrouw 248, 252, 282, 361
 huwelijk 1-5, 12-25, 28-30, 32-33, 35-39, 41, 43-49, 52, 54-64, 67-79, 81-87, 89-91, 93-98, 108-110, 113, 117, 123-127, 133-137, 140-143, 146-150, 152, 154, 156, 159, 161-163, 165-166, 168, 170, 186-187, 189-192, 195-200, 202-210, 212, 214-219, 221-224, 226, 228-241, 244-246, 248-249, 251-260, 262, 264-271, 274, 276-280, 283-287, 291-294, 301-302, 304-308, 310, 314-316, 318-322, 361-376, 379-393
 duurzame ontwrichting van het 35, 226
 onherstelbare ontwrichting van het 195, 200-204
 huwelijksbeeld (zie huwelijksmodel)
 huwelijksmodel 76, 108, 112-113, 177, 307
 drie-fasen- 108
 modern(e) 108, 113, 307
 traditione(l)(e) 76, 108, 113, 177, 307
 huwelijksvermogensrecht 127, 176, 182, 185
 hypothese(n) 4, 123, 299, 303, 306-307, 310, 312, 323

I
 individualisering 110, 113, 308
 individualistisch 110
 strikt- 43, 110, 142, 165-166, 151
 initiatief 65, 182
 particulier 112
 inkomsten 12-16, 29, 66, 71-74, 76, 78, 81-82, 87, 90, 95-97, 109, 113, 153, 186, 191, 201, 211-214, 221-222, 239, 241, 243-244, 250-252, 267, 276-277, 281-284, 301-302, 366, 370, 391, 393
 werkelijke 72, 213, 242-243, 249, 277
 fictieve 72, 235, 243, 249-250, 316
 in redelijkheid te verwerven 72
 inkomen(s-) 1-2, 13, 16-17, 46, 50, 75, 97, 104, 109, 125, 137, 140, 148, 159-160, 162, 166, 170, 191, 212, 221, 231, 235, 244, 248, 251-254, 267, 278, 281, 285, 322, 362-364, 367, 376, 379, 391
 -positie 103-105
 -vermindering 72-73, 252
 inspiratiebron 181-182
 instrument 132, 135, 138-139
 meet- 139
 Interdepartementale Werkgroep Onvolledige Gezinnen (IWOG) 40-44, 47, 52
 Interdepartementale Werkgroep Limitering Alimentatie (zie werkgroep Lukács)
 interviews 132, 135, 140
 proef- 135

J
 jurisprudentie 5, 27, 33, 42, 63-70, 73-74, 76-81, 83-85, 88-89, 92, 98, 157, 181, 186, 197-198, 200-201, 203, 205-210, 213-214, 217, 231, 234, 237, 239, 245-247, 251-256, 258-261, 263-264, 271, 277, 279-283, 285, 300-306
 jus-vergelijking 284

K
 karakter 6, 29-34, 38-39, 47-48, 59, 61, 67, 72, 158, 178, 196-197, 201, 203, 205, 207, 227, 229-300, 302
 subsidiaire 72
 kenmerkend 251, 267
 kern 29, 67, 93, 110, 117, 120, 124, 128, 132, 308
 keuze(s) (zie besluit)
 kinderalimentatie 45, 112-113, 135, 139, 251
 kinderopvang 57, 77, 108-109, 162, 259-260
Kinderschutzklausel 255-256, 263
 knelpunt(en) 4-7, 11, 14, 17, 21, 23-25, 27, 40-41, 69, 83, 107, 114, 117-118, 120, 122, 128, 132, 135, 175-179, 184-185, 188-191, 195, 200, 202, 206, 214, 218-220, 225, 231-232, 235, 250-251, 257, 264, 273, 275, 281-284, 286, 289-291, 293, 299, 303-306, 313, 400
 Koninklijk Besluit 37
 kosten 15, 22, 41, 70-71, 114, 121, 160-161, 165, 211, 242, 392
 opleidings- 141, 153-154, 370, 381
 kostwinner(s-) 108, 127, 307
 -huwelijk 113
 -model 108
 kostwinnerschap 3, 108, 124, 255, 271
 kritiek 18, 35-36, 50, 58-59, 116-117, 219, 253, 259, 308
 kwalificatie 30, 39, 45, 51, 54, 63, 67, 199, 227
 alimentaire 49-51, 67, 198
 compensatoire 39, 45, 51, 62, 198
 schadevergoedend(e) 29-31, 158, 207, 226, 300

L
 land(en) 3, 76, 104, 107, 110-111, 176-178, 182, 186, 188-189, 273, 276, 279-280, 287-288, 300
 Europese 2, 175-177, 190, 300
 -rapporten 176
Lebensbedarf
gesamter 242, 254, 396-397
 leefloon 178, 207-208
 leeftijd(s-) 12-14, 18, 40, 45, 56, 69, 71, 76, 78-79, 83-84, 95-97, 106, 134-135, 137, 144, 153, 160, 169-170, 186, 189, 205-206, 208, 210-211, 213-214, 217, 234, 236-237, 243-245, 258-261, 268, 276, 283, 287, 290, 307, 316-318, 320, 359-360, 369, 381, 389, 391

-grens 237
 pensioen- 84, 153, 237, 243, 369, 381
 leereffect 137
 levensbehoefte
 gepaste 254, 267, 283-285
 levenslang(e) 2, 30, 37, 43, 50-52, 58, 67, 91,
 108, 123, 134-135, 141, 152, 162, 166, 189,
 218, 229, 230, 257, 261-262, 268, 274,
 287-290, 300
 levensstandaard 12, 14-17, 24, 72, 75, 133, 153,
 170, 265, 267-268, 270, 278, 282, 292,
 316, 321
 huwelijkse 15, 17, 30, 67, 188, 192, 196,
 221-222, 234, 242, 251-254, 283-286, 300,
 302, 311, 320
 levensverhouding 32-33, 265
 echtelijke 234
 liberalisering 37-38, 69, 114, 141, 195-196,
 226-227, 265, 300
 liefdadigheid (zie altruïsme) 112, 124, 126,
 129, 309
 limitatief 277, 279
 niet- 186
 limitering 17, 19, 50-54, 56-59, 61-63, 67, 80,
 83, 90-91, 215
 rechterlijke 19, 287-288
 literatuur (zie doctrine)
 loonverschil (zie beloningsverschil)
 lot 2, 14, 142, 159, 161, 166, 215, 368, 375, 379,
 386
 lotsverbondenheid 13, 64, 86-87, 89-90, 95,
 123, 126
 wederzijdse 123

M

maatschappij 14, 25, 57, 111, 129, 309
 niet-westerse 119
 vergrijzende 103
 westerse 101, 119, 122-124, 129, 308, 310
 maatschappelijk(e) 7, 38, 40-41, 43-44, 49,
 51, 55-58, 66, 71, 76, 81, 83, 89, 101, 108,
 113-118, 120-124, 128, 160, 178, 242, 274,
 307-309, 320-322
 verdragstheorie(ën) 114-118, 120, 122, 124
 onvrede 3, 43, 101, 275, 285, 307
 opvattingen 73, 83, 108, 113, 307
 positie 38, 49, 57
 steun 7
 maatstaven 7, 12, 15, 18, 31, 42, 69-70, 141, 289
 maatwerk 15, 59, 189, 192, 256, 270, 287,
 290-291, 295, 313, 316
 Marokko 90
 matiging 88
 media 65, 322
 mengvorm 46, 54, 60, 62, 67, 199, 304
 mentaliteitsverandering 127-128
 methode 17, 104, 131-132, 135, 178-179, 182-183,
 213, 251
 better law 183

common core 183, 193
 successieve 178
 methodiek 16, 207, 282
 begrotings- 207
 driestaps- 207, 221
 middelen 16, 70-72, 81, 186, 191, 201, 213-214,
 242-243, 263, 266, 278, 288, 290, 389
 middelpunt (zie kern)
 minimumnorm 208
 misdrijf of misdrijven 28, 244, 246-247, 280
 mishandeling
 fysieke 88-89, 98
 psychische 88, 280
 moeder 102, 106, 109, 220, 244, 261, 322,
 357, 360, 364
 -schap 89, 109
 -zorg 108
 monogamie 108, 307
 seriële 108, 307
 motivering(s-) 60-62, 65
 eisen 18-20, 53, 288
 plicht 55

N

nadelen 136, 183, 230-231, 236, 240, 254-256,
 263-264, 267-268, 270, 283, 285, 288,
 290
 economische 39, 60
 financiële 185-186, 230
 Nederlanders 28, 53, 108-109, 135, 138, 168
 Nederlandse Vereniging voor de Rechtspraak
 15, 58
nichtprägend 252
 Nieuw-Guinea 118
 nihil(stelling) 19, 316
 norm-man 117
 novelle 59, 62

O

offers 2, 14, 16, 23-24, 93-98, 124, 191-192,
 221, 229, 240, 253, 267, 274, 281, 302,
 305-306, 314, 316
 omstandigheden
 bijzondere 31, 42, 73, 78, 214, 249, 277
 levens- 48, 208, 213, 254, 265, 267, 283,
 285-286
 onbillijk 23, 93, 218, 232, 234, 240-241, 245,
 249, 254-256, 263, 267-268, 275, 279,
 285-294, 301
 onderwaardering 101, 114, 118, 120, 123, 129,
 308-309
 onderzoek(s-) 5-7, 40, 53, 72, 102-103, 107-108,
 118, 131-137, 139, 144-146, 156, 163-164,
 166-167, 169-170, 178, 181, 273, 282, 299,
 302, 306, 310-313, 319-322, 357, 359
 antropologisch 121
 empirisch(e) 129, 131-135, 138, 163-170,
 295, 311, 321, 357
 grootschalig 132, 135, 139, 170

hoofd- 132
 kwalitatief 135
 kwantitatief (zie grootschalig)
 methode 131-132, 135
 opinie- 53, 60, 134
 -opzet 133
 pilot- of voor- 132, 135
 sociologisch 103, 107, 121
 tijdsbestedings- 105
 onrechtvaardigheid 41, 123, 193
 overzicht
 chronologisch 27
 opleiding(s-) 19, 49, 56, 76, 81-83, 87, 96-97,
 104, 144, 232-235, 238-240, 242, 247,
 249, 256, 262-263, 275, 277, 287, 292,
 317-318
 beroeps- 96, 239, 242, 262
 -duur 262
 -keuze 104
 vak- 73, 75, 81-82, 95-97, 276
 -voorschriften 262
Organising Committee 182
 Orthopedagogiekstudenten 135, 357
 ouderdom 17, 94, 98, 163, 165, 167, 170, 189,
 210, 231-238, 249, 256-257, 275, 287, 301,
 306, 314, 320
 ouderschap 65-66, 107, 125
 overbruggingsuitkering 48
 overheid(s-) 23, 27, 40-42, 44-46, 50, 52-53,
 58-62, 107, 109, 113, 112, 168, 307
 -beleid 107
 -orgaan 40
 overspel 28, 30-33, 86, 203, 248, 280
 overtreding(en) 244-248, 280

P

paradoxa(a)l(e) 116
 partneralimentatieplan 66
 partnerschap 2, 5-6, 125, 292, 360
 peildatum 252
 periode(n)
 wacht- 226
 politiek(e)
 principes 115-116
 politici 40, 65, 307
 positie 16, 28, 35, 38, 40-41, 43-44, 49, 51, 54,
 57, 59, 62, 71, 79, 82-83, 101-102, 117,
 135-136, 140, 196, 201, 221, 235, 258, 276,
 322
 procesrechtelijke 29, 226
 probleem (zie knelpunt)
 proefhuwelijk 22
 profijt 223
 economisch 116, 120, 122, 125, 310
 wederkerige 120
 psychologi(e)(sche) 31, 122

Q

quick scan 176

R

Raad van State 60
 referentie
 -kader 211
 regering (zie overheid)
 relatie(s) 2, 21-23, 25, 49-51, 54, 62, 72, 81, 86,
 89, 93, 95-98, 104, 118-123, 125-126, 129,
 162, 181, 186-187, 190-193, 204, 220, 223,
 235, 240, 243-244, 246, 248-250, 253,
 259, 264-265, 269-270, 277, 279-280,
 292-294, 306, 309, 314-315, 319-320,
 389-390
 associatieve 119-120, 309
 buitenhuwelijkse 259
 communale 119-120, 309
 duurzame 2, 22, 192, 244, 246, 265, 269,
 280, 292-293, 319
 familiale 118-119, 126
 zakelijke 118, 120
 zorg- 33, 39, 129, 309
 rechtsgrond 6, 46
 rechtvaardigheid(s-) 110, 112, 114, 117-118,
 121-122, 124-129, 141-143, 156, 201, 229,
 240, 244, 274, 309
 -opvattingen 156
 seksespecifieke 113
 sociale 116
 rechtsbeginsel(en) 229
 rechtsgelijkheid 15, 41-42, 58, 207
 rechtspraak (zie jurisprudentie)
 rechtsvergelijking 7, 176, 400
Rechtsfrieden 128, 229
 rechtswege 17, 21, 33, 51, 56, 190, 203, 216,
 218, 220, 265, 291-292, 392
 rechtvaardigheidstheorie
 (zie maatschappelijk verdragstheorie)
 rechtszekerheid 15, 42, 55, 58, 207
 rehabilitatieperiode 138, 317-318
 restcategorie 244-245, 280
 restrictief 21
 risico 81, 97, 142, 156, 231, 264
 rolverdeling 18, 46, 49, 75-77, 98, 113, 143,
 205, 230, 237, 260, 271, 276, 306-307,
 322
 ongelijke 12, 55, 57, 69, 71, 76-78, 83,
 93-96, 177, 308

S

sanctie 30, 226
 samenleving (zie concubinaat
 of maatschappij)
 schadevergoeding 30, 34, 36, 67, 196, 198,
 226, 300
 scheiding van tafel en bed 28-29, 32
 schenking (zie gift)

- schuld(en) 28, 30-32, 34-36, 38, 66-67, 72, 86, 158, 187, 195-197, 202, 213, 215, 226, 241, 245, 273, 300-303
 -principe 33, 165
 relevante 72
 -scheiding 195, 202
 -vermoeden 196
 -vraag 35, 158-159, 226
- scholing
 bij- 14, 192, 217, 232-233, 238, 240, 267
 om- 84, 232-233, 238-242, 249, 252, 262, 275, 287
- school
 basis- 78, 106, 315
 kleuter- 258-259, 261, 287, 290
- segregatie 104-105
 horizontale 104-105
 verticale 105
- sfeer (zie domein)
- steekproef 131, 137-138, 144-145, 302, 310
- significant(ie) 138, 164, 201
- situatie(s)
 globale economische 201, 276
- steekproef 137-138, 144-145
 representatieve 131, 302, 310
- structuur 139
- solidariteit
 affectieve 120-122, 124, 126, 129, 309-310
 collectieve 111, 113
 familiale 113, 143
 instrumentele 120-122, 124-125, 129, 309-310, 314
 nahuwelijkse 50, 165, 212, 229, 244, 246, 248, 259, 264, 267, 310, 320-321
- Sonderbedarf* 398-399, 242
- staatsgezag 114, 118
- status 102, 116, 118
 inferieure 117
- stereotype 136
- streefcijfers 103, 105
- studie (zie opleiding)
- subsidiariteit 111-113
- T**
- tegenstander(s) 43, 56-57, 65, 110, 128, 308, 311
- termijn (zie duur)
- thema (zie onderwerp)
- theorie(ën) 32, 114-122, 165-166, 309
 antropologische 7, 310
 hechttings- 121
 rechtsfilosofische 7, 324
 sociologische 7, 120-121, 309-310
- tijdsverdeling 177
- TNS-NIPO 138, 144
- toestemming 117, 247
 echtscheiding door onderlinge 200
- traditie 115, 120, 309
 westerse 116
- Tremanormen (zie Alimentatienormen)
- Tsjechië 176
- Tweede Kamer 40, 59, 62, 65
- U**
- uitgangspunt(en) 12, 15-17, 24, 37-38, 54, 71, 113, 133, 153, 170-171, 178, 186, 200, 210, 215, 229, 242, 251, 254, 257, 265, 270, 275, 282-285, 289, 301, 311, 316-317, 320
- uitgaven 71, 211, 242
 luxe 71, 208
- uitkering 19, 32, 41, 51, 81, 127, 198, 204-205, 207, 209, 214, 216-218
 WAO- 141, 361-362, 387
 WIA- 97
- uitsluitingsgrond(en) 200-206, 221, 224, 280
- uitzondering(s-) 15, 32, 42, 72, 127, 164, 186-187, 189-190, 233, 236, 243-244, 258-259, 263, 269-270, 287, 291
 -recht 37, 50, 301
 -regeling 233, 236
- universeel 116
- utilitaristisch(e)
 motieven 120, 309
- V**
- vader 86, 89, 102, 109, 159, 161, 360
- valide 138, 164
- validiteit 132-133, 144
- vangnetclausule 245, 248, 282
- variatie(s) 137, 139
- verbintenis 33, 44
- verdeling
 onevenredige 3, 124
- Verenigde Staten 107
- verhaal(s-) 112, 117
 -plicht 155
 -bevoegdheid 112
- verkorting (zie limitering)
- Verlichting 28, 119
- vermoeden
 onweerlegbaar 205
- vermogen(s-) 54, 72, 115, 127, 186, 211-213, 230, 241, 243, 247, 271, 276, 392
 schade 247
- verpleegkundige 1, 14, 20, 82, 95, 125, 142, 148, 167, 192, 221, 266-267, 278, 285-286
- vertrouwen(s-) 3, 119, 126, 191, 229, 230, 260, 274, 357
 beginsel 229-230, 274
- vervaltermijn 17, 91, 216, 234, 288-289
- verwachtingsniveau 118, 126
- verzorgingsstaat 44
- vijfpuntsschaal 147, 152, 156
- volgorde-effecten 137
- voltijds (zie fulltime)
- voorwaarde(n) 12, 18, 31-35, 51, 71, 74, 88, 104, 108, 112, 147, 164, 185-187, 191, 197-201, 221, 232-241, 244-245, 249-250, 265-266, 275-281, 287-288, 302

voorziening(en) 16, 41, 48, 77, 103, 178
sociale III, 113, 178, 207

Vorsorgeunterhalt 243

vragen 70, III, 133, 135-139, 141, 145-147, 150,
164, 167-170, 214, 249, 277, 286, 362-363,
365-366
demografische 135, 137, 359
vragenlijst 135, 137, 139-140, 145, 147, 157-159,
161-164, 167-169, 183, 310, 359, 366
internet- 138, 144, 167
semi-gestructureerde 132, 135

W

waardering 101, III, 122, 127-129, 283
Wales 176
wangedrag 13, 30, 69, 74, 85-89, 98, 188, 244,
248, 279-282, 301, 320
wederkerig(heid) 116, 118-122, 124-126, 129,
229, 248, 274, 309-310
voordeel 116, 120, 124, 129, 309-310
wederzijds(e) 22, 29-31, 38, 63, 123, 126, 243,
248
instemming 29
welvaart 75
welvaartsniveau (zie levensstandaard)
wens 2, 93-95, 110, 123, 322, 358
werk 18, 20-21, 41, 47-49, 76, 79, 82-84, 93,
95-96, 103-104, 106-108, 119, 122, 136,
142, 156, 159, 162, 166, 182, 205-206,
222, 234, 236, 238-239, 258, 261-262,
266, 268, 270, 278, 287, 290, 316-318,
361, 374, 378-379, 382, 385
-cultuur 107
-ervaring 13, 73, 75, 81-82, 95-97, 141, 150,
235, 276, 388
-gelegenheid 83, 339-340
-situatie 107, 135, 361

Werkgroep

Alimentatienormen 15-16, 42-43, 70-73,
332-334
Lukács 53-61

werkloos(heid) 14, 83, 94, 98, 231-233, 235,
237-239, 249, 253, 256, 261, 263, 275,
278, 301, 306, 320, 361

Wet herziening echtscheidingsrecht 35-36,
340

Wet Limitering Alimentatie (WLA) 77, 84-85,
90-91

Wet Werk en Bijstand (WWB) 112-113, 331

wetgever(s) 17-18, 20-21, 24, 28, 32, 35-36, 51,
53-54, 59-63, 201-202, 207-208, 210,
214-215, 219, 224-225, 227, 231, 244, 246,
253, 255-256, 258-260, 266, 287, 289-290,
303-304
nationale 181, 183, 187-188, 190, 192-193,
282, 292, 294
supranationale 181-182

wezen (zie kern)

wijziging 20, 70, 214, 218, 308, 334, 338, 392

willekeurig 18, 61, 215, 224, 287
wilsovereenstemming 205

Z

zelfredzaamheidsbeginsel 186

zelfstandig(heid) 20-21, 32, 43, 46, 50, 59-60,
76-77, 83, III, 125, 186, 199, 215, 217, 219,
260, 274, 300-301, 308, 361-362
economische 59, 77, 103, 109-110, 114,
128

zelfredzaam (zie zelfstandig)

Zerrüttungsprinzip 226

ziekte 14, 16, 48, 80, 94, 97-98, 122, 163, 165,
167, 170, 189, 209-211, 231-233, 237-238,
249, 254, 256-257, 261, 264, 275, 287,
301, 306, 314, 317, 320

zorg 2, 12-13, 17-18, 20, 22-23, 25, 36, 38, 40,
45, 48-49, 60-61, 63, 66, 72-80, 82, 93-94,
96, 98, 101, 104-114, 118-125, 127-129, 137,
140-143, 148, 150, 152, 156, 159-163, 166-167,
170, 177-178, 186-187, 189, 192, 205-206,
217, 222-223, 230, 233, 235-236, 240,
243-245, 249, 255, 259-262, 265-266,
268-270, 276, 278, 283-285, 289-295,
302, 304-309, 311-313, 315, 317, 319, 22,
364-369, 372, 374-375, 387, 389
private 83, III-112, 143, 148, 150, 152,
177-178
publieke III-113, 143, 148, 150, 152, 177-178
-taken 14, 17, 76, 95, 105-109, 117, 124-125,
152, 163, 191
in het belang van het gezin 106, 302
huishoudelijke 136, 252, 267-268, 283, 364

zorgplicht 123, 160, 308

juridische (financiële) 110, 123-124, 308,
322

zwakheden (zie gebreken)

Zweden 110, 177, 187, 274, 400

DANKWOORD

Als kind had ik nogal grote toekomstplannen. Net zoals mijn oudere zus, wilde ik een tijdje – geïnspireerd door onze favoriete Australische tv-serie – *flying doctor* worden en bovendien ook nog een boek schrijven. Hoewel ik met deze *doctor*stitel nooit levens zal redden en het niet bepaald een literaire roman is geworden, zijn deze plannen toch enigszins gerealiseerd met de publicatie van dit proefschrift. Deze dissertatie was echter nooit tot stand gekomen zonder de steun en hulp van anderen. Allereerst ben ik mijn (co)promotoren Masha Antokolskaia, Lieke Coenraad en Hans-Joachim Schulze heel erg dankbaar voor hun geweldige begeleiding tijdens het gehele promotietraject. Masha (mijn zogenoemde academische moeder), dank voor de kans en de ruimte die je mij hebt gegeven om mij te ontwikkelen tot onderzoeker. Je schonk mij een grote mate van vertrouwen en stond onder alle omstandigheden voor mij klaar. Je creatieve ‘helikopterview’ was zeer waardevol. Lieke, je positieve instelling was voor mij onmisbaar. Je creëerde ruimte in de soms urenlange discussies waarbij je altijd open stond voor een andere mening. Van jou leerde ik beter schrijven. Hans, je hebt mij met veel geduld wegwijs gemaakt in de wereld van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. Het was een enorme uitdaging om elkaars (wetenschappelijke) taal te spreken, maar naarmate het onderzoek vorderde, hebben we elkaar toch helemaal gevonden. Geniet als emeritus hoogleraar van je welverdiende rust!

Ook wil ik graag mijn dank betuigen aan de Nederlandse Stichting voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) voor hun subsidie voor dit promotieonderzoek en de Rechtenfaculteit van de Vrije Universiteit Amsterdam voor hun financiële ondersteuning van het empirisch onderzoek.

Eveneens wil ik mijn andere collega’s van de sectie familierecht – Kees Blankman, Bart Bredeveld, Alexander Flos, Caroline Forder, Marit van der Lans en Geeske Ruitenbergh – bedanken voor hun betrokkenheid. Onze jaarlijkse verregende barbecue bij Masha in de tuin is altijd weer een feest. Marit, je bent een hele fijne kamergenoot met wie ik wel en wee kan delen.

Daarnaast dank ik alle (oud-)collega’s van de afdeling Privaatrecht en de (nog niet genoemde) collega’s van het Amsterdams Centrum voor Familierecht voor de goede werksfeer. Met naam en toenaam wil ik noemen Songul Mutluer. Songul, ik ben je dankbaar voor je vriendschap en dat je mijn paranimf wilt zijn.

Elisabeth Alofs, Ilse Martens, Christina van Roy wil ik danken voor hun hulp bij het hoofdstuk over het Belgische recht.

Tevens ben ik dank verschuldigd aan de twee oud-studenten Orthopedagogiek, Kim Aalsema en Lilian Prins, die mij hebben geholpen bij de voorstudie van het empirisch onderzoek.

De leescommissie bestaande uit mr. dr. M.L.C.C. De Bruijn-Lückers, prof. mr. E. Niemeijer, mr. dr. E.C.C. Punselie, prof. mr. G. Verschelden en prof. mr. P. Vlaardingebroek dank ik voor het kritisch bestuderen van mijn proefschrift en hun opmerkingen.

Lieve vrienden en familie, hier en in Israël, zonder jullie warmte was ik niet zo ver gekomen.

Papa, bedankt voor je hulp bij het drukproef gereedmaken van dit proefschrift. Met jou deel ik de liefde voor boeken, lezen en denken. Mama, dankjewel voor het nakijken van deze dissertatie. Je bent een geweldige oppas-oma waardoor ik de kans krijg om mijzelf te blijven ontplooien. Een andere geweldige oppas-oma is mijn schoonmoeder Kitty: heel veel dank dat je er voor ons bent. Ook mijn schoonvader Simon is een onmisbare lieve oppas-opa. Deborah, ik ben blij dat je mijn paranimf wilt zijn en je hebt samen met Michiel en Taliah veel Brabantse gezelligheid in mijn leven gebracht! Ook jij hebt je toekomstplannen verwezenlijkt en ik ben erg trots op je.

Last but not least: todah rabah Jaron en Ela, want jullie vormen mijn veilige basis. Jaron, je hulp, geduld en liefde zijn onbeschrijfelijk en je ideeën hebben mij veel geholpen. Geen dag gaat er voorbij of ik prijs mij gelukkig dat jij naast mij staat. Ela, jouw geboorte was een zeer welkome afleiding tijdens de voltooiing van dit proefschrift. Ik leer zoveel van je en mijn grootste wens is dat je uitgroeit tot een lieve, zelfstandige vrouw.

Tot slot: dit proefschrift is mede opgedragen aan mijn oma Rietje en ter nagedachtenis van mijn opa Georges, oma Liselotte en opa Wim. Tijdens het schrijven van deze dissertatie heb ik vaak aan hen gedacht. Alsof on vervulde dromen van sommigen van hen waargemaakt moesten worden omdat zij in de verkeerde tijd en verkeerde plaats waren geboren en/of het lot andere plannen in petto had. Dit alles was voor mij simpelweg te zwaar, maar hun verhalen blijven ook de mijne.

Amstelveen, april 2013

Bijlage 1

Interview vooronderzoek

INTERVIEWVERSIE 2

Partner Alimentatie Vragenlijst (PAV) 06.02.2009

Datum:

Plaats:

Introductie

Goedendag/Goedenavond meneer/mevrouw,

Mijn naam is Kim Aalsma/ Lilian Prins, ik ben studente orthopedagogiek aan de Vrije Universiteit van Amsterdam en zit nu in het laatste jaar van mijn studie. Voor mijn afstudeerwerkstuk doe ik samen met mijn medestudente Lilian Prins/ Kim Aalsma onderzoek naar partneralimentatie in Nederland. Dit doe ik onder begeleiding van Naomi Spalter. Zij heeft Rechten gestudeerd en doet onderzoek naar dit onderwerp.

Allereerst alvast heel erg bedankt dat u wilt meewerken aan dit interview. Het interview is bedoeld om te achterhalen welke meningen en ideeën er onder de Nederlandse bevolking heersen over partneralimentatie. Dit is van praktisch belang om te bepalen hoe partneralimentatie er in de toekomst uit zou moeten zien. Het gaat voor de duidelijkheid niet over kinderalimentatie.

U krijgt zeven verschillende situaties voorgelegd, zogenaamde casus, waarover u uw mening geeft. In de casus zal steeds een 35-jarige vrouw een verzoek indienen. Wij hebben hiervoor gekozen, omdat er anders meer casus moesten worden opgesteld en het interview te lang zou worden. In de praktijk is het mogelijk dat een man een verzoek indient. Vanzelfsprekend kan ook de leeftijd van de persoon die het verzoek indient verschillen.

Na het doornemen van de casus ga ik u wat demografische vragen stellen. Met die gegevens kan ik nagaan of bijvoorbeeld geslacht gerelateerd is aan een bepaald standpunt. De gegevens van het interview worden vertrouwelijk behandeld en zijn anoniem. Het interview zal voor u verder geen gevolgen hebben. Ik zorg ervoor dat uw naam nergens wordt gepubliceerd. Zoals we afgesproken hebben, zal ik het interview opnemen, zodat ik het later nog eens kan terugluisteren. Het wordt lastig om tijdens het interview alles op te schrijven.

Bent u klaar om te beginnen?

Eerste deel interview: Demografische gegevens

1) Geslacht (door interviewer in te vullen):

.....

2) Wat is uw leeftijd in jaren?

.....

3) Hoe is de samenstelling van uw huishoud- of uw gezinssamenstelling?

Geef aan wie er op dit moment bij u in huis wonen (inclusief uzelf).

☐ Moeder	☐ de ouders van moeder
☐ Vader	☐ de ouders van vader
☐ Kind(eren), aantal	☐ anderen, namelijk

3a) (Indien er kinderen in huis wonen) Wat is de leeftijd van de kinderen? A.u.b. met de jongste beginnen. (indien kinderen genoemd worden die buitenshuis wonen leeftijd en 'uit' noteren)

- a) b) c) d) e) f)
g) h) j) k) l) m)

4) Welk antwoord beschrijft uw huidige situatie?

- a) ☐ Ik leef in geregistreerd partnerschap sinds
- b) ☐ Ik ben gehuwd, sinds
- c) ☐ Ik ben samenwonend, sinds
- d) ☐ Ik ben ongehuwd / LAT-relatie, sinds
- e) ☐ Ik ben weduwe / weduwnaar sinds
- f) ☐ Ik ben gescheiden, sinds
- g) ☐ Ik leef alleen (nooit gehuwd/ nooit geregistreerd partnerschap).
- h) ☐ Alleen, sinds
- i) ☐ Anders, namelijk

4a) Bent u eerder gehuwd geweest/leefde u eerder in een geregistreerd partnerschap?

- ☐ Nee
☐ Ja

5) Wilt u zo vriendelijk zijn en me laten weten wat u hoogst behaalde Opleidings-niveau is? (Kaartje overhandigen met de mededeling dat 'ja' inhoudt dat het gegeven niveau is behaald.)

☐ Lager- / Basis onderwijs	☐ ja, behaald	☐ nee, ik ben gestopt in klas
☐ LBO	☐ ja, behaald	☐ nee, ik ben gestopt in klas
☐ MAVO/ MULO	☐ ja, behaald	☐ nee, ik ben gestopt in klas
☐ MBO	☐ ja, behaald	☐ nee, ik ben gestopt in klas
☐ HAVO	☐ ja, behaald	☐ nee, ik ben gestopt in klas
☐ VWO	☐ ja, behaald	☐ nee, ik ben gestopt in klas
☐ HBO	☐ ja, behaald	☐ nee, ik ben gestopt in klas
☐ WO, kandidaats	☐ ja, behaald	☐ nee, eerder gestopt
☐ WO, doctoraal/ingenieur	☐ ja, behaald	☐ nee, eerder gestopt
☐ anders, nl.(zie 5a)	☐ ja, behaald	☐ nee

5a) Hier opgeven wat 'anders' inhoudt:

.....

6) Wat is uw werksituatie of uw inkomstensituatie? (*Kaartje overhandigen*)

- ☐ betaald werk,dagen per week en in doorsnee uur per week
- ☐ huisvrouw/huisman, sinds.....
- ☐ studerend, sinds.....
- ☐ werkloos, sinds
- ☐ ziektewet, sinds.....
- ☐ geheel WAO, sinds
- ☐ gedeeltelijk WAO, sinds.....
- ☐ gepensioneerd.....
- ☐ anders, namelijk

7) Wat is uw huidige beroep – of wanneer u momenteel niet werkt, – wat was uw beroep?

.....

8) Hoe groot is het gehele huishoudsinkomen ongeveer per jaar (bruto)?

(*Geef kaart met tabel aan respondent en verzoek haar/hem het nummer aan te geven dat de situatie het best weergeeft.*)

- 1) tot € 5.000,-
- 2) tussen € 5.001,- en € 10.000,-
- 3) tussen € 10.001,- en € 15.000,-
- 4) tussen € 15.001,- en € 20.000,-
- 5) tussen € 20.001,- en € 25.000,-
- 6) tussen € 25.001,- en € 30.000,-
- 7) tussen € 30.001,- en € 35.000,-
- 8) tussen € 35.001,- en € 40.000,-
- 9) tussen € 40.001,- en € 45.000,-
- 10) tussen € 45.001,- en € 50.000,-
- 11) tussen € 50.001,- en € 75.000,-
- 12) tussen € 75.001,- en € 100.000,-
- 13) meer dan € 100.000,-

Tweede deel interview: verschillende casus

Interviewer: Nu zullen er aan u in totaal vijf casus worden voorgelegd. Een casus is een zaak die voor de rechter komt. U wordt gevraagd om de rol van rechter in te nemen en over de verschillende casus te oordelen.

Ik begin met de eerste casus en lees u de casus voor en tegelijkertijd kunt u de casus meelesen op deze kaart. (Interviewer geeft kaart aan respondent)

Casus 1

Stel u bent rechter. Voor u verschijnt een 35-jarige vrouw die na een tienjarig huwelijk van haar man is gescheiden. De vrouw verzoekt u om partneralimentatie vast te stellen die haar ex-man dient te betalen. Tijdens het huwelijk werkt de vrouw parttime als verkoopster in een kledingzaak. Drie jaar voor de echtscheiding is de vrouw ziek geworden waardoor zij nimmer meer kan werken en financieel zelf-

standig kan zijn. De vrouw ontvangt een lage WAO-uitkering. De ex-man heeft een goed inkomen.

Interviewer: De eerste vraag die u als rechter zou moeten beantwoorden, luidt: zult u het verzoek van de vrouw aanvaarden of afwijzen?

Geïnterviewde kiest voor ☐ aanvaarden ☐ afwijzen

☛ **Interviewer:** Wat is de reden of wat zijn de redenen voor uw beslissing om het verzoek te aanvaarden / af te wijzen?

.....
Bij redenen voor 'afwijzen' als antwoord, is de beantwoording van deze vraag beëindigd. ☛ **ga door naar casus 2.**

Bij redenen voor 'toekennen' als antwoord, gaat de vraagstelling verder met:

Interviewer: Hoe lang denkt u dat de duur van de alimentatie moet zijn?

Indien als antwoord het aantal jaren wordt gegeven, **interviewer:** wat is de reden of zijn de redenen dat u de alimentatie (x)-aantal jaren laat duren?

Interviewer: Daarmee is de eerste casus beëindigd en we stappen over naar casus 2. Beslissingen van rechters over partneralimentatie zijn vaak verschillend ook al zijn de casus dat niet. In de derde casus heeft u opnieuw de rol van rechter. Het verschil met de tweede casus is dat een collega-rechter zich al heeft uitgesproken. Ik zal nu de tweede casus voorlezen en u kunt deze casus opnieuw meelesen op het kaartje. (interviewer overhandigt het kaartje)

Casus 2

Stel u bent rechter. Voor uw **collega-rechter** verschijnt een 35-jarige vrouw die na een tienjarig huwelijk van haar man is gescheiden. De vrouw verzoekt u om partneralimentatie vast te stellen die haar ex-man dient te betalen. Op het moment dat de vrouw in het huwelijk trad, stopte zij met werken als verpleegkundige. Haar ex-man heeft een zodanig inkomen dat het echtpaar tijdens het huwelijk een luxe leven kon leiden en een voltijdse hulp in het huishouden in dienst had.

Interviewer geeft aan respondent het besluit van collega rechter (kaart) en leest hem voor: Uw collega-rechter beslist dat de vrouw partneralimentatie wordt toegekend voor een periode van vijf jaar zodat zij gedurende die periode zich kan bijscholen en een nieuwe baan kan zoeken.

Interviewer: U heeft nu een casus en een oordeel gehoord en gezien van een collega-rechter. Mijn vragen gaan nu over de manier waarop u dit oordeel bekijkt: Bent u het met de beslissing van uw collega-rechter eens? Hierbij kunt u kiezen uit de categorieën aangegeven op het kaartje. (*Interviewer overhandigt het kaartje aan de respondent.*) U bent het:

- 1) oneens met de beslissing van uw collega;
- 2) eens met de beslissing van uw collega;
- 3) u weet niet of u het eens of oneens bent met de beslissing van uw collega.

Interviewer: Wat zijn de redenen dat u (Interviewer leest de formulering voor die de respondent gekozen heeft)?

Interviewer: De situatie van de vrouw uit deze casus verandert. Ik wil u graag een *vervolgcasus* voorleggen. Ik zal u deze casus voorlezen en u kunt meelesen op het kaartje. (Interviewer overhandigt het kaartje aan de respondent. Indien de respondent nogmaals casus 2 wil lezen, kan eerst het kaartje met casus 2 worden gegeven)

Vervolg casus 2:

Een jaar na de echtscheiding hertrouwt de vrouw met een andere man. Door haar tweede huwelijk ontvangt de vrouw geen partneralimentatie meer van haar ex-echtgenoot. Ook tijdens het tweede huwelijk werkt de vrouw niet. Na twee jaar huwelijk scheidt de vrouw van haar tweede man. De vrouw verzoekt uw collega opnieuw om partneralimentatie vast te stellen.

Interviewer geeft aan respondent het besluit van collega rechter (kaart) en leest hem voor: Uw collega-rechter beslist dat de vrouw twee jaar partneralimentatie wordt toegekend ten laste van haar tweede ex-echtgenoot, omdat het huwelijk slechts twee jaar heeft geduurd.

Interviewer:

- 1) Bent u het met de beslissing van uw collega-rechter eens? (Schaal aan respondent geven en naar cijfer vragen: Welk cijfer geeft uw mening het beste weer?) (schaal 1 t/m 10, 1=geheel oneens, 10=geheel eens)
- 2) Wat zijn de redenen dat u het eens/oneens bent met de beslissing van uw collega?

Interviewer: Daarmee is casus 2 beëindigd en we stappen over naar casus 3. (interviewer overhandigt het kaartje)

Casus 3

Stel u bent rechter. Voor u verschijnt een 35-jarige vrouw die na een tienjarig huwelijk van haar man is gescheiden. De vrouw verzoekt u om partneralimentatie vast te stellen die haar ex-man dient te betalen. De vrouw en haar ex-man hebben tijdens het huwelijk allebei fulltime gewerkt. De vrouw en de man hebben nagenoeg hetzelfde goede inkomen. Na de echtscheiding blijft de situatie onveranderd.

Interviewer: Zult u het verzoek van de vrouw aanvaarden of afwijzen?

Geïnterviewde kiest voor ☐ aanvaarden ☐ afwijzen

☛ **Interviewer:** Wat is de reden of wat zijn de redenen voor uw beslissing om het verzoek te aanvaarden / af te wijzen?

.....

Bij redenen voor 'afwijzen' als antwoord, is de beantwoording van deze vraag beëindigd. ☛ **ga door naar casus 4.**

Bij redenen voor 'toekennen' als antwoord, gaat de vraagstelling verder met:

Interviewer: Hoe lang denkt u dat de duur van de alimentatie moet zijn?

Indien als antwoord het aantal jaren wordt gegeven, **interviewer:** wat is de reden of zijn de redenen dat u de alimentatie (x)-aantal jaren laat duren?

Interviewer: Daarmee is casus 3 beëindigd en gaan we naar casus 4.
Ik zal deze casus aan u voorlezen. (interviewer overhandigt het kaartje)

Casus 4

Stel u bent rechter. Voor u verschijnt een 35-jarige vrouw die na een tienjarig huwelijk van haar man is gescheiden. De vrouw verzoekt u om partneralimentatie vast te stellen die haar ex-man dient te betalen. De vrouw heeft op het moment dat zij in het huwelijk trad, haar baan als lerares opgezegd omdat zij samen met haar ex-man had besloten dat het voor de carrière van de ex-man beter was dat zij de huishoudelijke taken op zich zou nemen. De ex-man heeft een goed inkomen.

Interviewer: Zult u het verzoek van de vrouw aanvaarden of afwijzen?

Geïnterviewde kiest voor ☐ aanvaarden ☐ afwijzen

☛ **Interviewer:** Wat is de reden of wat zijn de redenen voor uw beslissing om het verzoek te aanvaarden / af te wijzen?

.....

Bij redenen voor 'afwijzen' als antwoord, is de beantwoording van deze vraag beëindigd. ☛ **ga door naar casus 5.**

Bij redenen voor 'toekennen' als antwoord, gaat de vraagstelling verder met:

Interviewer: Hoe lang denkt u dat de duur van de alimentatie moet zijn?

Indien als antwoord het aantal jaren wordt gegeven, **interviewer:** wat is de reden of zijn de redenen dat u de alimentatie (x)-aantal jaren laat duren?

Interviewer: Casus 4 is nu beëindigd en we gaan naar casus 5.
(interviewer overhandigt het kaartje)

Casus 5

Voor uw **collega-rechter** verschijnt een 35-jarige vrouw die na een tienjarig huwelijk van haar man is gescheiden. De vrouw verzoekt uw collega om partneralimentatie vast te stellen die haar ex-man dient te betalen. De vrouw is moeder van twee kinderen van zes en twee jaar oud. Het jongste kind is gehandicapt en zal nooit voor zichzelf kunnen zorgen. De vrouw is na de geboorte van het gehandicapte kind gestopt met haar studie geneeskunde. Na de echtscheiding blijven de kinderen bij de moeder wonen. Haar ex-man heeft een goed inkomen.

Interviewer geeft aan respondent het besluit van collega rechter (kaart) en leest hem voor: Uw collega-rechter beslist dat de vrouw partneralimentatie wordt toegekend voor de duur dat de vrouw de zorg heeft voor de kinderen.

Interviewer: Bent u het met de beslissing van uw collega-rechter eens? Hierbij kunt u kiezen uit de categorieën aangegeven op het kaartje. (Interviewer overhandigt het kaartje aan de respondent.) U bent het:

- 1) oneens met de beslissing van uw collega;
- 2) eens met de beslissing van uw collega;
- 3) u weet niet of u het eens bent met de beslissing van uw collega.

Interviewer: Wilt u een van de antwoorden noemen die uw mening het beste uitdrukt?

Interviewer: Wat zijn de redenen dat u het antwoord (antwoord citeren) hebt gekozen?

De situatie van de vrouw verandert. Ik wil u graag opnieuw een vervolgcasus voorleggen. Ik zal u deze casus voorlezen en u kunt meelesen op het kaartje. (Interviewer overhandigt het kaartje aan de respondent. Indien de respondent nogmaals casus 5 wil lezen, kan eerst het kaartje met casus 5 worden gegeven)

Vervolg casus 5

Drie jaar na de echtscheiding hertrouwt de vrouw met een andere man. Door haar tweede huwelijk ontvangt de vrouw geen partneralimentatie meer van haar ex-echtgenoot. Tijdens het huwelijk blijft de vrouw full-time voor de kinderen uit haar eerdere huwelijk zorgen. Na twee jaar huwelijk scheidt de vrouw van haar tweede man. De vrouw verzoekt uw collega opnieuw om partneralimentatie vast te stellen.

Interviewer geeft aan respondent het besluit van collega rechter (kaart) en leest hem voor: Uw collega-rechter beslist dat de alimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot herleeft omdat de vrouw door de zorg van kinderen uit het eerste huwelijk niet kan werken. De tweede echtgenoot betaalt geen partneralimentatie.

Interviewer:

- 1) Bent u het met de beslissing van uw collega-rechter eens? (Schaal aan respondent overhandigen en cijfer vragen die het antwoord het beste aangeeft) (schaal 1 t/m 10, 1=geheel oneens, 10=geheel eens)
- 2) Wat zijn de redenen dat u het eens/oneens bent aan de beslissing van uw collega?

.....

Interviewer: Hiermee zijn de vragen over de partneralimentatie beëindigd. Heeft u nog enkele algemene opmerkingen die u kwijt wilt over partneralimentatie?

Bij 'nee' als antwoord, dan is het interview beëindigd.

Bij 'ja' als antwoord, dan de respondent de ruimte geven voor enig commentaar.

Interviewer:

Ik wil u hartelijk bedanken voor de tijd en aandacht die u hebt besteed voor de kwestie van partneralimentatie en natuurlijk ook voor mij, omdat ik uw informatie nodig heb voor mijn scriptie aan de VU. Natuurlijk zal ik uw data zodanig verwerken dat uw naam nergens genoemd wordt. Nogmaals: hartelijk dank.

Bijlage 2

Vragenlijst

Q1

Info

Deze vragenlijst gaat over uw mening over partneralimentatie

Partneralimentatie. Betaling van partneralimentatie is de wettelijke verplichting van ex- echtgenoten om ook na een scheiding financieel voor de ander te blijven zorgen. Partneralimentatie wordt betaald wanneer een van de gescheiden echtgenoten niet in eigen levensonderhoud kan voorzien en ook niet op korte termijn eigen inkomsten kan verwerven. Dat komt vaak omdat een van de ex-echtgenoten de dagelijkse zorg voor de kinderen heeft.

Kinderalimentatie. Betaling van kinderalimentatie is de wettelijke verplichting van de ouder die na een scheiding niet de dagelijkse zorg heeft voor een kind, om financieel bij te dragen in het onderhoud van dat kind.

Partneralimentatie staat los van kinderalimentatie. Wanneer in deze vragenlijst sprake is van een scheiding waarbij kinderen zijn betrokken, kunt u er vanuit gaan dat er voldoende kinderalimentatie wordt betaald.

In deze vragenlijst wordt dus alleen naar partneralimentatie gevraagd. Wij willen graag uw mening weten over partneralimentatie, zodat we uw standpunt kunnen meenemen in de discussie over hoe de wetgeving over partneralimentatie er in de toekomst uit zou moeten zien.

Q2

Info

In deze vragenlijst krijgt u vijf verschillende situaties voorgelegd. Vervolgens wordt u gevraagd om nog vier korte vragen te beantwoorden. Om praktische redenen gaat het in deze vragenlijst telkens om een vrouw die partneralimentatie verzoekt. Uiteraard kunnen in de praktijk ook mannen partneralimentatie verzoeken.

Alle gegevens blijven anoniem!

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking.

Q3

Single coded

Bent u gescheiden of bent u in het verleden gescheiden?

- 1 ☐ ja
- 2 ☐ nee

Q4

Single coded

Ontvangt u partneralimentatie of heeft u in het verleden partneralimentatie ontvangen?

- 1 ☐ ja
2 ☐ nee

Q5

Single coded

Betaalt u partneralimentatie of heeft u in het verleden partneralimentatie betaald?

- 1 ☐ ja
2 ☐ nee

(begin block): Situatie 1

Q6

Info

Situatie 1

Stel u bent rechter. Voor u verschijnt een 35-jarige vrouw die na een tienjarig huwelijk van haar man is gescheiden. Zij verzoekt u om partneralimentatie vast te stellen die haar ex-man moet betalen. De gescheiden echtgenoten hebben twee kinderen van zes en twee jaar oud. Het jongste kind is gehandicapt en zal nooit voor zichzelf kunnen zorgen. Op basis van een gezamenlijke keuze is de vrouw na de geboorte van het gehandicapte kind gestopt met haar studie geneeskunde om voor de kinderen te zorgen. Na de echtscheiding blijft de vrouw fulltime voor de kinderen zorgen. Haar ex-man heeft een goed inkomen.

Q7

Single coded

Zou u als rechter aan de vrouw partneralimentatie toekennen?

- 1 ☐ ja
 ☛ [GO TO Q8](#)
2 ☐ nee
 ☛ [GO TO Q13](#)
3 ☐ weet niet
 ☛ [GO TO Q16](#)

Q8

Matrix

U heeft besloten om de vrouw partneralimentatie toe te kennen. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing:

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
De ex-echtgenoten hebben tijdens hun huwelijk hun leven met elkaar gedeeld. De ex-man van de vrouw kan haar niet zomaar aan haar lot overlaten.	☐	☐	☐	☐	☐
Doordat beide ex-echtgenoten hebben besloten dat de vrouw de dagelijkse zorg voor de kinderen op zich neemt, kan zij niet gaan werken.	☐	☐	☐	☐	☐
Beide ouders zijn verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg van hun kinderen. Als de ex-man dat zelf niet doet, moet hij de vrouw daartoe financieel in de gelegenheid stellen.	☐	☐	☐	☐	☐
Zonder partneralimentatie zou de vrouw in de bijstand terechtkomen. De samenleving moet niet opdraaien voor keuzes die ex-echtgenoten tijdens het huwelijk hebben gemaakt.	☐	☐	☐	☐	☐
Mannen moeten altijd partneralimentatie betalen.	☐	☐	☐	☐	☐
	☐	☐	☐	☐	☐

Q9

Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de vrouw partneralimentatie toe te kennen?

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q9=1

Q10

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

Q11

Matrix

Hoe lang denkt u dat aan de vrouw partneralimentatie moet worden toegekend? Geef voor alle mogelijkheden aan in hoeverre u het daarmee eens of oneens bent:

	geheel oneens	oneens	neutraal	eens	geheel eens
De duur die de vrouw nodig heeft om bij- of om te scholen.	☐	☐	☐	☐	☐
De duur die de vrouw nodig heeft om daadwerkelijk een baan te vinden.	☐	☐	☐	☐	☐
Zolang het huwelijk van de vrouw heeft geduurd.	☐	☐	☐	☐	☐
Een termijn van twaalf jaar.	☐	☐	☐	☐	☐
Zolang de kinderen zorg nodig hebben.	☐	☐	☐	☐	☐
Tot de pensioengerechtigde leeftijd.	☐	☐	☐	☐	☐
Levenslang.	☐	☐	☐	☐	☐

Q12

Matrix

Wat moet volgens u de **hoogte** van het bedrag van partneralimentatie zijn die aan de vrouw wordt toegekend? Geef voor alle mogelijkheden aan in hoeverre u het daarmee eens of oneens bent:

	geheel oneens	oneens	neutraal	eens	geheel eens
Gelijk aan het bedrag dat de vrouw nodig heeft om niet in armoede te vervallen (bestaansminimum alleenstaande ouder maximaal € 1169,14).	☐	☐	☐	☐	☐
Het bestaansminimum (maximaal € 1169,14) plus eventuele opleidingskosten.	☐	☐	☐	☐	☐
Nooit hoger dan eenderde van de netto-inkomsten van de man.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw zou na de scheiding zoveel als mogelijk moeten blijven leven op het welvaartsniveau van tijdens het huwelijk.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q7=2

Q13**Matrix**

U heeft besloten om de vrouw **geen** partneralimentatie toe te kennen. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing:

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
De vrouw kan een bijstands-uitkering krijgen en daarom is partneralimentatie overbodig.	☐	☐	☐	☐	☐
Partneralimentatie is niet meer van deze tijd.	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere volwassene is voor zichzelf verantwoordelijk.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q7=2

Q14

Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de vrouw **geen** partneralimentatie toe te kennen?

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q14=1

Q15

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

(end block): Situatie 1

(begin block): Situatie 2

Q16

Info

Situatie 2 (vervolg op situatie 1)

Twee jaar na de echtscheiding hertrouwt de vrouw met een andere man. Tijdens het tweede huwelijk blijft de vrouw met goedkeuring van haar echtgenoot fulltime voor de kinderen uit haar eerdere huwelijk zorgen. Na anderhalf jaar huwelijk scheidt de vrouw van haar tweede man. Wegens het kortdurende huwelijk kan de vrouw van haar tweede ex-man slechts gedurende anderhalf jaar partneralimentatie toegekend krijgen.

Q17

Single coded

Wat moet volgens u gebeuren met de partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot?

- 1 ☐ De partneralimentatie van de eerste ex-echtgenoot moet ondanks het tweede huwelijk van de vrouw doorlopen.

➡ [GO TO Q18](#)

- 2 ☐ De partneralimentatie van de eerste ex-echtgenoot moet door het tweede huwelijk van de vrouw definitief eindigen.
 ➡ [GO TO Q21](#)
- 3 ☐ De partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot moet eindigen door het tweede huwelijk van de vrouw. Op het moment dat de vrouw na anderhalf jaar geen partneralimentatie meer ontvangt van haar tweede ex-echtgenoot, moet de eerste ex-echtgenoot we weer partneralimentatie aan de vrouw gaan betalen.
 ➡ [GO TO Q24](#)
- 4 ☐ Ik vind dat de vrouw helemaal geen partneralimentatie moet worden toegekend.
 ➡ [GO TO Q27](#)
- 5 ☐ Weet niet.
 ➡ [GO TO Q27](#)

ASK ONLY IF Q17=1

Q18

Matrix

U heeft besloten om de partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot te laten **doorlopen**. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing: Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
Door de dagelijkse zorg voor de kinderen uit het eerste huwelijk kan de vrouw nog steeds niet werken.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw moet de vrijheid hebben om te huwen met een persoon naar eigen keuze zonder dat economische motieven hierbij doorslaggevend zijn.	☐	☐	☐	☐	☐
De eerste ex-echtgenoot blijft verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg van zijn kinderen en als hij dat zelf niet doet, moet hij de vrouw daartoe financieel in de gelegenheid stellen.	☐	☐	☐	☐	☐

Beide ex-echtgenoten zijn verantwoordelijk voor de vrouw en na de tweede scheiding betalen beiden gelijktijdig anderhalf jaar partneralimentatie. Indien nodig krijgt de vrouw na deze periode nog alimentatie van de eerste ex-man.	☐	☐	☐	☐	☐
Beide ex-echtgenoten zijn verantwoordelijk voor de vrouw en bij de tweede scheiding zou eerst de tweede ex-echtgenoot en vervolgens de eerste ex-echtgenoot partneralimentatie moeten betalen.	☐	☐	☐	☐	☐

Q19 only if Q17=1
Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om partneralimentatie van de vrouw te laten doorlopen?
Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q18

- 1

☐ ja, namelijk
- 2

☐ nee
- * Open

ASK ONLY IF Q19=1

Q20
Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

ASK ONLY IF Q17=2

Q21

Matrix

U heeft besloten om de partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot te **beëindigen**. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing: Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
Door het hertrouwen is de verantwoordelijkheid voor de vrouw van de eerste ex-echtgenoot overgegaan op de tweede echtgenoot.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw had moeten weten dat zij bij een tweede scheiding slechts voor anderhalf jaar partneralimentatie zou krijgen toegekend.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw had in haar tweede huwelijk weer aan het werk moeten gaan ondanks de zorg voor de kinderen uit het eerste huwelijk.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q17=2

Q22

Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot te beëindigen?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q21

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q22=1

Q23

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden? Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

ASK ONLY IF Q17=3

Q24

Matrix

U heeft besloten om de eerste ex-echtgenoot weer partneralimentatie aan de vrouw te laten betalen op het moment dat de vrouw geen partneralimentatie meer ontvangt van haar tweede ex-echtgenoot. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing: Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
Door de zorg voor de kinderen uit het eerste huwelijk kan de vrouw nog steeds niet werken.	☐	☐	☐	☐	☐
Het eerste huwelijk duurde langer dan het tweede huwelijk.	☐	☐	☐	☐	☐
De eerste ex-echtgenoot blijft verantwoordelijk voor de dagelijkse zorg van zijn kinderen en als hij dat zelf niet doet, moet hij de vrouw daartoe financieel in de gelegenheid stellen.	☐	☐	☐	☐	☐
Ondanks het hertrouwen van de vrouw kan de eerste ex-echtgenoot de vrouw niet aan haar lot overlaten.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw moet de vrijheid hebben om te huwen met een persoon naar eigen keuze zonder dat economische motieven hierbij doorslaggevend zijn.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q17=3

Q25

Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de eerste ex-echtgenoot weer partneralimentatie aan de vrouw te laten betalen op het moment dat de vrouw geen partneralimentatie meer ontvangt van haar tweede ex-echtgenoot?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q24

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q25=1

Q26

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden? Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

(end block): Situatie 2

(begin block): Situatie 3

Q27

Single coded

Situatie 3

Stel u bent rechter. Voor u verschijnt een 35-jarige vrouw die na een tienjarig kinderloos huwelijk van haar man is gescheiden. De vrouw verzoekt u om partneralimentatie vast te stellen die haar ex-man moet betalen. De vrouw en haar ex-man hebben tijdens het huwelijk allebei fulltime gewerkt. De vrouw en de man hebben nagenoeg hetzelfde goede inkomen. Na de echtscheiding blijft de situatie onveranderd.

- 1 ☐ weet niet

Q28

Single coded

Zou u als rechter aan de vrouw partneralimentatie toekennen?

- 1 ☐ ja
 [GO TO Q29](#)
 2 ☐ nee
 [GO TO Q32 \(stond 30 was foutje\)](#)
 3 ☐ weet niet
 [GO TO Q35](#)

Q29

Matrix

U heeft besloten om de vrouw partneralimentatie toe te kennen. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing:

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
Mannen moeten altijd partneralimentatie betalen.	☐	☐	☐	☐	☐
De ex-echtgenoten hebben tien jaar lang hun leven met elkaar gedeeld.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q28=1

Q30

Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de vrouw partneralimentatie toe te kennen?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q29

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q30=1

Q31

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

ASK ONLY IF Q28=2

Q32

Matrix

U heeft besloten om de vrouw geen partneralimentatie toe te kennen. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing:

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
Partneralimentatie is niet meer van deze tijd. Iedereen kan altijd zelf aan het werk gaan.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw heeft geen partneralimentatie nodig omdat zij fulltime werkt en voor zichzelf kan zorgen.	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere volwassene is voor zichzelf verantwoordelijk	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q28=2

Q33

Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de vrouw geen partneralimentatie toe te kennen?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q32

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q33=1

Q34

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

(end block): Situatie 3

(begin block): Situatie 4

Q35**Info****Situatie 4**

Stel u bent rechter. Voor u verschijnt een 35-jarige vrouw die na een tienjarig kinderloos huwelijk van haar man is gescheiden. De vrouw verzoekt u om partneralimentatie vast te stellen die haar ex-man moet betalen. Op het moment dat de vrouw in het huwelijk trad, stopte zij met werken als verpleegkundige. Dit was uitsluitend haar eigen keuze. Haar ex-man heeft een zodanig inkomen dat het echtpaar tijdens het huwelijk een luxe leven kon leiden en een voltijdse hulp in het huishouden in dienst had.

Q36**Single coded**

Zou u als rechter aan de vrouw partneralimentatie toekennen?

- 1 ☐ ja
➡ [GO TO Q37](#)
- 2 ☐ nee
➡ [GO TO Q42](#)
- 3 ☐ weet niet
➡ [GO TO Q45](#)

Q37**Matrix**

U heeft besloten om de vrouw partneralimentatie toe te kennen. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing: Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
De ex-echtgenoten hebben tijdens hun huwelijk hun leven met elkaar gedeeld. De ex-man van de vrouw kan haar niet zomaar aan haar lot overlaten.	☐	☐	☐	☐	☐
Mannen moeten altijd partneralimentatie betalen.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw heeft tien jaar lang niet gewerkt. Zij kan niet onmiddellijk weer aan het werk gaan.	☐	☐	☐	☐	☐

Zonder partneralimentatie zou de vrouw in de bijstand terechtkomen. De samenleving moet niet opdraaien voor keuzes die de ex-echtgenoten tijdens het huwelijk hebben gemaakt.	☐	☐	☐	☐	☐
---	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------

ASK ONLY IF Q36=1

Q38

Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de vrouw partneralimentatie toe te kennen?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q37

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q38=1

Q39

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

Q40

Matrix

Hoe lang denkt u dat aan de vrouw partneralimentatie moet worden toegekend? Geef voor alle mogelijkheden aan in hoeverre u het daarmee eens of oneens bent:

	geheel oneens	oneens	neutraal	eens	geheel eens
De duur die de vrouw nodig heeft om bij- of om te scholen.	☐	☐	☐	☐	☐
De duur die de vrouw nodig heeft om daadwerkelijk een baan te vinden.	☐	☐	☐	☐	☐

Zolang het huwelijk van de vrouw heeft geduurd.	☐	☐	☐	☐	☐
Een termijn van twaalf jaar.	☐	☐	☐	☐	☐
Tot de pensioengerechtigde leeftijd.	☐	☐	☐	☐	☐
Levenslang.	☐	☐	☐	☐	☐

Q41

Matrix

Wat moet volgens u de **hoogte** van het bedrag van partneralimentatie zijn die aan de vrouw wordt toegekend? Geef voor alle mogelijkheden aan in hoeverre u het daarmee eens of oneens bent:

	geheel oneens	oneens	neutraal	eens	geheel eens
Gelijk aan het bedrag dat de vrouw nodig heeft om niet in armoede te vervallen (bestaansminimum alleenstaande maximaal € 909,33).	☐	☐	☐	☐	☐
Het bestaansminimum (maximaal € 909,33) plus de opleidingskosten.	☐	☐	☐	☐	☐
Nooit hoger dan eenderde van de netto-inkomsten van de man.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw zou na de scheiding zoveel als mogelijk moeten blijven leven op het welvaartsniveau van tijdens het huwelijk.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q36=2

Q42

Matrix

U heeft besloten om de vrouw geen partneralimentatie toe te kennen. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing:

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
De vrouw kan een bijstands- uitkering krijgen en daarom is partneralimentatie overbodig.	☐	☐	☐	☐	☐
Iedere volwassene is voor zichzelf verantwoordelijk.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw heeft zelf de keuze gemaakt om haar baan als verpleegkundige op te zeggen.	☐	☐	☐	☐	☐
Partneralimentatie is niet meer van deze tijd. De vrouw moet zo spoedig mogelijk aan het werk gaan.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q36=2

Q43

Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de vrouw geen
partneralimentatie toe te kennen?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q42

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q43=1

Q44

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5
voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

(end block): Situatie 4

(begin block): Situatie 5

Q45

Info

Situatie 5 (vervolg op situatie 4)

Twee jaar na de echtscheiding hertrouwt de vrouw met een andere man. Ook tijdens het tweede huwelijk werkt de vrouw niet. Dit is uitsluitend haar eigen keuze. Na anderhalf jaar huwelijk scheidt de vrouw van haar tweede man. Wegens het kortdurende huwelijk kan de vrouw van haar tweede ex-man slechts gedurende anderhalf jaar partneralimentatie toegekend krijgen.

Q46

Single coded

Wat moet volgens u gebeuren met de partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot?

- 1 ☐ De partneralimentatie van de eerste ex-echtgenoot moet ondanks het tweede huwelijk van de vrouw doorlopen.
 [GO TO Q47](#)
- 2 ☐ De partneralimentatie van de eerste ex-echtgenoot moet door het tweede huwelijk van de vrouw definitief eindigen.
 [GO TO Q50](#)
- 3 ☐ De partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot moet eindigen door het tweede huwelijk van de vrouw. Op het moment dat de vrouw na anderhalf jaar geen partneralimentatie meer ontvangt van haar tweede ex-echtgenoot, moet de eerste ex-echtgenoot weer partneralimentatie aan de vrouw gaan betalen.
 [GO TO Q53](#)
- 4 ☐ Ik vind dat de vrouw helemaal geen partneralimentatie moet worden toegekend.
 [GO TO Q56](#)
- 5 ☐ Weet niet.
 [GO TO Q56](#)

Q47

Matrix

U heeft besloten om de partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot te laten doorlopen. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing: Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
Beide ex-echtgenoten zijn verantwoordelijk voor de vrouw en na de tweede scheiding betalen beiden gelijktijdig anderhalf jaar partneralimentatie. Indien nodig krijgt de vrouw na deze periode nog alimentatie van de eerste ex-man.	☐	☐	☐	☐	☐
De eerste ex-echtgenoot is rijk genoeg om voor de vrouw te blijven zorgen.	☐	☐	☐	☐	☐
Beide ex-echtgenoten zijn verantwoordelijk voor de vrouw en bij de tweede scheiding zou eerst de tweede ex-echtgenoot en vervolgens de eerste ex-echtgenoot partneralimentatie moeten betalen.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw moet de vrijheid hebben om te huwen met een persoon naar eigen keuze zonder dat economische motieven hierbij doorslaggevend zijn.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q46=1

Q48**Single coded**

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om partneralimentatie van de vrouw te laten doorlopen?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q47

1 ☐ ja, namelijk

2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q48=1

Q49
Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?
Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

ASK ONLY IF Q46=2

Q50
Matrix

U heeft besloten om de partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot te **beëindigen**. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing:
Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
De vrouw had moeten weten dat zij bij een tweede scheiding slechts voor anderhalf jaar partneralimentatie zou krijgen toegekend.	☐	☐	☐	☐	☐
Door het hertrouwen is de verantwoordelijkheid voor de vrouw van de eerste ex-echtgenoot overgegaan op de tweede echtgenoot.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw had in haar tweede huwelijk weer aan het werk moeten gaan.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q46=2

Q51
Single coded

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de partneralimentatieplicht van de eerste ex-echtgenoot te **beëindigen**?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q50

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q5I=1

Q52

Left Right Matrix

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

ASK ONLY IF Q46=3

Q53

Matrix

U heeft besloten om de eerste ex-echtgenoot weer partneralimentatie aan de vrouw te laten betalen op het moment dat de vrouw geen partneralimentatie meer ontvangt van haar tweede ex-echtgenoot. Geef aan in hoeverre de volgende redenen belangrijk zijn voor uw beslissing:

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

	1 zeer onbelangrijk	2	3	4	5 zeer belangrijk
Het eerste huwelijk duurde langer dan het tweede huwelijk.	☐	☐	☐	☐	☐
Ondanks het hertrouwen van de vrouw kan de eerste ex-echtgenoot de vrouw niet aan haar lot overlaten.	☐	☐	☐	☐	☐
De vrouw moet de vrijheid hebben om te huwen met een persoon naar eigen keuze zonder dat economische motieven hierbij doorslaggevend zijn.	☐	☐	☐	☐	☐

ASK ONLY IF Q46=3

Q54**Single coded**

Is er nog een andere reden die belangrijk is voor uw beslissing om de eerste ex-echtgenoot weer partneralimentatie aan de vrouw te laten betalen op het moment dat de vrouw geen partneralimentatie meer ontvangt van haar tweede ex-echtgenoot?

Scripter notes: Graag op zelfde scherm als Q53

- 1 ☐ ja, namelijk
2 ☐ nee

* Open

ASK ONLY IF Q54=1

Q55**Left Right Matrix**

Hoe belangrijk vindt u deze reden?

Instructie: Op een schaal van 1 tot en met 5, waarbij 1 staat voor zeer onbelangrijk en 5 voor zeer belangrijk.

zeer onbelangrijk	☐	☐	☐	☐	☐	zeer belangrijk
-------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	--------------------------	-----------------

(end block): Situatie 5

Q56**Single coded**

Vindt u dat aan een 35-jarige vrouw die tijdens een tienjarig huwelijk volledig arbeidsongeschikt is geraakt en daarom niet meer kan werken, na dat huwelijk partneralimentatie moet worden toegekend? De vrouw ontvangt een zeer lage WAO-uitkering.

- 1 ☐ ja
2 ☐ nee
3 ☐ weet niet

Q57**Single coded**

Vindt u dat aan een 35-jarige vrouw die tijdens een tienjarig huwelijk niet buitenshuis werkte en het huishouden en de zorg voor de kinderen op zich had genomen zodat haar man zich volledig aan zijn carrière kon wijden, na dat huwelijk partneralimentatie moet worden toegekend?

- 1 ☐ ja
2 ☐ nee
3 ☐ weet niet

Q58**Single coded**

Vindt u dat aan een 55-jarige vrouw zonder enige werkervaring na een tienjarig huwelijk partneralimentatie moet worden toegekend?

- 1 ☐ ja
- 2 ☐ nee
- 3 ☐ weet niet

Q59**Single coded**

Vindt u dat aan een 35-jarige vrouw die tijdens een tienjarig huwelijk niet heeft gewerkt omdat haar man dit niet wilde, na dat huwelijk partneralimentatie moet worden toegekend?

- 1 ☐ ja
- 2 ☐ nee
- 3 ☐ weet niet

Bijlage 3

Relevante CEFL *Principles* betreffende partneralimentatie

Deel II: Alimentatie tussen gewezen echtgenoten

Hoofdstuk I: Algemene Beginselen

Beginsel 2:1 Verhouding tussen alimentatie en echtscheiding

Ongeacht de echtscheidingsvorm is de alimentatie tussen gescheiden echtgenoten onderworpen aan dezelfde regels.

Beginsel 2:2 Eigen verantwoordelijkheid

Onder voorbehoud van de volgende Beginselen staat elke echtgenoot in voor zijn eigen onderhoud na echtscheiding.

Hoofdstuk II: Voorwaarden voor de toekenning van alimentatie

Beginsel 2:3 Voorwaarden voor alimentatie

De toekenning van alimentatie na echtscheiding is aan de zijde van de alimentatiegerechtigde echtgenoot afhankelijk van onvoldoende middelen om in zijn levensbehoefte te voorzien en aan de zijde van de alimentatieplichtige echtgenoot van de mogelijkheden om in deze behoefte te voorzien.

Beginsel 2:4 Beoordeling van de alimentatieaanspraak

Bij de beoordeling van een alimentatieaanspraak wordt in het bijzonder met de volgende factoren rekening gehouden:

- de beroepsperspectieven, de leeftijd en de gezondheidstoestand van de echtgenoten;
- de zorg voor de kinderen;
- de verdeling van de taken tijdens het huwelijk;
- de huwelijksduur;
- de levensstandaard tijdens het huwelijk, en
- een nieuw huwelijk of een langdurige relatie.

Beginsel 2:6 Buitengewoon ingrijpende omstandigheden voor de alimentatieplichtige echtgenoot

In geval van buitengewoon ingrijpende omstandigheden voor de alimentatieplichtige echtgenoot kan de bevoegde autoriteit wegens het gedrag van de alimentatiegerechtigde echtgenoot de alimentatie beperken of beëindigen.

Hoofdstuk III: Bijzondere onderwerpen

Beginsel 2:8 Beperking in de tijd

De bevoegde autoriteit verleent de alimentatie voor een beperkte periode. Bij uitzondering kan alimentatie zonder beperking in de tijd worden verleend.

Beginsel 2:9 Beëindiging van de alimentatieplicht

- 1 De alimentatieplicht eindigt wanneer de alimentatiegerechtigde echtgenoot een nieuw huwelijk of een langdurige relatie aangaat.
- 2 Na de beëindiging volgens lid 1 herleeft de alimentatieplicht niet indien het nieuwe huwelijk of de langdurige relatie wordt beëindigd.
- 3 De alimentatieplicht eindigt met de dood van zowel de alimentatieplichtige als de alimentatiegerechtigde echtgenoot.

Bijlage 4

Relevante Belgische alimentatiewetgeving

Burgerlijk Wetboek, Boek 1: Personen

Hoofdstuk IV Gevolgen van echtscheiding

Artikel 301

- § 1. Onverminderd artikel 1257 van het Gerechtelijk Wetboek kunnen de echtgenoten op elk ogenblik overeenkomen omtrent de eventuele uitkering tot levensonderhoud, het bedrag ervan en de nadere regels volgens welke het overeengekomen bedrag zal kunnen worden herzien.
- § 2. Bij gebrek aan overeenkomst zoals bedoeld in § 1, kan de rechtbank in het vonnis dat de echtscheiding uitspreekt of bij een latere beslissing, op verzoek van de behoeftige echtgenoot een uitkering tot levensonderhoud toestaan ten laste van de andere echtgenoot.
- De rechtbank kan het verzoek om een uitkering weigeren indien de verweerder bewijst dat verzoeker een zware fout heeft begaan die de voortzetting van de samenleving onmogelijk heeft gemaakt.
- In geen geval wordt de uitkering tot levensonderhoud toegekend aan de echtgenoot die schuldig werd bevonden aan een in de artikelen 375, 398 tot 400, 402, 403 of 405 van het Strafwetboek bedoeld feit dat is gepleegd tegen de persoon van de verweerder of aan een poging tot het plegen van een in de artikelen 375, 393, 394 of 397 van hetzelfde Wetboek bedoeld feit tegen diezelfde persoon.
- In afwijking van artikel 4 van de voorafgaande titel van het Wetboek van strafvordering kan de rechter in afwachting dat de beslissing over de strafvordering in kracht van gewijsde is getreden, aan de verzoeker een provisionele uitkering toe-kennen, hierbij rekening houdend met alle omstandigheden van de zaak. Hij kan het toekennen van deze provisionele uitkering ondergeschikt maken aan het stellen van een waarborg die hij bepaalt en waarvoor hij de nadere regels vaststelt.
- § 3. De rechtbank legt het bedrag van de onderhoudsuitkering vast die ten minste de staat van behoefte van de uitkeringsgerechtigde moet dekken.
- De rechtbank houdt rekening met de inkomsten en mogelijkheden van de echtgenoten en met de aanzienlijke terugval van de economische situatie van de uitkeringsgerechtigde. Om die terugval te waarderen, baseert de rechter zich met name op de duur van het huwelijk, de leeftijd van partijen, hun gedrag tijdens het huwelijk inzake de organisatie van hun noden en het ten laste nemen van de kinderen tijdens het samenleven of daarna. De rechter kan indien nodig beslissen dat de uitkering degressief zal zijn en in welke mate.
- De onderhoudsuitkering mag niet hoger liggen dan een derde van het inkomen van de uitkeringsplichtige echtgenoot.

- § 4. De duur van de uitkering mag niet langer zijn dan die van het huwelijk. In geval van buitengewone omstandigheden, kan de rechtbank de termijn verlengen, indien de uitkeringsgerechtigde aantoont dat hij bij het verstrijken van de in het eerste lid bedoelde termijn, om redenen onafhankelijk van zijn wil, nog steeds in staat van behoefte verkeert. In dit geval beantwoordt het bedrag van de uitkering aan het bedrag dat noodzakelijk is om de staat van behoefte van de uitkeringsgerechtigde te dekken.
- § 5. Indien de verweerder aantoont dat de staat van behoefte van verzoeker het gevolg is van een eenzijdig door deze laatste genomen beslissing en zonder dat de noden van de familie deze keuze gerechtvaardigd hebben, kan hij worden ontheven van het betalen van de uitkering of slechts verplicht worden tot het betalen van een verminderde uitkering.
- § 6. De rechtbank die de uitkering toekent, stelt vast dat deze van rechtswege aangepast wordt aan de schommelingen van het indexcijfer van de consumptieprijzen. Het basisbedrag van de uitkering stemt overeen met het indexcijfer van de consumptieprijzen van de maand gedurende welke het vonnis of het arrest dat de echtscheiding uitspreekt, kracht van gewijsde heeft verkregen, tenzij de rechtbank er anders over beslist. Om de twaalf maanden wordt het bedrag van de uitkering van rechtswege aangepast in verhouding tot de verhoging of de verlaging van het indexcijfer van de consumptieprijzen van de overeenstemmende maand. Deze wijzigingen worden op de uitkeringen toegepast vanaf de vervaldag die volgt op de bekendmaking in het Belgisch Staatsblad van het in aanmerking te nemen nieuwe indexcijfer. De rechtbank kan nochtans in bepaalde omstandigheden een ander systeem van aanpassing van de uitkering aan de kosten van levensonderhoud toepassen.
- § 7. Uitgezonderd indien de partijen uitdrukkelijk het tegenovergestelde zijn overeengekomen, kan de rechtbank, op vordering van een van de partijen, de uitkering later verhogen, verminderen of afschaffen, indien, ingevolge nieuwe omstandigheden onafhankelijk van de wil van de partijen, het bedrag ervan niet meer is aangepast. Indien ten gevolge van de ontbinding van het huwelijk, de vereffening en verdeling van het gemeenschappelijk vermogen of van de onverdeeldheid die tussen de echtgenoten bestond, aanleiding geeft tot een wijziging van hun financiële toestand, die een aanpassing rechtvaardigt van de uitkering tot levensonderhoud welke het voorwerp was van een vonnis of overeenkomst, gewezen of gesloten vóór de opmaak van de vereffeningssrekeningen, kan de rechtbank eveneens de uitkering aanpassen.
- § 8. De uitkering kan op elk ogenblik worden vervangen door een kapitaal mits een door de rechtbank gehomologeerd akkoord tussen de partijen. Op verzoek van de uitkeringsplichtige, kan de rechtbank eveneens op elk ogenblik de omzetting in een kapitaal toestaan.
- § 9. De echtgenoten kunnen voor de ontbinding van het huwelijk geen afstand doen van de rechten op een uitkering tot levensonderhoud. Zij mogen in de loop van de procedure evenwel tot een vergelijk komen over

het bedrag van die uitkering, met inachtneming van de in artikel 1257 van het Gerechtelijk Wetboek gestelde voorwaarden.

- § 10. De uitkering is niet meer verschuldigd bij overlijden van de uitkeringsplichtige, maar de uitkeringsgerechtigde mag levensonderhoud vorderen ten laste van de nalatenschap volgens de in artikel 205bis, §§ 2, 3, 4 en 5, bepaalde voorwaarden. De uitkering eindigt in ieder geval definitief in geval van een nieuw huwelijk van de uitkeringsgerechtigde of op het ogenblik waarop deze laatste een verklaring van wettelijke samenwoning doet, tenzij de partijen anders overeenkomen. De rechter kan de onderhoudsverplichting beëindigen wanneer de uitkeringsgerechtigde samenleeft met een andere persoon als waren zij gehuwd.
- § 11. De rechtbank kan beslissen dat in geval de uitkeringsplichtige zijn verplichting tot betaling niet nakomt, het de uitkeringsgerechtigde toegestaan is diens inkomsten of diens goederen die hij overeenkomstig hun huwelijksvermogensstelsel beheert, alsmede alle andere bedragen die hem door derden verschuldigd zijn, in ontvangst te nemen. Deze beslissing kan worden tegengeworpen aan elke derde, huidige of toekomstige schuldenaar, op grond van de kennisgeving ervan die hen door de griffier gedaan wordt op verzoek van de eiser.

Bijlage 5

Relevante Duitse alimentatiewetgeving

Bürgerliches Gesetzbuch, Buch 1: Allgemeiner Teil

Abschnitt 1 Personen

Titel 7 Scheidung der Ehe

Untertitel 2 Unterhalt des geschiedenen Ehegatten

Kapitel 1 Grundsatz

§ 1569 Grundsatz der Eigenverantwortung

Nach der Scheidung obliegt es jedem Ehegatten, selbst für seinen Unterhalt zu sorgen. Ist er dazu außerstande, hat er gegen den anderen Ehegatten einen Anspruch auf Unterhalt nur nach den folgenden Vorschriften.

Kapitel 2 Unterhaltsberechtigung

§ 1570 Unterhalt wegen Betreuung eines Kindes

- 1 Ein geschiedener Ehegatte kann von dem anderen wegen der Pflege oder Erziehung eines gemeinschaftlichen Kindes für mindestens drei Jahre nach der Geburt Unterhalt verlangen. Die Dauer des Unterhaltsanspruchs verlängert sich, solange und soweit dies der Billigkeit entspricht. Dabei sind die Belange des Kindes und die bestehenden Möglichkeiten der Kinderbetreuung zu berücksichtigen.
- 2 Die Dauer des Unterhaltsanspruchs verlängert sich darüber hinaus, wenn dies unter Berücksichtigung der Gestaltung von Kinderbetreuung und Erwerbstätigkeit in der Ehe sowie der Dauer der Ehe der Billigkeit entspricht.

§ 1571 Unterhalt wegen Alters

Ein geschiedener Ehegatte kann von dem anderen Unterhalt verlangen, soweit von ihm im Zeitpunkt

- 1 der Scheidung,
- 2 der Beendigung der Pflege oder Erziehung eines gemeinschaftlichen Kindes oder
- 3 des Wegfalls der Voraussetzungen für einen Unterhaltsanspruch nach den §§ 1572 und 1573 wegen seines Alters eine Erwerbstätigkeit nicht mehr erwartet werden kann.

§ 1572 Unterhalt wegen Krankheit oder Gebrechen

Ein geschiedener Ehegatte kann von dem anderen Unterhalt verlangen, solange und soweit von ihm vom Zeitpunkt

- 1 der Scheidung,
- 2 der Beendigung der Pflege oder Erziehung eines gemeinschaftlichen Kindes,
- 3 der Beendigung der Ausbildung, Fortbildung oder Umschulung ode

- 4 des Wegfalls der Voraussetzungen für einen Unterhaltsanspruch nach § 1573 an wegen Krankheit oder anderer Gebrechen oder Schwäche seiner körperlichen oder geistigen Kräfte eine Erwerbstätigkeit nicht erwartet werden kann.

§ 1573 Unterhalt wegen Erwerbslosigkeit und Aufstockungsunterhalt

- 1 Soweit ein geschiedener Ehegatte keinen Unterhaltsanspruch nach den §§ 1570 bis 1572 hat, kann er gleichwohl Unterhalt verlangen, solange und soweit er nach der Scheidung keine angemessene Erwerbstätigkeit zu finden vermag.
- 2 Reichen die Einkünfte aus einer angemessenen Erwerbstätigkeit zum vollen Unterhalt (§ 1578) nicht aus, kann er, soweit er nicht bereits einen Unterhaltsanspruch nach den §§ 1570 bis 1572 hat, den Unterschiedsbetrag zwischen den Einkünften und dem vollen Unterhalt verlangen.
- 3 Absätze 1 und 2 gelten entsprechend, wenn Unterhalt nach den §§ 1570 bis 1572, 1575 zu gewähren war, die Voraussetzungen dieser Vorschriften aber entfallen sind.
- 4 Der geschiedene Ehegatte kann auch dann Unterhalt verlangen, wenn die Einkünfte aus einer angemessenen Erwerbstätigkeit wegfallen, weil es ihm trotz seiner Bemühungen nicht gelungen war, den Unterhalt durch die Erwerbstätigkeit nach der Scheidung nachhaltig zu sichern. War es ihm gelungen, den Unterhalt teilweise nachhaltig zu sichern, so kann er den Unterschiedsbetrag zwischen dem nachhaltig gesicherten und dem vollen Unterhalt verlangen.

§ 1574 Angemessene Erwerbstätigkeit

- 1 Dem geschiedenen Ehegatten obliegt es, eine angemessene Erwerbstätigkeit auszuüben.
- 2 Angemessen ist eine Erwerbstätigkeit, die der Ausbildung, den Fähigkeiten, einer früheren Erwerbstätigkeit, dem Lebensalter und dem Gesundheitszustand des geschiedenen Ehegatten entspricht, soweit eine solche Tätigkeit nicht nach den ehelichen Lebensverhältnissen unbillig wäre. Bei den ehelichen Lebensverhältnissen sind insbesondere die Dauer der Ehe sowie die Dauer der Pflege oder Erziehung eines gemeinschaftlichen Kindes zu berücksichtigen.
- 3 Soweit es zur Aufnahme einer angemessenen Erwerbstätigkeit erforderlich ist, obliegt es dem geschiedenen Ehegatten, sich ausbilden, fortbilden oder umschulen zu lassen, wenn ein erfolgreicher Abschluss der Ausbildung zu erwarten ist.

§ 1575 Ausbildung, Fortbildung oder Umschulung

- 1 Ein geschiedener Ehegatte, der in Erwartung der Ehe oder während der Ehe eine Schul- oder Berufsausbildung nicht aufgenommen oder abgebrochen hat, kann von dem anderen Ehegatten Unterhalt verlangen, wenn er diese oder eine entsprechende Ausbildung sobald wie möglich aufnimmt, um eine angemessene Erwerbstätigkeit, die den Unterhalt nachhaltig sichert, zu erlangen und der erfolgreiche Abschluss der Ausbildung zu erwarten ist. Der Anspruch besteht längstens für die Zeit, in der eine solche Ausbildung im Allgemeinen abgeschlossen wird; dabei sind ehebedingte Verzögerungen der Ausbildung zu berücksichtigen.
- 2 Entsprechendes gilt, wenn sich der geschiedene Ehegatte fortbilden oder umschulen lässt, um Nachteile auszugleichen, die durch die Ehe eingetreten sind.
- 3 Verlangt der geschiedene Ehegatte nach Beendigung der Ausbildung, Fortbildung oder Umschulung Unterhalt nach § 1573, so bleibt bei der Bestimmung der ihm angemessenen Erwerbstätigkeit (§ 1574 Abs. 2) der erreichte höhere Ausbildungsstand außer Betracht.

§ 1576 Unterhalt aus Billigkeitsgründen

Ein geschiedener Ehegatte kann von dem anderen Unterhalt verlangen, soweit und solange von ihm aus sonstigen schwerwiegenden Gründen eine Erwerbstätigkeit nicht erwartet werden kann und die Versagung von Unterhalt unter Berücksichtigung der Belange beider Ehegatten grob unbillig wäre. Schwerwiegende Gründe dürfen nicht allein deswegen berücksichtigt werden, weil sie zum Scheitern der Ehe geführt haben.

§ 1577 Bedürftigkeit

- 1 Der geschiedene Ehegatte kann den Unterhalt nach den §§ 1570 bis 1573, 1575 und 1576 nicht verlangen, solange und soweit er sich aus seinen Einkünften und seinem Vermögen selbst unterhalten kann.
- 2 Einkünfte sind nicht anzurechnen, soweit der Verpflichtete nicht den vollen Unterhalt (§§ 1578 und 1578b) leistet. Einkünfte, die den vollen Unterhalt übersteigen, sind insoweit anzurechnen, als dies unter Berücksichtigung der beiderseitigen wirtschaftlichen Verhältnisse der Billigkeit entspricht.
- 3 Den Stamm des Vermögens braucht der Berechtigte nicht zu verwerten, soweit die Verwertung unwirtschaftlich oder unter Berücksichtigung der beiderseitigen wirtschaftlichen Verhältnisse unbillig wäre.
- 4 War zum Zeitpunkt der Ehescheidung zu erwarten, dass der Unterhalt des Berechtigten aus seinem Vermögen nachhaltig gesichert sein würde, fällt das Vermögen aber später weg, so besteht kein Anspruch auf Unterhalt. Dies gilt nicht, wenn im Zeitpunkt des Vermögenswegfalls von dem Ehegatten wegen der Pflege oder Erziehung eines gemeinschaftlichen Kindes eine Erwerbstätigkeit nicht erwartet werden kann.

§ 1578 Maß des Unterhalts

- 1 Das Maß des Unterhalts bestimmt sich nach den ehelichen Lebensverhältnissen. Der Unterhalt umfasst den gesamten Lebensbedarf.
- 2 Zum Lebensbedarf gehören auch die Kosten einer angemessenen Versicherung für den Fall der Krankheit und der Pflegebedürftigkeit sowie die Kosten einer Schul- oder Berufsausbildung, einer Fortbildung oder einer Umschulung nach den §§ 1574, 1575.
- 3 Hat der geschiedene Ehegatte einen Unterhaltsanspruch nach den §§ 1570 bis 1573 oder § 1576, so gehören zum Lebensbedarf auch die Kosten einer angemessenen Versicherung für den Fall des Alters sowie der verminderten Erwerbsfähigkeit.

§ 1578b Herabsetzung und zeitliche Begrenzung des Unterhalts wegen Unbilligkeit

- 1 Der Unterhaltsanspruch des geschiedenen Ehegatten ist auf den angemessenen Lebensbedarf herabzusetzen, wenn eine an den ehelichen Lebensverhältnissen orientierte Bemessung des Unterhaltsanspruchs auch unter Wahrung der Belange eines dem Berechtigten zur Pflege oder Erziehung anvertrauten gemeinschaftlichen Kindes unbillig wäre. Dabei ist insbesondere zu berücksichtigen, inwieweit durch die Ehe Nachteile im Hinblick auf die Möglichkeit eingetreten sind, für den eigenen Unterhalt zu sorgen. Solche Nachteile können sich vor allem aus der Dauer der Pflege oder Erziehung eines gemeinschaftlichen Kindes, aus der Gestaltung von Haushaltsführung und Erwerbstätigkeit während der Ehe sowie aus der Dauer der Ehe ergeben.
- 2 Der Unterhaltsanspruch des geschiedenen Ehegatten ist zeitlich zu begrenzen, wenn ein zeitlich unbegrenzter Unterhaltsanspruch auch unter Wahrung der Belange

eines dem Berechtigten zur Pflege oder Erziehung anvertrauten gemeinschaftlichen Kindes unbillig wäre. Absatz 1 Satz 2 und 3 gilt entsprechend.

- 3 Herabsetzung und zeitliche Begrenzung des Unterhaltsanspruchs können miteinander verbunden werden.

NB per 1 maart 2013 luidt § 1578b I als volgt:

- 1 Der Unterhaltsanspruch des geschiedenen Ehegatten ist auf den angemessenen Lebensbedarf herabzusetzen, wenn eine an den ehelichen Lebensverhältnissen orientierte Bemessung des Unterhaltsanspruchs auch unter Wahrung der Belange eines dem Berechtigten zur Pflege oder Erziehung anvertrauten gemeinschaftlichen Kindes unbillig wäre. Dabei ist insbesondere zu berücksichtigen, inwieweit durch die Ehe Nachteile im Hinblick auf die Möglichkeit eingetreten sind, für den eigenen Unterhalt zu sorgen, *oder eine Herabsetzung des Unterhaltsanspruchs unter Berücksichtigung der Dauer der Ehe unbillig wäre. Nachteile im Sinne des Satzes 2 können sich vor allem aus der Dauer der Pflege oder Erziehung eines gemeinschaftlichen Kindes sowie aus der Gestaltung von Haushaltsführung und Erwerbstätigkeit während der Ehe ergeben.*

§ 1579 Beschränkung oder Versagung des Unterhalts wegen grober Unbilligkeit

Ein Unterhaltsanspruch ist zu versagen, herabzusetzen oder zeitlich zu begrenzen, soweit die Inanspruchnahme des Verpflichteten auch unter Wahrung der Belange eines dem Berechtigten zur Pflege oder Erziehung anvertrauten gemeinschaftlichen Kindes grob unbillig wäre, weil

- 1 die Ehe von kurzer Dauer war; dabei ist die Zeit zu berücksichtigen, in welcher der Berechtigte wegen der Pflege oder Erziehung eines gemeinschaftlichen Kindes nach § 1570 Unterhalt verlangen kann,
- 2 der Berechtigte in einer verfestigten Lebensgemeinschaft lebt,
- 3 der Berechtigte sich eines Verbrechens oder eines schweren vorsätzlichen Vergehens gegen den Verpflichteten oder einen nahen Angehörigen des Verpflichteten schuldig gemacht hat,
- 4 der Berechtigte seine Bedürftigkeit mutwillig herbeigeführt hat,
- 5 der Berechtigte sich über schwerwiegende Vermögensinteressen des Verpflichteten mutwillig hinweggesetzt hat,
- 6 der Berechtigte vor der Trennung längere Zeit hindurch seine Pflicht, zum Familienunterhalt beizutragen, gröblich verletzt hat,
- 7 dem Berechtigten ein offensichtlich schwerwiegendes, eindeutig bei ihm liegendes Fehlverhalten gegen den Verpflichteten zur Last fällt oder
- 8 ein anderer Grund vorliegt, der ebenso schwer wiegt wie die in den Nummern 1 bis 7 aufgeführten Gründe.

§ 1580 Auskunftspflicht

Die geschiedenen Ehegatten sind einander verpflichtet, auf Verlangen über ihre Einkünfte und ihr Vermögen Auskunft zu erteilen. § 1605 ist entsprechend anzuwenden.

Kapitel 3 Leistungsfähigkeit und Rangfolge

§ 1581 Leistungsfähigkeit

Ist der Verpflichtete nach seinen Erwerbs- und Vermögensverhältnissen unter Berücksichtigung seiner sonstigen Verpflichtungen außerstande, ohne Gefährdung des eigenen angemessenen Unterhalts dem Berechtigten Unterhalt zu gewähren, so braucht er nur insoweit Unterhalt zu leisten, als es mit Rücksicht auf die Bedürfnisse und die Erwerbs- und Vermögensverhältnisse der geschiedenen Ehegatten der Billigkeit entspricht. Den Stamm des Vermögens braucht er nicht zu verwerten, soweit die Verwertung unwirtschaftlich oder unter Berücksichtigung der beiderseitigen wirtschaftlichen Verhältnisse unbillig wäre.

Kapitel 4 Gestaltung des Unterhaltsanspruchs

§ 1585b Unterhalt für die Vergangenheit

- 1 Wegen eines Sonderbedarfs (§ 1613 Abs. 2) kann der Berechtigte Unterhalt für die Vergangenheit verlangen.
- 2 Im Übrigen kann der Berechtigte für die Vergangenheit Erfüllung oder Schadensersatz wegen Nichterfüllung nur entsprechend § 1613 Abs. 1 fordern.
- 3 Für eine mehr als ein Jahr vor der Rechtshängigkeit liegende Zeit kann Erfüllung oder Schadensersatz wegen Nichterfüllung nur verlangt werden, wenn anzunehmen ist, dass der Verpflichtete sich der Leistung absichtlich entzogen hat.

Kapitel 5 Ende des Unterhaltsanspruchs

§ 1586 Wiederverheiratung, Begründung einer Lebenspartnerschaft oder Tod des Berechtigten

- 1 Der Unterhaltsanspruch erlischt mit der Wiederheirat, der Begründung einer Lebenspartnerschaft oder dem Tode des Berechtigten.
- 2 Ansprüche auf Erfüllung oder Schadensersatz wegen Nichterfüllung für die Vergangenheit bleiben bestehen. Das Gleiche gilt für den Anspruch auf den zur Zeit der Wiederheirat, der Begründung einer Lebenspartnerschaft oder des Todes fälligen Monatsbetrag.

§ 1586a Wiederaufleben des Unterhaltsanspruchs

- 1 Geht ein geschiedener Ehegatte eine neue Ehe oder Lebenspartnerschaft ein und wird die Ehe oder Lebenspartnerschaft wieder aufgelöst, so kann er von dem früheren Ehegatten Unterhalt nach § 1570 verlangen, wenn er ein Kind aus der früheren Ehe oder Lebenspartnerschaft zu pflegen oder zu erziehen hat.
- 2 Der Ehegatte der später aufgelösten Ehe haftet vor dem Ehegatten der früher aufgelösten Ehe. Satz 1 findet auf Lebenspartnerschaften entsprechende Anwendung.

Abschnitt 2 Verwandtschaft

Titel 3 Unterhaltspflicht

Untertitel 1 Allgemeine Vorschriften

§ 1613 Unterhalt für die Vergangenheit

- 1 Für die Vergangenheit kann der Berechtigte Erfüllung oder Schadensersatz wegen Nichterfüllung nur von dem Zeitpunkt an fordern, zu welchem der Verpflichtete zum Zwecke der Geltendmachung des Unterhaltsanspruchs aufgefordert worden ist, über seine Einkünfte und sein Vermögen Auskunft zu erteilen, zu welchem der Verpflichtete in Verzug gekommen oder der Unterhaltsanspruch rechtshängig geworden ist. Der Unterhalt wird ab dem Ersten des Monats, in den die bezeichneten Ereignisse fallen, geschuldet, wenn der Unterhaltsanspruch dem Grunde nach zu diesem Zeitpunkt bestanden hat.
- 2 Der Berechtigte kann für die Vergangenheit ohne die Einschränkung des Absatzes 1 Erfüllung verlangen
 1. wegen eines unregelmäßigen außergewöhnlich hohen Bedarfs (Sonderbedarf); nach Ablauf eines Jahres seit seiner Entstehung kann dieser Anspruch nur geltend gemacht werden, wenn vorher der Verpflichtete in Verzug gekommen oder der Anspruch rechtshängig geworden ist;
 2. für den Zeitraum, in dem er
 - a aus rechtlichen Gründen oder
 - b aus tatsächlichen Gründen, die in den Verantwortungsbereich des Unterhaltspflichtigen fallen, an der Geltendmachung des Unterhaltsanspruchs gehindert war.
- 3 In den Fällen des Absatzes 2 Nr. 2 kann Erfüllung nicht, nur in Teilbeträgen oder erst zu einem späteren Zeitpunkt verlangt werden, soweit die volle oder die sofortige Erfüllung für den Verpflichteten eine unbillige Härte bedeuten würde. Dies gilt auch, soweit ein Dritter vom Verpflichteten Ersatz verlangt, weil er anstelle des Verpflichteten Unterhalt gewährt hat.

Untertitel 2 Besondere Vorschriften für das Kind und seine nicht miteinander verheirateten Eltern

§ 1615l Unterhaltsanspruch von Mutter und Vater aus Anlass der Geburt

- 1 Der Vater hat der Mutter für die Dauer von sechs Wochen vor und acht Wochen nach der Geburt des Kindes Unterhalt zu gewähren. Dies gilt auch hinsichtlich der Kosten, die infolge der Schwangerschaft oder der Entbindung außerhalb dieses Zeitraums entstehen.
- 2 Soweit die Mutter einer Erwerbstätigkeit nicht nachgeht, weil sie infolge der Schwangerschaft oder einer durch die Schwangerschaft oder die Entbindung verursachten Krankheit dazu außerstande ist, ist der Vater verpflichtet, ihr über die in Absatz 1 Satz 1 bezeichnete Zeit hinaus Unterhalt zu gewähren. Das Gleiche gilt, soweit von der Mutter wegen der Pflege oder Erziehung des Kindes eine Erwerbstätigkeit nicht erwartet werden kann. Die Unterhaltspflicht beginnt frühestens vier Monate vor der Geburt und besteht für mindestens drei Jahre nach der Geburt. Sie verlängert sich, solange und soweit dies der Billigkeit entspricht. Dabei sind insbesondere die Belange des Kindes und die bestehenden Möglichkeiten der Kinderbetreuung zu berücksichtigen.
- 3 Die Vorschriften über die Unterhaltspflicht zwischen Verwandten sind entsprechend anzuwenden. Die Verpflichtung des Vaters geht der Verpflichtung der Verwandten der Mutter vor. § 1613 Abs. 2 gilt entsprechend. Der Anspruch erlischt nicht mit dem Tode des Vaters.
- 4 Wenn der Vater das Kind betreut, steht ihm der Anspruch nach Absatz 2 Satz 2 gegen die Mutter zu. In diesem Falle gilt Absatz 3 entsprechend.

Reeds verschenen in de reeks **Familie & Recht**

- Deel 1 Katharina Boele-Woelki, Ian Curry-Sumner en Wendy Schrama, *De juridische status van polygame huwelijken in rechtsvergelijkend perspectief*, 2010
- Deel 2 Masha Antokolskaia, Bart Breederveld, Liesbeth Hulst, Wilbert Kolkman, Frits Salomons en Leon Verstappen, *Koude uitsluiting*, 2011
- Deel 3 Merel Jonker, *Het recht van kinderen op levensonderhoud: een gedeelde zorg. Een rechtsvergelijking tussen Nederland, Noorwegen en Zweden*, 2011
- Deel 4 Katharina Boele-Woelki, Ian Curry-Sumner, Wendy Schrama en Machteld Vonk, *Commercieel draagmoederschap en illegale opnemings van kinderen*, 2012
- Deel 5 Katharina Boele-Woelki en Frederik Swennen, *Vergelijkenderwijs. Actuele ontwikkelingen in het Belgische en Nederlandse familierecht*, 2012
- Deel 6 Masha Antokolskaia en Bart Breederveld (red.), *Partner- en kinderalimentatie: knelpunten en voorstellen voor verbetering*, 2013
- Deel 7 J.H.M. ter Haar, *Minderjarigen en (de zorg voor hun) vermogen*, 2013
- Deel 8 Caroline Forder (red.), *Rechterlijke creativiteit en de rechten van het kind*, 2013
- Deel 9 Naomi Spalter, *Grondslagen van partneralimentatie*, 2013

